ANTUN RADIĆ

SABRANA DJELA

IV

D[R] ANTUN RADIĆ:

SABRANA DJELA

IV.

SELJAČKA SLOGA

D[R] VLADKO MAČEK I RUDOLF HERCEG

ZAGREB 1937.

SABRANA DJELA D[RA] ANTUNA RADIĆA.

Žarko Babić
1939

DOM 1902.

»TIPOGRAFIJA« D. D., ZAGREB

Gdje je što u ovom »Domu«?

Život, sviet i ljudi.

Strana

Mi ćemo i dalje — svojom stazom 1
Pogledajmo malo po svietu! . . 17
Težko ti je u mraku! 33
Stara i nova gospoda 49
Crni Gjorgje i Miloš Obrenović ili
Poslie 400 godina turskoga robstva — 400 milijuna duga . 51
Kako su se njegda ljudi mogli riešiti duga 65
Što dobijemo, — to zapijemo, — ili „demokratija" i „birokratizam" 81
Hoće li seljak biti uviek zadnji? 97
Što više sirotinje, to veći bogataši! A zašto? 113
Što će biti od malih naroda? . 129
Idemo malo dalje. Prvi razgovor 145
Idemo malo dalje. Drugi razgovor 161
Briga „za narod" 177
Što ćemo s djecom? 199
Sedma velevlast 209
Onima, koji se boje i pandura . 225
Liečnici na selu 230
Odkud Beču njegova moć . . 241
Kakav je pravi narodnjak . . 244
„Novci rade!" 257
Liečnici na selu 264
Sirotinja i bogataši 273
Za gospodsku voljicu... Dosta obična pripoviest 279
Smije li država uzeti čovjeku imetak ? 289
Čija je volja u zakonu ? . . . 305
Krčma ili bircaus (sve jedan bies) 310
Junaci na papiru — i još kukavni ! 324
Za koga je narod ? 338
Svi — samo seljački narodi ne propadaju ! 354
Godišta — kao ništa 369
Seljački narodi 374

Hrvati.

Strana

Hrvati za 100 godina 3
Hrvatski tridesetgodišnji rat — svršen 20
„Hrvatska naselnička i prekomorska zadruga" 22
Hrvati i Madžari 35
Hrvatska seljačka „stranka" . 68
Hrvati, vratimo se na pravi put! 84
Hoće li nam se narod raztepsti? 87
Hrvati i njihove žene 100
Hrvatsko poštenje 116
Jedna hrvatska žena 132
Muka oko narodnoga jedinstva 147
Hrvatski brojevi 163
Čovječe, koji plaćaš, spomeni se svaki dan 193
Prepokorni smo i preponizni . 194
Tudjinci medju Hrvatima. Prvi razgovor 197
Tudjinci medju Hrvatima . . . 211
Hrvatsko državno pravo i — gnojnica! 228
Kako živu Hrvati u Americi . 249
Tri hrvatske vjere 260
Ne gadimo svoga gniezda! . . 276
Za hrvatsku državu ! 292
Hrvati u Americi, u Istri i u — Ugarskoj 308
„Nek Evropa znade naše jade!..." 321
Hrvati i Madžari 341
Glas iz zagrebačkoga sabora . 355
Hrvati pred 500 godina . . . 371

Narodno gospodarstvo.

Knjigovodje seljačkih novčanih zadruga 6
Jedan dom — jedna ograda. (Zakon o razdielu ili komasaciji zemljišta.) 38
Gospodarska „bilanca" . . . 55
Bilanca hrvatske seljačke kuće 71

Strana

Što je to proračun i kakav mora biti pravi proračun? . . . 102
Zaslužba od kućnih rukotvorina 118
„Diele se novci . . ." 134
Što mora znati o trgovini svaki seljak 149
Trgovački oglasi 151
Koliko vriedi rieč „Svoj k svomu"? 166
Hrvatski novci i madžarski računi 180
U znoju lica 214
Kako to, da sve manje imamo, a sve više radimo 246
Prava gospodarska škola . . . 295
Lutrija 328
„Nema novaca!" 343
Odkuda židovima novac? . . 358

Razno.

Iz staroga Zagreba 8
Ruska zemlja Sibir 24
Četrdeset i osme godine . . . 41
Crni trag 337

Mali razgovori.

Život.

Zlatna sredina 9. — Je li težko umrieti? 26. — Biele i crne ruke. 44. — Gradski život. 59. — Životopis 73. — „Nemoj se protiviti zlu!" 106. — Komu je najljepše živjeti? 121. — Hoće li kad biti ljudi posve bez doma? 153. — Izpiti. 171. — „Šijaci." 185. — „Hrvatski jal." 201. — „Nigdar ne bu' dobro." 217. — „Na hipu se život vrti." 232. — Najveće blago. 251. — Živu li ovako samo životinje? 265 — Pripoviest iz kancelarije. 281 i 299. — Ljudi i žene. 313. — Ognjište. 331. — Rieč mladencima. 346. — Otci i djeca. 360. — Brak. 376. —

Politika.

Kruna. 10. — Sabor i sabor — to je razlika. 28. — Kako se zovu hrvatske političke stranke? 44. — Politička osveta. 60. — Neoženjeni političari. 61. — Plaćeni službenik (činovnik) i politika. 74. — Pravna država. 90. — Autonomija. 107. — Državna zajednica. 122. — „Savezne države srednje-evropske." 138. — Čija je Bosna? 156. — Pravi „madžaroni." 173. — Narodna politika hrvatske „narodne stranke". 187. — Što je to „socijalna" politika? 203. — Političke stranke. 218. — Državno pravo i gnojnica. 234. — Dualizam. 252. — Prvo pravilo nepoštene politike. 267. — „Bio njegda jedan car." 267. — „U okviru monarkije." 300. — „Koliko car ima plaće?" 317. — Čija je vojska? 317. — „Idem pred Bana!" 348. — Najjača hrvatska stranka. 349. — Hrvatski sabori. 364. — Politika bez zakona. 380.

Dom i rod.

Preletimo malo hrvatsku prošlost 11. — Hrvati u Americi. 27. — Hrvatski jug — njemački Transval. 27. — „Bdije li tko nad hrvaskim narodom?" 45. — Sjedinjenje Dalmacije. 61. — Ličani u bosanskoj Hrvatskoj. 75. — Pismo iz Amerike. 76. — Hrvatska opozicija. 91. i 107. — I „Madžaroni" bi htjeli Dalmaciju. 92. — Hrvatski biskupi. 106. — „Srbski nar.-crkveni kongres". 121. — „Mlada Hrvatska". 137. — Strašne smutnje. 154. i 169. — Proti listu „Nevenu" 172. — Bugari. — 172. — Na noge za financijalnu samostalnost! 186. — Smutnje u Kranjskoj. 186. — Hrvatski novci i madžarski računi. 202. — Hrvatski Bani. 202. — Dinko Vitezić. 217. — Narod se sve to više seli. 233. — Opet stari jadi. 251. — Što bi svaki Hrvat morao znati? 266. — Pogled po domu i narodu. 282. — Dvie odkinute grane hrvatske. 299. — Za kralja Matijaša. 300. — Nevolje Hrvatâ u Ugarskoj. 314. — Iz Ravnih Kotara. 316. — Ima li u Dalmaciji madžaronâ? 332. — Ban je Madžar. 347. — Računi nas ubiše! 348. — Hrvati i Turci - Osmanlije. 362. — Nema prave hrvatske škole. 378. — Hrvatski gradovi i mjesta. 379. —

Sviet.

Najveći gradovi na svietu. 12. — Statistika — živo srebro. 29. — Cigani. 46. — Afrika. 62. — Kolo sreće i kolo narodâ. 76. — Australija i Oceanija. 92. — Američki boj za slobodu. 108. — Koja se vjera danas najviše širi. 123. — Kako je u Madžarskoj. 139. — Kako su jaki Slovjeni. 140. — Slovjenski novinarski sastanak. 155. — Finci i Rusi. 173. — Zašto se sviet seli? 188. — Balkanski narodi. 204. — I Madžari propadaju. 204. — Jedan čovjek, pa što može svietu! 205. — Kako si veliki narodi razdieliše zemlju. 220. — Oružani mir. 23. — Tko će zavladati trgovinom cieloga svieta. 253. Drugo su Slovjeni, a drugo Slovenci. 267. — Velik li je sviet, Bože moj! 268. — Suezki priekop. 284. — Najviše se sele u Ameriku Talijani. 301. — „Pravoslavna" crkva. 333. — „Slavenofili". 363. — „Slobodni zidari" ili framasoni. 381. —

Nauka, umieće i knjiga.

Kako se prave fotografije. 12. — Što su to „počela" ili „elementi"? 29. — „Hrvatska Misao" (list). 29. — Živan iz Sriema (napisao knjigu). 29. — Seoska knjižnica. 47. — „Tri carstva". 77. — Za seosku knjižnicu. 77. — Što je to „pojam"? 93. — Kakve ima znanosti. 109. — Obseg i sadržaj. 123. — Najljepša znanost. 124. — Tri su vrsti umieća. 141. — Tko kani Ameriku. 157. — Iz zla u dobro (knjiga). 157. — I u tminu se može vidjeti. 174. — „Slava Božja" (molitvenik) 174. — Zašto je narod još uviek tako neuk? 189. — Knjiga o duhanu. 235. — Rat Hrvatâ s Madžari. 235. — Krila nose sjeme. 269. — Nepoštena znanost. 269. — U Francezkoj viču na znanost. 270. — „Kvas" kužnih bolesti. 285. — Ljudi „na drugom svietu". 301. — Spomen - knjiga iz Bosne. 318. — Nadbisk. knjižnica u Zagrebu. 318. — Što sve ovisi o jednoj dlaci! 349. — Kraljica Liepa. 350. — Hrvatske novine. 364. — Subotička „Danica". 365. — Knjige „Matice Hrvatske". 381. — Narodna Misao u zagreb. kazalištu. 381. —

Narodno gospodarstvo.

Seosko gospodarstvo u Englezkoj. 13. — Obvezne poljodjelske zadruge. 30. — Boj za gostione u Zagrebu. 30. — Dvie stvari kod poljodjelstva. 78. — Državna podpora poljodjelstvu. 94. — Štedione u Ugarskoj. 94. — Njemačka roba u Ruskoj. 94. — Seljačka djeca u trgovini. 110. — Hrv.-slav. hip. banka. 110. — Hrv. domaći obrt — propada. 220. — Trgovina i promet u Zemunu. 221. — Prva sveslavenska izložba u Petrogradu. 254. — Dosta ima zemlje, ali malo vještih ruku. 254. — Banke za osiguranje. 254. —

Zdravstvo.

Vrag pod noktima! 78. — Čuvajmo drvo života (pluća). 221. — Kupalište u Selcih. 222. —

Svaštice.

Bjesnoća. 13. — Krv nije voda. 47. — Ljute se na molitvu. 93. — Kršćanska poniznost na bečkom dvoru. 93. — Jedina stvar koje se Niemac još boji. 110. — „Akilova peta". 157. — Sfinga. 189. — „Protumrsci". 205. — Ljudožderi, 235. — Ne ubij! 270. — Žene u Americi. 285. — Novine i novinari. 302. — Divlji tukci (purani). 334. — Čiste djevice. 350. —

Glasovi iz naroda.

Iz sv. Jane. 335. — Iz Platka. 335. — Načelnika, baš kako treba. 335. — Iz Preloga u Medjumurju. 382. —

Naše slike.

Kraljević Marko i Musa Arbanasa. 334. — Turci kupe djevojke za carev harem. 350. — Sajam u Turopolju. 365. — Grad Dubrovnik 383. —

Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Uredničtvo uprava: Jurjevska ul. 28
Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 1. | U Zagrebu, u četvrtak, 16. siečnja 1902. | God. 3.

Mi ćemo i dalje — svojom stazom.

Na početku treće „Domove" godine vriedno je i potrebno sjetiti čitaoce, kuda to vodi naša staza, jer to više ne treba ni pitati: „Dom" ima svoju stazu. Zato ću vam u kratko razložiti, kakva je to staza.

Posluhnite prije svega ovo: „Dom“ je za seljaka, — to na njem piše. I odmah vam kažem: to je „Domu" više na štetu, nego na korist, to, što na njem piše, da je to za — seljaka.

„Zašto bi to bilo na štetu „Domu"?" — pitate. — Zato: Pisali su mi prijatelji, a i sâm sam čuo: da njeki ljudi odmah bace „Dom" i ne će ga čitati, jer to nije — kažu — za njih, „to je eto za seljaka, za „muža“, za težaka. Što bi ja to čitao!“

Eto, vidite! Ali to nije čudo. A nije to čudo zato, što su naše knjige „za seljake“, „za narod“, što su tê knjige većinom napisane tako bedasto, tako bez soka i smoka, da toga ne bi (oprostite mi rieč, molim vas!) ni pas s maslom pojeo! Jest, na moju rieč! Naši ljudi, koji su prošli škole, i mnogi u školi izgubili i ono malo zdravoga razuma, što im je Bog dao, — oni misle, da je seljak tako glup, tup, zalupan, neotesan i bedast, da i on ni ne može razumjeti drugo, nego bedastoću i glupost. — Znam ja, kako se pišu knjige za seljake. Uzme se kakva knjiga za gospodu (ponajviše njemačka knjiga), i onda se iz tê knjige izbaci sve, što je ljepše i pametnije, a što ostane, ona kost, sirutka, one spirine, onaj napoj (da oprostite!) — to neka glodje i guta seljak. A da upitaš: „Po Bogu brate, zašto si ono izbacio?“, — rekli bi ti: „To seljak ne razumije“, ili: „To seljaku ne treba!“

Zato se, vidite, riedko i nadje pravo školan čovjek, koji bi htio pisati za seljake. Dugo vremena bili su u tom poslu samo župnici, poslie bi se našao i koji učitelj, a drugi tko — riedko, riedko.

Je li onda čudo, što se ništa ne drži do knjige ni do novinâ koje su pisane za seljake? Nije čudo, jer sviet pravo misli, da ćeš u knjizi za seljaka naći sve, što najbedastijega ima na svietu; ili ako baš ne misle, da je u njoj sve samo najbedastije, svakako misle, da su to posebne knjige za seljake, kao što su posebne knjige za — djecu.

Jest, mnogi misle i govore, da za seljake treba pisati onako, kao i za djecu. Tu osobito trebaju paziti na to: da seljaci ne bi saznali štogod, što oni „ne smiju" znati.

O tom bih vam mogao napisati cielu pripoviest, — ali, vidite: ne smijem. Reći ću vam samo to, da je i „Dom" radi toga pretrpio dosta neprilika, što je i seljaku htio pokazati nješto malo od onoga, za što seljak „ne smije" znati. Ima ljudî, koji dobro misle i dobro žele svakomu, pa i seljaku, — ali im je današnji sviet zabio u glavu jedan dugi čavao, pravi ekser, — i oni misle, da je seljak — diete, pa da se s njim ne smije ljudski govoriti, nego djetinjski: mjesto da mu kažeš „Pij, brate!" — treba da mu kažeš: — „bu-bu", ili „tc-tc", ili „lu-lu", možda i „lok-lok"... A po gotovo ne smiješ mu ljudski kazati, da to i to smrti, nego mu liepo reci: „a-a", ili „ka-ka"...

A najžalostnije, ali i najodurnije je kod njekih ljudi ovo: Boje se njeki ljudi, da bi moglo biti zlo, kad bi i seljaci nješto znali, osobito ono, što se ne smije znati. I tu treba razlikovati dobre od zlih ljudi: dobri imaju čavao u glavi, a zli imaju nečistu dušu, — pa se i jedni i drugi boje svietla i znanja...

Svi ovi: i oni, koji vele, da seljak ne razumije; i oni, koji vele, da mu toga ne treba; i oni, koji se od svietla i znanja boje ili pravoga zla, ili samo štete za svoju crnu i neljudsku dušu, — svi su ovi „Domu" na putu.

Ja ću njima i vama u kratko dokazati, da imaju krivo.

Da seljak razumije i pametnu stvar, — to je dokazao „Dom", i to time, što „Dom" rado, pače vrlo rado čitaju i školani i pametni ljudi. Ne mora dakle u knjizi za seljaka biti samo ono, što je bedasto i što je samo za djecu. Sve, pa i mnoga i najučenija i najmudrija stvar može se kazati i razložiti tako, da ju razumije svaki zdrav razum. A osobito nije istina, da je seljak kao diete. On, nije, nije! Diete je zato još diete, jer ne zna, što je život: ne zna, što je briga; ne zna, što je muka; ne zna za zlobu i zloću ljudsku, ne zna za trnje i kamenje na zemskom ovom putu. A tko smije reći, da toga ni seljak ne zna? Zna on što je život, zna bolje od stotine školanih mudraca, jer oni znadu, što je život samo po tom, kolika im je plaća... Ali seljak zna, i zato razumije svaku ozbiljnu rieč o životu.

S ovima je hajdede još lako, koji kažu, da seljak ne razumije, ili da mu ne treba: oni se dadu obrnuti. Ali težko ti je s onima, koji se boje svietla i znanja! To su pravi dušmani narodu i cielomu ljudstvu. Težko je s njima osobito zato, što imaju u rukama vlast, ili imetak, ili se pak do njih drži; a dobro znadu, da su i do vlasti, i do imetka, i do ugleda došli samo po tom, što je narod oko njih u tami i neznanju, i zato se boje, da ne progleda... Ovima ne hasni ni razlagati, ni dokazivati, što je znanje, — jer oni to dobro znadu: oni su se učili, oni znadu, da je znanje moć i snaga, da je znanje oružje, i zato ga ne dadu drugomu u ruke! S njima nema drugoga razgovora nego: boj; nesmiljeni boj sve dotle, dok i mi ne dodjemo do veće moći i snage i do boljega oružja, t. j. do čvršćega i stalnijega znanja...

Htjelo bi mi se još mudrovati. Htio bih vam pripoviediti, kako je već od starine šaka ljudi znala držati za vrat tisuće i tisuće, pače milijune i milijune naroda, i to jedinim ovim oružjem: znanjem; i to samo dotle, dok je narod bio u tami... Htio bih s vama mudrovati i o tom, kako je znanje — mač oštar s obadvie strane, kako je to grdna dvosjeklica... Ali ne ću. Jedno vam moram svakako — ne prišapnuti, nego doviknuti:

Kupite po ovom papirnatom „Domu" novo znanje svake ruke, ali ostajte mi po širokom i liepom onom i pravom domu hrvatskom stalni — u starom poštenju. Tako tek bit ćemo ljudi, jer bez znanja kako — tako, ali bez poštenja bome baš nikako! I s tim da ste mi zdravo i veselo!

Hrvati za 100 godina.

Svaki čovjek, pa i onaj, koji nije učio nikakvih škola te ne pozna starih knjiga, — i on rado sluša, što je i kako je njegda bilo. Ali kakogod čovjeka nješto poteže u starinu, tako ga nosi i u budućnost, i još mnogo više. Kako ne bi, kad sve, što čovjek radi, kud se gane i obrne, kad stane i dahne, — sve je to samo za budućnost: da mu bude bolje za čas, za dan, za godinu, za cieli život, i to njemu i njegovoj djeci. Zato čovjek bez prestanka snuje i smišlja; i što će sutra uraditi i sagraditi, to već danas nosi u pameti, to mu je u glavi gotovo. Ali što velim! Čovjeku je u glavi i ono, što ne će nikada uraditi i nikada sagraditi. Vi i sami znate, da ste toliko već i toliko puta u glavi uradili, učinili i stvorili ovo i ono, — a to je vazda i za uviek ostalo samo u vašoj misli: kula u zraku!...

Ali što ćemo, kad je tako! Čovjek snuje, a Bog boguje, i sto puta se zasnovane kule poruše... Ali to čovjeka ne smeta, on ih opet i opet gradi, i gradit će ih tako, dokle ga bude. Čovječja misao ide dalje nego njegova snaga i život njegov, ali po tom čovjek i stoji nad životinjom, kojoj je snaga veća od pameti.

„Pa hajdemo i mi na taj posao! Hajdemo da danas sagradimo u pameti hrvatsku kulu — kakva će biti za 100 godina, kad će ju gledati naši unuci! Da vidimo, što će biti od Hrvatâ i domovine njihove za 100 godina! Gradimo, ne bojmo se! Neka nam bura slobodno poruši zlatne naše hrvatske kule, — mi ćemo ih se nagledati barem za čas, odlanut će nam, a onda — neka ih nestane, kad je već tako na svietu!"...

Ne, ne ćemo tako! Vi znate, da bih ja, da je samo na moju želju, sagradio hrvatskomu narodu — zlatne kule... Ali što bi nam to hasnilo?Danas je vrieme tvrdo i kruto, sviet bez srca, neprijatelji naši bez duše i bez Boga: oni bi nam se smijali, da stanemo graditi hrvatske kule po zraku. Ne ćemo tako. Mi ćemo uzeti u ruke knjige i čvrste račune, pogledat ćemo drvo i kamen, od kojega ćemo graditi, mislit ćemo na bure i sniegove, na kiše i poplave, koje bi nam mogle kulu razoriti; ogledat ćemo, kakve imamo komšije, koji bi nam znali dom podkopati, a možda i upaliti, — i tako spremni sa svih strana počet ćemo graditi... Pa ni onda ne ćemo reći: „Tako će biti", nego: „Tako **bi moglo** biti, tako **bi moralo** biti, tako **bi trebalo** da bude."

Vi već nješto i znate: koliko ima nas Hrvatâ, kakva nam je prošlost i sadašnjost, kakvi smo i kakva nam je zemlja, napokon: kakvi su nam susjedi i neprijatelji. A sad ćemo sve to u kratko skupiti i reći ovako:

Za sto godina bit će hrvatskomu narodu bolje, nego što mu je danas, i to: bit će bolje i hrvatskomu seljaku, a i gospodinu. Idemo liepo po redu:

Vi znate, što danas tišti seljaka, i ako svagda pravo ne znate, od kuda to dolazi. A ja vam kažem: tišti ga tudja krivica i njegova krivnja i neznanje. Ne ću vam o toj krivici mnogo govoriti, jer bi mogao tko pomisliti, da se bunimo... Ni toga, vidite, ne će biti za 100 godina: bit će malo više slobode...

Ali idemo dalje. Za sto godina bit će i hrvatski seljak pametniji i prosviećeniji, tako da mu tudjinac ne će moći toliko krivo činiti, koliko mu danas čini, a ni domaća gospoda. Već je danas u njekim krajevima nestalo mraka, tako da se već prilično vidi ne samo na svačije prste, nego i čovjek sâm zna, kud mu je poći u vladanju, u gospodarstvu i trošku, riečju: u cielom životu. — Njeki vele: „A, što to hasni, što ćemo mi biti pametniji i prosviećeniji?! Ako mi budemo više, bit će naši neprijatelji još više, — pa ostaje isto!" — Ali nije tako. I sviet ima svoj zakon. Mi, koji znamo koješta iz starih knjiga, mi znamo i to: Bilo je već narodâ, kojim je sreća i pamet poslužila, pa su druge držali za vrat, — ali bez kraja to nije išlo: propali su!

„E, onda ćemo i mi propasti, i to tim prije, što prije budemo onako pametni, kao i oni!..."

Ne tako. Ili ako hoćete: jest, i mi ćemo propasti uza svu svoju pamet, ako budemo onakvi, kakvi su bili oni, koji su bili pametni i prosviećeni, pa su ipak propali. — „A kakvi su to oni bili?"

To vam je velika stvar, a ja ću vam to u kratko reći po onom, što nas uči prošlost. A prošlost uči ovo: Narod, kao što i svaki čovjek, napreduje u znanju i prosvjeti, i to mu donosi snagu i vlast. Ali ima u svietu čudan usud, čudan božji sud, rekao bi čovjek, i to ovaj sud: Kad se ovako jedan narod digne prosvjetom, znanjem i silom tako visoko, da mu daleko nema para, — onda počne padati i skoro propane. Zašto? Ja mislim zato, što se ljudi u tom narodu dignu tako visoko u znanju i vlasti, da misle, da su samo oni ljudi, a sve oko njih da je njihovo roblje, t. j. oni zaborave, da su i sami ljudi. I zato moraju propasti, jer čovjeku je dano živjeti samo medju ljudima, i tko nije čovjek, taj napokon propada, prije ili kasnije...

Tako i naši neprijatelji: Ako oni budu svagda i u buduće od nas pametniji i prosviećeniji, a ne budu ljudi, — propast će; a ako uza to budu ljudi, živjet će ljudski i oni, ali i mi uz njih...

„Hm! Njekako premudro zvoniš. Mi smo mislili, da ćeš ti nama reći: kako ćemo se riešiti svakakvih gulijašâ i nasilnika, pa onda: što će biti s Madžarima, i hoćemo li mi za sto godina imati svoju jednu i slobodnu domovinu hrvatsku! To ti reci, što misliš, — a ono su mudrije za sav sviet, samo ne za nas!"

Pa dobro, reći ću vam i to:

Za sto godina, ako ne i prije, dosta prije — mogao bi sav hrvatski narod biti sjedinjen pod jednom vladom, pod kojom bi mu bilo bolje nego danas. Reći ću vam njeke stvari potanko.

Snaga hrvatskoga naroda za 100 godina pomaknut će se prema jugu i iztoku, t. j. u Dalmaciju i Bosnu: onamo, gdje je i prije bila naša snaga, staro i jako hrvatsko kraljevstvo. Ovo Hrvatske medju Dravom i Savom — to će se boriti na život i smrt, a s kim, to znate. Sve, što je koliko prosviećenije: gospoda, trgovci i zanatnici, — to će od mora i od Save grnuti po malo na jug i iztok za poslom i u službu, i ovi će onda naši ljudi skupljati tamo naš narod pod hrvatsku zastavu. A odlazit će

tamo jedni zato, što će nas ovdje biti dosta, a drugi će se za čas ukloniti onomu boju na život i smrt. Već danas njeki tako rade, kad još nije voda do grla... S vremenom će nestati razlike izmedju Hrvatâ i Srbaljâ, Bošnjakâ i t. d.: sve će to biti jedna misao i jedan narod i domovina hrvatska. A onaj komad izmedju Save i Drave — osim gorskih krajeva — to će na čas poplaviti Drava, a možda i za dugo, dok ne ojača hrvatska misao od mora do Bugarske i Arbanaske, pa će opet tražiti svoje, ali onda i preko Drave, gdje su ono „bunjevci, „šokci“ i „raci“, jer oni će svakako preživjeti propast... i doći u naše kolo.

Ovo nije nikakvo proročtvo, nego bi tako moglo biti. Znate, da je ovo imalo biti već pred 500 godina, t. j. pred 500 godina bilo bi nastalo na jugu jedno carstvo, našega roda carstvo, — da nije bilo Turčina. Danas Turčin uzmiče, a mi ćemo se pomaknuti na svoje.

A što će Madžari i Talijani, a osobito Niemci? — Nemam vam kad razlagati, kažem samo kratko: S Madžarom i Talijanom bit ćemo za 100 godina dobri susjedi, u nevolji prijatelji, braća nikada; s Niemcem dobri susjedi, kakvi-takvi prijatelji možda za — tisuću godina, a braća smo i sad — po Bogu.

Knjigovodje seljačkih novčanih zadruga.

Kako znate, osnovala se u Zagrebu „Hrvatska poljodjelska banka“, a osnovala se za to, da daje novce u zajam prije svega poljodjelcu, pa se zato i zove „poljodjelska.“ Ali da bude posao lakši, da se uzmogne bolje paziti na dužnike i na njihovo gospodarstvo, da se ljudi priuče na red i na baratanje s novcem, — za sve to nije dosta banka, nego treba da se ljudi poljodjelci slože kod sebe doma u zadrugu. Tako će ta zadruga biti kao mala seoska banka. I u toj maloj banci treba reda i računa, pa za taj posao treba i zgodan čovjek. A kako bi s vremenom trebalo, da u svakoj obćini ili župi bude jedna takva zadruga, treba za svaku po jedan takav čovjek, knjigovodja. A gdje ćemo uzeti takve ljude? Gdje ćemo smoći tolike knjigovodje? Tko će biti knjigovodja u seljačkim novčanim zadrugama? — To je ono, na što treba paziti, jer bez valjana knjigovodje ne će biti reda, a onda ni napredka u zadruzi.

Znate, po selima imade dosta školane gospode: tu su gospoda župnici i kapelani, učitelji, obćinski službenici i pisari. Nijedan ovaj nije za taj posao. Župnik ima obično i previše posla, pa bi on mogao samo paziti i nadgledati taj posao. Kapelan je danas ovdje, sutra ondje, — s njim dakle ništa. Učitelj ima posla u školi, a

da i nema, —

(Ovdje su **zarobljena** 4 redka.)

Koga ćemo dakle za knjigovodju? — Nikoga drugoga, nego domaćega seljaka. To će biti mnogo bolje, i to prvo zato, što će seljak obavljati taj posao za mnogo manje novce; drugo zato, što on ima svoju zemlju i dom, pa ne će moći tako lako pobjeći s novcima; a ako ih potroši, ima mu se što uzeti. Znate, što se kadgod dogadja s obćinskim novcem, pa nikomu ništa, jer obć. blagajniku ne možete ništa uzeti, a kože mu oguliti ne smijete, a i ne ćete: što bi vam to hasnilo?...

Pita se samo: Ima li takvih seljaka, koji bi se razumjeli u taj posao? — To je ono pravo, i zato vam ovo pišem.

Po hrvatskoj zemlji ima dosta škola, osobito pod banom. Ali, ne budi nikomu žao, te naše škole ne vriede onoliko, koliko se na njih troši... Ja se znam čuditi, kad mi pišu seljaci, ili kad k meni dodju, i pitam se: Jesu li ti ljudi išli u školu, i kakva je to bila škola? Pitam to, jer vidim, da naš pismen čovjek nije naučio ni pisati. Ali što je najgore: naš pismeni čovjek ne zna se u pisanju držati ni čistoće, ni reda; on ne zna, što je to i kamo dolazi naslov kojoj stvari u pismu, on ne zna, što je to početak i svršetak, on ne zna, što je to redak ili linija, — jednom riječju: njega škola nije naučila na to, da svaka stvar u pisanju kao i u drugom poslu mora imati svoje mjesto, svoj red, svoj način i svoj oblik ili formu.

Ali to nije velika mudrost. To je dosta pokazati, pa čovjek zna. Malo je teže naučiti uredno i liepo pisati. Ali tu nema druge pomoći, nego da se mladji ljudi vježbaju u pisanju, a onda i u računanju.

Zato će trebati, da se za takve mlade ljude, koji za to imaju volje, — da se za njih sastavi knjižica „Knjigovodstvo za seljačke novčane zadruge“, u kojoj će biti sve liepo razloženo i pokazano. A onda treba prirediti za takve ljude još posebne pisanke i računice, — pa neka se vježbaju!

Sve to ne će biti ništa čudno. Vjerujte meni: Čovjek se može mnogo više naučiti sâm, nego što ga može naučiti škola, a to zato, što čovjek počne sâm učiti onda, kad dobije volju, i kad je već pri zreloj pameti.

Daklem: mladići — na posao! Budite si sami gospodari i upravitelji, a ne da vam gospodare kojekakvi bezkućnici, dotepenci i nepoštenjaci, jer dok tako bude, zlo će biti!

Iz staroga Zagreba.

Ipak je to velika i čudna stvar — pismo i pisanje! Što se napiše, to se može čuvati stotine i tisuće godina. I za stotinu i tisuću godina poslie toga zna se sve potanko, što se je onda dogodilo, što su ljudi radili, govorili i mislili, — sve rieč po rieč. I baš zato ljudi su od starine čuvali pisma, i sad su to stara pisma, i mi iz njih koješta možemo doznati.

Razumije se: pisma su se pisala i čuvala samo ondje, gdje su ljudi znali pisati, a u staro vrieme to je bilo samo u gradovih. Gradovi su njekad bili kao svoja vlada i posebna država, oni su bili „slobodni": imali su svoje sudce, svoje kapitane, svoje pandure i svoje čvrste zidine.

Sve je to imao od starine i Zagreb, prvi naš hrvatski grad, jer je i to stari grad. I u tom gradu sačuvalo se mnogo starih pisama, starijih i od 500 i 600 godina, pa sad učeni ljudi ta pisma pregledavaju, prepisuju i daju tiskati, pa neka, svatko čita, kako je njegda bilo i kako se je živjelo u Zagrebu. Stara zagrebačka pisma tiskana su na trošak gradske zagrebačke obćine već u šest debelih knjiga, a prepisao je to i uredio jedan čovjek, kojemu neka slobodno za čestito ime znade cieli hrvatski narod: taj čovjek — to je svećenik i zagrebačke stolne crkve prevendar Ivša Tkalčić. To je rodjeni zagrebac i drugačije pravi pravcati Hrvat: a kad to znate, onda vam ne treba posebice kazati, da je velečastni i učeni Ivša dobar čovjek, duša od čovjeka: što ima, to dâ. Radi već godine, kao crv prekapa pisma, a onda i tumači na hrvatski, jer treba znati, da su i stara zagrebačka pisma pisana latinski (dijački). Da imamo kada i gdje, mi bismo više puta iz toga tumača prenesli štogod u „Dom", ali za danas ćemo iznesti samo dvie, tri stvarce, i to nješto o starih kaštigah ili pedipsah (kaznah) prije 400 do 500 godina.

Stari zagrebci znali su već za globe i za rešte (zatvore, tamnice), kao i mi danas. Ali je vriedno spomenuti ovo: Ako je reštant (uznik) iz zatvora pobjegao, pa ako su ga uhvatili, i — odmah su ga objesili, a siromaha pandura (stražara), koji ga nije dobro čuvao, njega bi osudili, da se ima na četvero raztrgati, ali bi se gradjani za njega molili, pa bi ga sudci dali iz grada protjerati zajedno sa ženom, ako ju je imao. — Znali su i druge ljude iztjerati za uvijek iz grada, i to više puta i ovako: Sviet bi se skupio, panduri bi toga bičevima šibali i tjerali iz grada, a sve to uz bubanj, liepo s paradom!

Ali su stari zagrebci znali i za ovakve kaštige: jednomu bi utisnuli samo žig (pečat, i to usijanim željezom); ovomu bi odrezali nos, onomu uho, ovomu jednu ruku, onomu obadvie! Bez nosa su ostajale obično žene, i to one, koje bi se nepošteno iznevjerile svomu mužu. Da je danas za Zagreb takav zakon... Ali Bože mi oprosti, što sam htio klevetati!... Toga nisu dopuštali stari zagrebački zakoni, a osobito su bili kaštigovani, koji su o poštenoj djevojci ili ženi zlo govorili. — Ruku bi odsjekli onomu, tko bi koga tukao, osobito ako bi ga tukao u vrieme „božjega mira." A taj „božji mir" bio je proglašen i morao se obdržavati svake godine šest dana prije i šest dana poslie velikoga sajma na Margaretinje. Za vrieme toga „božjega, mira" imale su i drugdje po zemlji i po svietu prestati sve svadje otimačine i razbojstva, — a onda udri na novo! Jer treba znati, da su se u „srednjem vieku" (t. j. prije 500 i više godina) velikaši bez prestanka razbijali i jedan drugomu otimali. Zato su se ljudi zaklanjali u čvrste zidine, pa tako i jesu po malo nastali gradovi, pa i zagrebački „Grac" (Gradac) ili „Grič" na brdašcu nad Zagrebom, iz kojega ste ovo malo sad saznali, i koji još danas stoji i do danas se tako zove, ali mu se zidinama malo traga vidi, jer je nestalo starih razbojnika.

(Dalje **zarobljeno** $2\frac{1}{2}$ redka.)

Mali razgovori.

Život.

Zlatna sredina, — to vam je: ni previše, ni premalo, nego baš onoliko i onako, kako treba i kako je najbolje i najljepše. To je ono, kad čovječji život teče kao mirna rieka starim svojim koritom, nigdje i nikada ne prelazeći preko briega; to je ono, kad čovjek živi zadovoljno i vlada se mirno, na sve gleda s mirom i razumom, pa misli: Ako ne će sad, hoće poslie, — sve ima svoje vrieme, svoj put i način. — Zato je tâ „zlatna sredina" — to je vječna želja čovjekova, to je, štono kažu gospoda, „ideal" ljudskoga života, t. j. ono najbolje i najljepše, što čovjek može doseći...

Ali to je baš ono, što je težko naći i pogoditi, jer je za to potrebno barem dvoje: prvo zrela već i na i red oko čovjeka. Od mladića se ne može tražiti, da bude vazda miran i promišljen, kao starac kakav. U njem sve kipi i vrije mlada krv, a pamet mu ne kazuje, gdje ga što čeka, kao zrelu čovjeku, koji ima već mnogi trn u peti i mnogu kvrgu na glavi... Od čovjeka, koji živi medju razbojnicima, ne može se tražiti, da bude kao janje. Od sirotinje ne očekuj, da će jednako mirno nositi prazni svoj trbuh, kao imućnik svoj napunjeni torbak. Zato će svaki od ovih prekoračiti mjeru i način, pa ne će ići vazda „zlatnom sredinom."

A da vam pravo kažem: ovu „zlatnu sredinu" najviše i hvale oni, kojima je dobro, i koji ništa više ne žele. Ova „zlatna sredina" — to je zlatna uzda, kojom se polako čovjeku zauzdava i snaga i misao. Dobra je ta uzda, i nek se zna, da ima za sve mjestu pamet, a drugo — njeki mir mjera. Ali pamtite i ovu: U sredini je mir. Zemlja u svojoj sredini, tamo na stožeru, gdje joj je osovina, na kojoj je kao nasadjena, — tamo

zemlja — stoji mirno, ne okreće se. A znate li, kako je tamo? Tamo je vječni led! Tamo je smrt! Da, sredina je mir, a mir je smrt. Istina je: čovjek želi mira, — ali samo poslie nemira, poslie rada i muke, i što se je više namučio, to više želi mira...

Tako je i s ovom „zlatnom sredinom" u životu čovječjem: za njom nema nitko želje, tko se nije nagazio stranputice, tko nije u životu promašio bilo na ovu, bilo na onu stranu. Neka zato po „zlatnoj sredini" idu stari i umorni, kojima je dosta borbe, stradanja i stranputice. A mladima i čilima neka se ne zamjera, što i oni još ne žele „zlatne sredine", t. j. mira i smrti. Zaželjet će i oni...

Politika.

Kruna. „Ah, kruna, krunica! I u snu mi ide po glavi, i to ne jedna, nego barem sto! Pasja para i s tom krunom! Dok su išle forinte, bilo ih je malo; a sad, kad idu krune, njih je još manje!"...

Vi biste mnogi do sutra tako gundrali za krunama kao bogci za novčićima, — ali ja vas nemam kada čekati, jer sam vam nakanio reći dvie, tri o drugoj kruni.

Kruna — to je kapa, obično zlatna ili srebrna, a po njoj biser i drago kamenje. A nose danas krunu samo vladari, i to je znak njihove vlasti, časti i gospodstva, i dok se vladar ne okruni krunom, dotle ne vlada. Tako n. pr. Madžari ni danas ne priznavaju za svoga kralja pok. bečkoga cesara Josipa II., jer se on nije nikada krunio „svetom krunom Stjepanovom".

Ovaj običaj: postavljati vladaru na glavu krunu — to je židovski običaj, jer su Židovi tako radili od starine, a oni su opet naučili to od azijskih naroda i vladarâ asirskih i babilonskih, a i egipatskih. Od Židova su taj običaj primili kršćanski vladari, i to najprije rimski cesari u Carigradu, a drugi manji vladarčići (n. p. hrvatski, bugarski i ugarski) išli su u tom za carigradskim običajem kao majmuni. Tako su i mnoge krune evropskih vladara načinjene po carigradskoj, ili su baš odanle i donesene. — Ali je i rimski papa kao prvi svećenik nosio svoju krunu koja se zove „tijara", pa kad je poslie dobio na poklon zemlju i postao vladar, dielio je i on vladarske krune, i to baš „krune", a ne tijare. A „kruna" je drugo: „kruna" je iz početka bila samo vienac baš pravi vienac od zelena lišća. A dobivali su takav vienac rimski vojvode, kad bi potukli neprijatelja: to se je zvalo „korona" (corona), ili kako naš sviet još danas kaže: „koruna". Poslie, kad su rimski cesari osvojili njeke bogate azijske zemlje i kraljevine, pa kad su se počeli oblačiti na ženski azijski način, onda su počeli metati na glavu i tê zlatne azijske kape, ali se nisu nikad baš krunili, kako se n. pr. mora kruniti ugarski kralj. Na svakoj se kruni još i danas vidi trag lišća, jer je to bio vienac, kako smo rekli. Za ovakav vienac zna i naš narod, ali to je samo za djevojke, kad se udaju. Gdjegdje nose djevojke pod viencem baš pravu „korunu" kao kapu (njegdje se to zove „parta").

Rekli smo, da su vladarske krune dolazile iz Carigrada ili Bizanta (to je isto). A Bizantinci su poznati od starine kao petljanci, i strašno su pazili na svakakve tričarije, — baš onako, kao babe, kad se motaju oko mladenke i paze, da sve bude po starinskom običaju. Ne daj bože, da bi na mladenci bio koji privezalak manje ili drugačije namješten, ili da bi čak bez „parte" ili vienca išla cura na vjenčanje! Kakvo bi to bilo vjenčanje — bez vienca!? — Tako je i kruna postala za vladarčiće veliko znamenje: oni su prosili i molili i u Rimu, i u Carigradu, da im to dadu. A kad su im dali, onda su oni po tudjem običaju sve na vlas pazili i radili s tom krunom, kako su to naučili. I tako je uz krunu i uz krunisanje nastalo svakakvih običajâ, zakonâ i pravica, kao n. p. i ono: da ugarski kralj nije kralj, dok se nije okrunio. Po tom se govori i to, da kruna ima vlast, kruna ima pravo, kruna pače ima zemlje. Možda ste čuli, da se piše i govori: „zemlje krune ugarske", ili: „zemlje krune sv. Stjepana". Česi opet bez prestanka spominju „zemlje krune sv. Vaclava." — Sve bi vam to dobro bilo razložiti, ali ovo je samo početak.

Dom i rod.

Preletimo malo hrvatsku prošlost. Tamo njegdje prije 2000 (dvie tisuće) godina živjeli smo mi Hrvati tamo njegdje daleko iza karpatskih gora, a uz nas Rusi, Česi i Slovaci, pa Poljaci. To je tamo na sjevero-iztoku, daleko preko Drave, Dunava i Tise.

Kad je prije 1500 godina počelo ovdje oko današnjega našega mora propadati rimsko carstvo, počeli smo se sve po malo seliti ovamo na jug i zapad. Tu smo našli ostatke ilirskoga naroda, a u susjednoj Ugarskoj i oko nje haračili su Obri ili Avari, koji su i nama sjedjeli za vratom, dok ih nismo utamanili, pa smo valjda već prije 1300 godina imali ovdje kakvutakvu svoju vladu, ako nas nije kolikotoliko držao na uzdi iztočni rimski cesar, koji je sjedio u Carigradu.

Ali prije 1100 (tisuću i sto) godina podiže se na zapadu drugi, novi rimski cesar, koji je pod svoju vladu spravio sve od Francezke do Talijanske: to je bio Karl ili Kral Veliki. On, a i njegov nasljednik držao je i vladu nad Hrvatima, ali nije bez boja, u kojem su se Hrvati oslobodili izpod franačkoga jarma. U to vrieme, dosta prije 1000 godina javljaju stara pisma slobodne hrvatske vojvode, bane i napokon kralje. Onda su bile pod jednom vladom sve hrvatske zemlje. Sad su njegdje došli u naše susjedstvo Madžari.

Prije 800 godina izumrla je loza domaćih kraljeva, a Hrvati su izabrali sebi za kralja Ugrina Kalmana ili Kolomana. Rekao bi čovjek, da se to u Hrvatskoj nije pravo ni opazilo, što tudjinac kralj vlada. Ali se je ipak opazilo: njeki su se bani osilili (n. pr. Šubići u Dalmaciji i Bosni), i mi bismo dobili svoga kralja, — da se nisu prije 450 godina pokazali novi azijski osvajači: Turci. Istina je, bosanski ban Tvrdko proglasio se god. 1376. kraljem, ali to kraljestvo nije trajalo ni 100 godina, jer su Turci god. 1463. (t. j. prije 439 godina) Bosnu posve osvojili, a već davno prije palo je pod Turčina i srbsko carstvo.

U boju s Turcima bilo nam je tiesno, u tom je boju palo mnogo junaka, a god. 1526. i jedan kralj poljsko-ugarsko-hrvatski. Tu su zgodu upotrebili susjedni vladari Habsburgi, pa su se Hrvatom ponudili za vladare, i Hrvati su ih 1527. zbilja priznali za svoje vladare. Od onda vladaju nam do danas. Od onda imadu kod nas rieč Niemci.

Ni petdeset godina nije prošlo, već su se prvi Hrvati digli proti njemačkoj sili, ali badava: god. 1571. odsječena je kod Beča glava Zrinjskomu i Frankopanu. A onda Niemci pritisnuše baš ljuto. Stvoriše i hrvatsku „granicu", „krajinu", koja ih je stotine godina branila od Turčina. A što nije stajalo pod puškom proti Turčinu, to su vodili u boj po cielom svietu, a doma kod nas gospodarili po volji.

To njemačko gospodstvo dodijalo i Madžarom, pa se digli — i danas imadu, hvala Bogu, svoje u svojim šakama, i ne samo svoje, nego i slovačko, i rumunjsko, a i hrvatsko. A pomogli su im i dali Niemci, — da se izpuni, što kaže sveto pismo, tko ima, još će mu se dati, a tko nema, i ono će mu se uzeti, — jer nije znao više privriediti...

Prije 33 godine pogodili su se s Madžarima oni Hrvati, koji su prije 53 išli na njih kao carski soldati, a prije 23 godine pomogli su oteti

Turčinu Bosnu. Pet godina iza toga dobili su madžarske napise, malo se uzbunili, pa da se udobrovolje, dalo im novoga bana, koji do danas banuje. I kažu, da su se posve udobrovoljili, jer su prije dva mjeseca izabrali u sabor malo ne same madžarone.

Sviet.

Najveći gradovi na svietu. „Što je na drvetu cviet, to je u zemlji jednoj — grad", kažu jedni; a drugi: „Što je čovjeku na tielu čir, to je u zemlji — grad." Vi, kako hoćete, ali ja sam u napasti, da pristanem uz ovu drugu rieč...

Ostavimo to, pa da vam kažem, koliki su to cvietovi, ili čirovi. Postavit ćemo ih u red po dušama, koliko ih koji ima. Čudit ćete se, jer njeki gradovi imadu malo ne toliko stanovnika, koliko je svih nas Hrvatâ. Najveća je grdosija englezki glavni grad London, koji ima oko četiri i pol milijuna dušâ! Onda imade:

Paris (u Franc.) više od . .	2½ mil.
Nju-Jork (Amer.) do	2 „
Berlin (u Njem.)	1,680.000
Pekin (u Kitaju) (ako je istina)	1,650.000
Beč preko	1,600.000
Petrograd (u Ruskoj) . . .	1,120.000
Carigrad oko	880.000
Moskva (u Rus.)	820.000
Varšava (u Poljskoj)	600.000
Zlatni Prag (Češ.) do	½ mil.
Rim do	490.000
Madrid (u Španj.)	470.000
Bukarešt (u Rumunj.) . . .	230.000

A i Budim-Pešta ima preko ½ (pol) milijuna (od toga su ⅔ židovi). Naš Zagreb ima oko 60.000.

Vriedno je spomenuti to: što su gradovi veći, to se više u njima sviet množi, ali ne zato što bi se više radjalo, nego zato, što se mnogo doseljuje: sve upravo vrvi u grad. I ako to bude tako dalje išlo, napokon će sela ostati pusta...

Nauka.

Kako se prave fotografije. Neuki ljudi misle, da je to baš strašna mudrost — napraviti fotografiju. Tako me je jedan neuki, ali uza to bistar čovjek molio: neka mu samo onako iz daleka to razložim, jer on, kaže, zna, da on toga ne će posve razumjeti. A kad sam mu rekao, sve je razumio, — samo daj mašinu i apoteku, pa slikaj! — Evo, da znate i vi:

Znate, što je staklo. Ako se staklo tako izbrusi, da bude u sredini deblje, a još k tomu okruglo, to je onda malo čudno staklo, jer kad to staklo metneš pred sunce, a iza stakla metneš ruku, — peći ćete, a možeš se i opeći, pače i drvo zapaliti. Zašto je to tako, to Bog zna, ali je tako. Takvo staklo zove se „leća", jer je malo slično zrnu leće, kad je okruglo i u sredini deblje.

Ali ovo staklo, tâ „leća", još je čudnija, kad kroz nju pogledaš: štogod kroz nju pogledaš, to ti se čini veće: buha ti se čini tako velika, da bi ju mogao upreći u kola...

Hajdemo dalje, da čujemo još čudnijih stvari o toj „leći". Zastri prozore u sobi i pusti svjetlo samo na jednu škuljicu, a na škuljicu metni „leću", a iza „leće" metni papir, — pa ćeš na tom papiru vidjeti sve ono, što je na polju (izvan sobe), a baš pred lećom: vidjet ćeš drveće, crkvu, kuću, — sve, što je pred onom škuljom, — ali sve je okrenuto naopako, što gore, to dolje! I sad smo blizu fotografiji.

Ostavite „Dom" jedan dan na suncu, pa ćete vidjeti, kako će požutjeti, pobliedjeti. Pokrijte ga malo, a malo ostavite na suncu: što je na suncu, to će pobliedjeti, a što je pokrito, to će ostati cielo. Je li tako?

A ne pobliedi svaki papir jednako. Što je lošiji, to brže pobliedi. A ima mnogo stvari, koje se na suncu brzo i jako promiene, i baš

pocrne. Takve stvari niti ne smiju na sunce, da ne pocrne.

Sad hajde da fotografujemo: Takovom stvarju namaže se papir (ili staklo), i to u tmici. Da ne moraš zastirati prozora, uzmeš kakovu škrinju, koja ima na jednoj strani škulju: tu metni onu leću. Na drugu stranu škrinje metni onaj namazani papir (ili staklo). Sad će sunce doći na onaj namazani papir, i gdjegod dodje više sunca, tu će onaj papir više pocrnjeti, i to baš tako: gdje je za vlas više sunca, tu će biti za vlas crnije, a gdje je za vlas tamnije, tu će i za vlas manje i pocrnjeti. Što je vani pred lećom svjetlije, ostat će i na papiru svjetlije. Jednom riečju: na onom namazanom papiru naslikalo je sunce sliku.

Ali ti sad s tom slikom ne smiješ na sunce, jer će ti sav papir pocrnjeti, pa će se slika izgubiti. Nego hajde radi u tami. Ali što se dalje radi u tami, to je već apotekarska prtljarija, — a ja sam vam htio kazati samo glavnu stvar, da znate, kako nastaje slika. A sad znate, da čovjek fotograf ne radi one slike rukom, nego to sve sunce samo slika; tu pocrni više, tu manje, — kako kamo dospije. Ta nijedna slika i nije drugo, nego: tu svjetlije, tu tamnije.

Svaštice.

Bjesnoća. Možda ste čitali već koji puta, kako je tamo i tamo ugrizao biesni pas kojega čovjeka, pa da su toga čovjeka odvezli u „Pasteurov zavod u Peštu". Kakav je to „Pasteurov zavod".

Pasteur je bio francezki učenjak (umro je 1895. god.). On je izmislio način, kako se može bjesnoća izliečiti, i to tako, da se ugriženomu uciepi, t. j. pod kožu uštrcne sušeni mozak biesnih kunića (pitomih zečićâ)! Radi se dakle onako, kako negdje ljudi, kad se opeku, drže opečeni prst nad ognjem i govore: „Ognjac k ognjacu — mesce k mescu!" Tako i ovo: Čovjek je otrovan bjesnoćom (pjenom biesnoga pseta), a onda mu se daje taj otrov ponovno. Tako se ciepe i kozice — gnojem kozičava teleta, — ali o svem tom drugi put.

To sam spomenuo samo zato, da vam kažem i ovo: Imade u Hrvatskoj kod Križevaca jedna seljačka kuća, po imenu Niemčić, koja znade liečiti bjesnoću. To nisu varalice, ili vrači, nego se je to baš dokazalo i pisalo po novinah. Kako lieče Niemčići, to je njihova tajna, koja prelazi od otca na sina, a uviek znadu tu tajnu dvojica, da ne bi propala, ako bi koji po nesreći naglo umro. Hrvatska je vlada htjela kupiti od Niemčićâ tu tajnu, ali je to zaspalo — možda zato, što se učeni vladini doktori stide, da prosti seljaci više znadu od njih...

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Gospodarstvo.

Seosko gospodarstvo u Englezkoj. Prava Englezka malo ne tri puta je veća, a stanovnika ima deset puta više od banske Hrvatske s Dalmacijom (ima preko 150.000 četvornih kilometara, a preko 30 milijuna duša). Od ovih 30 milijuna ima poljodjelaca — pazite — samo 1,300.000 (jedan milijun tri sto tisuća), to jest dvadeset i treći dio, ili od 100 Engleza samo su 4 poljodjelaca! Tako je bilo prije 10 godina, a danas nema ni toliko poljodjelaca, nego se može reći, da u Englezkoj ni nema pravih poljodjelaca.

Kako je to? — Ovako: U Englezkoj je malo ne sva zemlja u rukama velikašima (lordovima), i to

tako, da prelazi od otca na sina, i baš se nie smije prodati. (To se zove „fideikomis“.) Pravih seljaka u njekih krajevih ni nema, nego velikašku zemlju drže zakupnici (arendatori). Velikaši su seljake upravo prognali sa sela, jer im je zemlja trebala za gospodska lovišta, a mnogi su gospodarili samo za zabavu: trošili bi silne novce na gospodarstvo, gnojili polje samo iz apoteke, — samo da jedan velikaš pokaže drugomu, da njemu može jedna ral (jutro) zemlje donesti više, nego drugomu velikašu, pa neka taj prirod vriedi tri puta manje od troška! To je ono englezko natjeravanje ili „sport“.

A moglo se je tako raditi, jer je Englezkoj dolazilo žito iz Amerike, pa su Englezi u svojoj zemlji držali najviše volove za meso, i to toliko toga, da su imali i za prodaju.

Danas bi se Englezka mogla hraniti svojim žitom samo poldrug mjesec. Pa da je živ Napoleon, koji je prije 100 godina htio Englezkoj zatvoriti more i tako ju uništiti, — danas bi se to moglo: zatvori na poldrug mjesec more, da ne može žito u Englezku, — i Englezi će skapati od glada.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Radostni glasi iz Zagreba. Već je tomu davno, što sam vam naviestio, da ću vam skoro moći javiti radostne glase iz Zagreba. Ali se je to dugo kuhalo, dok nije evo ipak jedan put došlo, što je moralo doći, a to je ovo: Od jučer, t. j. od 15. siečnja nema više ni „pravašâ,“ ni „obzoraša“.

Jučer se je u Zagrebu držala skupština prvih ljudi jedne i druge ove stranke. Bilo je tu oko stotine ljudî iz svih krajeva i napokon su se složili: da nam je dosta jedna stranka, samo neka bude složna, i neka radi.

Ovo je velika stvar, o kojoj ćemo se mi još porazgovoriti. Danas kažemo samo to, da je svakomu pravomu Hrvatu pao kamen sa srca, kad se je to proglasilo, i ljudi su tako odahnuli, da nitko nije smogao prave rieči, sve je bilo kao niemo. Nije to šala: Malo ne trideset godina su se psovali, mrzili i proklinjali, — a sada eto: nema ni vas, ni nas! Nitko nije, kako rekoh, ni uzdahnuo, što nema više „njegove stranke“, kao da se je dogodilo nešto, što se samo po sebi razumije.

Još jedan put velim: Ovo je velika stvar. A vriedno je zapamtiti, da kod ove velike narodne stvari nije bilo od svećenstva onih, koji su vodje, i koji su prije dvie godine vodili veliku rieč na hrvatskom katoličkom sastanku ne samo za vjeru i crkvu katoličku, nego i za hrvatski narod: nije bilo ni onih, koji su u Zagrebu, pa bi lako mogli doći, osim dvojice: bio je kanonik Rubetić i profesor dr. Bauer. Seoskoga svećenstva bilo je dosta i liepo se je i dobro držalo.

Bit će novaca, ako je istina, što pišu novine, da su se hrvatski i ugarski odabranici složili, pa da su Madžari pristali, da će Hrvatima dati *tri milijuna* kruna *više* na godinu. Naši traže, da se ta tri milijuna izplate i za prošle 4 godine, što smo bili prikraćeni, i tako bi ban dobio za nas na jedan put 12 milijuna kruna. Vidjet ćemo.

U Istri se je osnovalo hrvatsko političko družtvo. To je vrlo dobra stvar, da se u borbi za narodno pravo uzmogne boriti bez prestanka i po redu i planu. A to u Istri treba kao što i svagdje, — samo što se svagdje ne smiju osnivati politička družtva, kao n. pr. u Hrvatskoj pod banom.

„Hrvatska poljodjelska banka“ ne će moći početi svoga posla prije mjeseca veljače. Poljodjelci kojim treba

novaca (a komu ih ne treba!), neka osnivaju „Seljačke novčane zadruge“, pa će banka davati novce tim zadrugam, a od njih će ih dobivati poljodjelci. Ako tko što ne zna i ne razumije, neka piše „Domu“.

Sabor u Zagrebu opet se sastao danas u četvrtak 16. siječnja.

Po slovjenskom svietu.

Slovaci se baš liepo bûde. „Dom“ je već javio, da Slovaci (koje naš sviet krivo zove i Totovi) imadu od prošle jeseni četiri svoja narodna zastupnika u peštanskom saboru. Do sada birali su Slovaci u sabor samo Madžare. Ali sad su se počeli tako buditi, da ne će Madžara ni madžarona ni u županijskoj upravi. Nedavno su bili u Ugarskoj izbori za upravne županijske odbore, i tu su Slovaci dobili dvie županije, to jest turčansku i liptovsku, a u trećoj nitranskoj imadu jednu osminu odbornika, medju kojima su i tri slovačka seljaka. Gdjegod Slovaci dobiju jednu petinu županijskih odbornika, imat će po zakonu pravo, da se zapisnik piše i slovački, pa još i to, da sud šalje Slovakom slovačke pozivnice i da im izdaje slovačke odsude. Sad je to sve i za Slovake samo madžarski.

Česi i Niemci. Bečki Niemci dobili su na svoju stranu prvoga bečkoga ministra Kerbera i dogovarali su se s njim, da će ovako Čehe uloviti: Pozvat će sve stranke u bečkom saboru i predložiti im, da se kane buke i svadje u saboru, nego da se liepo prime posla na korist naroda, koji ih je izabrao. Česi će, mišljahu Niemci skupa s Kerberom, ovako odgovoriti: „Jok! Mi ne ćemo! Mi ćemo i dalje u vjetar govoriti, pa i bučiti, samo da iz toga sabora ne bude ništa, jer nam taj sabor nije do sada ništa dobra učinio“. Da su Česi tako odgovorili, bili bi ostali sami, jer svim je narodom dodijalo, što bečki sabor baš ne može napried. Ali Česi ovako odgovoriše: „I mi smo za složan i koristan râd. No sloge i prave koristi nema bez prava i pravice. Dajte nam češki jezik u uredima i češke škole za češku djecu, pak ćemo prvi biti za to, da sabor dan i noć u redu radi!“ Još rekoše: Tražimo od vlade, da ne pita Niemce, hoće li pravo učiniti Česima, jer Niemci ne mare, da ova carevina odmah propane. — S tim odgovorom bili su zadovoljni i svi drugi Slovjeni u bečkom saboru: Hrvati, Slovenci, Poljaci i Rusi.

Poljaci se digoše kao jedan čovjek proti Prusu. Poljaka imade do dvadeset milijuna. Više od polovice živi ih pod ruskim carem, jedna petina pod carem bečkim, a preko dva milijuna dodjoše pod njemačkoga „kajzera“. Pruska vlada u Berlinu već 15 godina davi Poljake na svaki način, a sada je izdala naredbu, da se poljska djeca ne smiju više poljski moliti, i da moraju pjevati pjesmu: „Ja sam Niemac, ja sam Prus“. Ni mala djeca ne htjedoše toga poslušati, pak su ih učitelji i tukli do krvi, tako da je djece i pomrlo. Proti tomu digoše se i poljske matere i otci i navališe na jedno takvo učilište (mučilište) u gradu Vrešnju i oteše djecu učitelju-mučitelju. To je bilo 20. svibnja prošle godine. Radi toga njemački sud obtuži te matere i otce i odsudi na tamnicu od četiri tjedna do 2½ godine. Sva poljska gospoda skočiše na to, a za njima i poljski narod, pak najprije skupiše preko 120.000 kruna za izmučenu djecu i za zatvorene roditelje, a onda složiše svuda odbore, pa rade, da nijedan Poljak ne kupi ni za filir njemačke robe. — Niemci su već zatrli za milijune slovjenskoga naroda tamo pri sjevernome moru, a sad kane uništiti i Poljake, koji su pod njihovom vladom.

Rusi imaju već preko 200 godina posla u Aziji, a posljednjih 10 godina došli na kraj Azije, tako da ti se na karti čini, da bi dobar skokac

mogao preskočiti preko uzkoga mora u Ameriku. Sad su baš dogotovili željeznicu preko ciele Azije, i to je najdulja željeznica na svietu: vozi se po njoj od Petrograda do kraja Azije puna 24 dana! Dok se je gradila ta željeznica, pritisnuo je Niemac sav sviet oko sebe, složio se s Turčinom, da presieče Rusu put do Carigrada, na koji su Rusi mislili od davnine. Ali Rus je u Aziji gotov i sad se opet obraća ovamo na zapad, k Dunavu i Visli, pak velike ruske novine poručuju i Poljakom, i Čehom, neka se ne boje Niemca, — a valjda će od toga i nas Hrvate nješto popasti, ako budemo pametni.

Po tudjem svietu.

Trojni savez, — to znate, što je: to je savez ili vojnička i politička pogodba, koja je ugovorena medju bečkom, berlinskom i talijanskom rimskom vladom. Ove godine izlazi rok toj pogodbi, a do mjeseca svibnja mora ona stranka, koja ne će toga ugovora obnoviti, — mora to javiti. Sad sve novine pišu, da talijanska vlada ne će više u taj trojni savez, jer ni u Berlinu, ni u Beču ne dadu Talijanom — novaca, t. j. ne dadu im jevtinoga zajma. A Talijani su strašno zaduženi i težko plaćaju Niemcu velike kamate, pak sad njihov ministar od novaca računa ovako: Da nam je dobiti novaca od Franceza za tri od stotine (3%), imali bismo svake godine do 60 milijuna kruna manje troška; s tim bismo mogli i vojsku bolje i naoružati i hraniti i gladnomu narodu pomoći. S vojskom bi mogli oteti Turčinu Arbanasku i turske njeke zemlje u Africi, koje od talijanske rastavlja samo more (to je turska pokrajina Tripolis). Ali Niemac ne samo da ne dade novaca, nego i Turčina brani, i zato Talijan ne će više s Niemcem.

Ni bečka vlada nije baš za taj savez, jer Niemci dave Poljake u Pruskoj, a Poljaci su najvjernije stajali uz bečku vladu, pa im se bečka vlada ne može zamjeriti, jer bi onda za bečku vladu bili samo Madžari i Niemci oko Beča. Čuje se pače, da se bečka vlada pogadja s Rusom, — a to je baš ono, što mi i svi Slovjeni želimo, a čega se Niemci najviše boje.

I tako bi Niemci mogli medju svim narodima ostati bez prijatelja.

Buri, čuje se, bit će zadovoljni samo „autonomijom“, a da se ne bore više za podpunu slobodu.

Arapi se, ako je istina, dižu proti carigradskom sultanu, pa hoće da imadu posebnoga vjerskoga glavara — pod englezkom zaštitom.

Razne viesti.

Nadvojvodkinja Jalžabeta nije se udala, kako su novine pisale, nego će se vjenčati 27. o. mj.

Kćeri ruskoga cara zovu se ovako: Olga, Tatjana i Marija. Car, makar je car, zna se i poigrati sa svojom djecom, kao pravi otac. Pišu, da je i slugam baš dobar.

Crnogorski knez vratio se je iz Ruske. Bio je tamo i obolio, pa se sad lieči u Francezkoj, onda će u Beč.

Kitajski car dao se je iz blizine vidjeti našim ljudima iz Evrope, pače su ga i fotografovali. To se prije nije moglo, — ali sad nema druge, kad su Kitajci potučeni, pa se ne smije Evropljanima zamjeriti. Sad će Evropljanima biti u Kitaju češći gosti, jer se sprema, da će se urediti brza vožnja iz Pariza u glavni kitajski grad Pekin.

U Ugarskoj se je držao nedavno katolički kongres.

Poljaci, koji su zastupnici u pruskom saboru, nisu došli u sabor, kad se je ovih dana otvorio. — U mjestu Vrešnju, gdje su ono Poljake osudili, — drži red bataljun vojnikâ.

Gosp. P. Dobriniću u Clevelandu (Amerika). Vi ste sve platili.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 2. | U Zagrebu, u četvrtak, 30. siečnja 1902. | God. 3.

Broj I. 69. kz. — 1901. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom“ od 16. siečnja 1902. br. 1. i to: a) u sastavku «Knjigovodje seljačkih novčanih zadruga» i to stavku od rieči: «on nije svoj čovjek, do rieči: «kakvi su»; zatim: b) u sastavku «Iz staroga Zagreba» i to stavku od rieči: «Ali na svu» do rieči: «i drugim»; tvori učin prestupka § 300 i 302 kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom». Razlozi: Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja, te potiče na neprijateljsva stanovnike državne jedne proti drugim; što tvori učin prestupka, označenog u § 300 i 302 kz. Presuda osniva se na 6. i 12. t. p. i 32., 33. i 34. t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, dne 29. rujna 1902. Rotter.

Pogledajmo malo po svietu!

Možda će mi tko reći, kad ovo pročita: „A što si navalio, da seljak gleda po svietu, a mnogi ne vidi ni dalje od nosa! Pa kako će taj onda gledati po svietu?!“

Ali ja to znam. Ja znam i to, da ima ljudi, koji misle, da je „Dom“ za to tu, da seljaku pokazuje, kako se krpaju poderani opanci. Drugi opet napućuju: „Uči narod, da gleda čim će napuniti prazni svoj lonac, a ne da zija po svietu“. I kojekako još drugačije misle drugi, a misli i koji od vas. Ja sve slušam, a sad neka čuju i mene.

Dobro je, tko zna dobro saditi krumpir, grah i kupus; dobro je, tko zna i hoće zakrpati poderani opanak; još je bolje, tko se zna pošteno ogledati, da napuni prazan lonac, — i tako dalje. Ali, dragi moji, danas su vam drugi računi, i to ovakvi: Tko danas ne zna, što je sviet i što se po svietu snuje i radi, taj neka slobodno dobro ore i sije i krumpir, i grah, i kupus, i pšenicu, ali taj ne će dugo puniti lonca svojom mukom, nego će mu stranac i tudjinac gotov i pun lonac oteti izpred nosa!

Jest, vjerujte mi, tako je! Da se smije, ja bi vam razložio, koliko su puta nam Hrvatom oteli pun lonac izpred nosa. Ali to je baš ono: otimaju ti izpred nosa, i ne samo to, što ti otimaju, nego ti ne smiješ ni pisnuti, ni čmrgnuti! Recite, da lažem, ako nije istina! — Ali kad se ne smije reći za Hrvate, kazat ću vam za Kineze, za Kitajce. Njih ima preko četiri stotine milijuna, t. j. deset puta više nego svega naroda pod vladom bečkoga cesara. Oni su daleko od nas, čekajte: po suhu moraš do Kitaja proći

ili po strani ostaviti „devet carstva“ (Srbiju, Bugarsku. Tursku, Perziju, Afganistan, Baludžistan, Indiju, Nepal i Sijam), ako ne ćeš preko ruskoga carstva, koje je samo za sebe veće od svih onih devet. Dakle: ovi Kinezi tako su daleko i toliko ih ima, i nisu ni najmanje zalupani ni zacopani, pa ipak im otimaju Evropljani pune lonce izpred nosa! Jeste li čuli, da su naši odavle vojnici strieljali ne samo proste Kitajce kao zeceve, nego su i kitajskim princevom letjele glave s ramena, kao da nisu njihove? I Kinezi — kao Kinezi! — morali su to još gledati kao za paradu, kako su se u krvi valjali — oni, koji su pune kitajske lonce branili od otimača! I nije samo to! Nije samo to, što Kinezi ne smiju ni pisnuti, i što svoju štetu moraju gledati kao paradu, nego oni moraju i za deveto svoje koljeno postaviti i ostaviti spomen: moraju postavljati napise na kamenu, gdje piše: „To je bilo tako i tako: otelî nam onda i onda izpred nosa pun lonac, čvrknuli nas po nosu i po glavi, pa po ovom poručuju i vam, djeci našoj, da će i vam biti tako!“ . . .

A sve se je to škiljavom Kinezu dogodilo zato, što nije htio znati za sviet. Nije to samo onako rečeno, nego je to istina. Ima već pet stotina godina, što su naši ljudi iz Evrope bili u Kitaju, a poslie su drugi stotine i stotine godina uzduž i poprieko prošli cielo to golemo carstvo i donesli ovamo o tom glase. Kinezi su bili kod kuće, liepo doma. Mi znamo već davno za njih, a oni za nas ne znaju, — i zato smo mi njim oteli puni lonac. Oni su doma bili strašno mudri; znali su već prije stotine i stotine godina i za barut, i za tiskanje knjigâ, i za druge mudrije, — ali za drugi sviet nisu marili. Mi znamo već sve njihove mudrije i običaje: i kako se nose, i što jedu, kako se mole i kako kunu, što znadu i što ne znadu, i davno se već smijemo njihovu perčinu (oni još nose perčin!), — a oni dubu buhe samo po svojem kožuhu, i eto, sad imaju!

To vam je samo jedan primjer, a mogao bi vam spomenuti još mnogo više, pa biste vidjeli, da je istina ovo: Tko danas ne zna za sviet, — ni sviet ne zna za njega i ne vidi ga, nego po njem gazi i ide dalje . . .

Posluhnite malo ovo: Vi znate, što je to „dopisnica“, ono, znate, gdje piše „Levelezo-lop“. Kupite jednu za „inozemstvo“, napišite na nju adresu koga svoga, koji je čak u Americi, ili Australiji, — i za 10 filira otići će preko mora i doći u ruke onomu vašemu Fabijanu. Ima vas, to znam stalno, koji ste već tako pisali. A jeste li, pitam ja vas, pomislili kada: Bože moj, tko to vozi preko mora i nosi svuda po cielom svietu? Hajde de, nije čudo, što pisma dolaze iz Zagreba u Sisak, ili u Dubrovnik, ili u Banjuluku, jer je to sve pod jednim vladarom. Ali kako to, da i turski, i ruski, i englezki, i američki, i ne znam još kakvi listonoše moraju nositi pisma, koja dolaze iz države bečkoga cesara? — A? Jeste li na to pomislili?

Mislim, da niste. A pomislite i promislite, pa ćete i po tom vidjeti, da se danas ne može živjeti u svom kutu i bez svieta.

Pitate možda: „A kako se je njegda moglo živjeti bez svieta?“ Vi ste možda čuli, da mnogi starci nisu nikad izašli iz okolice svoga sela, a kamo li bi znali za kakav daleki sviet, — pak su bolje i tri puta bolje živjeli nego mi danas, koji se tučemo i ogledamo po svietu.

To je istina. Ali čujte ovo: Mi smo se već razgovarali, što je to „napredak“, i danas se mnogo govori i piše o napredku, — ali se pravo ne zna, što je taj „napredak“, koji se toliko hvali. Školani i prosviećeni ljudi znadu biti upravo takvi nepoštenjaci i lopovi kao i neuki i neprosviećeni, pa onda nije čudo, što ljudi ne znaju: je li škola i prosvjeta kakav napredak, ili nije. Ali ako se to ne zna, ovo je stalno: Ljudi sve više poznaju druge zemlje i druge narode, a osobito od onda, odkad ima željeznicâ i brzojavâ s jednoga kraja svieta na drugi. Osim toga ljudi i drugo štošta mnogo više znadu, nego su njegda znali. Sad se ja ne ću s vama pravdati, je li to bolje, i jesu li ljudi s tim bolji i pošteniji, ljudi, koji su više znali, osobito pak oni, koji su bili više po svietu. Dok nije bilo željeznice, prvi su bili oni narodi, koji su bili uz more, ili uz velike rieke: Egipćani, Grci, Rimljani, njegdašnji Punci, pa Španjolci, Englezi; a oni, koji su se stiskali i skrivali u svom kutu, kao miš u svojoj jami, oni su kako-tako, dok se za njih nije saznalo; a kad se je saznalo, za njih naopako!

„Hajde, neka ti bude, i neka je sve to tako! Ali što ti hoćeš s tim od našega seljaka? Neka ostavi svoj dom, pa neka ide po svietu, je li? Što li hoćeš s tom prodikom?“

Ne ću ja, da naš seljak ostavi svoj dom, pa da ide po svietu, jer on — ostavlja već dom i bez moga naputka, pa i u svietu mnogi propane, jer ne pozna svieta. Ja hoću drugo, i to ovo: I hrvatski seljak mora s vremenom početi svjetski misliti i živjeti.

„Pa kako se to **„svjetski“** misli i živi?“ — pitate me i rugate mi se možda, — osobito vi, koji ste čitali, kako „Dom“ hvali stare domaće običaje itd., a kudi tudjince i strance, tudju robu itd., itd.

Jest, istina je, ja hvalim domaće običaje, staro domaće poštenje. Ali, kako je ono njegdje njetko rekao: Razlikujmo dobro! Jer tko dobro ne razlikuje i ne razlučuje, taj sve trpa u jedan koš.

Razlikujmo dakle dobro: Mi moramo čuvati, braniti i pošto-

vati sve ono, što je naše, ako hoćemo ostati svoji, ako se ne ćemo već sutra bez traga pomiešati medju Niemce, Talijane, Madžare. A osobito moramo čuvati ono svoje, što je dobro. — Ali sad pazite i razlikujte dobro: Ako ti danas znadeš više, nego što si jučer znao, jesi li ti što svoje izgubio? Jeli si što tudje primio? Nisi, jer nikakvo znanje, nijedna znanost nije ničija, nego je znanost svega svieta, ona je svjetska, jer sve može naučiti i znati sav sviet.

Ali premalo imam za danas prostora, da vam razložim još bolje, što je to, kad čovjek počne svjetski misliti i živjeti. Reći ću vam za danas samo u kratko:

Sviet je sebi načinio u našu zemlju ne samo veliku rupu ili luknju, nego i vrata; on nas je opasao željeznim obručem: sagradio s nama željeznu cestu, po kojoj k nama dolazi i nagledava se već u svaku mišju našu jamu i rupu; i što smo stotine godina u tu svoju rupicu snašali, — to nam sve po malo, a bogme i sve po jako odnaša i nas u rupi bocka, tako da nam je mnogim već tiesno, a mnogi već i krvarimo od bockanja . . . Ostanemo li u rupi, propali smo! Nema druge, nego iz rupe napolje, u boj, u — sviet! I što prije izadjemo, manje ćemo naći tudjinaca, lakši će nam biti boj!

Hrvatski tridesetgodišnji rat — svršen. . .

U posljednjem broju sam vam u kratko javio, da se je u Zagrebu nješto veliko dogodilo: da su se složile, slijale, stopile, jedna u drugu prelijale — kako li bi se reklo — dvie stranke: „obzoraši“ i „pravaši“. O tom sad dvie, tri rieči više.

Već 30 i više godina bore se prva hrvatska gospoda „za domovinu i narod“; bore se i zovu i vuku u tu borbu i drugu gospodu, osobito župnike i kapelane, pak i seoski sviet. Ali već od prvoga početka bile su medju gospodom dvie glavne stranke i svaka je imala svoga vodju, svoje „prvake“ i svoje novine. Čitavih 30 i više godina pravdali su se, prepirali, svadjali, mrzili i grdili ljudi i novine jedne i druge ove stranke. Bio vam je to pravi rat. Napokon je to postalo njekako prebedasto, jer se već nije ni znalo, zašto se mrze, psuju, grde i bore.

To je doista bio čudan rat. Da to bolje razumijete, ja ću vam razložiti drugi jedan rat, pa onda sudite.

Ne znam, jeste li čuli za vjerske ratove, to jest: kako su ljudi prije 300 i više godina radi vjere vodili upravo rat, i to po deset, dvadeset i trideset godina. A počelo bi vam to ovako: Rimska crkva učila je tako i tako, njezini ljudi radili su tako i tako. Na to

bi se digao koji pop, ili fratar s prodikaonice, pa bi počeo naučati: nije tako, nego ovako. Bilo bi malo nemira i buke, a onda bi se sastala skupština ili sabor crkveni. Tu bi se uzelo sveto pismo i stare knjige, pak bi svaka stranka rieč po rieč govorila: Vidite da je ovako, a nije tako! I za jednu jedinu rieč često se ne bi mogli složiti, nego bi se posvadili i jedan drugoga proglasili antikrstom i prokleli ga, a onda jedan i drugi — medju narod, pa govori, govori, i narod bi se digao na oružje na jednoj i drugoj strani, — a ni sâm nije znao, zašto! Nije znao, jer ni svaki stoti nije pravo razumio, zašto se gospoda učenjaci i svećenici pravdaju i svadjaju. Oni, koji su vodili, oni su vrlo dobro znali, što znači ona jedna rieč, za koju su se pravdali i svadjali; a mnogi su samo mislili, da znadu, a nisu znali, ali su se borili za tu jednu rieč, kao i oni, koji su znali, da se pod onom jednom riečju skriva sto misli! — I tako vam je to išlo preko 150 godina: sad svadja u crkvi, u samostanu, na ulici; sad crkveni sabor ili skupština; sad poslie sabora rat, a poslie rata opet sabor, — dok napokon nije bilo dosta i jednim i drugim, i onda nastao mir.

Pita se samo: A kada je nastao mir? — Rekli smo, da su i na jednoj i na drugoj strani jedni znali, zašto se bore, a drugi nisu znali, nego su se borili samo za rieči; a na jednoj i na drugoj strani bilo je množtvo takvih, koji su se dali voditi kao sliepci, jer su vjerovali pametnijim od sebe. Mir je nastao onda, prvo: kad su jedni od onih, koji su znali, što hoće, — kad su vidjeli, da su slabiji, pa su morali popustiti; drugo: kad su oni, koji su se borili samo za rieč, došli k pameti, pa su rekli: „Pišite si Vjerovanje, kako hoćete, — samo budite pošteni i dobri ljudi“. — Zadnji rat radi te stvari trajao je 30 godina, i onda je (i to god. 1648.) nastao mir.

Ovako, upravo ovako bilo je i s našom hrvatskom politikom, — s tom razlikom, što je vjera — vjera, a politika je — politika. Ali što je u vjeri „Vjerovanje“, to je u politici **„program“**; pa kakogod ima ljudi, koji vrlo dobro znadu Vjerovanje, ali niti što vjeruju, niti po vjeri živu, tako ima političarâ, koji znadu vrlo dobro razlagati svoj „program“, ali niti što do njega drže, niti po tom programu rade, a brane taj svoj tobože program samo radi onih, kojim je taj program kao Vjerovanje, pa bi svakoga prokleli, koji bi se tomu vjerovanju-programu iznevjerio. Na kojoj strani ima više ovakvih ljudi, koji vjeruju u svoj program, — ona je strana jača, druga joj popušta, i već nastaje mir; drugi pak, koji znadu, i vide, da je program kao i Vjerovanje često puta samo prazna rieč, dodju k pameti, pa kažu: „Pišite si program, kako hoćete, samo budite pošteni i dobri Hrvati.“

Tako vam se je dogodilo nedavno i u Zagrebu: Na onoj strani, koja vjeruje u program: da će se Hrvati sjediniti i stvoriti slobodni svoj dom, — na toj je strani većina; to su „pravaši“, i zato su „obzoraši“ popustili, pak su kazali: „Pišite si programe, kako hoćete...“

Na to su došli još mladji, pa su dodali: „... samo radite dobro i pošteno za dom i narod hrvatski“. — I tako je hrvatski tridesetgodišnji rat — svršen...

Ja pak dodajem ovo: Njeki, osobito mladji, kao da se ljute na stare, što su se tako dugo pravdali za Vjerovanje, to jest za „program“. Krivo imaju. Lako je danas kazati: „Pišite si Vjerovanje, ili program, kako hoćete...“ kad su nas stari naučili vjerovati, a i stradati za vjeru u hrvatsku budućnost. Mladji sad mogu pisati Vjerovanje ili program hrvatski, kako hoće, — kad ga znadu na pamet! Bilo bi zlo znamenje, kad ga ne bi znali i u srcu nosili; zlo bi znamenje bilo, kad bi se oni morali za program pravdati i svadjati, jer je već došlo vrieme, da se za program mora početi i — **raditi.**

I to bi bila nova politika hrvatska, — o kojoj ćemo se dakako još porazgovoriti.

»Hrvatska naselnička i prekomorska zadruga«.

Čitam evo hrvatske novine, koje su tiskane preko velikoga mora, u dalekoj Americi. Čitam i svakakve mi misli dolaze na pamet. Okrenem i opet čitam: „Tražim svoga otca“ — toga i toga. „Nisam ga vidio 12 godina, i ne znam, je li živ... Molim braću Hrvate, ako koji zna, neka mi javi“ — tamo i tamo... Još mi se jedna misao vrti po glavi, već čitam dalje: „Tražim brata...“ pa opet: „Tražim brata...“ i treći i četvrti oglas: „Tražim brata“, „Tražim brata...“

Ne znam, ima li čovjek, koji se tu ne bi zamislio, ako ne bi i zaplakao. Tražim — kaže — brata..., a onaj: Tražim otca. To vam je, vidite, naš narod hrvatski: raztepao se i rasipao po svietu: Brat od brata, otac od sina, i sad se traže, kao ono u staroj pripoviesti, što su braća tražila sestru, ili žena muža. Stara bablja i djetinja priča, u koju nitko ne vjeruje, nego se samo zato pripovieda, da se čovjeku srce umekša, i da svoj svoga milije i draže k sebi prigrne i privine, dokle ga ima, — tâ stara priča kao da je postala istina: traži brat brata, sin otca... I kako je ono sirota žena tražeći muža pitala žarko Sunce i majku njegovu, pa bliedi Mjesec i studeni Sjever: nisu li joj gdje vidjeli muža, — raztepena braća pitaju danas novine i po novinah braću Hrvate: Kažite nam, javite nam, gdje su naši, da se još jednom u tudjem ovom svietu vidimo, zagrlimo i naplačemo...

Ali današnji sviet ne trpi plača, pa tu ni ne hasni plakati. Mnogo je bolje postarati se, da se bude manje plakalo.

Već sam jedan put u „Domu“ u kratko pisao, kako bi se trebalo postarati za onaj naš sviet, koji mora bježati iz domovine u tudji daleki sviet, ponajviše preko mora u Ameriku. Napisao sam onda, da bi trebalo osnovati „Hrvatsku prekomorsku zadrugu“, koja bi se starala za takve naše ljude: ona bi im našla mjesto i službu, ona bi im dala upute, ona bi kupila i dozivala svoga k svomu, jednom riečju: ona bi im bila u tom poslu na pomoć, tako da naš sviet ne bi bez traga i bez hasne za narod propadao i rasipao se po svietu.

Ali misleći dalje na tu stvar vidio sam, da bi tâ zadruga imala i drugoga posla. Zna se, da se narod naš ne seli samo u Ameriku, nego i iz jednoga kraja u drugi. Istina je, toga ima manje, ali to je baš šteta, jer ima dosta hrvatske zemlje, koja nije dosta naseljena. Ali se narod malo seli u dolnju Hrvatsku i u Bosnu, jer je to težko: težko je na novo početi gospodarstvo, — a bez novaca. Tu bi ovakva zadruga bila na pomoć ovakvomu našemu svietu, i zato bi se mogla zvati „naselnička“ i „prekomorska“ zadruga.

Doista je pravo čudo, što mi Hrvati do danas nemamo barem „prekomorske“ zadruge, — mi, koji smo velikim dielom na moru. Već sam vam jednom rekao, kako je po drugom svietu bilo takvih zadruga ili „kompanija“. Prava je sramota, da kojekakvi tudjinci i židovi mame i „upućuju“ našu sirotinju i vuku ju preko mora, a uza to ju dobro šišaju i gule, mjesto da domaći i iskusni ljudi uzmu u ruke taj posao, i to ne samo kao zaslužbu i „gešeft“, nego kao častno, pošteno i koristno djelo ne samo za sebe, ili za ovoga ili onoga, nego za čitav narod. Ta već je malo ne puna hrvatska zemlja kojekakvih židova, koji nam narod u tom poslu vode i natežu. To je prava sramota!

Danas ima već na stotine tisućâ našega naroda samo u Americi. I to je sramota, što se ne zna, koliko nas tamo ima: same američke hrvatske novine pišu: „kaže se“, da u Americi ima do 200.000 (dvie sto tisuća) Hrvatâ. Recimo, da ih ima 200.000 (jer manje ih nema), pa promislimo, da su to većinom odrasli i snažni ljudi, a ne djeca, žene i starci: to su malo ne sami soldati, to je ciela velika vojska! Dvie stotine tisuća zdravih ljudi! — Pa je li to u kakvom redu, kako vojska mora biti? Istina je: Ima u Americi „Hrvatska narodna zajednica“, veliko družtvo, koje ima preko 10.000 (deset tisuća) članova. Ali što je to,

kad znamo da ima dvadeset puta toliko Hrvatâ u Americi! Pa ne samo to, nego još i ovo: Čitam u hrvatskih novinah iz Amerike, da su se baš na koncu prošle godine počeli Hrvati u Americi kao njekako ciepati i svadjati. O tom je rieč na drugome mjestu, ali kako bilo, sve to pokazuje, da nema onoga, što bi trebalo: nema jedne upute, iz koje bi izlazila jedna misao, jedna duša, jedna bratska pomoć na hasnu i čast cielomu našemu narodu u staroj i u novoj domovini. To treba! Treba jedna „Hrvatska naselnička i prekomorska zadruga“.

Ne znam, jeste li čuli, kad se kaže, da je kod bolestnika „kriza“: to vam je ono, kad se ne zna, hoće li bolestnik ostati u životu, ili će umrieti. U takvoj je krizi danas hrvatski naš narod: sve ga je ostavilo, on pliva na vodi. Pod vladom bečkoga cesara drže vladu Niemci i Madžari: oni, koji imaju u rukama vladu i silne državne novce, to su ponajviše njihovi ljudi; ovi ljudi imadu pred očima — to se razumije — sreću i slavu svoga naroda, t. j. naroda njemačkoga i madžarskoga; oni državnim novcem grade željeznice i brodove, oni daju pomoć, oni daju upute, jednom riečju: oni vladaju, oni drže državu. Mi smo Hrvati ostavljeni sami sebi, — što ću vam više kazati?... Plivamo i već tonemo: na sve strane naš je sviet u svom domu sirotinja, a tudjinci, — znate, kako.

Zato se za vremena moramo okupiti, i to prvo: ne dati, da se u naš dom naseljuju tudjinci, da nas sve po malo raztoče, nego gledati, da mi sami naselimo, što nije dosta naseljeno; drugo: gledati i starati se, da se ne izgubi i da za nas ne propane ona naša sirotinja, koja za kruhom ide u tudji sviet. To dvoje — to bi bila briga i zadaća „Hrvatske naselničke i prekomorske zadruge“.

Ja znam, da ima dosta Hrvatâ i u Hrvatskoj i u Americi, koji se u ovaj jedan i drugi posao razumiju. A znam i to, da bi se moglo naći ljudî, koji bi se primili toga posla za narod. Znam napokon i to, da bi u zadrugu pristupilo ljudî, koji imadu novaca, da ih okrenu na svoju i na veliku narodnu korist u tom poslu. Sve to znam, pa zato čekam od svakoga, tko misli na budućnost našega naroda, neka se „Domu“ javi i neka kaže svoju.

Da stvar bude jasnija, dodat ćemo u budućem broju nacrt pravila tê zadruge.

Ruska zemlja Sibir ili Sibirija.

Kad Niemac hoće u kratko da kaže, što su i kakvi su Rusi, onda kaže samo dvie rieči: Knut i Sibir. Knut — to je ruski korbač, bič ili kandžija, i to trostruki ili četverostruki bič, a na kraju ima privezane ili navodjene olovne kugljice, da odmah probije ne samo kožu i meso, nego dodje i do kosti, kad se udari. A taj knut ima, kažu, mnogo posla u Ruskoj: tko ne će da sluša, užgi po njem!... A Sibir — to je velika ruska zemlja, ponajviše — kažu — pusta i ledena; u tu zemlju proganjaju Rusi svoje krivce; mjesto da ga zatvore u Lepoglavu, ili Mitrovicu, pa da ga tu hrane, — oni ga protjeraju u Sibir, neka tamo živi, kako zna ili neka radi u kakvom poslu, i to ponajviše u rudnicih, gdje se kopa olovo, ili izpire zlato. Niemci su cielomu svietu napunili ušesa pripoviestima i strahotama o tom sibirskom sužanjstvu. Ja vam ovaj čas ne mogu reći, je li sve to tako strašno. Ali nije čudo, što je sviet žalio ove prognane sužnje, jer su Rusi više puta proganjali u Sibir učene, prosviećene i plemenite ljude, a to samo zato, što su htjeli više slobode pod ruskom vladom. Osobito je dosta ruskih Poljaka bilo prognano u Sibir, pa su oni i njihove novine širile po Evropi glase o strašnom sibirskom sužanjstvu. To nije nikakvo čudo, jer je od vremena francezke revolucije sve u Evropi oko nas govorilo o slobodi i borilo se za slobodu; u Evropi su pucali vladarski stolci, pa su se, znate, god. 1848. i Madžari dosta nabunili, pa i nas u rat nagnali. — — — — — — — — — — — — — — — — Dok se tako radilo u Evropi, ruski je car čvrsto držao uzde i proganjao buntovnike u Sibir. S mnogim prognanikom pošla bi dobrovoljna i žena s djecom, sve fina gospodska krv, — pa kad se je to čulo iz novina, kako nedužne žene i djeca dobrovoljno stradaju za slobodu, — sav je sviet bio na njihovoj strani proti „divljačkoj“ i „nasilničkoj“ ruskoj vladi. A ja kažem: Svaka se vlada brani, kako najbolje zna, pa i tu vriedi ono: Koja je bez grieha, neka prva baci kamen na dugu...

Tako vam je došla na glas Sibir.

Ne ću vam danas mnogo drobiti o toj golemoj, dugoj i širokoj zemlji, koja se stere od jednoga kraja Azije do drugoga. Zapamtite, da je baš tisuću puta veća od naše Dalmacije (jer ima 12½ milijuna četvornih kilometara). Većinom je to velika ravnica, kojom teku velike rieke: Ob, Irtiš, Jenisej, i Lena, — jer lieno teče. Na zapadu i na jugu ima visokih gora (Ural i Altaj), koje su bile pune zlata, srebra i drugih ruda, ali je već dosta izkopano; ali zato po ostaloj Sibiri ima toliko bogatstva u zemlji, za koje se može reći, da još nije ni dodirnuto. I u riekah se izpire zlato, pa to i rade najviše oni sužnji. U sjevernoj Sibiriji vlada takova zima i studen, kakve mi ni pomisliti ne možemo (preko 66 stupnjeva izpod ništice!) pa zato veliki dio zemlje nije zgodan za poljodjelstvo, jer se ne bi moglo ni orati, kad je zemlja do 150 metara

duboko smrznuta, pa se samo u ljetu malo odozgora otopi ili odkravi. Ali zato u južnoj Sibiriji rodi pšenica, raž, zob i ječam, a ciela je Sibir puna svakakvih životinja: medjedâ, lisicâ, jelenâ, i manjih grabežljivaca, pa se odanle i dovažaju najviše skupe kože i krzno, a ima već i na stotine tvornicâ: mlinovâ, kožarnicâ, željezarnicâ, duharnicâ i t. d. Preko Sibiri dolazi u Evropu i dosta kitajske robe (n. pr. čaj).

Premda je Sibir tisuća puta veća od Dalmacije, ipak ima samo nješto više od deset puta toliko duša (t. j. preko 7 milijuna). Najviše su to (daleko preko polovice) Rusi, i to jedan dio oni sužnji i njihovi potomci. Osim Rusâ ima tu svakakvih lovačkih i pastirskih naroda: tu su Ostjaci, Samojedi, Voguli, Tatari, Kirkizi, Jakuti, Burjati, Tunguzi, Kalmuki, Čukči, Korjaki, Jukagiri, Giljaki, Kamčadali. Najviše ima Jakutâ i Tatarâ pa Mongolâ (svakih po 300.000). Ni polovica svega toga svieta nije krštena.

Sibir je počeo osvajati i naseljavati ruski kozak Jermak već prije 300 i više godina. Poslie su kozaci (to su ruski konjanici) išli sve dalje, dok nije prije 200 godina podpuno osvojena Kamčatka, t. j. najdalji komad Azije. Danas već juri preko Sibiri glasovita ruska sibirska željeznica, o kojoj ste već čuli.

Mali razgovori.

Život.

Je li težko umrieti? Kaže se, to je istina: „Gorka ti je smrt!" ili: „Žuka ti je smrt!", — ali ga nema na svietu, tko bi to mogao posvjedočiti! Istina je i to, da su njeki učenjaci izpitivali ranjenike i utapljance (koji su se utapali): kako im je bilo pred smrt, — ali to sve nije ništa, jer nijedan ovaj, i ako je bio blizu smrti, nije kušao, je li smrt gorka. Kad smo baš spomenuli ove učenjake, spomenut ćemo i to, što su pripoviedali ranjenici i utapljanci: rekli su im, da im nije ništa težko bilo, da nisu pred smrt osjećali nikakve muke, nikakve boli! Osobito ranjenici, koji su bili na smrt ranjeni, kažu, da nisu ni znali, kad su bili ranjeni. — Ali se mora i to kazati, da se je ovako pisalo po novinah najviše baš onda, kad su Englezi nemilosrdno strieljali siromahe Bure. Za stalno se je to pisalo samo zato, da se može reći: „Pa što je to rat? Pa to nije ništa — strieljati ljude to ništa ne boli... Čovjek umre, a i ne zna za nikakvu muku i bol." Jest, to se je pisalo samo zato, da se sviet umiri, da se ne govori i ne piše o englezkim strahotama, — neka oni samo dalje strieljaju po volji...

Ali sve je uzalud! Nitko ne će čovjeka uvjeriti, da je to liepo i lako — umrieti. Istina je, nitko nas nije to kušao, ali nas je mnogi vidio drugoga, kako umire. A to je mnogo puta strašno. Mnogi se na smrti muči, kao zmija na trnu, i zato se sviet moli Bogu za laku smrt — sve se boji smrti.

Samo starci — oni lako umiru, rekao bi čovjek, pa ni to ne svi. Istina je, mi, koji smo mladi, mi to ne možemo razumjeti, da bi čovjek želio umrieti. Mi to ne razumijemo, jer je

u nama sve još živo: hoće nam se jesti, hoće nam se gledati sunca i božjega svieta, hoće nam se, da dostignemo, što smo nakanili, žao bi nam bilo ostaviti svoje mile i drage, znance i prijatelje i njihov razgovor. A kod starca svega toga nema; on već nema što da dosegne, on ne želi razgovora, tielo mu ne ište već ni hrane, ni pića, jer se je svega zasitio. Starcu je baš onako kao pospanu čovjeku: dajte mu samo čas mira, pa će usnuti....

Dom i rod.

Hrvati u Americi počeli su se nješto više gibati. Vi znate, da je u gibanju život, pa zato ne bi to bilo nikakvo zlo, pa makar bilo i bure, — samo kad ne bi bilo nepotrebne svadje. Mi smo ovdje daleko od Amerike, pa ne možemo pravo prosuditi. Iz američkih hrvatskih novina razabrali smo, da stvar stoji ovako: U Americi imadu Hrvati u raznih gradovih svoja mala družtva, n. pr. u Čikagu, u Etni, Kaliforniji, Klevelandu, Pittsburgu, Bradokku itd. itd. Ovih družtava ima preko 170, a zovu se ponajviše po imenu kojega svetca, kao n. pr. Družtvo „Sv. Juraj", „Sv. Ćiril i Metod", „Sv. Rok", „Sv. Jeronim", „Sv. Duh", itd., a ima i drugih imena: družtvo „Jelačić", „Strosmajer", „Hrv. Vila" itd. Sva ova družtva složila su se u jedno veliko družtvo „Narodna hrvatska zajednica", kojemu je predsjednik ljekarnik g. Petar Pavlinac u Alleghenyu u državi Pennsylvaniji (skraćeno: Pa), gdje je glavni odbor ciele zajednice. Ali su na jedan put počeli njeki ljudi rovati proti ovoj hrvatskoj zajednici, a zašto, to se pravo ne razabire iz novinâ. Jedni kažu, da su ti nezadovoljnici samo „mutikaše", koji bi htjeli osnovati novu zajednicu samo zato, da oni budu predsjednici i častnici, pa da možda štogod i zasluže kod družtva. To se čini po tom: Predsjednik „Narodne hrv. zajednice" odredio je, neka jedan čovjek obidje sva američka hrvatska družtva i neka načini red, gdje ga nema, jer je u mnogih družtvih bilo svadje i nereda, pa su sama ta družtva molila glavni odbor u Alleghenyu: neka im pošalje čovjeka, koji će načiniti red. I zbilja je predsjednik poslao g. Fr. Šepića, da pogleda sva naša družtva, pa da osnuje i složi novo družtvo, ako bi gdje trebalo. Proti tomu su se digli njeki ljudi: zašto bi tko putovao na trošak zajednice!

Osim toga nije njekim pravo ni to, što su sva društva katolička, što nose imena svetaca, što u njekima gospodare popovi i td. Napokon su se i tu umiešali njeki ljudi, koji i u Americi hoće da budu Srblji — samo zato, da ne bude sloge.

Mi molimo sve naše čitaoce tamo preko mora, neka nam pišu, kako je sve to, da se znamo ravnati.

Hrvatski jug — njemački Transval. Ne znam, jesam li vam koji put kazao, da se burska zemlja zove još i Transval. Za tu zemlju, kako znate, bore se Englezi na život i smrt, jer im je potrebna, pa je meni na pameti jedna druga stvar, i to ova:

Znate, da se Niemci strašno množe i po svietu šire. Češku su zemlju opasali s tri strane, i da vam je pogledati na kartu, vidjeli biste, kako su si načinili svoje postaje ili štacije po cieloj Ugarskoj sve bliže k Savi. A od kad je vojska bečkoga cesara došla u Bosnu, ima njemačkih sela već i preko Save u Bosni. Kad ja tako gledam na kartu, svc se njekako bojim, da će se Niemci za sto godina onako krvavo boriti za Bosnu, kako se danas Englezi bore za Transval...

Ali bi Bosna trebala i nam Hrvatom. Znate, da naš sviet ide u Ameriku i drugamo po svietu za kruhom, a Bosna bi mogla hraniti sav onaj narod, koji ide u tudjinu. Pazite dobro: Nije zlo ići u tugjinu za zaslužbom, ali nije dobro ni puštati tudjinca u

svoj dom. Budemo li mi bez pameti ostavljali svoj dom, dogodit će se ovo: ne samo, da će našim unukom pucati kosti gore, nego danas Burom, — nego bi mogli još i nas doseći po glavi. Lako će onda biti Niemcu i tudjincu, kad bude u svakom trećem selu imao svoju štaciju, svoje njemačko selo, koje je već danas po Sriemu u istočnoj hrvatskoj zemlji. Pamtite dobro: Bosna s Hercegovinom tako je velika kao češko kraljevstvo, pa ipak češko kraljevstvo ima četiri puta toliko ljudi, koliko Herceg-Bosna, a bogatija je Češka barem deset puta...

Politika.

Sabor i sabor — to je razlika, jer svaki sabor nema iste vlasti. Ali treba odmah kazati, da samo pod vladom bečkoga cesara i njemačkoga kajzera imade saborâ, koji nisu pravi sabori. Pazite malo, kakvih ima saborâ pod vladom bečkoga cesara:

Kako je danas, bečki cesar ima dvie države, t. j. dva sabora, dvoje ministre i dvie vlade: jednu u Beču, drugu u Pešti. One kraljevine i zemlje, koje spadaju pod bečku vladu, zovu se „u carevinskom vieću zastupane kraljevine i zemlje"; a sve, što spada pod vladu u Pešti, to su „zemlje krune ugarske". Ovako na dvoje podieljena je vlada bečkoga cesara od god. 1867., a prije je to bilo drugačije, jer je njegda imala i Češka i Hrvatska svoju vladu, a i druge pokrajine (kao n. pr. Erdelj, Štajerska, Kranjska, Tirol itd.) imale su svoje sabore i svoju kakvu takvu domaću vladu. Ali Niemci su sve po malo htjeli imati svu vladu u svojim rukama, pa da se iz Beča vlada i Hrvatu, i Čehu, i Slovencu, i Rumunu, i Madžaru — upravo tako, kao i Niemcu samomu. I tako je bilo jedno vrieme, dok se nisu počeli narodi dizati svaki za svoje pravo, pa se je tamo oko 1848. god. bilo sve miešalo i pobunilo. Vojska i sila načinila je za čas mir, iz Beča se zapoviedalo svim ovim narodima, i to sve bez sabora, nego po volji cesarovoj i njegovih savjetnika. (To se zove „absolutizam".) Ali to nije moglo dugo trajati, jer su svi narodi bili nezadovoljni. Zato cesar (god. 1860.) odluči, da ne će više vladati sâm, nego sa saborom, — ali neka bude samo jedan sabor — „rajhsrat" — i to u Beču. I nas Hrvate, pa i Madžare zvali su u bečki sabor, ali nismo išli ni mi, ni Madžari, a ni njeki drugi. To se je plelo pet, šest godina, dok su napokon samo Madžari dobili svoj sabor i svoje ministre, t. j. svoju vladu.

I od onda (od god. 1868) samo su dva prava sabora pod vladom bečkoga cesara: samo ta dva sabora dozvoljuju cesaru i kralju broj vojske i druge velike stvari.

„Pa kakav je onda sabor u Zadru, u Poreču (ili Kopru), u Ljubljani, u Štajerskom Gradcu, u Pragu, u Krakovu i t. d.? Kakvi su to sabori?" — To su „pokrajinski sabori". To ni nisu pravi sabori, jer oni ne mogu i ne smiju davati zakonâ za velike stvari (n. p. za vojsku, za porez, za sud i t. d.); to su za pravo samo onakve skupštine, kakve su županijske skupštine u Hrvatskoj pod banom. Drugi put ću vam potanko razložiti, kakvu vlast imadu ovi „sabori".

„A sabor u Zagrebu — je li to pravi sabor?" — pitate. Jest, i to je pravi sabor, baš kao onaj u Beču i Pešti, premda ni taj sabor u Zagrebu ne može davati ni zakonâ za vojsku, porez i trgovinu (a može za sud, školu i crkvu, pa za upravu).

„Pa kako je ipak pravi sabor, — a ne može svega, što može i smije drugi pravi sabor?" — Ovako: Taj bi sabor i to sve mogao, — da se nije **sâm pogodio i ugovorio** s ugarskim saborom ovako: Ne ću ja to sâm, nego ćemo to skupa. Tako vam je to po onoj glasovitoj **nagodbi** od god. 1868. A oni drugi sabori — oni

se nisu tako **pogodili** s bečkim saborom.

Sviet.

Statistika — živo srebro. Posljednji put ste na ovome mjestu čitali, po koliko stanovnika imadu najveći gradovi na svietu. Ali znate: ljudi se radjaju i umiru, pa se i brojevi mienjaju. Zato, tko hoće znati prave brojeve, treba da uzme u ruke novije knjige, gdje su zabilježeni brojevi po novijem brojenju. Tako se je našao dobar „Domov" prijatelj, pa je one brojeve popravio. Treba samo dodati još i to, da kod velikih gradova treba razlikovati, koliko ljudi ima sâm grad, a koliko grad zajedno s manjim mjestima u blizini. Posljednji se je put pazilo samo na to, koliko ima sâm grad. Evo dakle novijih i sigurnijih brojeva:

London ima preko . . .	6½ mil.
New-York (Nju-Jork, Amerika)	3½ „
Paris (s okolicom) blizu .	3 „
Berlin (s okol.) preko . .	2½ „
Kanton (u Kitaju) oko	1,800.000
Čikago (Amer.)	1,700.000
Beč (s okolicom) oko	1,700.000
Petrograd	1½ mil.
Filadelfija (Amer.) . . .	1,300.000
Moskva	1,200.000
Peking oko	1 mil.
Carigrad oko	1 „
Kalkuta (Indija)	850.000
Rio de Janeiro (j. Amer.)	850.000
Buenos Aires	820.000
Bombaj (Indija)	800.000
Budim-Pešta	730.000
Varšava blizu	700.000
Madrid i Barcelona po .	520.000
Prag (s okolicom) . . .	500.000
Rim, Napulj, Milan (sve u Talijanskoj) svaki oko .	500.000
Zagreb s vojskom ima . .	62.000

Za kitajske, turske i druge gradove, gdje ili nema popisa, ili se na to na vlas ne pazi, — ne može se stalno kazati nikakav broj, za koji bi se moglo reći, da je pravi, samo se zna, da su veliki gradovi (n. pr. Čančan, Tiencin i t. d. u Kitaju).

Nauka umieće i knjiga.

Što su to „počela" ili "elementi"? Kao što od *ništa* ne može postati *nješto*, tako ni od nješta ne može postati „ništa". Što jest, to jest, i to nikad ne može postati „ništa", nego se samo mienja, a ne da bi ga nestalo i postalo „ništa". To vriedi za svaku stvar, koja je od nješta, koja je od tvari kakve: od drva, željeza, mesa i t. d. Posijte n. pr. sjeme: od njega će za koje vrieme postati lišće, onda cviet, onda zrno, onda će se opet posijati, ili će trunuti, ali se svejedno ne može reći, da je od njega postalo „ništa".

Ništa dakle na svietu ne propada, nego se mienja. A zašto se i kako se mienja? To je pitanje! Zašto i kako od mošta (masta) postaje vino, od šljive rakija? Zašto i kako od željeza postaje rdja? Nješto se promieni, ali nješto i ostaje. Što je ono, što vazda i uviek ostaje u svakoj stvari, makar se ona kako promienila? Što je ono?" — To vam je "počelo" ili „elemenat".

Ali o tom „počelu" zna se još mnogo više, a za sada dosta.

„Hrvatska Misao" — to je novi list, i to za gospodu. (Izlazi od nove god. dva puta na mjesec po dva arka. Ciena 8 K na god., šalje se tiskari M. Maravića u Zagreb.)

Tko od naše gospode čitalaca može, neka ga naruči, jer je to dobar list, a bit će, ako Bog dâ, i bolji. Od svega dobra, što u njem bude, dobit će i „Domovi" čitaoci, pa ćemo onda i to razložiti, zašto je ovakav list potreban, i kakva je to misao u toj „Hrvatskoj Misli".

Živan iz Sriema napisao je „Zgode i nezgode jedne deputacije", što je iz Sriema išla u Zagreb do Bana. Našoj se gospodi dopala ta knjižica (ciena joj je s poštom 55 filira kod „Dioničke tiskare" u Zagrebu), jer mno-

gi misle, da je seljak samo za komediju-gospodi. Ali Živan (kojega ja dobro poznam) — on nije tako mislio, i ne misli tako. Dok su se drugi smijali njegovoj seljačkoj deputaciji, Živan je po malo i plakao... Nije još vrieme, da se za našu gospodu ovako piše... Tko želi i bolje znati, u kakvoj je tami naš narod, i tko mu vlada, i tko ga vodi, i što ga goni na ovakve deputacije, neka pročita, ali neka se previše ne smije: nije sve ono za smieh...

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Poljodjelstvo.

Obvezne poljodjelske zadruge. Država ili vlada — ona danas može *sve*, ona može, što hoće. Kažu njeki, da je država *svemoguća!* I skoro bi čovjek rekao, da je tako. Badava izbori, badava i zastupnici, — ako vlada ne će ili ako vlada hoće, — sve je uzalud, — kažu ljudi: bit će onako, kako vlada hoće!

Ja mislim, da ipak nije baš tako, ali je istina, da vlada i država može danas mnogo, vrlo mnogo, i to ne samo u politici, nego i u gospodarstvu. Mnogi se čude: kako to? Država prije nije bila tako svemoguća. To je istina, da nije bila — ni deseti dio toliko moguća. A zašto? Zato, što nije imala novaca! Znate još i vi, kako se je prije malo poreza plaćalo. Ali od kad su države odredile, da se porez mora u redu plaćati, i to dosta veliki porez, — od onda je vlada nješto posve drugo, nego što je prije bila! Ne samo to, da se novcem dade koješta urediti, nego vlada novcem plaća i činovnike. A činovnici — to su školani ljudi, to je vojska! A vojska, što se bolje i u redu plaća, to je vjernija, a s vjerom i poslušnom vojskom možeš osvojiti pol svieta! Eto, zato je država i vlada svemoguća.

A zašto sam vam ovo razlagao? — Čujte! Kad je država tako moguća, i kad ona ima najviše narodnoga novca u svojim rukama, nije čudo, što svatko traži od države pomoći. I zbilja je država dosta pomogla prometu i trgovini, — ali vrlo malo poljodjelstvu. Sad je došlo vrieme, da pomogne i poljodjelstvu. Ne ću vam danas na dugo razlagati, samo ću vam kazati, što snuje bečka vlada: ona snuje takav zakon, da će svaki poljodjelac *morati* da se pridruži poljodjelskoj zadruzi u svom kraju.

Vidi se na sve strane, da sâm jedan poljodjelac ne može gotovo ništa, a kad bi se složili i združili u zadrugu, nješto bi ipak više mogli. Ali jedno to, što sviet nije upućen, drugo to, što je jedan drugomu jalan i nenavidan, — takve se zadruge težko slažu. A po ovom zakonu morat će baš svatko pristupiti u zadrugu, jer će ga siliti država.

Ja neustrpljivo čekam, dok izadje taj zakon, pa da vam razložim, hoće li što biti od toga.

Obrt i trgovina.

Boj za gostione (krčme) u Zagrebu. Od kad ima u Zagrebu pivovara (tvornica piva), dogadja se ovo: Čim se izprazni koja gostiona, odmah ju uzme u najam koja tudja pivovara, postavi u nju stolove, stolce, dade čaše, vrčeve — riečju: sve dade urediti, samo na gotovo sjedni i pij! Sad samo traži pivovara čovjeka, kojega će tu postaviti za krčmara, ali će on u toj krčmi točiti pivo samo iz one pivovare, koja ga je namjestila. I zato se pivovare trgaju za gostione, samo da imadu gdje točiti svoje pivo. Po svem tom lako je danas postati gostioničar, jer ti ne treba mnogo novaca, kad dobiješ odmah u početku gotovu gostionu i pivo. Ali to već nije svoj gospodar, nego rob...

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Za sabor u Zagrebu malo tko već pita, što se tamo radi. Vlada ima već 20 godina veliku većinu zastupnikâ, a sada toliku većinu, da je tu svaka rieč proti vladi uzalud. Tako je mislilo i ono njekoliko zastupnika hrvatske opozicije, pa o proračunu (t. j. o tom, kako će vlada razdieliti one novce, što ih Hrvatskoj dozvoljuje peštanski sabor), — o tom nitko od opozicije nije ni rieči progovorio. Bilo bi sve u zalud, a sviet bi mislio, da je vladina stranka nadvladala opoziciju, da je opozicija ustala i rekla: Ne ćemo tako!

I narod malo pita, što se u saboru radi, jer najveći dio naroda nema glasa kod izbora saborskih zastupnika, pa ni ne zna, tko je izabran i tko ga je izabrao za zastupnika. Mi smo već pisali, da to nije dobro, i da tako ne bi bilo smjelo ostati. To već vidi i vlada, pa je Ban rekao u saboru, da će se izborni zakon tako promieniti, da bude više naroda imalo glas kod izbora.

Izbor izbornikâ u obćini Vidovcu (varažd. žup.) obavljen je 27. siečnja, pa je izabrano 16 naših, a nijedan od protivnika. Po tom se vidi, da bi se nješto moglo učiniti i po ovom izbornom zakonu, kad bi narod bio bolje upućen i kad bi ga tko imao povesti. Eto, kod ovoga izbora bilo je do 600 biračâ! Sve je došlo osim starih i bolestnih, osobito iz župe Vidovca i iz Biele. Oni iz bielske župe glasovali su i kod posljednjih saborskih izbora svi za opoziciju osim dvojice. Ali zato je u Bieli župnik pravi hrvatski pop Jure Čvek. Da je barem polovica takvih hrvatskih popova, — kamo sreće! Ali kad nije druge, morat će se i bez njih. Eno u susjednoj općini Jalžabetu i Bartolovcu — nije ni bilo izbora, jer nitko nije došao! Ala će se njetko kajati, kad se batina okrene!...

Rat Hrvatâ s Madžarima — na papiru! U jednih velikih zagrebačkih novinah pripovieda se već godine i godine, kako su Hrvati god. 1848. ratovali s Madžarima. Ja mislim, da nije vriedno trošiti na to toliko prostora, vremena, papira ni novaca: ima potrebnijih i pametnijih stvâri, koje bi trebalo znati (kako narod živi, kako naša trgovina i t. d.), a za to — nema prostora. Hajde de, da je to bio pravi hrvatski rat, ali tu se spominju kojekakvi švabski generali, za Hrvate se tu ni nezna.

Kovačević i Pliverić — to su dva zastupnika u zagr. saboru i obojica stoje uz vladu. Jedan veli u saboru, da je Hrvatska s Ugarskom jedna država, a drugi, da Hrvatska s Ugarskom nije nikad bila jedna država, pa ni danas, kaže, nije.

Po slovjenskom svietu.

Srbski kralj Aleksandar — odreći će se vlade i otići u tudjinu. Tako barem pišu novine. Tko će iza njega, ne zna se, — ako ne će unuk Karagjorgja (koji je oslobodio Srbiju od Turaka). Taj živi u Švicarskoj.

10.000 kilograma baruta dovezeno je nedavno iz Talijanske u — Crnu Goru. Što se to sprema na jugu?

U posjete Ruskomu caru poći će 6. veljače nadvojvoda Franc Ferdinand (budući bečki cesar), a u svibnju predsjednik francezke republike Loubet.

Po tudjem svietu.

Niemci i Englezi sve snuju u Aziji proti Rusu, da mu zatvore put do perzijskoga i indijskoga mora, gdje će se Englez i Rus prije ili kasnije sukobiti, i onda — ne će baš sviet propasti — ali će se vidjeti, što će biti od Engleza! Stalno je, da će mu, t. j. Englezu (bome ne Rusu!) pomoći Niemac, koji se danas nješto srdi na Engleza, pa je Englez poslao ovih dana svoga princa Niemcu u posjete, da se svietu zamažu oči. Kažu, da nije ništa opravio.

Talijani su se opet osramotili. Sve su njihove novine hvalile kao junake one ljude, koji su kao razbojnici provalili u hrvatsku kuću Sv. Jeronima u Rimu, a sad se pokazalo, da su to varalice, špekulanti i kukavice, pa ih i sami Talijani psuju. Ne rekosmo li ono, da je Talijan riedko kada čovjek!

Buri — sve kao i do sada. Englezi su im ustrielili dva generala, kao da su buntovnici, ali to je Englezom samo na štetu, jer se protiv njih diže sve više naroda.

Razne viesti.

Nadbiskup Vrhbosanski Stadler biskupuje i radi, u Bosni baš do sada dvadeset godina pa je ovih dana bilo oko njega i po svoj Bosni tihoga veselja i radosti. I mi se molimo Bogu: da premudrošću svojom vodi velikoga toga, baš apoštolskoga čovjeka, — jer je na teškom mjestu.

Ruski nasljednik priestolja uzet će jednu kćer crnogorskoga kneza. Buduća punica i nevjesta već je na putu u Petrograd. — Po starom običaju pristojalo bi se, da mladenac dodje prije na uglede...

Braća Seljani, Stjepan i Mirko, rodom Karlovčani, otišli su u sviet, pa su u Etiopiji ili Habenesiji (to je u Africi) u kralja Menelika došli do visoke službe i časti. Stjepan Seljan bio je ovih dana u Zagrebu, ali je brzo morao opet na svoju službu. Brat mu Mirko, koji je kraljevski namjestnik u Etiopiji, putuje u velikom poslu po Evropi, pa će se i on navratiti malo u Zagreb. — Vidi se, da ni svi mi Hrvati niismo baš za — zapečak.

Udovica Eugena Kvaternika, glasovitoga Hrvata, koji je nesrećno ustrieljen u buni, što ju je sâm zasnovao u Lici prije 30 godina, pokopana je častno 16. siečnja u Karlovcu.

Prevarena naša sirotinja. Do 150 radnikâ iz zagreb. okolice otišlo za kruhom na zaslužbu u Tirol. Njekakav agenat, koji ih je doveo, na jedan put ih ostavio bez svega, tako da s uih tirolske i kranjske oblasti morale na svoj trošak ne samo odvezti do doma, nego i putem hraniti, da ne poginu! Tako se sirotinja tuče po svietu, a još više ona, koja vjeruje svakomu dotepencu, — kad nema nikoga svoga, tko bi ju uputio. Mi bi svi htjeli biti velika gospoda, a narod neka upućuju dotepenci...

Najveći paromlin u Ugarskoj izgorio je 24. siečija.

Platit ćemo skupo ovu toplu zimu, jer glasoviti jedan bečki zviezdoznanac kaže, da će od veljače do svibnja biti strašna zima i mnogo sniega. Dakle ljudi: čuvajmo bunde, kožuhe i drva!

Novim predplatnikom preporučujemo „Dom“ od 1900. i 1901. god. (uvezan 3 K, ukoričen 3 30 f.)

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka)

DOM

Uredničtvo uprava: Jurjevska ul. 28
Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 3. | U Zagrebu, u četvrtak, 13. veljače 1902. | God. 3.

Težko ti je u mraku!

Ima jedna stvar, koja mi je uviek na pameti, ali vam ipak o njoj ne pišem uviek, da vam ne dodijam. Zato ću vam i sad samo u kratko, pa ovo pročitajte i neukomu.

Stara je stvar, da još ima mnogo svieta, i to ne samo seljakâ, nego i gradjanâ, koji kažu: da je čitanje i knjiga — da je to samo danguba, pa da su seoski ljudi, koji čitaju kojekakve novine i knjige — da su obično slabi gospodari, a često varalice i nepoštenjaci. „Naši stari nisu ni štili, ni pisali, — pa su bolje živjeli, nego mi danas“, tako su dolnji posavski Hrvati odgovarali već prije 120 i više godina onomu Reljkoviću, o kojem smo se predlani razgovarali. I od onda, pa sve do danas naša se gospoda učitelji i bolji župnici i kapelani muče, da to izbiju neukomu svietu iz glave. Njekoji se i ljute na neuke siromahe, a i grde ih: da su ovakvi i onakvi, da im ništa ne hasni govoriti i razlagati i t. d.

Ja pak mislim: samo polako, pa ćemo biti gotovi. Treba prije svega razložiti, da naši stari nisu zato bolje živjeli, što nisu štili ni pisali. Onda treba dodati i razložiti i ovo: Što je manje svieta u kojoj zemlji znalo čitati i pisati, to je bilo više robova i više krivice. Napokon nije dosta samo kazati, da je dobro više znati i čitati, nego treba i dokazati, zašto je to dobro. Dok se sve to ne razloži polako i po redu, svaka je prodika uzalud.

Da su naši stari bolje živjeli, t. j. da su više imali, to je istina. Ali dosta je spomenuti tri stvari, pa ćete odmah vidjeti, zašto je to bilo. Prvo: Naši su stari kupovali malo tudje robe; oni nisu bez ciene prodavali, a preskupo kupovali. — Drugo: Naši stari nisu morali uzdržavati toliko gospode, koliko mi danas moramo, pa zato nisu ni toliko poreza plaćali. Treba dodati i to, da naši stari nisu morali plaćati za željeznice, koje stoje milijune novaca, a narodu u mnogom kraju nisu ni na kakvu hasnu. Nisu morali plaćati toliko ni za vojsku i još za mnoge skupe stvari. Jednom riečju: onda je bila drugačija vlada i država. — Treće:

Naši stari živjeli su u zadruzi, pa se je lakše živjelo. Danas se čovjek podieli, sutra je u dugu, prekosutra mu je na vratu tudjinac. — Zato su stari više imali i bolje živjeli.

A nije istina, da se je bolje živjelo, dok se je manje znalo i čitalo. Da vi znate, što se je u staro vrieme radilo s neukim svietom, — vam bi se koža ježila. Niste li čuli, da su njegda rezali ljudem jezike, nosove, uši, ruke i noge do koljena? Ali pustimo to, to su bili krivci, pa možda i vi mislite, da je to bilo dobro. Ali kako je bilo ono, kad su prava zdrava čovjeka, ili ženu mučili zato, što je tobože vještica (coprnica, štranjga ili štroliga)? Ima — kažu — s vragom posla: u oganj s njom! A prije bi ju na kolo navlačili, čavle pod nokte zabijali, razbieljenim željezom palili . . .

Tako se je radilo, kad je sviet živio u mraku, u tami. Nije se mogla u cielom narodu naći rasvieċena duša, da digne svoj glas za nedužne sirote, jer je sve bilo u mraku, sve je vjerovalo, što mu se reklo: da pravi živi vrag dolazi iz pakla i da vodi račune s ovom ili onom ženom, — pa kad su ju ni krivu ni dužnu spalili, luda je prostota još ijujukala od veselja . . .

Ili hoćete li još, da vam kažem, što se je radilo sa siromašnim svietom, koji je živio u tami, ne videći dalje od nosa? Ne treba, jer vi, koji ste pametniji, vi to možete vidjeti i dan današnji . . . Koliko novčića, koliko forinti, koliko punih torbaka izpadne i danas mnogomu, kojemu je razum u mraku! Više puta doista ne znaš, bi li se ljutio, ili bi plakao od jada nad neznanjem i nad glupošću, pa onda nad štetom i nevoljom, koja dolazi od neznanja. Ne ću vam nabrajati pojedinih primjera, nego ću vam u kratko razložiti, kako je neukost i neznanje veliki pomagač laži i prievari.

Neuk je čovjek kao sliepac. Sto puta se to čuje, i još sliepci ne vide. Neuk čovjek ne zna, što jest, a što nije, što može, a što ne može, što smije, a što ne smije biti. A tim se znadu poslužiti oni, koji više znadu, — i tu vam je izvor laži i varanju, tomu glavnomu zlu na svietu. Neuk lako vjeruje svakoj laži, njega je lakše prevariti. Ne hasni se tu tužiti na to: „Pa zašto lažu i varaju oni, koji više znadu?" To ništa ne hasni, jer čovjek je lagao i varao, čovjek će lagati i varati, — dok bude mogao. Tu nema druge pomoći, nego: ne vjerovati laži, ne dati se prevariti. I što je manje neukoga svieta, to je teže s lažju i s prievarom ići po svietu.

Istina je, svi ljudi ne će nikad svega znati. Ali ipak dan sviće sve po malo, ali sve to više. Sviet sve to više znade: to je, može se reći, jedini napredak u svietu, kako smo već rekli jedan put.

Ja znam n. pr., da su njeki naši ljudi još pred 20 godina u svom neznanju vjerovali: da ima Turaka s repom! Jest, ja sam to čuo od ljudi! Jedan se je kleo i preklinjao, da je vidio Turčina s repom i kako je rep oko sebe omatao! I sviet je bio u strahu: Što će biti, kad dodju iz Azije svi repati Turci! Onda će tek Filipović bježati, — onaj naš lički Filipović, koji je prije 22 godine vodio vojsku u Bosnu. — Bilo je vrieme, kad su ljudi u hramu (u crkvi) hranili i dvorili vola, prali ga i mazali, vodili ga u procesiji po gradu, i kad bi crkao, pokopali bi ga u časti i paradi, kao da je umro kralj! . . .

I svašta je još čovjek radio i patio u svom jadnom neznanju. Ali sve po malo sviće svjetlo. Od svjetla, i samo od svjetla nadati se je i našemu narodu, da će mu svanuti bolji dani. Nama je svjetlo potrebnije, nego ikojemu našemu susjedu. Vjerujte mi slobodno: Ovo, kako nam je danas zlo, to nam je ponajviše zato, što smo neuki i u neznanju. To je krivo našoj neslogi. Kako i ne bi bilo, kad narod ništa ne zna, pa ne zna ništa ni prosuditi, nego ili vjeruje sve, pa i svaku laž, ili ne vjeruje ništa, jer se svega boji, kao čovjek, koji hoda po mraku . . .

Ali prestanimo! Što je mrak, to zna pravo samo onaj, koji je već došao na svijetlo, ili komu se je barem iz daljine zasvietilo. Je li se vam barem ikoliko? . . .

Hrvati i Madžari.

Od jedno pol godine pišu madžarske novine sve to više o tom: kakvo bi moralo biti naše prijateljstvo s Madžarima, što nas i njih čeka u budućnosti i t. d.

To je jedno, što treba, kako se ono kaže, zabilježiti. Drugo, što treba zabilježiti, to je ovo: Hrvatski „madžaroni" (t. j. oni zastupnici, koji stoje uz vladu) govore u saboru i strašno se tuže: da zlo rade oni Hrvati, koji nisu madžaroni, i da jako kvare posao madžaronom. Pazite: Ne kažu madžaroni, da im se kvari njihov madžaronski posao, nego se tuže, da ne mogu od Madžarâ ništa dobiti, jer Madžar Hrvatu — ne vjeruje; a ne vjeruje Madžar Hrvatu zato, što oni Hrvati, koji nisu madžaroni, pišu proti Madžarom.

Ja ću gledati, da se mi o ovoj stvari liepo i mirno porazgovorimo, koliko je to moguće. Ali vidite, već je to zlo, što se o toj stvari ne može u Hrvatskoj onako slobodno i od srca kazati prijateljska rieč, a već i vi znate, tko to ne dopušta . . . Ali idimo na posao!

Najprije da čujemo, što ono, pišu madžarske novine. Ne ću vam kazati sve po tanko i rieč po rieč, nego se sve to može u

kratko reći ovako: Madžari misle i snuju, kako bi dobili prvu rieč i postali gospodari na cielom Balkanu, t. j. preko Save dalje po Bosni, Dalmaciji, možda i u Srbiji, pa sve do Bugarske. Ali vide, da su im tu na putu Hrvati. Što sad? — Oni Madžari, koji nam se kažu prijatelji, oni hoće njekako milom, da nas udobrovolje. „Treba — kažu — čuvati hrvatsko pleme i ne zatirati ga, kako se zatiru druga plemena. Što više: Madžari neka uče i hrvatski, jer će samo tako moći obavljati trgovačke i druge poslove ovamo na našem jugu." Još dodavaju koješta, ali iz svega se vidi, da bi oni uza svu ljubav i prijateljstvo htjeli ipak biti ovdje prvi.

I tomu nema prigovora, jer je svakomu slobodno raditi, koliko može, da bude prvi. Ali ne treba onda zaboraviti ni na to, da bi i Hrvati htjeli biti prvi, i to ne možda prieko u Ugarskoj, nego kod sebe u Hrvatskoj, pa i dalje na našem jugu. I tu je, vidite, velika razlika izmedju madžaronâ i drugih Hrvata. Madžaroni nisu proti tomu, što Madžari žele, i zato prigovaraju drugim Hrvatom: „Vi ste krivi, što nama Madžari ne vjeruju!"

Da po duši kažem, ja tu ne vidim nikakve krivnje. Jer što pišu i govore oni Hrvati, koji nisu madžaroni? Pišu i govore, da mi Hrvati moramo raditi za to, da se danas-sutra sjedinimo i da budemo sami sebi gospodari. Istina je, čuje se više puta i što drugo, šti se tiče Madžarâ, a što Madžarom nije po volji. Ali tko može tomu razborito prigovoriti, kad su se i sami „madžaronski" zastupnici gorko potužili na zajedničku ugarsku vladu u Pešti, u kojoj imaju rieč samo Madžari? A potužili su se odabrani „madžaronski" zastupnici u onom pismu (nunciju), što su ga prije dvie i pol godine pisali ugarskim odabranim zastupnikom, kad su se počeli pogadjati za dohodke. Sami ti vladini ili „madžaronski" zastupnici kažu na više mjesta, da Hrvati manje dobivaju, nego što ih ide, pa da su prikraćeni. A znate, kad njetko njekomu dade manje, nego što bi morao dati, i kad ga prikraćuje, — to se može i drugačije kazati, osobito, ako čovjek ne mjeri svaku rieč i ako je malo srdit . . .

Ali ostavimo to, jer se meni njekako ne dade dalje razgovarati o toj stvari, kad moraš paziti na svaku rieč. To je baš, mislim, najgore svjedočanstvo za madžarone, jer oni danas drže vladu u Hrvatskoj. Da ustanu svi madžaroni proti tomu, kako se u nas robe novine, — ne bi se robile.

Nješto ću vam ipak još kazati.

„Hoće li Madžari postati gospodari u Hrvatskoj i na Balkanu?" — Što će biti, to zna samo Bog, a ljudi mogu samo pogadjati i suditi. Od pogadjanja mala hasna, a ako dobro prosudimo ovo pitanje, možemo reći: „Ne, Madžari ne će postati gospodari

ni u Hrvatskoj, a kamo li na Balkanu!" Ne će milom, a još manje silom! Ja vam toga sad ne ću razlagati, nego ću vam spomenuti jednu drugu stvar, a vi ju dobro promislite.

Govori se: „Madžari misle, oni snuju to i to: da moraju dobiti Dalmaciju i doći do mora; da moraju dobiti Bosnu i dalje gospodstvo na Balkanu." — Pita se: A tko to misli, tko to snuje? Misli li to i snuje li to onaj madžarski volar u širokim gaćama i malom šeširiću na glavi? Misli li to i snuje li to ona debela madžaretina, što je navukla na noge visoke čizme, zafrkala brke, pa se uvalila u krčmu, te što više pije, to jače kune? Ili velike ove misli kopaju po glavi onomu madžarskomu ciganinu, što eno uz gusle cvili i nogom poigrava? Ili je napokon zasnovao veliki taj plan onaj madžarski židov, što eno toči špiru? . . . Što mislite? — A onda se pita: Ako Madžari misle i snuju to i to, — a snuju li štogod i Hrvati? Pa koji to Hrvati snuju i misle? Ako mogu snovati Madžari, kako to, da ne bismo mogli snovati i mi? Ako se njeki boje onoga, što snuju Madžari, zašto se nitko ne boji onoga, što snujemo mi Hrvati? Ili možda mi ništa i ne snujemo?...

To vam je mnogo pitanja, na koja vam sad ne mogu odgovoriti, a i ne treba, jer se mnogomu i sami domišljate. Jedno ću vam kazati, ali dobro pamtite: Prije se je snovalo, a još i danas mnogo se snuje u Beču, tamo, gdje je stolovao hrvatski i ugarski kralj i „rimski" cesar. O tome, što se je u Beču snovalo, o tom su Madžari dugo u strahu šaptali, dugo su pred tim drhtali, proti tomu se borili do zadnje kapi krvi . . . Za Madžare danas snuju njihovi velikaši, ponješto veliki špekulanti židovi, a pomažu im snovati najviše Niemci: on tu imaju mnogo puta svoje prste. Ali sâm narod madžarski, mislim ja, malo snuje, jer je prava madžarska glava premalena i prevjetrena za velike osnove . . . I da je na to, što može zamisliti i osnovati hrvatska i madžarska glava, — Madžar ne bi bio Hrvatu ni do gležnja! . . . To je ono, u što se ja nadam, u što se svi mi moramo nadati i što moramo vjerovati. Mi nemamo u svojoj zemlji kraljevskoga dvora, u kojem bi kraljevski savjetnici snovali sreću hrvatskomu narodu; mi nemamo ni velikašâ svojih, koji bi s velikim svietom snovali sreću svome narodu. Ništa od toga nemamo — i ne treba nam. Sve ovakve osnove, kako ono kaže sveto pismo: Bog dahne, i sve se rasipalo, — tako i sve ovakve osnove. Ali ima osnova, koja se ne će rasipati. To je osnova, što ju snuju narodni mudraci, bistre i velike glave, pa ju sade narodu u srce i u dušu. Mi imamo svoj narod bistre pameti, hvala Bogu! Njega učimo, s njim snujmo osnovu, veliku i dugu za svoju sreću i slavu. Ovakva osnova, što ju narodu svomu osnuju njegovi umni veli-

kaši, t. j. bistre, velike i neustrašive glave, pa kad narod tu osnovu razumije, kad mu ona svieti kao zviezda, — neka dune, što hoće, osnova se takva ne će rasipati, a svaki božji dašak će ju blagoslivljati . . .

Neka madžarski velikaši i njihovi pomagači snuju, što im drago, — narod hrvatski snuje svoju posebnu slobodnu i jednu domovinu. Ja vjerujem u bistru pamet i pošteno srce našega naroda toliko, te vjerujem, da će jednom doći dan, kad će ovu osnovu znati na pamet zadnji kukavac u zadnjem hrvatskom selu. Madžaronâ onda više ne će biti, ali će zato pravi Madžari dobromu i poštenomu susjedu Hrvatu dovikivati tamo od Tise i Dunava: „Eljen a Horvatorsag!“ (Živjela Hrvatska!)

Jedan dom – jedna ograda.

(Zakon o razdielu ili komasaciji zemljišta.)

Tko nema zemlje, nema ni doma, — je li istina? A moglo bi se čovjeku zareći: Tko nema doma, to nije ni čovjek, nego ciganin . . .

Kako bilo, ljudi su ljudi, t. j. ljudi su gazde i bani-domaćini od onda, od kad svaki ima svoj dom, i zato je čovjeku vazda bila prva briga bila, da si načini i stvori svoj dom. A kako doma nema bez zemlje, — od kad čovjek ide za domom, ide i za — zemljom. I nikad zemlje dosta, nikad, — dok napokon nije dosta i jedna šaka zemlje, koja čovjeku zatrpa i začepi usta . . .

Ali ovo, što sad pišem, to razumiju samo seljaci-zemljodjelci. Gospoda toga pravo, mislim, ne razumiju, jer ne znaju pravo, što je to dom, i što je zemlja seljaku-zemljodjelcu. Što je seljaku-zemljodjelcu zemlja, to je znao i razumio — što ja znam — samo jedan gospodin, jedan Francez, koji je živio prije kojih 50 godina njeki Mišlet, — pa ni taj nije bio gospodin: on je sam rekao, da se nije pogospodio, premda je izučio sve škole, pisao učene knjige i jeo s gospodom iz jedne zdjele.

On, taj Francez, on je znao, što je zemljodjelcu zemlja. On je znao, kako zemljodjelac ljubi tu crnu i ružnu zemlju — kao svoju najljepšu i najmiliju odabranicu zaručnicu; on je znao i razumio, kako se ono gazda u nedjelju ili u svetac znade obući, kao da ide u crkvu, a kad tamo, — on ide da vidi i da obajde svoju crnu, svoju ružnu zemljicu. I dodje, i obilazi ju, i milo ju gleda, — baš kao zaručnicu. A što je istom onda, ako tko samo i dirne ili takne zemljodjelcu tu njegovu ljubljenu zemlju! To je onda gotov rat, kao ono u staro vrieme za liepu Jelenu. Znate,

da se seljaci-zemljodjelci najviše mrze, svade i pravdaju doma i po sudu poradi zemlje, ponajviše poradi „pedlja zemlje“.

Sve vi ovo znate. Ali, kako rekoh, ne znadu toga dobro gospoda, koja nemaju zemlje, ili ako ju imaju, malo su se na njoj uznojila. Kako je to gospodi težko razumjeti, to se vidi i po zakonu, što ga gospoda u zagrebačkom saboru spremaju. A to je takav zakon, koji ne dira samo zemljodjelcu u njegovu zemlju, nego mu ju može baš i oteti, a drugu mu dati, to vam je zakon o „komasaciji zemljišta“.

Razložit ću vam prije svega, što je to — tâ „komasacija“. Dok sam još bio mali, čuo sam više puta, kako se ljudi razgovaraju: „doći će razdiel“. A razdiel ili razdio — to vam je ovo: Sve zemlje jednoga sela razdielit će se na toliko komada, koliko ima gospodara, tako da će svaki gospodar imati samo svoje dvorište i okokućište i k tomu jedan komad zemlje, a ne tri, četiri, pet ili do deset komada, kako je to ponajviše danas. To je razdiel ili komasacija.

Pita se: je li to dobro, taj razdiel, ta komasacija?

Nema nikakve sumnje, — to je dobro. Nema zemljodjelca, koji ne zna, što je to ograda, i što ona vriedi. Opet moram reći, da je zemljodjelac kao mladenac, koji bi svoju zaručnicu htio od svega svieta sakriti, — tako i zemljodjelac svoju zemlju: da ju može, on bi ju pod kapom nosio! A kad ne može, on ju liepo ogradi, da mu nitko ni u danu ni u noći ne može na nju: onda je ona pravo njegova! A najlakše ti je ograditi, ako je sve na okupu i u jednom komadu: to je onda milina pogledati: Gle, to je sve moje! I kad čovjek-zemljodjelac tako svoje ogradi, pa ako mu je još blizu dom, — onda se u njem sve širi, kad gleda svoj dom, jer to mu je sve dom. Tu je on jak, — kao na svojem domu!

Kad je istina, da čovjek toliko ide za tim, da mu njegova zemlja bude sva na okupu, mogao bi se tko i začuditi, kako je do toga došlo, da seljački naši gospodari imadu po tri, četiri, pače i do deset komada zemlje. A više puta su ovi komadi tako daleko jedan od drugoga i od doma, da tužni takav gospodar potrati više vremena, dok dodje do njega, nego što treba, da taj komadić izore ili okopa. Ali kad se promisli, odmah će se vidjeti da to nije čudo.

Znamo i rekli smo već, da je zemljodjelac željan zemlje, i nikad mu je nije dosta, uviek bi htio više. A ako medjaš ne dade i ne će prodati, moraš kupiti dalje od svoga, i već ti nije sve na okupu. Drugi opet, koji zlo gospodari, pa zapane u dug i nevolju, mora prodati i od one zemlje, što ima. To su eto prva dva razloga, što jedan dom ne može imati i jedne samo ograde. I

dajte danas svakomu gospodaru svu njegovu zemlju u jednom komadu, — ne za deset, nego za tri godine ne će ni svaki deseti imati svega svoga na okupu! Kad se to promisli, morao bi čovjek reći, da nikakav razdiel i nikakva komasacija ne pomaže.

Ali ima i još nješto drugo. Vi znate, što je to dioba i što je ona uradila od hrvatskoga naroda, a i od same zemlje: razkomadali su i razdielili tužnu tu hrvatsku zemlju, da se već pravo ni ne zna, što je čije. Koliko braće, toliko komadâ, — i još više. To vi znate i bolje od mene, pa to i jest glavni i prvi razlog, što je hrvatska vlada predala saboru u Zagrebu zakon, da se po cieloj banskoj Hrvatskoj ima načiniti novi razdiel zemlje. Pita se sad: Zašto se to hoće, i hoće li što biti od toga?

Zašto se to hoće, toga ne treba na dugo razlagati, ali ćemo ipak spomenuti dvie glavne stvari. Prvo je ovo: Kad gospodaru nije sva zemlja u jednom komadu, dosta se zadangubi, dok hodaš od jednoga komada do drugoga, a ne možeš tako lako ni paziti na svoje, kao onda, kad ti je sve u jednom komadu, pa kad taj komad obidješ i pogledaš, miran si: koliko je, toliko je — tu mi je, na oku mi je. A to je velika stvar, kad gospodar ima na oku svoju zemlju, i ono, što je na njoj; tu se onda mirnije spava i veselije i pouzdanije radi. — A drugo, zašto se hoće novi razdiel ili komasacija, to je ovo: Kad je gospodaru komadić zemlje medju tudjom zemljom, i to sa svih strana, onda čovjek i nije pravi gospodar svojoj zemlji, jer niti on može sijati, što hoće, niti može brati, kad hoće, nego u svem i svagda mora paziti na susjeda, na medjaša. Ne možeš ti sijati kukuruz na svojoj zemlji, ako su oko nje sve same livade; ne možeš, — ali što ću ja to vama razlagati, kad vi to znate i bolje od mene?

Nema dakle nikakve sumnje, da je to dobra stvar, što se to hoće, taj zakon o razdielu ili komasaciji. Samo se pita, hoće li što biti od toga.

U banskoj Hrvatskoj ima već od god. 1891. zakon za razdiel ili komasaciju, pak sad vlada hoće opet novi takav zakon, jer onaj stari, kaže vlada, — ne valja. Vlada i kaže, zašto stari onaj zakon ne valja, pa možda je u onom štogod i istina. Ali nije ono sve, što u starom zakonu ne valja: ima toga više, mnogo više, — ali se kod nas ne smije slobodno i otvoreno kazati i napisati. To nije dobro. Dok se tako radi, moramo mi šutjeti i čekati, dok vlada sama kaže pred saborom, da ono ne valja, što je prije deset godina predala saboru, da potvrdi kao zakon, — kao što je evo sada kazala za dosadašnji zakon o komasaciji. A vladina stranka u saboru, tako zvani „madžaroni", — oni će opet za ovaj novi zakon kazati, da je dobar, kako su kazali i za onaj stari.

Ali pita se još i to: Je li za komasaciju potreban baš zakon? Moraju li to uzeti u ruke posebni vladini ljudi, t. j. činovnici? Ta nije li istina, da se svaki dobar gospodar sam stara, da svoju zemlju spravi u jedan komad? Dobar gospodar ovo prodade, ono zamieni i tako si zemlju prikupi, što više može. Čemu tu zakon, čemu da se tu miešaju činovnici?

Istina je, ljudi su tako radili od uviek, a radit će valjda i do viek. Ali danas poslie tolikih dioba — toliko ima toga, da bi to zadavalo strašnoga posla u gruntovnici i velikoga troška svakomu gospodaru, pa zašto se ne bi to sve na jedan put i u redu s manjim troškom obavilo? Zato je, kažu, potreban zakon.

Tomu nema prigovora: što treba učiniti, neka se učini što brže, i u redu, i bez velikoga troška, t. j. bez ugovora, bez prienosâ, bez biljega (štemplâ) i t. d. Ali za to je potrebno dvoje, i to prvo: da se narodu dade u toj stvari prva rieč; drugo: da se tu nadju dobri i razboriti činovnici, koji razumiju, što je zemlja zemljodjelcu, i koji su pravi prijatelji narodu. Imamo li mi, ili nemamo takvih činovnika, to vi prosudite po onom, koliko ih poznate. A daje li se tu narodu, t. j. zemljodjelcu samomu prva rieč, to ćete već naći u „Domu", kad se taj zakon primi. Svakako bi bilo potrebno ovo jedno i drugo, i kad bi tako bilo, postali bi barem njekoji naši seljaci kao mali vlastelinčići, kao mali grofići i velikašići. Mnogoga bi to podiglo i dalo mu kuraže, kad bi svu svoju zemlju imao na okupu. Sad, kad ima ovdje pedalj, ondje dva, — on toga i ne računa, pa misli, da je veći sromah, nego što je i zbilja . . .

Četrdeset i osme godine. . .

Još ima gdjekoji starac, kojemu se kad i kad znadu zakriesiti oči, kad otvori usta i progovori medju mladjima: „Četrdeset i osme godine" . . .

Da, godina 1848. — to je bila velika godina, jer su se u toj godini dogodile velike stvari: ciela je Evropa bila na oružju u buni. I mi smo Hrvati skočili na noge . . . Čujte posve u kratko, kako je to bilo — ne kod nas, nego po svietu.

Za francezku revoluciju ste čuli: 21. siečnja prošlo je 109 godina, što je odsječena glava francezkomu kralju Luji XVI., i Francezi načiniše republiku, t. j. vladu bez kralja. Ali jedva je prošlo od toga 10 godina, već su imali cara, i to Napoleona, za kojega ste takodjer čuli. Proti Napoleonu kao nametniku digli su se svi vladari, dok ga nisu napokon savladali i god. 1815. postavili na francezki kraljevski priestol najstarijega brata pokojnoga Luje XVI., — Luju XVIII. (osamnaestoga).

I tako je bio gadni zmaj zadavljen. Sad je trebalo popraviti,

što se je u 25 godina bune pokvarilo: trebalo je svuda pritegnuti uzde, načiniti red, naučiti sviet, da opet sluša liepo svoje poglavare i starije: neka se opet povrati sveti život... Tri vladara: Ruski car Aleksandar I., bečki cesar Franc I. i pruski kralj Fridrih Vilim ugovoriše „svetu udrugu", „svetu alijancu": da će od sada unapried vladati kršćanski, po svetom pismu. Osim englezkoga kralja pristupili su u tu udrugu i ostali vladari i vladarčići, i činilo se, da će sad doći na zemlju kraljevstvo nebesko...

I počelo je dolaziti to kraljevstvo božje u sve zemlje, sve po redu. Samo čujte.

Novi francezki kralji od stare i slavne kuće burbonske, onaj Lujo XVIII., pa za njim Karl X., i napokon Luj-Filip kraljevali su jedan ljepše od drugoga... Već Lujo XVIII. imao je takav sabor, kakav se težko može naći: štogod je htio kralj i vlada, sabor je na sve kimao: neka bude, nama je dobro. Bez dopuštenja oblasti nije se smjelo ništa pisati, a kako je drugo sve bilo, možete si misliti, osobito za Karla X. Već za toga Karla došlo je do nove revolucije u srpnju god. 1830., ali se je taj Karl sam zahvalio na gorkoj kraljevskoj časti i vlasti, pa se je tjeralo još njekoliko godina sve po starom. Ali za kralja Luja-Filipa već se nije moglo trpjeti. Gospoda, osobito zastupnici, — to je bilo tako pokvareno, da je lopov na lopovu jahao. A vladi je bilo lako stvoriti sabor, kakav je htjela, kad niti jedan od tisuće Franceza nije imao pravo glasa, jer se je za pravo glasa tražilo 200 Kruna (franaka) poreza! Narod se je počeo boriti za pravo glasa, pa su se za to držale velike skupštine. Od srpnja do prosinca god. 1848. držalo se 70 velikih skupština. Vlada je vidjela, da to slabo za nju kaže, pa kad je za 22. veljače tê iste godine bila opet sazvana takva skupština, vlada je po starom običaju pozvala vojsku. Ali ni vojska nije već ništa pomogla: treći već dan pobježe kralj Luj-Filip, jer je u Parizu buknula prava buna: „veljačka" revolucija...

Tako je bilo u Francezkoj. A to se mora spomenuti, jer kad se je u ono doba u Parizu dao znak na bunu, — bunila se ciela Evropa. Tako je bilo i sada.

Da vidimo Talijansku. Napoleon je bio uzeo vladu kojekakvim talijanskim vladarčićem, pa je od jednoga talijanskoga naroda bio načinio i jedno kraljevstvo, kojemu je on sam bio kralj, a njegov pastorak podkralj. Kad su Napoleona svladali i protjerali, postavili su i po Talijanskoj opet na vladu sve one vladarčiće. Tu je prvu rieč imao Beč, stara Austrija: iz Beča se je gospodarilo Talijanskoj. Pod napoleonskom vladom bili su Talijani malo odahnuli, ali sad opet pritisnuo Beč jače, nego ika-

da. Vojska za vojskom išla je u „Taliju", — pa je tamo dosta i kostiju naših djedova... Što se sve iz Beča radilo u Talijanskoj, to si ne možemo pomisliti ni mi danas ovdje, gdje jesmo i kako nam je... Talijani su se spremali tajno, pa uzalud svi austrijski špijuni. U to dodje i francezka veljačka revoloucija, a već za mjesec dana morao je kralj talijanske Sardinije obećati narodu u javnom proglasu: da će ustati na oružje proti bečkomu cesaru!

Od veljačke revolucije jedva su prošla tri tjedna, već je madžarski vodja Košut u Ugarskoj (dne 16. ožujka 1848.) iznesao u saboru adresu na kralja, t. j. na bečkoga cesara: neka se Ugarskoj dade posebna vlada, posebni ministri. Kralj, koji je već prije tri mjeseca (12. studenoga1847.) otvorio ugarski sabor prvi put madžarskim jezikom, — dao je Ugarskoj i posebnu vladu i posebne ministre i potvrdio sve druge saborske odluke, koje su narodu davale slobodu. To je sve išlo po redu i po zakonu.

Ali su se sada digli i Hrvati, da budu svoji, a Madžari su bili proti tomu, pa su zatražili od sabora, neka dade 200.000 domobranaca i 42 milijuna forinti za rat proti Hrvatom. Sabor je dopustio, ali kralj nije dopustio, nego imenuje novoga prvoga ministra za Ugarsku, i to grofa Lamberga. Sabor toga grofa nije pripoznao, nego ga je narod na mostu izmedju Pešte i Budima ubio. E, to je već gotova buna, to je madžarska četrdeset i osma godina...

Hoćemo li dalje? — Hoćemo još malo: Za Madžare je bio cieli sviet; u njihovoj vojsci bilo je generalâ svih naroda: Talijanâ, Francezâ, Englezâ, Niemaca, a najviše Poljakâ. Poljaci su tamo godine 1830 (poslie one srpanjske revolucije u Parizu) bili digli bunu proti Ruskoj, ali su potučeni, pa se razbježali po svietu i došli evo u pomoć Madžaru. Toga se je bojao ruski car: Ako Poljaci pomognu Madžaru proti Beču, pomoći će Madžar, kad se oslobodi, Poljaku proti Rusu! To ne smije biti, — i zato je ruski car na poziv bečkoga cesara poslao svoju vojsku na Madžare. Dne 27. studenoga pisao je ruski vojvoda Paskijević svomu caru: „Ugarska leži pod nogama Vašemu Veličanstvu"...

Ona „sveta alijanca", sveta sloga — to je bio uztuk revoluciji, t. j. veliki i složni râd proti revoluciji, a i proti slobodi, koja se je bila razmahala. Taj složni i veliki rad proti narodnom pokretu za slobodu — to se zove „reakcija". Ta reakcija, kojoj je gniezdo bilo u Beču, na čas je mogla biti zadovoljna, a Rus joj je najviše pomogao. Pita se samo: A je li Rus pomogao i nam Hrvatom, kad je pomogao Beču proti Madžarom?...

Mali razgovori.

Život.

Biele i crne ruke — to su jedne gospodske, druge su „mužke", težačke, radničke. A ove druge, to jest ove crne — nisu samo crne, nego i žuljave, nažuljane, tvrde, više puta krvavo izranjene, a ponajviše, dakako prljave, zamusane, ružne...

Od kad ima svieta i na svietu ljudî, izmedju bielih i crnih ruku vlada potajni rat, boj: na jednoj strani prezir, na drugoj mržnja: biela ruka prezire crnu, crna mrzi bielu. Kad taj rat, taj prezir i mržnja prestane, — onda će na zemlji osvanuti raj nebeski. Ono, znate, „socijalno pitanje", to vam nije ništa drugo, nego ovo pitanje: Zašto crna ruka mora hraniti bielu? Zašto biela ruka drži za vrat crnu ruku? A? Zašto?...

Ali onaj raj na zemlji — on će jednom svanuti, i blago onima, koji onda budu živjeli! Onaj raj već po malo sviće, a najprije će svanuti medju nama Slovjenima. Ruske osobito bistre i veleumne glave — to su proroci novoga toga kraljevstva božjega na zemlji. Učenjaci u ostaloj Evropi koješta mudruju, ali rusku dušu muči ovo najveće pitanje od svih pitanja na svietu: Kada će jednom biti čovjek čovjeku brat, a ne vuk?!

Ruski pisci i pjesnici: pok. Turgenjev, Nekrasov, grof Tolstoj i drugi — to su apoštoli novoga svieta, onoga raja. A ima i medju nama Hrvatima po koji pjesnik, kojemu je zasjalo nješto u duši: da će jednom doći onaj dan, kad će čovjek pod bratovim jarmom manje uzdisati. Malo ih ima, ali ipak ima. Eno vam braće Ostojića, dva brata, dva pjesnika, Niko i Mato. Osobito Niko Ostojić — to je naša duša, kojoj svieti njeka zraka iz onoga budućega raja zemaljskoga.

Sjetio sam se Nike, jer ima u njega pjesma „Žuljavim rukama": Ima Niko vinograd, tamo na otoku Braču na našem moru, a u njem rade težaci-siromasi. Sunce pali, kao ražarena glavnja u peći, a vjetriću ni traga, da malo prohladi. Diže se samo gusta prašina i hoće da ih jadne zaduši. A gladni ljudi, pa da im je samo crna kruha! I počinuli bi već jednom, ah, tako sladko bi počinuli. U to dodje Niko, — ali neka kaže sâm:

»Pri strani kod njih u zahladje siedam,
pa tužnim okom njihov rad promatram;
u žuljave im crne ruke gledam
i svoje videć — *nevriedan se smatram*...

Gleda Niko svoje težake, i smili mu se nješto u srcu tako, da bi ih sve po redu izljubio, kao braću i svakoga upitao: „Brate, je li, težko ti je, izmučio si se?"

„Al sve zaludu: — opet nješto prieči! —
Je l' narav naša, je li otrov vieka?
Zar tomu zbilja ne će biti lieka?
Zar brat pristupit ne će bratu bliže?"

Sve ovo vide i druge biele ruke, ali si onda poglade bielo svoje čelo, pa kažu: „I pravo je tako. Ako nas žuljevite ruke hrane, ali mi zato njih branimo: mi se *borimo*, da žuljevite ruke dodju do pravice"... Pa da se žuljevita ruka ne nasmije i da ne pljune kad se tko tako sam hvali!

Politika.

Kako se zovu hrvatske političke stranke, to mnogi znate. Najstarija je „narodna" stranka, koja danas stoji uz vladu i dobro se slaže s Madžarima, pa se zato obično zove i „madžaronska" stranka. Njekojim je ljudem iz te „narodne" stranke žao, kad im se kaže „madžaroni", a njeki se opet diče, što su „madžaroni", t. j. prijatelji Madžarâ. A bila je ta stranka zbilja narodna — onda, kad je bila za narod, a proti Madžarom, koji su htjeli Hrvatom nametnuti madžarski jezik i još koješta: onda se je ta narodna stranka ljuto borila s ondašnjim „madžaronima", pa je bilo i krvi i mrtvih glava! Ali su se ljudi od ove stranke sve malo po malo primirili, pa su napokon pristali na ono, što su Madžari dali banskoj Hrvatskoj, — ali su i dalje govorili, da su stranka, i to „narodna" stranka, pa se i danas tako zovu. A to je velika neprilika, dok je narod ovako neuk; jer misli, da narodna stranka mora biti za narod!

Istom god. 1884. odielilo se njekoliko ljudi od ove stare „narodne" stranke, pa su se prozvali „neodvisna narodna stranka", t. j. htjeli su tim reći i pokazati: mi nemamo nikakvoga posla s tom tobože „narodnom" strankom, mi ćemo sami svojim putem, mi smo neodvisni od njekadašnjih svojih drugova. Ova „neodvisna narodna" stranka — to su oni isti, koji se zovu i „obzoraši", a zvali su ih za porugu i „slavosrbi".

Već proti ovoj staroj narodnoj stranci znao je koji put oštro ustati pokojni Ante Starčević, ali on nije dugo imao stranke. Nemilosrdno je on znao udarati po „narodnjacih", upravo kao biesni, ili kao stekli — govorili su protivnici, pa su i prozvali njegovu stranku „stekliši", a ni on sâm nije se od toga imena branio, osobito u šali. Ozbiljno se je njegova stranka zvala „stranka prava", t. j. stranka, koja hoće staro pravo, stare pravice. Ono ime „slavosrbi" — to je izmislio Starčević.

Malo pred svoju smrt ostavio je pokojni A. Starčević svoju stranku; ostavio ljude, s kojima je snovao i patio preko 25 godina, koji su uz njega posiedjeli i postarali se; ostavio ih i još opsovao ih: da su lopovi, pripuzi, da nikad nisu ni bili pravaši, nego „slavosrbi". I svoga sinovca Davida turnuo je od sebe opsovavši ga u novinah baš gadno, kako je samo on znao. Uz staroga Starčevića ostao je samo odvjetnik dr. Josip Frank (koji je pred malo godinâ bio pristupio u stranku prava), pa drugi sinovac Starčevićev, Mile. I to je sad nova, i to „čista" stranka prava, a oni stari drugovi Starčevićevi (barun Rukavina, Folnegović, Tuškan, Banjavčić itd.) — oni su zadržali staro ime „stranka prava".

Nedavno se stara „stranka prava" i „neodvisna narodna stranka" — kako ste već čuli — pretopila jedna u drugu tako, da nisu više dvie stranke, nego jedna. Sad eto puste brige: Kako će se zvati tâ jedna stranka?

Svemu tomu treba dodati još ovo: U Dalmaciji ima takodjer „narodna stranka", ali se ona ne broji k madžaronskoj „narodnoj" stranci, nego k neodvisnoj, t. j. dalmatinski narodnjaci — to su „obzoraši". Njegda su iz jedne zdjele jeli, a možda se i na istom suncu grijali. A ima Dalmacija i „čiste" i one druge pravaše. Istra ima samo stare pravaše, ali su svagda bili mirniji. U Bosni, što je mislilo, to je bilo „obzoraško" do nedavna, a sad ima po malo i „čistih".

A što „Dom" na onu slogu? — Ništa... On u toj stvari vidi samo jedno i to vrlo dobro kršćansko djelo: Vidi, kako su se ljudi, krvni neprijatelji pomirili barem na — smrtnoj postelji... Uzalud se predobri prijatelji jednoga i drugoga bolestnika pravdaju i viču: „Ipak je ovaj bio više kriv, ipak ovaj ima pravo, ipak bi moralo na njegovo ostati, i baš bi se njemu to moralo priznati", — bolestnici za to ne mare, njima je dosta svega, njima samo da je mira. Razumije se, da se nasljednici i baštinici mogu opet uhvatili u koštac i početi na novo pravdu, da jedan drugomu pokaže, tko je jači. Ali po tom će se vidjeti samo to, da su ti nasljednici još ludji od pokojnikâ...

A što vi velite? — Ne recite ništa, nego idemo dalje na posao!

Dom i rod.

„Bdije li tko nad hrvatskim narodom?" — Takvo mi pitanje pane na pamet svagda, kad već napišem sav „Dom", a nigdje nisam spomenuo braće naše po širokoj i dalekoj hrvatskoj zemlji. Sve mislim: A što oni naši sirotani tamo pri moru u Istri, gdje ih na svakom koraku davi Ta-

lijan, a pomaže mu Švaba? A što oni tamo u Bosni i kamenitoj Hercegovini? Ima li tamo tko, da prikupi, da opomene i prizove svojega k svomu? Jesu li komu na pameti Medjumurci, kojima žandari otimaju iz ruku i ovo malo hrvatskoga doma na papiru?

Pitam se tako, pa se tako po malo i smirim u misli: Ako ne misliš ti, misli tko drugi. U Istri, tamo imademo našega Spinčića, Laginju, Trinajstića, pa dobre popove naše: oni upućuju, oni kupe našu sirotinju, — ne spavaju ni oni, a „Naša Sloga", list njihov, budi i drma, ako tko zadriema. — Dalmacija je budna: ima tamo dosta učenih, žilavih neustrašivih glava: don Bijankini je prvi, a uz njega ih ima dobrih na desetke, medju kojima je i vaš Juraj Kapić: vaš, jer piše za vašu braću, za težake-siromake dalmatinske, svoj „Pučki List". — U Bosni su naši fratri franjevci, naši stari dobri „ujaci". I oni izdaju po koji listić, a i osim njih ima po gradovima, a malo i po selima svjetskih svećenika. Ima u Sarajevu i nadbiskup, koji ima svoje kanonike, a oni opet izdaju list „Vrhbosna". Osim popova i fratara malo koga imamo tamo. Ima u Mostaru list „Osvit", ali njekako ne može, da pogodi pravu, ili možda ne će, ili ne zna... Ali ipak je nješto, pa dao Bog bolje! A Slavonija — rana naša ljuta! Tamo iz Osieka reže na nas dva židovska lista na njemačkom jeziku, a protiv njih sâm „Hrvatski Branik" u Mitrovici. Piše u njem pop Relić, ali bi mu trebalo mlada i bistre glave pomagača, a i hrvatskoga druga tamo u Osieku. Ovo gore oko Siska i Karlovca dobro, ali loše oko Križevaca, osobito oko Varaždina. A ono preko Varaždina — i to je naše tamo do Mure. — Ali tamo nema baš nikoga, pa ni popa našega!...

Ali gdje je taj, tko bi nas imao sve na oku, ili barem na srcu? Gdje je taj? Gdje je onaj, koji bi nas sve vodio k bratskoj ljubavi, k staromu poštenju, k staroj slavi i novoj sreći? Ili možda toga ni nema?

Ima. Nije nas dragi Bog uzalud jedne uz druge naselio, nije nam uzalud dao jedan govor, jednu dušu, onu dobru našu dušu, po kojoj odmah poznamo svoga, jer nam duša kaže: To je naš! Sve nam mogu oteti: i zemlju i vladu, i gospodu i gospodstvo, ali ove naše duše ne mogu nam oteti, — dok je sami ne prodademo vragu... Iz ove duše radja se sve po malo velika ona i liepa misao, koja nas veže, koja nas dozivlje i kupi, i koja će nas, ako Bog dâ, i skupiti i sjediniti.

Sviet.

Cigani. Dva naroda na svietu nemaju domovine, nego im je domovina cieli sviet. To su Židovi i Cigani, dva najčudnija naroda na svietu. Kad bi čovjek promislio malo samo prošlost i život ovih dvaju naroda, mnogo bi naučio. Ali drugi put ćemo mudrovati, a sad samo ovo:

Cigana ima po cielom svietu, a najviše u Ugarskoj, Erdelju i Rumunjskoj: u ove tri zemlje (ili bolje u ove dvie zemlje, jer i u Erdelju su Rumuni) ima preko pol milijuna Ciganâ. Onda ih ima mnogo u Turskoj (do 70.000), Ruskoj (do 60.000), Španjolskoj (oko 40.000) i Talijanskoj (preko 30.000), pa u Poljskoj (oko 15.000). I u Englezkoj i Danskoj ih ima zajedno do 20.000, a najmanje, gotovo ništa u Francezkoj i Njemačkoj. Ima ih i u Aziji, Africi i Americi, ali se ne zna pravo, koliko ih ima.

Svojim jezikom zovu se Cigani „Rom" ili „Roma". Meni se čini, da se zato tako zovu, što su se najprije „pokazali" u grčkom carstvu (već prije tisuću godina), i odanle se dalje rasipavali. A Grci su se onda zvali „Romaioi". Sami Cigani su govorili, da su iz Egipta ili „Gipta", pa se po tom i zovu: Grci ih zovu „Gifti", Englezi ih zovu „Gipsi" (izgovaraju „Džipsi", a pišu „Gypsies"), a Španjolci im kažu „Egiptiani", „Giptiani" ili još kraće: „Gitani". Liepa Gitana — to je poznata stvar Španjolcu i Portugalcu.

Ali Cigani nisu došli iz Egipta, nego su samo prolazili kroz Egipat, a dolazili su iz Indije. A kuda su i kako su dalje putovali i živjeli, — to bi znao bolje pričati mnogi konj, ili pietao, koji se je s Cigom na tom putu sastajao i za nevolju sprijateljio....

Nauka, umieće i knjiga.

„Seoska knjižnica". Dobro je čitati i „Dom", i druge listiće „za narod", ali za gdjekojega je seljaka to premalo. Ali što ćemo, kad nema pustih novaca! Njekoja gospoda kod nas, a i drugdje po svietu dosta si razbijaju glavu, kako bi se knjige raširile i po selima. Piše se o tom i piše, ali stvar ide slabo. A ide slabo zato, što ljudi misle, da treba odmah napraviti cieli magazin za knjige, pa onda družtvo, pa knjižničara itd.

Ako hojete mene posluhnuti, ja ću vam reći ovako: Treba početi s malim. Neka vas se dogovori 10 do 15, pa neka svaki dade 20 do 30 novčića na godinu, pa si nabavite knjige „Matice Hrvatske" u Zagrebu: za tri forinta dobit ćete 7 do 8 liepih, velikih knjiga (a ne onako malih, kao „Božićnica"!), koje bi u knjižari stajale i 10 for.! Neka jedan od vas slupa i zbije malu škrinjicu ili ormarić s tri, četiri pregradka ili pretinca, neka te knjige metne u ormarić, na ormarić knjučanicu i ključ, a jedan od vas ključ k sebi. Pa kad se tko zaželi knjige, otvori mu škrinjicu: evo ti, čitaj! A kad pročita, pod ključ. Kad svi pročitate, pošljite ormarić u drugo selo. A tko nije dao ništa za knjige, neka plati 3 novčića za čitanje, — ako mu nije žao za paklić duhana! — Tko to hoće, dosta je napisati dopisnicu: „Matici Hrvatskoj" u Zagrebu, — samo ne treba zaboraviti ni na 3 forinta.

Svaštice.

Krv nije voda. To se je vidjelo ovih dana u zagrebačkom saboru. Imadu tu dva židova, i to jedan „madžaron", Švarc, drugi „starčevićanac", Frank. Štogod vlada hoće, hoće i Švarc, ali ne će Frank! Ali eto čuda golemoga! Hoće nješto vlada, Frank, naravski, ne će, ali ne će bome ni Švarc, nego liepo složno s Frankom proti vladinoj preporuci! — A što je to vlada preporučala? Preporučala je saboru ovakav zakon: Ako tko načini s prevarom „kridu" (t. j. naruči robu na vjeru, pa robu prodade, ili sakrije, a onda kaže: ja ne mogu platiti, ja nemam ništa!), — taj neka ne plati globe, nego neka sjedi u buturnici! — Frank je na to rekao, da taj zakon šiba proti židovom, jer onako rade trgovci, a trgovci su najviše židovi. A uz Franka i Švarc tako! — To je bilo, da pukneš od smieha, i da ti pukne medju očima, makar bio i posve sliep!

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Zagrebački hrvatski sabor razpravlja zakone: jedan zakon o tom, da se njeki krivci imadu kazniti globom, a ne zatvorom, kao do sada (tu je izuzeto ono, kad trgovac prevari i načini „kridu"); onda zakon o preuredjenju gospodarske škole u Križevcima. A onda će doći zakon o komasaciji.

Hrvatski zastupnici na zajedničkom saboru išli su se nedavno pokloniti prvomu ministru Szellu u Pešti. Više novina posve pravo pita: A čemu to klanjanje?

U Lici je bilo nemira. Srbi tamo nose i vješaju njekakve druge tro-

bojne zastave, a to Hrvate draži. Zapaljena je i hrvatska tiskara u Gospiću. Oblast je zabranila srbske zastave. — Sve je tu tudje maslo, — i toga ljudi ne vide, pa ni naši!

U Istri ne dadu Talijani ni to, da kod željeznice bude hrvatski napis barem na trećem mjestu! Na prvom je dakako njemački!

U Dalmaciji nadaju se, da će s novim namjestnikom (koji sâm ne zna hrvatski!) dobiti hrvatski jezik u sve urede. Ali to je obećano samo zato, da djeca ne viču, dok novi namjestnik čvrsto sjedne.

U Štajerskoj su naši Slovenci jedva izvojevali od Beča jednu srednju školu (gimnaziju) u Celju. Sad im ju hoće bečki sabor opet uzeti!

Po slovjenskom svietu.

U Ruskoj su sjajno i prijateljski dočekali princa s bečkoga dvora, Franca Ferdinanda. To je zato, pišu novine, što se vlada bečkoga cesara sve više približuje Rusu i traži tamo pomoći. Rus će i pomoći, samo u Beču neka se ne vladaju tako, kao da su pod Bečom sami Niemci, kad ima više Slovjenâ, nego Niemaca.

Srbski kralj kazao je jednomu američkomu novinaru, da je sve laž, što se piše, da će srbski kralj pustiti kraljevstvo.

U Macedoniji kani i Talijanska i Francezka postaviti svoje pouzdanike (konzule), da paze i javljaju, što se tamo (to je u Turskoj!) radi.

Po tudjem svietu.

Bečki sabor sastao se opet poslie 7 tjedana. Sve je mirno, premda je opet došao i strašni njemački Vuk (Volf).

U jednoj županiji u Ugarskoj stoji pod iztragom preko 40 činovnika, što su krali službene novce ili su drugačije krivi. Krasno! Dobro i to, što se vodi iztraga, jer svagdje ni toga nema . . .

U Grčkoj je opozicija vrlo nezadovoljna, pa traži, da se sabor razpusti.

Rat u Africi bit će gotov za godinu dana. Tako je poručio general Kičener svomu kralju Eduardu VII.

Razne viesti.

Naš kralj dolazi svake godine na dulje vrieme u Budim, osobito na poklade, pa se onda i u budimskom kraljevskom dvoru drži „dvorski ples", a pogleda kralj i druge plesove, pa se sa svietom razgovara. Tako je i ove godine prispio kralj tamo 5. veljače.

Papa Lav XIII. odsjedit će na papinskoj stolici dne 20. veljače baš 25 godina.

Talijanska kraljica-udovica sprema se na daleki put: u Grčku, u Aziju do Jeruzalema, pa u Egipat. Na grčkom otoku Krfu ponudio joj je za stanovanje naš kralj i bečki cesar krasni dvorac pokojne cesarice Jalžabete.

Razbojnika Polovinu Dragića nastrielio je 4. veljače cestar Radojčić na cesti izmedju Jesenice i Blata u okolici Plaškoga (u Lici). Išao cestar s još petoricom „u šićariju" (po selu bez posla), pa ih zaustavio Dragić, pa cestar imao dvocjevku, pa ravno u dimlje! Dragiću ima tek 21 godina! Ako ozdravi, mogao bi još doći k sebi.

Ustrielio ministra. Bugarskogâ ministra od školâ Kančeva ustrielio je bivši profesor, što mu nije dao službe. Iza toga je ustrielio i sebe.

☞ Od 1. ožujka nalazi se Uprava „Doma" na Akademičkom trgu **br. 4.**

☞ Ciena je „Domu" naznačena na omotu — ☜
☞ **ali to malo hasni!**

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

☞ Drugo izdanje. ☜

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2 i 4 četvrtka).

DOM

Uredničtvo uprava: Jurjevska ul. 28
Odpravničtvo: Duga ul. 8 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 4. | U Zagrebu, u četvrtak, 27. veljače 1902. | God. 3.

Stara i nova gospoda.

Kaže se, da danas ima gospode „kao gusjenicâ“. Ali to nije istina. Danas već ni nema prave gospode, kako je njekada bilo. Istina je, danas već svatko hoće da bude gospodin, i svoj gospodin, pa se svakomu i kaže „gospodin“, da je to već i smešno. Tako sam ja, dok sam još bio mali, poznavao u Zagrebu jednoga starca, koji je imao takvu službu, da je čistio gradske svjetiljke (lampe) po ulicah. Nosio je mastni klobuk i još mastniji kožuh, sve krpa na krpi, velike opanke kao malo korito, a stanovao u jednoj kući na zagrebačkom Zrinjevcu, i to gore na tavanu. Zvao se je prezimenom prosto Funtek, a sve mu je u kući govorilo: „gospo'n Funtek“. Kad sam ja to prvi put čuo, čudio sam se. Ali sam mislio: Možda je stari Funtek zbilja njegda bio gospodin, pa je samo postradao i sad mora čistiti gradske svjetiljke. Ali sam za kratko vrieme vidio, da su u toj kući na tavanu sama gospoda: tu je bio njeki zidar Mamek, — a svi su ga zvali: „gospo'n Mamek“, a njegovu ženu: „gospa Mamekovka“; u nekakvoj luknji, u škulji uz smetište stanovala je stara sirota, koja je na tržištu prodavala povrće, pa i nju su zvali: „gospa Škreblinka“. I tako dalje: sve samo „gospo'n“, pa „gospa!“

E, mislim ja, to je već u gradu takav običaj, ili takav adet, štono kažu turci: da se tko ne uvriedi, reci mu „gospodine“. Pa i zašto mu ne bi rekao, kad je svatko svoj gospodin!

I to su vam jedna nova gospoda. Kad ja to vidim, kako ovakav siromah prostak jedan drugomu kaže: „gospodine“, čini mi se to kao ono, kad smo mi djeca igrajući se govorili jedno drugome „prijatelju!“, ili „kume!“, a još nismo ni znali pravo, što je to kum ili prijatelj . . .

Ali ovo samo uz put, jer vam nisam nakanio govoriti o ovakvoj gospodi. Drugo mi je na pameti, i to na pameti su mi

ona gospoda, koja imaju vlast, koja mogu zapoviedati ovo i ono, koja mogu dati i uzeti, dopustiti i zabraniti, a bogme i zatvoriti, pa onda i pustiti. To su prava gospoda! Jer ako hoćemo pravo, to nije nikakav gospodin, koji nikoga ne „drži za vrat", štono je rieč. Ono je pravo gospodstvo, kad ti možeš jahati, na kom hoćeš i liepo ga za grkljan držati. Onda se barem čovjek naužije gospodstva, onda on može pokazati, tko je i što je i kakav je on gospodin. To je ono, što čovjeku godi, tako da mu svaka žilica poigrava... Tko i malo pozna sviet, ljude i prošlost, priznat će, da je tako.

Istina je, i danas ima gospode, koja „drže za vrat", t. j. imadu vlast zapoviedati, dopustiti, zabraniti, zatvoriti i pustiti, dati i uzeti, ali ni to već nisu onakva gospoda, kakva su njegda bila. Današnje gospodstvo i njegdašnje gospodstvo — to je velika razlika. To ću vam sada razložiti. Samo malo pripazite, pa ćete odmah vidjeti razliku.

Može se reći, da danas nema takvoga gospodina, koji bi bio gospodin sâm po sebi i sâm od sebe, nego su ga drugi postavili za gospodina: drugi su mu dali gospodstvo, vlast i — plaću. I zato svaki današnji gospodin ima nad sobom većega, starijega gospodina, kojemu mora biti pokoran i poslušan, pred kojim je i u strahu. I nijedan od današnje gospode ne radi ništa po svojoj volji ni po svojoj duši, nego „po nalogu" (t. j. po zapoviedi), ili „po zakonu". Sva gospoda, koja su manja od Bana, ili od ministra, rade sve po nalogu više oblasti, koja na njih pazi, pa ih može pozvati i na odgovornost. A oni najviši i najveći — tko njima daje naloge? Tko daje naloge n. pr. Banu, ili ministru? — Njima je gospodar zakon, ni oni ne smiju ništa, što nije po zakonu. A ako što učine proti zakonu, onda odgovaraju narodnomu saboru. I oni eto živu malo u strahu.

„E, pa to je dobro! To je ono, što i treba, a to jest: da nitko ne radi po svojoj volji, nego da svatko ima nad sobom pazitelja, i da se svakomu može — štono je rieč — stati na rep! Ta kud bi mi sirotinja, kad bi svaki gospodin radio, što bi htio!"

(Dalje **zarobljeno.**)

Crni Gjorgje i Miloš Obrenović
ili
Poslie 400 godina turskoga robstva - 400 milijuna duga.

Ovo će vam biti jedna pripoviest, koja bi se mogla zvati i ovako: „Po tudjoj šteti uči se pameti".

Vi znate, što su to Srbi ili Srblji. Vi znate, da su i Srblji, i Hercegovci, i Bošnjaci, i Dalmatinci, i Ličani, i Bunjevci, i Slavonci, i Šokci, i Raci — da je to sve to narod jednoga plemena i jednoga govora, kao i Hrvati. To se po naših novinah toliko već trubi i piše, da je čovjeku i dodijalo, — ali sve uzalud: Dok svako ovo pleme ima svoj posebni dom, ili barem u tudjem domu svoj „osebušak", t. j. nješto posebno svoje, — dotle će biti Srbaljâ,

Dalmatinaca, Bunjevaca i t. d. Tako je bilo od starine, pa tako smo već naučni, da govorimo o Srbljima, o srbskoj državi, o srbskom kralju, kao da je to nješto, što nije naše, nego tudje. Kako bilo, mi ćemo da počnemo svoju pripoviest.

Srblji su se doselili daleko tamo dolje Dunavu na desnu stranu, i to nješto kašnje iza Hrvatâ, t. j. prije tisuću i trista godina. Živjeli su kojekako pod vladom grčkih careva i popova i svadjali se s Bugarima. Hrvati su ih jednom obranili od Bugarâ. Što je niže propadalo grčko carstvo, više su se držali i Srblji, dok se prije 850 godina nije digao Vojslavov sin Mihajlo i zatražio kraljevsku krunu od pape u Rimu, a ne od cara u Carigradu. Za sto godina diže se Stjepan Nemanja, pa on i njegovi nasljednici, Nemanjići, urediše liepu srbsku državu, dok se Stjepan Dušan Nemanja prije 550 i više godina ne proglasi carem ne samo Srbljem, nego i Grkom, jer je pod svoju vladu spravio ne samo Srbiju, Bugarsku i Arbanasku, nego i dobar komad grčke zemlje. Ali poslie njegove smrti udari sve natrag, a na to dodjoše iz Azije Turci. U bitci na Kosovu polju (god. 1389.) pogibe car Lazar i tu bi kraj srbskoj državi. Još je i poslie bilo kojekakvih srbskih „despota“, ali to više nisu bili svoji gospodari, nego turske sluge, koji su svak čas bježali pred Turcima u Hrvatsku i Ugarsku. God. 1458. protjera sultan Muhamed II. i zadnje ove despote, a silu naroda odvuče u sužanjstvo. Već poslie boja na Kosovu, može se reći, nema srbske države, nego su Srblji stenjali pod turskim jarmom preko 400 godina.

Ali je i turska sila počela sve to niže propadati, a i Hrvati su ju dosta podkopali. Hrvati i Ugri bili su pod bečkim cesarom. Što su više Turci uzmicali, išla je vojska bečkoga cesara sve to više napried po Dunavu, dok nije god. 1718., t. j. prije malo ne 200 godina, bečki cesar dobio pod svoju vladu ne samo Banat i velik dio Bosne, nego i srbsku zemlju. Bečki je cesar sve to za kratko opet izgubio, — ali je Srbljima ipak odlanulo: nagledao se eto ostali sviet i u njihov kut, prodrmao Turčina na tudjem ognjištu, pa se vidjelo, da ni Turčin nije baš tako jak. I tako je počeo srbski rat za slobodu. Tu eto počinje pripoviest o Crnom Gjorgju i Milošu Obrenoviću.

U to vrieme vladala je u Ruskoj carica Katarina II. (Druga), a u Beču cesar Josip II., sin cesarice Marije Terezije. To treba znati, jer kad god je govor o Srbiji, treba znati: što se misli i radi u Ruskoj i u Beču: onda znaš sve. Josip II. pohodio je Katarinu II. i pristao na to: neka Rus radi s Turčinom, što ga volja. To je Rusu i trebalo, jer je Turčin pomagao Poljaku proti Rusu. Od toga vremena otima Rus Turčinu komad po komad, a god.

1787. naviesti Katarina II. Turčinu rat. U tom ratu pomagao joj je Josip II., pa su se sada digli i Srblji, a medju njima i njeki obični Srbljin, nazvan Crni Gjorgje, kojemu je tada tekla tek 21. godina.

Čudan je bio taj Crni Gjorgje! Kad je pred Turcima morao bježati k nama preko Save, ustrielio je rodjenoga otca, samo da ne pane Turčinu u šake, kad nije htio sa sinom bježati.

U vojsci bečkoga cesara služio je crni Gjorgje kao dobrovoljac u srbskoj četi. Ali god. 1804. proglasi ga narodna skupština u Smederevu za vojvodu — i za dvie godine očisti Crni Gjorgje srbsku zemlju posvema od Turaka, samo im ostavi Boigrad! Ali eto nesloge, jala i nenavisti proti Kara-Gjorgju, pa malo da Turci opet ne osvojiše Srbije! Ali on se opet podiže, osvoji i Biograd, a god. 1810. priznade ga i Ruska za srbskoga nadvojvodu. Ali u to dodje nesrećna za Rusku godina 1812., kad je ono na nju navalio silni cesar Napoleon, i Ruska morade pustiti Srblje Turčinu na milost i nemilost, a Crni Gjorgje, ili kako su ga zvali: Karagjorgje, - on pobježe ovamo preko Save, pod vladu bečkoga cesara.

I tako bi Srblji bili opet došli pod Turčina, da se nije junački držao još jedan jedini vodja, a to je bio Miloš Obrenović: on tuče god. 1815. u mačvanskoj dolini bosanske Turke, koji bijahu u zemlju mu provalili, i tako sačuvali srbsku slobodu — do danas. Za dvie godine vrati se u domovinu i Crni Gjorgje, ali ga Miloš dade ubiti, a skupština i popovi proglase Miloša za „oberkneza“ od Srbije, a turski ga sultan potvrdi (god. 1817.). — Od onda do danas traje mržnja medju Obrenovići i Karagjorgjevići, što je srbska nesreća, kojom se tudjinci dobro služe . . .

Pa tko je bio taj Miloš? — Bio je seljački sin, i to bez prezimena, jer onda Srblji nisu ni nosili prezimena, nego su se zvali samo po otcu. Ali se Miloš nije zvao po svom otcu, nego po njekom Obrenu, za kojega mu je mati bila prvi put udata. Miloš je vojevao uz Milana Obrenovića, t. j. uz svoga polubrata (po materi samo), pa kad je poslie njegove smrti postao vojvoda, prozvao se i sam Obrenović. — Bio je prost čovjek, to se razumije, pa se o njem mnogo svašta pripovieda. Vladao je pod turskom zaštitom strogo, pače okrutno, tako da su se vidjeniji Srblji više puta digli proti njemu, dok on nije na državne svoje savjetnike, kad su od njega tražili račune, — poslao svoje oružane momke! Ali su momci pred savjetnicima položili oružje, a Miloš se morade zahvaliti i ostaviti kneštvo i domovinu (god. 1839.). Devet godina (do 1848.) držali su ga u Beču kao zatvorena, pa je u to vrieme imao s njim posla i naš Ljudevit Gaj, — ali o tom drugi put.

Miloš je ostavio Srbljima iza sebe za kneza svoga sina Milana, ali taj umrie za tri nedjelje, a sultan postavi za kneza

Miloševa sina Mihajla. Ali za tri godine morade i ovaj pobjeći ovamo preko Save, a skupština izabere sada za kneza opet Karagjorgjevića, i to sina Crnoga Gjorgja, Aleksandra, ali sultan ga priznade samo kao bašibega, t. j. oberbega.

Taj Aleksandar Karagjorgjević vladao je 17 godina i živio u velikom prijateljstvu s bečkom vladom. Srblji nisu s tim bili zadovoljni, pa su ga savjetnici nagovarali, da se odreče vlade. Ali on nije htio, nego — kukavac jadni! — pobježe u tursku tvrdjavu, da ga brane — Turci! Narod ga na to proglasi za izdajicu, skine ga s vlade, a na vladu pozove — opet Obrenovića, i to onoga staroga Miloša, kojemu je bilo već 80 godinâ. Starac umrie za poldrugu godinu, a onda postade knez po drugi put njegov sin Mihajlo Obrenović.

Mihajlo je počeo praviti pravi red u Srbiji i spremati narod, da se Turci posvema protjeraju, pa i zbilja je turska vlada god. 1867. po savjetu iz Beča maknula i zadnjega turskoga vojnika iz srbske zemlje.
Ali Miloš Obrenović dao ono ubiti Crnoga Gjorgja, a sada njegova djeca zasnovala potajno urotu i tako je Mihajlo 10. lipnja 1868. umoren! — Mihajlo je vladao u ono vrieme, kad smo se mi Hrvati najviše borili i proti Beču, i proti Pešti; kad smo izgledali odasvuda pomoći, a kamo ne bi od bratskoga naroda srbskoga! Onda se je mislilo, da će nas osloboditi Srblji, onda se je pjevalo: „Bog poživi Mihajela!“ ...

Ali su se Karagjorgjevići prevarili, jer nije postao knez Karagjorgjević, nego Obrenović, i to jedini Obrenović, Milan, sin Miloševa sinovca Jefrema i njeke Vlahinje (Rumunjke) Katardžijevke.

Taj Milan, taj četvrti Obrenović, — to je onaj, koji je ono nedavno sahranjen u Sriemu, u manastiru Krušedolu; to je onaj, — ali duga bi bila pripoviest ...

Kad je postao knez bilo mu je 14 godina, pa su mjesto njega vladali drugi, dok ga nisu god. 1872. proglasili punoljetnim, a god. 1875. oženili s Natalijom Keškovicom, bogatom ruskom Vlahinjom, s kojom se je poslie rastavio, pa opet sastavio, pa opet rastavio... Za Milanove vlade počela je Ruska veliki rat s Turskom, pa je poslala najprije u rat mladoga kneza srbskoga, ali su Turci Srblje potukli, i bili bi Srbiju osvojili, da su Rusi dali. God. 1877. navalili su Srblji opet na Tursku i osvojili bugarski Niš, a kad su velike vlasti iste godine dielile u Berlinu Balkan, dobili su Srblji osim niškoga još dva bugarska kotara (Leskovac i Pirot) i k tomu podpunu slobodu, a njihov knez naslov „Visost“. Treba na ime znati, da su se Srblji sve do godine 1878. računali pod Tursku, pa su i danak plaćali; a knez im nije imao nikakve oso-

bite časti, osim što su mu možda po starom običaju govorili „svietli“ ili „jasni“ kneže!

Srbi su se nadali, da će dobiti i Bosnu i Hercegovinu, ali je to dobio Beč. Srblji su se stali spremati, — jer i oni imaju svoju „stranku prava“, koja hoće „veliku“ Srbiju,

A Beč je za uzdarje privolio, da se Milan proglasi „kraljem“ (1882. god.),

novi kralj povede 40.000 Srbaljâ na Bugare, ali ih Bugari do nogu potukoše (1886.), i da je Beč dopustio, bili bi Bugari osvojili Srbiju. Pošto se je još rastao sa ženom (1888.), nije bilo druge, nego da

pusti vladu i kraljevstvo svomu sinu Aleksandru, koji i danas vlada — i boji se Karagjorgjevićâ ...

Boji se Karagjorgjevićâ, jer je narod nezadovoljan.

A nezadovoljan je narod zato, što u Srbiji nema reda. Kakav je to red, gdje jednu kraljicu gone žandari iz zemlje, kako su gonili Nataliju? Kakav je to red, kad je čovjek danas ministar, a sutra je okovan u lance?! Kakav je to red, gdje porez plaćaju samo oni ljudi, koji su proti vladi? Kakav je to red, gdje je zemlja dužna sedam puta toliko, koliko ima čitavoga dohodka na godinu? Jest, mala srbska zemlja dužna je danas 400 milijuna kruna! ...

Htio sam vam razložiti, zašto je sve to tako, da se naučimo, čega nam se treba čuvati, da ne bude i nama tako. Ali za danas dosta i ovo.

Gospodarska »bilanca«.

Dan današnji svaki gospodar, a osobito svaki pravi trgovac i svaka novčarnica pravi na koncu godine bilancu, t. j. sračuna sve: koliko je primila, a koliko dala, pa se onda vidi, na kojoj je strani više, je li više primila, ili je više dala. To je tâ bilanca. Bilanca je dakle mjera, i to mjera na dva kraja, to jest prava „vaga“ štono njegdje kažu, ili „kantar“: metni na jednu stranu primitak, na drugu izdatak ili potrošak, pa gledaj, kamo će pretegnuti. Ako pretegne dobitak, — puna šaka brade, a ako stoji ravno, — još pomozi Bože; a ako pretegne potrošak, — vadi odmah putnicu za Čikago, — kako mi piše prijatelj ...

Riedko u kojem gospodarstvu stoji ova mjera ravno, nego

preteže sad na ovu, sad na onu stranu, to jest neprestano se diže sad ova, sad ona strana, — neprestano „igra“, „tanca“ ili „bala“ (kako kažu naši tamo kod mora), „balancira“, pa se zato i zove „balanca“ ili „bilanca“.

Nego dosta o toj samoj balanci ili bilanci, pa da vidimo, kako se to mjeri i računa.

Najlakše je izmjeriti i naći bilancu — trgovcu, koji sve radi novcem, kojemu je sav imetak medju četiri zida, i svakoj stvari znade cienu. Sad treba samo sve popisati: Koliko je dao za robu, koliko plaća pomoćnike i t. d., a onda: za koliko je prodao, — pa eto bilanca gotova. Ima tu, istina je, još njekih mudrija u računu, ali za to nas sad nije brige, — mi pitamo za veće i velike stvari. Čujte samo!

Po ovoj trgovačkoj bilanci htjeli su njeki izmjeriti ili naći trgovačku bilancu za cielu jednu državu, pa su radili ovako: Zbrojili bi i sračunali, koliko vriedi sve, što se je iz jedne države prodalo, a onda ono, što se je kupilo. Ne pitajte sad: „Tko to zna, koliko se iz jedne države u drugu prodade, a koliko se kupi?“ To je već tako odredjeno, da svaka stvar, koja ide u tudjinu, mora imati svoju putnicu, tako zvano „očitovanje robe“ ili „deklaraciju“. Po tom se to računa, po tima putnicama: sve se uzmu na kup, pa se broji i računa.

Sad što mislite: Je li bolje ono, kad država dobije više novaca za ono, što prodade, nego što ih dade za ono, što kupi, — ili je bolje, kad dade više novaca za tudju robu, nego što primi za svoju? — To se još i ovako pita: Je li bolje, kad je u kojoj državi veći izvoz, ili kad je veći uvoz?

„To ne treba ni pitati! Kako ne bi bilo bolje za više prodati, a za manje kupiti? Kako ne bi bilo bolje, kad imaš za se i za prodati, i to više, nego što moraš kupiti?“

Tako mislite, — ali se (bez zamjere) varate. Ne ću vam dugo dodijavati, nego ću vam kazati samo ovo: To znadu već i pametnija djeca, da je Englezka bogata, i da se tamo dobro živi; a i bedastija djeca znadu, da je Srbija siromašna, da je sva u dugu, i da se tamo ne živi, kao u Englezkoj. Pa ipak je istina, da Englezka daje više novaca za tudju robu, nego što prima za svoju, — a Srbija prima više za svoju, nego što daje za tudju. Ili ako hoćete da znate i više, kazat ću vam i ovo: Ciela Evropa daje za robu iz drugoga svieta više, nego što prima za svoju, — pa ipak se zna, da je bogatija od drugih strana svieta.

„Kako je onda to?“ — pitate. „Ako ja od godine do godine dajem više novaca, nego što primam, — mora to jedan put presahnuti! Od kuda ću uzimati novce, kad više odlazi, nego što dolazi?! To ne bi moglo biti drugačije, nego kad bi čovjek sâm smio praviti novce, koji bi vriedili, tako da bi za njih mogao sve kupiti.“

Istina je, pogodili ste! Baš je tako, kako ste rekli: Moraju se praviti novci, za koje se kupuje, — pa se i prave! Stalno ste već zaboravili, što smo se predlani razgovarali, kako se prave novci i tko smije praviti novce, pa ću to sada u kratko ponoviti, jer nam i to treba za bilancu.

Evo ovako je to: Znate, da papirnati novac vriedi, kao i zlatni, svejedno. A vriedi zato, što ga svaki čas možete zamieniti za zlatni. Pa tko je tako lud, da vam za papir daje zlato? Nitko nije lud, jer zna, da i on može dobiti za papir zlato, i to ako od nikoga drugoga, a to od onoga, tko je papirnati novac dao načiniti i u sviet ga turio, — a to je banka. A kako banka može dati zlato za papir? Ovako: Ja hoću da kupim kuću, a nemam novaca, ali imam imanje, zemlju. Otidem u banku, i to u onu banku, koja ima pravo praviti papirnate novce (a ta je samo jedna, i to u Beču) i napišem mjenicu (veksl) na toliko i toliko tisuća, a banka mi za tu mjenicu dade svojih papira (banaka) — i ja kupim kuću. Dok je moja mjenica u banke, moje imanje je bankino: banka je za papir dobila pravo na imanje. Ako joj donesem natrag njezine papire, dobit ću natrag svoju mjenicu, i ne ću biti dužan; a ako ne donesem ja, donesti će tko drugi, i banka će mu drage volje zamieniti papir zlatom, — jer je ona za papir dobila moje imanje, koje zlata vriedi.

Eto, hoćete li sad razumjeti ovo: Što u kojoj zemlji ima više bogatih ljudi, koji nješto imaju, kao: zemlje, blaga, kuće i t. d., to tâ zemlja može imati i više novaca, koji nješto vriede, — jer banka ne će da dade ni papira onomu, koji ništa nema. Pa i zbilja: najviše novaca ima u najbogatijim državama. Tako na jednu glavu (dušu) dolazi u Francezkoj do 190 Kruna, u Englezkoj do 130 K, u američkim Sjedinjenim državama do 120 K, u Njemačkoj do 75 K, a pod bečkim cesarom samo oko 38 K, jer tu smo i mi Hrvati, i sirote Slovaci, i one poljske sirote u Galiciji, pa i madžarski cigani, od kojih nas mnogi nema ni prebite pare.

Po ovom biste lako pomislili, da je novac bogatstvo, — a nije to svagda istina. I sami znate, da ima bogatih ljudi, koji pravo ni ne poznaju novaca: svega ima, novaca nema, a i ne treba mu. Žena mu sprede, satke i sašije odielo; odere kunu i načini kapu; oguli vola i načini opanke; polje mu rodi žitom, gora vinom, konj ga i ponese i poveze, — pa što će mu novci! Ne treba ih ni za odjeću, ni za obuću, ni za kavu ni za pivo, a ni za željeznicu ni za tramvaj! Tako vam je ondje, gdje nema diobe posla, t. j. gdje nema zanatlijâ, trgovaca, ni prometa, — tu ne treba

ni novaca, ili ih treba vrlo malo. Tu ima bogatih ljudi i bez novaca. — Bilo je i učenih ljudi, koji su mislili, da je novac bogatstvo, pa su dali praviti mnogo novaca (to je bilo u Francezkoj prije 100 i više godina), — ali — narâvski — tî novci nisu mnogo vriedili. Papirnati novac (da ne diramo u zlatni) — to je samo obveza (zadužnica), pa i vriedi toliko, koliko vriedi onaj, čiji je novac, t. j. onaj, tko se je obvezao. Ako se država na novcu obveže više, nego što ima, — tâ obveza (novac) malo vriedi.

Sad znamo, da je bogata samo ona država i onaj narod, kojemu se vjeruje; koji ima kredita, štono je rieč; a kredita ima onaj, koji nješto ima, koji ima kapitala. Budući pak, da se današnji dan svaki imetak (zemlja, žitak, kuće, stvari, zlato) — sve se dade prepisati na vriedne ili kreditne papire, — to je najbogatija ona država, koja ima najviše tih kreditnih papira, samo ako tî papiri zbilja vriede: po tom, koliko vriede tî papiri i novci, — po tom se vidi, kako stoji gospodarska bilanca u kojoj državi. Ako papiri malo vriede, t. j. ako im se malo vjeruje, — to je znak, da država nema toliko, koliko njezini papiri kažu; to je znak, da država živi već na dug.

Ali se je ovo moglo i kraće razložiti, pa biste bolje razumjeli, pa evo čujte još ovako: Sila vam je za novce, ne možete se nigdje pomoći. Napokon nadjete njekoga, i taj će vam dati novaca na obveznicu, ali ovako: Načinit ćete obveznicu na 100 forinti, a on će vam izplatiti samo, recimo, 82 forinta. Eto: ona vaša obveznica — to je vaš novac; piše na njem 100 for., ali vam nitko ne dade toliko. Tako je i Srbija, kad je pravila dugove, dobila za svoje obveznice samo 68 mjesto 100!

Nego malo da mi nije žao, što sam vam sve ovo razlagao, a to zato, što nisam dospio na ono, što sam htio. A htio sam, da vas sjetim, kako bi već jednom i naši seljaci morali početi misliti na bilancu svoga gospodarstva. Htio sam za pravo, da vam razložim **gospodarsku bilancu seljačke kuće.** To ćete naći na drugome mjestu u „Domu", a sada da vam još kažem: zašto mi ipak nije žao, što sam i ovo razlagao.

U današnje vrieme pun je sviet tvornicâ, trgovine i prometa, a tu nema ništa bez novaca i kredita. Tu je već toliko vrsti novaca, toliko mjenica, dionicâ (akcijâ), obveznicâ (obligacijâ) i stotine drugih papira državnih i posebničkih, da se mnogomu sve u glavi puši! „Najbolje bi bilo — misle takovi — pustiti sve to do biesa, pa se liepo doma stisnuti, raditi i prirod trošiti, a ne miešati se u tu vrevu, gdje te mogu samo prevariti i oguliti!" — Ali to već danas nije moguće. Danas već i seoski čovjek ima posla s mjenicom, a i s dionicom, po gotovu pak s novcem. Ne starati se zato

i prepustiti to komu ti drago, — to je isto, što i predati se na milost i nemilost onima, koji živu (i dobro živu!) samo od toga posla, što premeću novac, t. j. pribavljaju kredit (zajam). Stotine i tisuće familija (osobito židovskih) živu samo od toga! A pitam ja vas: Na čiji račun i od čije muke živu? — Na račun i od muke onoga, koji ni ne zna, što je to bilanca, koji nikad ne pita, koliko daje, a koliko traži, pa najedanput, kad mu treba, trči amo, trči tamo, dok ne naleti u paukovu mrežu.

Mali razgovori.

Život.

Gradski život. Od njekoliko godina može se i u Zagrebu vidijeti, kako po ulici trče prnjava i poderana djeca za kojim gospodinom ili gospojom, pa govore, kao da mijauču: „Gospon, nemam tateka ni mameka (otca ni matere), sam gladan!" — Pogledaš ga, sav je zelen od zime, i veli da je gladan! Pa tko mu nebi dao! Pa ipak ljudi se gradski nato i ne ogledavaju, nego idu svojim putem! A gdjekoji se samo okrene, ljuto pogleda — i ide dalje. Gdjekoji se izdere: „Čekaj, odmah ću zvati stražara!" — a diete bjež!

Kako mogu ljudi biti tako nemilostiva i tvrda srca? — Ovako: Dokazalo se već, da ima u gradu ljudi, koji svoju djecu gone na ulicu, neka prose, nega govore: „Nemam tateka ni mameka". Kad se to jedan put dokazalo, — nijednomu se djetetu ne vjeruje, da nema otca ni matere, i da je gladno. Čovjek bi zbilja morao zvati stražara, neka se iztraži, čije je diete i ima li otca i mater. Ali tko će se u svom poslu buniti, pa još nasred ulice praviti buku, da se sviet oko njega skupi i zija!

To vam je, vidite, moguće samo u gradu, gdje nitko nikoga ne pozna.

(Zarobljeno.)

. . Dogodilo se već, da se je kod ovoga ili kod onoga „prosjaka" ili „prosjakinje" našlo poslie smrti na stotine tisuća novaca, — sve se je to izprosilo novčić po novčić! Sviet je mislio videći poderanca, da je siromak, — a kad tamo, — taj gomila tisuće na tisuće! — A dogodilo se i to: Dodje u grad kakav grof, baron, ili veliki fabrikant: liepo obučen, fino se vlada, dosta troši, — i za koji dan primaju ga u kuće, zovu ga na večere, a za mjesec ili dva zaručio se s ovom ili s onom bogatom djevojkom. Kad je došlo do vienčanja — grofu ni traga, jer je to bio njekakova skitalica i lopov . . . Toga su pune novine, da je muka to i ponavljati.

Sad recite: Može li se čovjek živući u gradu učvrstiti u vjeri u čovječje poštenje? A kakav je to život, kad čovjek ne vjeruje u čovječje poštenje? I hoće li ikad što dobra biti od toga gradskoga života, gdje malo tko koga pozna, malo tko koga i gleda, a kamo li, da bi se s njim pozdravio!?

Možda i hoće. Ipak se u gradu ljudi sastaju i sve to više upoznavaju: djeca već u školi, gospoda u svakojakim sjednicama, kavanama, pa onda na „balovima" i u družtvima. A njeki odredjuju posebna ročišta ili „žurfikse" (t. j. „stalne dane"), gdje se sastaju i jedan drugomu odkrivaju ono malo srca i duše, što se još u gradskoj duhi nije zadušilo, i tope srce uz srce onom toplinom, što im je ostalo još od očinskoga ognjišta i majčina krila, a nije se smrzlo na gradskome mrazu . . . Gdje se ovako

nadju ljudi, koji još imadu nješto topline, tu im je hajde de malo topliјe; ali u školama, u sjednicama, na balovima, — tu je bome hladno, da sve zebe; nigdje svoga, komu bi se pritisnuo, tko bi te prigrnuo i milo barem pogledao: sve oko tebe laž, previjanje, nadmudrivanje, — kao tudji ljudi! . . .

Ali možda će štogod biti — ja neznam. Za sada ja kažem: Blago vama, kojima je svaka susjedova kuća kao i svoja! Blago vama na divanu na domaćem ognjištu, jer tu je toplo, tu živu ljudi . . .

Politika.

Politička osveta. Od kad je po svietu, osobito u Evropi, uredjen „ustav", t. j. od kad ne vlada samo kruna (t. j. vladar: cesar ili kralj) i velikaši, nego i narod, — od onda dolaze na vladu stranke, t. j. sad jedni, sad drugi ljudi. Sad vi promislite ovo, kako je znalo biti u Franceskoj: Nadje se čovjek, koji nije ništa nego novinar, a nije zadovoljan s vladom, pa piše i piše dan na dan, saziva sa svojim prijateljima skupštine i sastanke, pa govore i govore, zovu i mame. Oni ljudi, koji imadu vlast i silu u šakah, znadu novinaru zarobiti novine, znadu ga i zatvoriti. Tako danas, sutra, — u njem sve kipi i kuha. Zatvoriše ga, a on misli: ni kriva ni dužna, pa sve škripa zubima i misli: Čekaj malo! Doći će sunce i na moja vrata. Pokazat ću ja tebi! Koga zatvore, jedan put ga i puste. — Ako nije kukavica, ili ako ga nije u tamnici ubila „memla od kamena", on će sad još jače na one, koji imadu vlast. Napokon, recimo, njegova stranka kod izbora nadvlada, i on, koji je do jučer bio kukavni novinar, — danas je ministar. Prosudite: On, kojemu se je ovaj ili onaj toliko puta zamjerio i krivo mu učinio, — on je sad ministar i može sve: odrediti iztragu, da se nadje dlaka u jajetu, pa odpustiti iz službe, ili još gore: pozvati pred sud, pa u tamnicu. Nije li to naravski, da će se sad osvećivati i na devetom koljenu?

Bilo bi možda i naravski, jer dosta se više puta čovjeku čini takva krivica, da vapi u nebo za osvetom, samo kad bi se mogao osvetiti. Ali ovakva politička osveta — to ne bi bilo i nije pametno, ni politički. Pa i zbilja, gdje su političari kao djeca, gdje ljudi (ako su to ljudi) žele sebi vlast samo zato, da pokažu, što su i što mogu, a ne da služe narodu i domovini, — tu i ima političke osvete. Nije li eno nedavno umro srbski ministar Taušanović daleko od Srbije, na našoj Rijeci? A prije toga je morao pobjeći iz domovine, kad ga osudilo na tamnicu. Ministra, — pa osudilo na tamnicu! A nije on sâm: toga je puna Srbija. A u drugom pametnijem svietu daju ministru liepo penziju i svaku čast, — pa su zadovoljni, što nema više vlasti ni rieči. To je pametno. Jer ako se jedna stranka, kad dobije vlast u šake, osvećuje drugoj, — ona će se druga, kad se batina okrene, još jače i još ljuće osvećivati. A kada će po tom biti mir?! Tko će misliti i raditi za dom i narod, ako ministri budu mislili na onu krivicu, što se je njima učinila?! Nikada tu mira, reda ni sreće, — kao što ga baš radi toga nema n. pr. u Srbiji. Tu nema druge, nego — progutati i pregorjeti. I kad samo jedna stranka proguta, pregori, oprosti i zaboravi krivicu, — ta je stranka spasila domovinu od propasti. Težko je to — krivicu oprostiti, ali bez toga nema ni u životu mira ni napredka, pa ni u politici.

Možda bi dobro bilo, kad bi ovo i naši njeki ljudi malo bolje promislili. Ako su sad tako nepomirljivi i žučljivi, dok nemaju vlasti, a što bi bilo, kad bi dobili vlast! A i oni, koji imaju vlast . . .

Bolje bi bilo, kad bi se smjelo sve otvoreno reći. Bilo bi manje srditosti i žučljivosti, a više volje za narodni râd, više poštovanja, pa i ljubavi, bez koje nema narodu sreće.

Neoženjeni političari. Palo mi na pamet, pa neka stoji i napisano: Vi, koji malo bolje poznate naše političare, odmah ćete se sjetiti, da ih ima dosta, koji nisu oženjeni. Eto, već pok. Starčević, pa onda redom . . . Sad bi možda dobro bilo upitati: Je li naša hrvatska politika zato takva, kakva jest, što naši poltiičari nisu oženjeni, — ili naši političari nisu zato oženjeni, što je naša politika takva, kakva jest? Jeste li razumjeli?

Ako jeste, odgovorit ću vam i ja malo: Ja mislim: I zato, i zato. Da je drugačija naša politika, naši bi se političari ženili; a kad bi naši političari bili oženjeni, bila bi naša politika drugačija . . . Ali ako niste razumjeli, — ništa zato . . .

Dom i rod.

Sjedinjenje Dalmacije — razumije se: s ostalom Hrvatskom — to ne dade mira jednomu novinaru i zastupniku madžarskomu, Rakošiju. A ima i drugih novina madžarskih, koje sve to više pišu, da bi Dalmaciju trebalo sjediniti s — *Ugarskom;* njeki kažu: ravno s Ugarskom, a njeki: preko Hrvatske s Ugarskom. Treba na ime znati, da svi Madžari, a na našu sramotu i njeki Hrvati govore, da je Hrvatska s Ugarskom *jedna* država, pa kad se kaže „Ugarska", tu se odmah tobože razumije i Hrvatska.

Ali je to nješto sumnjivo, što se Madžari toliko i to sad na jedan put staraju za Dalmaciju. Oni za Dalmaciju nisu htjeli ništa čuti, pa ni danas ništa ne znaju o Dalmaciji. Tako one Rakošijeve novine pišu, da je još živ pok. Miho Klaić i Gajo Bulat! To bi im čovjek i oprostio, ali im Hrvat ne može oprostiti, kad pišu, da su dalmatinski Hrvati pijanice! Tko je to kada vidio i čuo! Imadu, hvala Bogu, i te kakvoga vina, ali pijanici tamo ni traga. A da su Madžari stare lole, koji u pijanstvu i boce i čaše razbijaju, i tim se sami diče, to zna sav sviet, koji zna za Madžare.

Ali rekosmo ono, da je to nješto sumnjivo, što se Madžari staraju za Dalmaciju. I jest. Madžari su se bojali, da bi se Dalmacija sjedinila s ostalom Hrvatskom, i to zato valjda, što bi Hrvati postali kuražniji, kad bi ih bilo više na okupu; a bilo bi ih više i u Pešti, i to po koji onako zubati zagorac dalmatinski, ili vatreni primorac, koji se ne boji nikoga, a kamo li Madžara, pa bi malo drugačije kresao, nego pitomi „slavonci", koji . . . Ali ne ćemo ni njih grdit kad su i ono naši . . .

Toga su se Madžari bojali. A oni su se bojali i Bosne, da dodje pod istoga vladara, jer će biti — kažu — previše „Slavjanâ". Ali baš ova Bosna kvari njekako račune, jer u Beču snuju, da Dalmaciju sjedine s Bosnom i Hercegovinom. A kad bi se to dogodilo, onda bi pod Bečom bilo više hrvatske zemlje, nego uz Peštu, t. j. Bosna i Hercegovina već je sama veća od banske Hrvatske, a kamo li još s Dalmacijom. Tako bi snaga hrvatska bila pod Bečom, tamo, gdje su i Istrani, i Slovenci, i Česi, pa Poljaci i nješto Rusâ. Ej, tu bi se onda dalo bolje kolo zaigrati, kao što ga sad igraju Česi, a pomaže im i naš Biankini. Onamo se ipak poštuje zakon (jer Niemac, kakav je, takav je, divljak nije),

(Zarobljeno.)

Bilo, kako mu drago, ovako će biti svakako: Gdje bude Bosna i Hercegovina, tu će biti i Dalmacija; a gdje je ovo troje, tu je većina hrvatske zemlje, tu će biti u budućnosti i hrvatska snaga, koja će i ostale Hrvate k sebi prikupljati, — pa bilo komu pravo, ili krivo.

Sviet.

Afrika. Baš, kad je u toj žarkoj Africi rat, da vam kažem dvie, tri rieči, gdje je ta zemlja i koliko je ima.

Naše more — to je samo rukav Sredozemnoga mora, a to Sredozemno more — proteže se na dugo a uzko izmedju Evrope i Afrike: na našoj je strani Španjolska, Francezka, Talijanska, u rukavu Hrvâtska, onda Grčka, pa evropska i azijska Turska, a na drugoj je strani Afrika, — golemi kraj svieta. Tri puta je veća od Evrope, malo ne 50 puta veća od države bečkoga **cesara, a blizu** 300 puta od ciele hrvatske zemlje (jer ima blizu 30 milijuna četvornih kilometara)! Ali naroda ima malo, ni za pol više, nego što ima sama Ruska, ili samo četiri puta **toliko, koliko** je svega naroda pod bečkim cesarom, t. j. ima do 168 milijuna ljudi.

Zemlja je to vrlo visoka, poprieko za polovicu viša od Evrope: nema gotovo nikakve ravnice. Ima i plodne zemlje, ali je ciela trećina sama gola pješčana (pržinasta) pustara. Ima i zlata za koje se i bore Englezi u Transvalu, ali je sve još slabo iztraženo, pa ima tamo zemlje, na koju još nije stala evropska noga.

U Africi živu prerazlični žuti i crni narodi (crnci) po imenu: Hotentoti, Kafri, Nubijci i t. d. i t. d., pa Arapi. Mnogi su medju njima kržljavci, njeki pače patuljci, koji su najviše pôdrug metar visoki. Većinom su neprosviećeni krivobožci, pače nerazumni bezvjerci; ima ih i Muhamedove (izlamske) vjere, a i nješto lutoranskih, manje katoličkih kršćanâ. Upravo je za čudo, kako su neprosviećeni. I oni, koji živu uz more, jezera i rieke, kao da se boje vode: ne znaju, što je brod, a samo njeki znadu dubsti ladje iz stabala. Pa kako bi se prosvietili, kad nisu znali ni htjeli u sviet! Dalje od mora imadu gdjekoju svoju državicu i njekakvu vladu, ali što je bliže moru, to sve po malo otimaju Evropljani: Englezi, Francezi, Belgijanci, Niemci, pa i Talijani, koji su ono pred dvie, tri godine dobili batina od Abesinaca (Etiopljanâ) i njihova kralja Menelika. (Ovi su kršćani, Bog im dao sreću!) Ali nije straha, da će Evropljani osvojiti cielu Afriku, — jer se je i za one sirote Bog postarao, kad je stvorio takav zrak u nutrašnjoj Africi, u kojem naš čovjek ne može živjeti. To će ostati do vieka onima, koje je Bog tamo postavio, kad ih je stvorio. Pa neka i oni malo poživu barem tamo, kad su i oni djeca božja...

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Hrvatski sabor u Zagrebu prestao je držati sjednice u subotu 22. veljače. Predjašnjih godina pisao bi kralj saboru, da odgadja sjednice na neodredjeno vrijeme, jer to pravo ima kralj po zakonu, da pošalje zastupnike kući, kad god mu se čini potrebno. Ovaj put nije kralj odgodio sabora, nego sâm saborski predsjednik prekinuo sjednice, jer i on ima to pravo. Zašto je prije bilo onako, a sada ovako, i to ima svoje razloge, — Sabor je držao sjednice 87 dana i za toliko dana primili su zastupnici dnevnice, i to po 12 K na dan, pa je tako svaki dobio 1056 K, a svi skupa (njih 88 na broj) 91.872 K. K tomu dolazi putni trošak, tako da su zastupnici podigli preko sto tisuća Kruna. U ovo 87 dana držali su 37 sjednica, tako da je za svaku sjednicu dobio zastupnik 28 Kruna. Oni, koji idu u Peštu, plaćeni su mnogo bolje.

(Zarobljeno.)

U Bosni kao da nema već dosta jada, nevolje i nesloge i bez toga, diže se buka na Ježuvite (Isusovce). Još nam je samo to trebalo! Pisalo se o tom i ovih dana po novinah, a ima prigovora Isusovcima odavna, i to svakakvih, a najviše: da šire i pomažu niemstvo i niemštinu. I „Dom" je dobio o toj stvari dva pisma: jedno od jednoga svećenika (koji je kod njih bio u školi) — proti Ježuvitom, a drugo pismo od sadašnjih učenika njihovih — za Ježuvite.

„Dom" za sada ne će dati na svjetlo nijednoga pisma, ali kaže ovo: Mi Hrvati imamo dosta smutnje i bez toga, pa jao onomu, po kom dolazi smutnja!

O bosansko-dalmatinskih željeznicah razpravljalo se ovih dana u bečkom saboru. O tom ćemo više javiti.

Za hrvatske mornare govorio je u bečkom saboru zastupnik Bijankini. Prigovorio je, što se na ratnim brodovima hrvatski jezik ni ne čuje, jer ga pomorski častnici ne znadu, premda su mornari velikom većinom Hrvati. Rekao je i to, da je Beč bio vazda Hrvatom nezahvalan, ali neka, kaže, pazi, što ga čeka. — Možda će ovakva otvorena rieč bez straha ipak jednom pomoći, da i mi budemo svoji u svom.

Lutorani u Hrvatskoj postaju bezobrazni. Tako njihov pastir (pop) iz Nikinaca zove u pomoć „madžarskoga Boga" i Madžare: neka pomognu madžarskim lutoranom u Hrvatskoj, jer da ih Hrvati preziru i tlače. Kako je liepo, kad je čovjek — osobito pastir — pametan i u tudjoj kući — miran i pristojan!

Hrvatske novčane naputnice daju se već praviti u Americi, a u svom domu ne možemo dobiti naputnice s hrvatskim jezikom za tudje zemlje (medju koje se broji i Istra i Dalmacija!). **(Zarobljene 3 rieči.)**

U Trstu je ovih dana bilo nemira, tučnjave, pa i strieljanja. Grijači na brodovih (ladjah) pomorskoga družtva „Lojda" zatražili su od svojih gospodara, da im se povisi plaća i olakša služba, pa kad gospodari nisu na to pristali, obustavili su grijači posao, a k njima se je pridružilo mnogo drugih radnika, koji su bez posla po gradu bučili. Kad je vojska imala da načini red i mir, došlo je do strieljanja. Na to je iz Beča došla odredba od vlade, da se proglasi „prieki (brzi) sud". — Socijalistički i talijanski zastupnici pozvali su u bečkom saboru vladu na odgovornost, a sabor je izabrao odbor, koji ima sve to iztražiti. Da vam je bilo čuti, kako su u ovom odboru zastupnici govorili za radnike

(Zarobljeno.)

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj je bilo po novinah i u saboru buke radi ove stvari: Kako znate, princ s bečkoga cesarskoga dvora, Franc Ferdinand, išao je u pohode ruskomu caru. Budući da je on ne samo „austrijski", nego i ugarski princ, treba da uz njega bude i jedan Ugrin, pa si je princ odabrao grofa Iv. Zičija. Ali taj Ziči ne drži

s ugarskom vladom, pa su Madžari i ugarska vlada bili proti tomu, da taj Ziči bude uz princa, pa da dočuje i dozna sve velike tajne. Ali princ nije htio drugoga Ugrina, pa je tako otišao u Rusku i bez Ugrina, — a onda Madžari opet udri vikati: Zašto uz princa nema nijednoga Madžara! — Po svem se ovom vidi, da se Madžari staraju i budno paze, da se za njih u svietu zna: neka se zna, da je to madžarski princ, koji je eto došao u pohode silnomu ruskomu caru! — Bečki je princ ujedno i hrvatski princ, kako znate, jer će on biti i naš kralj, pa ipak nitko nije na to ni pomislio, da bi i jedan Hrvat morao biti uz princa. Hrvat bi barem razumio baćušku Rusa, kad bi ga liepo upitao: „A ti, bratec, kak poživaeši?"...

Englezi i Japanci pogodili su se na pet godina, da će složno raditi u Aziji. Sve je to proti Ruskoj, jer se boje, da bi Ruska mogla u Kitaju štogod zagrabiti. Ali će se i Ruska postarati, da se s Kitajem pogodi, ako već nije.

Razne viesti.

Papin nasljednik bit će, pišu novine, sadašnji kardinal Rampolla.

Grof Tolstoj bio je opasno bolestan. Sad se ne zna, kako mu je: jedni javljaju ovako, drugi onako.

Prisega kod suda ukinuta je u Španjolskoj. Od sada će tamo svjedoci samo obećati, da će istinu govoriti.

Crnogorski vojvoda Vuković bio je prošlih dana u Biogradu. O tom se pisalo svašta, pa i to, da je došao u tom poslu, kako bi crnogorski princ Mirko bio odredjen srpskomu kralju za nasljednika. Drugi kažu, da to nije istina. Štogod bilo, dobro je, što se braća pohadjaju: štogod se dobra dogovore, ne će ni nama Hrvatima biti na štetu, — kako njeki misle.

Pruski princ Henrik odputovao u Ameriku, da vidi svieta. Može mu i biti.

Iztraživač Afrike, Čeh dr. Golub, umro je ovih dana Beču. Na težkom i dugom putovanju po Africi bila je s njim uviek i njegova žena.

Prava buna vlada već dulje vremena u nesretnoj Španjolskoj, a bune se ponajviše radnici.

Plaće turskih činovnikâ bit će umanjene. Već je i vrieme, jer su visoki turski činovnici imali i preko 100.000 Kruna plaće, a sve se je odiralo sa sirotinje.

Strašan potres vlada ovih dana u južno-turskom gradu Šemahi tako, da je malo ne sav grad razoren i sila svieta pokopano u ruševinah.

Radnikâ bez posla ima na Rieci oko 600.

Broj svećenikâ u Kranjskoj iznaša 665, a crkvi 1328, a Kranjska ima nješto preko pol milijuna duša. Zagrebačka nadbiskupija ima preko milijun dušâ, pa nema ni 600 svećenika.

Četvero djece ubio je (u Njemačkoj) sjekirom dječarac od 7 godina! Sva su mu djeca bila braća, i to mladja od njega. Diete je bliedo i već na oko glupo, — ali u istinu su glupi ti Niemci, otac i mati, koji su djecu ostavili samu i sjekiru im za druga!

Prevarilo me pero, pa u ovaj broj nije stalo *Narodno gospodarstvo,* u kojem je govor o „Gospodarskoj bilanci seljačke kuće".

„Domovi" dužnici misle, da je nama do šale, kad ih onako liepo sjetimo na ono, što bi i sami morali znati. Ali neka nam vjeruju, da s dugom nije šale: dug je dug, pa bilo to 3, bilo 30, bilo 300 Kruna; pače što je dug manji, veća je sramota, ako ga ne platiš. A ima dužnikâ još od god. 1900! To je sramota.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 5. | U Zagrebu, u četvrtak, 13. ožujka 1902. | God. 3.

Broj I. 266. kz. — 1901. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis otiskan u povremenom časopisu »Dom« od 27. veljače 1902. br. 4. i to: 1. Iz uvodnog članka pod naslovom: »Stara i nova gospoda« od rieči: »Ovako mislite« do svršetka: »čabar glavu«; 2. Iz članka pod naslovom: »Crni Gjorgje i Miloš Obrenović a) od rieči: »samo je ta« do »odpustio«; b) od rieči: »umjesto« do »I zbilja«; c) od rieči: »Objesi« do »i zbilja«; 3. Iz članka pod naslovom: „Mali razgovori" i to: a) pod naslovom: „Gradski život" od rieči: „I zato" do „veliki grad"; b) pod naslovom: „Sjedinjena Dalmacija" od rieči: „ne robe" do „Madžari"; 4. Iz članka pod naslovom: „Što je nova doma i po svietu" i to pod naslovom: a) „Hvatski sabor u Zagrebu" od rieči: „Što su" do „uznemiren"; b) pod naslovom: „Hrvatske novčane naputnice" zadnja izreka toga člančića; c) pod naslovom „U Trstu" od rieči: „i kresali" do „ni traga", tvori učin zločinstva smetanja javnoga mira, označenoga u §. 65. slovo a kz. i prestupak suprot javnom redu označenog u §. 300. i 302. kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenog tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom". Razlozi. Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa razdražuje se na mržnju i prezir proti načinu vladanja i upravi državnoj, nastoji neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica razdražiti na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja, te potiče na neprijateljstva stanovnike državne jedne proti drugim; što tvori učin zločinstva smetanja javnoga mira, označenog u § 65. sl. a. kz. te prestupka § 300. i 302. kz. Presuda osniva se na § 6. i 12. t. p. i §§ 32., 33. i 34. t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, dne 1. ožujka 1902. Rotter.

Kako su se njegda ljudi mogli riešiti duga.

Naš je hrvatski seljački narod tako već zagrezao u dug, da se mnogi ne će nikad iz njega izkopati, pa se čovjek misleći na to nehotice pita: A što će onda biti? Što će biti, kad seljak više ne bude mogao iz duga? Što će biti od njega? Njega samoga njegovi vjerovnici ne mogu na komade raztrgati, niti kože s njega oderati, niti ga prodati i tako se naplatiti, — pa što će onda?

Tu je moguće ovo troje: Ili će se narod mučiti, a uza to slabo i kukavno životariti, da izplati dugove, ali ih svejedno ne će izplatiti, nego će od svake nevolje stradati, manje djecu radjati, lošije sebe i djecu hraniti, u svaku bolest upadati i tako sve malo po malo — izumirati, a na njegovo mjesto doći će u našu zemlju drugi, tudji narod...; ili će mnogi ostaviti sve, što ima, pa pobjeći iz ove zemlje u sviet, u Ameriku, kamo mu drago, pa se nikad ne vratiti; ili će se napokon vjerovnici smilovati, pa će svojim dužnikom sve dugove, ili barem veći dio — oprostiti...

Vi se smijete ovomu trećemu: da bi naše štedione i banke oprostile dugove! Pravo imate, ako se smijete, — samo ako vam je do smieha. Ja ću vam ipak razložiti, da ovo nije baš tako strašno smiešno.

Sviet ne stoji od jučer, nego tisuće i tisuće godinâ. Svakakvoga je već svieta i naroda živjelo, i svakako mu je bilo: dobro i zlo, — ali više zlo nego dobro. Od zla i u zlu mnogi su narodi i propali, tako da im se danas ne zna ni trag, a za njekoje je samo spomen. Najviše je spomena ostalo od njekadašnjih mudrih Grkâ i silenih Rimljana, osobito kod nas i medju našim učenim svietom. Grci su i Rimljani dugo živjeli i svakojako živjeli i borili se upravo tako, kao i mi danas. Kako je kod njih bilo, kako je i kod njih sirotinja patila, pa kako su si oni gledali pomoći proti domaćemu zlu, to će te najbolje vidjeti, kad vam ovo malo kažem:

Negdje tamo davno, prije dvie tisuće i pet stotina (2500) godina i više (t. j. 600 godina prije Isusa) — bilo je u Grčkoj, u državi Ateni, već onda tako zlo, kako je danas kod nas, ako nije bilo i gore. Mislim baš na dug i zaduženost. Seljački je narod bio u toj atenskoj državi tako već zadužen, da od njega nije bilo nikomu hasne: ni vjerovniku, ni državi. Pa da: Kakva je komu hasna ili korist od prezadužene sirotinje, koja nema ništa svoga, koja je tužna, **jer je dužna?!**

Pa čujte, što su načinili mudri Grci! Ali prije nego što vam to kažem, treba znati još ovo: Rekli smo, da danas vjerovnik ne može dužnika na komade raztrgati, ili ga za dug prodati. Hvala Bogu, da su se ljudi toliko od zla na bolje popravili, da se barem to više ne može. A moglo se je njegda i to! Stari Rimljanin — to je bilo takvo stvorenje, koje je svoga dužnika smjelo na komade razderati, pa ako je bilo više vjerovnikâ, mogli su medju se podieliti razkomadanoga dužnika! Ne znam baš stalno, je li se tako u istinu i radilo, — ali istina je, da se je moglo raditi. Ima ljudî, koji očima prevraćaju, kad ovo čitaju, — a sami rade gore, nego da bi siromaka dužnika svoga na komade raztrgali; prije bi se oslobodio muke! . . . Ali ako stari Rimljani nisu baš sjekli svojih dužnika na komade, a to su mnogi i mnogi svoga dužnika — prodali, i to onako, baš onako, kako mi danas prodajemo vola, ili konja (krst i dušu izlažem, premda oni onda nisu bili kršteni), — jer onda su se i ljudi tako prodavali. A ako vjerovnik baš i nije prodao svoga dužnika, to ga je mogao držati i držao ga je kao roba, kojega je mogao baš i u jaram zapreći, ako je htio. To su vam oni glasoviti robovi u staro vrieme, kakvih danas — hvala Bogu — ipak nema.

Tako vam je bilo u toj grčkoj Ateni prije 2500 godina. Vladali su i gospodarili samo plemići (velikaši, vlastela), a poljodjelac i zanatnik bio je sve to više rob. A tomu su bili krivi zakoni, koji su dopuštali, da jači davi slabijega po miloj volji,

osobito, ako mu je bio dužan. To su bili glasoviti Drakonovi zakoni, „krvlju pisani“.

Kad je već došlo tako daleko, da je sva sila svieta bila rob, a mnogo ih za dûg prodano u tudjinu, dobije u Ateni vladu u ruke njeki Solon. Taj pravednik i poštenjak postavi nove zakone, a medju tim novim zakonima bio je i zakon o dugu. Nije čudo, što po tom novom zakonu nije nitko više smio nikoga za dug prodati, niti ga držati za roba, nego je vriedno zapamtiti ovo: Po tom novom zakonu jednoga liepoga dana — nitko nikomu nije bio ništa dužan; zakon t. j. država brisala je i obalila sve dugove, nitko nema prava tjerati, ili tužiti koga za dug!

„Pa tko je platio dug?“ — Nitko! Ne moraš platiti, pa nikomu ništa!

Ne znam, što vi velite na to, ali ja znam, da ima ljudî — osobito školanih — koji kažu, da je to otimačina. „Kako to nije otimačina, kad ja tebi danas dadem i pomognem ti, — a ti sutra kažeš: „Ne dam ti ništa, ništa ti nisam dužan!“? I ja ti ne mogu ništa, jer mi ne dade zakon, ne dade mi država! Ona tebe, moga dužnika, — ona te brani! Ako je tako, neka daje i pomaže drugomu, tko je lud, a ja bome ne ću!“

Rekli vi, što vam drago, ja kažem, da je to velika stvar. Ipak ću vam ja tu veliku stvar kratko razložiti.

Pita se: Je li onaj Solon pravo uradio, kad je postavio onakav zakon za dužnike? — Ja vam ne ću ništa reći, nego ću vam stvar razložiti, a vi sudite.

Pitali smo: „Je li to bilo pravo?“ — A što je „pravo“! Ti kažeš, da je pravo, a meni je krivo, i dok se ne složimo, dok se ne pogodimo, dotle nam je obojici krivo; a istom onda, kad se pogodimo, onda nam je obojici pravo, — i to je stalno pravo, to je pozitivno pravo, kako kažu učeni ljudi. Sad ako ja tebi nješto uzajmim (posudim), i mi se pogodimo, da ćeš mi vratiti, — je li da nije pravo, ako ti meni ne vratiš? A ne čini pravo ni onaj, koji ti kaže: nemoj vratiti, što si dužan.

„Daklem Solonovi oni zakoni — to nije bilo pravo?“

Kažem vam još jedan put: Ovo je veliko pitanje i velika stvar, ali ću vam odgovoriti ravno ovako:

Ako se dvojica pogode, i ako je obadvojici pravo, — onda je krivo dirati u tu pogodbu, i po pravici nitko na svietu ne bi smio u to dirati. Ali ako je samo jednomu pravo . . .

„Kako bi bilo samo jednomu pravo, kad su se pogodili?!“

Čekajte. Možete li po duši reći, da je svagda i uviek obadvojici pravo, kad se pogode? — Recite, što vam drago, to ne možete reći. Sto i sto puta čovjek pristane, pogodi se, primiri se,

i akó mu je krivo, ali nije drugačije! Da nije tako, ljudi bi živjeli u vječnom boju; da nije tako, to jest: da ljudi nisu toliko pametni, — čovjek bi se za jednu šibicu, ili za jednu iglu pravdao i pravdao, dok ne bi sve propalo. Ali što ću vam to razlagati, kad vi i sami znate, da slabiji mora sto i sto puta popustiti, pa se onda kaže: da se je — pogodio! I onda dodju mudraci pa kažu: „Komu je po volji, nije mu krivo". Jest, njemu je po volji, kad mu mora biti po volji!

Ali uza sve to nema druge, nego se mora reći: Što je ugovoreno i pogodjeno, na čem se ljudi smire, to je pravo, pa bilo komu i krivo, jer inače nikad mira. Svemu svietu ne će biti nikad pravo, pa se za jednoga ili za dva i ne pita.

Ali sad pazite: Ako je u kojem narodu, ili u kojoj državi već toliko onih, kojima je krivo, a samo njekoliko onih, kojima je pravo, pa ipak se kaže, da je sve to „po zakonu", „po pogodbi", „po ugovoru", — tu onda nješto nije u redu, tu se mora pogodba ukinuti, tu se mora nješto prevrnuti,—tu nastane prevrat.

Takav prevrat načinio je onaj Grk. Solon; takav prevrat načinili su dviesta godina poslie i Rimljani: i oni su ukinuli sve dugove i robstvo za dug (god. 376 prije Is.). A tako nješto načinili su i Francezi u svojoj revoluciji, kad su ono prosto oteli zemlju velikašima i crkvama. I svagdje je narod poslie toga odahnuo, složio se, složno se borio za narodnu hasnu, sreću i slavu. Grci ne bi nikad poslie bili potukli Azijatâ Perzijanaca, — da nije bilo Solona, koji je skinuo narodu dužnički jaram s vrata; Rimljani ne bi bili nikad osvojili pol Europe, — da su i dalje jedan drugoga za dug prodavali u robstvo; Francezi ne bi nikad imali velikoga svoga Napoleona, — da nisu imali svoje revolucije.

Od dužne sirotinje nikomu hasne.

Hrvatska seljačka »stranka«.

Već se i medju seljačkim svietom dosta govori za „stranke" i proti strankam. Čuje se za „madžaronsku" ili „vladinu" stranku, koja se sama zove „narodna" stranka, a zašto, to sam vam već jedan put razložio. — Čuje se i za „opoziciju", pa već nema, mislim, ni bedastijega seljaka, koji ne bi znao, što je to „opozicija", i ako je to tudja rieč. Najzgodnije bi se ta rieč rekla hrvatski „nezadovoljna stranka" (a znači za pravo: „protivna stranka"). Čulo se je prije i za „stranku prava" ili „pravu stranku", pa se i još čuje; tko više čita novine i ide na izbore, taj je prije mogao čuti i za „obzoraše", od njekoga vremena za „čiste", „frankovce", „starčevićance"; gdjekoji je čuo i za „neodvisnu narodnu stranku" (to su bili „obzoraši"). Sve vi to njekoji znate, a njekoji ne znate, — ali svi vi skupa, meni vjerujte, malo razumiete, što je sve to i što to znači.

Zato, da upitam vas kojega, koji nije imao, mnogo razgovora s njekom našom gospodom, — da ga, rekoh, upitam: „A koje si ti stranke?" — ne znam, bi li mi znao po duši odgovoriti. Ali ako je to istina, istina je još i više ovo: Svi su hrvatski seljaci u „opoziciji"!

Pitate me možda, kako ja to znam. Liepo. Rekli smo da je „opozicija" — da je to nezadovoljna stranka, a to zna svako diete, da su hrvatski seljaci nezadovoljni. Dajte mi nadjite petoricu u svom selu, koji su zadovoljni i kojim je pravo sve ono, što se kod nas radi i pati! Dajte mi nadjite, pa onda slobodno recite, da nisu svi hrvatski seljaci u opoziciji.

Vi se možda čudite i opet pitate: Pa kad je sav hrvatski sviet u „opoziciji" t. j. nezadovoljan, — kako to, da se je kod posljednjih izbora u banskoj Hrvatskoj složio većinom s onima, koji su zadovoljni, t. j. s „madžaronima"? Kako to? Kako to, kad nezadovoljni sa zadovoljnim ne može zajedno? Kako to?

To je pitanje, na koje mnogi naši ljudi ne znadu odgovoriti. Jedni vele, da je krivo to, što u banskoj Hrvatskoj nema zakona za izbore, kako je od njekoga vremena u Ugarskoj, t. j. nema zakona, koji bi kratio oblasti, i službenicima, da se miešaju u izbore. Drugi kažu: Narod vidi, da je onako dobro, kako „madžaroni" rade za narod i za dom, t. j. da je narod zadovoljan.

Vi i sami prosudite, koje je istina, a ja ću vam sâm kazati ovo: Ja mislim, da je tomu najviše kriva **gospodska politika.**

„Nego što bi ti htio njekakvu „seljačku", „mušku", prostačku politiku?! Tko je vidio, da seljak, muž i prostak vodi politiku?! To je bio i bit će posao za inteligenciju, za gospodu. Mani se ćorava posla! Jedan put je samo bio na svietu „seljački kralj" Matija Gubac, pa i njemu su postavili na glavu željeznu u ognju ražarenu krunu!... To ni onda nije moglo biti, a kamo li danas! Idi, bježi ća i sa seljačkom strankom i seljačkom politikom! To bi liepo bilo! Što zna muž, što zna seljak u politici?!... On ne zna ni..."

Pa to i ja znam, da ne zna ni drugo koješta, što mu više treba, a kamo li politiku. Ali zato ovo i pišem, da se nauči, pa da bude znao.

„Idi, ne divani! Ti ćeš seljaka-prostaka naučiti politiku! Nemoj, da ti se samo ljudi smiju!"

Ne bojte se, ne ću ni ja seljaka učiti „politike" — Bože sačuvaj! — jer, da vam pravo kažem, prvo: ja malo držim do

politike, kakva je danas kod nas i oko nas; a drugo: onakve politike, na koju vi mislite, — takve politike ne će seljak nikad razumjeti, pa i ne može razumjeti. I da uz put kažem: krivo su radila njekoja naša gospoda, kad su i seljake zvala u pomoć za ovakvu svoju politiku. Ali to spada malo i na drugi rovaš.

Danas mi je prvo, da vam kažem ovo: Pustimo za sada na stranu i seljačku politiku i seljačku „stranku“, pa recimo ovako: Vrieme je već, da se i seljaci **sami** za sebe postaraju. Već je dosta toga pisanja i govorenja, što se vidi i čuje od naše gospode: „Naš mili, naš ljubljeni, naš mukotrpni, naš mučenički, naš na krst raspeti narod!“ Toga je već dosta i previše, i što se više toga čita i čuje, to je tomu milomu i ljubljenomu narodu sve to gore! Ne prigovaram ja i ne kudim baš strašno one naše gospode, koja tako govori i pišu. Mi smo Hrvati meka i dobra srca, pa se brzo raztužimo i razplačemo, jer nam je žao sirotinje, jer nas boli krivica, a naš je narod zbilja i sirotinja, i krivo mu se čini. Nije čudo po tom, što mi jedni nad drugima tugujemo i plačemo, pa što je kojemu Hrvatu bolje i lakše živjeti, — to taj više uzdiše i plače nad „milim“ i „mukotrpnim“ narodom našim... Pa da: dobro mu je, tomu našemu čovjeku, pa kad mu je dobro, onda mu je još više žao, što je milomu narodu zlo . . .

Sve je to liepo, ta tuga i plač taj njeke naše gospode nad narodom. Liepo je, ali nije dobro, a malo da nisam rekao, da nije svagda baš ni liepo. Najeo se čovjek i napio od onoga, što mu je narod priradio, pa se onda u veselom družtvu sjeti i toga naroda i pije mu zdravicu, — a jučer je komu tomu od naroda učinio krivo, izgrdio ga na pasja kola, iztjerao ga, a prekjučer ga nije zagovorio, a pred tri dana ga je možda i izdao neprijatelju, jer se nije htio zamjeriti. E, ljudi moji, to već nije ni liepo! Tu se može čovjeku i žuč razlijati i crieva prevrnuti, kad čuje takovu zdravicu . . .

Kako bilo, — taj plač i tâ gospodska tuga i briga za narod, — to nije dobro, a nije do sada ništa ni hasnilo. Ako njekoja gospoda baš hoće, i ako im srce ne dade mirovati, — neka i dalje tuguju, pišu i piju zdravice za „mili naš mukotrpni narod“, — mi im ne kratimo. Ali je već vrieme, kako rekoh, da se seljaci **sami** za se postaraju ne pazeći mnogo na gospodsku tugu i njihove zdravice narodu. Ne moraju se seljaci složiti proti takvoj ili bilo kakvoj drugoj gospodi, — Bože sačuvaj! Dapače, gospoda bi mogla u koječem zbilja i pomoći narodu. Ali seljak neka vazda i uviek misli ovako: Dobro i hvala ti, gospodine, što si mi i ti prijatelj; ali kad si mi ti prijatelj, zašto si ne bi bio i ja sâm?! Najprvo

ću ja sâm gledati za se, a ako još i ti pogledaš i za me se postaraš, — nu, slobodno, i još te molim.

Kad tako počnu misliti hrvatski seljaci, — to će biti početak hrvatske seljačke „stranke“. Ali još nisu počeli ni misliti, — i to je ona prava neprilika. I „Dom“ će još mnogo i mnogo siromašnoga papira izmrčiti, dok to bude. Ne će mi biti ni žao, samo ako bude...

Bilanca hrvatske seljačke kuće.

Posljednji put prevarilo me pero, pa nisam dospio, da napišem o toj seljačkoj bilanci. Zato ću sada — u kratko.

Vi možda mislite, da naši stari nisu ni znali za nikakvu bilancu. Nije istina. Svaki čovjek, koji ne živi od danas do sutra, taj pravi bilancu, t. j. računa: toliko ću priraditi, a toliko ću potrošiti. To je već bilanca. A to su znali i naši stari. Da oni nisu toga znali, ne bi bili gradili velikih hambara (žitnicâ, kukuruzanâ, — kako li se to zove). Današnji sviet gotovo i ne zna, što je to hambar; ili ako je koji gdje ostao od starine, — prazan je, jer se danas drugačije živi.

Ono, kako su naši stari pravili bilancu, kad su prirod od zemlje metali na stranu i spravljali za potrošak, — to je pravi temelj ili fundament za račun u seljačkoj kući. S tim ćemo početi, pak će vam drugo biti lakše, — jer nema druge: danas i seljak mora bolje paziti na svoje račune, inače naopako.

Od kad je ono Bog čovjeka odsudio na pokoru, čovjek ne može živjeti, ako ne radi: čovjek ne može živjeti bez hrane, krova i odiela, a sve to treba priraditi, i to baš na zemlji priraditi. Nemojte reći, da ima ljudî, koji živu, a ne rade na zemlji. Za to se sad ne pita. Mi se sad razgovaramo o čovjeku, koji živi samo od sebe, koji bi mogao živjeti baš sam i daleko od drugoga svieta. Trgovac n. p. — on ne bi mogao sâm živjeti, a zemljodjelac bi. Zato mi moramo početi razgovor od zemljodjelca, jer bez ovoga nema ni zanatnika, a još manje može bez njega biti trgovac.

A početak je ono, kako smo rekli: Čovjek radi na zemlji i tim se hrani, od toga živi.

Sad, kad bi koji čovjek imao upravo toliko zemlje i takve zemlje, da bi sve potrošio, što bi priradio, — za toga se čovjeka može reći, da nema ništa. Pazite, ovako mislim: Taj čovjek ima samo onoliko, koliko priradi; ali kako bez prestanka toliko troši, koliko priradi, — za pravo nema ništa. Taj čovjek ima samo sebe, ima svoj život, i to samo dotle, dok radi. Razumije se samo

po sebi još i ovo: Mi mislimo na takvoga čovjeka, koji toliko radi, koliko troši, i što više radi, to više troši.

Ovo je najprostija bilanca: Koliko na jednoj, toliko na drugoj strani; ako ovdje ništa — ni ondje ništa.

Sad možemo malo dalje, ali ćemo se opet ovamo povratiti. Čim čovjeku od njegova rada nješto ostane, t. j. čim čovjek više priradi, nego što može potrošiti, — taj čovjek već nješto ima, taj je imućan, a ako ima mnogo više, nego što može potrošiti, taj je već bogat. Pita se sad: Kako to, da jedan ima nješto, a drugi nema ništa, nego samo sebe? — Ako rečemo, da svi ljudi jednako rade, ono može biti samo na jedan način: i to tako, ako tko ima toliko i takve zemlje, koja više urodi, nego što on može potrošiti; taj čovjek dakle ima bez svoga rada više nego drugi, — taj čovjek ima ono, što se zove kapital, t. j. nješto, što tebi daje, a ti njemu ne daješ; nješto, što samo od sebe nosi, kad nosi više, nego što bi tvoj rad i posao nosio, da toga nemaš. Jednom riečju: to je kapital.

Sad bismo se mogli poslie svega ovoga pitati: Kakva je bilanca hrvatske seljačke kuće? Kad bismo to htjeli dobro znati, trebalo bi odgovoriti za svaku seljačku kuću na ova tri pitanja:

I. Ima li tvoja seljačka kuća kakvoga kapitala? — To znači: Imaš li zemlje više, nego što ti treba, da se prehraniš? Za koliko je imaš više? Kako dugo bi mogao živjeti od njezina priroda jedne godine, pa da i ništa ne radiš? A onda i to: Koliko ti je zemlja (t. j. cielo gospodarstvo) doneslo novoga kapitala, t. j. kako bi ti dugo bez popravka mogla stajati kuća, štala (pojata ili košara) i druge zgrade i orudje? Kako bi dugo mogao živjeti samo od blaga, žitka, odiela i smoka, što ga imaš? Koliko si komu uzajmio novaca, a koliko je tko tebi dužan? — Sve to skupa (ako odbiješ dûg) — to je tvoj kapital.

II. Koliko radiš, a koliko uživaš? — Osjećaš li, da se previše mučiš, a premalo užiješ? Nauživeš li se glada, žedje, vrućine? Osjećaš li, da bi ti trebalo okrepe, a nemaš je? Osjećaš li, da si već slab i bolestan — samo zato, što se više mučiš, nego što užiješ? Vidiš li — jednom riečju — da ti imaš nješto, ali gubiš život, ti i tvoja žena i tvoja djeca, koja su možda već u utrobi materinoj počela stradati od muke i glada i tako umirati prije poroda?! To je tvoj život.

III. Za koliko na godinu prodaš, a za koliko kupiš? — To je mjera za tvoju kuću prema drugoj i prema svietu. —

Kad bi na ovo došao po jedan samo odgovor iz svakoga kraja, gdje živi hrvatski narod, — nema toga čovjeka, mislim, koji se ne bi prestrašio, a mnogi bi zaplakao. Zaplakati bi morao,

kad bi čitao odgovor na II. pitanje, — jer nema toga, tko ne bi proplakao nad čovjekom, koji umire . . .

Jest, ne znadu sva gospoda, ali ja znam — i vi znate — da naš narod — umire: djeca u utrobi materinoj počinju već umirati.

Tako i umiru, tako i propadaju narodi, kao da ih u zemlju nestaje: onda, kad počnu umirati već u utrobi materinskoj, jer je više muke, nego užitka. Tako su mnogi već propali . . .

Nisam bio nakanio ovako svršiti, — ali ne mogu drugačije, jer bilanca hrvatske seljačke kuće ne pokazuje samo to, da nema kapitala, nego i to, da nestaje već i života . . .

Mali razgovori.

Život.

Životopisi — znate li, što je to? To vam je ono, što imadu samo oni ljudi, koji su bili na glasu; toga nema svaka šuška-buška, za koju su znali samo u Prnjavoru, ili u Otrovancu, ili čak tamo u Smrdeljah blizu onih tamo Rupâ negdje iza Skradina u dalmatinskoj Hrvatskoj. Cesarom, vojvodam, učenjakom — njim se pišu poslie smrti (a kad i kad još i za života) — pišu se životopisi: gdje su se rodili, gdje su se odhranili, što su uradili i što su doživjeli, — sve se to popiše, cieli njihov život, i zato se to zove životopis, t. j. opis života (ili učeno: biografija). To se onda čita i širi po svietu, i tako malo ne cieli sviet saznade za njekoje ljude, koji se po tom prozovu „glasoviti" ili „znameniti", pa i „veliki". I mi Hrvati imamo već knjigâ, u kojih je popisan život „glasovitih" i „znamenitih" Hrvata. Kad sam njeki dan pregledavao takvu knjigu, palo mi je nješto na pamet, pa zašto da i vam ne kažem?

Naravski — u toj su knjizi sama gospoda, školani ljudi. Vidim tu u toj knjizi ovoga i onoga, koga sam poznavao, ili ga još poznam (jer je još živ), pa se pitam: A Bože moj, po čem si ti „znamenit", ili — kako bi rekli njekoji naši ljudi — po čem si ti „zlamenit" i tko te je zazlamenovao? Ti si tu, a nema tu stotine ljudî, koji su bili sa tisuću zlamenki zazlamenovani!

Da, nema ih, jer nisu bili školani, bili su — seljaci, težaci, siromaci. I bilo mi je, vjerujte mi, žao. Pitao sam se: Zar samo školani ljudi mogu biti „znameniti" i „veliki"? Nije li „velik" svaki onaj, koji ima veliku *dušu*, a ne samo onaj, koji je imao (ako je imao) veliku glavu?

„A koja je duša velika? Ima li i seljaka, koji imaju veliku dušu?" — ne pitate me vi, nego me pitaju oni, koji se ljute, ili se samo smijuckaju, što bi ja htio tobože medju glasovitu gospodu proturati i glasovite seljake.

Ne, ne ću ja toga. Ne ću ja turati seljaka medju gospodu, — jer svakomu svoje. Ali ako ne ću to, hoću ovo: Hoću da sjetim seljake, da i oni imaju svoje „velike" ljude. Seljaci to znadu i sami, — samo što oni ne pišu knjiga, pa ni životopisâ, i zato se za njihove „velike" ljude znade samo u njihovu selu. A vriedno bi bilo, da se zna i dalje, pa da njihovi „veliki" ljudi postanu i „glasoviti", t. j. na glasu po cielom narodu. Najprvo bi dakako trebalo popisati život takvih „velikih" ljudi.

Ne ću vas učiti, koji su to naši seljački „veliki" ljudi. U mnogom selu još je danas spomen za toga i toga čovjeka ili starca, koji je već davno umro: svi u selu znadu, da to nije bio čovjek, kao što su drugi. Sve pripovieda za te starce, samo nema nikoga, da to napiše. A liepo bi to i bilo, i „Dom" bi to sve donesao, da narod čita i da upozna jedan put i život svojih velikih ljudi. Ja bi n. pr. dao dukat onomu čovjeku iz moga sela Trebarjeva, koji bi napisao životopis Jele Fijalićke (koju smo mi zvali samo „strina Jele"). A koliko ima takvih po narodu!

Znam, da seljački čovjek težko prima pero u ruke, — ali dajte, vi mladji momci, kušajte pisati, što čujete od starijih za starce, za „velike" svoje starce, koji su imali veliku dušu, jer ako nisu ništa drugo veliko učinili, stalno su mnogo prepatili. A najveća je ona duša, koja može najviše prepatiti, — veća, nego ona glava, koja znade najviše zamisliti.

Politika.

Plaćeni službenik (činovnik) i politika. Nedavno je prvi ministar u bečkom saboru rekao u kratko ovo: Činovniku (t. j. službeniku, kojega plaća država i narod) — njemu neka bude prva i jedina briga njegova služba: što mu se zapoviedi, to neka radi, a dalje ga ne briga. U politiku se neka ne mieša; a ako se i mieša, ne smije to činiti u svojoj službi, a ni izvan službe tako, da bi druge snubio i nagovarao, t. j. „agitovao" ili „kortešovao" za ovu ili onu stranku. Po tom bi činovnik mogao svoju politiku pokazati samo kod izborâ, kad bi dao svoj glas ovomu ili onomu.

Kad bi i ovako svuda bilo, još Bože pomozi! Ali meni se čini i ovo krivo. Evo zašto: I činovnik ima dušu i srce kao i svaki drugi čovjek; i on ima razum, pa sudi: ovo bi bilo bolje. Sad, kad ja mislim, da bi ovo bilo bolje, zašto ja, pa neka sam i činovnik, zašto ne bi smio i raditi za to i drugim pomagati, da bude što prvo bolje, t. j. da se izaberu drugi zastupnici, koji će načiniti drugi zakon?

„Zato ne bi, jer si ti činovnik, pa moraš slušati, što ti vlada zapovieda, jer ona je tvoj gospodar. Tebi mora biti najbolje ono, što vlada zapovieda. A kako ćeš ti slušati, što vlada zapovieda, ako ti misliš, da bi to moglo biti bolje? A gdje se ne sluša, tu nema ni vlade, a gdje nema vlade ni vlasti, tu nema ni reda, a red ipak mora biti kakav-takav. Tu nema druge, nego da oni, koji su se na taj posao dali, da slušaju i da izvršuju zapoviedi. Nitko te nije silio, da se dadeš na taj posao, da budeš činovnik, plaćeni službenik. Zato ti imaš plaću, a drugi nema. Zato se ti stisni, a drugi neka kortešuju i agituju, koji nemaju plaće. Ako ti je tako krivo, a ti reci: „Hvala! Ja volim kortešovati, nego plaću dobivati." Nitko te ne će zaustavljati. Velim ti još jedan put: Njetko mora zapoviedi izvršavati, a to si sad ti, pa onda ćuti."

Drugi opet vele: „Istina je, službenik mora slušati, što vlada i oblast zapovieda, — ali vlada ne smije ništa zapoviedati za izbore: tu je svatko slobodan, pa i službenik." Zato ima i takvih zakonâ (ali nema u Hrvatskoj pod Banom) — takvih zakonâ, velim, koji potanko odredjuju, što vlada i oblast smije, a što ne smije zapoviedati kod izborâ. Takav zakon ima i u Ugarskoj.

Istina je, ovakav zakon nješto pomaže, pa od kad taj zakon vriedi u Ugarskoj, došla su u peštanski sabor ipak barem četiri Slovaka, a prvo nije mogao doći nijedan. Ali ja mislim, da ni ovakav zakon ne može i ne će nikada izravnati onoga, što je krivo već i izraslo. Dok je ovako po svietu, kako je danas, — vlada je vlada, i što ona hoće, to će biti, pa bilo ovako, ili onako. Ako vlada ni oblast

po tom zakonu ne smije ništa zapoviedati za izbore, — može pred izbore, i to na sto i sto načina, i to tako, da će sve pripravljati za izbore, a sviet se ne će možda ni dosjetiti, a kamo li bi mogao dokazati, da je sve to proračunano za izbore. Sad ako vlada tako iz daleka radi za izbore, i službenikom daje takve i takve naredbe, — oni moraju slušati, jer prvo: ne smiju sumnjati na vladu, a drugo: ne mogu ni dokazati, da vlada koješta odredjuje i za izbore. A ne može se takvo pravo ni dati službeniku, jer onda bi službenici pazili na vladu, a ne bi vlada na njih. Tu nema pomoći. Dok je tako, vlada je vlada, a službenik je službenik, koji može misliti, što mu drago, — ali vladu i višu oblast slušati mora.

Tu zbilja nema druge, nego kako je ono rekao bečki prvi ministar: službeniče, dušu u se, pa kad dodju izbori, — govori, ako te nije strah; jer sad znadu, kako misliš, pa te bome gladiti ne će za to! Drugo bi bilo, kad bi bilo tajno glasovanje, — ali to je opet dugi razgovor. Za danas — ovoliko.

Dom i rod.

Ličani u bosanskoj Hrvatskoj. Piše nam prijatelj iz Bosne: „Već ima 22 do 23 godine, kako smo se mi njekoji Hrvati iz Like naselili u Bosnu. Njeki kupismo zemlje, a njeki sjedosmo na spahinske zemlje te počesmo sve terete i namete podnašati, kao i ostali sviet: Državne i obćinske ceste pravimo, desetinu plaćamo, jednom riečju sve terete nosimo.

S nama ima i drugih naroda naseljenih: Švabâ, Rusina, a ima i drugih. Svi ovi narodi uživaju u Bosni jednako pravo, kao i domaći ljudi, koji su u Bosni rodjeni, — a mi Hrvati ne uživamo. Mi ne dobivamo drvâ za ogrjev ni za gradnju, nego nam kažu: „Vi ste iz Hrvatske". A Švabo i drugi slobodni su u tom, kao i urodjenici.

To je jedno. Drugo: Naša djeca, koja su se ovdje u Bosni porodila te koja više i ne znadu za mjesto, gdje im se je otac rodio, ipak moraju na vojničku vizitu ili levu u otčevo rodno mjesto u Hrvatsku, a Švabo i drugi slobodno se u Bosni vizitiraju i služe kao i bosanski momci, a mi moramo s velikim troškom slati svoju djecu u Otočac.

Treće je ovo, a to je glavno, i to je svemu krivo: Mi nismo pripadnici bosanski, jer nam — ne dadu. Mi smo tražili bosansko pripadničtvo, ali nam toga naše hrvatsko-ungarsko ministarstvo nije dalo i ne dade, — a drugi slobodno dobivaju. Pošto mi u ovim krajevima mnogo trpimo radi toga pripadničtva, dajte se, gospodine uredniče, popitajte: Što misli s nama naša vlada u Zagrebu, kad smo mi u Lici sve svoje prodali, a ovamo ne pripadamo? Kud smo mi pristali?"

Toliko piše naš prijatelj. A ja ću na to vama i njemu ovo: Ako ni po čem, a to se po ovoj stvari vidi, kako je hrvatski narod raztrgan, i kako nije svoj u pravom svom domu. Ta što je Bosna, nego hrvatski dom, kad i tamo ima Hrvatâ? Pa gledajte i čudite se: Došao Hrvat iz Like medju bosanske Hrvate, — ali on tu nije doma, on tu nije pristao, on je tu tudjinac! A dodje tudjinac u Bosnu, — i on je sad tu doma, kao da se je tu rodio!

Ako ni po čem, a to možete po tom malo razumjeti, što je to velika politika, i proti komu je naperena.

Što se tiče kraljevske hrvatske vlade u Zagrebu, to ona u ovoj stvari može malo, ili ništa. Bosanske stvari spadaju pred *„delegacije"*, t. j. pred austro-ugarski-hrvatski sabor, koji se sastaje sad u Beču, sad u Pešti. U tom saboru mora na ugarskoj strani biti *pet* Hrvatâ iz banske Hrvatske, a 1 iz Dalmacije. Ovi bi Hrvati — ako su pravi Hrvati, i ako im je za svoj dom i narod — morali za ovu stvar upitati i zatražiti, da se uredi.

Pismo iz Amerike iz Fayette City u Pennsylvaniji (Pa). „Ja sam rodjen u Pribiću, obćine krašićke (u okolici Karlovca). Moji su roditelji bili siromašni, a još više od susjedâ i zadrugarâ zabačeni. Svršio sam 4 razreda pučke škole — gladan kruha, odrapanoga ruha, bosih nogu i na pol gole glave. Počeo sam pasti kravicu i onda s njom svaki dan bježao, da mi je za porez ne prodadu i tako živa u grob ne zatjeraju starog otca i slabu majku. Za tim sam počeo služiti kod svoga vriednoga i čestitoga župnika uz povoljan život i priličnu plaću, i tako sam 5 godina uzdržavao otca i majku. To se je činilo mojim susjedom za me prefino, pa su me ocrnili, i ja sam ostavio službu, tumarao od nemila do nedraga, služio za nadnicu od 25 novč. i t. d. Nije bilo druge, nego ostaviti domovinu, i ja posudio 150 for., pa u daleku Ameriku. Kad sam dobivao pisma za tu dugovinu, nisam se bojao, jer kad sam došao ovamo, već je bila ustrojena *„Narodna Hrvatska Zajednica"*, u koju sam stupio članom god. 1897. Već sam bio siguran za dugovinu, jer sam počeo i raditi, pa ako bi i obolio, dobio bi od Zajednice 5 dolara (24 krune) na tjedan; a ako bi umro, dobila bi moja obitelj 600 dolara, — dakle na nijedan način nije mogao moj vjerovatelj izgubiti svoga novca. — Javite dakle narodu, da u Americi ima *„Nar. Hrvatska Zajednica"*, s kojom madžaroni ne vladaju; ona će biti njihova majka i sve ufanje. Uz pozdrav bilježim se izprieko Oceana u tudjoj, ali slobodnoj i bogatoj zemlji Americi. *Žiga Kuharić"*.

Sviet.

Kolo sreće i kolo narodâ. Znate, koji su „romanski" narodi: oni, koji govore njekako onako, kako su govorili stari Romani ili Rimljani. Medju te romanske narode broje se Talijani, Španjolci, Francezi i Rumuni. Svim ovim narodima ide njekako naopako, samo se njekako drže Francezi, i to samo njekako, uza sve svoje bogatstvo.

Videći učeni ljudi, kako silni njekada romanski narodi propadaju, počeli su ovako mudrovati: Nema druge, oni će propasti, oni su svoje kolo doigrali. Sad će doći drugi na red, i to Germani, t. j. Englezi i Niemci. I zbilja su se počeli i jedni i drugi silno dizati, jačati, oslobadjati i druge daviti. Oslobodili su se i od vlasti rimskoga pape: poznato je, da Englezi ne priznavaju pape, a ni većina Niemaca, jer su Niemci većinom luterani (protestanti) i kajzer im je luteran; a Talijani, Španjolci i Francezi, — oni su rimskoga zakona, ali su se i Talijani i Francezi mnogo dizali i borili proti papi.

Od kad se je počela dizati Ruska, dodjoše opet mudraci pa kažu: Odzvonit će i Germanima, — pa će doći na sviet slovenska vlada, tako da se njeki nadaju, da će već ovo XX. (dvadeseto) stoljeće biti „slovjensko stoljeće", jer će prvu rieč imati Slovjeni.

I tako po tom računu i mudrovanju — sreća ipak nije sliepa, nego i ona pazi na njekakav red.

Ja ne znam, kako vi mislite, ali ja mislim, da se za tu stvar, t. j. za to, kako narodi redom kolo vode, — da se tu mora reći ovako: Tko prvo počme jesti, taj je prvo i sit, — tako i to. Talijani, Španjolci, i Francezi — oni su počeli prvo jesti, pa su prvo i siti. Koješta, što je kod njih već staro, i što im je nad glavom prohujalo, — to je poslie došlo k Niemcima, a još kašnje k Slovjenima. To je onaj njekakvi razvoj u svietu, kao što i u cvietu, — ali dajmo tomu sad mira.

Ima trećih mudraca, koji vide i ovo: da su slobodni samo oni narodi, i da napreduju, koji nisu rimskoga zakona. Danas su silni Englezi, Niemci i Rusi, a nijedni nisu rimokatolici. Medju Slovjenima ima šaka Crnogoraca, koji nisu rimskoga zakona, pa su slobodni i svoji; a nijedan rimokatolički slovjenski narod nije slobodan i svoj: katolički Poljaci, Česi, Hrvati, Slovenci, Slovaci nemaju svoje države, a pravoslavni Rusi, Bugari, Srblji i Crnogorci — svi su svoji. — Je li to baš zato, što su jedni rimskoga zakona, a drugi nisu, to je drugo pitanje, i tako veliko, da u „Dom" ne bi moglo ni stati.

Nauka, umieće i knjiga.

„Tri carstva". Božji taj sviet ili narav — to je tako veliko, tako različno, da je tu težko čovjeku skupiti pamet, da to prosudi: sve gledaš i gledaš, pa od same šume (gore) ne vidiš drvlja! A ipak je potrebno, da čovje skupi pamet i da prosudi božju narav, da vidi ne samo to, što mu je na hasnu i na štetu, nego da prosudi i procieni tu ljepotu, milotu i red. A ima tu red, i sâm ga je Bog stvorio, a čovjeku dao pamet, da taj red nadje.

Pa i zbilja su učeni ljudi podielili božji sviet u tri „carstva": prvo je carstvo živinsko ili životinjsko, drugo bilinsko, treće rudsko. U prvo spadaju životinje, u drugo bilje, u treće rude. Ostavimo za sada bilje i rude, pa da vidimo, kako se razlikuju živine.

Najprvo se razlikuju životinje, koje imaju kosti i hrbtenjaču, od onih, koje nemaju, kostî ni hrbtenjače. Raci, pauci, muhe — i to su životinje, ali bez kosti.

Hrpteničnjaci (ili kičmenjaci, t. j. one životinje, koje imaju kosti i hrbtenjaču) razlikuju se opet jako, i to najprvo po tom, što jedne imaju toplu krv (n. p. čovjek) a druge mrzlu krv (n. p. riba).

Pa i ove životinje, koje imaju toplu krv, opet se jedne od drugih razlikuju, i to jako: jedne dolaze žive na sviet, za mlada sisaju (sasnu) i imaju dlaku, a druge se legu iz jajâ i imaju perje; jedno su *sisavci*, drugo ptice.

Danas ćemo ostati kod sisavaca, pa da čujete, kako se oni razlikuju.

Na čelu živini stoji sâm za se na prvome mjestu *čovjek*. Onda idu redom: 1. *Mune* (ili majmuni, opice). Lice im je golo, a na prsima imadu dvie sise, dvie ruke, a grabe i nogama. — 2. *Polumune-polušišmiši*. — 3. *Šišmiši* (sliepi miši), ružne životinje, kao i polumune. — 4. *Kukcožderi* (krt, jež i t. d.). — 5. *Glodavci* (zec, vjeverica i t. d.). — 6. *Zvieri* ili *grabežljivci* (mačka, vuk, lav, ris, medvjed i t. d.) — 7. *Plitvonožci* (živu u vodi). (U 8. je redu samo jedna životinja.) — 9. *Slonovi*. — 10. red dieli se na dvoje: jedno su *kopitari* koji imadu jedno kopito, ili više neparnih papaka (kao n. pr. konj, magarac, nosorog), a drugo su *dvopapkari* (svinja, deva, jelen, govedo). — 11. *Kitovi*, koji živu u vodi, strašno su veliki, nalik su na ribe, ali legu žive mlade. — (12. red nije vriedno spominjati.) — 13. *Tobolčari* (životinje nalik na miše i glodavce; mladi se ne legu odmah na sviet, nego ih mati jedno vrieme nosi u njekakvoj torbi pod trbuhom, dok dozriju.) —14. *Kljunaši* (imadu dlake, četiri noge, — ali usta kao kljun i na stražnjoj strani samo jednu škulju za sve potrebe, — baš kao i ptice, a nisu ptice. I mladi se legu iz jajâ.)

Ej da mi je pokazati vam slike svega toga! Mirujte, možda će i to biti . . .

Za seoske knjižnice baš ništa ne marite. A baš su izašle knjige „Matice Hrvatske", 9 ih na broj, a stoje samo 6 Kruna. Piše se *Matici Hrvatskoj u Zagreb* i to je dosta. Skupite, ako možete, 6 K.

„Sveznadaru" su se njeki čitaoci vrlo veselili, ali se je premalo prijavilo, a „Dom" se je bojao velikoga troška na sliepo, kad ima mnogo na dugu, osobito za god. 1901. Tu nema druge, nego ovo: Tko je poslao novce za „Sveznadar", neka javi: Hoće li, da mu se vrate, ili da se uračunaju za predplatu „Doma" za god. 1902. (ili 1903., ako je za 1902. plaćeno).

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Poljodjelstvo.

Dvie stvari kod poljodjelstva. Najteže je učiti onoga, tko misli, da sve zna, ili učiti ga ono, što misli, da zna. Tako je i „Domu", kad hoće da piše o poljodjelstvu, jer mi se sve čini, da „Domovi" čitaoci najmanje to vjeruju, što im „Dom" piše za poljodjelstvo.

Ali ne bojte se, ne ću vam previše dodijavati naučajuć vas ovo i ono. Sjetit ću vas samo na dvie stvari, koje vi i sami znate, — ali, ali — njekako se svakomu ne će na to paziti. A da se malo bolje pripazi, već bi bolje bilo. — Ali idemo „na stvar".

Prva je stvar (da prostite) — gnoj ili djubre. Dajte na to malo bolje pripazite. Znate, da bez toga nema roda. Nije dosta paziti samo na onaj kup, što se iz štale (pojate ili hlieva) kida i čisti, nego svuda i svuda treba na to paziti: u kotcu, u kokošinjaku, na dvorištu, pa i u istoj kuhinji. Gnoj — to je zlato, i baš kao zlato brzo ode i nestane ga: udari kiša, i eto ga za čas odnese u rieku, u more — nikomu na korist. A kad se liepo pribere i metne tamo, gdje mu je mjesto, — kako je to tamo dobro, i u redu, i liepo, i čisto je još k tomu! A ne onako, kako sam nedavno vidio u jednom gradiću uz vodu, gdje silni gnoj odlazi u rieku. Pa kako je to gadno vidjeti!

To je ona jedna stvar. A druga: Znam, da mnogi imate malo zemlje. Dajte barem to ljudski obradite i obdjelajte. Ja kriv, ako vam bude žao. Nemojte na to sleći ramenima, nego radje — zamahnite ljudski rukom i motikom.

Novčarstvo.

Kamate su opet manje. Tako „Prva hrvatska štediona" plaća od nedavna samo 3 K 60 f od 100 K (3.6%) na godinu za one novce, što se njoj dadu na štednju. Sad bi moralo i seljaku odlanuti, ali ne znam, hoće li.

Za „Hrvatske seljačke zadruge" ništa ne javljate: gdje se je koja osnovala i kako su ljudi zadovoljni. Djaet barem javite, primaju li odbornici mito i dadu li se častiti i napajati.

Na „Vjeresijske udruge" (to su one, za koje rade obćinska gospoda) tuži nam se prijatelj: da daju novce samo svojim ljudima. Ta smo znali unapried. Drugi put o tom više.

Zdravstvo.

Vrag pod noktima! Bez šale: Narod u Bosni vjeruje, da vrag (budi Bog s nami!) najvoli stanovati pod noktima, jer tu mu je, kaže sviet, „i hrane i obrane".

Ne bi čovjek ni mislio, koliko je istine u ovoj vjeri, koja se na prvi mah čini prazna. A nije to ni prazna vjera, ni prazna riječ. Istina je naprotiv, da se pod noktom najlakše nakupi svaki gad i smrad, i tu se onda hrani, kad ima čim, a i brani se, kad ga nokat brani. Koliko se puta dogodilo, da je tko koga samo ogrebao (odrapio) noktom, pa se od toga načinilo veliko zlo, — jer je pod noktom bilo smrada i otrova! I zbilja u naše dane dokazali su liječnici, da je pod noktima leglo mnogoj bolesti. Zato, djeco, čistite nokte! To je liepo i vidjeti, a ne kao da si s vranama dielio! Bez zamjere!

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Hrvati su papi bili vazda odani, baš kao nevina djeca, koja nigdje zla ne vide, jer za zlo ne znadu. Uza sve to, što su se mnogi tudji, a i domaći ljudi rugali Hrvatom radi toga, što su tobože papske sluge i vjerni

papi kao propali španjolski velikaši, Hrvati na to nisu mnogo pazili. Osobito posljednjih godina za vlade pape Lava XIII. bili su se Hrvati ponadali, da će im papa nješto pomoći i u hrvatskoj stvari, t. j. koliko to na njega spada, pa da će n. pr. odrediti, da se po cielom hrvatskom narodu služi sv. služba božja u starom hrvatskom jeziku, a ne u latinskom. Onda su se obradovali Hrvati, kad je papa nedavno bio osnovao u Rimu zbor s hrvatskim imenom i za Hrvate: neka se tamo gotovi svećenici uče, i neka se u tom svjetskom gradu znade, da su to Hrvati, kad jesu Hrvati, a ne „Ilirci" ili „Jugoslaveni".

Ali od svega toga ništa. Niti papa dade Hrvatom hrvatske službe božje, niti je što postalo od onoga zbora. Baš je ovih dana sâm papa natrag uzeo svoju rieč i opet osnovao njekakvi „ilirski" zbor za svećenike, a hrvatskom zboru ni traga. Kažu, da je papa to morao, jer su se proti tomu digli Talijani, Madžari i Srblji-Crnogorci.

Ne znam, što kažu pametniji ljudi, ali ja mislim ovako: Nije bilo ni pravo nadati se od pape, da će on štogod pomoći Hrvatom zato, što su Hrvati. To na njega i ne spada. Na njega spada vjera, vjerski nauk i drugi vjerski posli, i u tom mu Hrvati katolici moraju biti vjerni i poslušni. A što spada na hrvatstvo, tu on i ne traži nikakve rieči ni posluha.

Dalmacija je dobila novoga namjestnika. Niemac je, baron je i zove se Handel. Obećao je, da će za pô godine naučiti hrvatski. Pišu, da će imati mnogo posla protiv Srbalja u južnoj Dalmaciji. To je ono: Luda se braća svade, pa eto tudjinca, da nad njima straži. Pravo nam je.

Iz Bosne i Hercegovine izselilo se u Tursku, što u Aziju, što u Novi Pazar, i Carigrad, već mnogo naših muslima („turaka"). Koliko sad pate i kako uzdišu za domovinom, o tom bi se mogla napisati ciela knjiga. Baš sada pišu o tom novine.

Po slovjenskom svietu.

Naša braća na jugu i istoku. Srblji-Crnogorci i Srblji-Šumadinci, t. j. njihovi vladari — kao da će se pravo pomiriti i sprijateljiti za dobro naroda. Nedavno je sin crnogorskoga kneza, Mirko, bio je u Biogradu (u Srbiji) i tamo se zaručio s daljom rodjakinjom srbskoga kralja Aleksandra, kćerju njekoga Konstantinovića. To je, kažu, krasna djevojka, a k tomu po materi bogata. S tom ženidbom snuje se ovo: Kralj Aleksandar nema djece, a nema ni nade, kažu, da bi je mogao imati. Što sada? Ovo: Crnogorski knez ima dva sina, pa jedan neka bude kralj šumadinskim Srbljima, a da kralju Aleksandru ne bude posve krivo, neka uzme tu njegovu rodjakinju. Još k tomu knez će crnogorski osvojiti od Turčina Macedoniju i staru Srbiju, pa će tako Srbiju povećati i onda ju dati svomu Mirku, da tamo vlada. — Liepo je to zasnovao, pa dao Bog, da bude još ljepše! Meni se samo čini, da je to njekako pregospodski zamišljeno, kao ono onda, dok su kralji i vladari dielili zemlje i krajine po svojoj volji. Danas to ide malo teže.

U Srbiji kao da je ovih dana htjelo biti bune i revolucije! Znate, da u Srbiji vlada danas jedan Obrenović, a prije su vladali Karagjorgjevići. Još su danas živa dva sina pok. kneza Aleksandra Karagjorgjevića, i to Petar i Arsenije, i zovu se „princevi", i sviet ih priznaje za „princeve", i oni se drže i vladaju tako, kao da oni imaju pravo vladati u Srbiji, a ne Obrenovići: oni su „pretendenti" na srbsko prijestolje. Oni imadu svoje ljude, koji za njih rade, da ih opet dovedu u Srbiju i posade na vladu. Ako i nemaju Bog zna kakove nade, ipak vazda nješto snuju i daju snovati, — samo da se za njih čuje, i da njihova stvar ne zaspi. Tako je i ovih dana baš prekprošli utorak, 5. ožujka u 4 sata u

jutro njeki Alavantić počeo „revoluciju": da skine s vlade Aleksandra Obrenovića, a postavi Petra Karagjorgjevića! A počeo je iz naše Mitrovice u Sriemu, gdje je stalno i živio. Rano u jutro spustio se na čamcu s još trojicom po Savi i u Šabcu se prevezao na srbsku stranu, obukao se kao srbski general i počne — „vladati". Srbski stražari na medji našoj povjerovali su mu, da je general i išli su s njim, a isto tako i financi. Ali žandari nisu svi htjeli, nego su njeki utekli, dozvali komandanta, a taj upita Alavantića „za pašuš", t. j. tko je i što je. Mjesto odgovora Alavantić opali, ali ne pogodi, — ali pogodi komandant i za njekoliko sati bio je Alavantić mrtav.

Ona trojica, što su bili s njim, sve su sami Švabe: Šterk, Ekner i Verner. Ni to nije znala ta luda, da nadje Srblje, koji bi Srbiji dali novoga vladara i tako narod „oslobodili".

Dobro još, što je ovako sve ludo radio, pa je brzo bio svemu kraj. Drugčije moglo je biti i većega zla, a i bez toga ga ima dosta u toj nama bratskoj, ali nesrećnoj Srbiji. Jedino je dobro još to, što svemu zlu svomu nisu ni sami Srblji krivi, nego sve njetko oko njih ruje i kopa, — samo da tamo ne bude mira, reda i napredka.

Ruski car pozvao je k sebi u pohode predsjednika francezke republike Loubeta, pa će ovaj na put u svibnju. — Čuje se, da će ruski car pohoditi bečkoga cesara, da vrati milo za drago, što je njega nedavno pohodio princ s bečkoga dvora, Franc Ferdinand. Čuje se i to, da će se na svom putu zadržati dan dva i u Pešti. Koliko se Madžari tim diče, toliko se nješto boje, jer ne znaju, što Rus kani.

Po tudjem svietu.

Buri su strašno potukli Engleze, generala im Methuena ranili i zarobili (morat će mu se odrezati noga, pa težko, da će ostati živ), oteli sve topove i svu hranu! Što lako, što težko ranjeno je do sto Engleza, a 200 ih je uteklo. Novije viesti kažu, da su Methuena pustili na slobodu.

Englezi su u neprilici ne samo radi poraza u Africi, nego se i doma dižu proti englezkim velikašom i bogatašom potlačeni Irci u Irskoj.

Razne viesti.

Cesarovo pismo papi predao je 7. o. mj. poslanik grof Sečen. U pismu je čestitka papinoj 25-godišnjici.

Španjolski kralj, Alfonzo XIII. bit će u svibnju proglašen punoljetnim. Onda će navršiti 16 godina.

Princ Petar Kargajorgjević piše u francezkih novinah, da on nije — ni luk jeo, ni lukom mirisao, štono je rieč, i da ništa nije znao za onoga Alavantića.

Grof Tolstoj je prizdravio, pa kaže, da mu je to žao: Bio je, kaže, posve spreman na smrt. — Možda se starac malo i hvali, jer život je ipak život.

Perzijski poslanik u Beču — kažu, da je varalica. Po pogodbi ima pravo, da ne plaća nikakve carine za robu, što je on za sebe dobavlja iz svoje domovine Perzije (u Aziji). Ali sad se pročulo, da on dobavlja toliko robe, koliko mu i ne treba, pa onda prodaje i liepo na profit trguje, — a tako veliki gospodin! To se njekako ne pristoji, pa makar je „turskoga" (Muhamedova) zakona, — ako je sve to istina. Čudo ne bi bilo.

„Slavni" Pjerotić, t. j. jedan od onih potalijančenika, koji su ono prošle jeseni navalili na hrvatsku kuću sv. Jeronima u Rimu, a Talijani ih slavili kao junake, — uhvaćen je ovih dana u Rimu, i to na glas iz Zadra, da je počinio prievaru.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 6. | U Zagrebu, u četvrtak, 27. ožujka 1902. | God. 3.

Što dobijemo, — to zapijemo, —

ili

ili »Demokratija« i »birokratizam«.

Kao što svaki samac čovjek ima svoj imetak, koji može ili raztepsti ili profućkati, ili povećati, — tako i svaki narod; pa kao što ima ljudi, koji sve odmah i potroše, što prirade ili zasluže, tako može i narod nješto dobiti, ali odmah i potrošiti. Taj narod ne može napried.

Toliko sam vam puta već razlagao, kako su se narodi borili, da što dobiju, t. j. da si bolje urede vladu i svoje gospodarstvo, pa da svima bude bolje i lakše živjeti. Ali taj posao ide polako, vrlo polako! U mnogo stvari se vidi vrlo često ovo: Čim narod nješto dobije, da bi mu moglo biti bolje, odmah se nadje njekakva bieda, koja to proždere, pa je opet i gore, nego je i bilo! Pomislite samo na ovo: Jedva se narod oslobodio od tlake, rabote i kmetstva, došao naskoro drugi veliki trošak — trošak za mnogobrojne službenike ili činovnike. Kako to i zašto to, — to ćete sad vidjeti.

Čovjek nije čovjek, dok nema svoje volje; a dok nema slobode, da može po svojoj volji i raditi, dotle je čovjek samo na pol čovjek. Zato se je sviet najviše borio i bori se za slobodu, t. j. da mu drugi ne gospodari i ne zapovieda. Bez broja puta sam vam već razlagao, kako su se narodi borili proti vladarom, proti velikašom, — proti svakomu, tko je imao vlast i gospodstvo. Vladari i velikaši napokon su popustili, i činilo se: Nu, sad će biti bolje.

Ali su se prevarili, koji su tako mislili. Čujte samo.

Ne ću vam odmah razlagati, kako je sada, nego ćemo pogledati malo u davnu starinu, i to tamo, gdje je bilo najviše slobode, — u staroj Grčkoj. Posluhnite samo, ne ću vam dugo dodijavati.

U grčkoj državi Ateni — tu je bila velika sloboda, tu je zbilja vladao cieli narod, a ne samo gospoda i velikaši. Za pravu narodnu vladu nije se drugdje ni znalo, pa ni danas se ne zna. Ni današnja učena gospoda francezka, njemačka, pa ni naša ne znaju, kako bi u svom jeziku imenovali onakvu vladu, gdje zbilja vlada cieli narod, nego se to još dan današnji imenuje grčkom riečju, t. j. „Demokratija". „Demo" — to je na grčki narod, čeljad, a „kratija" — to je vlada. I dan današnji ima ljudi, koji kažu, da su „demokrati", t. j. koji ništa ne drže do gospode, velikaša i plemića, nego bi htjeli, da svi ljudi budu njekako jednaki, da jedan drugomu ne sjedi za vratom, da jedan drugoga ne prezire, da se jedan nad drugoga ne diže i da se ne drži za nješto boljega, jednom riečju: da bude onako, kako je njegda bilo u atenskoj državi, da vlada cieli narod.

Vi možda pitate: Kako je to moguće, da bi cieli narod vladao i zapoviedao? — U Ateni je to bilo ovako uredjeno:

Čitave četiri stotine (400) ljudî — to je bila vlada; punih pet tisuća ljudî — to je bio sud; a u narodnu skupštinu (koja je bila ono, što je danas sabor) — u nju je mogao doći svaki gradjanin. (Svih gradjana u toj državici nije bilo sa ženama i djecom ni pol milijuna.)

Sad bi čovjek mislio, da će biti svakomu pravo, jer je svakoga dopalo po malo vlade. U one četiri stotine — tu je bilo ljudî iz svake obćine po njekoliko, pa su pet nedjeljâ dana vladali jedni, onda drugi — sve njih po 50; onih pet tisuća — to se je biralo ždriebom (t. j. vukli su sliepu sreću), pa je opet moglo svakoga dopasti, da sudi. A u skupštinu, koja je bila svemu gospodar, u nju je mogao svaki doći, a ne samo gospoda, ili oni, koji imaju dobre korteše.

Ali sad vi prosudite ovo: Može li čovjek, koji ima kod kuće svoga posla, — može li taj dangubiti u gradu četiri puta na godinu po njekoliko nedjelja? — Ne može, jer će mu propasti gospodarstvo. Zato se je atenska vlada — one četiri stotine — to se je hranilo u gradu na narodni račun, t. j. na državni trošak, a sudci i skupštinari su dobivali plaću za to, što su dolazili na sud i u skupštinu. Više puta je sud morao osuditi njekoga na globu samo zato, da se bude imalo čim platiti tê sudce! Ovi sudci su i sami više puta vikali na sudu: neka se taj i taj osudi, — „jer tko će nas — kažu platiti?!"

Vidite li, što je to? Nije sviet bio zadovoljan, što vladaju, zapoviedaju, sude i odlučuju samo gospoda, nego — hoćemo svi, svi jednako! Dobro, — ali to treba platiti, jer nitko ne će dangubiti.

Pa nije li to onda onako, kao i ono: „Što dobijemo, — to zapijemo!"? Dobio narod slobodu, — ali što mu hasni, kad mjesto jednoga izjelice dobio njih stotinu! —

Na isti ovaj način došlo je i do toga, da danas ima toliko plaćenih državnih službenika, činovnikâ ili „birokratâ": zavladao svuda „birokratizam", t. j. plaćeni službenici, činovništvo, na koje se sviet posvuda tuži, jer je to veliki teret za narod.

Vi ćete se čuditi, a možda i ljutiti, kad vam kažem, da je tomu mnogo kriv i sâm narod. Posluhnite još malo, pa smo gotovi.

Ne ćete mi vjerovati, ali je istina ovo: U Srbiji se troši više na plaćanje službenikâ, nego u Englezkoj, to jest, prema tomu, kako je Srbija malena, a Englezka velika, više se u Srbiji troši na činovnike, nego u Englezkoj.

Kako je to, zašto je to? — Zato: Čovjek, koji je dugo bio rob i sluga, taj jedva čeka, da postane gospodar i da može zapoviedati; takav čovjek upravo uživa u tom, što i on nješto može, što i on može „pokazati", tko je i što je. To je, vidite, jedan razlog, što u Srbiji ima mnogo ljudî, koji su bili ministri; za šalu se kaže, da je svaki drugi Srbljin — ministar, ili će biti ministar. Ali tako vam je bilo i drugdje po svietu u prvo vrieme, kad se je narod oslobodio od nasilničke vlade, pa je tako bilo i u Francezkoj, i u Španjolskoj, i u Talijanskoj.

Ali je sreća, što i to mora proći. Sreća je, što čovjek postaje s vremenom pametniji, pa ne ide za tim, da drugoga za vrat drži i da na tudji račun živi, nego da liepo radi i skrbi, — a neka vlada, komu drago, samo da je red i pravica. Vlada, oblasti i gospoda nisu za to, da drže za vrat, nego da drže red i kroje pravicu. A prva briga ima da bude čovjeku to: da se sâm vlada i sâm na se pazi, — pa onda ne će trebati toliko plaćenih paziteljâ. Gdje ljudi ovako misle, tu je prava prosvjeta, tu je i prava demokratija, t. j. prava narodna vlada, jer se narod zbilja sâm vlada. A gdje ljudi misle samo na to, kako bi jedni drugima preoteli vladu, — tu nema prosviećenja, tu je divljačtvo, tu se ne radi i ne živi od svojih žuljeva; tu ima samo nezadovoljstva, tu treba na stotine i stotine plaćenih paziteljâ; zato je tu sve u dugu, pa je i država u dugu; za to tu jednom riečju: nema napredka.

Htio sam vam još i više kazati, da bolje razumijete, — ali se ne može.

Od svega ovoga jedno svakako dobro zapamtite, a to je ovo: Dok u kojem narodu ima ljudî, koji idu u državnu službu samo zato, da se na lakši način prehrane, ne pitajući, tko će ih

hraniti, i zasluže li svoju hranu; dalje: dok tî ljudi povrh toga još misle, da su službenici za to tu, da narod drže za vrat i da mu „pokažu", što su oni, — dotle taj narod ne može napried, dotle za taj narod vriedi ono, što je na početku debelo napisano.

Hrvati, vratimo se na pravi put!

Razložit ću vam sada jednu veliku misao, — ali se ne bojte, da to nije za vas, ili da ne ćete razumjeti. Čovjek je stvoren baš za to, da misli, da snuje, i da po tom radi. Bilo je i bit će: Tko daleko ne misli, taj ne može ni daleko doći. A mi Hrvati doći ćemo, ako Bog dâ, malo dalje, nego što smo do danas došli, ali zato treba, da i dalje mislimo. A što se možda bojite, da je to za vas previsoko, predaleko i preučeno, što ćete sada čuti, — ne vjerujte toga ni sebi, a kamo li drugomu. Ja sam vam već dosta razlagao, da se svaka stvar dade tako razložiti, da ju svaka zdrava pamet može razumjeti. Pače vjerujte mi i ovo: Svaka velika misao tek je onda pravo velika, kad ju razumije jedan cieli narod, ili bolje, kad ju razumije cieli sviet.

Napisao sam gore debelo: „Hrvati, vratimo se na pravi put!" Jest, vratimo se na pravi put, jer smo zabludili, — daleko zabludili. Zato nam je tako! Zato smo u banskoj Hrvatskoj nedavno izabrali ili izabrati dali „madžarone"; zato iz Pešte zapoviedaju i odredjuju ovo i ono, što — ne smijemo ni kazati; zato je u našu Dalmaciju poslan za namjestnika čovjek, koji ne zna ni hrvatski; zato nam u Rimu obećali ovo, a ne dali; zato... zato smo svi zlovoljni, zato smo se dugo svadjali, a kad nam je dodijala i svadja, — primirili smo se, zaspali smo, tako da je sve mrtvo. Oko nas se sviet lomi, sve se oko nas krši, ili diže, — a za nas se ne čuje, od nas ni glasa, mi smo mirni. Jedino, što se čuje, to je jadni narod, koji nema već od čega živjeti, pa bježi iz ove nesrećne zemlje...

U čitavoj ovoj nevolji najstrašnije je ovo: **Mi Hrvati nemamo nigdje prijatelja.** A nemamo prijatelja upravo zato, što smo zabludili, što smo zašli sa staroga pravoga puta.

„Daj reci jedanput: kamo smo zabludili, zašto smo zabludili?"

Reći ću vam ravno, kratko, i otvoreno: Mi smo Hrvati zabludili zato, što smo se okrenuli k Zapadu, a odvratili od Iztoka.

Vi to ne razumijete, pa ću vam razložiti.

Sve, što je na Zapadu, — to je Hrvatu neprijatelj, — pa bio to sad Niemac, bio Talijan, bio Beč, ili Rim. Tamo, na Zapadu — tamo nismo imali nikad prijatelja i ne ćemo ga imati!

Od kad nas ima, nas Hrvatâ, od onda se borimo sa Zapadom, to s Rimom, to s Bečom. Stotine godina borili smo se s Rimom, i to ne radi vjere (kao što su se borili Niemci, dok se nisu većinom od Rima odciepili), — nego smo se borili proti tomu, što su od nas htjeli načiniti Latine, što su nam iz crkve gonili sladki, stari naš posvećeni jezik, koji su u crkvu postavili sveti naši apoštoli Ćiril i Metodije, — a Latini ga nisu mogli ni u crkvi trpjeti, nego su nam htjeli nametnuti — i nametnuli su — svoj jezik, koji je nama tudj i nepoznat.

— A o Beču ne treba ni govoriti. Nedavno je u bečkom saboru kazao zastupnik Bijankin, da nema takvoga nezahvalnika, kao što je Beč.

Pa ipak su se uza sve to naši otci posljednjih 20 do 30 godina — kao da ih je njetko udario ćuskijom u glavu — počeli su se obraćati k Zapadu, koji ih je sto i tisuću puta prevario!

A liepo smo bili počeli gledati k braći i rodjakom na Istok, — — i eto: kao da nas je njetko ćuskijom udario po glavi!...

Rekao sam: Liepo smo bili počeli. I jesmo. Dosta je spomenuti, da je naš budilac, novi naš otac **Gaj,** koji nas je pred 60 i više godina probudio na novi život, — on je dobro znao, gdje stoji „sveta ruska matuška Moskva", jer je po njoj hodao i tamo prijatelja tražio i našao; dosta je dodati, da je on i to snovao, kako bi Hrvati pisali i tiskali knjige ćirilovskim pismom, kojim pišu Rusi i Srblji, a ne smije se zaboraviti ni na to, da se je sa Srbljima dogovarao i snovao narodu našemu sreću i slavu. Ali zato i jesu iz Beča i iz Pešte malo bolje pazili na to, što se radi i snuje u Zagrebu, — malo više, nego što paze danas, kako koji tobože ober-Hrvat židov grdi Ruse i „Slavjane". Ali zato se je onda mogao naći jedan Jelačić, — a tražite ga sada!...

Kako su bili naši djedi liepo počeli, bili su otci još dosta liepo nastavili. Tu je dosta spomenuti, da je pred 33 godine bila izložba u ruskoj Moskvi, pa su Hrvati pošli tamo kao na crkveno proštenje... A nikako se ne smije zaboraviti, da je pokojni zagrebački kanonik Rački, veliki prijatelj biskupa Štrosmajera, — da je bio i veliki prijatelj svemu, što je rusko. Pa i sam biskup Štrosmajer poslao je još pred deset, petnaest godina od srca čestitku ruskomu narodu, kad su ono Rusi slavili devetstogodišnji spomen na svoje prvo krštenje. Jest, rimokatolički biskup od srca je čestitao ruskim kršćanom, premda oni nemaju nikakove sveze s Rimom, jer sv. otac rimski papa nije njihova glava. A može li se danas i pomisliti samo onakav hrvatski katolički svećenik i kanonik, onakav prijatelj ruskomu narodu, kao što je bio Rački, a uz njega još mnogi, i to baš umni svećenici naši? Težko bi se to našlo danas, nema već tako velikih duša, koje bi imale onako daleki pogled i onako toplo srce za naš narod i za naše rodjake — bez pitanja za vjeru. To je znak, da smo zabludili s pravoga puta...

To je pravo čudo, ili su nas stari naši neprijatelji strašno smotali. Kako nas nisu smotali, kad smo zaboravili, kako nam je bilo, dok smo išli pravim putem! Kadgod je nas Hrvate vodila ova misao, bilo je kod nas sve živo i više smo vriedili. Eno tamo oko god. 1870. narodna je stranka — a to je bila Štrosmajerova i Račkova stranka — ona je kod izbora potukla „madžarone" i dobila većinu. Onda je postao Ban Hrvat Mažuranić.

Pa i još nješto treba spomenuti: Prava hrvatska stranka — to je bila „stranka prava". Pa znate li, kada je bila najjača i najmnogobrojnija? — Onda, kad je bila za prijateljstvo i bratstvo s Rusom; onda, kad su svi mladi ljudi učili s veseljem ruski jezik i čitali ruske knjige. Onda su i ruske novine pisale za nas i branile nas, onda su ciele knjige Rusi pisali, da nas obrane i svietu dokažu naše pravo. Onda je bilo moguće i to, da se je stranka prava složila sa domaćim Srbljima, — onda je ona bila jaka! Onda su morali naši stari neprijatelji pokrenuti sve paklenske sile, da oslabe i unište stranku prava. Onda su postradali prvi junaci stranke prava ... Onda je hrvatska stvar bila velika stvar i veliko pitanje, jer je Hrvate vodila velika misao.

Pa kako da nismo ovih posljednjih godina baš gadno zabasali! Danas se njeki drže za najbolje i najveće Hrvate samo zato, što najviše grde „vlahe", Ruse i sve „Slavjane". Nije ni čudo, kad se našlo dosta ludih Srbalja, koji su ... ali nije vriedno ni govoriti.

Dosta je kazati ovo: Danas za nas Hrvate nitko i ne pita, nama se samo zapovieda, s nama se radi, što tko hoće. Nije čudo, da smo u toj nevolji i zapuštenosti posvema zdvojili i očajali, pa se i za slamku hvatamo. Tako su njekoji naši ljudi uhvatili onu tanku slamku, koja se pokazala u Rimu, kad je sv. otac papa uredio tamo njekakvu kao školu za katoličke hrvatske svećenike, — a njekoji kod nas odmah pomislili, da će nam Rim pomoći i da će Rim tim jednim pismom urediti i riešiti „hrvatsko pitanje", to jest: pitanje o jedinstvu i slobodi hrvatskoga naroda! Kao da to spada na sv. oca papu! Pa eto, — i ova je slamka potonula, — papa je porekao, što je obrekao. A učinio je to — kažu — i na želju crnogorskoga kneza. Eto: knez male Crne Gore i šake Crnogoraca — može i u Rimu više nego dvadeset hrvatskih biskupa! Ali zato je on — „jedini prijatelj ruskoga cara"! — Tu bi morao i sliepac progledati, — ako ga nije strah svjetla ...

Ali od njekoga vremena naši se njekoji ljudi boje svjetla i istine, pa ne će da otvore oči. Jedina nam je zato nada zdrava pamet hrvatska: ona mora nadvladati, kako je već više puta nadvladala i pravi nam put pokazala. Svi naši veliki ljudi — Gaj i njegovi drugovi, Preradović, Štrosmajer, Rački, Kvaternik, pa i Starčević — svi su, koji više, koji manje, poznavali ovaj pravi put, jer je to Hrvatu u krvi, kao što je ptici u krvi, što hoće da leti. Opet će doći veliki Hrvati, koji će svoj narod povesti na pravi put.

Hoće li nam se narod raztepsti?

Ovo, što se danas dogadja s našim hrvatskim narodom, — to nije selitba, to je rasap, rasulo. Tu se upravo bježi, da odneseš živu glavu, tu se ne seli, jer kad se seliš, uzimaš sa sobom kakvutakvu svoju sirotinju, — a ne bježiš glavom bez obzira, i to ne samo „trbuhom za krusom", štono je rieč, nego baš bježiš od nevolje, jer ne samo da ne možeš živjeti ti sam, nego ne možeš gledati, kako sviet oko tebe pati.

„Idi, što govoriš, nije baš tako!" — Priznajem, nije svuda tako. Ali gdje još nije, — bit će, stalno će biti. Nije čudo, što se narod seli iz primorja i iz gorskih krajeva; ali kad već bježi iz doma posavac i podravac, — ostaje još nješto Sriema, pa smo gotovi! Zagorci će se najdulje držati, jer su prirasli uz svoje gorice i dolinice, jer je zagorcu miliji pedalj njegove rodjene zemlje — nego polovica Sriema i ciela Amerika. Zagorac je hrvatski pravi domorodac, on se nije nikad selio ni k sebi tudjinca pustio, on će valjda biti zadnji Hrvat u hrvatskoj zemlji ...

Pitao sam: „Hoće li nam se narod raztepsti?" — Ako ovako podje dalje, ja mislim da hoće: Tako će se raztepsti, da će u hrvatskoj zemlji biti sve to više svakoga drugoga naroda, najmanje hrvatskoga, a s vremenom će prevladati Niemci ... A ono, što je pobjeglo iz doma, to će se u svietu izgubiti, tako da za petdeset godina ne će njihova djeca — ako je budu imali — ne će ni znati, da im je otac bio Hrvat ... Liepi je to pogled u budućnost, je li?

„Pa što: liepi pogled? Ako ne budemo živjeli ovdje, gdje smo se rodili, živjet ćemo drugdje, — ne ćemo propasti. A budu li naša djeca za 50 godina — i još prije — budu li govorila englezki, — to je svejedno ... Samo da nam je uteći što prije zlu, pa makar sutra mi sami postali i Kinezi! ... Samo da nam je uteći gladu i nevolji! A za našu djecu — ako je budemo imali — za nju svejedno, što ne budu više Hrvati. Bolje će im biti nego ikojemu Hrvatu ..."

Znam, da svi vi ne mislite ovako, pače vas je možda vrlo malo, koji ovako mislite. Svaki od nas odlazi iz doma kao Hrvat i u dalekoj tudjini misli na stari dom i na rod, a mnogi želi, da se povrati. Ali ne varajte se! Kad je čovjeku u tudjini dobro,

kad nadje tamo znanaca, prijateljâ, a osobito kad se oženi i načini si novi dom, — onda više za stari dom ne pita. Ima već dosta Hrvata i Slovenaca u Americi, i to bogatašâ koji za stari dom baš ni malo ne mare. Oni su se već izgubili, „rastepli", — ali oni toga ne vide, ne osjećaju: To, što su oni bili naši, a sad više nisu, — to osjećamo samo mi, to nas boli, a njim je dobro. To vam je kao i ono, kad si čovjek odreže prst: čovjeka boli, a onaj odrezani prst — to je samo mrtav komad mesa: njega ništa ne boli...

Tako se, vidite, narodi ne samo rasipaju, nego i propadaju. Razlikujte dobro: ne propadaju ljudi, nego propada narod. Ne će poginuti ni propasti ni Petar, ni Pavao, ni Filip, nego će se odseliti u sviet, ostat će živi i dobro će im biti, — ali kad se tako sve po malo izsele svi, — onda više ne će biti hrvatskoga naroda, jer premda će ovi ljudi ostati živi i zdravi, ali to ne će biti više Hrvati.

I Židovi i Cigani su se raztepli po svietu, — ali nisu propali, jer je i dan današnji Židov Židovu i Ciganin Ciganinu brat, oni zajedno drže, oni su jedno, pa gdjegod se nastanu. Oni su se rasipali i raztepli, oni nemaju ni svoje vlade ni svoje države, — ali oni su jošte uviek narod; u svakom još živi ona stara duša, po kojoj se poznaju; jedna im je krv u srcu, pa srce još udara jednomu za drugoga, — još su oni svoji. „A kad se mi Hrvati raztepemo, — mi već ne ćemo biti ni svoji, nas ne će ni biti... To nije samo rasulo, to je pogibao i propast. Hrvatâ više ne će biti."

Ovako mi govori njekakav glas i ovako me straši. I tako me koji put zastraši, da zaboravim na svaku nevolju, koja nas bije i od ognjišta goni, pa mi onda dodje ova misao: Ne, ne ćemo tako propasti! Ako već moramo propasti i ako nas već mora nestati, onda propanimo jedan uz drugoga, neka nas na mjestu ubije glad, zima, bolest i nevolja, samo da ostanemo do kraja svoji, pa neka nas slobodno nestane, neka nam zajedno nestane i tiela i duše, a ne da prije izgubimo dušu, nego tielo! Pa što je to drugo, nego izgubiti dušu — narodnu svoju dušu — kad ostaviš sve svoje, kad ne mariš za ništa, što ti je bilo milo i drago, nego samo bježiš, da izneseš živu glavu!

Mislim, da nema ni jednoga medju nama, kojemu bi bilo baš posve svejedno, hoće li, ili ne će za sto godina biti nas Hrvata; svakoga vas, mislim, malo zazebe, kad pomisli na to: da u hrvatskom domu ni nigdje na svietu ne će biti traga ni hrvatskoj rieči, ni hrvatskoj pjesmi, a ni hrvatskoj misli... Ali ako vam nijednomu nije to svejedno, ipak se možda nitko od vas za to

ne stara. Kad je kojemu od vas zlo i kad ga pritisne nevolja i nužda, taj bježi u sviet, — a ne stara se i ne misli ovako: „Ako ja otidem i ostavim dom svoj za uviek, — odmah je doma jedan manje; a ako nas otide stotina, tisuća, deset tisuća, — lakše će doći u naš dom stotinu, tisuću i deset tisuća tudjinaca, jer će naših biti manje, bit će slabiji."

Malo koji vas ovako misli, ali to nije ni čudo. Ovako može misliti samo onaj čovjek, koji je prosviećen, koji ne misli samo na sebe i na svoje potrebe, nego njegova misao ide daleko u budućnost; samo prosviećena misao može promišljati o sudbini, o sreći i o udesu cieloga jednoga naroda i svieta.

Mislim, da me još pravo ne razumijete. Ne velim ja, da neprosviećen čovjek nema ni srca, pa da njega ne boli, kad vidi, da koji drugi čovjek pati, strada i propada. To boli svaki živi stvor, na to se i živina buni. Ne znate li, kako se (da prostite) svinje bune i rokću, kad čuju, da drugo svinjče cvili, kad ga kolju? Ne znate li, kako goveda njekako čudno, baš strašno mumljaju, kad nabasaju na krv, gdje se je prolila kod klanja! Znate vi to. To vam je ono, da svaki živi stvor dršće i trese se pred smrću ne samo svojom, nego i tudjom.

Ali to još nije ono, što je meni na pameti. Ja znam, da su svi ljudi meka srca, jedan više, drugi manje. Znate i vi, da mnogi podade sirotinji samo za to, da mu se makne izpred očiju. Što više, kazat ću vam, da u Zagrebu ima družtvo „proti prosjačenju"; i tomu družtvu daju ljudi novaca za prosjake (bogce, sliepce) — samo da im prosjaci ne dolaze na oči! A ima i drugih družtava za sirotinju i za bolestnike svuda po svietu, i to su vam tako zvana „čovječna" družtva ili učeno „humanitarna" družtva. Ovakva družtva ne pitaju, kakve je tko vjere, niti kakvoga je naroda i jezika, nego samo pitaju: je si li čovjek i jesi li u nuždi i nevolji, pa mu se onda smiluju i pomognu mu.

„Pa to je liepo i dobro, kad samo ima svieta, koji je dobra i meka srca, pa hoće da pomogne sirotinji i nemoćniku".

Jest, i ja velim, to je liepo i dobro. Ali još to nije dosta, to nije pravo ljudsko djelo, i ako je „čovječno". Pamtite dobro: Jao onomu, tko čeka pomoći i spasa samo od dobra i meka srca čovječjega! Sva družtva čovječnosti nisu i ne će nikada stvoriti nikakve velike stvari, nikakvoga velikoga djela. Dobro milostivo i meko srce smilovat će ti se samo dotle, dok stradaš, dok umireš; a čim počneš živjeti, — već te nitko ne miluje, jer svatko hoće i sâm da živi.

A zašto vam ovo razlažem? — Zato, što ima i u nas ljudi, koji zovu gospodu i imućnike, da se smiluju našemu narodu, da

ne propane; ima ljudî, koji zovu u pomoć dobro i mekano srce, da nam narod spase od rasula i propasti; ima ljudî, koji misle, da bi njekakvo „čovječno družtvo“ moglo pomoći našemu narodu, spasiti ga i podići ga na život.

A to je varka. Mnogo će ljudsko srce zaplakati, kad pogine jedan jedini čovjek; ali nijedno pa ni najmekanije ne će zaplakati, makar sutra propao cieli hrvatski narod. Milosrdna koja sestra-opatica (duvna, koludrica) bditi će čitavu noć nad bolestnim Ciganinom, vezati mu rane i blažiti mu boli, — i to je liepo; ali ista milosrdna sestra ne će ni okom trenuti, aki čitava hrvatska zemlja ostane sutra prazna i tako nestane i zadnjega Hrvata. To na nju ne spada, to se nje ne tiče, to nje ne boli. Ona ima srce, ali nema misli.

To je ona velika razlika. Dobro i meko srce nije još nijednoga naroda ni spasilo od propasti, a kamo li ga podiglo na život, to može samo velika misao.

Pamtite zato (jer zato vam i pišem): Nas Hrvatâ ne će spasiti od rasula i propasti nikakav jauk, nikakvo naricanje, nikakav plač nad sirotinjom i nevoljom našom. To može gdjekoga dirnuti u srce, — ali to nam pomoći ne će. Nas može na okupu zadržati i spasiti samo narodna misao. A to je ona misao, koju sam vam na početku razlagao; to je ono, kad te boli, ako ti odsieku prst, ili ruku; a tako boli i ono, kad se od staroga hrvatskoga panja odkida grana po grana, kad od hrvatskoga ognjišta odlazi jedno diete za drugim, pa se drugdje grije, a za staro ognjište ne mari; na tudje ognjište nosi, a na domaćem vatra trne; nas već i zebe i sa strahom čekamo: Sad će stoljetni i tisućljetni oganj ugasnuti, onaj oganj, kod kojega su se grijali naši oci, djedovi i pradjedovi, a kod kojega su se odnjihala i ona djeca, koja sad ognjište ostavljaju. Hrvatsko će ognjište ugasnuti . . .

Kad ovakva misao obuzme i gospodu i narod, — onda se narod ne može raztepsti, onda ne može propasti; onda se ne jauče nad ovim ili onim siromahom i nevoljnikom, onda se ne osnivaju „čovječna“ družtva, nego se narod kupi za narodnu obranu, iz koje onda nastane gospodarska i narodno-politička sloga.

Ako niste svega razumjeli, — dajem vam na znanje, da mi pero nije zardjalo . . .

Mali razgovori.

Politika.

Pravna država. Je li istina, da vam se koji put čini krivo, kad vas gospodin predstojnik odsudi na zatvor ili na globu? Krivo, pa krivo, — ali pomoći si ne možeš: Bog visoko, car daleko, — kažu ljudi.

Ali odavna već ljudi nisu bili zadovoljni s takvim odgovorom, nego su stvar uredili tako, da za ovakvu sitnicu ne treba baš uznemirivati čak samoga cara, a još manje Boga — hvala mu i dika budi! — nego da se tomu može i drugačije pomoći, i to tako, da ti gospodina predstojnika — ili kojega drugoga činovnika, koji ima vlast — da ga liepo tužiš sudu. Istina je, kad sud presudi, onda više ni „car“ ne pomože (ako se ne će smilovati). Ali ipak si bio na sudu, mogao si se braniti, mogao si dovesti i svjedoke, pa ti je možda sud dao i pravo. A ako ti nije dao pravo, možda si i kriv, a koji put ima pravo valjda i gosp. predstojnik. Svakako ste jedan čas bili jednaki, i to na sudu, gdje si ti smio tužiti, a on se morao braniti.

„Bome je to dobro, ako je istina, da je gdje tako.“ — Kako nije! Tako je već preko pod Bečom, pa i u našoj Dalmaciji i u Istri, a tako je i u Ugarskoj. I pod Bečom i u Ugarskoj ima „upravno sudište“, koje sudi upravnim činovnicima.

Ovakva država, u kojoj možeš svaku oblast tužiti sudu, — takva se država zove *„pravna* država“, a to znači, da svatko u toj državi može po sudu tražiti svoje pravo.

U Hrvatskoj pod Banom nema toga upravnoga sudišta.

Dom i rod.

Hrvatska opozicija, kako znate, sjedinila se je i stopila u jednu stranku, koja se i zove za sada samo *„Hrvatska opozicija“*. Nisam vam o toj stvari mnogo pisao, a to s više razloga. Danas ću vam kazati dvie, tri rieči, a to zato, što ću poslie opet o tom šutjeti. Sad se približuje poljski posao, pa ne bi bilo pametno, da se našemu svietu po selima dodijava s tom našom politikom. Gospoda u Zagrebu, koja imaju u ljetu toliko posla, koliko u zimi (a uviek imadu „mnogo posla“) — neka se liepo sad još u velikom tjednu skrušeno i od srca izpoviede, a onda za proljetnih i ljetnih mjeseci sve prouče, proštudiraju i priredle, da bude do jeseni sve gotovo, — a onda neka pozovu ljude sa sela, da se dade — **ime** toj novoj stranci.

Njeki se **strašno boje te skupštine**, koja će „krstiti“ stranku. Ali nemaju razloga. Da nije, kako jest, čovjek bi se upravo čudio, zašto se toliko natežu radi toga imena: hoće li se nova stranka zvati „stranka prava“ ili kako drugačije.

Ako hoćete mene časak poslušati, ja ću vam kazati dvie rieči o toj stvari.

Njeki su za to, da se nova stranka svakako zove ‚stranka prava“. To su pravaši. A ima i „obzoraša“, koji nisu proti imenu „stranke prava“, pače zagovaraju i brane, to ime. Ali meni se sve čini, da je ovo loš račun baš za one, kojim je do imena stranke prava. Zašto? Zato, pazite: Što su dobili pravaši, ako nova stranka bude „stranka prava“ po imenu, a bit će obzoraška stranka po *duhu,* po *misli,* po *radu,* po svemu? . . . Pa kud smo onda prispjeli?

Ne, prijatelji dragi! Neka se stranka zove kako joj drago, glavno je to: kakav je u njoj duh i misao. A neka naši ljudi misle kako im drago i što im drago, — nikoga danas ne bi smjelo biti medju nama, koji ne bi bio za duh i za misao stranke prava. Nikoga! Nitko ne bi smio izaći pred lice naroda, tko se samo i čas diže proti onoj misli, koja je vodila i nosila one ljude, koji su bili uz pok. Antu Starčevića. Nitko, pa ni oni, koji drugačije gledaju na Srblje, nego što je gledao pok. Starčević i drugi njeki pravaši. Rekao tko, što mu drago, istina je ovo: Kad nestane Starčevićeve misli, nestat će i hrvatske misli, i to ne zato, što ju je Starčević izmislio, nego zato, što je on tû *misao djedova naših* u najpogibeljnijem času

ponovio, bez straha ju branio usprkos svim porugam, i za nju postojano i strpljivo stradao i tako spasio toliko, koliko mi još ni prociеniti ne možemo... Pa da njegovo *ime* odvraća Hrvate od hrvatske *misli!* Pustimo imena, sva prolazna imena, — a držimo se misli! Nemojmo se boriti za ime stranke prava, nego za njezinu *misao.* Ako treba (a treba!) da koga „progutamo," „pozderemo" i „uništimo", — uništimo onda i zadnji trag onima, koji su proti pravaškoj t. j. proti djedovskoj hrvatskoj misli, ili su sad za nju, a sad opet mogu biti i bez nje. Uništimo sve kukavice i petljance, koji su svagda i ovamo i onamo, i opet nisu ni ovamo, ni onamo, koji vazda i uviek samo tobože „promišljaju", a u istinu se boje za svoju kožu, jer nemaju hrvatskoga srca. Uništimo to, pa će opet oživjeti hrvatska mladež, opet će oživjeti hrvatski gradovi, opet će se naći ljudî, koji će nas izbaviti ove strašljivosti i pospanosti, ove prave sramote narodne u kojoj smo danas. A ako to uništimo, nije nam baš mnogo do toga, hoće li se nova stranka i zvati „stranka prava", jer bi to bila u istinu stranka prava, a ne samo po imenu. Kako ja mislim, nikoga ne smije smetati ni ime „stranka prava" — ali svaki Hrvat, a ne samo pravaš mora paziti i nastojati, da nova stranka ne bude *po imenu* stranka prava, a po svem drugom svašta i ništa.

I madžaroni bi htjeli Dalmaciju sjediniti s Ugarskom po Hrvatskoj, — ako je istina, što se čuje. Kažu, da u tom poslu hoda i izpituje kojekoga jedan bivši ministar. Dok je prava narodna stranka tražila, da se Dalmacija sjedini, „madžaroni" nisu htjeli, a sad hoće, jer sad bi htjeli i — Madžari. Treba Dalmacija Madžarom, jer oni hoće veliku vlast i vladu na Balkanu, a za to je nuždno more a oni mora nemaju.

Pita se: Bi li to bilo za nas dobro, ili ne bi? — Kad su njekoliko godina pred smrt pok. Starčevića iznesli to pitanje pred zagrebački sabor, — bio je pok. Starčević — *proti* tomu. Rekao je u kratko: Dosta je, što je jednoj stranci zlo, koja je u savezu s Madžarima, pa zašto da bude i drugoj! Ali koju godinu iza toga — poslie smrti Starčevićeve — bio je nasljednik Starčevićev, prvak „čiste stranke prava", Jos. Frank — bio je za to, da se Dalmacija sjedini, premda je sve bilo, kao i za života Starčevićeva. Poslie je bio za to barun Rauh, koji je takodjer „madžaron", samo mu nješto nije pravo od sadašnjega bana (govorilo se. da bi on sâm htio biti ban, kako mu je bio i otac). A danas su za to sjedinjenje i „madžaroni", pa i njeki „narodnjaci" u Dalmaciji.

Bi li to bilo dobro, ili ne bi, na to se ne da odgovoriti jednom riečju: Bi, ili: Ne bi. Moglo bi biti i jedno i drugo zlo i dobro, i to po tom, kako bismo se dalje vladali. Hoćemo li, da se Dalmacija sjedini, — onda treba raditi ovako i ovako; a ne ćemo li, onda treba raditi opet drugačije, a onda...

Sviet.

Australija i Oceanija, — to je peti dio svieta, kako mnogi znate. Prvi je dio svieta Evropa, drugi: Azija, treći: Afrika, i to je „stari sviet", t. j. davno poznati sviet; a Amerika i Australija — to je novi sviet.

Australija leži pod Azijom i nješto je manja od Evrope, a velika je 12 puta toliko, koliko sve zemlje pod vladom bečkoga cesara zajedno. (Ima bez otokâ preko 7½ milijunâ četvornih kilometara.) Otoci oko nje zovu se jednim imenom *Oceanija,* t. j. „Pomorje", jer je to mnogo zemlje rasipano po moru, deset puta toliko, koliko ima svih hrvatskih zemalja (1¼ milijuna četv. kilom).

Sad je prošlo 300 godina, što je prvi Evropljanin, i to Portugalac, stupio na tu zemlju, jer Evropljani nisu prije za nju znali. Poslie su ju iztraživali Španjolci, Francezi i Englezi. Domaćih ljudi (koji su bakrene boje po licu i po tielu, a hodaju goli) ima već vrlo malo (možda ni 200.000), jer su uništeni i jer umiru.

Čitava je Australija pod Englezkom: to su englezke „kolonije", naseobine (ima ih pet), koje se same vladaju, samo im englezki kralj imenuje upravitelja (guvernera). Stanovnici su malo ne sami Briti (t. j. Englezi) i 100.000 Niemaca. Zemlja je najzgodnija za pašu. Evropljani nisu tu našli nikakve druge četveronožne živine osim njekakvih velikih zeceva, miševa, što li su.

Nauka, umieće i knjiga.

Što je to „pojam"? Čuli ste stalno, gdje tko komu kaže: „Ti nemaš o tom ni *pojma*". A to hoće reći: Ti ni ne znaš pravo, što je to i to. — Više puta čovjek zbilja pravo ne zna i ne razlikuje, pa zato se često čuje ona rieč: „Ti nemaš ni *pojma*". A i težko je više puta i pomisliti, a osobito je težko kazati, što je to i to. Da vas tko upita na priliku: „Što je čovjek?", — kako biste odgovorili? Kad su tako pitali staroga jednoga mudraca grčkoga, odgovorio je: „Čovjek je životinja na dvie noge i bez perja". Ali sutradan mu je drugi mudrac donio kokota (pievca), kojega je prije do gola operušao (oskubao), pa ga pustio pred onoga mudraca i rekao: „Eto, to ti je tvoj čovjek; to je životinja — na dvie noge i bez perja'. Tako mu je htio dokazati, da nema ni pojma, što je to *čovjek,* ili da ne zna kazati, što je čovjek. — A sad vi študirajte, imate li vi pojma, što je *čovjek.* Onda ćemo dalje nastaviti razgovor o pojmu. Ne će vam ni to biti na štetu.

Svaštice.

Ljute se na molitvu. Jedan zastupnik Sjedinjenih Država američkih ustao je proti tomu, da vlada Sjedinj. Državâ pošalje svoga čovjeka na slavu, kad se bude krunio englezki kralj Eduard VII. On je zato proti tomu, što je Englezka „samovlada" (monarhija), t. j. što nije republika, nego se njezin kralj piše „po milosti božjoj", a — davi u Africi dvie republike, hoće da uništi Bure samo zato, što ljube svoj dom i što ga brane. — Na to veli hrvatski američki list *„Branik"* u Čikagu (Chicago), da se Amerićani nemaju pravo rugati Englezom, jer su i Amerićani oružjem osvojili Filipinske otoke, jer i oni već trebaju sve više vojske za otimanje, i jer se sabor Sjedinjenih Država američkih počima — molitvom! — Što treba držati do naslova „po milosti božjoj", to je „Dom" već razložio; ali pomoliti se Bogu prije posla — to je svakako liepo. A što tomu prigovara naš *„Branik"*, — to je zato, što je to — „socijal-demokratski" list, pa misli, da mora zato biti i bezbožni list. Nema pravo, to se razumije, — tko razumije.

Kršćanska poniznost na bečkom dvoru. Znate, da je Isus Krist u četvrtak pred smrt oprao noge svojim učenicima. Na taj spomen i dan današnji peru noge na Veliki četvrtak svi biskupi, i to dvanaestorici staraca. Ali isto čini i bečki cesar, i to s velikom paradom. Tu se skupi sva cesarska familija, sva sila prvih velikaša i službenika. Usred dvorane prostre se bielim velikim stolnjakom, a oko njega se posadi 12 staraca. Starci su obučeni u dugi crni plašt, a oko vrata imadu bieli rubac. Sada dolazi cesar s familijom, a oko njega svećenstvo i sad se počima parada. Velikaši dodaju cesaru jestvine, a on ih meće pred starce, ali starci ne jedu, nego će i jestvine i posudu uzeti

sa sobom kući. Sad velikaši izuvaju starcima obuću, stavljaju im na koljena svima jedan dugi ubrus (obrisač), svećenik čita evangjelje: kako je Isus oprao noge, a na te rieči klekne cesar pred starca, drugi svećenik izlije starcu na nožni palac kaplju vode iz zlatne posude, treći drži zdjelicu pod nogom, a sluga mu dodaje obrisač, kojim obriše onu kap vode s nožnoga palca, a četvrti svećenik kadi tamnjanom. Tako to ide kod svakoga starca, a kad je gotovo, cesar opere ruke, dadu mu dvanaest kesa i u svakoj po sto srebrnjaka, pa to porazdieli starcima. I tako je parada gotova.

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Poljodjelstvo.

Državna podpora poljodjelstvu. U svakoj državi, a osobito u Ugarskoj, daje se velike podpore fabrikama iz državne kase, t. j. od narodnoga novca, a poljodjelcima malo, ili ništa. Zato se je i u Njemačkoj i u Ugarskoj digla već podavno nova stranka, koja je proti tomu, da se fabrikama (industriji) i trgovini daje tolika podpora i druge polakšice, a za poljodjelstvo se ne mari. To su tako zvani „agrarci" ili „poljaši". Medju njima ima dosta velikaša, koji imadu zemljišta. I mnoge su vlade u neprilici, kako će se vladati u ovoj stvari: hoće li pomagati fabrikama i trgovini, ili poljodjelstvu.

O toj stvari rekao je nedavno u peštanskom saboru novi ugarski ministar trgovine, Horanski (prije njega je bio Hegeduš): da se može jedno s drugim složiti, t. j. da niti fabrike smetaju poljodjelstvu, niti poljodjelstvo fabrikama.

To je istina, — ali najteže će to biti u Ugarskoj, jer tamo (kao ni u Hrvatskoj) nema dosta domaće robe, pa treba dati pripomoć fabrikama, neka živu i služe domaći ljudi, a neka ne ide novac u tudjinu. To je jedno. A drugo i glavno je ovo: U Ugarskoj ima preko 800.000 (t. j. blizu jedan milijun) židovâ, a znate, da židovi ne oru i ne kopaju. A židovi u Ugarskoj pokazuju se kao najveći Madžari, pa im madžarska vlada rado pomaže. Zato će novi ministar slabo što opraviti, ako ne dade ništa „kšefta".

Kad već govorimo o tome ministru, može se spomenuti i to, da od njega nitko ništa ne očekuje, jer kažu, da ne razumije taj posao.

Novčarstvo.

Štedione u Ugarskoj njekako su divno uredjene, kao i kod nas njekoje. Pomislite: ima štediona svojih novaca 50.000 (pedeset tisuća), a tudjih uložaka poldrug milijun! I tako se dioničari tove tudjim novcem, kad je sviet tako lud, pa daje štedioni na čuvanje trideset puta više novaca, nego što ciela štedionica ima. A kolika je tu sigurnost za novce, vidi se i po tom, što se je nedavno ustrielio opet jedan ravnatelj štedione, njeki Samuel Augenštajn. Čini se, da je židov, ali to nije nevolja, nego je nevolja, što je sirotinja ostala bez novaca.

Trgovina.

Njemačka roba u Ruskoj ne će više tako prolaziti, kao do sad, jer su Rusi, a osobito Poljaci u Ruskoj siti Niemca. Već je i vrieme bilo. Zato se iz Beča staraju, da bi svoju rati u Rusku? Ako je to roba onih je to roba, što bi ju Beč htio proturati u Rusku? Ako je to roba onih Niemaca, koji su pod Bečom, — to je sve jedan bies. Ako Rusi hoće, da to ne bude sve jedan bies, t. j. ako ne će i dalje kupovati njemačke robe, onda moraju iz države bečkoga cesara kupovati samo češku robu. To bi i trebalo. Česi neka izdaju i trgovačke novine u ruskom jeziku, inače će se i u tom dosjetiti prije Niemci.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Hrvatsko sveučilište ima samo jedno, i to u banskoj Hrvatskoj u Zagrebu. A Hrvatâ i Slovenaca ima i izvan banske Hrvatske do dva milijuna, — pa kud oni idu na visoke škole? — U Beč, u Štajerski Gradac i u Insbruk, a to ponajviše zato, što zagrebački izpiti ne vriede za one hrvatske zemlje, koje su pod Bečom. I tako mladi naši ljudi moraju trošiti u tudjem svietu i mučiti se s tudjim jezikom njemačkim, a ne dadu im u Zagreb! Zato je Dalmacija i Istra puna njemačkih i talijanskih činovnikâ.

Već se mnogo godina buni hrvatska mladež proti tomu, dok se napokon nisu u Beču smilovali i obećali (za sada samo „obećali") da će od sada zagrebački izpiti vriediti i za hrvatske zemlje pod Bečom.

Hrvati u Americi. Piše se „Domu" iz Alleghenya u Americi, neka za sada ništa ne pišemo u „Domu", kako je Hrvatom u Americi, jer — „mi sada rušimo staro i sebično, a postavit ćemo što boljega. Kad se pročisti, probistri, onda pišite, a za sada ne, jer nemate što dobrog napisati, a pisati zlo — nema koristi."

Hajde, neka bude! Samo je to naša nevolja, što eto i u Americi Hrvati najvole — rušiti „staro". A kad ćemo, ljudi božji, sagraditi dom, ako budemo neprestano rušili? Ne bi li se štogod dalo i pokrpati i popraviti? Nije li bolje i u starom domu, nego u — nikakvom, ili u tudjem?

Hrvatske novine u Osieku izlazit će od Uskrsa, a zvat će se „Dan". Bit će to hrvatske, ali „madžaronske" novine, a uredjivat će ih jedan čovjek (Martin Polić), koji je napisao već cielu jednu knjigu, da proslavi sadašnjega bana Hedervarija. Ako kani i svoje novine pisati samo za to, da ga i dalje slavi i hvali, onda bi moglo biti i bez tih novina, premda su u Osieku potrebne barem jedne hrvatske novine, kad imadu dvoje njemačke. Istina je, tamo se spremaju već deset, petnaest godina naši ljudi, da izdaju novine, ali im se njekako pravo ne će. Ali kad nije druge, neka „madžaroni" izdaju barem jedne svoje novine, barem ćemo vidjeti, koliko će imati predplatnika.

U Istri, u obćini volosko-opatijskoj, bili su nedavno izbori za obćinsko zastupstvo, pa su izabrani i opet naši čestiti ljudi, Hrvati. Talijanaši i njemškutari bili su počeli raditi proti nama, ali se napokon nisu usudili ni pokazati kod izbora. Izbori su počeli mirno, u redu, bez buke i pijančovanja. — Ovo je dosta velika stvar, što je ova obćina u hrvatskim rukama, jer je Opatija mjesto na glasu. To je na obali morskoj, a od njekoga vremena dolazi u Opatiju mnogo svieta iz bliza i daleka, da tu na moru pod blagim nebom počine i da se lieči. Dolaze ovamo i velika gospoda, vojvode i nadvojvode, pače i kraljevi (n. pr. kralj rumunski i grčki). Zato je u Opatiji sve više stranaca, koji su došli trbuhom za kruhom u našu zemlju, a sada rade proti nam i htjeli bi nam gospodariti. Kako već gospodare u Trstu i Puli, bacili su oko i na Opatiju. Ali ako se budemo vazda ovako vladali, kako smo se kod ovih izbora, pa još i bolje, — ostat će Opatija hrvatska. Dao Bog i živjeli čestiti istarski Hrvati!

Po slovjenskom svietu.

Ruski narod ipak nješto vriedi ruskomu caru. Kad je ovih dana ruski car pozivao predsjednika francezke republike k sebi, pisao mu je: neka dodje, pa će vidjeti, da je *ruski narod* za Franceze. — Tako eto piše ruski car, koji vlada po svojoj volji i ništa ne treba pitati naroda, jer tamo narod nema prava birati zastupnikâ, kad ni nema sabora. Pa ipak sileni taj car pazi na volju naroda. A drugdje, gdje se narod pita za izbore, sastaju se velika gospoda, govore o bratstvu i prijateljstvu, a i ne pitaju, je li to pravo narodu.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj nije složna vladina („liberalna") stranka, jer je nedavno u nju pristupila i madžarska narodna stranka, pa bi sad i njezini ljudi htjeli malo vladati i zapoviedati: koji to od njih htio bi da bude ministar. Sve je to prvomu ministru Selu (Szèllu) neprilika, jer mu sabor još nije odobrio proračuna (novaca) za god. 1902.

Ruska i Francezka zavladat će cielim svietom, — ako bude sreće. Do sada se je mislilo, da rusko-francezki savez i prijateljstvo vriedi samo za onda, ako bi se štogod dogodilo u Evropi (ako bi n. pr. Njemačka navalila na Rusku, ili na Francezku). A sada, od kako su Englezi sklopili savez s Japanom (to je na moru uz Kitaj), — javila je ruska i francezka vlada drugim vladama, da rusko-francezki savez vriedi i za Aziju. Sad su Englezi i Francezi očiti neprijatelji. Niemcu je sve to drago, jer misli: sad sam ja siguran, kad Francez i Rus ima posla s Englezom i Japancem.

Buri hoće mir, pa su dva njihova vodje pod bielim zastavama došli u grad Pretoriju. (Taj su grad Englezi osvojili i u njem stoje; a neprijatelj ide na dogovor k neprijatelju pod bielom zastavom, i onda mu ne smije nitko ništa). Ne, zna se, što su ugovorili, ali se zna, da i englezki kralj želi mir, jer će se za tri mjeseca kruniti.

Razne viesti.

Umro je kardinal Misija, nadbiskup u Slovenskoj Gorici (pri moru). Bio je seljačko diete, a rodom Slovenac iz Štajerske, ali je bio veći prijatelj Niemcu i Latinu, nego nama Hrvatima i Slovencima. U Rimu su ga cienili i poštovali, pa i kardinalom imenovali. Bio bi mogao postati i papom, jer se papa izabira samo izmedju kardinalâ.

Umro je Tisa (Tisza) Kalman, njegdašnji ugarski prvi ministar. Bio je rodjak sadašnjemu Banu. Hrvatom nije bio prijatelj.

Ceste u Zagrebu bit će skoro pokaldrmane ili popomošćene, i to fino, samo se još ne zna, hoće li se i za to upotrebiti asfaltna smola, ili kamen, ili drvo. Liepo će svakako biti, a i — skupo.

Za naše Plitvice pišu jedne englezke novine, da takve krasote nema na svietu. Plitvice — tako se zove sedam jezera u Lici, gdje voda pada iz jednoga jezera u drugo. Da ima do tih jezera željeznica, išlo bi tamo više i našega i tudjega svieta. Ali što ćemo, kad svi skupa Hrvati ne mogu sagraditi ni pol pedlja željeznice!

Grad Beč ima duga 285 milijuna Kruna. (To je po prilici četiri puta toliko, koliko banska Hrvatska ima na godinu svega dohodka — skupa s onim, što daje u zajedničku kasu u Pešti).

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 7. | U Zagrebu, u četvrtak, 10. travnja 1902. | God. 3.

Hoće li seljak biti uviek zadnji?

Da seljaka svatko drži za zadnjega čovjeka, to je istina, i na to se mnogi tuže. Ali tu se ne hasni tužiti, jer to na jedan put ne će postati drugačije. A hoćemo li, da postane drugačije, to jest, da seljak ne bude uviek zadnji, treba znati: Zašto je seljak danas zadnji, zašto ga drže za zadnjega? Kad bi se to znalo, onda bi se lako i tomu pomoglo, da seljak ne bude zadnji.

Vi znate, što je to, kad je čovjek zadnji. Tko je zadnji, na toga nitko ne gleda i ne pazi, pa bilo njemu pravo, ili krivo. A baš je tako seljaku. Prosudite samo jednu stvar, n. pr. ovo: Dodje seljak pred kakvoga god gospodina, pa bio to baš najmanji gospodin, recimo pisar. Kod svakoga gospodina ima u sobi kakav takav stolac, ali se riedko dogadja, da bi koji obćinski gospodin ponudio seljaku, da sjedne i sjedeći pričeka, dok dodje na njega red. Ali neka bi bilo i bez toga, da nije koji put i drugoga. Znate i sami vrlo dobro, što seljak može čuti i doživjeti od gospode. — A dodje, recimo, njekakav njetko, samo neka nije seljak, ni u seljačkom odielu, a osobito, ako je Niemac, ili ako govori njemački, naš gospodin odmah ustane i izadje pred njega, nakloni se, upita: „Što izvolite?", a onda mu primakne stolac i kaže: „Izvolite časak sjesti, odmah ću Vas poslužiti" . . . A ti, moj dragi čika, koji si i sâm možda onaj stolac pomogao kupiti, — ti ne znaš, kako se na njem sjedi.

Recite, je li, ili nije tako? — Ne prigovaram ja, što gdjekoja gospoda hoće da počaste pridošloga gospodina u kaputu i cipelama. To je liepo, tako i treba, pa makar baš i govorili sokter bosokter, ili prego šinjor. Ali meni se njekako čini krivo, što njeki tako ne paze i na seljaka, koji nema kaputa ni cipela, koji nezna sokter bosokter, ni prego šinjor, nego se oblači onako, kako se je oblačio njegov djed, a i govori tako.

Ali badava mi se čini krivo, kao i vama, — tu nema pomoći

ni danas, ni sutra, — nego sve po malo. Sve po malo će doći i do toga, da ni seljak ne će biti zadnji ni medju drugom gospodom, a kamo li medju ovom malom gospodom obćinskom. A kad će to biti, i kako ćemo do toga doći, to sam vam nakanio razložiti.

Najviše neprilikâ medju ljudima nastaje zato, što svi ljudi nisu jednaki, pa tako je nastala i ona neprilika. A kad svi nisu jednaki, onda njetko mora biti prvi, a njetko zadnji, — to se razumije.

Sad ako pomislimo: zašto svi ljudi nisu jednaki, lako ćemo se domisliti i priznati, da su dvie stvari, koje jednoga čovjeka vode pred druge i dižu nad druge. A te dvie stvari — to je jakost i pamet.

Razumije se: Ni sâm Bog nije svim ljudem dao jednako jakosti i pameti, nego jednomu više, drugomu manje. Ali ako je to istina, je li istina i to, da su baš samo seljaci došli na sviet najslabiji, i da baš oni imaju najmanje pameti? Je li to istna?

Nije to istina, nego je to ovako: Seljački t. j. zemljodjelski je posao takav, da je čovjek uz zemlju privezan. Zanatnik i trgovac ide po svietu, i sviet dolazi k njemu; a zemljodjelac ne može svoje zemlje uprtiti na ledja, i nijednoga svoga posla ne može otrgnuti od zemlje: on može živjeti, a da gotovo nikad ne ostavi svoje zemlje i svoga sela. A znate, da se čovjeku brusi pamet samo medju svietom. Čovječja je pamet kao dragi kamen; dragi kamen ima svoju vriednost i sâm za se, ali za sviet vriedi samo onda, ako se izgladi i izbrusi, a brusiti ga ne može nijedna druga stvar, nego samo drugi dragi kamen. Tako i čovječja pamet: ona je tupa sve dotle, dok se ne sastane s pameću drugoga čovjeka, pa se onda to kreše i brusi. Tko nije ništa vidio, taj ništa ni ne zna, pa neka mu je Bog dao najbolju i najbistriju pamet, — ta pamet ostaje u tami i ne svieti se.

To vam je dakle prva neprilika, što seljak zemljodjelac nema prilike, da dodje u sviet, da više vidi i čuje, i da si tako pamet izbrusi i da se nauči vladati i živjeti s drugim svietom, osobito s gospodom.

A druga je neprilika, što je zemljodjelac slab. Ne mislim ja na to, što svaki zemljodjelac nije jak kao medvjed, jer znam, da medju seljacima ima mnogo više jakih ljudi, nego medju trgovcima i gospodom. Ali danas ne vlada u svietu samo tjelesna jakost i snaga. Istina je, ona i danas dosta vriedi, ali ne vriedi, koliko je njekada vriedila. Njekad su najjači ljudi bili prvi junaci, vojvode, gospodari i vladari. Sviet je sve to pametniji, jer se sve više mieša, sve više dolazi jedan k drugome, pa sve više vriedi ona: Dva loša ubiše Miloša. Sviet se udružuje, slabi se slažu proti jakomu, i zato danas jakost manje vriedi. Ovo ću vam potanje razložiti, pa malo bolje pripazite.

Dok su njegda jaki ljudi, junaci i vojvode branili i vodili narod, narod ih je poštovao i slavu im pjevao, kao ono Kraljeviću Marku. Ali kad su junaci postali nasilnici i tlačitelji naroda, složio se narod i zakrenuo im vratom; tu se je dogodilo ono: Dva loša ubiše Miloša.

Ali davno je već, što je tako bilo. Danas je drugačija jakost, koja vlada, a to je imetak. Što su njegda bili junaci, to su danas bogataši. Pa kakogod je bilo moguće, da su se slabiji složili proti jakomu, tako se danas slažu siromasi proti bogatašom. I tu je početak onomu, o čem se razgovaramo, t. j. tu treba da se zemljodjelac lati posla, da ne bude uviek zadnji.

Kako? — pitate. — Pazite. Njeki kažu, a i „Dom" je već pisao: Prosvietite seljaku pamet, naučite ga ovo i ono, dajte mu znanja, — pa će se i on podići, ne će biti zadnji. — Ali oni, koji ovako govore, zaboravljaju ovu veliku stvar: Istina je: Dva loša ubiše Miloša, — ali nije istina, i nikad ne će biti istina, da bi i stotina, i tisuća bedaka i tupaka, — a kamo li dva! — da bi rekoh i tisuću bedaka složnom pameću nadvladalo i jednoga jedinoga umnika, t. j. pametna čovjeka.

To je ona velika razlika! Dva slabića mogu više, nego jedan junačina, a tisuće siromaha, kad se slože, mogu opet više, nego jedan bogataš; ali neka se sastane deset bedaka, oni će zajedno biti još bedastiji, nego svaki sâm, a kamo li da bi bili pametniji od jednoga jedinoga umnika! Nikada! I naša rieč kaže: Gdje je mnogo babâ, tu su i djeca kilava.

Zašto vam ovo na pamet donašam? — Zato, da vam pokažem put, kojim seljaci mogu doći do toga, da ne budu uviek zadnji. A za to su dva različna puta.

Hoće li seljaci-siromaci, da se podignu iz svoga siromaštva, da ih ne dave bogataši, — mogu do toga doći samo slogom i svi zajedno. Tu vriedi ona: Dva loša ubiše Miloša, — premda mi ne treba nikoga da ubijamo, ili kakvo drugo zlo činimo, nego samo da se branimo i dignemo.

To je jedan put. Posve je drugi put, ako hoćemo, da se oslobodimo i obranimo od onih, koji su pametniji od nas, pa nas preziru, zametavaju i za nos vode. Tu se neka stara i neka radi svaki sâm za se.

Pazite, što vam govorim: Ako se seljaci slože, mogu se obraniti od bogatašâ, koji ih drže u šakama; za to ima nade. Ali, pamtite, nema nikakve nade za to, da bi mnoštvo naroda moglo na primjer voditi politiku. Tu vriedi više jedna mudra glava, nego milijun ludih.

U kratko dakle reći ćemo ovako: Hoće li seljaci, da budu

više vriedili pred bogatašima, treba da se slože; tu može biti na pomoć i najsiromašniji i najbedastiji. Ali sâm jedan ne može u toj stvari ništa. — Hoće li naprotiv seljak, da ga drugi poštuje, i da ga za nos ne vodi, n. pr. u politici, — tu se mora starati svaki sâm, da otvori oči, da si nabrusi pamet, da uzmogne u potrebi ne samo odkresati i odgovoriti, nego se ne dati ni za nos povesti.

Jednim i drugim putem dade se mnogo učiniti, i već se je nješto i učinilo. Prvi se ovaj put zove gospodarska organizacija, — a to su n. pr. „Seljačke novčane zadruge“; a drugi put — to je naobrazba zemljodjelca. Od onoga prvoga puta i načina, t. j. od sloge, od toga se možemo mnogo nadati. A što može seljaku dati prosviećenje i naobrazba, da ne bude zadnji, i što može seljak u toj stvari postići, — o tom ćemo se još potanko razgovoriti, i to zato, što ima ljudi, koji kažu, da u toj stvari mora seljak biti i ostati — uviek zadnji.

Hrvati i njihove žene.

Nije mi na pameti, da govorim o hrvatskih gospojah, jer su danas gospoje po čitavom svietu u mnogom jednake, ili baš i posve jednake. Mnoga današnja gospoja Hrvatica jedva se koliko razlikuje od gospoje Niemice, ako se ne razlikuje od nje u štednji, jer je poznato, da su Niemice vrlo štedljive i čuvarne, a hrvatske gospoje... Ali dajmo im mira, pa pogledajmo malo hrvatske seljanke.

A je li vriedno pogledati na taj ženski sviet? Po ničem drugom ne možeš i ne ćeš tako lako prosuditi, što vriedi čovjek, što vriedi dom, i što vriedi narod, — po ničem drugom tako, kako po ženi. Ima naš narod za to i svoju rieč, — ali mi sad nijedna ne pada na pamet, osim ako hoćete čuti onu staru, da žena drži tri ugla na kući, a muž četvrti, ... ako vjerujete.

Vjerovali, ne vjerovali, svakako je istina, da se po ženi može najbolje poznati dom i cielo gospodarstvo, a to zato, što bez žene i nema doma ni gospodarstva. Bez žene mogu biti braća (fratri) u samostanu, koji živu od onoga, što izprose; bez žene može biti velika trgovina i možda još koješta, — ali doma nema bez žene.

Ali ne ću vam govoriti na prazno, nego ću vam samo u kratko pokazati, kako se liepo svaki hrvatski kraj pozna po svojoj ženi.

Kako se hrvatski narod pozna po ženi, najbolje ćete vidjeti, ako vam predočim hrvatsku seljanku iz dolnje Hrvatske, a onda uz nju postavim hercegovačku seljanku; a sve ćete vidjeti, kad uz svaku postavimo još njezina muža.

Pogledajte hrvatsku seljanku tamo od Vinkovaca, dolje medju Savom i Dunavom: po odielu, po držanju i po vladanju vidi joj se, da je tu njezina vlada. Odjevena je liepo i bogato, — pa ne bilo u kući koji put ni zrna soli; drži se, kao da sav sviet na nju gleda, a vlada se slobodno, otvoreno, kako se i vlada onaj, koji sâm vlada, čija rieč vriedi. Istina je, gotovo sve odielo, što je na njoj, to je ona sama izradila svojom rukom, to joj se mora priznati. Ali se mora reći i ovo dvoje: Je li blago bilo gladno, je li kruh bio umiešen i t. d., dok je ona vezla sebi skute i rukave, — za to ona ne pita; a drugo: dukati mali i veliki moraju biti pod vratom, pa makar išli volovi na pazar! — A kako se drži i vlada! Njekoliko rieči o tom bit će vam dosta: Njezina se rieč svuda čuje, — koliko u kući, toliko i na dvoru — u kolu. Koliko njezina rieč vriedi u kući, vidi se po tom, što već i vrabci na krovu pjevaju pjesmu: da su žene krive, što su se stare kuće podielile i raztrgale. A kako se tek njezina čuje u kolu, pa bila ona djevojka, ili snaša! Tko iz kola prkosi svekru i svekrvi, ako ne prkosi snaša? Tko će iz kola pred cielim selom prigovoriti i popu, ako mu ne će opet snaša? Tko će bolje skuditi momka i djevojku, ako ne će žensko iz kola? — A postavite sad uz ovu seljanku njezina čovjeka: Slabašan je to obično čovuljak, na njemu gole biele gaće i košulja opasana tkanicom, ili remenom, možda kaki prsluk, pa onda na glavi klobuk, a na nogama prosti opanci, u ustima lulica, — i to vam je gospodar svoje žene! Ona je prama njemu kao kraljica i gospoja!

Tako je na jednom kraju hrvatske zemlje, — tamo, gdje žena vlada, a muž strada.

Na drugome kraju, tamo na golom onom kamenu, — tu je baš naopako sviet od ovoga. Hoćete li ličanku, hoćete li dalmatinsku zagorku, hoćete li hercegovku, — to vam je jedno, jer se za nijednu gotovo ni ne zna. Malašna je i slabašna jedna i druga i treća, jer ju ubila od mladosti svaka muka i nevolja. Na Hrvatici iz dônjih strana košulja i skuti od devet polâ platna, — a ova koraca u uzkoj košulji od četiri pole — kao u vreći; pred onom je sprieda na krilu izšarana pregača (zaslon) tako, da ti se čini: tu je naslikan cieli sviet; a one sirotice prekrile krilo mrkom, crnom pregačom od kozje dlake; na onoj dolje svaka nit stoji na svome mjestu, a ova jedva da je prikrila golotinju; na onoj zlatni dukati, a ova je — kad je već žena, pa to mora biti — zadovoljna, ako dobije odkud koju cigansku paru, da ju uplete u vranu kosu. Pa onda nije čudo, što na nju nitko i ne gleda,

što za nju nitko i ne pita. Njezina se ne čuje ni u domu, ni na dvoru: ona je tu za to, da radi sve u kući i oko kuće, pače ide i u drva, jedino što ne ore. — A pogledajte joj čovjeka: To je junak, to je čovjek! Nije ga ubilo nikakvo zlo. Gdjekoji, istina je, nema ništa, ali ima sebe i svoju ženu, kojoj je on gospodar. A ima ih, koji i imadu nješto, pa taj je tek pravi junak: sve na njemu zlato i srebro, fino, skupo i liepo odielo, brate, — kao ban! Pa u nazdravici ga i zovu prijatelji i kumovi: Bane domaćine! A ako i nema ništa, drži se kao ban i gospodin, kao svoj čovjek, s kojim nitko ne pravi šale, a najmanje njegova žena.

Eto — to su vam u kratko Hrvati i njihove žene, ako pogledamo one, koji su najdalje jedan od drugoga. A što je medju njima Hrvatâ i njihovih žena, to je po svom životu i vladanju sve bliže i sličnije jednomu, ili drugomu kraju. A zašto je ovdje ovako, a na drugom kraju onako, i to bi bilo vriedno razpraviti i razložiti, — pa će se i za to naći koji list u „Domu“, ako Bog dâ.

Što je to proračun i kakav mora biti pravi proračun?

Valjda je već svaki „Domov“ čitalac čuo za riječ „proračun“, a mnogi je možda već i izgovorio rieči „obćinski proračun“, a možda i „državni proračun“. Ali ovo je velika rieč, pa nije dosta samo čuti i izgovarati, nego treba i znati, što znači.

Samo po sebi rieč proračun znači: račun unapried, račun unaprvo, i to račun o tom, što tko može zaslužiti i potrošiti za neko odredjeno vrieme, za dan, tjedan, mjesec, ili godinu. Tako nadničar i nehotice ima svoj dnevni proračun, t. j. misli na to, koliko može najviše na dan zaslužiti i najviše potrošiti. Činovnik, koji diže plaću svakoga prvoga i nehotice slaže svoj mjesečni proračun, a poljodjelac, koji bere svoj prirod samo svakoga ljeta, ili svake jeseni, slaže u misli svoj godišnji proračun, t. j. nada se unapried u zimi i u proljeću takvomu i takvomu prirodu, pak odmah računa na takav i takav potrošak.

Ali to nije pravi proračun, kad se samo nehotice, ili samo u glavi računa prihod i potrošak. Prvo je naime i glavno za pravi proračun, da se sve računa točno, t. j. da se sve piše. I za to nepismeni nadničar ili poljodjelac ne može voditi pravoga proračuna.

No ljuto bismo se prevarili, kad bismo mislili, da je dosta biti pismen, pa ćeš sastaviti mjesečni, ili godišnji proračun. Dapače baš je naopako, te gospoda, koja su obično sva pismena, živu obično bez točnoga računa, t. j. bez pravoga proračuna, baš kao nepismeni seljak. I ne živu tako samo mala gospoda,

koja dobivaju na godinu samo koju stotinu plaće i koja na mjesec troše samo oko trideset do pedeset forinti, te si i u glavi mogu kako tako složiti svoje račune. Nego tako rade i najveća gospoda, koja na godine beru hiljade, a na mjesec troše stotine. Dapače dugo su i dugo vremena i sami vladari, carevi i kraljevi, živjeli bez pravoga računa, pak su po miloj volji trošili i sami, a što je još gore, dali trošiti i drugima narodni novac, a oni su to držali za svoj dohodak.

Dok su bili maleni porezi i malene daće, t. j. dok u carsku kasu nije išao narodni novac na stotine i stotine milijuna, dotle se nije baš tako jako osjetilo, kako je to težko i zlo za narod, kad vladar živi bez pravoga proračuna. Ali kad su porezi postali veliki i pretežki, počeli su se ljudi pitati, — kako je već i „Dom“ pitao: A kamo idu ti silni naši novci, koje mi tako težko dajemo? Tko ih troši i na što se troši, i imamo li mi od toga kakve koristi?

Najprije se tako zapitaše Englezi, pak je zato već prije nekoliko stotina godina nastao u Englezkoj običaj, da kralj ne smije nametnuti nikakove daće bez narodne privole, t. j. bez privole narodnoga sabora. Englezki su se kraljevi tomu običaju otimali, i jedan medju njima po imenu Karlo I. odredio je godine 1629. jedan novi porez bez pitanja sabora. Ali se je našao jedan čovjek — zvao se je Hampden — koji nije htio platiti toga nezakonitoga poreza. Hampden je dakako došao pred sud, bio je i odsudjen, ali je radi toga nastalo takvo nezadovoljstvo u narodu, da se kralj bojao sazvati sabor. Istom poslie jedanaest godina sazvao je Karlo I. opet englezki sabor, koji se je tako odlučno digao proti nezakonitomu porezu, da je kralj zastupnike poslao kući. Ali ih je opet iste godine po Svim Svetima morao pozvati, a oni sad pozvaše jednim pismom cieli englezki narod, da se digne proti svakomu nezakonitomu porezu. Od toga je nastao rat medju kraljem i narodom, pak je na koncu Karlo I. dne 3. siečnja 1649. izgubio krunu i glavu.

Tim još nije bila gotova borba za pravo naroda, da si sam odredjuje porez, te je još jedan englezki kralj izgubio krunu, dok je englezkomu saboru pošlo za rukom stvoriti takav zakon, po kojem je kralj dobivao stalnu svotu novaca za svoj trošak, a o svim drugim novcima točno se vodio račun, od kuda se uzimlju i na što se troše. Bilo je to prije dvie stotine i više godina (1688. god.) I upravo taj zakon najviše je pomogao Englezkoj, da je postala vrlo bogata i napredna. Dok su drugdje po svietu mnogi vladari, a još više njihovi ljubimci u ludo trošili na stotine milijuna narodnoga novca, dotle su u Englezkoj narodni zastupnici

dobro pazili, da se sav narodni novac troši na narodnu korist. Najludje se narodni novac razsipao na kraljevskom dvoru u Francezkoj, pak je odtuda nastao prekomjerni dug, radi koga je napokon ponajviše i buknula velika francezka revolucija, u kojoj je francezki kralj Ljudevit XVI. (šesnaesti) izgubio opet i on siromah i krunu i glavu, a bio je sâm vrlo pošten i dobar vladar.

Poslie te revolucije malo po malo i drugi narodi počeše tražiti, da im se porezi ne nameću bez njihove privole i da se točno vodi proračun o poreznom novcu i o državnom trošku.

Kod nas u Hrvatskoj imao je naš hrvatski državni sabor od starine pravo, da odredjuje porez i da pazi na trošak poreznih novaca. Ali našemu seljačkomu svietu bila je od toga slaba korist, jer su u hrvatskom saboru do g. 1848. sjedili samo velikaši i plemenitaši, te je taj sabor bio samo državni sabor, a nije bio ujedno i narodni sabor.

Od g. 1848. u tom je saboru većina takvih zastupnika, koje imade birati narod, pak je za to i današnji naš sabor u Zagrebu hrvatski narodni državni sabor. Sad bi nam dakle jako koristilo, kad bi taj naš domaći i narodni sabor odredjivao poreze i pazio na sve državne novce, koji se pobiru u Hrvatskoj. Ali vi znate, da po onoj nagodbi od g. 1868. izmedju Hrvatske i Ugarske o svim državnim novcima iz Hrvatske odlučuje onaj sabor u Pešti, u kojem ima 400 Madžara i samo 40 Hrvata. I samo tomu saboru mora peštanska vlada dati sve račune, samo njemu mora svake godine predložiti točan proračun o svakom dohodku i o svakom trošku, a našemu saboru u Zagrebu pošalje ta vlada iz Pešte gotove račune i gotov proračun, i o tom se u našem saboru ništa ne razpravlja, nego se taj račun svagda bez razprave primi.

Peštanska vlada radi po zakonu, a naš sabor po običaju. Ali taj zakon o proračunu mienja se svakih deset godina, pak se baš i sada 15 hrvatskih i 15 ugarskih izaslanika dogovara, da taj zakon ponove. A mogao bi se taj zakon i sasvim promieniti tako, da bi naš hrvatski narodni i državni sabor pazio na svaki hrvatski novčić i da iz Pešte ne bi mogli nikakve daće nametnuti, ni nikakvim našim dobrom gospodariti. Kad bi se tako taj zakon promienio, onda bi i Hrvatska imala svoj pravi državni proračun. Evo, kako bi to bilo:

Svake jeseni sastao bi se sabor u Zagrebu, kako se i sada sastaje, ali umjesto da narodni zastupnici govore o svem i svačem i da se čak grde, psuju i ruže, oni bi razpravljali o proračunu, jer pravi proračun mora biti gotov prije nove godine. A sgotoviti takav proračun nije lak posao, a nije lako ni takvomu poslu prigovoriti, ili ga pohvaliti. I za to bi najprije vlada naložila financijalnim i drugim činovnikom, da joj priprave sve račune, iz kojih se vidi, koliko najmanje može biti svega državnoga dohodka i koliko mora biti svega državnoga troška. Taj se posao zove: priprava za proračun. Onda se ti svi računi slože u jednu knjigu, i tu knjigu dade vlada saboru, pa ju dobije svaki narodni zastupnik, da ju prouči. Onda se o toj knjizi u saboru razpravlja i to ovako: Zastupnici paze na ove četiri tvari: Prvo, jesu li u proračunu zapisani svi prihodi i svi troškovi, t. j. je li proračun podpun; drugo, je li svaki prihod i svaki trošak posebice zapisan, t. j. je li proračun razumljiv, nije li možda tamo nešto spleteno i smotano tako, da se pravo ne zna, za što se novci troše; treće, svaki se prihod mora točno izračunati prema izkustvu prijašnjih godina, a svaki trošak temeljito dokazati, da je baš potreban, t. j. kod proračuna mora se što točnije procieniti državni dohodak i što temeljitije razložiti državni trošak.

Poslie takve rasprave primi sabor proračun, kralj ga potvrdi, i onda je to: Zakon o državnom proračunu. Samo po tom zakonu smiju se državni novci trošiti, a ako vlada na što drugo te novce troši, može ju sabor obtužiti. U nauk o proračunu spada još i to: Nijedan činovnik, pa ni sam ministar ne smije sam sebi izplaćivati plaće, ili još bolje: državnih novaca ne smije nikada dirnuti jedna ruka, nego svaki novčić mora proći kroz mnogo ruka i sve se to mora zapisati. Svi ti zapisnici, te namire i računi zovu se državno računovodstvo. Mi Hrvati nemamo sada svoga državnoga računovodstva, nego svaki naš novčić prodje najprije kroz mnoge ruke u Pešti, dok ga dobije naša vlada u Zagrebu. Razumije se, svaki zakon o proračunu vriedi samo godinu dana.

Sad još samo ovo: Malo je već naših ljudi, koji ne bi znali, da je Amerika bogata zemlja i da su Amerićani bogati narod. A kako da to ne znadu, kad je tamo preko mora već više od pol milijuna hrvatskih žuljevitih ruku, kad tamo za domom svojim, za tužnim i za siromašnim domom hrvatskim, uzdiše preko dvie sto tisuća poštenih duša? — A zašto je Amerika bogata?

Čujte i zapamtite dobro : Zato, jer u Americi nema odrasloga domaćega čovjeka t. j. rodjenoga Amerićanina, koji ne bi sasvim dobro znao svih ovih stvari o državnom proračunu, i koji ne bi svoje glave dao za prvo i najpotrebnije narodno pravo: da narodu ne nameće poreza tudji sabor i da narodnim novcem ne gospodare tudje ruke. Amerićanu je prvo i glavno pravilo za svu njegovu politiku: dobro paziti i točno znati, kamo idu obćinski i državni novci, kakav je obćinski i državni proračun.

A koliko hrvatskih seljaka znade i pita barem za proračun svoje obćine?

Mali razgovori.

Život.

„Nemoj se protiviti zlu!“ Možda se sjećate, kako smo se ono razgovarali, o ruskom grofu Tolstom, koji je počeo širiti svakojake nove nauke i mudrije, a onda i to: da se čovjek ne smije protiviti zlu, nego zlo trpjeti. Valjda misli ruski mudrac, da će zlo samo od sebe nestati.

Ja mislim, da ne će, — ali o tom nisam nakanio dalje razpredati, nego mi je ovo došlo na pamet, kad sam se sjetio, kako i drugi ljudi znadu „ne protiviti se zlu“.

Čujte ovu zgodu: Još sam bio mali, a u našu kuću došao u večer stranac putnik i moli, da mu dademo prenoćiti. I dali smo mu, i čovjek prenoćio. A baš je bila jesen i soba puna kukuruze, i svi smo ju na večer triebili ili komušali. Tu, na mekom perušinju (ili na onoj kuželjini, kako drugdje kažu) — na tom je prespavao taj putnik. U jutro, kad se je s nama naručao, vidimo mi djeca, kako stariji nješto šapću, kao da se je nješto dogodilo, što djeca ne smiju znati. A za čas ode i putnik. Kad je otišao, čujemo mi, da je bio nješto ukrao i to spravio i sakrio njekamo u svoj svežanj, ili kovčežić, što je sa sobom po svietu nosio. Ali to se opazilo, pa su mu to izvadili, dok je on jeo, ali mu nisu ništa kazali. Najstariji moj brat stao prigovarati: zašto otac lopovu i lupežu nije ništa kazao i ljudski ga barem obrisao, ako mu i ne bi malo pete podprašili. A na to će moj otac: „Pusti mira, neka ide k vragu! Da sam mu što rekao, ili učinio, može doći, nesreća jedna, pa nam zapali kuću! Neka ga zlo nosi!“

Kad sam poslie pošao u sviet i vidio, kako pošteni ljudi moraju mnogo i mnogo puta živjeti u strahu pred lopovima, — onda sam se sjetio ove male zgode, ali velike stvari. „Neka ga vrag nosi — Bog budi s nama! — mogao bi nam još i kuću zapaliti!“ . . .

Dom i rod.

Hrvatski biskupi nisu njekako pravo zadovoljni s politikom, koju vode ljudi oko sv. otca pape. A rodilo se to nezadovoljstvo radi onoga „gostinjca sv. Jeronima“ u Rimu. Ponovit ću vam u kratko cielu stvar.

Od starine, već blizu 500 godina, ima u Rimu jedno družtvo ili bratstvo, koje se složilo za to, da bude na pomoć našim putnikom, kada dodju u Rim na proštenje, ili po kakvom drugom plemenitom poslu. A našao bi tu pomoći i svaki drugi naš čovjek, ako bi se baš u nuždi našao. Mnogi naši imućni ljudi darivali su ovo družtvo, pa se je s vremenom nakupio priličan imetak, koji danas iznaša, kažu, preko četiri milijuna Kruna. Medju ostalim velikim darovnicima spominje se i sabor kraljevine Hrvatske i bosanska kraljica Katarina. Družtvo je ovo s vremenom kupilo sebi i kuću, u kojoj su stanovali i noćili naši gosti, pa se je po toj kući i cielo družtvo zvalo „gostinjac“ ili „hospic“. Poslie je papa u ovaj gostinjac postavio svećenike-kanonike, koji su dakako morali biti naši ljudi, a uz drugi svoj crkveni, ili učenjački posao upravljali su i imetkom ovoga našega „gostinjca“ i kaptola. Tako je to bilo mnogo godina.

Ali s vremenom se je vidjelo, da taj „gostinjac“, a ni kaptol s kanonicima nije baš ni za što potreban, a da bi bilo potrebno nješto drugoga, a to je: da bi više naših svećenika dolazilo u Rim, da se tamo dalje uče. Trebalo je dakle taj „gostinjac“ i kaptol preurediti. To je sv. otac papa i učinio svojim pismom od 1. kolovoza 1901. Tim pismom naredio je papa, da više nema ni „gostinjca“ ni kanonikâ, nego zbor ili „kolegij“. Prve su rieči u tom pismu: *„Slavenski narod“* (u latinskom jeziku: *„Slavorum gentem“).* A novi zbor prozvao je papa: zbor *„za hrvatski narod“*.

Kad je to papa učinio, njeke su novine pisale, da je to velika stvar, što je papa taj zbor nazvao za *hrvatski* narod, a prije se je to zvalo *„ilirski“* ili *„slavonski* gostinjac“. Ali eto neprilike! Proti tomu se digoše njeki Talijanci iz Dalmacije govoreći, da to nije za Hrvate, nego samo za Dalmatince, pa bili oni Hrvati, ili Talijani. Njekoliko tih Dalmatinaca provali silom u taj zavod i tamo se ugniezdi, dok nije stvar došla pred sud i onda u ruke austro-ugarskomu poslaniku. U to se digne proti papinu pismu i crnogorski knez, i to zato, što je papa odredio, da se i katolički Crnogorci mogu učiti u tom zavodu, a Crnogorci su *Srblji*, a taj je zavod za *hrvatski* narod, a ne za srbski, — pa knez ne će, da njegovi ljudi dolaze u Rim pod hrvatsku kapu, pod hrvatsko ime. Papa je popustio i povrati zavodu staro ime: da je to zavod za *„Ilire“*. Na to je crnogorski knez pristao, ali da bi se znalo, da njegovi Crnogorci nisu ni *Iliri*, ako nisu Hrvati, odredjeno je i papa je na to pristao, da se Crnogorci mogu slobodno učiti *srbski* jezik, i to ćirilskim slovima.

Sad su tek počele naše novine pravo srdito pisati, a mladi ljudi se počeli kupiti i dogovarati: da će ostaviti rimsku vjeru i prieći u pravoslavnu. Poslie svega toga odputi se u Rim sarajevski nadbiskup *Štadler* i predade papi jedno dugo pismo, i to u ime svih hrvatskih biskupa, u kojem pismu kaže, da je Hrvatom učinjeno krivo, pak i to, da bi Hrvati mogli skupiti novaca, pak u Rimu osnovati drugi, novi zavod, koji bi se zavod slobodno zvao *hrvatski* zavod.

Gotovo mi je žao, što sam vam toliko o tom nadrobio. Ali kad već jesam, kazat ću vam još ovo troje:

1. Ludo je i misliti, da bi katolički Hrvati bilo radi čega, a kamo li sadi ovakve očite petljanije ostavili rimsku vjeru i crkvu. Vjera nije kabanica, koja bi se mogla svaki čas promieniti.

2. Tkogod je spleo ovu stvar, da je o njoj toliko nepotrebne buke, baš ju je majstorski spleo po starom načinu naših neprijateljâ, to jest po tom načinu: da nam dobace kakvu kost, onda nam ju iztrgnu, pa ju dobace našoj braći, a onda mi s braćom na noževe! Tako i u ovoj stvari: najprije dali nama, onda uzeli, pa dali Crnogorcima, i sad udri Hrvati po Crnogorcima! A ludi, prevejani i nebratski Crnogorac misli, da je nješto dobio . . . Ali to je naša tužna povjest, tako su s nama radili od starine, a mi nikad pametniji.

3. Mi smo prevelika sirotinja, da kupimo novce za kakav novi zavod, pa još k tomu u — Rimu!

Hrvatska opozicija. Nije bilo dobro, što sam posljednji put dirao u ovu stvar. Samo da znate, javljam vam, da je u velikih zagrebačkih novinah bilo dosta nepotrebnoga pisanja poradi onoga, što je u „Domu“ pisalo. Više riečî nije sada vriedno na to trošiti, ali će doći i za to vrieme.

Politika.

„Autonomija“. „Autonomija“ je grčka rieč i znači dvoje, i to: pravo da se sam upravljaš, drugo da si sam daješ zakone. Ona prva autonomija zove se obćinska, a ona druga državna.

U banskoj Hrvatskoj nema prave obćinske autonomije, jer tu o svakoj većoj stvari odlučuje kotarski predstojnik, a ne odlučuje obćinski načelnik sa svojim odborom. Nema tu

prave obćinske autonomije ni za to, jer je obćinski načelnik obično činovnik sa strane, a nije obćinar. Ali je zato podpuna obćinska autonomija u dalmatinskoj Hrvatskoj, koja spada pod Beč. Tamo obćinski načelnici i drugi obćinski činovnici glasuju kod izbora slobodno i proti vladi, pa ih ta vlada ipak ne može za to odpustiti. I u drugim se stvarima vidi, da dalmatinske obćine imaju svoju slobodnu upravu, n. pr. u tom, obćina ne pobire *badava* državnoga poreza, kao što pobire u banskoj Hrvatskoj, gdje obćinski blagajnik sa svojim pisarom i ovrhovoditeljem radi gotovo samo za državnu kasu, pa ga ipak ne plaća ta kasa, nego obćinska blagajna iz obćinskoga nameta.

Prava obćinska autonomija ili slobodna obćinska uprava velika je stvar, pak bi se narodni zastupnici morali za nju mnogo i mnogo brinuti.

Sad da vidimo, što je to *državna autonomija*. To je pravo imati takav sabor, koji može davati zakone, ne pitajući nikoga, nego samo kralja, koji zakone potvrdjuje, ali ih ne daje. Još je to pravo imati takvu vladu, koja se može svojom vlašću i svojom moći brinuti bez ičijega pitanja, da se zakoni u istinu izvrše. I eto takav sabor i takvu vladu imademo mi Hrvati u Zagrebu za bansku Hrvatsku, pak se za to govori i piše: Hrvatski autonomni sabor, hrvatska autonomna vlada.

Sad još treba znati, u kojim stvarima imade naš sabor i naša vlada autonomiju. To je u „Domu" već bilo spomenuto, ali ništa za to, to se ne može nikada previše dobro znati.

Hrvatski sabor imade autonomiju t. j. pravo davati s kraljem zakone za sve *škole*, za sve *sudove*, za sve obćinske, kotarske i županijske *oblasti*. A hrvatska vlada ima pravo i dužnost za sve te zakone izdavati naredbe, po kojima se zakoni imadu izvršiti. Dapače još više: glava hrvatske vlade t. j. Ban imade pravo i dužnost paziti na to, da se nijedna naredba kojega ministra u Pešti ne počme vršiti u Hrvatskoj bez hrvatske privole. Hrvatski sabor opet može i mora paziti, da onaj sabor u Pešti ne načini nijednoga zakona Hrvatskoj na štetu. Za to taj naš sabor šalje u Peštu 40 svojih izaslanika, koji dakako imadu pravo i dužnost, da hrvatski govore i da hrvatska prava brane. Sada svih tih 40 izaslanika spada madžaronskoj stranci i oni *svi* u Pešti ili šute ili jedan ili dva govore madžarski tako, da se Madžari na njih nikako ne mogu potužiti.

Dalmatinski sabor nema takve autonomije, pak zato u svakoj velikoj stvari odlučuje za dalmatinsku Hrvatsku bečka vlada i bečki sabor. Hrvatska se opozicija stara, da u cieloj Hrvatskoj, u dalmatinskoj, i u banskoj, bude podpuna i prava obćinska i državna autonomija.

Sviet.

Američki boj za slobodu. U današnje *Sjedinjene države* u Americi prvi su se naselili Englezi, a počeli su se tamo naseljivati pred 320 godina. Za naseljivanje su se složile posebne zadruge ili kompanije, a mnogo je svieta bježalo iz Englezke i zato, da se doma ne kolju poradi krivičnoga vladanja, a i poradi vjere.

Ovi naseljenici, koji su u dalekom svietu i u divljoj zemlji mnogo prepatili, dok su se okućili, bili su iz prvine dosta slobodni, t. j. nisu ih oni iz Englezke previše davili. Ali već za sto godina počeli su ih pritiskati: pošiljali su im upravitelje iz Englezke; nisu im dopuštali trgovati s tudjim brodovima, nego samo s Englezima; nisu im dopustili praviti željeza, ni šećera, nego neka obradjuju samo trsku, iz koje se pravi šećer, pa to neka dadu Englezu, da on pravi i prodaje šećer i vuče profit, — i mnogo još koješta. A pred 150 godina naprtiše Englezi na te naseljenike i to, da moraju plaćati englezki državni dug i velike daće i poreze. Već na to nisu naseobine ili kolonije ove htjele pristati, da im se iz Englezke nameće porez bez njihove privole. A kad je Englezka vlada naložila, da se na sve pismene pogodbe moraju priljepiti biljege (štempli), i da moraju primati na konak i hranu englezku vojsku, — onda je nastala prava buna.

U rujnu god. 1774. (t. j. pred 127 godina) sastadoše se u gradu Filadelfiji zastupnici od 13 američkih naseobina na kongres ili sastanak i pošalju englezkomu kralju molbu (peticiju): da se ukinu krivične naredbe i zakoni. Još ništa ne govore, da će se otrći od Englezke. To nije ništa pomoglo, pa već za godinu dana digoše se Amerićani na oružje: sastaviše svoju vojsku i postaviše 10. svibnja 1775. za vojvodu glasovitoga Washingtona (reci: Vešingtona), koji sam za se zaslužuje cielu pripoviest.

Dugo bi bilo pripoviedati, kako se je ratovalo i kako su bili potučeni sad Amerićani, sad Englezi. Ali da nije bilo Francezke, koja je Amerićanom pomogla novcem i vojskom, ne bi možda bilo ništa. Ali s pomoću francezkom prisilili su Amerićani Engleze, da se je u rujnu 1781. godine moralo predati preko sedam tisuća Engleza, sva hrana, topovi i oružje. A za dvie godine (god. 1783.) sklopljen je mir u Versalju (u Francezkoj) i u tom miru priznata je sloboda američkoj *Republici Sjedinjenih Država.*

Kad su ove naseobine postale slobodne, bilo je u njima nješto preko tri milijuna duša; za 20 godina bilo ih je već preko pet milijuna, a za 50 godina do 25 milijuna. Danas je sjedinjeno pod jednim predsjednikom 45 država, a sve skupa imadu do 80 milijuna ljudi, a to je malo ne dva puta toliko, koliko nas ima svih pod bečkim cesarom.

Nauka, umieće i knjiga.

Kakve ima znanosti. Tko nješto zna, a ne zna po redu, taj malo zna. Ovakov red u znanju i u znanosti zove se hrvatski *sustav* ili učeno *sistem*. O tom smo već jednom govorili. I mnogi seljak mnogo zna, ali nema u svom znanju reda, ne zna ništa sustavno, mnogomu i mnogomu ne zna dati razloga, i zato se do njegova znanja ništa ne drži. To je najveća i glavna razlika medju neukim i školanim čovjekom.

U božjem ovom svietu i u čovječjem životu ima toliko toga, što čovjek hoće i može znati, da bi mu se napokon sve u glavi smotalo i pomiešalo, kad ne bi znao, što kamo spada, kad si ne bi znao sve to liepo razrediti. Ja ću pokušati, da vam u tom samo malo posvietim.

Sve, što čovjek zna i može znati, može se najprvo razrediti na dva reda, i to po tom, spada li to na čovjeka, ili spada na prirodu ili narav. Tako, ako njetko zna, kolika je i kakva je ciela ova zemlja, kakve ima zemlje i kamenja, i za što je koja zemlja i kamen; ili ako tko zna, kakvoga ima bilja, ili životinja, pa kako bilje raste i životinje živu, što je na njima i u njima i t. d.; dalje, ako to zna, koje su stvari težke, koje su lake (za koliko je n. p. jednaki komad olova teži od željeza), koje su meke, a koje tvrde; ili tko zna razložiti, zašto je kladivo (bat) teže držati na dugom držalu, nego na kratkom; ili to, zašto čovjek bolje vidi na naočale, i t. d. i t. d.; pa onda, tko zna, kako se zemlja kreće oko sunca, a mjesec oko zemlje, i kako druge zviezde putuju i nebom kruže, — sve su to *prirodne znanosti*. — A ako tko zna, što ljudi vjeruju, kako se vladaju i kako su se vladali i u svem jedan s drugim živjeli: kako se vlada muž sa ženom, roditelji s djecom, gospodar sa slugom, poglavar s podložnikom; pa onda,

kako ljudi postaju bogati, kako siromašni, i napokon — da vam ne dodijavam više — tko zna i iztražuje i to: što i kako čovjek može spoznati, prosuditi, vjerovati i znati, — sve su to *družtvene* ili *socijalne znanosti*, jer spadaju na čovječje družtvo; a njeki ih zovu i *umne znanosti*, jer se bave oko onoga, što izlazi iz čovječjega uma.

A sad, kad ovo znate, promislite malo: piše li „Dom" više o *prirodnih* znanostih, ili pak više piše o *socijalnih* znanostih?

Svaštice.

Jedina stvar, koje se Niemac još boji. Niemci kažu, da se boje samo Boga, ali ima dosta znakova, po kojima se vidi, da se boje još nječega drugoga, a to je — ruski knut ili korbač (kandžija). Da se Niemci boje ruskoga knuta, to se najbolje vidi po tom, što cieli sviet straše tim knutom i o tom knutu pišu, kao o strašilu.

Zato je jedan pokojni Čeh, Havliček, objesio knut nad svoju postelju i molio se pred njim; a kad su se ljudi tomu čudili i pitali Havlička, zašto poštuje toliko taj ruski knut, odgovorio je: „Zato ga poštujem i molim mu se, jer je to još jedina stvar, koje se Niemac boji"...

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Trgovina.

Seljačka djeca u trgovini. Od njekoliko godina kupe njeki ljudi iz Zagreba seljačku djecu po Lici i po Bosni, pa ju daju u trgovački nauk. Kažu, da je već iz same Bosne odpremljeno preko 300 djece za taj posao. Čim takvo diete stupi u trgovinu, odmah za nj metnu nješto novaca u štedionu, pa se k tomu i poslie prilaže, a kad momče izuči trgovinu, dat će mu se to nješto gotova novca, da se uzmogne u svietu okrenuti i nješto sâm početi.

Zato su doznale i naše novine, pa stale vikati: Gle, što rade Srblji, a mi Hrvati — ništa! — Jest, to vam nisam u početku rekao: to rade Srblji, i samo „srbsku" djecu (a što djeca znadu, jesu li, nisu li „srbska") — samo srbsku djecu tako šalju u trgovinu. A mi Hrvati — toliko vam kažem za danas — dajmo i mi radimo tako i s hrvatskom i sa „srbskom" djecom bez razlike, — pa budimo doista pametniji od Srbalja, kad već mislimo i govorimo da jesmo pametniji.

Novčarstvo.

„Hrvatsko-slavonska hipotekarna banka u Zagrebu" donesla je svojim dioničarom god. 1901. ništa manje, nego 8 Kruna 68 filira kamata od stotine (8.68%). To je mnogo, u drugom svietu bi rekli previše. U god. 1901. uzajmila je na nepokretnine 5½ milijuna, a svega do sada 44 milijuna Kruna.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Hrvatski seljački savez, — tako bi se imalo zvati opet jedno družtvo, koje bi od hrvatskoga seljaka imalo načiniti — čovjeka, ili barem boljega čovjeka, nego što je sada: imalo bi ga učiti, kako treba gospodariti, kako treba djecu hraniti i odhranjivati itd. Tako pišu jedne zagrebačke novine.

Ne misli zlo, tko je to zamislio i napisao, premda se na prvi pogled čini njekako smiešno, što bi sve našega seljaka trebalo naučiti. Ali u jednoj se stvari one novine varaju, a to je ovo:

One novine misle, da je prva potreba seljaka učiti to i to, pa da će biti bolje. Ne ću reći, da se ne će naći ljudî, koji će i to *za plaću* raditi. O, hoće, i te kako hoće! Ali s tim se ne će ništa postići. Ta ima medju narodom dosta učiteljâ, učiteljicâ, župnikâ, kapelanâ, bilježnikâ, predstojnikâ i njihovih gospojâ i djece; — i sve ove narod baš plaća, da mu dadu nauka i upute, — pak čemu onda još posebne „učitelje" i vodje, koji bi se od ovih samo po tom razlikovali, što ove plaća država i obćina, a one bi plaćalo to družtvo, t. j. opet sam narod?

Sve badava, gospodo! Doklegod ne nastane onoga ludoga mišljenja i navade, da se sa seljakom ne može obćiti povjerljivo i prijateljski, t. j. čovječji, kao s čovjekom, — dotle ne će biti ništa. Prvo je: Gospodo, postupajte sa seljakom kao s čovjekom, — i već je pol toga posla obavljeno. Onda ga „učite". Ali ja sam samo zagrizao...

Veliko-županske slave. Nedavno su dva nova velika župana nastupila svoju čast i službu: virovitički u Osieku i ličko-krbavski u Gospiću. I jedan i drugi došao je u svoju županiju po starom običaju: s velikom paradom, a poslie toga se je dobro jelo i pilo — sve po starom običaju. Vrlo dobro pišu jedne zagrebačke novine, da bi već bilo vrieme kaniti se takvih skupih parada. Tako se nigdje na svietu ne radi, osim možda gdjegod daleko na Iztoku. Veliki župan je činovnik i službenik kao i svaki drugi, pa kad drugi ne prave parade, čemu da i on pravi? Stara i dobra vremena prošla su netragom u svem drugom, pa neka prestanu i u tom.

Ali još je zgodnije ovo, što pišu te novine: U Osiek su naša gospoda pozvala susjede iz Ugarske, pa su i došli; a ličko-krbavska županija leži na medji Dalmacije i Bosne, — pa nikomu nije palo na pamet, da pozove na slavu dalmatinske i bosanske Hrvate, koji su naša krv, naš jezik. To je ono, što je vriedno zapamtiti.

Papa je odgovorio biskupu Štadleru na ono pismo, koje smo spomenuli na drugome mjestu, da ne će više ništa mienjati, što je odredio za onaj zavod sv. Jeronima. — To je i nadbiskup Štadler valjda i sâm znao unapried, ali je ipak trebalo nješto kazati, da se narod umiri, kad bude vidio, da biskupi brane narodnu stvar.

Po slovjenskom svietu.

Slovenci, kako znate, stoje pod njemačkom vladom iz Beča. Jedva im je bečki sabor pred njekoliko godina dopustio u Štajerskoj jednu slovensku gimnaziju u Celju, ali se proti tomu dižu Niemci od onda do sada i svakako gledaju, da se ta gimnazija ukine, jer je to u čitavoj dolnjoj Štajerskoj jedini većinom njemački gradić, ali narod u okolici je slovenski, pa Niemci idu za tim, da poniemče i narod u okolici. Njeki su Slovenci za to, da se Niemcem popusti, ako Niemci dadu Slovencem gimnaziju u kojem drugom gradu, u kojem ima većina Slovenaca. Radi toga ima mnogo buke u slovenskih novinah, a i u bečkom saboru. I tako ne zna čovjek, je li gore pod Bečom, ili pod... Ali što ćemo, kad još nismo pravo složni!

Po tudjem svietu.

U Arbanaskoj i Macedoniji narod se bez prestanka buni proti Turcima. Tu najviše rade Bugari, domaći, pa i oni iz Bugarske, a mieša se u to i Talijanska, pa i druge vlade. Talijanska i Crna Gora svakako tamo nješto snuju, ali ni u Beču nisu sliepi. Bugarska i srbska vojska skuplja se na turskoj granici, pa bi moglo biti svašta.

Razne viesti.

Naš kralj sprovest će ovo proljeće i ljeto ovako: U svibnju će

doći u Peštu, da otvori delegacije. Tu će ostati dvie nedjelje, a onda se vraća u Beč. Koncem lipnja preselit će se u Išl, da tamo sprovede ljeto. (Išl je mali gradić u gornjoj Austriji. Tu je već 80 godina sumporno lječilište, a cesarska obitelj ljetuje ovdje svake godine već od god. 1856. Dolazi i stranaca ovamo na godinu do 20.000. Razumije se, da cesar ima svoj dvorac („vilu") i gajić s cvietnjakom.) Iz Išla poći će kralj ravno na jesenske vojne vježbe, pa će ga onda možda posjetiti i njemački kajzer Vilim.

Nadvojvoda Franjo Ferdinand, budući bečki cesar i hrvatski kralj, nalazi se sada u Egiptu, gdje će se liečiti dva mjeseca.

Potomci Jure Kastriotića ili Skenderberga-bana, kako ga zove naš Kačić, — počeli su se na jedan put javljati, a do sad za njih nije nitko znao ni pitao, niti su oni sami što do toga držali. Ali sad se nješto sprema, da se Arbanaska oslobodi izpod Turske, pa da dobije svoju vladu, a onda i vladara, najmanje kneza, ako ne kralja. I zato se javljaju potomci, i to su se već javila trojica, i svaki kaže, da je pravi potomak Skenderbegov. Dvojica se i zovu Kastriota, a treći Kastriota-Skenderberg. — Ne znam, bi li što moglo dopasti kojega od ovih, jer su barem do sada svakoj turskoj zemlji, koja se je oslobodila izpod turskoga gospodstva, postavili za vladara — Niemca: tako Niemac sjedi na priestolju grčkom, bugarskom i rumunjskom. Ali ako Ruska pristane na ono, što Crna Gora s Talijanskom snuje, možda i ne će doći Niemac.

Strašno zločinstvo počinila su dva englezka častnika: Doznali su, da desetorica zarobljenih Bura imadu novaca, pa načiniše tobože ratni sud i dadoše komandu, da se Buri strieljaju! Kad prvi momci nisu htjeli strieljati, zapoviedili su drugim, i Buri su postrieljani. Kad je za to saznao jedan svećenik misijonar i prigovorio tomu, ustrielili su i njega! Napokon je za to saznao i englezki vojvoda Kičener, pa je lopove dao ipak ustrieliti. — Premda su ova dva častnika bili Englezi iz englezke Australije, cieli se sviet snebiva nad ovakim zločinstvom.

Iz Ruske se u zadnje vrieme češće čuje, da je ubijen sad ovaj, sad onaj činovnik od policije, ili uprave. Koješta je možda i laž, ali bit će dosta i istine, jer ni u Ruskoj nema prave pravice za sirotinju, kao ni drugdje po svietu, a i tamo se već odavna čitaju tudje i domaće knjige o slobodi, jednakosti i t. d., pa i tamo ima već odavna „nihilistâ", koji hoće, da se sve uništi, da sve postane ništa („ništa" se latinski kaže „nihil", pa zato takvo ime). To su ruski „anarhisti". Svakako ima tih nihilista više u njemačkoj glavi, nego u Ruskoj, ali da nema nijednoga, Niemac bi se i za to postarao.

Radnici na Rieci bili su prestali raditi, a to ponajviše zato, što ni nemaju posla: mala plaća, mnogo sati na dan se radi, pa tko će raditi! Jedna je tvornica morala obustaviti posao, njeke su malo povisile plaću i skratile radno vrieme, pa se radnici vraćaju na posao. To su većinom Hrvati, pa su se i madžarska gospoda na Rieci morala s radnicima dogovarati hrvatski, ali pogodbe i oglasi ipak su proglašeni samo talijanski!

Grad Zagreb načinio je zajam od dva milijuna šest stotina tisuća Kruna (2,600.000), i to od „Hrv.-slav. hipotekarne banke" u Zagrebu.

Radi svinjske pošasti zabranila je bečka vlada uvoziti svinje u svoju zemlju iz kotara bjelovarskoga i križevačkoga.

☛ **Dužnici! — ? —**

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 8. | U Zagrebu, u četvrtak, 24. travnja 1902. | God. 3.

Što više sirotinje, to veći bogataši! A zašto?

Kakvih danas ima bogataša, — toga sviet nije do sada vidio. Vi, koji brojite na novčiće, pare i filire, vam je to težko i pomisliti, koliki su to novci n. pr. jedan milijun. Dosta je već stotina, pa ni stotinu stotinâ — još to nije milijun, nego tek deset tisuća (10.000)! Niti sto tisuća (100.000) nije još milijun, nego tek deset puta sto tisuća — to je milijun, to je ona grdosija sa šest rupâ, to vam je milijun, evo: **1,000.000!**

Pa kakvi su to danas bogataši, koji broje samo jedan milijun? Nikakvi! Ni onaj nije danas bogataš, koji ima dva i tri milijuna, nego onaj, koji ima po 100, po 200 milijuna, pače ih ima, koji ne računaju svoga bogatstva na milijune, nego na milijarde, t. j. imadu na hiljade milijuna! **1000,000.000!** . . .

Misli tkogod, da vam badava pišem ove brojeve, — badava ih pišem slovima i riečima, badava brojkama: vi to ne možete pomisliti, vi ne znate, što je to, — misli možda tkogod. — Ali to nije istina. One stotine i stotine radnikâ, koji se dan današnji bune po svietu, jer nemaju kore kruha ni sami, a kamo li za svoju djecu, — oni osjećaju i ćute ne samo u pameti, nego u cieloj duši i u cielom tielu, — oni osjećaju, što je to milijun i milijarda! Jest, oni to najbolje osjećaju, koji nemaju ništa. Pa kako ih je učitelj u školi za uši potezao i učio, da se milijun tako piše, da uz jedan dodje šest ništica, t. j. ovako 1000000, — tako ga u nuždi razum uči, da je baš tako i u životu, t. j. ovako: Samo ondje, gdje stotine i tisuće ljudi nemaju ništa, samo tu može jedan čovjek imati mnogo, tako mnogo i bez broja, kako je bez broja ona sirotinja, koja nema baš ništa! Pamtite to, kad već znate! To je tako jasno i očito, kako je očito to, da velike i debele tikve rastu samo na gnojištu, a ne na piesku! . . .

Težko je na sve to misliti, a da ti se sva duša ne uzbuni i pamet ne pomieša. Ali se barem na čas umirite, da vam malo razložim ovu stvar, pa će vam možda biti koliko-toliko lakše.

Istina je, sirotinje je bilo i u staro vrieme, i ako je nije možda bilo toliko. Ali ovakvih bogataša, kakvih ima danas, — toga njegda u staro doba nije bilo. Ne ću vam razlagati na tanko, zašto u staro vrieme nije ni moglo biti onakvih bogataša, kakvih ima danas n. pr. u Americi. Ne biste me možda ni razumjeli. Ja ću vam pripoviedati samo jedan primjer iz staroga vremena, pa onda sudite malo i sami.

Dan današnji mora svatko plaćati državi porez, i to svuda po svietu. I koliko god se gleda, da se taj porez pravedno razporeže i razdieli, ipak nijedan učenjak od toga posla ne će kazati, da je to moguće. Najpravednije bi bilo, da svatko daje državi onoliko, koliko i ona njemu, t. j. tako: Koliko država tebi služi, toliko služi i ti njoj. Ali to se ne može proračunati, koliko tko ima hasne od države? To bi se moglo samo tako, kad bi svatko državi odmah platio za svaku službu, platio bi n. pr. sudcu, kad ti sudi; platio bi stražaru ili žandaru, kad te obrani od lupeža i razbojnika i t. d. I zbilja se je jedno vrijeme tako i plaćalo, ali kažu, da tako ne ide. — Kad tako ne ide, došli su ljudi na to, da će tako biti pravedno: Neka svatko plaća toliko, koliko može.

Istina je, ni to nije lako odrediti, koliko tko može, ali baš zato ću vam pripoviedati jedan primjer iz staroga vremena.

Stari Grci imali su ovakav zakon: Ako je trebalo novaca n. p. za brodove ili ladje na moru, kad se je išlo u rat; ili ako je trebalo s troškom odslužiti kakvu svečanu službu božju, n. p. procesiju, — morali su sve to na svoj trošak opremiti i obaviti pojedini obćinari, i to onaj, koji je mogao. „A koji je mogao?“ pitate. „Kako se to znalo? Nije li se svatko otimao govoreći, da ne može?“ — To je baš ono, što je vriedno, da se pripovieda. A bilo je to ovako: Ako je na koga došao red, pa je rekao, da ne može, — znate li, što je bilo? Odmah se je javio tko drugi i rekao mu: „Ti veliš da ne možeš. Dobro. Daj da se zamienimo: meni tvoj, a tebi moj imetak, pa ćemo vidjeti, hoću li ja moći s tvojim imetkom učiniti ono, što ti ne možeš!“

Jeste li čuli? Hoćete li sad reći, da se je svatko otimao, da ne može? Kako bi se otimao, kad je mogao izgubiti sav imetak, a dobiti čiji manji imetak!

A sve je to, vidite, država tako uredila i takav je bio zakon. Sad recite: Je li se tko po takvom zakonu mogao preko mjere obogatiti? Je li po takvom zakonu moglo biti škrtica?

Kad bi danas tko htio, da se stvori ovakav zakon, rekli bi naši učenjaci i pravoznanci, da je to otimačina. Ja mislim, da nije. Mnogi i mnogi bogataš nije postao bogat ni po svojoj pameti, ni po svojoj muci, nego po sreći i medju svojim narodom našao je sreću. Pa je li onda za njega krivično, ako od svoje sreće dade narodu toliko, koliko može?

Mnogo bi vam još mogao o tom govoriti, — ali dalje nastaviti sami. Samo nješto ću vam još kazati.

Bogatijih i siromašnijih ljudi bilo je i bit će uviek. I to si neka svatko izbije iz glave, da bi ikada moglo doći vrieme, kad bi svi ljudi jednako imali.

Ali ako je to istina, istina je još više ovo: Ako siromaštvo nije nikako i nikada šala, ali dan današnji bome ni bogatstvo nije više šala, a kamo li siromaštvo! Kad dan današnji jedan jedini čovjek vlada tolikim novcem, koliko ga njekada niesu imale ciele države, — je li to šala? I ako se dan današnji u jednom jedinom gradu može za čas skupiti toliko gladnih bezkućnika i — da prostite — bezgaćnika, toliko, rekoh, da im jedva štogod može vojska, a kamo li policija i žandari, — je li to šala? I ako sva ta sirotinja baš ništa nema, a tko ništa nema ne može ništa ni izgubiti, nego samo glavu; a komu zavija u crievima, taj ne mari, hoće li i glavu izgubiti, — je li sve to šala? Je li i to šala, što već nema gotovo seljaka, koji bi bio svaki dan sit, premda čitav dan radi kao živina? Ako je sve to tako, možeš li i za to kazati: „A, pa što ćemo! Sirotinje je uviek bilo i bit će je“?

Ne, ne može se tako reći. Istina je, sirotinje je uviek bilo, sirotinje će uviek biti, — ali ovako nikad nije bilo, — to nas uči povjest; ovako ne smije dalje biti, — to nas uči razum i — pravica. „Ovo je već previše, prepuno i prenategnuto, — njegdje se mora izlijati, njegdje mora puknuti. Znamo iz prošlosti, da se je znalo razlijati i da je znalo strašno pucati već onda, kad nije bilo ovako prepuno i prenategnuto. A što bi tek moglo biti sada?“

Ja mislim, da se baš ne mora ni razlijati, ni puknuti. Ja ne vjerujem, da će što pomoći buna, revolucija. Ja ne vjerujem ni u to, da bi i država mogla mnogo i za dugo pomoći, pa da baš dade onakav zakon, kakav je bio onaj stari grčki.

Ja vidim jedini pravi spas od toga zla u ovom: Ni jedan čovjek neka ne bude ništica! Kad bi ljudi to spoznali i toga se držali, — sutra bi već bogataši osjetili manje u svojoj kasi. Pamtite, što sam na početku rekao: Kako se ne može milijun (1,000.000) napisati bez mnogo ništicâ (000000), — tako nema bogataša-milijunaša bez onakvih ljudi, koji nemaju ništa.

Jest, ovo bi se moralo govoriti i razlagati maloj djeci u školi. Svatko mora barem nješto imati, nitko ne smije biti ništica! To bi moralo biti gospodarsko Vjerovanje. U tom „Vjerovanju“ morao bi biti i ovaj članak: Tko ništa nema do osamnajste godine,

to je nitkov i ništarija, to nije niti čovjek, taj ne spada medju ljude; toga po zakonu — ima svatko (ali samo svatko, tko šta ima!) — ima ga pravo uhvatiti, izbatinati i zatvoriti, da dan i noć posti, a onda ga dobro nahraniti, dati mu posla, da radi do večera, i tako tri dana redom; kad prodju tri dana, ne mora mu nadnice izplatiti, nego ju ima na njegovo ime uložiti u štedionu.

Ovdje ima dakako malo i šale, ali bez šale: Ovako ili slično morala bi djeca učiti već u maloj školi kao katekizam. A država — ako već hoćete, da se država štogod mieša u te stvari — država bi morala ovakvo vjerovanje braniti.

To bi bila prava revolucija — bez mržnje, bez krvi.

Hrvatsko poštenje.

Razgovarali smo se već o hrvatskoj zemlji, o hrvatskome moru, o hrvatskom narodu, o hrvatskoj braći, o hrvatskom jugu, o hrvatskih pjesnicih, o hrvatskih novcih, o hrvatskom Banu i hrvatskome ministru bez torbe, pa još o hrvatskoj ženi i još prvo o hrvatskoj zviezdi, koja bi nam svima morala svietiti, — ali o poštenju hrvatskom još se nismo razgovarali.

A zašto? Možda zato, što hrvatskoga poštenja možda ni nema?!

Ne zato, jer ima još hrvatskoga poštenja, i to za stalno malo više, nego što žele naši neprijatelji i oni naši domaći zavidnici ili „jalnuši", koji . . . Ali pustimo ih u miru! Više će nam biti na hasnu, ako dobro prosudimo: Ima li još zbilja staroga hrvatskoga puštenja? Lako je kazati: ima, ali treba i dokazati, da ima. Treba se ogledati na sve strane, treba sve iztražiti i izpitati, a onda kazati: Jest, ima još staroga hrvatskoga poštenja, — ne bojmo se! A kad budemo mogli tako kazati, onda će nam biti odmah lakše na duši, jer bez svega Hrvatu kako-tako, ali bez poštenja — bome nikako. To smo već i više puta rekli.

Ali prvo nego što se stanemo dalje razgovarati, o starom hrvatskom poštenju, mogao bi me tko zapitati: „A što je to hrvatsko poštenje? Ima li kakvo posebno hrvatsko poštenje? Poštenje je poštenje! Poštenje nije ni hrvatsko, ni njemačko, ni madžarsko, ni židovsko, — nego poštenje je poštenje i samo poštenje, jedno kao i drugo, samo kad je poštenje! Ako je pošten Madžar, njegovo je poštenje upravo takvo, kakvo i ono poštenje, kad je Hrvat pošten. Poštenje je po čitavom svietu jednako. Što onda kažeš hrvatsko poštenje?"

Vidim, da — još malo, pak se ne bismo razumjeli. Ali ćemo gledati, da se sporazumimo.

Nema sumnje i istina je: poštenje i poštenje — to je jedna stvar. I ako njetko učini što pošteno, to je pošteno, pa učinio to Niemac, ili Talijan, ili Madžar, ili Turčin, ili Ciganin, ili Židov, — tko ti drago. Ali ako je to istina, zašto se onda kaže: „To je još pravi hrvatski poštenjak i kremenjak"? Zašto se ne kaže samo: „To je poštenjak"? Zašto? Zašto se još dodaje: To je pravi hrvatski poštenjak"?

To bih vam htio razložiti, ali se bojim, da vam se ne će pravo ni slušati , pa da ne ćete ni razumjeti. Ali ću pokušati, pa kako bilo.

Što biste vi rekli, komu se može i mora reći, da je pošten? Hoćete li reći, da je pošten, čovjeku, koji vidi sliepca, pa mu se smiluje? Ne ćete, nego ćete reći, da je dobar ili milostiv. Ali ako vam je njetko nješto obećao, ili se s vama pogodio, ili što od vas uzajmio, pa vrati, što je uzajmio, i učini, kako se pogodio i što je obećao, — tomu ćete za stalno reći, da je pošten. Dakle kako ćemo reći: Tko je pošten? Reći ćemo, da je pošten onaj, koji čini, što je dužan. — Ali pazite još malo. Vidite, recimo, sina, kako svomu otcu odgovara, kao da je s njim (da oprostite) svinje pasao, — vi ćete reći: Taj ne zna pošteno! — Ili vidite mladića, kako sramotno govori pred starijima, i opet ćete kazati: Ni taj ne zna pošteno! — Ili čujete, kako je njetko putovao s prijateljem, a na putu na njih navalili razbojnici, pa jedan prijatelj bjež, put pod noge, a prijatelja ostavio. Ne ćete li i opet reći: Bome ni taj nije pošteno uradio! — Eto: Ni onaj sin, ni onaj mladić, ni onaj prijatelj — ni jedan nije ništa obrekao, pa porekao, niti se pogodio, pa ne učinio, niti što uzajmio, pa ne vratio, — pa ipak se kaže, da nijedan ne zna pošteno! Zašto?

To se pita. I kad na to odgovorimo, onda ćemo znati i to, što je hrvatsko poštenje.

Tkogod je pošten, taj nješto vraća, što je primio, ili razvezuje, što je svezao. To se vidi po onih primjerih, koje smo spomenuli; Tko vraća, što je uzajmio, — čini pošteno; tko čini, što se je pogodio, — i razvezuje, što je svezao, i čini pošteno. Samo sad treba razlikovati ovo dvoje: Jedan put čovjek vraća ono, što je molio, pa se pogodio i primio; a drugi put vraća ono, što je primio, a nije molio, niti se pogodio. I to je tek pravi poštenjak, koji vraća i ono, što je primio, premda nije molio, niti se obvezao da će vratiti.

Ali težko mi je ovoliko mudrovati, kad i sami vidite, da ljure u životu veže nužda i ljubav; od nužde se ljudi pogadjaju i jedan od drugoga posudjuju, a po ljubavi postaju ljudi svoji: bez ljubavi nemaju ljudi ni otca, ni sina, ni druga, ni prijatelja. I samo

onaj, tko je prema svomu pošten t. j.: koji ljubav ljubavlju vraća, — to je pravi poštenjak. To je ono najljepše i najsvetije poštenje, — ono, kad čovjek poznaje svoga za svoga. Tu je korien i posebnomu hrvatskomu poštenju.

Čuje se koji put (premda riedko): „Jest, on je židov, ali pošten židov“, a još više se čuje: „To je pošten „vlah“. Zašto se kaže: Židov, **ali** pošten? Zašto ono: **„ali“**? Zar ne može i židov biti pošten? — Može, ali riedko može imati hrvatsko poštenje, pa se zato i kaže: **ali,** jer od židova nitko i ne očekuje hrvatskoga poštenja.

„Pa kakvo je onda to hrvatsko poštenje?“ pitate, — To vam je ono, kad je Hrvat s Hrvatom — kao brat s bratom; to vam je ono, kad se sastanu Hrvati, pa ti se čini, kao da se je sastala jedna obitelj, jedna familija, kao da su to sve rodjaci; to je ono, kad jedan drugoga ne bi u nevolji ostavio, a kamo li izdao — za živu glavu; to je ono, kad se jedan drugim diči, kao otac sinom, kad svi imadu jedno dobro srce, jednu milu dušu. Jednom riečju: Hrvatsko poštenje — to je hrvatsko bratinstvo.

Ima li još toga poštenja, toga bratinstva? Nije li nas tudjin već tako raztočio, da će brat brata izdati za volju tudjinu?...

Zaslužba od kućnih rukotvorina.

Ne znam, jesam li vam manje od sto puta već kazao, kako nas tudjinci na sve načine gule, muzu i sisaju. Donašaju i dovažuju k nama svakakve sitnarije: predjicu, maramice, naušnice („rindžice“), prstence, gumbašnice i svakakve iglice, ogledalca — i svu silu drugih stvari, što sve skupa ne vriedi pišljiva boba i malo koja ta stvar dodje na kakvu hasnu, pa ipak to naš sviet kupuje i tako naši novci i naša muka odlazi u tudji sviet. Danas novčić, sutra dva, ovdje „sekser“ ili „banicu“, ondje drugu, i tako to ide već godine i godine: odlazi, a ne dolazi! Pa je li onda čudo, što uz druge veće nevolje naš sviet od dana na dan ima sve to manje? Je li čudo, što smo mi Hrvati najsiromašniji narod? Je li čudo, što smo u svom domu bogci, prosjaci i sluge, a mnogi stranac liepo i dobro živi?

Nije čudo, nego tako mora biti, dok ovako radimo.

Razumije se, ja mislim najviše na naš seljački sviet. Nije dosta, što naša gospoda malo ne sve kupuju iz tudjine, nego tako rade već i seljaci. I tako imamo dvie neprilike: Jedna je to, što naš novac odlazi u tudjinu; a druga je to, što gospoda povraćaju narodu samo malo od onih novaca, što su dobila od naroda. Tako

nastaje velika razlika izmedju seljakâ i gospode, jer seljak samo uviek daje, a nikada ne prima.

Ovo je upravo strašno. Strašno je gledati, kako se njetko dade guliti i sisati, a on se ne će ni maknuti, da i on bilo što, bilo i najmanje gdjegod i od kogagod uhvatiti, i tako barem ovdje ondje zakrpa i zagladi.

„Pa od koga bi seljak mogao što dobiti?! Gdje bi on mogao što uhvatiti?! On ne može drugo, nego prodati žitak ili drugi pri-rod, ili blašče, — malo što drugo“.

Jest, znam, da je tako. Ali upravo zato ovo i pišem da vam spomenem, ne bi li se dalo i što drugo prodati, da izbiješ koji novčić. Slušajte samo.

Dodjite u Zagreb, pa ćete vidjeti, kako seljački momčići od deset, petnaest godina vozaju, ili nosaju i nude na prodaju mala drvena kolica, ili male drvene stolčiće. Gledao sam ja to, pa nije baš loše izdjelano, ali sam ipak mislio, da nitko ne će za to ni pitati, a kamo li kupiti. Ali sam se prevario. Vidim, vodi mati diete, diete opazi kolica, — a kolica šarena, sve crveno njećim namalovana, — i diete već hvata za kolica, i već plače: hoće da mu mati kupi kolica. I kupila je. I u gospodskim kućama vidio sam ipak ovdje i ondje takva kolica, ili stolčić, što ga je izdjelao i prodao seljački momak.

Dobro, i ja vidim, da to nije velika stvar, i da to ne će naroda osloboditi od nevolje i siromaštva. Ali ako ne će samo to, hoće **i to!** Stari su vas već učili, da hrpa i gomila ne nastane na jedan put, nego po malo, — i to su vas tako učili oni stari, koji su lakše živjeli. A ako je taj nauk bio dobar njegda, danas bez toga prosto **nema više života,** — razumijete li?! Tko danas ne zna paziti na svaku i najmanju stvar, — taj je zbogom medju današnjim gladnim i mudrim svietom. **Pamtite to!**

Pamtite i ovo: Koliko Švaba prodade, što nije baš ni na kakvu hasnu! A prodade zato, što znade onu: „Kad bedaci imadu novaca, onda kramari trguju.“ Zna, da je bedaku prodao stvar, koja nije baš za ništa, — i ne boli ga duša! Ali kad tko hoće da kupi, tko mu je kriv!? Znate, da smo se njegda razgovarali o „luksusu“. To je voljica: njetko hoće da ima to i to, pa da si voljicu udovolji, — kupi i baca novce. Izpunio si je volju, — pa i to je nješto, pa neka plati. Tko bi bio svemu svietu sudac, i svakoga pitao: „Pa što će ti to?“, kad prodaje! — To ne bi bio trgovac, to bi bio luda Trgovac prodaje, što tko želi.

Ne velim vam, da se toga držite i vi, pa da nosite u grad sve, što imate, i da nudjate na prodaju. Našlo bi se bedakâ, kojim biste razprodali možda i cielu vreću onih šiški, što na hrastu ra-

stu! Spomenuo sam vam to zato, da previše ne smišljate, nego da se okrenete i da kušate svakako, ne biste li kako na ljudski način izbili koji novčić.

A ne treba mnogo ni smišljati. Ima već seljakâ, koji po gradu nose i prodaju drvene žlice, kuhače, zdjelice, košare, drvene batiće, roglje, lopate, vile, jarmove, — svašta. Ako ne kupi gospodin, kupit će koji seljak za svoga župnika, a možda i za sebe, kad nije dospio, da si sâm napravi. Ne zaboravite ni na igračke za djecu. Nije li bolje, da gospoja kupi od vas kolica svomu mezimčetu, nego da ide u bazar k židovu?! To bi trebalo pisati u sve novine, koje gospoda čitaju, i trebalo bi ih pošteno izgrditi, a onda uputiti: Kupujte kod našega čovjeka, kad već bacate novce. A ne bi gospoda kupovala samo kolica, tačkice i košarice. Znam, da naše djevojke same sebi prave „bebe“ ili lutke, mužke i ženske, pa se posve dobro znadu tim zabaviti, i liepo je to i zgodno načinjeno. Vidio sam na selu jednu mužku lutku („kranjca“), koja je imala liepe crne vlasi i ztazicu na glavi, — a kad tamo: to od drva, a vlasi od katrana. I liepo je bilo vidjeti. Pa kakve im znadu opravice načiniti! Da ih tko sutra doveze puna kola u Zagreb, — evo moje glave, ako ih ne će sve prodati! Gospoje će to kupovati kao lude, samo ako budu sve bebe liepo obučene u narodno seljačko odielo. Imadu već i židovi u svojem dućanu takve naše „bebe“, koje su seljački obučene. Pa znate li, pošto su? One velike — po tri forinta do pet forinti!

Ali što sam se uhvatio za „bebe“! Ima stotinu i stotinu stvari, što naš seljak znade izdjelati od drva, a seljanka od lana i konoplje, i sve bi se to prodalo. Ne ću sve nabrajati, samo ću još jedno spomenuti, što bi našim ženam moglo donesti liepu zaslužbu. To su ženske ručne radnje. Kad bi se naše žene primile posla, pa donašale u grad na prodaju samo ono najljepše i najbolje izradjeno, mislim, da bi možda po malo svoju nošnju proturale medju gospoje. Ne znam, ali mislim. Trebalo bi početi s rubačicama ili s košuljicama za djecu. Za djecu je seoska nošnja mnogo zgodnija, mnogo ljepša, a što je glavno: mnogo je čišća (jer je biela). A kad bi se djeca od mala naučila, možda bi poslie lakše išlo. Ali kako bilo s tim, svakako bi gospoje rado kupovale pojedine komade ženskog rublja.

Ovoliko sam vam danas spomenuo, ali ću još na ovu stvar misliti, jer mi je koješta ostalo u peru. Ali mislite i vi, koji čitate, — bit će na vašu hasnu.

Mali razgovori.

Život.

Komu je najljepše živjeti? To je pitanje palo jednom na pamet ruskim seljakom, kad su se nejgdje našli u razgovoru, pa hajd po svietu od popa do trgovca, od trgovca do gospodina ili boljarina, a od njega sve do cara, — i nijedan se nije hvalio, da mu je liepo živjeti, pa su se napokon naši mudrijaši vratili iz bieloga svieta pametniji, jer su se uvjerili, da je ipak najljepše živjeti — seljaku, „mužiku“, kako Rus kaže.

Ne znam, je li doista tako i bilo, kako to pripovieda u dugoj svojoj pjesmi ruski pjesnik Nekràsov, taj veliki prijatelj seljaku, — ali bilo, ne bilo, i ja velim, da je ipak najljepše seljaku. Znam, da mi ne vjerujete, kako nisu vjerovali ni oni ruski „mužiki“, dok nisu tobože obišli cieli sviet i svakoga upitali, kako živi, pa im je svatko odgovorio tako, da su vidjeli: Tebi je, brate, gore nego nam! Tako biste za stalno i vi, da vam je znati gospodski život, — pobjegli biste u svoje selo i rekli: Hvala, gospodo, nama je dobro i ovako! Pobjegli biste u svoje šume i gore, u svoja polja i livade, osobito sada u proljeće, kad se sve veseli božjemu suncu: i crv i mrav, i gora i trava. Uhvatili biste za težki svoj plug, potjerali svoju sivku, ili rogonju, pa hajde radi i veseli se rodu. A ona božja ptičica, ševa ili škrlec — ona bi se od radosti, što ste se vratili opet k njoj, — digla bi se nad vama nebu pod oblake i odanle bi vam pomagala goniti vaše voliće sve klikćući:

Tisa, ča, vrn!
Tisa, ča, vrn!
Ča, ča, ča!

Ej, svejedno nema života na težački! „U težaka rosne gaće — biele pogače“; ali nije to glavno, što ima biele pogače, nego to, što tâ pogača nikada ne presjedne, jer nije nikomu oteta, nego ju je dao dobri Bog i žuljava ruka. A koliko ima druge gospode, kojim ne bi kada-tada morala presjesti njihova biela pogača!...

Dom i rod.

„Srbski narodno-crkveni kongres“. Ovih dana donesle su novine viest, da je Njegovo Veličanstvo odredilo, da se srbski narodno-crkveni kongres sazove u Karlovce na 8. lipnja o. g. Njeki kažu mjesto ‚srbski kongres — srbski *sabor*, pa da ne biste mislili, da ima i „srbski“ sabor uz hrvatski u Zagrebu, reći ću vam dvie, tri rieči, kakav je to „sabor“.

Za cesara Leopolda, prije 200 godina naselilo se u Hrvatsku i Ugarsku na stotine tisuća naroda, koji je bježao izpod turske vlade. Medju ovim narodom bilo je svakako najviše našega naroda jezika, ali je bilo ponješto i drugih plemena, a sav taj narod bio je grčke vjere. Najviše je naroda doveo na jedanput srbski patrijarha iz Peći (u staroj Srbiji), Arsenije Crnojević. Kako je onda bečki cesar i u Ugarskoj i u Hrvatskoj vladao posve po svojoj volji ne pitajući ništa ni hrvatskoga ni ugarskoga velikaškoga sabora, tako je i ove „Vlahe“ (tako pišu stara pisma) naselio posve po svojoj volji, dao im je zemlje i njeke pravice i slobodu. Osobito im je dao slobodu, da mogu i dalje ostati u svojoj grčko-kršćanskoj vjeri, i da im se nitko ne mieša u crkvene posle. Tu slobodu dao im je cesar u svom „otvorenom pismu“ ili u „patentu“. I to je početak tomu srbskomu crkvenomu kongresu. U tom kongresu se odredjuje sve, što treba za crkve i za popove grčke vjere u Ugarskoj i Hrvatskoj, — a u druge stvari ne smije se taj „sabor“ miešati, niti smije štogod odrediti, što bi bilo proti hrvatskomu, ili pak proti ugarskomu kojemu zakonu.

Po tom vidite, da to nije nika-

kav „sabor", jer pravi sabor nema nad sobom zakona. Ovaj se kongres ne bi smio ni sastati, niti bi tko morao slušati, što taj kongres odredi, — da mu to nije dopustio hrvatski zagrebački sabor i to posebnim zakonom od 14. svibnja 1887. Ništa zato, što je već cesar Leopold dao narodu grčke vjere njeko pravo i slobodu, — to danas ne bi vriedilo, kad i sabor ne bi na to pristao.

Još dvie rieči. Oni „Vlasi", što su se ovamo k nama doselili pred 200 godina, to su bili većinom Srblji, ali ih je narod i cesar zvao „Vlasi", — Bog zna, zašto. Ali kako su bili istoga jezika i plemena kao i Hrvati, ne bi se danas ni razlikovali od Hrvatâ, da nisu druge vjere, i to iste vjere, koje su i Srblji preko Save u Srbiji. Ali vjera ih veže sa Srbljima, pa se sve to više zovu i ponose srbskim imenom i ne će zajedno s Hrvatima. Zlo rade.

Politika.

Državna zajednica. Znate za nagodbu, onu glasovitu nagodbu od god. 1868., kad su se pogadjali i pogodili Hrvati s Ugrima. Paragraf 1. u toj nagodbi kaže: „Kraljevina Ugarska sjedinjena s Erdeljem i kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija sačinjavaju jednu te istu *državnu zajednicu."*

Sada dobro pazite: Ako je nešto „zajedno" ili „skupa", onda tu mora biti barem dvoje, a nikako jedno, jer jedno je „jedno" i ostaje jedno, a nije „zajedno", nego je za se, samo za se. Razumijete li? — Sad ako zakon kaže, da je Ugarska i Hrvatska *„državna zajednica"*, očito, je su to *dvie države* zajedno. A po čem su zajedno? Po tom su zajedno, što imadu njeke posle zajedno. Za posao treba i ljudî, a za državni posao treba *sabor* i *vlada*. Dakle, ako su dvie države, treba svaka za svoj državni posao svoj *sabor* i svoju *vladu*, — pa i zbilja ima u Zagrebu *hrvatski* sabor, a u Pešti *ugarski* sabor, i to zagrebački sabor i vlada za *hrvatske* posle, a peštanski sabor i vlada za ugarske posle. To je još sve u redu. Ali ako ove dvie kraljevine imaju još i zajedničkog posla (a imaju, kad tako zakon kaže), onda mora njegdje biti **još i treći sabor** i **još treća vlada,** koji bi se sabor zvao „hrvatsko-ugarski sabor" i „hrvatsko-ugarska vlada". **A toga nema.** Nigdje na svietu nema sabora, koji bi se zvao „hrvatsko-ugarski sabor"; nigdje na svietu nema vlade, koja bi se zvala „hrvatsko-ugarska vlada".

Istina je, nagodba ne kaže, da se taj sabor ima zvati „hrvatsko-ugarski sabor", ali mu odredjuje posao i zove ga „zajednički sabor", ili „zajednički sabor svih kraljevina ugarske krune". (A „sve" tê kraljevine — to je Ugarska, pa Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, ili kratko: Ugarska i Hrvatska.) I naše novine često pišu, da je zajednički sabor to i to odlučio.

„Dakle ipak ima i **treći** sabor, pa neka se zove samo zajednički." — Prosudite: Svaki sabor ima svoga predsjednika, ali u cieloj Ugarskoj s Hrvatskom zajedno samo su *dva* predsjednika sabora, i to predsjednik zagrebačkoga i peštanskoga sabora. A gdje je **treći** predsjednik? **Nema ga!**

Da vas dugo ne mučim, reći ću vam u kratko: Onoga *posebnoga*, zajedničkoga, onoga **trećega** sabora **nema!** Stvar je ovako uredjena: Hrvati dodju u *ugarski* sabor u Pešti, pa kad dodju Hrvati, onda je to zajednički sabor. I tako je taj „zajednički" sabor ujedno i ugarski sabor, samo neka izadju iz njega Hrvati: ostane isti predsjednik i sve drugo. — Isto tako nema ni *posebne* zajedničke vlade, nego zajednički ministri to su ujedno i ugarski ministri.

Po svem se eto vidi, da je sve zajedničko njekako spojeno, sjedinjeno i združeno s ugarskim. Ne treba ni spomenuti, da u tom zajedničkom saboru odlučuju Madžari, a ni u vladi (osim hrvatskoga ministra) nema nijednoga Hrvata.

Sve ovo, što smo čuli, — to je

mnogim hrvatskim učenjakom i političarom velika neprilika, što je ugarsko pomiešano sa zaejdničkim. I čovjek bi se morao upravo čuditi, kako su to tako mogli urediti naši otci, osobito kad se promisli, da i nagodba razlikuje ugarski sabor od zajedničkoga, a Madžari danas ne će da znadu za drugi kakav sabor u Pešti, nego samo za „madžarski sabor", kao što i za sve drugo, što je zajedničko, kažu, da je madžarsko.

Iz ove najveće neprilike izlaze sve druge, na koje se tuže hrvatski zastupnici i novine. Razumije se, najveći dio naroda za sve to ne zna: on ne zna ni za te paragrafe, ni od kuda dolaze te neprilike, — on samo zna, da mu je *zlo*.

Pita se samo: A osjeća li, da mu je *krivo?* A ako osjeća, znade li za svoje *pravo?* Znade li, da je narodno pravo u toj glasovitoj nagodbi?

Ne zna. — Hoćemo li ga učiti, gdje mu treba tražiti svoje pravo? Hoćemo li študirati s narodom paragraf po paragraf u ovoj nagodbi, kao što smo evo sad študirali?

To je pitanje!

Težko i jao onomu, tko ne osjeća, da mu je krivo, i tko ne zna, što je njegovo pravo! S takvim nema govora o politici, pa ako i ima, od takve politike malo hasne. Ja znam, da naš narod osjeća, da mu je krivo, i zna, što bi bilo pravo. „Ali toga prava nema u *zakonu*, pa kako se možeš nadati, da ćeš što dobiti od onoga, čega nema u zakonu, kad ne možeš dobiti ni ono, što je u zakonu?"

Kako bilo, svakako se treba bojati, da će ostali sviet i sve oko nas daleko već odmaknuti, ako mi budemo predugo študirali nagodbu.

Sviet.

Koja se vjera danas najviše širi. Stalno ste već čuli za kršćanske misijonare, koji krivobožne narode po Aziji i po Africi obraćaju na Isusovu vjeru. Najviše je takovih misijonara iz Francezke, i ti su najsličniji apoštolom. To su katolici. Vrlo su dobri i strpljivi i rusko-pravoslavni vjeroviestnici. Najmanje vriede protestantski vjeroviestnici, koje šalje Englezka, i koji se više voze u kočijama i gospodski jašu, nego što pješice hodaju i narod naučavaju. Ti englezki vjeroviestnici dosta su krivi, što se kršćanska vjera slabo širi medju poganskim narodima. Širi se tako slabo, da od 400 milijuna Kitajaca ili Kineza i od blizu 300 milijuna Indijanaca nema danas ni ciela dva milijuna kršćana.

Ali se zato Muhamedova ili islamska („turska") vjera širi kao šumski požar u Aziji, a jošte više u Africi. U Africi osobito u velikoj pustari Sahari i oko nje živi do 100 milijuna velikih i jakih crnih ljudi svakoga govora i običaja. Svi ti crnci primaju danas jatomice, upravo na milijune islamsku vjeru, „poturčuju se", kako bi naš sviet rekao. Dakako, kršćanima može to i mora biti žao, što ovi ljudi ne primaju kršćanske vjere, ali se mogu i radovati tomu, što ti crnci ostavljaju neznabožtvo i krivobožtvo, a s tim i pijanstvo i neslogu. Dok su crnci neznabožci, pogani, strašno se opijaju i još se strašnije kolju medju sobom. Ali kad prime Muhamedovu vjeru, ne će jakoga pića ni gledati, i samo gore žedjom, da bi svi kao jedan čovjek mogli prolijati krv za svoju novu vjeru. Kupuju si i nove puške i često mole vladare i sultane, da ih vode u rat na „nevjernike", medju koje dakako računaju i kršćane.

Nauka, umieće i knjiga.

Obseg i sadržaj — što je to? Ako hoćete da znate, čim se djeca muče u gimnaziji (u sedmom razredu), čitajte; a ako ne ćete, ostavite.

Pomislimo dvie rieči, n. pr. *životinja* i *konj*. „Pa šta sad?" — Čujte! Stalno je ovo: Tko bi izbrojio sve životinje, a onda sve konje,

bio bi broj životinjâ veći, jer svih životinja ima više, nego svih konja. — „Ala je to mudro!" — prigovarate. Bilo, ne bilo mudro, ali je učeno, i kaže se ovako: Rieč (ili „pojam") *životinja* ima veći „obseg" nego rieč ili „pojam") *konj*, t. j. rieč životinja više obsiže, nego rieč *konj*. Drugimi riečmi kaže se to ovako: Svi konji spadaju medju životinje, ali sve životinje ne spadaju medju konje. — To je taj „obseg": koliko stvari koja rieč pokazuje, obuhvata, obsiže.

A „sadržaj" — to je ovo: Hoćeš li da razložiš, što je to životinja, dosta ti je reći: *Životinja je stvor, koji živi*. A hoćeš li da razložiš, što je konj, moraš reći više, od prilike ovako: *Konj je stvor, koji živi, ima hrbtenjaču, leže žive mlade, a na nogama ima kopita, dalje kitnjast rep i kratke uši.* Dosta bi bilo reći i ovako: *Konj je životinja, koja ima na nogama kopita* i sve ono dalje do kraja, ali svakako moraš više razlagati, nego kod životinje. I zato se kaže, da rieč („pojam") *konj* ima veći „sadržaj", nego rieč *životinja*, a to znači, da ima više biljegâ ili znakova, nego životinja: jedan mu je znak, što ima kopita; drugi mu je znak, što ima kitnjast rep i t. d. Ovi znakovi, po kojih se jedna stvar razpoznaje od druge, — to se zove „sadržaj" koje rieči ili kojega pojma.

Po tom vidite ovo: Koja rieč ima veći „obseg", ima manji „sadržaj", i obratno: koja ima veći sadržaj, ima manji obseg.

Svaka rieč nješto znači, kod svake čovjek nješto misli, t. j. ima o nječem „pojam". (O pojmu smo govorili.) Oni pojmovi, koji imadu veći obseg, zovu se širi pojmovi.

Sad ako vam se hoće, mislite: Je li širi pojam *ptica*, ili *vrabac?* — A koji ne ćete, vi mislite na ovo: Bi li ja bio bolje učinio, da sam spavao, ili što sam ovo pisao?

Najljepša znanost — to vam je zvjezdoznanstvo (ili učeno „astronomija"). Ali vama je težko o tom govoriti, jer je vam težko vjerovati, što ću vam kazati.

Pomislite: Kako vi znate, da će sutra stalno opet sunce izaći, tako zviezdoznanac znade za svaku zviezdu: kako je daleko, kolika je, i kakav joj je put. On po suncu i po zviezdah znade izračunati, kolika je zemlja. I čovjek ne bi gotovo svega toga vjerovao, da nema ovoga: Zvjezdoznanci znadu proračunati i unapried kazati čas i časak, kad će biti pomrčina sunca, ili mjeseca! Pa kako onda ne ćeš vjerovati!

Danas, kad ima svakakvih stakala (dalekozora), na koja se daleko vidi, i kad su ljudi izučeni za velike račune, nije ni čudo, što se toliko znade. Ali je čudo, kako su se njegda mučili učenjaci, pred tisuću i tisuću godina, bez svih tih stakala i po starom i težkom računu, — pa koliko su znali! Kad čovjek na to pomisli, mora se samo pokloniti pred umom ljudskim, koji ne može drugo biti, nego jedna iskrica božje premudrosti.

Nastariji su zviezdoznanci iztočni narodi u Aziji, osobito Kaldejci. Premda je kod njih bilo i pravih učenjaka, koji su nješto i znali, bilo je i takvih, koji su po zviezdah samo gatali i proricali, onako, kako i danas neuki sviet gata po repatici, da će biti rata. Stari Grci nisu bili strpljivi u računu, niti su dobro pazili na zviezde, pa su zato bili slabi zviezdoznanci: oni su više mislili, nego računali. Stari Rimljani još su manje u tom vriedili, jer su oni samo gatali po zviezdah.

Osobiti su zviezdoznanci bili Arapi. Oni su tu znanost donesli i u Evropu, kad su ono osvojili Španjolsku. Ali kad su oni protjerani iz Evrope, nitko nije pravo mario za zviezdoznanstvo.

Od Slovjenâ je najglasovitì zviezdoznanac Poljak Nikola Kopernik, koji je prvi dokazao, da se ne okreće sunce oko zemlje, nego zemlja i druge planete oko sunca. Umro je pred 350 godina.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Hoće li se sad Hrvati primiriti radi svoga sv. Jeronima u Rimu? Sv. otac papa pisao je na ime zagrebačkomu nadbiskupu Posiloviću dosta dugo pismo i odredio, da se to pismo priobći i svim drugim hrvatskim biskupom i čitavomu hrvatskomu narodu. U tom pismu kaže papa: da se je vazda i uviek osobito starao za hrvatski narod, a da su Hrvati bili papi zahvalni i sve rado primali, što im se je iz Rima davalo, a sad su se eto uznemirili radi toga, što se sv. Jeronim u Rimu ne zove hrvatski nego opet ilirski. A nitko se nema, piše papa, nikakvoga razloga tužiti, jer je sve ostalo, kako je i bilo, pače je sad i bolje. A što se tiče imena, bilo je tu svakakvih neprilika, pa je papi bilo težko. No štogod je papa u toj stvari učinio, nije učinio, piše, radi toga, što bi bio neprijatelj hrvatskoj politici, t. j. neprijatelj tomu, da se sav hrvatski narod po svim hrvatskim zemljama sjedini.

Sve je ovo liepo. Vidi se, da je hrvatska misao ipak nješto, tako da za nju mora već znati cieli sviet, — jer što papa piše biskupima cieloga jednoga naroda, to se zna po cielom svietu. Vidi se, da je jaka baš ona misao, koja brani i diže pravo narodno ime hrvatsko, i to i u tudjem svietu, a do nedavna su mnogi i to prvi naši ljudi bili zadovoljni i doma s tudjim nenarodnim ili izmišljenim imenom „ilirskim", ili „jugoslavenskim", za koje nitko ne zna, što je. To treba držati na pameti.

Kad je papa odredio, da se sv. Jeronim nema zvati „*hrvatski* sv. Jeronim", potužio se papi na to nadbiskup vrhbosanski Štadler, kako znate. Sad papa piše, *da se nitko nema razloga tužiti*. Bog zna, je li papa po tome mislio, da se ni nadbiskup Štadler nije imao razloga potužiti?

Nadbiskupu Štadleru neprestano dolaze čestitke sa svih strana od svećenika i drugih odličnika, što je onako otvoreno branio hrvatsko ime i otvoreno kazao rieč prijatelju i neprijatelju. „Dom" se medju posljednjima pridružuje tim čestitkama želeći nadbiskupu Štadleru svako dobro od Boga, osobito jakost u svakoj nevolji i neprilici, jer ima dosta i još će više imati da pretrpi i nevolje i neprilike. Već smo rekli jedan put, da je on na težkome mjestu, ali za to mjesto boljega nebi mogli naći.

Iz Dalmacije poći će koncem ovoga mjeseca, ili početkom dojdućega, više odličnih gradskih i obćinskih načelnika i drugih odličnika zajedno sa dalmatinskim zastupnicima — pred kralja, da njega zamole, kad već sve drugo ne pomaže: neka se ne pušta u naše zemlje talijansko vino, jer je to na veliku štetu našemu narodu, osobito u Dalmaciji. Radi toga je čitava Dalmacija u nevolji, a na otoku Šolti (kod Splita) baš je glad, pa se sviet izseljuje u tudji sviet za korom kruha. A sad se opet velika gospoda bečka dogovaraju s talijanskom, da ponove predjašnje trgovačke ugovore, pa da sve ostane pri starom. — Teško će što naši ljudi opraviti u Beču, jer njemačka politika, i to bečka i berlinska, drži i Talijane u šakama, pa da odviše ne cvile, mora im se dati barem nješto.

Izselilo se iz Hrvatske i Slavonije samo u mjesecu veljači ništa manje nego 1530 ljudî, i to malo ne sve u Ameriku (t. j. 1403). Od ovih izseljenika ima ih 560 iz županije zagrebačke (jer je ona najveća), onda iz Like (do 450), gdje je najveća sirotinja, pa iz bjelovarske županije (do 200), a najmanje iz varaždinske, požežke i virovitičke. — Toliko se izselilo, a za zaslužbom otišlo je u to mjesec dana preko sedam tisuća (7.280) ljudi, i to opet preko polo-

vice (4233) u Ameriku), ostalo u Bosnu (922). Srbiju (171) i u druge zemlje u Evropi i po svietu. Koliko će ih se i od ovih vratiti na staro ognjište, Bog zna...

Po slovjenskom svietu.

U blizini našega juga, u Macedoniji i staroj Srbiji — sve se nješto kuha. Srbske novine pišu pače, da već vojska bečkoga cesara ide iz Novog Pazara (uz Bosnu) onamo, da i to otme Turčinu. — Ovakovi glasi nikad nisu ciela laž. Sve ono, što se je u Rimu dogodilo sa nesudjenim hrvatskim sv. Jeronimom, — sve se to kovalo za to, da se Beču i Niemcu pomogne još dalje od Bosne na istok. A dvie su stvari, bez kojih Beč ne može ni korak dalje na istok, a to je prvo: rimska vjera i rimsko svećenstvo, a drugo: svadja izmedju Hrvatâ i Srbalja. Za ovo dvoje Beč nije nikad u neprilici.

Bugari i Srblji opet se čupaju, — kao braća. Kao što se Srblji svadjaju s Hrvatima radi toga: čija je Bosna (kao da ne vidimo, da je u njoj „Švaba"!), tako se svadjaju s Bugarima radi Macedonije. Kršćanom pod turskom vladom najviše vriedi biskup, — to im je jedini vodja, jedina obrana. Zato se Bugari i Srblji napinju, hoće li turska vlada postaviti srbskoga, ili bugarskoga biskupa. Radi toga su se i sad posvadili, pa se u Biogradu viče na Bugare, i sviet se kupi i buči, a u bugarskoj Sofiji viču na Srblje. Jadna nam majka, kad ćemo doći k pameti! Neka se Hrvati malo jače maknu, Madžari će se odmah pomiriti s Rumunima (i već se jesu), samo da se složno obrane od „Slavjanâ", — a mi se ne znamo s braćom pomiriti!

Slovjeni u bečkom saboru: Česi, Poljaci, Hrvati i Slovenci složno su glasovali za to, da država dade gradu Zlatnomu Pragu podporu od 16 milijuna Kruna. Za podporu bilo je 218 glasova, a proti 135 glasova. Vidi se, što bi mogli Slovjeni u bečkom saboru, kad bi svagda bili složni.

Bugarom su uzajmile ruske banke 45 milijuna rubalja ili okruglo 100 milijuna franaka (Kruna). Da se taj dug odplati, uvesti će se u Bugarskoj duhanski i petrolejski monopol (t. j. plaćanje od trafike i od prodavanja petroleja), a da računi budu u redu, pazit će na to i ruska vlada, koja je i pomogla Bugarom do novaca.

U Ruskoj se bune ne samo djaci, koji čitaju svakakve knjige, nego već i seljaci. K tomu dolazi i to, da se Finci dižu proti ruskomu caru i ruskim oblastima. Finska je slobodna kneževina pod ruskim carem, ona ima i svoj sabor, a Ruska ga nema. Rusi ne rade dobro ni pametno, što Fince pritišću i slobodu im krate. Finci su bliže Niemcima (tamo na Bielome moru), pa bi mogli Rusu zadati trista jada. A tko će mu onda biti kriv? Sâm! Misli se, da je i ministar Sipjagin ustrieljen od finske ruke, ili barem finske zduhe.

Slovenci u Koruškoj uzmiču sve to više pred Niemcima. Još god. 1880. nabrojeno je u toj pokrajini preko sto tisuća Slovenaca, a sad ih ima već za deset tisuća manje! Sve se to pretvorilo u Niemce!

Po tudjem svietu.

Kako se vlada u Ugarskoj, vidi se i po tom, što je ugarska vlada htjela odrediti u proračunu 8000 (osam tisuća) kruna madžarskomu pjesniku Jokaju, i to da on dobiva do smrti svake godine. A zašto? Za to, što je nadgledao posao za veliku jednu knjigu, u kojoj se opisuju sve zemlje pod vladom bečkoga cesara. Razumije se, da je za tu knjigu radilo na stotine ljudî, a Jokaj je bio samo peto kolo, pa ipak je potezao plaću. A nije potezao samo tu plaću, nego još i više drugih, svega do 40 tisuća kruna. Takva plaća bez posla zove se „sinekura" (t. j. „bez brige" plaća).

Talijanska i Švicarska zavadile su se radi toga, što Švicarska prima u svoju zemlju zločince i ubojice.

Saborski izbori u Francuzkoj bit će u nedjelju 27 travnja. Ovaj put se i u Francezkoj bore na jednoj strani narodnjaci (ili „nacionaliste"), a na drugoj strani kozmopolite t. j. ljudi, kojima je tobože cieli sviet domovina. Ti su kozmopoliti danas na vladi i veliki su prijatelji Englezkoj, pak zato danas Francezka i ne pomaže ništa Burima. Narodnjaci su u opoziciji, t. j. bore se proti vladi, i to najviše zato, što danas u Francezkoj nije slobodna ni katolička vjera, a kamo li katolička crkva, i to što se slobodno piše i govori proti narodnoj francezkoj vojsci. Francezki su narodnjaci veliki neprijatelji onim Švabama, koji tlače druge narode i onim Madžarima, koji takve Švabe hvale. Naše madžaronske novine oštro pišu proti tim francuzkim narodnjakom, a dosta su proti njim i druge hrvatske velike novine, jer im obično sole pamet peštanski i bečki židovski novinari. A židovi su krvni dušmani francezkim narodnjakom.

Buna u Belgiji trajala je preko dva tjedna i sad se već malo umirila. Velike zagrebačke, bečke i peštanske novine pišu, da je buna nastala zato, što radnici hoće, da se uvede sveobće izborno pravo glasa, t. j. da svaki punoljetni mužkarac može izabirati obćinske odbornike i narodne zastupnike. To nije istina. U Belgiji ima po izbornom zakonu od 18. travnja god. 1893. izborno pravo svaki Belgijanac, komu je 25 godina i koji barem jednu godinu stanuje u nekoj obćini. Za taj zakon glasovalo je od 145 zastupnika njih 119, a samo 14 proti njemu, 12 ih nije glasovalo. Po tom zakonu oženjen čovjek, koji ima djece, i plaća još njeki porez, ima dva glasa; a ako je još i visoke škole svršio, ima tri glasa. Više od tri glasa ne može imati nitko, a jedan glas mora imati svatko.

Pa zašto su se onda pobunili belgijski radnici tako, da ih je mnogo i poginulo? Zato, što su ih njihovi vodje uputili, da je nesreća za Belgiju, što oženjen čovjek vriedi po zakonu više od neoženjena, a učen od neuka. Tu svoju mudrost naučili su ti vodje od Švabâ, koji žele da bude u Belgiji nemira i nereda, jer se nadaju, da bi mala Belgija mogla u takovoj buni lako doći u njihove ruke. A to si oni jako žele, jer se iz Belgije dade lako udariti na Francezku, osobito na Paris.

Razne viesti.

Od smrti Ljudevita Gaja navršilo se 20. travnja 30 godina. Sjetili su ga se taj dan zagrebački visokoškolci i njegovi domorodci, Krapinci. Čast spomenu njegovu!

Njegdašnja srbska kraljica Natalija, žena pok. kralja Milana, a mati sadašnjega kralja Aleksandra, odrekla se je grčke vjere i primila rimsku. Kažu, da se kani udati za jednoga francezkoga velikaša. Srblji se ljute na sve to.

Holandijska kraljica Vilma je bolestna. Bila je blagoslovljena, pa se to njekako poremetilo, kao ono i kod srbske kraljice. Kraljice njekako nemaju sreće u tom poslu.

Biskupom u Trstu postao je njeki Njemac Nagl. Ne zna ni rieči hrvatski ni slovenski, a ima na stotine tisuća slovenskih i hrvatskih duša u svojoj biskupiji. Nije zato čudo, što tamo naš sviet ostavlja rimsku vjeru i prelazi u pravoslavnu.

Umro je ministar Horanski, koji je pred njekoliko nedjelja postao zajednički ugarsko-hrvatski ministar. Njekoje novine pišu, da je kanio biti pravedan i prama Hrvatskoj.

Ustrieljen je ruski ministar Sipjagin. Ustrielio ga je jedan ruski djak, kojega su sa sveučilišta iztje-

rali, kad su se ono djaci bunili za slobodu. Što će biti od tih „anarhista" i „nihilista", Bog zna! Svakako bi trebalo više pravice. Drugi ruski ministar od škole, Vanovski, zahvalio se na službi. Nije li od straha?

Ruski gosti. Dne 20. svibnja stići će predsjednik francezke republike Loubet u rusku luku Kronštat i tu se sastati s ruskim carem. — U lipnju, a možda i u jesen pohodit će ruskoga cara srbski kralj Aleksandar sa ženom. — U kolovozu će ga posjetiti englezki kralj Eduard i bugarski knez Ferdinand. — I kajzer Vilim bi htio k njemu. — Sve eto dvori ruskoga cara, samo nikakav Hrvat ne može k njemu. Mi smo zbilja bogci! Da smo barem složni i veseli doma, što bi nam za sve to bilo!

Sijamski princ doći će sutra u petak u Beč i bit će gost bečkoga cesara. (Sijam je prostrano carstvo u Indiji [Aziji], veliko kao sve zemlje pod vladom bečkoga cesara, a ima 5 do 6 milijuna duša. Sijamci su mali ljudi, sivkaste kože i njekako uglasta lica; vlasi briju, bradu čupaju, a zube crne nječim. Vjere su Budhine.)

Novi cesarski dvor u Beču već je gotov, ali se sadašnji cesar ne će seliti, nego će ostati u starom dvoru do smrti.

Biskup, koji se boji, zove se ovaj put Belopotocki. To je vojnički biskup, pa je bio podavno zamolio našega nadbiskupa Štadlera, neka ga primi k sebi, kad dodje u Bosnu po svom biskupskom poslu. Ali kada su Madžari počeli vikati na Štadlera radi onoga pisma papi, uplašio se Belopotocki i poručio Štadleru, da ne će k njemu na konak, — da se ne zamjeri Madžarima (to nije poručio, ali to se zna). Težke li brige Štadleru, a liepa li bratskoga obraza Crnopotockomu!

Srbska vojska broji sada u mirno vrieme 17.500 momaka.

Radi one bunice u Srbiji, što je bio pokušao Alavantić za Karagjorgjeviće, obtuženo je 45 ljudi. Sud će biti po pravoslavnom Uskrsu.

Iz Ugarske se izseljuje na godinu do 100.000 ljudi.

Na izbore u Francezkoj, koji će se za koji dan obaviti, sprema se 2400 kandidatâ, a izbornih kotarâ ima samo 591! Tu se vidi, koliko Francezi imadu inteligencije. A mi Hrvati ne možemo pravo smoći ni toliko kandidatâ, koliko trebamo zastupnikâ! Uza sve pogodnosti, što ih kod nas ima madžaronski kandidat i zastupnik, još su madžaroni u neprilici za kandidate, pa da ih trebaju još desetak, težko da medju njima ne bi bilo i — nepismenih!

Što će biti s „operom", — to je ovih dana strašna briga zagrebačkoj gospodi. A „opera" — to je ono, kad se u kazalištu (u teatru) ljudi igraju („predstavlaju") i uza to pjevaju ono, što se inače govori. Pjevači su i pjevačice skupe, zato „opera" stoji mnogo novaca, a te novce daje i vlada; ali kad je trošak već prevelik, odlučila je vlada, da ne će više držati opere. — Eto što sve ne zadaje gospodi težke brige!

Nova poštanska zgrada u Zagrebu počet će se graditi drugi mjesec. Bit će velika i liepa. To ide na trošak zajedničke kase.

Pješice oko svieta odputio se poslie tolikih i jedan Bugarin, i to zajedno sa ženom. Putuju za okladu.

Krv. U Priedoru (u Bosni) zaklao muž ženu, a u Aljmašu (u dolj. Hrv.) sin otca.

Duž — — nici! — ? ? —

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 9. | U Zagrebu, u četvrtak, 8. svibnja 1902. | God. 3.

Što će biti od malih naroda?

Hrvati se tuže na Madžare, Niemce i Talijane; Slovenci se tuže na Niemce i Talijane; Česi i Poljaci tuže se takodjer na Niemce: da im čine krivo, da im ne dadu živjeti. I novine pišu i pišu, i ljudi se razgovaraju sve samo o tom: kako bi se oslobodili od tudje sile i nepravde. Koliko je već knjiga napisano, koliko govora i zdravica izrečeno, koliko i pjesama izpjevano, — i sve samo za slobodu, za slobodu!

Kad se čovjek malo primiri, pa gledajući i slušajući sve to počme misliti, — čisto je čovjeku težko pri duši. Kakok i ne bi: Gledaš jadne ljude, kako očekuju i kako se nadaju toj slobodi upravo onako, kao što jadni sužanj čeka, kad će ga pustiti iz sužanjstva. Ima ljudi, koji čitav život samo na to misle dan i noć, i bore se, i pate, i stradaju, da svoj narod oslobode izpod tudjega jarma, da ga izvedu iz robstva i sužanjstva, — kako je ono Mojsija oslobodio i izveo svoje Izraelce iz sužanjstva egipatskoga.

Ali prvo nego što vam kažem, ima li kakve nade, da će se ovi sužnji izbaviti svoga sužanjstva, treba jednu stvar osobito na pameti držati, a to je ovo:

Najnevoljniji su sužnji i najviše uzdišu za slobodom oni slovjenski narodi, koji su rimsko-katoličke vjere. Jedan put sam vam to već natuknuo. Slovenci, Hrvati, Slovaci, Česi, Poljaci — sve su to Slovjeni, sve su to rimokatolici, a nijedan taj narod nema svoje vlade, podpune vlade, niti nikakve svoje države. A Rusi, Bugari, Srblji, Crnogorci — to su takodjer Slovjeni, ali su pravoslavni kršćani, — i oni su svoji: gospodari su u svom domu.

Zašto su baš rimsko-katolički Slovjeni nemaju slobode to nas neka odmah ne buni i ne vodi na krivi put. Ne treba misliti, da je katoličke Slovjene u to sužanjstvo dovela samo njihova vjera, pa da bi se zato katolički Hrvati morali odmah „povlašiti", ili otići u lutorane; ali ne smije se opet ni to posvema pregledati,

pa reći: To je samo slučaj. Ništa na svietu nije slučaj. Sve treba razmotriti i prosuditi. Prosudimo najprvo ovo: Svi katolički Slovjeni spadaju pod Beč osim većega diela Poljakâ, koji su pod ruskim carem. Sad se pita: Kako su došli pod Beč? Kako to, da nisu mogli ostati pod svojimi vladari barem oni, koji su imali svoje vladare i kraljeve mnogo stotina godina? A to su Hrvati i Česi. Zašto je rastrgana i Poljska i komad od nje došao takodjer pod Beč? Kako to, da ni Madžari nisu ostali pod svojimi kraljevi, nego su i oni došli pod Beč? Pod njim su bili pače katolički Belgijanci, i velik dio Talijanâ. Pače je i Srbija bila došla pod Beč. — Ima dakle nješto u tom Beču, što je narode tamo vuklo više, nego pod ikojega drugoga vladara. Pazite samo: Nema u Evropi vladarskoga stolca osim Beča, koji bi pod sobom imao dva, tri, ili četiri čitava naroda, kako su eto pod Bečom **svi** Hrvati, **svi** Slovenci, **svi** Česi, **svi** Slovaci i **svi** Madžari. — Nije dosta dakle kazati samo to, da su **katolički** Slovjeni izgubili svoje vladare, vladu i slobodu, nego treba prosuditi i to, koliko tu ima posla Beč.

Ali opet nikako ne treba zaboraviti ni na ovo: Pravoslavni Srblji nisu nikako mogli ostati pod Bečom, a još manje protestanti (lutorani). Pa evo i dan današnji viču oni Niemci, koji hoće da se izbave izpod Beča, — viču najprvo: „Dalje od Rima!“ (t. j. da ostave rimsku vjeru, pa da budu lutorani). Pa za čudo u Beču se boje, da je to isto: Tko nije s Rimom, nije ni s Bečom. To je vriedno držati na pameti.

To se zna, da mnogi od vas nije nikad mislio na sve ovo, niti što čuo za to. Ali zato nemojte misliti, da su to kakve strašne stvari. Ovo su velike stvari, ali nisu strašne, pa nas ne smiju uzbuniti, niti smesti. Sve treba razmotriti, promisliti i prosuditi, — a onda tek na posao, ali onda čvrsto i ljudski! Ne smije se ovako raditi: dići viku i buku, pa eto nam sutra slobode, samo se svi složimo! Ne ide to tako! Ima mnogo i mnogo stvari, koje su daleko od nas, a ipak su nam spriečka na putu. Zato sve ovo spominjem, — ali ne mogu sve najedanput razložiti.

Ovo za Beč — to sam vam morao svakako spomenuti, jer baš pod Bečom uzdišu **čitavi narodi** za slobodom. Ako se ljudi i drugdje bore za slobodu, bore se samo pojedini staleži, n. pr. radnici; ili se bore stranke, i to za bolju i za veću slobodu.

Nemojte dakle misliti, da je po cielom svietu tako, kao kod nas, dapače je posve protivno. Čujte samo, koliko je narodâ dobilo svoje vladare, svoju vladu i slobodu samo u poslednjih sto godina: Oslobodili su se izpod Turčina Grci, Srblji, Bugari, Rumuni; izpod Beča su se oslobodili najprvo Belgijanci, onda Niemci (a vodili su ih lutoranski Prusi), pa Talijani i Madžari. Istina je, Talijani su dobili i svoga vladara, a Madžari su dobili samo svoju vladu i slobodu, ali ipak i Madžari mogu danas kazati za svoga kralja, da je on „prvi Madžar,“ a to nisu mogli reći još pred 50 godina. Svakako treba spomenuti, da ni Talijani, ni Madžari nisu zato ostavili svoje katoličke vjere. — Toliki su se narodi podigli i oslobodili samo u ovo posljednjih 100 godina, — a nijedan narod nije u to doba izgubio svoje slobode. Sudeći po ovom, mali narodi mogu se stalno nadati svojoj slobodi.

Ali ako pomislimo na to, da su njeki narodi već imali svoje vladare, i svoju vladu i slobodu, pa su to opet izgubili, — moramo zabrinuto pitati: Što je po tom istina? Je li istina, da narodi gube svoje vladare, vladu i slobodu — kako su to izgubili n. pr. Hrvati i Česi, — ili je pak istina, da sve to dobivaju, kao što su dobili Grci, Srblji, Talijani i t. d.? A ako je istina ovo drugo, kako su onda svi oni narodi došli pod Beč? — A može se još i dalje pitati i to ovako: Ako su se oslobodili i sjedinili toliki drugi narodi, može li se po tom suditi, da ćemo se osloboditi i sjediniti i mi Hrvati? Pa može li se u toj stvari išto stalno reći? A onda: Ako su pod Beč podpali Hrvati, i Česi, i Ugri, i Poljaci, — zar je svima kriva jedna stvar? Zar nije svaki sam sebi kriv? I napokon je vriedno zapitati i ovo: A što hasni sve to izpitivati i što to treba znati, osobito seljaku?

Treba to znati i seljaku. Kad gospoda i seljake zovu na izbor, „u borbu za slobodu“, — nije li vriedno znati: **Možemo li se mi Hrvati ikada osloboditi? Nije li sva naša borba uzalud?** Ta prije pet, šest godina rekao je jedan Hrvat u zagrebačkom saboru, da je sva naša borba za slobodu ludost i glupost, jer sve to ne će pomoći. Čiji je Dunav, njegova mora biti Sava i Drava, — pa neka Posavac i Podravac slobodno radi, što mu drago! Pa koja onda hasna, ako tako mora biti? **Predajmo se odmah danas,** pa neka rade od nas što hoće, i što mogu! Zašto da u ludo tratimo vrieme i snagu? Čemu da uzalud stradamo? Čemu da nam se rugaju naši neprijatelji, a i domaći protivnici? Što mora biti, — neka **bude!**

Eto, zato vam ovo pišem, — jer ne ću da vas tko vara i vodi za nos. A vara vas i vodi vas za nos svatko, tko vas zove u svoje njekakvo kolo, a vidi, da vi jadni o svem tom nemate, štono je rieč medju gospodom, — nemate ni pojma. A sve to nije Bog zna kakva mudrost. A ako je sve to takva strašna mudrost, zašto vas zovu gospoda na izbore? Zašto vas zovu, ako vi ne znate prosuditi, može li, ili ne može što biti od onoga, što ova ili ona stranka snuje i kani?

Sve to nije prevelika mudrost, ali je ipak malo teže sve to najedanput razložiti, kad se tako dugo nije narodu ništa razlagalo. A nije ni se razlagalo zato, što to nije lak posao, a najviše zato, što je najlakše — u mutnom loviti . . .

Mi smo Hrvati malen narod i već se preko pedeset godina dižemo, i nikako se pravo ne možemo dignuti. Mora da nam je nješto na putu, što treba ukloniti, ili se mi tomu moramo ukloniti, što nam je na putu, t. j. udariti drugim putem. Kad znamo, da su se toliki drugi narodi oslobodili, sjedinili i dobili svoju vladu, prosudimo: Vriedi li to i za nas? A ako vriedi, pogledajmo pute i načine, kojima su oni išli, — jer inače zabasasmo. Jednom riečju, treba da prosudimo: Što može biti, što će biti od malih naroda, — kad smo i sami malen narod?

Sve se to ne može prosuditi u jednom razgovoru.

Jedna hrvatska žena.

Na onu opomenu i prošnju u „Domu" javilo se više „Domovih" čitalaca, pa su opisali život seljačkih naših ljudi. Ovdje evo čujte život jedne hrvatske žene, seljanke. Vi sudite, što vam drago; a ja kažem: Ovo nije samo danas vriedno, da se čita, čuje i pripovieda, nego će ovo biti vriedno i za naše unuke i praunuke. — Čujte! Samo pazite, kako mlada seljanka, koja ovo piše, poštuje staru, kad o njoj govori, ne piše: „okapala je" nego: „okapali su".

„. . . Starica je živjela po starom zakonu. Tâ je svaki svoj čin po starini obdržavala.

Tâ nije razdrla cieli svoj život triju peča („peču" omataju žene oko glave), nego po zimi i po ljetu — naviek gologlava: po ljetu, po velikoj vrućini plieli su na vrtu i okapali povrtelje (povrće), a kratki, šimlasti (prosiedi) vlasi visjeli su im po licu po dva prsta; čelo malo ne sve je bilo pokrito vlasmi. Što su god oni djelali, niesu marili, jesu li njihove ruke čiste, — samo su pobrali s cielom rukom vlasi i za uho potaknuli, iz česa svejedno nije ništa bilo, nego na čas, — pak su vlasi pokrili lice. Kako su se žene za njih znale zaratiti spomenkom (razgovorom): Je, kako se baš živi peku! Bosi, ruke prisukane, — po tri puta kroz ljeto im se koža izmienila na rukah i nogah! Čuda i čuda (mnogo) dušâ im je moglo reći: „Ta nije vam za silu biti bosoj! Pak što vam je peča težka? Neka vam sin kupi rubac bieli!" — „Oj, što si ti rekla! Na mojoj glavi nigdar i zanigdar nije bilo rubčaca, niti ga ne bude! Kakav rubčac! Nije za rubčace ni spomenka bilo! Cieli dragi dugi danak sam kopala na velikoj žarini — i ne samo ja, nego sve djevojke i snahe. Tako i opanci. A vi ste sve žene

obuvene, kako ti gospe: bi se na glistu nabola! Sve se omata, skriva, — a toga nije triebi. A što ja znam za peču?! Ja se u jutro prva pri svojoj kući ustanem". — „O, znamo mi to svi, cielo selo! Svaki muž pri svakoj kući vas spomene, kako vi to sve držite na svojoj grbi!"

Tako se je staro i mlado za nju zadjelo, osobito kad je kući kakva nužda došla, ili je šta nestalo. „To je sve kindžanje (cifranje) i nevaljanost! Nije tako njegda bilo, nego je bilo po božju, kakvu i sad samo jednu ženu imate. Fijalićka! (Tako se je zvala po rodjenoj kući tâ žena.) I ona ima takve nesmotanka, koje svemu selu djelaju, a ona njim sviem. Ona doji naviek, a k njoj se premienjaju, — a ona se nigdar ne izmieni: svaka žena svoj tjedan (nedjelju), a ona sve tjedne! One sve kradu jedna pred drugom, a ona sviem skupa čuva i u hrpu meće."

„A dobra za svaku sirotu! Ako se i opuči njegda, ali zna ona, zašto: „Kad se radi ono, šta ne treba, onda nije onoga, što je triebi" (to je bila njezina rieč: „triebi" mjesto „treba"). Ta ona ne govori zlo nijednoj, nego ju upućava na dobro; da bi djelala, kako joj ona veli, ne bi prosila. Kolikoj je ona družini gospodarila, sve, ne samo gospodarske posle obavljala, nego onih nevaljanih žena, koje su uviek djelale samo za oblizke seoskim pâk nevaljankam! I još si je od prsi djecu sestrinu uzela i hranila i opravljala, i dječko je već odhranjeni umro, a djevojku je i zamuž dala. Snaha joj imala čuda dječice, a brez pomoći. I tu je ona bila pomoć. Po cielu noć je prela. Koja žena mogla joj je reći: „I je, cielu noć predete, koliku predju hoćete popresti! — „Ej, idi s Bogom, koliku predju! Ta triebi je toliki djeci! A posteljam? Ta ona ne more presti! Komaj da ništa ne djela, samo da njih prIredjuje!"

Neka bude vrieme, kakvo mu drago, toj starici nije falilo (udilo). Mogao je vjetar puhati, da je sve trgao na čovjeku, — oni samo ako su kakvu mandulinku (haljinicu njekakvu) natakнuli, a bez peče, bosi! Mogla je snaha na njih vikati i za njom s pečom trčati i vezati im ju: „Hodi s Bogom! Što mi hoće?! Samo što ne ću moći vlasi potaknuti, a odmah mi se puču!" — Mogla ju i čija žena vidjeti, pak na nju: „Pak što im ne daš mira?" — „A hote s Bogom! Sram me je, što tak idu, kao da bi mi ne marili za njih. A sto puta bi ih radje obula i obukla, nego i sebe, jer oni meni valjaju bolje, nego sam si ja. Kad ne bude njih, ne treba ni mene! Oj, oni su moje sve dobro: liepi nauk, i dvorbica, i velika lakota moja! Ta oni i jesu moja majka — nerodjena, ali bolja nego rodjena na sto dielova! Oni, kad im što i pofali — nego što niesu gusto bolestni — oni se ne će primotati, ni leći,

nego se taru, dok i koliko mogu. A ja im naviek velim: Dajte, lezite, — i nikakve priprave, juhe, ni ništa, nego po dva, tri dana ne jedu ništa, onda, kad im je lakše, onda jedu, što i druga družina. Oni ništa ne obdržavaju, nego po negdašnju.“

Bože moj, vriednoga stvora! Od svoje mladosti, kako je došla k toj kući, — naviek gospodarica! I ne samo za svoju hasnu, nego za ciele družine. Nigdje zrno nije po zlu prošlo! Što se je i ženâ ticalo, i to su djelali. Nije ta marila, bude li ruha u škrinji, nego: bude li svinjče debelo, pak: je li telećak pun telića — a ona je svaki dan kroz cielo ljeto hranila i čistila — pak: ima li racâ, gusaka, pilićâ. Nije tu bilo brige u jutro, kako stoji „poculica“, niti za češalj, ni za zrcalo, — nego s lomastom glavom hajde u rosne koprive s golom rukom! Kratki, široki prsti sve su režali, kako ih je jad koprivin napuhnuo, — čudile su im se žene i ljudi; i to ne samo rosne koprive, nego i po žarini, da su one kao oganj pekle! Ali je to bio kuraž, mukotrpnost i velika marljivost. Mogla je njegda i njegda mjesto snahe i na polje, ali je sve potrkavala, kao da joj je dvadeset godina. Sve su ju ljudi prstom pokazivali: „Gledaj, Fijalička im je vodja!“

Bože moj, vriedni ti su bili! Koliko su puta svoju družinu k stolu skupili, velikih lonaca navukli k ognju i od ognja! Jesu i onda, kad su kuću djelali — za koju su se muži zaklinjali, da je ne će nigdar drapati, ni trgati — onda su oni sirota veliki zgon imali, pak su podigli lonac, kak im se je odmah pri ruci na prsih kost izmaknula . . .

Ali se niesu nikad s tim pohvalili — nego kad je na to spomenak došao — a niesu rekli: „Ja tak, pa tak, to valjam!“ Nego kad su ih drugi hvalili, mogli su reći: „A, drago djetešce, mi moramo raditi, nas je na to Bog stvorio! Koji se jako muči, malo ima; a koji malo, nimalo ništa nema“.

»Diele se novci . . .«

Tako se je ovih dana bio raznio glas po jednoj obćini u gornjoj Posavini.

I tamo je, kao i po svoj Hrvatskoj od njekoga vremena zavladala velika potreba i prava nevolja. I tamo je narod posegnuo za mjenicom, samo da se otmu zlu, ali u zao čas po se i po domovinu. I tu su ljudi na sve strane dužni i već si, kažu, ne mogu nikako ni pomoći.

U toj svojoj sirotinji i nevolji začuje taj naš sviet, da se u Zagrebu osniva seljačka banka, i da ju snuju pravi prijatelji naroda. Mnogi odmah pomisliše, da će banka narodu novce baš razdavati.

„Dom“ i drugi narodni prijatelji uputili su doduše sviet, da se novci ne će razdavati, već da će se samo davati u zajam (na posudbu), bez mjenica i bez velikih kamata, i to seljačkim gospodarskim zadrugam, u koje treba da se gospodari slože. Ali ni te upute nisu mnogi dobro razumjeli. Poveseliše se tomu, da će se novci moći dobiti bez jamaca (žiranta) i bez mjenice, na koju se plaćaju velike kamate i točna odplata. A kad su čuli, da tako lako i jeftino može novce dobiti samo zadruga, složiše se u zadruge. Slažući tu zadrugu svatko je mislio samo na to, kako će sada lakše doći do novaca.

Zato se tu nije pazilo, da ne bude previše zadrugara, i da ne budu predaleko jedan od drugoga. Nije se pazilo ni na to, da članovi zadruge budu jaki i dobri gospodari, nego se baš naopako govorilo, da se u zadrugu svatko mora primiti, najprije onaj, komu najviše treba.

Sviet nije dobro razumio, da te nove seljačke zadruge moraju biti zadruge za gospodarstvo, a ne zadruge samo za kredit. Nitko nije ni pitao za to, da se na zadrugin račun nabave dobri plugovi, dobro sjeme, ili da se ovomu ili onomu gospodaru dadu novci za vozno blago. Sve je samo pitalo, da li će doći dosta novaca toliko, koliko ih svima treba. I tako, kad je došlo 20 tisuća kruna, nije se to, kažu, ni poznalo.

U zadruzi ima, to treba znati, oko tri stotine gospodara, a svakomu od njih treba njekoliko stotina kruna.

Seljaci pripoviedaju, da su se ljudi za novce upravo otimali i gotovo da se nisu potukli. Onaj gospodin, koji je novce iz Zagreba donio, rekao mi je, da su zadružni odbornici liepo i pametno govorili, da bi ovomu bilo koristno, uzajmiti, a onomu ne bi, ali da su na koncu konca ipak po tom odlučili, komu najviše treba, a nisu po tom, tko će si s novcima moći najviše privriediti.

Eto, iz toga se vidi da su odbornici njekako i sami mislili, da oni novce diele, a ne da ih uzajmljuju.

Svaki odbornik i svaki zadrugar za stalno zna, da za tih 20 tisuća jamči ciela zadruga, ali se čini, da nitko za to jamstvo ne mari. Vidi se to po tom, što je predsjednik zadruge odmah poslie nekoliko dana javio onomu gospodinu koji je novce pribavio, da narodu nije dosta novaca, i da bi ih trebalo barem još deset puta toliko.

E, po svem se eto vidi, narod govori tako, kao da se ti novci badava diele. I zato treba, da se našemu svietu već jedanput glasno i jasno kaže, odkuda su ti novci, čiji su, i kako ti novci mogu biti naš spas, ali i naša propast.

Novci dolaze od Hrvatske poljodjelske banke u Zagrebu, o kojoj je „Dom“ već dosta pisao. Iz početka uzajmljivat će ta banka one novce, koje su uplatili njezini dioničari, t. j. oni Hrvati, koji su dali u banku po 50 kruna, t. j. kupili bar po jednu dionicu, i tako pomogli osnovati banku. Ali svih tih novaca nema ni jedan milijun kruna (1,000.000), a gle, evo za jednu obćinu bi trebalo do četvrt milijuna ili 250 tisuća (250.000) kruna. Po tom za cielu Hrvatsku ne bi bilo dosta ni njekoliko stotina milijuna kruna, a toliko svojih novaca mi nemamo. Zato će i ta seljačka banka uzajmljivati poslie i tudje novce, kao što uzajmljuju i sve druge banke, i to, ako joj u Pešti i u Beču Švabe, Židovi i Madžari budu htjeli toliko vjerovati, koliko vjeruju drugim bankama.

Mogla bi poljodjelska banka doći do novaca i u Češkoj u Zlatnom Pragu, pak i u Francezkoj, u Parizu, i to ovim putem: Neka se u svakom hrvatskom selu slože samo jaki i dobri gospodari, ili barem takvi gospodari, koji imaju tri, četiri, a i deset puta više, nego su dužni. Ti bi stvorili seljačku zadrugu za gospodarstvo. Velim za gospodarstvo, a ne samo za kredit. Takva bi gospodarska zadruga svojim članovom nabavila najbolje gospodarsko orudje, dobro vozno blago i pobrinula se, da se što bolje može prodati žitak i svaki drugi prirod. Zato bi se sve takove zadruge morale složiti u jednu veliku zadrugu i okupiti se oko zagrebačke poljodjelske banke. Ta bi im banka davala u zajam samo toliko novaca, koliko bi baš trebalo, da gospodarstvo što više nosi. A onda bi malo jače zadruge podigle svoje mliekarne i svoje hambare (magazine) za žitak i za krmu. Još bi sve te zadruge složno tražile od vlade, da uredi rieke, potoke i bujice (vododerine), i da kod svakoga velikoga posla državnoga (na pr. kad se gradi željeznica) daje zaslužbu samo domaćim ljudem.

Još bi ti dobri gospodari ovako složni mogli paziti na to, da nijedan komadićak hrvatske zemlje ne dodje više u tudje ruke.

To bi bio pravi put.

A ako se ovako počnu dieliti novci: komu treba za hranu, za odielo i za drugi trošak, onda će uz suho drvo izgorjeti i sirovo, uz slabe gospodare propasti će i jaki.

Već i djeca znadu, da bi naše banke mogle čitava sela razseliti. Banke za sada miruju, dok narod mjenice odplaćuje, ili barem kamate daje. Ali kad to narod ne bude mogao, ne će mirovati ni banke, ni oni, čiji su novci kod njih. A to su peštanski, bečki i drugi tudji bogataši. Tima će onda doći lako u ruke na stotine, pa i na tisuće hrvatskih posjeda, ako ne bude nikoga domaćega, koji će te posjede kupiti, ako u svakom selu, ili barem u svakoj obćini ne bude zadruge jakih seljačkih gospodara.

Zato, ljudi, stanite, za Boga, i ne mislite, da se novci diele! Nisu novci kruške! A onda pomislite i to, da vi niste ni cigani, ni prosjaci, da ste još uviek na svom, ako to i nije sve vaše.

Tko je tako zagrezao, da nema na što uzajmiti, neka se primi posla kakvoga mu drago, pa neka i ženu i djecu k poslu pritjera. Neka barem toliko zasluži, da ne mora za tudje novce jesti. Jer tko na dug dugo jede, taj je propao. Taj si može i mora pomoći samo svojim radom, a za rad, za zaslužbu mora se brinuti ne samo on sam, nego i obćina, i kotar, i županija i vlada. Toga ne smije biti, da ne bi mogao živjeti čovjek, koji hoće i zna raditi.

A tko ima više, nego što je dužan, taj neka ne čeka, da netko dodje i da ga pozove u zadrugu, u kojoj će se dieliti novci, nego neka sam potraži susjeda i prijatelja, koga pozna i komu vjeruje, neka se porazgovori i upita, kako se slaže takva seljačka zadruga, koja može nješto privriediti, koja može imetak svojih članova povećati. Samo takove privredne zadruge mogu podići one gospodare, koji još dobro plivaju, a spasiti i one, koji se kako-tako otimlju, koji tapaju. Ali onakve zadruge, u kojima će se novci dieliti na potrošak i na gubitak, takve će samo povećati našu narodnu nevolju i biedu, pak zato ne bi smjelo biti pravoga narodnoga prijatelja, koji bi narod putio na kredit, ako ga nije prije uputio, kako će tim kreditom povećati svoj imetak.

No pustimo na miru narodne prijatelje i neprijatelje i završimo ovako: Budite si barem vi svi prijatelji, koji si vjerujete, i koji se poznate. Složite se najprije po imetku i po tom, kakvi ste gospodari, a onda primite u svoje društvo takvoga, koji ima malo, ili nema ništa, ali je pošten, marljiv i pametan. A tko ništa nema i ništa ne zna, ili mu se ne će raditi, taj mora doći u zlo, da u njem ili propane, ili se u njem nauči ljudski raditi i po čovječju živjeti. Tomu ne pomogoše nikakvi novci, pa da bi se baš dielili.

Mali razgovori.

Dom i rod.

Mlada Hrvatska — to je čudna i nova rieč u hrvatskoj knjizi, medju hrvatskom gospodom. *Mlada* Hrvatska! Nikad niesam, vjerujte mi, čuo tê rieči. Niesam, jer se u nas govori, piše i pjeva samo — *staroj* Hrvatskoj, i uviek samo *staroj:* onoj, koja je njegda *bila* velika, jaka, slobodna, bogata. I uviek i uviek mislimo samo na onu Hrvatsku, kakova je *bila,* i hvalimo ju, i slavimo ju, i plačemo nad njom, jer je mrtva, jer je nema! I u plaču i tugi zovemo ju, da oživi, da uskrsne — i u tom je sva ljepota hrvatskih knjiga, sva mudrost hrvatske poviesti, to je sav rad i sva borba hrvatske politike: uskrisiti, oživiti staru, dobru, bogatu — ali pokojnu majku — Majku domovinu!

To je živa istina. To traje već preko petdeset godina!

Od toga je nastalo, što je nastati moralo, t. j. ovo: Mrtve Majke probudili niesmo! To je naravski. Drugim riečmi: Ni plač naš nad mrtvom Majkom domovinom, ni hvala, ni slava, koju smo pokojnici davali, — to nam nije pomoglo, mi niesmo ništa stekli, ništa domovini privriedili. — Druga djeca Majčina, kojim je taj plač predugo trajao, sjedoše bez srca i poštenja uz karminski stol — i sve se dave jedući i pijući zajedno sa susjedima, koji su jedva dočekali pokop i karmine... I još se tiho u bezbožnoj duši rugaju drugoj braći, što još plaču... Samo kad po starom običaju počne molitva za pokojnicu, onda i oni brzo progutaju, što imadu u ustima, križaju se i pobožno viču svoju molitvu, kao da hoće kazati: Nu, pa što nas mrko gledate?! I mi smo tu, i mi hvalimo i slavimo pokojnicu, i mi molimo, i mi činimo svoju dužnost, — ta i nama je majka!... Tu su i posinci. I oni plaču — još glasnije, upravo se deru hvaleći i slaveći pokojnicu. Razumije se, ne ide im od srca, — nije im rodjena majka. Ali vrebaju na baštinu, da ju podiele s rodjenom djecom (imadu pravo, kad su posinci), — ali da im se ne prigovori, da im je samo do baštine, — deru se nemilosrdno, — tako, da i mnogomu rodjenomu djetetu plač presjedne, pa umukne — i tiho guta svoju tugu preziruć licemjerce...

Mislim da ste me razumjeli.

To vam je *stara*, dosadašnja Hrvatska.

A gdje je *nova?* Hoće li uviek ovako ostati?

Ne će, jer ne može ostati. Tko će zamjeriti vjernomu djetetu, što tuži nad mrtvom majkom? Čovjek ne će. Diete plače za mrtvom majkom dane i dane, mjesece i mjesece, — a narod za mrtvom Majkom domovinom — godine i godine, pače i više stoljećâ, kao evo mi Hrvati.

Ali — i tuga ima svoj kraj. Mrtvi ne ustaju. Život ide dalje, — djeca više ne plaču, osvieste se — moraju na *posao*, jer život zove, — Hrvati više ne tuguju, ne jauču, ne pjevaju samo slave staroj Hrvatskoj, nego misle na — *mladu* Hrvatsku. —

Ovo je put, kojim mora proći svaki narod, koji je izgubio slobodu; to je bol, koju mora pretrpjeti; to je rana, koja tako cieli, — *ako nije otrovana*. A ako je otrovana, — narodu je propasti. Razumiete li?

Politika.

„Savezne države srednje-evropske." Čuli ste za „Savezne države Američke", ali za kakve „Srednje-evropske savezne države" — za to niste čuli, jer takovih država ni nema na svietu. Ali čega nema, — to još može biti, pa tako i to.

Pod vladom bečkoga cesara sdružene su za pravo samo tri stare kraljevine: kraljevina *Hrvatska*, kraljevina *Češka*, i kraljevina *Ugarska*. Ostale zemlje, što su pod bečkim cesarom, — to su ili samo komadi, koji su otrgnuti od druge države, ili pak nikad nisu ni bili svoja država. Tako je n. pr. Galicija (u kojoj živu Poljaci i Rusi) tek pred sto i nekoliko godina otrgnuta od Poljske; slovenske zemlje, t. j. Kranjska, Štajerska i Koruška, pa onda slovensko primorje (Gorica i Trst) i Istra, a isto tako ni njemačka Austrija, — to nikad nije ni jedno, ni drugo ni bilo na okupu pod jednim *svojim* vladarom. Danas su one tri kraljevine, pak k tomu Galicija i Bukovina, slovenske zemlje, njemačka Austrija i talijanski komadić Tirola, — to je sve pod jednim vladarom, bečkim cesarom. Najviše imade tu *slovjenskoga* naroda, t. j. Hrvatâ, Slovenacâ, Slovakâ, Čehâ, Poljaka i Rusâ (Rusinâ), onda *Niemaca*, pa *Madžarâ*, *Rumunâ* i nješto *Talijanâ*. Od svega toga htjeli su bečki cesari stvoriti jednu državu ne samo pod jednim vladarom,

nego i pod jednom vladom. (To je bio tako zvani *„centralizam"*.)

Proti tomu su se digli osobito Madžari, i oni su se oslobodili od bečke vlade i uredili svoju vladu u Pešti, kojoj se više ne zapovieda iz Beča. Pod ovu vladu u Pešti spada ciela Ugarska (t. j. madžarska zemlja, Slovačka i Erdelj), a i dosta Hrvatâ, t. j. Hrvati u banskoj Hrvatskoj: a sve one druge zemlje: Češka s Moravskom i Šlezkom, Galicija s Bukovinom, slovenske zemlje, Istra i Dalmacija, Austrija gornja i dolnja, i još Tirol — to je ostalo pod bečkom vladom. To se dogodilo 1867. god., onda su mjesto jedne bečke vlade postavljene *dvie:* u Beču i u Pešti, i to je tako zvani *dualizam*, t. j. „dvojstvo". Jedan je vladar, a dvie su vlade.

Tako je i danas. Ali s tim nisu zadovoljni svi ostali narodi, koji su pod jednom, ili pod drugom ovom vladom. A nisu zadovoljni zato, jer u Beču gospodare i iz Beča zapoviedaju samo *Niemci*, a u Pešti gospodare i iz nje zapoviedaju samo *Madžari*. Niemac iz Beča zapovieda i Čehu, i Poljaku, i Slovencu, i dalmatinskomu i istarskomu Hrvatu, a i Talijanu — premda je njemu još najviše na ruku; a iz Pešte se vlada ne samo Madžarom, nego i Slovakom, i Rumunom, i saskim Niemcem, i ugarskim Hrvatom i Srbljem, pače u njekih stvarih i onim Hrvatom, koji su pod Banom.

Proti tomu se dižu osobito oni narodi, koji su u prvašnje vrieme imali svoje vladare i svoju vladu. t. j. svoju državu, a to su *Hrvati* i *Česi;* oni imaju svoje *državno pravo;* oni nastoje i bore se, da dobiju svoju posebnu vladu, kao što ju imaju već Madžari. I tako bi bile već *četiri* vlade (a ne samo dvie), i to: *hrvatska* u Zagrebu za sve hrvatske zemlje, *češka* u Pragu za sve češke zemlje, *ugarska* u Pešti za Ugarsku, i ona u Beču za Niemce.

Ali onda ne bi ni Poljaci mirovali, pa bi i oni htjeli svoju vladu u Krakovu. To bi ih bilo *pet* (jer bi se Slovenci priklopili k Hrvatom), — to bi bilo pet vladâ, pet država, od kojih nijedna ne bi drugoj gospodarila ni zapoviedala, nego bi bile samo u savezu i pod jednim vladarom: bile bi *savezne države*. A budući da se nalaze usried Evrope, mogle bi se zvati „Srednje-evropske savezne države". Mjesto „dvojstva" nastalo bi *savezničtvo* ili *federalizam*.

Sviet.

„Kako je u Madžarskoj". Možda vam je čudno, što i „Dom" eto piše „Madžarska", a ne Ugarska. Ali se možda sjećate, da je „Dom" pisao, da je drugo „Madžarska", a drugo Ugarska. Ugarska — to je zemlja, u kojoj živu Madžari, Slovaci, Rumuni, njemački Sasi, Židovi, i prekodravski i prekodunavski Hrvati (dakako sa Srbjlima); a ona zemlja, u kojoj stanuju samo Madžari, tâ zemlja nema posebnoga imena, nego Madžari cielu Ugarsku zovu „Madžar-orsag", t. j. „Madžarska", „madžarska zemlja". Ali ostali sviet, ni zemljopisna, ni povjestna nauka ne zna ništa za kakovu posebnu „madžarsku" zemlju, ili „madžarsku" državu, u kojoj bi bili sami Madžari, jer Madžari nisu nikad imali sami za se svoje države, nego zajedno s drugim narodima, i to je država *Ugarska*. Toliko je trebalo reći, da se razumijemo.

Drugo treba reći ovo: U Ugarskoj gospodare danas i vladaju zbilja Madžari, — to je istina, pa ako gledamo na to, onda je ciela Ugarska zbilja „madžarska zemlja", „Madžarska". Ako je govor o vladi u Ugarskoj, može se i mora se reći, da je to *madžarska* vlada; i ako je govor o gospodi, ili o bogataših u Ugarskoj, — sve je to madžarsko; i štogod u Ugarskoj danas nješto vriedi, ili se misli, da vriedi, — sve je to mad-

žarsko. Dakle, kad je o svem tom govor, onda se može reći i „Madžarska" mjesto Ugarska, jer je sve to zbilja madžarsko.

Treće, što još treba reći, to je ovo: Mi Hrvati malo znamo, kako je u „Madžarskoj" i u cieloj Ugarskoj. To nije dobro. Madžari i drugi Ugri — to su ne samo naši susjedi, nego i takovi susjedi, na koje bi trebalo više paziti. Istina je: Dobri susjedi ne gledaju jedan drugomu u lonac, ne nagledavaju se jedan drugomu u svaki kutić, ne ispituju za susjedovu kuću: kako je ovo i ono, — ali baš zato morali bi Hrvati više mariti za sve ono, što se dogadja u Ugarskoj. Ne bi bilo na štetu naučiti za taj posao i madžarski jezik. Ali dok se sami ne postaramo, poslužimo se njemačkim novinama, što one vade iz madžarskih novina i što pišu, kako je u „Madžarskoj".

A ne pišu ništa dobra ni same madžarske novine: Zlo i naopako u „Madžarskoj" na sve strane! Što je sirotinji zlo u Ugarskoj, to nije čudo, jer je sirotinji zlo svuda po svietu. Ali se madžarske novine strašno tuže i na madžarsku gospodu. Kad je baš govor o madžarskoj gospodi, vriedno se je sjetiti i na pameti držati, da u Ugarskoj ima do 800.000 (osam stotina tisuća), t. j. blizu jedan milijun Židova, a svi se drže za Madžare. A to se zna, da malo koji Židov nije gospodin, pa ako dobro proračunamo, vidjet ćemo, da je preko polovice madžarske gospode, — da su to Židovi.

Baš je ovih dana bilo po madžarskih novinah mnogo vike na tu madžarsku gospodu, i to radi ove stvari: Madžarska vlada vrlo mnogo troši na državne zgrade (gradjevine, kuće), a osobito se je mnogo potrošilo na novu sabornicu, t. j. zgradu, u kojoj će se držati sabor. Na tu sabornicu potrošeno je do sada 32 **(trideset i dva) milijuna Kruna!** (To se gradi na „zajednički" trošak, dakle i za hrvatske novce.) Sve je to prebogato, preveć pozlaćeno i drugačije bez potrebe trošeno, kao da se je htjelo cielomu svietu pokazati: gledajte, takova je madžarska sabornica! A ipak sve to nije liepo, ni fino, ni gospodski, — jer prava gospoda, koja razumiju, što je liepo i fino, baš ne ljube mnogo zlata i još koječega. Ali znate, da cigani imadu srebrna puceta (gumbe), da bi s jednim pucetom vola ubio! To ima, vidite, ciganin, a nijedan gospodin nema. K tomu je još u toj novoj sabornici i ta neprilika, da ne će biti dosta velika za 400 zastupnika. A ima još i drugih prigovora.

Kad je sve to u saboru prigovorio jedan zastupnik, izašlo je sve na vidjelo, a to je: da se je tu radilo „po prijateljstvu", kako se ono kaže, da su svoji svoje turali i davali im zaslužiti, a nitko nije pravo pazio, je li to potrebno, je li zgodno i liepo, a glavno: tko će sve to platiti. Samo se tako razumije, da je za tu sabornicu do sada potrošeno četiri puta više, nego što je proračunano!

Kad se je počela rešetati ova stvar, doznalo se je još mnogo toga, što se u „Madžarskoj" radi po „prijateljstvu", kad to ide na — tudji račun. To će biti Madžarskoj na veliku štetu, a moglo bi ju i upropastiti.

Kako su jaki Slovjeni. Domovi čitatelji dobro znadu, da su Kitajci (Kinezi) najveći narod na svietu, jer pravih Kitajaca ima preko 300 milijuna. Pa ipak Kitajci nisu tako jaki kao Japanci, kojih ima deset puta manje (ima ih nešto preko 40 milijuna). Ali sad se ne ćemo razgovarati o kinezkoj i japanskoj jakosti, nego o jakosti glavnih evropskih plemena, a ta su tri: Romani, Germani, Slovjeni, — kako ste već čuli.

Sva su ta tri plemena od prilike jednako prosviećena, jer su sve to kršćani. Po školskom znanju prvi su Germani, t. j. Englezi, Niemci, i njihovi rodjaci; drugi su Romani, t. j. Francezi, Talijani, Španjolci; a mi Slovjeni istom smo na trećem mjestu. Ali smo mi zato prvi po dobroti srca (što nam sav sviet priznaje) i po bistrini uma (što se vidi n. pr. u tom, da kao od šale naučimo lako svaki tudji jezik).

I po političkoj jakosti sva su tri plemena od prilike jednaka, a od kad Francez drži s Rusom, Slovjeni su i vojnički najjači. I tako medju ta tri plemena ima razlika u jakosti najviše zato, jer se svako od njih jednako ne množi. Pred 50 godina bilo je Germanâ preko 85 milijuna, Slovjenâ 84 i pol milijuna, a Romanâ 82 i četvrt milijuna. Danas po *njemačkom* računu ,koji ne će za nas pravo, ima Slovjena baš za jedan milijun *više* od Germanâ, t. j. preko 123 i pol milijuna (123,650.000). Romani jako zaostaše, pak ih sada nije ni 106 i pol milijuna. U tom je računu najviše vriedno ovo: Rusâ ima 85 milijuna, a Niemaca malo preko 64 milijuna. I ovo je vriedno znati: Franceză s Česima i s cielim našim narodom na jugu ima nešto više od Niemaca, t. j. preko 64 i pol milijuna.

I to je ponavljam, po njemačkom računu.

Sad treba još ovo znati: U Njemačkoj je kroz devet godina (1841 — 1850) od hiljadu ljudi umrlo blizu 27, a rodilo ih se 36. U Rusiji rodilo ih se preko 50, ali ih je na nesreću umrlo preko 36 (36.5). I kod nas Hrvatâ, pa i kod Čehâ, mnogo se više ljudi rodi, nego u Njemačkoj, ali ih mnogo više i umire. U Rusiji i u obće kod nas Slovjenâ najviše umiru djeca, jer se na djecu slabo pazi i slabo ju hrane. A i odrasli sviet ubija siromaštvo. Pa ipak se mi jače množimo nego Niemci. A da smo još svoji u svom, pa da tudjin ne živi kod nas bolje nego mi, i tako nam od usta otima; i da više pazimo na djecu, na bolestnike i na starce, — kud i kamo bismo se više množili!

Nauka, umieće i knjiga.

Tri su vrsti umieća, i to glazba, *pjesničtvo* i treće *tvorno umieće,* t. j. gradjevinstvo, likotvorstvo (ili kiparstvo) i slikarstvo. Što je koje, čut ćete odmah.

Po umieću ili umjetnosti mjeri se narodna prosvjeta ili kultura upravo tako, kako i po znanju. Ali kako svi narodi niesu jednaki u znanju, tako niesu ni u umieću. Pa što dalje idemo od glazbe do slikarstva, to ima manje umieća. Neškolani Hrvati n. pr. divno se razumiju u *glazbu,* jer pjevaju, da je milina slušati, i sviet se našim popievkama divi. To je naša *narodna glazba.* Isti neškolani ljudi razumiju se i u *pjesničtvo,* jer već pastir za ovcama slaže pjesmu, a sliepac pjeva drugu uz gusle, — da ti suze namami na oči. To je naše *narodno pjesničtvo.* Znade naš sviet liepo graditi i male i velike stvari (preslice, solenke i t. d., pa i ciele kuće); znadu naše žene krasno šarati i vezti svoje i mužko odielo, — što sve spada u gradjevinstvo. Ali da bi naš čovjek iz naroda umio načiniti, i to liepo načiniti od drveta, ili od kamena vola, konja, čovjeka; ili to naslikati, — toga nema. Nema govora o našem *narodnom kiparstvu* ni *slikarstvu.*

Kako to, da ovoga trećega narod ne umije? — Dugo bi se dalo o tom razpravljati. Malo ću vam ipak reći: Za svaku vrstu umieća treba najprvo *misao,* a onda za svaku vrstu još nješto posebno, i to: za glazbu treba još *glas* (iz grla, ili od kakve stvari, koja daje glas); za pjesničtvo nije dosta glas, nego već mora biti *rieč* (govor); a za tvorno umieće treba još *tvar* (drvo, kamen, kovina) i *orudje.* Služiti se vješto i umjetno *glasom — riečju — tvarju i orudjem* — to nije jednako lagan posao.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Hrvatska služba božja. Njeke hrvatske novine počele su opet živo pisati, da se u svih rimo-katoličkih crkvah po svih hrvatskih zemljah počne opet služiti sv. služba božja u starom jeziku hrvatskom, kako se je i njegda služila, od onda od kad su nas sveti naši apoštoli Ćiril i Metod na kršćansku vjeru obratili i svete nam knjige u našem jeziku donesli, pak sve dotle, dok niesu latinski svećenici sve malo po malo naš jezik iz crkve iztjerali, a latinski (dijački) uveli. Čuje se, ali se ne zna, je li istina, da se svećenici po svih hrvatskih zemljah spremaju na svoje skupštine, da u toj stvari složno otidu pred svoje biskupe i zamole ih, da sv. službu božju u hrvatskom jeziku u svakoj župi baš zapoviede. A na dan 5. srpnja već ove godine imala bi se služiti sv. misa u starom hrvatskom jeziku — u samoj stolnoj crkvi u Zagrebu, a služio bi ju preuzvišeni gospodin nadbiskup i metropolita Posilović.

Da se Dalmacija sjedini s Hrvatskom, o tom piše splitski načelnik Milić, ali kaže da bi svakako trebalo nagodbu promieniti. I Košutov sin tražio je u ugarskom saboru, da se Dalmacija sjedini, ali dakako s Ugarskom, jer Košuti ne znaju za Hrvatsku.

U Trstu i oko njega živi više Hrvata i Slovenaca, nego Talijana, pa ipak nije jedan sudac ovih dana dao odvjetniku na sudu slovenski govoriti, nego neka, kaže, govori talijanski. To ni po zakonu nije pravo, jer su po zakonu svi jezici pod bečkom vladom jednaki. A da i nema takvoga zakona, bilo bi to krivično. — Ali to vam je ono u našoj državi: Sve, pa bilo i turski, samo ne hrvatski! — A nije li u tom malo i straha?

Što još ima nova po hrvatskoj zemlji, to bi nam mogli javiti „Domovi" prijatelji, kad bi se već jedanput htjeli pravo primiti toga posla. Trebalo bi nam znati: Kakva se kaže ljetina? Kako paša? Je li sviet zdrav i ima li oda šta živjeti? Kako trgovina s blagom, žitkom, vinom? Kako zaslužba? Ide li se u dug i kamo? Što se još radi, da si sviet pomogne? Je li sviet zadovoljan u kući medju sobom, ili se tuži, da je sve to gore? Kakve gospoda izdaju zapoviedi? Jesu li čovjeku na pomoć i na ruku? Čujete li kakve glase od druguda? Što pripoviedaju stranci, prosjaci i putnici? Je li se što čudno i neobično dogodilo, bilo dobro, ili — sačuvaj Bože! — zlo!

Badava, ljudi! Dok vi ne budete marili za svoje novine i starali se, da se sami jedni drugima javite i svoje dobro i zlo izkažete u *svojih* novinah, i to onako po istini, kako vi znate, — dotle će vas voditi za nos kao medvjede i goniti kao blago, a vi ćete, kad vas pognaju, trknuti jedan ovamo, drugi onamo, — i nikad od vas snage, nikad bolje ni vama, ni drugomu po vama. Odlučite jednom i recite: Na okup oko „Doma"! To neka budu prave seljačke novine! Tu se neka čuje seljačka rieč, tu se neka vidi seljačka tuga i žalost i ciela seljačka duša! To neka bude, štono gospoda kažu, seljački *forum*, t. j. zborište i bojište, ležalo i plandište!

Koliko ću još napisati ovo i ovako — uzalud?! Pa bilo još i sto puta, samo kad bi hasnilo! . . .

Po slovjenskom svietu.

Crnogorski knez, kako su novine javile, dogovara se s arbanaskim vodjama, a on nije lud, pa u druge novine javlja, da je sve to laž.

U Ruskoj još nema mira, pače se je bojati prave bune. U pet krajeva proglašen je prieki sud. Vojska i žandari u poslu.

Po tudjem svietu.

Vodje austrijskih Niemaca (Wolf i Šenerer) nisu bolji od hrvatskih, jer se i oni psuju i svade. Ipak nismo ni mi Hrvati zadnji.

I Arbanaska (Albanija) će doći pod Beč, ako je istina, što pišu novine. Kad je ono bečki princ bio u Petrogradu, pitao je za to ruskoga cara (a da koga bi drugoga najprvo pitao!?), pa da je car rekao: Dobro. A mislio je možda: Dajte, ako možete, i ako vas nije strah i za Bosnu. U ostalom Hrvati će vam dobro poslužiti i u Arbanaskoj, kao i u Bosni. Ali tražit će jednom i Hrvati plaću za tolike službe, — nemojte se varati. Zar ne vidite, da je uza sve neprilike njihovo jedinstvo ipak gotova stvar? Doći će i oni k pameti. Moj je pradjed (car Nikola I.) poslao pred petdeset godina svoga Paskievića na buntovne — Madžare. Za Hrvate se ne će naći ruski Paskiević, niti će ga trebati . . .

Opozicija u Francezkoj — pobiedila je! U opoziciji su svagdje nezadovoljnici, a nezadovoljni su ljudi obično i nesložni; a oni, koji imadu vladu, oni su složni već radi toga, da ne izgube vlade. I zato se rietko kada čuje, da je kod izbora opozicija pobiedila. Ali ovaj put je francezka opozicija bila dosta složna, pak je zato vlada i izgubila svoju većinu. Još nisu svi izbori gotovi, jer je u nedjelju 24. travnja bilo izabrano samo 410 zastupnika, pak će se u nedjelju 11. svibnja birati još 181 zastupnik. Od onih 410 dobila ih je opozicija po najtočnijem računu 213, a vlada 210.

Vlada je dopustila takva nasilja, kakvih nitko u Francezkoj nije zapamtio. Tako je u gradu Verdunu državni odvjetnik, neki Gaston Chabalet, dao liepiti po zidovima oglase, u kojima se izbornici pozivlju, da narodnjacima razbijaju glave i lome hrbtove. U drugom jednom gradu, u Belfortu, pristaše vladine tako su slavili pobjedu, da su trobojnu francezku zastavu crveno-bielo-plavu, kakva je i hrvatska, utaknuli okrenuto u voz gnoja i tako vozili po gradu. Po tom se vidi, da današnja francezka vlada nije narodna vlada, pa će za Franceze biti prava sreća, kad se je riešе. Moglo bi to biti dobro i za nas Hrvate, jer su vodje francezke opozicije prijatelji svim Slovjenom, a nekoji su već bili u Zagrebu i u Zlatnom Pragu, da se popitaju i da vide, šta to Česi imadu s Niemcima, a mi Hrvati s Madžarima. Dali su dakako nama za pravo, pa sada, kad dodju na vladu, već će nam i tim pomoći, što će u velike svoje novine, koje se po cielom svietu čitaju, primati naše tužbe, da se čuje i naš glas po svietu.

Čim u Parizu bude narodna vlada, bit će lakša borba za slobodu svim malim narodom, — ali ipak nikako ne zaboravite stare rieči: *Uzdaj se u se i u svoje kljuse!*

Čudna stvar u Talijanskoj — to vam je njeki razbojnik po imenu Musolino. Nije čudna stvar, što je Talijan razbojnik, nego se sviet čudi ovomu, čujte: Musolino dobiva u zatvoru svaki dan iz ciele Talijanske na stotine pisama i dopisnica, u kojima ga pozdravljaju i žele, da ga sud oslobodi. Šalju mu i svakakve darove pa i sličice Majke Božje, i „škapulare" („jagnuše"), da ga jedno i drugo izbavi iz zatvora i vješala. Sedam odvjetnikâ branit će ga na sudu, pa oni sad primaju mjesto njega pisma i darove, kad je Musolino javio u novinah, neka se sve to ne šalje na njega u zatvor. A najviše pisama i darova dobiva od talijanskih djevojaka i žena, pa i od visokih gospodja.

Novine po svietu tomu se čude i mnogo o tom pišu i zamieraju osobito onim gospodjama i djevojkama. Tu stvar vriedno je malo promisliti.

Da nije vriedno, „Dom" bi to zabilježio s tri rieči dolje u malim „Raznim viestima".

Što je dakle tu vriedno promisliti? — Vriedno je promisliti ovo: Nije to samo kod Talijanâ, što oni poštuju svoga razbojnika Musolina, i što žele, da od suda ode zdrav i veseo, i što su ga hranili i skrivali, dok su ga žandari lovili. Nema možda zemlje ovdje u Evropi, koja ne bi imala svojih razbojnika na glasu, koje je narod skrivao, hvalio i hvalu im širio po svietu. Ta znate, da smo i mi Hrvati imali svoga Udmanića, i da se još i dan danas o njem liepo pripovieda.

A što to znači i znamenuje? Što to znači, kad sud *po zakonu* uhvati zločinca i napokon ga objesi — a cieli gotovo narod, cielo „javno mnienje" misli i govori: Taj čovjek *nije kriv*, — i žali, što je stradao? Što to znači? To znači, da i u Talijanskoj, kao što i u Hrvatskoj *zakon* i oblasti kroje drugu pravicu, a *narod* želi drugu pravicu. To znači, da se zakon i oblast ne poštuje onako, kao to zakon i oblast za se traži od naroda. A što još dalje znači, — to bi bio cieli razgovor.

Englezka i Amerika. Englezka je u burskom ratu izgubila silne novce, a drugi je sviet izgubio strah pred Englezkom. Danas više Englezka nije ono, što je bila. Do sad je ona gospodavala na moru, a sad se sprema Amerika, da joj to gospodstvo preotme. Silni američki bogataš, njeki Morgan, snuje golemu pomorsku brodarsku zadrugu (ili kako Amerićani kažu: „trust"), koja će kvariti poslove svim drugim parobrodarskim družtvima, osobito englezkim.

Niemci i Francezi kao da će se pomiriti. (Znate, da se mrze, od kada su Niemci god. 1870. oteli Francezom dvie pokrajine i silne novce.) Tako se barem hvali njemački grof Valdersee, koji si je dobar s njemačkim kajzerom, pa valjda i govori ono, što bi kajzer — htio. Ali se zato isti taj grof nije mogao pohvaliti, da su i Rusi sve zaboravili, što su im Niemci krivo učinili, i što im još kane učiniti. — Ne treba se veseliti ničijemu neprijateljstvu, to je istina, kao što je istina i to, da je mir i ljubav medju narodi dobra stvar. Ali je istina i to, da današnja francezka vlada nema pravog i poštenoga francezkoga srca, — i zato ju Niemac hvali.

Razne viesti.

Bečki princ poći će u London na slavu, kad se bude krunio englezki kralj, Edvard, — a Madžari se opet ljute na to, što se čuje, da će princ sa sobom uzeti ne samo jednoga njemačkoga i jednoga madžarskoga velikaša (t. j. od strane svake vlade jednoga: od bečke i od peštanske), nego još jednoga češkoga i jednoga poljskoga velikaša (za hrvatskoga se ništa ne čuje). Madžari se na to zato ljute, što bi po tom sviet mogao misliti, da ipak ima još njetko živ pod vladom bečkoga cesara, a ne samo Niemac i Madžar. Pa i inače Madžari nisu njekako zadovoljni s princom, jer je on, kažu, više gleda za „federalizam" nego za „dualizam", — ako je što u svem tom istine.

Holandijska kraljica Vilma još je težko bolestna. Izrezali su iz nje nedonošče.

Novi ministar trgovine u Pešti zove se Lang. Ni Madžari nisu s njim zadovoljni.

Ovako ćemo! Pročitajte na omotu.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 10. | U Zagrebu, u četvrtak, 29. svibnja 1902. | God. 3.

Idemo malo dalje.

Prvi razgovor.

Mislite, što hoćete o gospodi, istina se kazati mora, a istina je ovo: Po cielom svietu bilo je svagda gospode, a ima i danas takve školane gospode, koja su čitav svoj život stradala i patila, a nekoja i glavu svoju dala — „za narod". I narod je svagda bio zahvalan takvim ljudem, i bio bi za njih pošao u oganj i vodu. Ta i sami znate, koliko naš sviet drži do gospodina i do svakoga čovjeka, koji je za narod. „Za narod"! To je, ja mislim, našemu svietu prva i najvrednija rieč i misao poslie Boga. Poslie Boga možeš ostaviti i zapustiti oca, mater, ženu i djecu i sve na svietu, — ako treba štogod učiniti za narod. Tako misli naš pošteni seljački sviet, — ja to dobro znam. Za nepoštenjake se ne pita, jer njih ima za svaku stvar i za svaku misao, pa tako ih ima, kojim je prije i njihov trbuh nego narod.

Ni mi Hrvati niesmo zadnji narod na svietu, hvala Bogu! I mi smo svagda imali, i danas imamo gospode, koja su zbilja i dušom i srcem za narod. Istina je, niesu sva ona gospoda za narod, koja dolaze k narodu i govore, da su „za narod", pa niti koji to od one gospode, koja su već i na glasu, da su „za narod". Ali ipak — imamo mi gospode, koja su za narod, premda nemamo mnogo takve gospode, i premda je imamo svaki dan sve to manje . . .

Ali nije to najveća naša neprilika, što mi Hrvati nemamo baš mnogo takve gospode, koja su za narod, a ni to, što je takve gospode sve to manje. Ni ovo nije najveća neprilika: Hrvatska gospoda, koja su za narod, bore se i muče bez prestanka već petdeset godina i više; mnogih već ni nema, a nekoji su stradajući, mučeći se i boreći se za narod već i posiedjeli, — a narodu sve to gore! Istina je, kad čovjek na to pomisli, nestaje mu kuraže, pa bi pomislio: „Eh, dajmo svemu mira, i onako ne će biti ništa!" Ali treba na pameti držati i ovo pitanje: A ne bi li nam

Hrvatom bilo još tri puta gore, da nije bilo Gaja, Jelačića, Štrosmajera, Pavlinovića, Starčevića, Račkoga, pa drugih, koji niesu toliko na glasu?! Stalno je, da bi nam bilo gore. Oni su odbili od Hrvatâ mnogu neprijateljsku strielu, oni su zaustavili mnogi neprijateljski korak na našu zemlju.

„Nego gdje je naša neprilika?" — Neprilika je ovo: Tko dobro pazi, što i kako naša gospoda rade za narod, svakako mora opaziti, da se ne mogu, ili da se ne znadu pravo primiti posla, kao da ne znadu: što će i kako će. To se kod nas vidi već kakovih deset godina: od godine do godine sve to gore ne samo narodu, nego i onoj gospodi, koja su za narod. Znate, kako su se pred deset godina htjeli pomiriti „pravaši" („starčevićanci") s „obzorašima", pa mjesto da su se pomirili, raztepli su se za dvie tri godine i sami pravaši, dok se nije jedan dio „pravaša" ne samo pomirio s „obzorašima", nego su se stopili u jedno, u jednu stranku. Kod toga mirenja, pa opet kod ciepanja bilo je toliko grdne svadje, toliko psovanja, pače i natezanja po sudu, da su mnoga gospoda, koja su bila za narod, — pustila svemu mira, pa više ne pačaju u te posle. A kad se ono malo, što je ostalo, — kad se to njekako pomirilo, nije se ni narod tomu pravo veselio, a ni ta gospoda po tom niesu imala prave volje ni kuraže za narodni posao. Pednom riečju: zlo i gore.

Ima u nas ljudî, koji kao da se vesele svakomu našemu zlu, pa kažu, da su sva ta naša gospoda samo tobože za narod, a u istinu su to sve lopovi, izdajice i t. d., i onda navlače sve na svoju stranu i „stranku" i na svoj „program". I tako od zla još gore.

A ja vam velim ovako: Lopova, i to većih i manjih, ima svuda, pače i u crkvi, i na pričesti, i na drugom najsvetijem mjestu, — pa ih se je moglo zavući i medju onu gospodu, koja su za narod i za svetu narodnu stvar. To je istina. Ali da bi većina naše gospode, ili da bi sva naša gospoda, koja su na glasu, da su za narod, — da bi to bili lopovi, toga, hvala Bogu, ne može reći nitko, tko pozna te ljude, i tko zna, što su uradili. Nego je istina ovo: Kad se ljudi pletu i motaju i onda svadjaju, to je znak, da ne mogu dalje, ili da ne znadu dalje.

Tako vam je sada, mislim ja, i s našom gospodom, koja su za narod. I to je naša najveća neprilika.

Nemojte misliti, da ću ja sad davati nauke siedoj našoj gospodi, kojim putem bi trebalo da oni podju i udare u borbi za narod. Ne, ne ću. To bi bilo možda preuzetno, a svakako bi bilo uzalud. Naši stari imali su svoje misli i svoje pute, po kojih su mislili doći do dobra za narod, i radili su onako, kako se je radilo i drugdje po svietu, pa su bez sumnje, kako sam već rekao,

narodu i pomogli. Ali kad mi mladji vidimo, da se je sve staro njekako splelo i smotalo, mjesto da se je mladima pomladilo i pošlo dalje, — mi se moramo zapitati najprvo: A što nam je na putu, te ne možemo dalje, nego smo se zapleli, zaustavili, pa se sad motamo? Ne bi li se iz toga meteža moglo koračiti jedan korak napried?

To će biti naš drugi razgovor o toj stvari. To će biti odgovori na ono debelo pitanje: Što će biti od malih naroda?

Ali još ovdje reći ću vam dvie rieči: Prva je ovo: Istina je, ovi razgovori — to je politika. Ali vas molim, neka vam ipak ne bude odurno čitati, jer je to ipak malo drugačija politika, nego što obično čitate, ili čujete. — Druga je rieč ovo: Nemojte se nadati, da ću vam pokazati kakav posve novi put, ili odkriti Bog zna što novo, ili obećati, da ćemo odmah skočiti ili koračiti daleko. Ne, ne ću, i ne mogu, a to zato, pamtite, prvo: što ništa na svijetu nije novo, a drugo — i to je još više vriedno zapamtiti — to je ovo: Kao što u božjem svietu, t. j. u naravi božjoj ništa ne skače, nego polako i svojim redom liepo raste, — tako ni ljudski sviet ne smije u misli skakati, nego koracati; pa i kad bi htio, bilo bi u zalud. Sviet ide napried samo korak po korak k pameti i svakomu dobru.

Muka oko narodnoga jedinstva.

Čitali ste dosta već u „Domu", koliko je bilo buke radi onoga sv. Jeronima u Rimu: buka najprvo radi toga, što su ga nazvali hrvatskim imenom, a onda radi toga, što su mu uzeli hrvatsko ime i okrstili ga opet ilirskim imenom. Da je bilo buke samo kod nas doma, ne bi vam o toj stvari ni pisao, jer mi Hrvati rado dižemo buku i poradi malih stvari; ali je radi toga bilo buke i po svietu, po Rimu, po Beču, po Pešti i po svih malo ne novinah po svietu. Po tom bi već čovjek mogao suditi, da je to velika stvar, pa ću vam na više puta razložiti, zašto je to velika stvar.

Učeni ljudi odavna već vide i pišu, da od Jadranskoga mora do blizu Crnoga mora živi jedan narod, koji se vrlo malo razlikuje po jeziku i po svojem domaćem životu. Može se reći, to je istina. Nije čudo, što su mnogi ljudi došli već na tu misao, kako bi to liepo bilo, kad bi sav taj narod bio pod jednom kapom, t. j. pod jednom vladom i u jednoj državi. Zašto to nije čudo, to ću vam potanko razložiti drugi put.

Ali eto neprilike: Taj narod od sinjega do crnoga mora ne samo da nikad nije bio, pa ni danas nije pod jednim vladarom, nego što pod Bečom, što pod Peštom, što pod Turčinom, a u staro vrieme i pod Talijanom, — nego taj narod nije ni jednoga

zakona ili vjere. Pa ni to nije sve. Baš radi toga, što su jedni pod jednom, drugi pod drugom vladom i pod drugom vjerom, — jedni druge i mrze, rugaju im se i drže ih za tudjince i neprijatelje, a za pravo: svi su sami sebi neprijatelji. Njeki kažu, da su tomu samo današnja gospoda kriva. Tako n. pr. kažu: „Da nema gospode, ne bi bilo svadje medju Srbljima i Hrvatima. Dok su jedni bili vlasi, a ne Srblji, i dok su drugi bili šokci, a ne Hrvati, — bilo je dobro, i narod je živio u miru“.

Hoćemo li pravo reći, i to je dosta istinito rečeno. Ali što ćete, kad je istina i ovo: Uza sve to, što nova gospoda uče narod, da smo svi mi braća, koji govorimo jednim jezikom, i da smo jedan narod i svoji, — ipak gornji Posavac kaže Bošnjaku, da je turčin, premda taj Bošnjak može biti i rimske vjere, a ne turske. A kad mu kaže turčin, odmah mu dodje na pamet sve zlo, što je čuo za Turke, pa mu nikako ne ide pravo k srcu, da bi to mogao biti naš čovjek, premda govori kao i naš Posavac, samo malo bolje tvrdo. A ima takovih primjera mnogo. Tako oni preko Save u Bosni i Srbiji kažu onim iz prieko Save: da su švabe, i ništa dobro ne misle govoreći tako. Njekoji „vlasi“ zovu sve katolike kranjci, pa ni to nije rieč, koja bi bila tomu „kranjcu“ na čast, premda su Kranjci naši i vriedni ljudi. A da vam stanem nabrajati, kako jedni druge psuju: da su bunjevci (ne oni u Bačkoj), pa škutori, ličani, pače hrvati, — nabrajao bi vam samo naše zlo, kojemu niesu kriva naša gospoda, nego naša nesreća, t. j. naši neprijatelji, a onda i mi sami, jer se po svem tom vidi, da smo još velikim dielom bez pravoga prosviećenja, pa nije čudo, što nam Niemci i Talijani kažu, da smo divljaci. Težko je to priznati, ali zbilja nije daleko divljačtvo, kad njetko vidi i čuje čovjeka svoga jezika, pak mu kaže turčin, ili ga psuje, da je ličan samo zato, što ima — da oprostite — dugi tur! Kao da se narodi razlikuju, ljube i poštuju po turu!

Kod ovakvoga naroda, gdje jedni druge krste i po turu, nije čudo, što se krste i po kraju, iz kojega su. Nabrojit ću vam do deset imena, što ih ima u tom narodu od sinjega do crnoga mora. Tu su vam: morlaci, bunjevci, vlasi, raci, šokci, turci, torlaci, pomaci. Dodademo li k tomu srbijance, slavonce, dalmatince, istrane, bokelje, dubrovčane, bošnjake, hercegovce, šumadince, ličane, kranjce i štajerce i t. d., — bit će tu i do dvadeset tobože „naroda“. Pa da su to imena samo za šalu, ili neka bi bilo i za sprdnju, hajde de! Ali nije tako, nego se mnogi i mnogi diče i ponose tobožnjim svojim imenom, pa bi se zato i potukli! Koliki se ponose, što su Dalmatinci, ili Božnjaci, ili Hercegovci, ili Dubrovčani, ili Bokelji ili Bokezi! Može li se onda i Kranjcu zamjeriti, što se ponosno

lupa šakom u prsa i viče: „Ja sem Kranjc“? Je li onda čudo, što Niemci pišu, da su Hrvati drugi narod, a Šokci drugi narod, ili da su Dalmatinci drugo, a Hrvati drugo i t. d.?

Videći naša gospoda tu našu sramotu i nesreću, počela su i narod učiti, da je to sramota i nesreća za nas. I zbilja nam je pošlo za rukom, da se je sviet sve po malo prosvietio i spoznao, da od toga nema ništa, da bi narod na svakom briegu i u svakoj jami imao svoje ime. I tako su njeka imena ostala samo za porugu (n. pr. vlasi, šokci, raci), ali ih je ipak ostalo još barem desetak. Još ima ljudi, koji se ne mogu brojiti u prostake, pa ipak ne će da se zovu drugim imenom, nego Dalmatinci, ili Bošnjaci, ili Kranjci. Premda i ovih imena sve više nestaje medju prosviećenim svietom, ostaje još njekoliko imena, kojih do sada niesmo ni spomenuli, a to su ova četiri: Hrvati, Srblji, Slovenci, Bugari.

Ova četiri imena — to su si izabrala gospoda, a za ona druga imena — za šokce, race, vlahe i t. d. — za to gospoda ne mare. Ali čujte sad novost: Kako su se neuki ljudi grdili i rugali jedni drugima radi onih imena, kao što je šokac, vlah i t. d., — tako se sada gospoda pravdaju, jer se ne zna pravo: tko je Hrvat, tko je Srbljin, tko Bugarin ili Blgarin, a tko Slovenac!

I to vam je danas — ta pravda — to je veliki dio naše politike, t. j. gospodske politike medju sinjim i crnim morem. I mnoga gospoda ne znaju naći izlaza iz te pravde i neprilike. Zato ću vam ja kazati, kako mislim, — ali u drugom razgovoru.

Što mora znati o trgovini svaki seljak.

Još i mladji sviet pamti, kad se na selu moglo živjeti s malo novaca, a stariji ljudi znali bi pripoviedati, kako se za njihove pameti nije ni sol kupovala, nego se mienjala za žito, kako se to još dan danas mienja, kad žene djeci kupuju biela kruha, ili kestena, ili sebi kakvu zemljenu posudu.

Danas i seljak treba novaca i po više puta na dan, a on do njih dolazi jedva po koji put na godinu. Već i djeca znadu, da se i sam kruh kupuje, a za drugo najbolje bi znali pripoviedati trgovci po selima i blizu selâ. Da zagledamo u njihove knjige, našlo bi se, da naš seljački sviet živi na vjeru, na kredit. Na vjeru pije i puši, na vjeru masti i soli, a koliko mu dadu, na vjeru se oblači i obuva. I mnoga i mnoga seljačka kuća iz te vjere, iz toga kredita dodje ili na bubanj, ili se sasužnji svomu vjerovniku gore, nego su nekada bili zasužnjeni kmetovi svomu vlastelinu ili spahiji.

Nekoje su bistrije glave već opazile, da nekako prebrzo i prenaglo rastu računi takvih trgovaca, koji lako i rado na vjeru

daju. Mnogi tomu i prigovaraju, dok sami ne dodju u potrebu, a onda takve trgovce još hvale, pa zvali se oni Šalamuni, ili Matije. A ipak već odavna bi trebalo, da se proti toj stvari digne jak glas, pa neka se čuje u „Domu“.

Prvo i prvo neka svaki seljak dobro upamti: Danas nema prave trgovine bez gotova novca, osobito kad se kupuju male stvari. To treba osobito kazati ženskomu seljačkomu svietu, koji trgovcu donosi živad, jaja i žitak za vunu, svilu i drugu gizdu. To ne valja raditi ni onda, kad se za te stvari kupuje posvjet, ili začin, ili što drugo, što je baš potrebno. Kad se dvie stvari mienjaju, onda to nije prava trgovina, a nije osobito onda, kad obadvie stranke jednako ne žele mienjati. A koliko put se seoski ili mali gradski trgovac izdire na žensko čeljade: „Šta mi opet nosiš taj kukuruz (ili tu kokoš, ili gusku)? Ta rekao sam ti, da mi se to ne izplati primati!“ I sirota žena i kad kupuje, šta joj treba, i što ne treba, moli i zaklinje, da joj to još sada uzme, da će drugi put već s novcima doći. A trgovac se sve izpod brka smije i tobože na silu pazari, a u duši već je izračunao i dvostruki i trostruki profit.

I zato takvi trgovci ne postaju samo brzo gazde, nego i prava gospoda, spahije, vlastela. Dodju, kako se kaže, s poderanom torbom na ledjima, pa za malo godina sve je selo njihovo, sva ih okolica poštuje, ili bolje: svaki ih se boji.

Kad je takav trgovac naše krvi i jezika, i onda je zlo; a kad je tudjinac, baš je naopako, jer čim liepo opernati, odleti u svoje tudjinsko gniezdo, a na svoje prazno mjesto opet pošalje kakvoga goliša. Tako mi sami sebi hranimo i odgajamo neprijatelje.

Promislite samo i pitajte se: Za koga su većinom bogati trgovci, osobito oni, koji niesu kršćanske vjere te koji ne znadu dobro ni hrvatski? Jesu li za narod? — A tko nam je kriv? Mi sami i naša laka pamet, koja misli samo na čas, a ne misli na dalje; misli na čas, kad pritisne i mala potreba, a ne pomišlja, kako će biti poslie, kad dodje velika nevolja. Pa to i jest razlika izmedju prosviećenoga i neprosviećenoga naroda. Komu je za se, neka to zapamti.

Ali imadu još dvie stvari. Jednu smo rekli, a druga je ovo: Bez poštene ciene nema prave trgovine. Možda nema seljačkoga čeljadeta, koje se već nije sto i sto puta pohvalilo, da je baš dobro kupilo. Ta kako i ne bi? Trgovac je to i to cienio petaču, a dao je za dvie forinte; cienio forintu, a dao za krunu; cienio krunu, a dao za trideset novčića! Ove stvari ne mogu baš nikako i nikako do sada razumjeti. Kad to čujem i vidim, težko mi je vjerovati, da se tako hvali hrvatski seljački sviet, koga drže bistrim i pametnim i najveći njegovi neprijatelji. Ta prosudite sami: Nije li ludo hvaliti se: Dobro sam kupio, jer eto toliko i toliko mi je na tom pustio?, — kad tomu i diete može prigovoriti i reći: Zato ti je trgovac tako visoko i cienio, da onda može više pustiti! Čudim se tomu još i zato, jer naš sviet upravo ne može čuti, kad se cigani na vašaru cienkaju i natežu, kad iz stara kljuseta hoće da načine krilata vranca. I gle, premda u nama nema ništa cincarskoga, ipak smo postali tako nerazumni, da nam je sasvim krivo, kad nam pravi i pošteni trgovac kaže: Ako ti je po volji, uzmi, ali jeftinije ne dam, jer ne mogu.

Nemojmo se ipak prenagliti ni kod takvoga trgovca, nego se prvo još upitajmo i u drugom dućanu od takve robe, i u trećem i četvrtom, i kad se osvjedočimo, da je ta ciena zbilja prava ciena, onda tek otidjimo do našega čovjeka. Danas se već po cielom svietu, i po slovjenskom i po tudjem svietu, velika se rieč čuje i jaki se glas pronosi: Pomozi svakomu, ali najprije svomu. Svoj k svomu!

I to je treća stvar, na koju bi morao paziti svaki Hrvat, a još više svaka Hrvatica neka dobro pazi, kod koga kupuje i čiju robu kupuje, t. j. komu svojim novcem pomaže, koga svojom mukom diže.

No tako može pitati samo onaj, tko ne ide u dućan kao ponizni sluga, tko ne moli na vjeru, nego traži za gotov novac.

I tako smo opet na početku ovoga razgovora. Skupimo ga sada u jedno i dobro si zapamtimo: Prvo, nema prave trgovine bez gotova novca; drugo: nije pravi trgovac, tko visoko cieni, a nizko pušta; treće: trgovina će samo onda i cielomu narodu biti koristna, kad budemo voljeli kupiti kod svoga, nego kod tudjina.

Trgovački oglasi.

U razgovoru, što stoji pred ovim, čitali ste, da nije svejedno, kupuješ li kod svoga čovjeka, ili kod tudjega. Ali ja ću vam sam priznati, da u toj stvari nema kod nas jošte nikakvoga reda, ili kako se kaže: nema organizacije.

A zašto nema reda? Prvo zato, što naš sviet još ne zna, da sam sebi veže uže oko vrata kupujući kod tudjinca i neprijatelja, a drugo: i onaj, koji zna, ne zna pravo, tko je naš čovjek, a tko je tudjinac. Njegda, dok nije bilo željeznice, pa dok se je naš sviet nosio po starinsku i dok nije mario za kojekakve tudje prnjke i sitnarije, — onda nije k nama ni dolazilo toliko tudjih trgovaca, koliko ih danas dolazi. Ja još dobro pamtim, da su naši seljaci

na sajmu imali svoje stare znance-majstore, s kojima su se prvo pogadjanja rukovali i pitali za zdravlje, jedan i drugi veseo, što se opet eto vide.

Danas tomu nema traga. Danas naš čovjek dodje u grad, ili na sajam, i leti od trgovca do trgovca kao muha bez glave, ne pitajući: tko je i što je. A kako bi i pitao, kad malo koga pozna?! Današnji dan vidiš malo ne svake godine druge trgovce na sajmovih i po ulicah, jer idu u drugi i veći grad, kad im bezglavi narod napuni torbak, ili „propanu", t. j. načine „kridu". Ima još gdjekoji naš trgovac, ali naš narod k njemu ne ide. Zašto? Zato, jer je drugdje jeftinije. Drugdje je jeftinije, a narod nema novaca, pa ide tamo, gdje dobije za male novce, ne pitajući, koliko to vriedi. A naš trgovac videći to jauče i skube vlasi i — proklinje svoj „ludi i glupi narod", koji mu zbilja kopa grob.

Ovo je doista žalostno, ali krivi smo svi, krivi su i trgovci sami. Ja ću vam to pokazati na jednoj stvari, a to su trgovački oglasi ili reklame.

Naši trgovci ni zanatnici ne znadu, što danas vriede trgovački oglasi. Da ne vriede, ne bi njemački i židovski trgovci trošili na godinu tisuće i tisuće forinta na oglase! Pa ima i naših novina, kojim više plaćaju trgovci za oglase, nego predplatnici za novine! A plaćaju to njemački i židovski trgovci, i tako im pomažu i naše novine! Mnogi se tomu čude i na to se ljute govoreći: „Gle, te novine pišu proti tudjincem i židovom, a donašaju njihove oglase!" — Istina je, i ja se na to ljutim, jer je zbilja sramota. Bilo je novina, koje su oglasile, da ne će primati njemačkih ni židovskih oglasa, — pa su ipak primale i kojekako se izpričavale i izmotavale, — jer novci su novci! Ni „Dom" ne prima takvih oglasa, — ali je zato omot „Domov" ponajviše prazan!

A zašto je to? Zato, što naši trgovci i zanatnici za to ne mare, jer misle da ne koristi. Ako i dadu oglasiti, misle, da je dosta jedanput u godini.

Nu, vi sad slobodno mislite, da ja to pišem samo zato, da „Dom" dobije oglasa, — ne ćete baš ni mnogo krivo misliti. Samo prosudite još ovo:

Mi smo Hrvati narod, koji se razteplje i raztače. K nama dolazi mnogo tudjega svieta, koji pobire sve bolje, što mi imamo. Danas je već tako: Sve, što je bolje i bogatije kod nas, to već nije naše. Ako ovako dalje potraje, mi ćemo se raztepsti i rastočiti medju tudjincima u svom domu. Ne ćemo li, da bude tako, moramo se stisnuti jedan k drugomu, svoj k svomu. Još je čas, još smo dosta jaki. Sva nam je politika uzalud, ako sami hranimo svoje dušmane.

Zato i opet opominjem ne samo naše trgovce i zanatnike, da oglasuju svoju robu u novinah, koje narodu dolaze u ruke, — nego molim i opominjem i druge naše ljude, koji znadu za dobra i poštena trgovca, ili zanatnika, a našega čovjeka: neka napišu i preporuče u novinah: Ljudi, koji dolazite u Sisak, u Jastrebarsko, u Karlovac, u Split i t. d., kupujte samo kod toga i toga!

To bi bilo zgodno osobito prvo sajma ili vašara i proštenja u kojem gradu ili mjestu. Zašto ne bi naš trgovac ili zanatnik javio u novine ovako: „Na petrovski sajam u Ivancu doći ću i ja sa svojom robom. Tko je naš, taj će k meni. Petar Končić krojač"?

A što ću vam dalje drobiti? Danas se ne živi, kao njekada, nego se treba i malo drugačije maknuti i krenuti, — pa ja kriv, ako ne će biti ipak malo bolje.

Mali razgovori.

Život.

Hoće li kad biti ljudî posve bez doma? Čitajte knjige i pjesme, koje vam pred oči donose ljudski život, ljudsku tugu i radost, i ja ne znam, hoćete li naći, što bi čovjeku bilo milije od doma. Istina je, ima i drugih stvari, koje su čovjeku u životu mile i po kojih je život pravi život. Draga je mladiću djevojka, a mužu žena; mio je junaku boj i junačtvo; njekomu je pravi život u časti pred svietom, drugi traži sreću u tom, da se osveti neprijatelju. Pa i zbilja svega toga su pune stare i nove pjesme i pripoviedke. Ali ljubav je i junačtvo samo za mlade, a stari za to ne mare; — a mladi opet ne mare za časti ni za imetak. Jedno je samo, što je jednako milo staromu i mladomu, — a to je dom, to je očinska kuća i krov, očinski prag i ognjište. Ima jedna stara pjesma grčka, stara već do tri tisuće godina, u kojoj se pripovieda, kako je jedan junak dvadeset godina bludio po moru i nikako nije mogao doći do doma svoga. A kad je napokon poslie tolike muke ugledao samo dim od doma svoga, proplakao je kao malo diete. A ima jedna naša pripoviedka, kako žena traži po svietu muža devet godina. I dok slušaš tu pripoviedku, sve ti je njekako zima, sve misliš: Tužan li je dom tomu mužu i toj ženi, tužni li su i oni, kad ih doma nema! Zato i ima naša rieč: Svagdje je dobro, ali je doma najbolje!

Čudna je to stvar dom. Što je u njem, da je tako čovjeku drag? Što je u njem, kad je čovjek pravo miran istom onda, kad je doma? „A, hvala Bogu, samo kad sam doma!" Koliko to puta čovjek kaže! I čini se čovjeku, kao da nije nigdje siguran, kao da mu nigdje nije tako toplo, kao doma.

Ne ću vam razlagati, zašto je dom čovjeku tako drag, premda to ne bi bilo baš veliko mudrovanje. Nego mi je ovo na pameti: Čini se, kao da današnji sviet može već biti i bez doma. Spomenuo sam vam već jednom, kako već zbilja ima ljudî, koji nemaju doma, nego se

sele svaki čas iz tudje kuće u ljudsku: Imadu samo *stan*. Istina je, i tomu stanu kažu *dom*, ako imadu ženu i djecu. Ali danas ima sve to više ljudî, koji nemaju ne samo doma, nego nemaju ni žene ni djece, a ipak nisu sirotinja, — i liepo živu. To su oni, koje plaća država, ili koji drugačije služe i od novaca živu.

Kad čovjek to vidi, pa još i to, kako brodovi, a još više željeznice brzo prevažaju sviet iz jednoga mjesta u drugo, s jednoga kraja svieta na drugi kraj; kad čovjek vidi, kako ljudi lako ostavljaju stari očinski dom, — onda se čovjeku čini, da je to zbilja djetinjska misao: jadikovati i plakati za domom. Onda ti sve nješto šapće u uho: „Pa i zbilja je za dom privezan samo onaj, tko nije vidio dalje preko svoga plota! Što bi to?! Cieli sviet je čovjeku dom!" . . .

Ne znam . . . Ne znam, kakav će to biti sviet, kojemu rieč *dom* ne će biti slatka, kao majčino mlieko, a topla, kao majčino krilo . . . Ali znam to stalno, da će život tomu svietu biti prazan, strašno prazan. Ta kud ćete veće praznoće, nego što je to, kad nemaš doma?! Kad nemaš doma, sve je prazno, jer je sviet širok, preširok, barem za srce čovječje: ono ne može izpuniti cieloga svieta . . .

Drugi — kako im drago, a mi se barem još časak držimo doma.

Dom i rod.

Strašne smutnje. Nikako drugačije se ne može kazati čitavomu onomu poslu oko nesretne one njekakve škole sv. Jeronima u Rimu — nikako drugačije, nego strašna smutnja, strašan škandal. Jadan li je i nesrećan hrvatski dom i rod! Na sve ga strane varaju, gore nego sliepca, baš kao pravu ludu.

Po treći put ću vam ponoviti cielu stvar, a onda sami sudite, zašto vam tim dodijavam.

Onaj zavod sv. Jeronima, koji stoji u Rimu već preko 400 godina, papa je preuredio i dao mu drugo ime: mjesto imena *„ilirskoga"* i *„slavonskoga"* dao mu ime *hrvatsko*. Ne treba zaboraviti, da imetak toga zavoda broji, kako kažu, osam do deset milijuna kruna. Sve su to skupili i darovali *naši* ljudi, pa rekli sad tudjinci, da su to bili *„Iliri"*, ili *„Slavonci"*. Kad je papa odredio, dogodi se čudna stvar: po bielom danu navali u taj zavod pet, šest svakakvih ljudi, medju kojima je bio i jedan kanonik i jedan poznati lopov, — i ne dadu se iz kuće, jer oni su „Dalmatinci", oni su tu gospodari, a ne Hrvati! Svar je došla i do suda, a do toga su Zagrebci držali skupštine hvaleći papi, što je priznao hrvatsko ime, i vičući na talijanske „razbojnike". Za njeko vrieme papa je zavodu opet povratio *ilirsko* ime i priznao, da pod to *ilirsko* ime spadaju i *„Srblji"*, a hrvatskomu imenu ni traga! Hrvati se počeli ljutiti i vikati na Crnu Goru i njezina kneza i njepova poslanika Vojnovića (koji je u tom poslu bio kod pape i izposlovao, da se je priznalo srbsko ime i još koješta), vikalo se i na Madžare, i na Niemce: da su oni prisilili papu na tu krivicu. Na to ode nadbiskup Štadler pred papu i gorko mu se potuži, što je popustio hrvatskim neprijateljima, a medju tima neprijateljima osobito je spomenuo bečku i peštansku vladu. Još je Štadler papu molio i zaklinjao, da popravi krivicu i vrati zavodu pravo hrvatsko ime. Što je Štadler papi govorio, to je poslie dao i u novine. Sad su Hrvati počeli slaviti Štadlera kao pravoga Hrvata i junaka, koji je bez straha rekao našim neprijateljima istinu javno i u lice. Pohvalio ga i biskup Štrosmajer, zagrebski kanonički kaptol, mnogo svećeničke skupštine i pojedini svećenici s narodom. A papa — on je napisao pismo nadbiskupu

zagr. Posiloviću, gdje kaže: neka se Hrvati umire, papa im je prijatelj, ali su s mnogih strana na papu navalili i *prisilili* ga, pa je *morao* učiniti, što je učinio, ali mu nije, kaže, bila nakana, da tim umanj čast hrvatskomu narodu. Cielu tu stvar spomenuo je u delegacijah delegat Vuković, a ministar mu je odgovorio, da nije istina, što je Štadler prigovorio bečkoj i peštanskoj vladi: *pape*, kaže, *nitko nije silio*, nego je po svojoj volji promienio ime zavodu, a Štadler je, kaže ministar, hotimice klevetao. Sad su tek počeli Štadleru dolaziti pozdravi i čestitke sa svih strana. I još su čestitke dolazile, kad eto ti u novinah osvane pismo Štadlerovo, u kojem sâm kaže, da nije onako, kako je papi govorio i u novinah pisao; a nije ovako zato, jer su ga iz Rima poučili, da nije onako. Sad su tek udarile na Štadlera madžarske i židovske novine rugajući se njemu i cielomu hrvatskomu narodu.

Druga je smutnja u Dalmaciji. Tamo je splitski načelnik Milić pisao i pozivao narod, neka traži od popova starohrvatsku misu. I sami svećenici, i to u banskoj Hrvatskoj, počeli se dizati i tražiti starohrvatsku službu božju. Ali sad se proti Miliću diže splitski biskup Nakić. I eto opet smutnje!

Ima ih, koji misle, da bi „Dom" najbolje učinio, kad bi cielu ovu stvar zašutio, jer *„što to treba znati prostomu narodu?"* Istina je, ovo su velike stvari. Kad papa reče, pa poreče; kad se biskup tuži na papu; kad ministar kaže, da biskup laže, i t. d. — svega toga ne može neuki čovjek pravo razumjeti, to je istina. Ali proti tomu stoji ovo: Danas se ovakve stvari ne mogu tajiti. Ako ne javi „Dom", javit će barem bezbožci i bezvjerci, i to na svoj način, od kojega je „Domov" način ipak možda bolji. Ili možda nije? Svejedno. Držati nješto tajno može biti dobro, kad se dobro misli, ali skrivati tajno čijegod griehe i pogrieške — to riedko kada može biti dobro. Mnogo je bolje kazati i razložiti narodu, da smo *svi* ljudi i da *svi* griešimo i možemo pogriešiti. Pogriešio papa, pogriešio biskup, — pogriešili su ljudi. Ali o tom dosta.

O cieloj stvari ja mislim u kratko ovako: Da se je ova stvar svršila onako, kako želimo mi Hrvati, to bi bio jedan korak k našoj narodnoj sreći i slavi. Na zapovied papinu pustio je tu stvar nadbiskup Štadler, a valjda će za njim i drugi biskupi i svećenici, i tako od toga ne će biti ništa. Lako je vjerovati, da su naši crkveni poglavari već mnogo puta na zapovied iz Rima ostavili narodnu stvar, a možda su bili i proti njoj. To se lako ne dozna je, ali sad možemo vjerovati. — Traži li to rimska vjera?

To je pitanje!

Ako traži, ja se ne mogu oteti ovoj misli: Zemlja naša i narod naš hrani i uzdržava vjerske svoje poglavare, i to je u mnogo mjesta narodu veliki teret, s kojim ima i ovrha posla. Zemlja i narodni žuljevi daju vjerskim poglavarom takav dohodak, da njekoji živu sjajno, njeki udobno u bogatstvu, a svi pristojno. Po tom su dohodku oni svoji, samostalni i ugledni. Sad ako ne mislimo, da je narod nerazumna živina . . .

Ali dosta! O ovoj stvari će se sad i onako više govoriti i pisati, jer na ovo pitanje ne može biti pravi odgovor posljednje Štadlerovo pismo.

Slovjenski sviet.

Slovjenski novinarski sastanak (kongres). Pod bečkim cesarom ima 43 milijuna dušâ. Većina od toga, t. j. preko 22 milijuna, to su našega, t. j. slovjenskoga plemena. Ali makar smo mi Slovjeni u većini pod bečkim cesarom, nemamo svih svojih pravica. I zato već odavna pravi slovjenski rodoljubi misle na to, da

Slovjeni pod Bečom barem u velikim stvarima jedni drugima pomažu. Za takvu slogu bili su do sada samo njekoji pjesnici, ili samo njekoji učenjaci, koji su se malo pačali a još manje razumjeli u politiku. Ali u ovo posljednjih pet godina počeli su za tu slogu najviše raditi slovjenski novinari t. j. oni Rusi, Poljaci, Česi, Slovaci, Slovenci i Hrvati, koji pišu i izdaju novine. Već su se četiri puta ti slovjenski novinari sastali, da se dogovore, kako bi slovjenske novine bile tako dobre i još bolje od njemačkih, talijanskih i madžarskih, i kako bi se u njima branilo pravo svakoga slovjenskoga naroda, dakle i naše hrvatsko pravo.

Ljetos je taj slovjenski novinarski sastanak bio u Ljubljani. Češki novinari iz Zlatnoga Praga tu su javili, da će brzo biti gotov takav slovjenski ured, koji će po cielom svietu novinam istinito brzojaviti, štogod se kod nas Slovjena spomena vriedno dogodi, a opet će nama Slovjenima javljati istinite viesti iz cieloga svieta. Do sada sve slovjenske, pa i hrvatske novine plaćaju silne novce jednomu bečkomu uredu, koji im za to šalje brzojavne viesti iz cieloga svieta, ali često netočno i neistinito. Nije ni čudo, jer su tu naši neprijatelji, koji mnogu viest gledaju izvrnuti na korist Niemcem, Madžarom i Talijanom. A onda nije čudo ni to, da ti tudjinci naše novine vode za nos, a novine opet vode za nos narod.

I njeke druge koristne stvari odredio je taj slovjenski sastanak u Ljubljani, ali ovo je najvrednije i najkoristnije. Za godinu dana bit će peti takav sastanak u bogatom češkom gradu Plznju, koji je na glasu radi piva, po kojem se i jest obogatio.

Politika.

Čija je Bosna? Bosna, od kad je u njoj naš narod, bila je najprvo pod svojim hrvatskim kraljem, koji je vladao i ostalim hrvatskim zemljama; poslie je imala svoje „bosanske" bane i kralje, dok nije pred 450 godina došla pod Turčina. Kad je Ruska stala drmati turskim carstvom, diglo se naroda proti turskoj vlasti i u Bosni i Hercegovini.

Od kako je tursko carstvo počelo propadati, trga se izpod njega komad po komad. Ali tu treba paziti na dvie stvari. Prvo, oni, koji trgaju, a to su velike države ili „velevlasti": Ruska, Englezka, Francezka, Njemačka i Talijanska, — oni ne dadu nikomu, da sam trga, nego se svi skupa sastanu, dogovore i slože: to tebi, to meni. Bez privole svih velevlasti ne može se danas nikomu dati ni uzeti ni pedalj zemlje. To treba pamtiti. — Drugo treba pamtiti ovo: Oni, koji trgaju od Turske, nemaju kuraže kazati Turskoj: „To nije tvoje, to je oteto, vrati to onomu, čije je bilo!" Nema tê kuraže nijedna velika država, jer zna, da bi i njoj odmah drugi rekli: „Vrati i ti, što si otela!", — pa bi mnogoj malo i ostalo, kad bi oteto vratila! Zato se to radi ovako: Ne kaže se Turskoj: „Daj ovamo, to nije tvoje", nego se liepo razlaže ovako: Draga Turska, vidiš, ti ne znaš u svojoj zemlji držati reda: tvoji se soldati kolju s kršćanima, tvoji su činovnici takvi i takvi. Nego znaš ti što? Mi ćemo doći s vojskom u tu i u tu tvoju pokrajinu, pa ćemo načiniti samo red, — a razumije se: to ostaje i dalje tvoje. — Tursko sve to zna, što je to, — ali nema druge, pa pristane.

Tako je bilo i s Bosnom i Hercegovinom. Bilo je bune i nemira, pa da se načini mir i red, velevlasti su se sastale u Berlinu (to je bio *„berlinski kongres")* i dopustile bečkomu cesaru, da njegova vojska dodje u Bosnu i da načini red, — ali ništa više. *Bosna i Hercegovina i danas spada pod Tursku,* premda u njoj gospodari vojska bečkoga cesara. To se kaže, da je Bosna turska *na papiru,* a Austro-Ugarska dobila je od berlinskoga kongresa (1878.) *mandat,* t. j. ovlast i nalog, da ju *okupira,* t. j. uzme u šake, pa da načini red.

Nauka, umieće i knjiga.

Tko kani u Ameriku, ili tko je već tamo, treba da znade englezki jezik. Do sada nije bilo hrvatske knjige, kojom bi se naš neuki čovjek mogao lako poslužiti, ali sad je takva knjiga izašla u Chicagu (u Čikagu) u Americi. To su *Hrvatsko-englezki razgovori i riečnik,* a izdao ga je *Andro C. Janković,* kod kojega se knjiga može dobiti za *dva dolara* (adresa A. C. Janković, Chicago, Ill. 2157 Archer Av.). Može se dobiti i u knjižari J. Marohnića, Allegheny, Pa. 1416 Ohio Street.

Knjiga ima do 300 str. i dobro će poslužiti našemu svietu, ali je ipak preskupa (dva dolara to je devet Kruna 60 fil.

Iz zla u dobro htio je narodu pomoći pisac Stjepan Radić, kad je ovih dana izdao knjižicu, koja se tako i zove. Mogla bi se zvati i zgodnije, ali što ćete, kad je našemu narodu već tako zlo, te se čovjek boji, da sviet ne će ni za što drugo više da zna, i da što drugo čita, nego smao to, kako bi iz svoga zla izašao. A kad je to zlo tako veliko, nije čudo, što pisac, hoteći da svuda na put stane i velikomu i malomu zlu, razlaže i velike i male stvari. To će mnogoga smetati, jer neuk čovjek ne zna pravo razlikovati velike stvari od male, a ovdje je to jedno uz drugo. Tu nema druge, nego treba ustrpljivosti i reda. Znam ja, mnogi od nas ima tako dobro srce za narod, da bi mu htio sve zlo najedanput skinuti s vrata. Ali to ne ide, mora se polako. Bilo je ljudî prvo nas, ima ih i uz nas, a bit će ih poslie nas, koji su za narod. Zato se ne treba previše nagliti, niti se previše starati, a to se vidi u ovoj knjižici. Da toga nema, bila bi mnogo bolja.

A i ovako ima u njoj dosta dobrih stvari i nauka, a najbolja je stvar u njoj ona prava ljubav i pravo dobro srce i misao za narod. A toga je drugdje kod nas dosta malo. Istina je, to nije dosta, ali je to prvo. A sve drugo može doći po vremenu, osobito onda, ako čovjek nije u mlade svoje dane dangubio, nego se učio, mučio i prebijao po svietu tražeći znanja i načina, kako bi narodu svomu pomogao.

Knjižicu mogu kupiti seljaci za 30 filira, gospoda za 50 fil. Sto komada stoji 25 Kruna, i to kod *Janka Dujaka u Sisku.* — Tko što ne bi razumio u toj knjižici, ili bi što htio prigovoriti, može pisati i „Domu".

Svaštice.

„Akilova peta". Kad je njetko na sve strane tako jak, da ga nigdje ne možeš pograbiti, niti mu naškoditi, niti ga kako uhvatiti, niti mu prigovoriti, nego baš samo u jednoj jedinoj stvari, — onda se kaže: „To je njegova *„Akilova peta"*, t. j. u tom ga možeš uhvatiti, to mu možeš prigovoriti, u tom mora popustiti. Njetko je n. pr. u svem dobar i u redu, samo koji puta rado zaviri previše u čašu.

A kaže se to zato: Prvi grčki junak, kao naš Kraljević Marko, zvao se je *Akil.* Bio je sin morske jedne vile, koja ga je poslie poroda okupala u takvoj njekakvoj vodi, da mu se je po cielom tielu načinila debela kora, i zato ga nije moglo raniti nikakvo oružje. Samo na peti, gdje ga je mati držala, kad ga je kupala, — tu nije imao kore, i tu si ga mogao raniti.

Vi i sami znate, da je to samo priča. Svaki narod ima svoje junake, kojima je težko doći glave, jer zato i jesu junaci. Narod dakako videći to, kako se junak toliko puta zdrav i čitav vraća iz boja, a drugi ostaju

u tudjoj zemlji „širokim plećima zemlju mjereći", — dolazi mu misao, da junak mora imati njekakvu drugu snagu, ili njekakvu drugu obranu. Ali da ih smrt ne utjera u laž, jer i najveći junak ipak jednom u boju pogine, — mora se naći bilo što, pa bila to baš i peta, — gdje junaku možeš doći glave. I tako svaki junak ima bilo gdje „Akilovu petu", — kao što ju ima i svaki čovjek: bili mi ne znam kakvi junaci i poštenjaci, svakomu nam je za vratom kakva takva slaboća i grieška.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Radi Štadlera, t. j. radi toga, što je opozvao i porekao sve ono, radi čega su ga hvalili i u njega se uzdali, — svi su pošteni ljudi u Zagrebu, a valjda i po svim hrvatskim zemljama kao popareni, pače kao ubiti. Na sve se strane govori, da ovakve sramote nismo još doživjeli. Ima ih, koji se i vesele — radi sebe i svoje špekulacije. Najviše ih ima, koji se ne znadu razabrati, pa ne znadu, što bi rekli, a dosta ih ima, koji se i boje reći, što im je gotovo na jeziku. Ja ću reći još samo ovo: Sramota ovamo, sramota onamo, — ovo nam je i za gospodu i za narod više koristilo, nego da smo se petdeset godina pravdali i klali radi toga: kojim ćemo putem. Nješto je puklo, pa ćemo i tu moći korak dalje — k slobodi, tomu prvomu dostojanstvu čovječanskomu, i k istini, tomu najvećemu blagu.

Sad samo treba paziti, da se ne prenaglimo, pa da se ne bacimo odmah u naručaj židovima i njihovim prijateljima. Samo polako, sve će dobro biti, — ako budemo pametni i pošteni.

Dalmatinski namjestnik Handl putuje po Dalmaciji i nadgleda svoje činovnike. Kako novine javljaju, baš mu se Hrvati ne klanjaju, nego se drže podalje. To je dobro.

Za Dalmaciju, jadnu našu Dalmaciju opet je jaukao u bečkom saboru zastupnik Bijankini: da vlada ništa ne mari za tu zemlju, koja ima u svojoj utrobi silno blago zakopano, a more joj sviet otvara. Nije zaboravio ni nesrećne „klauzule", t. j. onoga ugovora, po kojem talijansko vino k nama dolazi, tako da se trud oko vinograda narodu u Dalmaciji već ni ne naplaćuje.

U Sarajevu će doskora izlaziti i druge njemačke novine, a hrvatskih još nema, nego samo „Bošnjak", koji se piše „bosanskim" jezikom! (Ne će kazati, da je to *hrvatski,* nego kaže „bosanski" jezik.) Izlazi tu još i zabavno-poučni list „Behar", takodjer u hrvatskom, i to samo za muslime (tobože „turke") našega jezika. Vatreno brani islamsku („tursku") vjeru, pa to je liepo: svaki neka brani svoje, samo ne treba nikoga grditi ni lagati. — U Hercegovini u Mostaru izlaze hrvatske novine „Osvit". Ali sve je to premalo. Za Bosnu i Hercegovinu morale bi se izdavati jedne novine svaki dan.

Po slovjenskom svietu.

Na medji tursko-crnogorskoj potukli se crnogorski pastiri s Arbanasima. Kako je tamo još u običaju krvna osveta za rod, pazi se, da se to zaprieči, jer bi otuda moglo svašta nastati.

Bugari ne kane više pomagati svojoj braći u Macedoniji, koja se bune proti Turskoj. Prvo je, da se Bugari kod kuće urede, pa da se slože s ostalim narodima na Balkanu.

Madžarske se županije dižu proti Slovakom. U Ugarskoj (koju naš sviet krivo zove Madžarskom) po računu peštanske vlade manje je Madžara,

nego li drugih naroda, koji nisu Madžari. Od tih ima najviše Slovaka, t. j. preko tri milijuna. „Dom" je već javio, kako su se Slovaci počeli u zadnje doba dizati, i da imaju već četiri zastupnika na peštanskom saboru. Sad dolaze iz Slovačke viesti, da mnogi slovački rodoljubi ne će nigdje da govore madžarski, gdjegod im zakon daje pravo govoriti svojim materinskim jezikom. Radi toga sastala se u Požunu na Dunavu iznad Pešte ovih dana županijska skupština, koja je pozvala sve druge madžarske županije, da traže od peštanske vlade, neka ukine onaj zakon, po kojem Slovaci i drugi narodi u Ugarskoj, koji nisu Madžari, mogu u političkim stvarima govoriti i pisati svojim materinskim jezikom. Madžarske novine pišu, da će županije taj poziv poslušati, a sabor taj zakon („narodnostni zakon") ili ukinuti, ili na gore promieniti. Taj je „narodnostni zakon" za Slovake ono, što je za nas Hrvate ona glasovita nagodba od god. 1868. Kako Madžari kane taj zakon na gore promieniti, ili ukinuti, tako bi se to isto moglo svaki čas dogoditi i s našom nagodbom.

Po tudjem svietu.

Proti „trojnomu savezu", t. j. proti savezu, u kojem je država bečkoga cesara s Njemačkom i Talijanskom, oštro su govorili u delegacijah ne samo Česi, nego i Madžari, i to još oštrije. Svi kažu, da je taj savez samo Niemcu na korist, a mi velimo: i Talijanu, jer mi radi saveza s Talijanskom ne možemo prodati svoga vina, kad i talijansko smije k nama.

Rusi i Francezi. Oni „Domovi" čitaoci, koji su pročitali „Cara Napoleona", znadu, da su se prije 90 godina Francezka i Ruska bile ljuto zaratile. I poslie toga bilo je sukoba medju Rusima i Francezima. Ali pred njekoliko godina složili su se Francezi i Rusi najviše zato, što je Englezka i Njemačka malo ne jednako na putu i Ruskoj i Francezkoj. Da se ta sloga medju Ruskom i Franceskom utvrdi, bio je mladi ruski car Nikola i s caricom već dva puta u Francezkoj, a sad je evo predsjednik francezke republike po drugi put u Ruskoj. Tomu se sviet čudi, jer ruski car ima svoju vlast i čast po rodjenju, i kako se još piše: po Božjoj milosti, kad je carski sin, a predsjednik francezke republike — to je sin jedne obične seljanke, pa je samo postao predsjednik, t. j. vladar, kad su ga izabrali. Ali to nije čudo, nego — nužda! U strahu pred Niemcem zvat će još i Madžari Rusa u pomoć...

U Francezkoj će doći nova vlada, premda novine, koje su za staru vladu, pišu, da je stara vlada kod posljednjih izbora dobila veliku većinu. To nije istina, ali ni opozicija nema većine, jer su njekoji izbori u zadnji čas po nju zlo izašli. I sad je u Francezkoj ovako: Za dosadašnju vladu pristaje po prilici baš toliko zastupnika (nekako oko 250), koliko i za narodnu opoziciju. Svih je zastupnika u francezkom saboru 591, pa ostaje još oko 90 zastupnika, koji pravo ne pristaju ni uz vladu, ni uz opoziciju. Preko 50 od njih kazalo je otvoreno, da će biti za vladu samo onda, ako vlada ne bude više nikoga progonila, nego ako sve učini, da se slože sve republikanske stranke. Pošto je pak današnja vlada malo ne tri godine opoziciju nezakonito progonila, i pošto je za najbolje republikance držala samo one, koji su najviše vikali na katoličku vjeru i na katoličke svećenike, i pošto je toliko duga učinila, da bi sad morala uzajmiti preko hiljadu milijuna kruna, morala je odstupiti. Poslie nje težko da će doći prava narodna vlada. Jedino se može za stalno reći, da je francezka narodna opozicija sada dosta jaka, da svaku svoju vladu prisili, da poštuje francezku slobodu i pravicu.

Arapi u pokrajini Jemen dižu se proti Turcima. Tu će i Englezi imati posla, jer oni i tu imadu uz more dva grada: Aden i Kamaran (na Crvenome moru).

Mir medju Burima i Englezima bit će sklopljen već u petak 30. svibnja. Tako javljaju englezke novine.

Razne viesti.

Grofu Tolstoju — čekaju na smrt. Dobio je upalu trbuha, pa mu je sve to gore.

Nadbiskupom u Slovenskoj Gorici (pri moru) imenovan je Talijan Andrija Jordan. Pišu, da znade slovenski i da je miran čovjek.

Perzijski šah (vladar) putuje ovaj mjesec po Evropi (Perzija je u Aziji). Bio je i u Beču, i u Rimu i t. d., pa je kao vladar naravski bio gost kod bečkoga cesara i talijanskoga kralja. On je i škole izučio u Evropi, pa govori dobro francezki. Država mu je prostrana (dva puta barem veća od bečke), ali ljudi ima malo: 7 do 8 milijuna. Bio je, rekosmo, i u Rimu, ali pape nije vidio, jer mu je papa poručio, neka ne dolazi k njemu ravno iz dvora talijanskoga kralja. To je zato, što je papa zavadjen s talijanskim kraljem i nema s njegovim dvorom nikakvoga posla, pa ne će ni gosta odanle primiti. Dosta čudno, — ali to su „ceremonije" i politika.

Strahovita propast dogodila se 8. svibnja na otoku martinici u srednjoj Americi. Otok spada pod Francezku, na njem živi do 180.000 ljudi, najviše prosviećenih već Crnaca. Na otoku ima brdo Pelê, koje je već prije stotinu i više godina rigalo vatru i kamenje. Ali sa dne 8. o. mj. počelo je tako rigati, kao da je požderalo sve izdajice ovoga svieta. Na jedanput podavilo se u dimu, pod vatrom i razbieljenim kamenjem četrdeset (40.000) tisuća svieta u gradu Sent-Pieru (Sv. Petru) pod gorom Pelejem. Četrdeset tisuća! Dim, vatra, kamenje i tekuća lava (raztaljeno kamenje) tako je naglo sve to došlo, da sviet nije mogao pobjeći: za gradom je gora, pred gradom je more! Mnogi su u strahu i ludilu poskakali u more.

Još do danas trese se, dimi i riga ne samo na Martinici, nego i na susjednim otocima, pa se je bojati, da će se sviet raseliti sa svih tih odoka. — Njeki ljudi ne vjeruju u prst božji. Kako im drago. Ali kad bi to bio prst božji, još bi bio preblag za sve one opačine, što su ih kršćeni ljudi počinili u Americi daveći i sramoteći nekršćenu po Bogu braću, što su našli, kad su odkrili vino američki sviet.

Veliku kartašnicu kani srbska vlada urediti u Biogradu. Tu će dolaziti bogate svjetske dangube, da pijančuju i kartaju, a kad sve profućkaju, onda kuglju u glavu, kako se sada dogadja u Nici (u Francezkoj) i u Monte-Karlu (u državici Monako uz Francezku). Kartašnice nose mnogo dohodka, jer tko se hoće igrati, plaća po 5, 10, 12, pa i do 20.000 Kruna uložka. Radi toga dohodka i zovu srbski ministri novčare u Biograd, da uvedu kartašnicu. Ali taj dobitak ne može biti blagoslovljen, a prokletstva ima Srbska dosta i bez toga.

Nepismenih ljudi ne će od 1. srpnja puštati u Ameriku. Takav je zakon predložen saboru Sjedinjenih Država. Tko hoće dakle u Ameriku, početnicu u ruke!

„Duh sveti" govori popu i to jednomu talijanaškomu popu u Istri, neka ne propovieda narodu hrvatski! Tako se barem pop brani. (Javlja vriedna „Naša Sloga".)

☛ Samo još 12. broj dobit će *lanjski* dužnici.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 11. | U Zagrebu, u četvrtak, 12. lipnja 1902. | God. 3.

Idemo malo dalje.

Drugi razgovor.

U prvom smo razgovoru kazali odmah na početku, da je svagda bilo ne samo drugdje po svietu, nego da je bilo i kod nas gospode, koja su se starala i borila za narod i za narodne „pravice". A sad ću vam razložiti, zašto kod nas od svega toga nije bilo hasne, koliko bi moglo biti, da se je drugačije radilo. Pročitajte barem jednu stranu, — možda ćete i dalje.

Naša gospoda hrvatska većinom su takva, kakva su i drugdje po svietu: to su školani ljudi, a školani su ljudi svuda po svietu malo ne jednaki, jer su i škole po cieloj Evropi i Americi po prilici jednake. Sva ta gospoda malo ne jednako misle i jednako rade, — kad su bila u istoj školi. Ja ću vam razložiti samo jednu stvar, i to jednu veliku i glavnu stvar, bez koje se ne može pomisliti gospodin; a to nije tako od jučer, ili od deset, ili od sto godina natrag, nego već od tisuću godina.

Već tisuću i više godina nema u Evropi gospodina, koji ne bi bio kršćen, to je prvo, i drugo, koji ne bi znao latinskoga jezika, ili ne bi znao za latinske knjige i za ono, što je u tih knjigah. Ovo dvoje: latinske (ili rimske) knjige i rimska vjera, — to je onaj izvor, na kojem se mora napojiti svatko, tko hoće da se računa medju gospodu, a ne medju „prostake". Tako je to, rekoh, već tisuću i više godina, — ali sve to još do sada nije ništa zla, — zlo istom dolazi.

Ni ovo nije još najveće zlo: Školana gospoda mnogo i premnogo drže do svega onoga, što su se naučili iz rimskih knjiga: to je za njih malo ne kao drugo Sveto Pismo, — sve drugo nije ništa. Ono n. pr., što „prosti" narod znade, što hoće, što mu treba, — sve to nije ništa prema onomu, što uče rimske knjige, ili druge, koje su iz rimskih prepisane, ili po rimskih složene. Sve to tako napuni glavu školanoj gospodi, da ništa oko sebe ne

vide i ne će da vide, ništa osim onoga, kako to piše u tim knjigama. Jednom riečju: Školana gospoda misle, da su pravi ljudi bili samo Rimljani: Rimljani treba da budu i nama uzor (kako bi se to gospodski reklo), t. j.: i mi treba da onako radimo, kako su oni radili, pa ćemo biti onako mudri, kao što su i oni bili.

Posvema ovakva bila su gospoda još pred 200 ili 300 godina. Onda su gospoda i pisala i govorila ovako, kako sam u kratko spomenuo: da Rimljani treba da budu nama uzor, ugled (ili „pelda“, kako negdje kažu). Današnja gospoda ovako ne govore i ne pišu, ali svejedno ovako od prilike misle i ovako se vladaju.

Muka mi je ovako vam razlagati, ali je to potrebno, kako ćete za čas čuti.

Po ovom, što ste do sada čuli, lako ćete razumjeti, da gospoda dugo i dugo niesu baš ništa marila za narod. Kako bi marila za prosti i neuki sviet, kad je pravi čovjek samo onaj, koji zna barem latinski, ako već ne zna za rimske zakone i mudrace! Kako bi marila, kad ni molitva ništa ne vriedi, ako se ne moli u latinskom jeziku! Barem ona prva i najveća molitva svećenička kod oltara — njekako ne vriedi, njekako nije prava, ako nije latinska! I danas možete čuti takvu latinsku molitvu i u zadnjem hrvatskom selu!

Ali najveće je zlo ovo: U gospodskih školah uči se, to se razumije, i rimska povjest, to jest sve ono, što su i kako su Rimljani radili, dok su osvojili sav sviet oko sebe i stvorili silno svoje rimsko carstvo. Vi znate, kako čovjek rado sluša, što je njegda bilo, i kako to čovjeku ide k srcu i čovjeka se prima. Čovjek se njekako zamisli kao u maglu, i gleda njegdje daleko u toj magli ljude, kako se bore i kako rade, i gledajući ih tako čovjek se u misli s njima bori i želi, da dobiju, za čim idu. Čovjeku je puna glava. A kad opet dodje k sebi, sve mu je na pameti: Gle, tako su oni, — tako ćemo i mi!

Tako su i gospodi uviek na pameti bili Rimljani i silno njihovo carstvo, silni cesari i vojvode i mnogobrojni podanici, podložnici. A kako i ne bi! Sve je oko njih divlji, prosti, neuki i svadljivi narod, — a iz knjigâ gospoda znadu samo za rimsku prošlost, za rimsku veliku i učenu gospodu, za njihovu mudrost, za njihove zakone, za red i vladanje. To je tako bilo na pameti gospodi, da im je to, može se reći, upravo zavrtjelo glavom.

Tako vam je došlo do toga, da su gospoda po čitavoj Evropi počela sanjati samo i samo o tom: kako bi se stvorilo opet onakvo silno carstvo, kakvo je bilo rimsko, s onakvom gospodom, s onakvim zakonima i podanicima. Čitavih tisuću godina niesu gospoda imala druge misli, nego to: da postanu cesari, ili ako već to ne mogu, da njihov cesar bude najjači na svietu, t. j. da što više otme, a oni da budu uz njega vojvode, a sve drugo pokorni podložnici. Imati što veće carstvo ili državu, i što više podložnikâ, — to je bila glavna briga svoj gospodi po Evropi. Rimski papa pomagao je u toj stvari mnogo: on je stvarao nove cesare, jer im je on dielio cesarske znakove, t. j. vienac ili krunu, — ali samo onda, ako su njega priznali za gospodara. (Tako je dao krunu i Hrvatu Zvonimiru pred 800 i više godina.)

I već preko tisuću godina sve do dana današnjega — to vam je jedna od prvih briga evropskoj gospodi: stvarati carstva ili države sa što više podložnikâ, pa smišljati zakone i propise, kako podložnike treba držati u redu. Tako nastaju državne misli, t. j. tako gospoda dolaze na misao: Odatle dovle — to mora biti naše, to mora biti naša država. Tako i Madžari imaju svoju državnu misao: „Odavle — dovle — to mora biti naše, i samo naše, samo madžarsko!“ Ako sada dodje Hrvat, pa kaže: „Ne, odavle je moje, tu imam ja pravo!“, — to vam je onda hrvatska državna misao i hrvatsko državno pravo. Za ovo obadvoje stalno ste već i čuli, a gospoda su hrvatska sigurno i vama dosta dodijala ovim stvarima.

Hrvatski brojevi.

Razumije se, da brojevi nisu ni njemački, ni madžarski, ni ničiji, pa ni hrvatski, nego svačiji. To je još jedina možda stvar, koja se ne dade podmititi, i koja ne zna i ne može lagati, niti se dade prevariti. Što broj kaže, to je istina.

Ali kad se brojevi tiču nas Hrvatâ, možemo za čas reći, da su to hrvatski brojevi, a sad sam vam nakanio nabrojiti njekoliko hrvatskih brojeva. Samo vas molim, budite ustrpljiviji, nego što su drugi ljudi, koji ne čitaju rado brojeva. Nije ni čudo, kad brojevi, kako rekosmo, ne lažu, a ljudi mnogo puta vole laž . . .

God. 1900. obavljen je popis po cieloj državi bečkoga cesara, pa i u banskoj Hrvatskoj. Dugo je trebalo, dok je popisni ured u Zagrebu na tanko zbrojio sve te brojeve, tako da su ovih dana izašli na svjetlo. Ali prvo nego što vam stanem i ja nabrajati tê brojeve, reći ću vam dvie stvari:

Prva je ovo: Naše knjige, naše škole i naše novine mnogo se više staraju za tudje brojeve, nego za naše, tako, da je to više puta upravo čudo. Dok sam ja išao u školu, morao sam naučiti za 40 do 50 njemačkih gradova i gradića, koliko imadu duša i t. d., a za njeke naše hrvatske gradove nije se ni pitalo. Morao sam znati za nekakov Darmštat, Brajsak, Anspah, Frajburg, Nirnberg, Nerdlingen, Eslingen, Elberfeld, Düseldorf, Erfurt i još ko-

jekakove štate, pahe, burge, berge, ingene, felde, dorfe i furte, — a za Split, Knin, Sinj, Dubrovnik, Makarsku, Travnik, Banjaluku, Mostar, Trebinje i za druge ostale hrvatske gradove nitko me nije ni pitao. A više bi vriedilo našemu djetetu, da zna štogod reći i za koje hrvatsko selo, nego za kakav njemački grad. Ali što ćete, kad se naše knjige pišu i prepisuju iz njemačkih knjiga! Zato naši školani ljudi i mare toliko za naš sviet, kad o njem nisu nikad ništa čuli ni naučili, pa ništa ni ne znadu; a za što ne znaš, za to ni ne pitaš. A tudjega im je puna glava, pa im je tudje više i pri srcu.

To je jedno, što ne valja. A drugo je ovo: Mi imamo u Zagrebu kraljevski popisni ured, ali taj slaže brojke samo za bansku Hrvatsku. Nije mu ni zamjere, jer jest to i njegova služba. Ali ipak ne bi nijedan pravi Hrvat zamjerio kraljevskoj hrvatskoj vladi u Zagrebu, kad bi potrošila koju tisuću i na to, da se sastavi i složi u jednoj knjizi popis mjestâ i duša po svima hrvatskim zemljama. I onako se jedan madžaron u madžaronskih osječkih novinah (zovu se „Dan“) hvalio: da jedini madžaroni misle na cieli hrvatski narod, a ne samo na banske Hrvate. Pa ako je to istina, neka to i pokažu. Neka iznesu pred zagrebački sabor: da vlada ima sastaviti jednu popisnu knjigu za sve hrvatske zemlje, pa da imamo sve naše na okupu u jednoj knjizi, jer toga do danas nema. Imade takva knjiga posebice za bansku Hrvatsku, posebice za Bosnu, a onda posebice (i to na njemačkom jeziku!) za Dalmaciju, posebice za Istru i t. d., a Medjumurje je raztepeno u ugarskom popisu. Sve je to velika neprilika. Promislite samo ovo: Javi li se „Domu“ koji predplatnik tamo iz Dalmacije, ili iz Istre, ili iz Bosne, ili iz Bačke, a ti sada traži i nadji, gdje je to mjesto i koja je zadnja pošta! A koliko bi drugih stvari bilo vriedno znati, a ne možeš doznati!

Ali dugo bismo morali čekati, dok bi nam zagrebačka, ili koja druga vlada složila takav hrvatski popis. Zato bi se toga posla morali primiti neslužbeni ljudi, t. j. naši učenjaci i profesori, a pomoći bi im morali novcem i drugačije naši trgovci, jer bi takva knjiga bila na korist i trgovini. — Sve je uzalud, što mi govorimo za „veliku“ tobože Hrvatsku, dok mi za tu Hrvatsku pravo ni ne znamo. „Velika“ Hrvatska, t. j. sjedinjena Hrvatska treba da bude najprvo gotova u našoj misli, a onda i na papiru, liepo u knjizi. Onda će se moći pokazati: Evo, tolika je i takva je!

Ali dok toga nema, budimo zadovoljni s nomi, što imamo, pa pogledajmo malo brojeve u banskoj Hrvatskoj.

Banska Hrvatska (ili, kako se službeno kaže: Hrvatska i Slavonija) ima prostor od 7,390.000 (sedam milijuna tri sto deset tisuća) ralî ili jutara, ili 42.500 (četrdeset i dvie tisuće pet stotina) četvorna ili kvadratna kilometra. Na tom prostoru nabrojeno je 31. prosinca 1900. godine 2,416.304 duša (dva milijuna četiri sta šestnaest tisuća trista i četiri) skupa s vojničtvom. Ako se prostor razračuna na duše, to na jednu dušu dolazi više od tri rali (ili još točnije: na 306 rali živi 100 ljudi), — i to, ako uzmemo, da ljudi živu i u šumi, i u gori na kamenu, pa u blatu u močvari, na cesti, pače i na groblju! A ako se ovo odbije, onda na jednu dušu dolazi manje od tri rali.

Ali tako bi bilo onda, kad bi sviet svuda imao jednako zemlje, — a toga nema. Tako Ličan ima više nego tri puta toliko prostora na svom kamenu, nego zagrebački Zagorac na svojih rodnih goricah. Ali bolje ćete se spoznati na ovoj skrižaljci:

U ličkoj	županiji	živi	sto	ljudi	na	prostoru	od	516	rali
„ virovitičkoj	„	„	„	„	„	„	„	380	„
„ požežkoj	„	„	„	„	„	„	„	370	„
„ sriemskoj	„	„	„	„	„	„	„	320	„
„ modruško-riečkoj	„	„	„	„	„	„	„	307	„
„ bjelovarsko-križevačkoj	„	„	„	„	„	„	„	290	„
„ zagrebačkoj županiji		„	„	„	„	„	„	258	„
„ varaždinskoj	„	„	„	„	„	„	„	160	„

Tako bi n. pr. jedna zadruga od 100 duša mogla u Lici imati 516 rali zemlje (i kamena), a u Zagorju samo 160, t. j. preko tri puta manje. Što Lika ima toliko prostora, to nije čudo, jer se na kamenu ne dade živjeti. Dosta prostora imadu i primorski krajevi (modruško-riečka županija), ali tamo ipak ima više svieta, jer živi nješto od mora, nješto od vinograda, a ide više i po svietu za zaslužbom, pa šalje svoju muku kući i tako svoju sirotinju hrani.

Druga je stvar, što i one tri županije u ravnici, t. j. virovitička, požeška i sriemska imadu još jedanput više zemlje od varaždinske (zagorske) županije. To je ovako: Tu je bio Turčin, pa je zemlja opustjela, a kad je Turčin protjeran, poispoklanjao je bečki cesar zemlju njemačkim velikašima (spahijama), ili su je drugi tudjinci pokupovali za male novce. Mnogo zemlje ima tamo sriemski (djakovački) biskup, pa manastiri (samostani) grčkoga zakona. Po tome se lako razumije, da se narod nije mogao po volji i po potrebi raseljivati i širiti, osobito dotle, dok je bio pod bečkom vojničkom komandom. A uza to živi u te tri županije mnogo našega svieta grčkoga zakona, a taj se sviet, kako je poznato, slabo množi.

Ona dva milijuna četiri sta šestnaest tisuća (2,416.000) — to niesu sve ljudi našega jezika, nego tu ima Niemaca 134.000 (stotrideset i četiri tisuće), Madžarâ 90.000 (devedeset tisuća), pa

Čeha, Slovaka i Rusâ svih zajedno do 55.000. Niemaca i Madžara ima najviše u sriemskoj, virovitičkoj, požeškoj i bjelovarskoj županiji, t. j u one četiri županije u ravnici; u one druge četiri nema im (osim Zagreba) gotovo ni traga. Niemci s Madžarima čine blizu desetinu svih stanovnika pod Banom. Preko polovice ne samo Slovjenâ, nego i Niemaca i Madžara govore osim svoga jezika još i hrvatski.

Ima još brojeva, koje bi bilo vriedno spomenuti i razložiti, ali bi za danas bilo previše.

Koliko vriedi rieč »Svoj k svomu«?

Vi možda za tu rieč niste još ni čuli? A nije vam to ništa drugo, nego ovo: Kupuj samo kod svoga čovjeka! — A tko je tvoj čovjek, tko je naš, — to vas, mislim, ne trebam učiti! Ne poznaju se naši ljudi samo kod izbora, nego na sto i sto drugih načina. Nije n. pr. tvoj čovjek, koji ne može — ili ne će — da ti bude kum djetetu; nije naš čovjek, koji ne zna hrvatski, ili ne zna dobro; ili ako zna, govori sa svojom ženom i djecom drugi jezik, a ne će hrvatski. Ali što bi vam to razlagao! To znadu i djeca.

Ali ni vi odrasli ne znate, a kamo li bi znala vaša djeca, koliko to vriedi, kad kupuješ samo kod svoga čovjeka. To baš nije ni čudo u jednu ruku. Nije čudo prvo zato, što je naš sviet dobar i predobar, pak ne zna za mržnju i ne će nikomu štete. Reci našemu čovjeku dobru i lijepu rieč, pa bio ti Švaba, ili židov, ili turčin, što ti drago, — naš čovjek vjeruje, misli, da ima prijatelja. — A drugo nije to čudo zato: Naš narod živi kao u vreći, on nema pravoga pogleda ne samo po svietu, nego on dobro ne vidi ni oko sebe. On ne vidi, kako od dana do dana sve ono, što je bogatije i uglednije, — da to nije naše. Bogati i ugledni trgovci i novčari, koji imaju rieč svuda kod gospode, to su već riedko, riedko pravi Hrvati i naši ljudi. On ne vidi, kolika je to snaga — gotov novac, a toga imadu najviše tudji ljudi, a mi im ga još nosimo! A što će tek biti od djece tih ljudi tudje misli i tudjega srca?! To su već sada više Niemci i Madžari, nego Hrvati, a gdjekoji ne će ni da čuju za Hrvate. Pa onda se čudimo, da ne možemo nikuda dalje, da nam je sve to gore!

Ali ni tu nije velike zamjere našemu narodu. Kad on ima svoj slobodni čas, da se malo ogleda oko sebe i sve to prosudi? Da nema druge neprilike, kolika je neprilika našemu svietu nesrećna dioba! To nemir i svadja kod kuće, to pravda po sudu, — i to već traje blizu petdeset godina! A onda poslie diobe sirotinja i muka, pa trčanje i moljakanje za zaslužbu, za novac, — pa kako da ne bude ponizan i pokoran baš svakomu, pa i tudjinu! Gdje će taj siromah, ako mu se i otvore oči, gdje će on smjeti i pomisliti, da je on u svojoj zemlji prvi gospodar, a da drugomu tu nema mjesta, tko je proti narodu!

A onda promislimo i to: Naš je sviet upravo tako lake pameti, kako je dobra srca. To dvoje ide vazda i uviek zajedno. Kad naš čovjek malo odahne od posla, pa dodje u grad, ili osobito k crkvi na proštenje, — on tu mnogo ne promišlja, osobito kad popije čašu vina. Ide i kupuje, a ne pita, od koga kupuje. Što je to njemu na pameti, — samo da on svojoj ženi, a osobito svomu djetetu kupi i želju zadovolji! I tako ide i ne znajući u zlo.

Sve se to može ovako liepo razložiti, sve se to može razumjeti, — ali zato ipak sve to skupa ne valja, sve to ne smije tako ostati! Treba jednom doći k pravoj ljudskoj pameti, jer ovo je djeteća pamet.

Prosudite, ljudi! Nas Hrvatâ ima malo, i mi sami imamo već malo. Oko nas sve jaki i mudri. A što je glavno, to je ovo: Drugi imadu i svoje mudre vlade, koje vode sve posle, pa i trgovini odredjuju pute i daju pomoć. Osobito mudru i brižljivu vladu imadu Niemci. A gdje je hrvatska trgovačka vlada? Mi smo sirotani, k tomu neuki, bez pogleda po svietu.

Probudimo se, štono je rieč, pa počnimo sami na se misliti. Nije ni nama sudjeno, da ostanemo do vieka djeca.

A ne bojmo se, da sami ne možemo ništa. Ne, to nije istina. Pamtite ovo: Recimo, da nas Hrvatâ ima samo tri milijuna. Dobro, to je prema Niemcu i drugim neprijateljem — to je malo; ali, ako svaki naš čovjek bude znao, što mu treba činiti za se i za svoj narod, — mi možemo vriediti toliko, kao da nas ima trideset milijuna, t. j. deset puta više! I još više, nego deset puta! Vi još ne znate, što vriedi misao i volja, i to velika misao. A velika je misao osobito ona misao, kad čovjek misli daleko napried, t. j. u budućnost. Zato je i vjera najveća misao, jer ona vodi čovjeka ne samo daleko u budućnost, nego i preko groba u vječnost. Zato je vjera i davala ljudem svagda toliku snagu, da im je i smrt bila ništa.

Pak je li vaša glava tako malena, da se u njoj ne može nastaniti ova velika misao: A što će biti od našega naroda? Ako vam je to preveliko, pomislite barem to: Što će biti od moje djece? Možete li mirno na to misliti, da će vaša djeca umirati, a ne će moći umrieti? Premalo će imati za život, a previše za smrt . . .

Ali ne govorimo o smrti, nego čujte: Još pred 200 i neko-

liko godina bili su Niemci u tridesetgodišnjem ratu Čehe tako poništavali, da Čehâ nije bilo ni osam stotina tisuća, — i još pred 100 godina Niemci su se već veselili, a Česi bojali, da će Česi propasti, da su propali! A danas imade Čehâ i do osam milijuna, i nikomu ni na pamet ne pada, da bi Česi mogli propasti. I gledajte: Taj se je narod digao i spasio **sam**, bez pomoći ikakve vlade! To neka bude nauk i nada i nama! A najviše je Čehom pomogla baš ona rieč: „Svoj k svomu!“ „Svoj k svomu!“ — to je lanac; kad se taj lanac stisne, onda mora napolje, mora van sve, što je tudje! I narod je oslobodjen i budućnost mu sigurna!

Nemojte misliti, da je to i u Češkoj išlo odmah. Nije, nego je narod i tamo dugo i dugo, a u njekih krajevih još do pred 15 ili 20 godina robovao i pomagao tudjincu, kao naš sviet još i danas. Ali danas nema tomu u Češkoj traga. Kad bi Česi čuli, kako se mi tužimo na svoje zlo, pa kad bi vidjeli, kako bez pameti radimo, — oni se ne bi mogli dosta načuditi.

Ali najbolje će biti, kažem li vam, kako su Česi radili, t. j. kako su taj posao uredili, organizovali. Razložit ću vam, kako su Česi radili u jednom svojem mjestu, kakvih kod nas ima stotina (n. pr. naš Vukovar!), t. j. takvo mjesto, gdje su Česi bili u većini, a u obćini su gospodarili Niemci i židovi! Slušajte.

Bilo vam je to u jednome gradiću u Moravskoj. U gradiću većina Čehâ, oko gradića sami Česi (t. j. Moravci), a u obćini gospodarili sami Niemci i židovi. Ni to im još nije bilo dosta. Nego kad su jednom došli u taj gradić ruski pjevači, napisale su domaće njemačke novine, da bi, kaže, „bilo nepošteno za svakoga Niemca, kad bi dobrim svojim novcima pomagao češkoj stvari,“ — pa neka Niemci ne idu slušati ruskih pjevača. Na to su domaće češke novine odgovorile, da bi „jednako nepošteno bilo od svakoga Čeha, kad bi dobre svoje novce nosio u njemačke i njemačko-židovske trgovine“. Ove su rieči bile napisane u svakom broju — i boj je počeo. Češke su novine oglašivale imena onih ljudi, koji su kupovali kod protivnika. Poslie izbora, kao obično, došla je stvar u pravu kolotečinu: počeli su se držati dogovori i skupštine. Na tim skupštinama obećali bi seljaci čitavih sela, da će kupovati samo kod svoga čovjeka, i to bi još pismeno potvrdili na pismu, gdje je pisalo: „Sram bilo svakoga, tko dade i jedan novčić zaslužiti očitomu svojemu protivniku!“. I žene su podpisivale. Sve je bilo kao u vatri, kad je svietu puklo pred očima, što je to, pa kad su protivnici počeli zaustavljati ljude na cesti ponizno i pokorno pitajući i proseći: „Zašto ne idete k meni?“ A ljudi i žene u lice bi im svoje odrapili. Kad je još jedan muzikaš složio popievku „Svoj k svomu!“, toliko svieta je tu pjesmu pjevalo na skupštinah i tako se je pljeskalo, da si mislio: Sad će se i nebo srušiti na narodne protivnike. Sve je to bilo javno, na oči protivniku, tako da su protivnici morali i sami vidjeti, da su propali.

A bilo je i drugoga načina: uredila se „narodna straža“. A ta straža, to je bilo ovo: Pouzdani ljudi pazili bi pred njemačkim trgovinama, pa bi zapisivali imena onih ljudi i žena, koji bi tu kupovali. I ne samo to, nego bi namjestili svjetlopisne (fotografske) strojeve, pa bi svakoga kupca Čeha liepo „namolovali“, i sliku mu metnuli na prozor pred uredničtvom domaćih čeških novina. Još su izdali popis svih čeških, pa njemačkih i židovskih trgovaca, i to u 50.000 komada, pa su to razdielili medju narod, neka zna, gdje treba, a gdje ne treba kupovati. Kad je bio sajam (vašar) i proštenje, priliepili su po kućama i brzojavnim stupovima na tisuće i tisuće tih popisa, i to tako čvrsto, da ih stražari niesu nikako mogli strgati. „Svoji“ trgovci — metali su na svoje kuće i prozore velike napise „Svoj k svomu!“, da narod odmah znade, gdje su njegovi ljudi.

Razumije se, da ni Niemci ni židovi niesu spavali. Ali što su oni mogli?! Oni su mogli samo to, da su pisali na velike njemačke i židovske trgovine: neka ne dadu robe češkim trgovcima. Ali sve badava! Bilo je njemačkih i židovskih trgovaca, koji su prvo tržili na dan po 200 forinti, a sada niti deset! Za dvie godine bili su obćinski izbori, pa što mislite: tko je nadvladao? Nadvladali su, razumije se, Česi, a njemačko-židovskomu gospodstvu za uviek je odzvonilo. (To vam je bilo u moravskom gradiću Proštjejovu godine 1892.) Danas je ona borba samo uspomena, koje se ljudi sjećaju kao kakve šale, — kad je pogibao minula. A da su Česi spavali, stenjali bi i danas u tudjinskom jarmu, — a ovako su ga od šale skinuli s vrata.

Eto, što može narod i sâm, samo ako ima volju i ako je složan! — A sad mi recite: Jesam li i ovo uzalud pisao?

Mali razgovori.

»Strašne smutnje«.

Ovako smo u posljednjem broju okrstili onaj cieli posao oko onoga „sv. Jeronima“ u Rimu. I doista je to velika smutnja, takva, kakve davno nije bilo kod nas. Treba samo čitati, što o toj stvari pišu velike hrvatske novine, i to one, koje inače znadu biti vrlo mudre, kao n. pr. „Obzor“, pa „Hrvatska“, zadarski „Narodni List“ (uredjuje ga pop), pa riečki „Novi List“. Osobito je vriedno zabilježiti, da su oni, koji su u cieloj ovoj stvari krivci, kušali, kako bi se obranili u novinah, ali su, i to prvi put, od kad ima hrvatskih novina — našli vrata zatvorena! Novine su doduše tiskale obranu, ali su rekle: *Ne vjerujemo!* Daklem nješto je

zbilja puklo! Ali još nije sigurno, ne će li se prekinuto uže njekako nadovezati i skrpati! Kako bilo, svakako će ostati veliki, veliki uzao, koji će smetati, da se uže ne će više tako lako pomicati i Hrvate za nos voditi.

I opet kažem: ja vam ne bi o tom toliko pisao, da nema ljudi, koji u jednom listu izvan Zagreba pozivlju *cieli hrvatski narod,* neka *opet* dade svoje *podpuno povjerenje* — onima, koji su nas doveli u ovu nepriliku i sramotu. Kad je tako, onda se ipak mora reći narodu s druge strane: *Vjerujte, ali ne budite ipak sliepi!*

Ali uza sve to treba narod uputiti u ove dvie stvari: Prvo: Ova stvar i smutnja nema posla s našom vjerom. To je rimska *politika,* a mi Hrvati treba da toj rimskoj politici vjerujemo toliko, koliko i svakoj drugoj politici. Da je ovo politika, to je najbolje dokazao sam sv. otac papa, kad je u toj stvari nješto rekao, pa porekao; a to se može u politici, ali u vjeri se to ne može. U ovoj stvari je papa ili prvi, ili drugi put pogriešio, a u vjerskom nauku ne može on pogriešiti.

Drugo je ovo: Rimsku politiku vode samo neki visoki crkveni poglavari, t. j. biskupi i nadbiskupi, a ne seoski župnici i kapelani. Zato pazite: Ako se može dogoditi, da narod ne vjeruje *politici,* koju vode biskupi, nikako se ne bi smjelo dogoditi, da narod ne bi imao povjerenja u svoje domaće vjerske poglavare, koji nikako nisu odgovorni za politiku visokih vjerskih poglavara. Župnici i kapelani ne moraju slušati svoga biskupa, ako im što zapovieda, što se tiče *politike,* pa naši hrvatski župnici i kapelani i zbilja većinom niesu slušali takvih zapoviedi, nego su i onda bili uz narod, kad to nije bilo po volji kojemu biskupu. Gdje bi n. pr. bila Dalmacija i Istra, kad bi naši hrvatski popovi morali u politici raditi po volji svojih biskupa, koji su malo ne svi i svagda bili i jesu Talijani, ili talijanaši! To treba držati na pameti, pa se ni unapried ne će nimalo pomutiti stara sloga izmedju pravih hrvatskih popova i naroda. Ta kud će suza, nego na oko! Kud će pop bez svoga naroda, a narod bez popa!

Pisali smo posliednji put i o smutnji, koja je nastala medju splitskim načelnikom Milićem i biskupom Nakićem. Ta se stvar tamo dalje tjera, i to baš ljudski, jer je uz Milića i cielo splitsko gradsko vieće, a uz Nakića njegov kaptol (kanonici) i njeki popovi. A sve je to radi toga, što visoki crkveni poglavari ne dadu, da se po starom pravu i običaju služi sv. služba božja u starom hrvatskom jeziku, — a to traži načelnik Milić, kao što su to tražili i traže već stotine i stotine godina naši djedovi i pradjedovi. Ali Latini ne dadu, pa ne dadu, nego hrvatsku misu zatiru već stotine godina i ondje, gdje je još ima.

Istina je, prigovara se Miliću, da je koješta pisao onako, kako pišu krivovjerci, a ne pravi vjernici rimske crkve. Kad to kaže jedan biskup, — a kaže biskup Nakić, — onda bi se to moralo vjerovati, a i požaliti, što se je Milić u jadu zaletio. Ali se ipak radi te pogrieške ne smije zabašuriti glavna stvar, a to je starohrvatska misa! To je jedno. Ali ima i drugo, i to glavno, što ne kažem ja, nego jedan biskup, i to Štrosmajer. Taj je biskup razlagao u jednoj poslanici, kako se već stoljeća i stoljeća viče na slovjensku službu božju. Razumije se, da ta vika dolazi od visokih crkvenih poglavara. A čujte, što za tu viku kaže biskup: „a kad se cieloj toj viki do dna pronikne, onda joj je *jedini pravi razlog,* što se protivnici naših apoštola **boje,** da se tim putem ne bi puk slavenski **njihovoj moći, vlasti i samovolji** posve i za vazda iztrgnuo. **Sve ostalo** samo je **izlika** (t. j. izgovor).

Jeste li razumjeli? Biskup kaže: Kad tko ne dade narodu one službe

božje, kakvu su narodu našemu dali sv. apoštoli Ćiril i Metod, a to je sv. služba božja u starohrvatskom jeziku, pa kad na tu službu viču i kažu ovo i ono, — **sve** je to samo **izgovor;** a **pravi** i **jedini** razlog jest to, što se oni **boje,** da bi se na taj način narod oslobodio izpod njihove **vlasti** i **samovolje.** To je barem jasno i glasno kazano! Pa što hasni Latinima i latinašima šeprtljati i lažju se izgovarati, kad se eto znade, da oni to ne govore radi vjere, nego radi sebe, da mogu i dalje narod držati u samovoljnoj svojoj vlasti!

Život.

Izpiti. Vi i ne znate, što je to i koliku ima vriednost za gospodu — *izpit. Izpit!* Bože moj! Kad gospodsko diete (baš diete više puta) — kad ima izpit, onda ima *sve,* baš *sve,* jer onda ima život, jer onda može dobiti *službu,* — a to je glavno! Ali lažem, nije to glavno, nije služba glavno, nego je prvo i glavno — *plaća.* A plaće nema bez kakvogatakvoga izpita.

Pa nije li to dobra i izvrstna stvar — taj izpit? Gledajte, koliko se mnogi čovjek do smrti muči, pa ne dodje do mirne i sigurne kore kruha, a ovamo — načini samo izpit, pa eto te na suhu! Tko vas ne bi htio načiniti bilo kakav i bilo kako težki izpit, samo kad biste znali, da je sada sve gotovo, da ste se obskrbili i osigurali! Ali nema toga izpita za vas, po kojem biste vi mogli doći na gotovo! Vi ste čitav svoj život na izpitu, o kakvom gospoda nemaju ni pojma. To vi znate najbolje.

„Nego doista i bez svake šale“ (kao da je ovo do sad bila šala!) — zašto su ti izpiti?“ — Zašto? Zato, da se vidi, je li tko za taj i taj posao, za koji će brati plaću. Kako ćeš dati njekomu da sudi, ako se prvo ne zna, je li taj čovjek za taj posao! Zato hajde na sudački izpit. Drugi ide na učiteljski izpit, treći na odvjetnički, četvrti na župnički, peti na bilježnički i t. d. i t. d.

„Pa to je posve naravski i u redu. Tko hoće kakvu službu, pa k tomu i plaću, mora biti zgodan i sposoban za službu, da bude mogao zaslužiti plaću. Dobro još, da je i tako, pa da se službe i plaće ne diele i bez izpita! Onda bi tek bilo jao i pomagaj!“

Odmah ću vam dati za pravo, samo ću nešto malo popraviti. Nije baš ciela istina, da se plaće ne diele bez izpita. Ima već i toga. Ima ljudi, koji nemaju nikakvoga izpita, a ipak imadu plaću, pa još k tomu veliku; a drugi imadu „sve izpite“, pa ne mogu do plaće, ili barem ne mogu do one velike, koju imadu oni bez izpita...

Ali ono sve drugo pravo kažete: Tko hoće da obavlja službu i da dobiva plaću, za toga se mora znati, razumije li službu. To je naravski. I u obće vam za svaku stvar kažem, koja se opaža medju svietom u životu, a vama se možda čini čudna, ili krivična, kažem vam, rekoh: sve je to naravski. Da nije naravski, ne bi ljudi tako radili.

Ali ako je to istina, istina je i ovo: Nema dobre i naravske stvari, koje ljudi ne bi mogli pokvariti i izopačiti. To pamitite. Tako vam je i ova stvar sa izpitom. Ne mislim sad na to, što gdjetko položi i ispit „po prijateljstvu“, nego mislim na dvie mnogo veće stvari. Zato vas najprvo pitam: Može li tko i pred kim položiti takav ispit, po kojem bi se vidjelo, da će taj čovjek biti pravedan sudac? Je li, da ne može? Takav ispit mogao bi se položiti samo pred sveznajućim Gospodom Bogom, koji jedini — hvala mu i slava budi! — vidi u svačiju dušu. A toga profesora nema, koji bi mogao izpitati čiju pravednost. Hajde de, još bi se takav ispit mogao položiti pred narodom, koji toga čovjeka dobro pozna, — pa i još bi se mogao i narod prevariti. A našla bi

se još koja služba, za koju se pravi ispit ne može položiti pred nikakvim profesorom, nego pred narodom.

Druga je stvar ovo: Nikakav ispit na svietu ne može nadomjestiti onoga, čega tko nema, a za službu treba. Ne ću vam dugo razlagati, nego samo kažem: Nikakva svjedočba na svietu ne može dati mladiću od 25 godina ono, što ima čovjek od 50 godina. Mislim ovo: Ne može mu dati onoga razuma, onoga mira, onoga postojanstva, onoga — svega, što imadu samo stariji ljudi, a mladići nemaju, niti ne mogu imati, jer su mladići. Kako će mladić od 25 godina zapoviedati cielomu jednomu kraju, koji ima po 30 do 40 tisuća duša?! A ima i toga već po svietu.

Na koncu još dvie stvari. Danas su osobiti prijatelji ispitu — Niemci. Pok. je Starčević negdje vrlo dobro napisao, da Niemci drugo i ne rade, nego polovica Niemaca sjedi na ispitu, a druga polovica ispituje ... A da svi ti ispiti niesu Bog zna kako baš potrebni, pa da se i bez njih može živjeti, i to vrlo liepo, to se vidi u slobodnoj Americi, gdje nitko nikoga ne pita za ispite. Ni burski generali nisu položili vojničkih ispita, pa ipak su Engleze ljudski izbatinali. Dakle i ako su ispiti naravska stvar, ipak bi se bez ispita živjelo još naravskije. Zato: blaženi vi, koji ne znate za ispite! Mene valjda od njih glava i zaboli kad kada, a od njih mi je valjda — jadna! — i ćelava postala u svojim najljepšim godinama ...

Dom i rod.

Proti listu „Nevenu“, što izlazi već devetnajstu godinu u Subotici (u Ugarskoj, naravski u hrvatskom jeziku), podiglo je kr. državno odvjetničtvo parnicu i tuži: da „Neven“ buni proti madžarskoj narodnosti. Bože sveti! A „Neven“ piše: Mi, kaže, „ poštivamo *madžarske* zakone i odredjenja.“ Pa što ni to nije dosta, kad drugi narodi priznaju, da Madžari sami daju zakone cieloj Ugarskoj!

Bugari ili Blgari. „Pa što i Bugari spadaju pod hrvatski dom i rod?“ — pitate možda. Ne spadaju pod naš dom, niti k našemu domu, to je istina, ali svakako spadaju u naš rod. A da vam to dokažem, ne znam što bi vam drugo rekao, nego to, da Bugari (oni se sami zovu *Blgari,* — malo teško za naš jezik), oni pjevaju i pripoviedaju o Kraljeviću Marku upravo tako, kao i mi Hrvati: on je i njihov junak, njihovo sve dobro i sve zlo (kako je njetko zgodno rekao). A i jezik je bugarski, — ali što ću vam razlagati? Imam baš pri ruci bugarske novine, pa čujte, kako zvoni njihov jezik. Koji znate čitati ćirilsko pismo (jer Bugari pišu ćirilicom), čitajte odmah; a koji ne znate, naučite se po onom, kako to stoji dolje prepisano. Dakle čitajte: „*Село Ябланица.* Прѣди двѣ години е билъ обитъ полякъ Муръ. Прѣдполага се, че убийство-то е извършено отъ Арнаути. Роднини-тѣ на поляка държели отговорни Ябланчени. Прѣди година и половина по тази причина билъ обитъ священикъ отъ това село. Това не задоволило Муревци. Освѣнъ дань-та за откупъ на жъртва-та, що сѫ налагали на цѣло-то село, една чета отъ 50—60 души подъ. водителство-то на Даудъ Муръ, братъ на убития, се намира въ планина-та около Ябланица: заканилъ се да убие всички мѫже въ село-то.“

Prepisano čita se to ovako: „Selo Jablanica. Prêdi dvê godini e bil obit (ubit) poljak Mur. Prêdpolaga se, če (da) ubijsvo to e izvršeno ot Arnauti. Rodnini-tê (rodbina) na poljaka držeii odgovorni Jablančeni. Prêdi godina i polovina po tazi pričina (uzrok) bil obit svjaštenik ot tova selo. Tova (to) ne zadovolilo Murevci. Osvên (osim) danj-ta na

žrtva-ta, što sŭ (su) nalagali (nametali) na cêlo to selo, edna četa od 50—60 duši pod voditelstvo-to na Daud Mur, brat na ubitija, se namira (se nalazi) v planina-ta okolo Jablanica: zakonil se, da ubie vsički mŭže v selo-to.“

Najprvo, što se tiče pisma, ima ovdje nekoliko slova, kojih nema u hrvatskoj ćirilici, a ne bi ih trebalo ni u bugarskoj, kad se Bugari ne bi držali ruskoga pisanja. Takva su slova najprvo ъ, koje se u sredini rieči izgovara kao *a,* a na kraju rieči se ne izgovara, kao da ga i nema. Drugo je slovo ѣ, koji se izgovara kao *e,* pa neka bi se tako i pisalo, Treće je slovo я, koje se izgovara kao *ja,* pa bi se tako moglo i pisati, ali Rusi ne pišu nigdje j, pa ne pišu ni Bugari, nego mjesto j, pišu й, n. pr. *moj* pišu ovako: мой. Posve je nepotrebno slovo ѫ koje se izgovara kao *a,* a negda se izgovaralo više kao u, pa zato i pišu Bugari мѫж, t. j. muž, a danas izgovaraju maž (tako i рѫка — ruka).

Ali za danas dosta ovih mudrija, za koje mnogi misle, da vama toga ne treba. A je li trebalo, kad su naša djeca u graničarskoj školi morala učiti njemački? Jest, ono je trebalo, samo ne nama, nego — Niemcu! Tako je on sebi sam učio roblje! ...

Bugari živu uz dolnji Dunav sve od Srbije do Crnoga mora, pa na jug do Arbanaske. Ima ih 5 do 6 milijuna. Punih 485 godina bili su pod Turčinom (do god. 1878). Kako su se oslobodili najprvo od grčkih popova, a onda od Turčina, sve je to vriedno znati, ali o tom drugi put.

Politika.

Pravi „madžaroni“. Bilo je „madžaronâ“, a možda ih ima i danas, koji su pošteniji od njekojih Hrvata na glasu. S takvima se je još dalo živjeti. Ali ovi danas, što izdaju svoje novine „Dan“ u Osieku, za ove ne znaš, što bi rekao, ako ne ćeš ružno reći. Vi znate, da su se u onoj glasovitoj nagodbi Hrvati pogodili s Ugarskom tako: da pod Banom nema prava u službi nikoji drugi jezik, nego hrvatski. To je zakon. Ali oni, koji danas vladaju u Ugarskoj, izdaju ipak takve naredbe, da kod željeznice mora biti sve samo madžarski, a koješta već i kod pošte. Radi toga su već mnogi ljudi imali i neprilike s poštom, a osobito sa željeznicom, jer su tražili, da im se hrvatski govori i piše. Madžaroni sve to vide. Ni oni ne mogu kazati: madžarština nije proti zakonu, nego čujte, što piše njihov „Dan“: Istina je, kaže taj „Dan“, zakon traži, da sve bude hrvatski. Ali kad Madžari hoće, da na svih željeznicah pod Peštom bude jedan jezik, t. j. madžarski, onda zakon (nagodba) traži nješto, što *nije moguće!* Zato, da ne bude prigovora, *treba zakon promieniti,* t. j. treba nagodbu promieniti tako, da hrvatskoga jezika ne treba!

Istina je, svakomu je slobodno tražiti, da se zakon promieni onako, kako misli, da bi bilo bolje. Ali kad Hrvat traži, da se koji zakon tako promieni, da bude za Hrvate gore i štetnije, to je ili luda, ili izdajica.

Sviet.

Finci i Rusi. Nedavno je „Dom“ nješto javio, da se Finci dižu proti ruskoj vladi. Da bolje razumiete, to vam je ovako:

Finci ili Čudi mongolskoga su plemena, kao i Madžari i još njeki divlji narodi u Ruskoj (Ostjaci, Voguli; pa Čeremisi, Mordvini, tatarski Čuvaši i t. d.). Finci živu uz Ruse na sjeveru uz Baltsko more u močvarnoj zemlji. Ima ih oko dva milijuna, dakle manje, nego Hrvatâ pod Banom.

Finskoj zemlji na zapad preko mora leži Švedska, pa su švedski kralievi već pred 600 godina spravili Fince pod svoj jaram i u protestantsku (lutoransku) vjeru. Istom ruski car

Petar Veliki počeo je Finsku Švedom otimati, dok nije za Napoleona (1809) ciela Finska došla pod ruske careve, koji su joj dali pravu slobodu, t. j. sabor (a sami Rusi nemaju sabora!). Ali Švedi ne miruju. Treba znati, da u samoj Finskoj ima do 330.000 Švedâ, a to su velikom većinom gospoda, koja žele, da Finska dodje opet pod Švedsku. To vam je tako od prilike, kako u Dalmaciji ima talijanaša, koji ne mogu zaboraviti na ono doba, kad su u Dalmaciji gospodovali Talijani iz prieko mora, kao u Finskoj Švedi izprieko mora. U finskom saboru ima gospode (plemićâ) i popova 157, a gradjana i seljaka samo 104. Po tom se vidi, da je sva ta buna proti Ruskoj — švedsko maslo, a sa Švedima drže, naravski, Niemci i njihove novine.

Nauka, umieće i knjiga.

I u tminu se može vidjeti. Danas je već ovo moguće: Dajte komu, tko zna, svoju kožnatu novčarku (kesu), a on će vam kazati, kakav novac i koliko ga imate u njoj, a ne će novčarke ni pogledati, ni u ruku primiti, a kamo li otvoriti! Jest, to vam je živa istina! Doduše, da i meni date svoju novčarku, neka pogodim, što je u njoj, i ja bi odmah pogodio, da nema ništa u njoj, ili da ima vrlo malo, — ali to bih ja samo pogodio, a ovaj baš znade, pače može načiniti i sliku, kako je koji novac položen u kesi, t. j. može načiniti fotografiju!

Kako je to, to vam ne mogu sad razlagati. Samo vam kažem, da ima takvo svjetlo, koje svieti i kroz debeli papir, kroz cielu knjigu, kroz dasku i t. d. Svieti i kroz čovječje tielo, pa možeš gledati, kako čovjeku srce udara, ili gdje mu je u tielu ostala kuglja (tane) od puške i t. d. I u želudac se možeš nagledati čovjeku, pa bi bilo dobro, da ovrhovoditelji, kad idu na eksekuciju, dobiju jedan takav „aparat“, pa da naprave slike: kakvi su to seljački želudci i što ima u njima...

Ovo svjetlo — to vam je ono električno svjetlo, što već svieti po gradskih ulicah, samo je njekako drugačije sve to izmajstoreno.

"Slava Božja". Tako se zove nova molitvena knjiga, što ju je složio kapelan g. Lajčo Budanović u ugarskoj Subotici, a za našu braću bunjevce i šokce po Ugarskoj. Bilo je i dosad molitvenika za onaj naš narod, ali nisu bili, kako treba, a ovu knjižicu g. Budanovića hvali i kaločki nadbiskup i naš bunjevačko-šokački „Neven“. Knjiga, ima 710 strana, a ciena joj je uvezanoj 3 K 20 f, pa ako je ljepše i u kožu uvezana, stoji i više: 5 K 60 f, 7 K 20 f. i 8 K 40 f. Dao Bog, da ta knjižica dodje u svaku tamo našu kuću, pa da narod barem u njoj nadje mili i sladki svoj materinski jezik, kad mu nigdje drugdje, pa ni u školi ne dadu mjesta oni, koji u Ugarskoj gospodare. I naši mogućniji svećenici mogli bi nabaviti po koji komad, da vide i da narodu svomu pokažu. Može se dobiti kod g. Lajče Budanovića, kapelana kod sv. Gjurgja u Subotici (Szabatka) u Ugarskoj.

Svaštice.

Najglasovitije prošteništе — to je danas Lurd („Lourdes“ se piše) u Francezkoj. Tu se u naše dane dogadjaju silna i velika čudesa, pa sviet onamo upravo vrvi iz cieloga svieta. — Hrvatski narod, što ja znam, ide najviše na proštenje k Majki božjoj bistričkoj (u zagrebačkom Zagorju), a donji sviet ide u Jud (Marija Jud, Gospa Judska). Jud leži u južnoj Ugarskoj od Pećuha na jug na plećima gore Haršanja. Primorci i ponešto Dalmatinci idu na Trsat (kod hrvatskoga mora), a kamo idu Bošnjaci, pa Hercegovci i oni dalje Dalmatinci, to ovaj čas ne znam. Ne bi li i to tkogod „Domu“ htio javiti?

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

U Bosni vlada Kalaj, ministar, već dvadeset godina, ali nekako nema volje, da po gospodskom običaju proslavi tu zgodu. Nije ni čudo, jer se proti njemu dižu tužbe. A nije opet ni čudo, što se dižu tužbe, niti je samo on tomu kriv, premda nije zgodno radio, kad je dizao sad Srblje nad Hrvate, sad Hrvate nad Srblje, a „turke“ vazda branio, ali opet samo na oko. Tako se ne dolazi do reda. Ali kriva su mnogo i naša gospoda i njihove smutnje i petljanije. A najviše je kriva neukost i zaslieplјenost u narodu, kojega nitko pravo ne uči, nego samo na svoju stran vuče, da mu služi.

Ne samo za Dalmaciju, nego za čitav naš narod vrlo je dobro govorio u delegacijah naš zastupnik Vuković. Prigovorio je pače i tomu, što se, kaže, ne drži ona nagodba u banskoj Hrvatskoj, pa su ga zato strašno grdile madžaronske novine. Istina je, ovo ne će odmah pomoći, ali će ipak s vremenom pomoći. Delegati iz banske Hrvatske (to su sami madžaroni, a ima ih pet u delegaciji) — oni sve jednako šute.

Hrvati i Slovenci, zastupnici u bečkom saboru, imali su do sada dva kola („kluba“), jedno njekako kao „popovsko“ i drugo ne baš tako popovsko. Ovih dana stupili su svi u jedno kolo, pa ih sad ima 27.

Hrvatski podban Krajčović (sâm se piše madžarski: *Krajcsovics)* otišao je na odmor, pa se, pišu novine, ne će više ni vratiti, da se umara u službi.

„Dalmatinska zaklada obćinskoga zajma“ osnovana je već zakonom od 15. rujna 1895., i to u svrhu, da se iz nje daju zajmovi obćinama za gradnju školâ, za dobavu zdrave vode i t. d. Sad je ovih dana bečki sabor odobrio osnovu, kako se imade upotriebiti tâ zaklada od 600.000 K.

Talijansko vino ne će više k nama, rekao je u peštanskom saboru prvi ministar: Ukinut će se "klauzula"!

Po slovjenskom svietu.

Srbi i Rugari opet su u ljutoj svadji radi toga, što je turski sultan u Skoplju u Macedoniji postavio za biskupa jednoga Srbljina, Firmilijana, a ne Blgarina. Drugi put ću vam to razložiti.

Da unište Poljake u Pruskoj (u Poznanju) Niemci se već ništa ne žacaju i otvoreno to kažu i u saboru. Ali ni Poljaci ne miruju. Sad se javlja, da su Poljaci nakanili skupiti glavnicu od 120.000 Kruna za naseljivanje Poljaka, koje Niemci tjeraju s ognjišta. Već je podpisano preko 30.000 Kruna.

U Ruskoj se bune seljaci. Novine pišu, da su oplienili grad Saratov i do polovice ga razorili. Župan je pobjegao, a oblasti ne mogoše ništa. I u drugim gradovima (Kursku, Novgorodu) nije mirno. Ako je sve to istina, tu ne će pomoći ni vješala, a kamo li kozački korbači. Zato se čuje, da će se seljacima oprostiti porezni zaostatci, i to oko *50 (pedeset) milijuna Kruna.* Tako valja, to je pravi put.

Po tudjem svietu.

Madžari sveudilj cvile od straha pred Niemcima, jer se njemačka („aldajčka“, „pangermanska“) misao širi i po Ugarskoj. Tko zove vražića, dozove vraga...

Bečki i peštanski ministri (Koerber i Széll) ne mogu se pogoditi u trgovačkom ugovoru, pa se čuje, da će obojica odstupiti.

Buri su napokon popustili i priznali englezkoga kralja za svoga

gospodara, pa su prošlih dana položili oružje i sklopili s Englezima mir. Da su i dalje uztrajali, bili bi se uništili, jer ih je sav sviet ostavio. Ali Bog zna, što će još Englezi od njih dočekati! — Englezi su u burskom ratu izgubili 22.550 mrtvih, 22.830 ranjenih, oko 10.000 ih je zarobljeno, ili se izgubilo, a 75.000 slabih i nemoćnih vratilo se u domovinu. Na bojištu ih je bilo preko 300.000. Potrošili su na rat blizu četiri tisuće milijuna Kruna.

U Maroku u Africi diže se domaći sviet (Arapi) proti tudjincima iz Evrope. Kažu, da je sada tamo tako, kako je bilo u Kitaju, prvo nego što je buknula buna proti tudjinaca. — Maroko je slobodna država u Africi odmah preko mora od Španjolske. Tu vlada posebni sultan nad 8 do 10 milijuna duša.

Razne viesti.

Krüger, predsjednik burske republike, sav je siromah slomljen i bolestan. Potreslo ga, što su se njegovi Buri predali. On misli, da su ustrajali, da bi nadvladali. On sâm ne će da priseže vjernost englezkomu kralju, a ne će ni da se vrati u Afriku.

Srbski kralj ne će u svatove crnogorskome princu Mirku. Pa da, kako bi se inače i znalo, da su Srblji i Crnogorci braća, — ako ne bi bili u svadji!

Bugarski knez Ferdinand stigao je u utorak ruskomu caru u pohode, ili bolje: na poklone.

Umro je u Zagrebu slikar Mašić, i to od tuge za bratom, koji je umro tri nedelje prvo njega. Bili su baš blizanci ili dvojci, a to se često dogadja, da dvojci brzo jedan za drugim umru. — Mašić je bio slikar na glasu i po svietu, a ne samo doma, a slikao je samo naše stvari. Osobite su mu slike Posavska guščarica, Ličan, pa Berba ružâ u Bugarskoj.

Lordu Kičeneru, englezkomu vojvodi u burskom ratu, dao je englezki sabor 50.000 šterlina nagrade, a to je jedan milijun i 200 tisuća Kruna!

Francezki prvi ministar, koji je ovih dana primio vladu, zove se Combes (izgovara se Konb).

Proti dvoboju (t. j. ludome „mejdanu") viču zagrebačke novine, a ovih dana izpisale su ciele strane o tome, kako neki Talijan, kakav li je bies, uči mlade zagrebačke dangube baratati sabljom! Pa se još čude te novine, što nitko ništa ne drži do njihova pisanja!

Grad Rieka na moru ima blizu 40.000 stanovnika, a od toga do 25.000 Hrvatâ, a 2.800 Madžarâ (ostalo su Talijani, pa ipak Hrvati nemaju na Rieci ni pučke škole! Skoro bih rekao, da je niti ne zaslužuju! . . .

Buri se sele u južnu Ameriku. Prva je hrpa došla, a za njom će, kažu, druge.

U Lavovu (u Galiciji) bilo je prošlih dana velikih nemira medju radnicima. Dosta je mrtvih i radnikâ i vojnikâ i stražarâ. U Galiciji ima vrlo mnogo židova.

Američki Židovi viećaju u Nju-Jorku (New-York), ne bi li i oni mjesto subote svetkovali nedjelju. Još se nisu odlučili.

Preko 60.000 konjâ prevezli su Englezi u Afriku samo preko Rieke!

Svi brojevi „Doma" od početka godine mogu se još dobiti.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 12. | U Zagrebu, u četvrtak, 26. lipnja 1902. | God. 3.

Briga »za narod«.

Već sam napisao dva razgovora: Idemo dalje, ali mi se čini, da bi vam brzo dosadili ovakvi razgovori. Zato sam okrenuo malo drugačije. Istina je, i sad vam nudim istu hranu, ali je drugačije pripravljena.

Napisao sam posliednji put, da se gospoda dugo i dugo nisu nimalo brinula ni starala za narod, nego samo i samo za državu, i vladu, za carstvo, pa i za sebe, — ako hoćemo pravo. Ali prvo nego počnem dalje, moram se malo zaustaviti.

„Dom“ je više puta pisao za gospodu ovo i ono, to jest, koji put dobro, koji put i zlo, a možda i više zlo, nego dobro. Tako sam baš posliednji put pisao, da smo i mi Hrvati imali, pa da i danas imamo gospode, koja su „za narod“. A drugi put pisao sam za drugu gospodu opet drugačije. Ali vam moram reći, da ima gospode, koja se na „Dom“ srde, što toliko piše: gospoda, gospoda, gospoda, sve gospoda, pak onda: gospoda su takva, gospoda su onakva! „Pa što si ti, koji pišeš „Dom“? I ti spadaš medju tu gospodu!“ A našlo bi se i takvih, koji bi znali i drugačije „Domu“ prigovoriti u toj stvari: da je „Dom“ „puntarski“ list, da seljake „buni“ proti gospodi, i možda još koješta.

Nu, na ovo ne treba trošiti mnogo rieči. Prvo i prvo — o buni kakvoj nema govora; a kad bi i bilo, to ne bi ništa hasnilo. Ja ne znam, je li ikad ikoja i ikakva buna bila komu na hasnu; a stalno znam, da danas ne pomaže nikakva buna, a najveća bi ludost bila ne samo buna, nego i samo mržnja, ili zla misao proti „gospodi“. „Gospoda“ — to su ljudi; pa kakvih ima ljudi, takve ima i „gospode“ — Istina je, bilo je vrieme, kad je seljački narod i drugdje po svietu, a ne samo kod nas mrzio gospodu, bojao se gospode i bunio se proti gospodi; — ali toga ima sve to manje, što je sviet više prosviećen i na red naučen. I što bude seljački sviet prosviećeniji, to će se manje gospode bojati i gospodu mrziti, jer će svatko biti svoj gospodin, kako se već i danas govori.

Ali ako je ovo istina, istina je i ovo: Školana gospoda i neuki seljački narod — to je dvoje, to je velika razlika. I to ne mislim na to, što se gospoda drugačije nose ili oblače, ili što drugačije živu (t. j. ne oru i ne kopaju i t. d.), nego mislim na to, što školana gospoda drugačije misle. Može se reći, da gospoda imaju svoj sviet, a neuki narod svoj sviet; gospoda misle na ono, što su čula i naučila u školi, a narod misli na svoje potrebe. Gospodi je puna glava mnogih stvari, za koje neuki seljak i ne zna; a isto tako muči seljaka mnoga stvar, za koju gospoda ne znaju. To je posve naravski, i to je prvo. A drugo je ovo: Gospoda vode politiku, gospoda daju zakone, gospoda vladaju. Kakva su gospoda, takva je i politika, takvi su zakoni, takva je vlada. A znate li, što je to, kad gospoda daju zakone i vladaju? To vam je ovo: Gospoda vode narod. Neuki seljak misli samo na sebe: što će i kako će; a što će i kako će drugi, za to ga glava ne boli. A ima gospode, koja misle i glavu si razbijaju u brigi: što će biti od naroda, kako bi se uredilo ovo i ono ne samo za jednoga čovjeka, za jedno selo, nego za cielu državu, za čitav narod. To je ona najveća razlika!

Kad je dakle razgovor za ove velike stvari, to se razumije, da se tu spominju gospoda, a ne pastiri, kad to gospoda vode.

A sad možemo dalje.

Stali smo posliednji put na toj rieči: da se gospoda dugo nisu starala za narod, nego za državu, to jest za to: kako bi što više zemlje oteli i što više naroda pod svoju vlast dobili. Do sutra ne bih bio gotov, kad bih vam htio kazati, koliko su gospoda sanjala, da dodju do velikoga carstva. Niemci su stotine godina sanjali, kako bi stvorili rimsko carstvo, pa su ga njekako i skrpali. I papa je snovao njekakvo carstvo, koje bi se širilo po cielom svietu. Kaže se, da Rusi i danas sanjaju samo o tom, kako bi Turčinu oteli Carigrad. Kaže se pače, da je ruski car Petar Veliki ostavio njekakvu oporuku (testament), da njegovi nasljednici moraju oteti Carigrad. Poljaci sanjaju, da će imati Poljsku „od mora do mora". Francezi su za Napoleona sanjali, da će osvojiti barem cielu Evropu, ako ne cieli sviet. Englezi niti ne sanjaju, kako bi sve posvojili, nego odmah grabe i otimaju, pa su već toliko pootimali, da je strahota! (Pod njihovom vladom ima preko 350 milijuna duša, to jest malo ne deset puta više, nego što ima svega naroda pod vladom bečkoga cesara, a blizu sto puta više, nego što ima svih nas Hrvata!) Da ne spominjem dalje, eto i isti Madžari sanjaju: da će njihova biti Dalmacija, pa Bosna, da će biti gospodari na Jadranskome moru i na Balkanu! A ni mi Hrvati — Bog nam griehe oprostio — nismo u tom poslu zadnji:

i mi sanjamo, da ćemo jednom imati Hrvatsku „od Triglava do Balkana", t. j. tamo od prieko Kranjske, pa sve do Bugarske na istok i jug — sve božje i naše! A Srbalja ne treba ni spominjati, jer je njihov car Strojilo još prvo Isusova rodjenja bio osvojio i pod srbsku kapu spravio samo malo manje od pol svieta. A za Crnogorce se zna, da je Kotor i Hercegovina već više nego na pol njihova, a kako ih s Rusima ima daleko preko sto milijuna, moglo bi još biti svašta.

I to su vam, vidite, gospodske brige već stotine godina: stvarati i slagati velika i silena carstva i države. Rekoh, da su to gospodske brige, — jer bome svinjari ne misle na nikakvo carstvo, a ni ostali neuki narod ne misli na to. Jedno vrieme nisu se gospoda ni starala za to, što narod misli, nego su sama za sebe snovala i kovala. Ali od kad su se tamo poslie francezke revolucije počeli narodi buditi, od onda imadu gospoda novu brigu: **buditi** ili **osviešćivati narod.**

„Buditi, osviešćivati narod!" — To vam je dugo i dugo vremena bila prva i jedina briga i mnogoj i mnogoj našoj hrvatskoj gospodi.

A što to znači: buditi i osviešćivati narod? Što hoće gospoda, kad im je toliko do toga, da se narod probudi i osviesti!

To vam je u kratko ovo: Gospoda hoće da nauče narod, neka i on znade: odkle i dokle bi moralo biti naše hrvatsko carstvo, naša država.

A odakle pa dokle bi se moralo širiti hrvatsko carstvo, — to nije tako lako znati ni gospodi, a kamo li narodu. Za to treba znati mnogo, a prvo svega dvie stvari, i to: što je njegda bilo naše, i drugo: kako se daleko šire Hrvati.

Ali prvo nego podjemo dalje, moram spomenuti još ovo: Čuli smo, da su svi narodi sanjali, kako bi došli do velikoga carstva, a neki su zbilja i oteli tudje zemlje i pod svoju vladu spravili druge narode i uzeli im pravice i slobodu. Kad su se ono poslie francezke revolucije počeli narodi buditi, nije to bilo ništa drugo, nego ovo: domaća gospoda počela su spoznavati, da im je tudjinac za vratom, da je narodu uzeo slobodu i pravice. Kakva je to bila stara sloboda i stare pravice, to su znala samo gospoda, jer su samo gospoda mogla doći do starih pisama u kojima su te pravice popisane; neuki se je narod koji put pobunio proti tudjincu, kad mu je oteo pravice; ali je poslie na te pravice zaboravio i na zlo se priučio. A sad su ga gospoda počela učiti, kakve su to bile pravice.

I sad, vidite, znamo, što je bila gospodska briga, to jest: treba učiti narod, kako se je daleko širila hrvatska država, i kako

se daleko šire Hrvati, a onda: kakve su pravice bile u staroj hrvatskoj državi.

Ali od sve te brige i nauke je malo bilo hasne! Već se preko četrdeset godina pišu knjige i novine, govori se u saboru i u skupštinah: to je i to je bilo naše, takve su i takve bile naše pravice, — sve to ništa ne hasni! Sto i sto puta pročitana su u saboru stara pisma, u kojih su popisane naše pravice, — sve uzalud! Sve je bilo uzalud, jer je narod na sve to samo zijao, on od svega toga nije ništa razumio. Gospoda naša, koja su se u toj brigi i postarala, hvatala su se za glavu i čupala vlasi od tuge jaučući: „Što ćemo za Boga, narod nam nije probudjen, narod nam nije osviešćen! Narod još ne zna ni to, da je Hrvat!“

Napokon su se i sama ta gospoda raztepla koji kuda i pustila su svemu mira. To vam je bilo ono, kad se je raztepla „stranka prava“, koja je najviše narod budila i osviešćivala: da je Hrvat, i da smo imali takve i takve pravice.

„I tako je bila uzalud sva ta briga za narod, i to duga briga od trideset i više godina“, reći će tkogod.

Ja mislim, da nije bila ni ta briga posve uzalud, ali ipak nije to bio pravi put. A evo, zašto to nije bio pravi put:

I. Neuk čovjek seljak ne misli kao gospoda na veliko carstvo, na veliku državu i vladu, — nego misli na svoje potrebe.

II. Neuku čovjeku seljaku nije lako razložiti, što smo mi Hrvati njekad bili; to je njemu sve tamno i maglovito: kako je to bilo pred tisuću godina; tko bi to htio znati, taj bi morao učiti povjest, i to dobro i potanko, — a to ide polako. Mnogo je lakše dokazati i neuku čovjeku, što bi mi mogli i morali biti, da smo složni.

III. Zaludu je narodu spominjati „stare pravice“ od njegda, — jer su njegda samo gospoda imala pravice, a narod je bio rob, kmet i sužanj. U nijednom starom pismu nema ni spomena za kakve narodne pravice, nego samo za gospodske pravice na saboru i t. d. Pa je li onda čudo, što narod nije mario za te „stare pravice“, kad on tih pravica ne treba i ne razumije!

Zato: neka se pita narod, što mu treba i što mu je krivo, — i onda se postarajte za njega. To će biti prava briga za narod, to će narod razumjeti! To će biti „politika“, ali ne — bez naroda, kako je to većinom bilo do sada.

Učeni bi ljudi rekli svemu tomu: Počnimo „socijalnu politiku“.

———

Hrvatski novci i madžarski računi.

Svaki Hrvat, bio učen, ili neuk, ako mu je za se, morao bi dan i noć misliti na ovo:

Od svake forinte, što ja platim poreza, ili što kupim duhana, ili kupim biljege (štemple), ili marku za pismo, ili kartu na željeznici, — od svake forinte ide 56 novčića u Peštu (u Ugarsku), a 44 novčića ostanu u Hrvatskoj, i to — ako to peštanski sabor dopusti.

Ovo je živa istina za svaku forintu, što se uplati u banskoj Hrvatskoj. To vam je ugarsko-hrvatska financijalna nagodba.

Ali nije dosta, da se na to misli, nego se mora na to i nješto reći, i onda nješto učiniti.

Kad vi ne bi ništa znali, nego samo ovo: 1. Svaki naš novčić ide u Peštu. 2. Od svake naše forinte ostaje u Pešti 56 novčića. 3. Od svake naše forinte dobijemo mi natrag 44 novčića, — ako peštanski sabor dopusti. — Kad vi ne bi ništa više znali, vi bi morali nješto na to reći, a ne samo zinuti i dalje zijati.

Pa dajte barem recite i upitajte: Zašto je to tako?

To vam je zato, jer su se tako Hrvati i Ugri pogodili. „Dom“ je sve to već više puta razložio, i to potanko. Zato ću sada samo u kratko sve ponoviti, a onda ću reći, što bi trebalo učiniti.

Kad je loza ili koljeno domaćih hrvatskih kraljeva izumrla, onda su Hrvati izabrali sebi za kralja onoga istoga kralja, koji je vladao u Ugarskoj. U prvo vrieme niesu Hrvati imali posla s nijednim drugim Ugrinom — ni s drugim Madžarom, ni sa Slovakom, ni sa Vlahom ili Rumunom — nego samo s ugarskim kraljem, dapače nikakav Ugrin nije smio u Hrvatskoj ni stanovati, a kamo li službu imati! To je bila jedna hrvatska „stara pravica“, koju smo s vremenom izgubili, jer danas Ugri (gotovo sami Madžari) ne samo mirno i slobodno živu i stanuju u Hrvatskoj (tomu se ne može prigovoriti), — nego i službe obnašaju. Ali nije samo to, nego je sve po malo došlo do toga, da i ugarska vlada iz Pešte zapovieda Hrvatom u mnogih stvarih. Razumije se, da Hrvati moraju plaćati ovu vladu u Pešti, kad je to i njihova vlada. Ali Hrvati imadu i svoju domaću vladu u Zagrebu, i to opet za druge posle, pa i ovu vladu treba plaćati. Po tom vidite, da banski Hrvati plaćaju dvie vlade: jednu domaću, drugu onu u Pešti. Tu su onda potrebni i dvoji troškovi. I to vam je ono: 56 novčića od forinte plaćamo za peštansku vladu, a 44 novčića za domaću vladu.

Sad vi mene nemojte pitati: Pa što nam treba još jedna vlada u Pešti?! Nije li nam dosta i ona u Zagrebu?!“, — jer to su drugi razgovori. Ali pitajte vi ovo: A je li to pravedno, što za onu vladu plaćamo 56 novčića od forinte, a za svoju samo 44 novčića?

To vam je ovako: Mi bi po pogodbi (po nagodbi) morali

plaćati za onu vladu u Pešti toliko, koliko možemo, kolikogod smo jaki, a isto tako i Ugarska, t. j. ovako: koji više ima i više može platiti, taj će više platiti za tu zajedničku vladu u Pešti. A ta jakost — to se računa po porezu, pa se je izračunalo ovako: Banska Hrvatska tako je jaka po porezu, da na 100 forinti troška za peštansku vladu može platiti 7 for. 93 novč., a ostalo imade platiti Ugarska. Ali čujte sad neprilike: Ta vlada u Pešti tako je skupa i toliko treba, da bi Hrvatom vrlo malo ostalo za domaću vladu, kad bi htjeli podmiriti samo 7 for. 93 novč. na 100 for. troška, što ga treba za tu vladu. Kad se je to pokazalo, rekli su Madžari: Dobro, mi vam ne ćemo toliko uzeti; uzmite si najprvo, koliko vam treba za domaću vladu, a drugo dajte u Peštu, pa ako ne bude dosta, mi ćemo za vas nadoplatiti. A Hrvati su rekli, kad su sve sračunali: Nama je dosta za domaću vladu od svake naše forinte 44 novčića. Ugarska je na to pristala.

Sve je to još kako-tako. Ali sad dolazi ono pravo. Ali pazite: Sve ovo, što ću vam sada kazati, to nije samo iz moje glave, nego ovako misle i pišu ugarskomu saboru (Madžarom) i naši hrvatski vladini ljudi ili „madžaroni“, — jer se baš sada (i to već treću godinu!) na novo pogadja hrvatski sabor s ugarskim, t. j. sklapa se i slaže nova financijalna nagodba.

Što je dakle prva i glavna stvar u toj financijalnoj nagodbi? — Na prvi pogled pomislit će svatko, da je prva i glavna stvar to, koliko će Hrvati davati za vladu u Pešti, a koliko će njima ostati za domaću vladu. Hoće li i dalje ostati u Pešti 56 novč. od forinte, a 44 novč. će se vratiti Hrvatskoj?

Istina je, na koncu cieloga računa to je glavna stvar. Ali tko hoće cieli taj račun pravo razumjeti, mora znati ovo troje:

I. Je li pravo, da banska Hrvatska plaća za peštansku vladu baš toliko, koliko je jaka? — Sami naši „madžaroni“ pišu sad Ugarskoj, da to nije pravo. A nije to pravo zato, što banska Hrvatska nema toliko hasne od peštanske vlade, koliko Ugarska. A zašto? Zato, što se peštanska vlada više stara za Ugarsku, nego za Hrvatsku, jer prvo: ta vlada ima od prvašnjih godina mnogo duga, za koji i Hrvatska mora plaćati kamate, a od toga duga nije Hrvatska imala nikakve hasne, ili malo hasne, jer je to velikom većinom potrošeno na Ugarsku; drugo: ta vlada i sada ima mnogo troška, od kojega se na Hrvatsku ništa ne troši, a ipak Hrvatska i taj trošak plaća; treće: ta vlada obavlja njekoje posle samo za Ugarsku, a Hrvatska ipak mora plaćati, kao da obavlja i hrvatske posle. — To je jedno.

II. Je li Hrvatska zbilja tako jaka, da na svaku stotinu troška za zajedničku vladu može platiti 7 for. 93 novč.? — U to pitanje madžaroni ne diraju, ali svakomu je slobodno o tom sumnjati, jer su to vrlo težki i nestalni računi, kad bi se htjelo pravedno i potanko izračunati, koliko je tko jak plaćati. To je već zato težko, jer nijedna zemlja nije svake godine jednako jaka, budući da mogu doći za redom loše godine. Ali o ovoj ćemo stvari još poslie kazati koju rieč.

III. Vraća li peštanski sabor banskoj Hrvatskoj zbilja i u istinu od svake forinte ona 44 novčića, kako je pogodjeno? — Ne vraća, ne vraća i ne vraća — pišu naši delegati ugarskim delegatom! Ne vraća i ne drži pogodbe! Ne vraća, nego više puta cielu forintu zadrži kod sebe! A gledajte, kako se to radi (jer se ne može reći, da Ugarska otima i prosto vara Hrvatsku): Sve, što se plaća od kakve stvari, koja je u Hrvatskoj (bila to zemlja, ili posao), to je hrvatski dohodak; od toga dohodka mora po pogodbi od svake forinte ostati Hrvatskoj 44 novčića. Ali nad tim čitavim dohodkom gospodari peštanski sabor; on odredjuje, kako se ti dohodci imaju pobirati i uplaćivati. Sad pazite: Peštanski sabor izdao je zakon, po kojem se porez od posla, koji se radi u Hrvatskoj (n. pr. od velike fabrike), plaća u Ugarskoj, i onda peštanski sabor kaže: To nije hrvatski dohodak, jer je plaćen u Ugarskoj, — od toga ne pripada Hrvatskoj 44 novč. od forinte! — Dakle vidite: Zajednička vlada u Pešti ubere i primi porez od posla u Hrvatskoj, ali od toga ne daje Hrvatskoj ništa. — Razumije se, da Madžari kažu, da Madžarska mora za Hrvate nadoplaćivati trošak za zajedničku vladu! „Madžari uzdržavaju Hrvatsku“, pišu njihove novine, „jer Hrvati sami ne mogu plaćati!“ I tako se sami tjeraju u laž. Najprvo su rekli: Svaki će plaćati, koliko može, a Hrvati mogu plaćati 7 for. 93 novč. na stotinu; a onda kažu: Hrvati bi toliko morali plaćati, ali — ne mogu! Dakle najprvo Hrvati mogu, a onda ne mogu!

Ja mislim, da vam je sve ovo bistro i jasno, kao sunce. Ali će vam biti još jasnije, kad vam kažem, koliku veliku štetu trpi naš narod poradi ovakvih madžarskih računa. Mi nismo bogataši, u nas je sve puno sirotinje; nama se pozna, ako nam se uzme i jedna tisuća forinti, a kamo li stotine tisuća, pače milijuni! A čujte!

Preko osamnaest milijuna plaća banska Hrvatska svake godine samo za odplatu dugova, što ih je načinio peštanski sabor, — a od tih dugova potrošeno je na Hrvatsku vrlo malo, gotovo ništa! **Za te dugove plaćamo više, nego za sve domaće potrebe!**

Je li po tom čudo, što mi ništa nemamo i ništa ne možemo!? Je li čudo, što sve drži s Madžarima, koji imadu novce u ša-

kama?! Peštanska vlada može svakomu dati, svakomu pomoći: obrtniku, trgovcu, fabrikantu, brodovlastniku, — svakomu. Je li zato čudo, što su u Ugarskoj svi židovi najvatreniji Madžari? Je li čudo, da se i Hrvati sve više i više klanjaju Madžarom? Gledajte eno njekadašnje hrvatsko parobrodarsko družtvo na našem moru: danas se zove ugarsko-hrvatsko parobrodarsko družtvo, — ali je malo što kod toga družtva hrvatsko, premda su to gotovo sami Hrvati! Moraju paziti, da se nikako ne zamjere Madžarima, jer Madžari mogu dati, pa im i daju velike podpore u novcu. Država je bogata, država može, — a državi su gospori Madžari.

Pa što, hoćemo li jaukati samo za onim, što nam dan na dan iz ruku izmiče, a mi sve to veća sirotinja, — ili što ćemo? Što se tu može učiti? Kako ćemo doći do toga, da ti računi budu pravedni?

Ja ću vam reći, i nadam se, da ćete se maknuti. Čujte!

U zagrebačkom saboru imadu većinu tako zvani „madžaroni". Oni odlučuju o mnogoj našoj sreći i nesreći. Većina tih ljudi — to su po rodu i po srcu pravi Hrvati, naši ljudi. Istina je, oni su od straha, od lienosti i bezbrige, iz neznanja, a i s drugih razloga, mislim, mnogo zla pustili na naš narod; ali se ne može reći, da su to ljudi bez srca, nepošteni, ili čak prodane izdajice. Ne, to se ne može reći; to bi pače bilo krivično rečeno, a i sramotno za naš narod: kad bi imao već toliko godina same nepoštenjake i izdajice u saboru.

„Pa što onda, ako je to tako?"

Ja mislim ovo: Ako su naši „madžaroni" takvi, kako sam rekao, oni bi se svakako maknuli i digli za narod, kad bi to narod od njih zatražio te ih otvoreno i iskreno pozvao, u pošteni boj za narodnu muku, koja nam po krivici svake godine izmiče. A ako se ne bi maknuli, — tim gore po njih!

Čujte dalje: Ako ostane ovako, kako je danas, t. j. ako se ne digne narod za svoje žulje, — Madžari ne će popustiti. Madžari su svi složni; oni svi viču: ne damo, ne damo ništa više! Budimo i mi Hrvati složni! Tu se ne pita: je si li „madžaron", jesi li „obzoraš", jesi li „pravaš" ili „košer", nego se pita: Jesi li Hrvat? Možeš li mirno trpjeti, što nam se čini takva krivica? — Ako jesi pravi Hrvat, ako ne ćeš dalje trpjeti takove krivice, — složno proti protivniku za našu muku! A kad se treba dići jakomu narodnom protivniku, onda nije dosta, da se digne samo opozicija, pa bila i veća i složnija od naše hrvatske, koja ima jedva deset kako-tako složnih zastupnika. Što oni mogu skupa s narodom, kad je kod nas ovako sve zavadjeno, sve pokvareno?!

Neka se narod uz njih makne, odmah će imati posla obćinski činovnici i kotarski prestojnici, a možda i oružnici.

Zato se neka digne čitav narod bez razlike, kakvoga je zastupnika birao. A ne treba zato dizati nikakve buke ni galame, nego treba liepo pozvati svoga zastupnika, neka dodje medju narod. Tu neka narod zapita zastupnika, kako je to s našim novcem i našim računom s Ugarskom, a on neka kaže što misli o toj stvari.

I samo onda, budu li se po cieloj banskoj Hrvatskoj držale narodne skupštine za tu stvar, — samo onda ima nade, da će Madžari popustiti tako, da će se moći načiniti pravedniji zakon za pravedniji račun. A ostane li ovako, t. j. bude li se samo naših 15 delegata razgovaralo s 15 ugarskih delegata, — što god se oni dogovore, sabor će to odobriti, a nama će opet 10 godina izmicati iz ruku milijuni naših žuljeva!

Dakle, ljudi, maknite se! Najteže se je maknuti, — onda već ide. Kad za ovo saznate, kažite prijatelju, susjedu. Onda dozovite i trećega, pa otidjite do kojega pametnijega gospodina, pa bio i „madžaron", samo ako je pošten. Kažite u kratko: „Gospodine, naši se delegati dogovaraju s Ugarskom za naše krvave novce — tako i tako; pišu, da nam Ugarska čini krivo, vrlo krivo. Bojati se je, da ni u buduće ne će biti pravo. A to nas tišti, to su naši krvavi žulji. Pozovimo našega zastupnika, ovamo k nama, neka vide zastupnici, da nisu sami, da je s njima narod. Zastupnici će dobiti više kuraže, a Madžari će vidjeti, da imadu posla i s nama, a ne samo s gospodom zastupnicima, kojima inače svaka čast! Je li tako, gospodine? Ajde, pa nam napišite pismo našemu gosp. zastupniku. Hoćete li?" —

Ako hoće, dobro; ako ne će, napišite sami u kratko i podpišite se vas trojica. Učinite prvi korak, — dalje će ići. Javite i „Domu", što ste učinili.

Mali razgovori.

Čitaocima.

Trećega velikoga razgovora nema, jer su ovi novci i računi toliko prostora pokrili. Ali za to ono pročitajte dva i tri puta. Ako vam se to ne dade čitati, onda ja ne znam, što biste čitali. Ta tu je govor za vaše novce, za vašu muku! — Čitajte, promislite i *učinite,* što tamo piše!

Život.

Znate li, što su to „šijaci"? Doduše, ne znam ni ja pravo, ali znam, da ima na svietu ovakovih ljudi, čujte: Zanatnici su to, ili posjednici u kakvome malom starinskom gradiću, a oni misle: to je Carigrad, to je prvi grad na svietu! To im nije težko misliti, jer mnogi od njih nisu

bili ni pol dana hoda od svoga „Carigrada". To su vam „purgari", a purgar „carigradski" — to je prvi čovjek na svietu! Što su prema njima „paori" — susjedni seljaci! Pa ne samo seljaci, nego ni „purgar" jedan prema drugomu nije ništa: svaki je od njih najpametniji, najpoštovaniji, najbogatiji! A da jedan drugomu može i reći: „Što si ti, a ja sam to i to", — izpituju jedan za drugoga, slušaju babje pripoviesti jedan o drugom, — i onda se radi toga zavade i zavadjeni živu cieli život. I naravski: glavni svadljivci imadu svaki svoju „stranku". Dok oni tako jedan pod drugim kopaju, da mu „pokažu", eto ti u njihov varoš židova, i za koju godinu svi su mu u žepu.

Takvi su vam u kratko *„šijaci"*, da ih tako nazovemo. Ima „šijakâ" svuda po svietu, a dosta ih ima i po Hrvatskoj. Moglo bi se pače reći, da smo svi mi Hrvati njekakvi „šijaci", — i to ne samo naši „purgari", nego i gospoda i seljaci. Jedini nam je posao, da se jedan drugomu nagledavamo u lonac, da jedan pod drugim jamu kopamo, — i to nam je život! A drugi sviet oko nas misli, snuje, radi i posluje, dok nas napokon ne smota u svoje mreže, a mi onda u jauk i pomagaj! Dosta je jedan mudri židov, da nam svima sjedne za vrat!

A sve to, dolazi od tuda, što nemamo pogleda po svietu, što ne znamo za velike misli ni za velike stvari; ne znamo, kako je bilo drugdje po svietu i što su drugi uradili i što danas snuju i rade. Sitnice i domaće svadje — to nam je prvi posao, bez toga ne možemo živjeti.

Sve je to naravski, dok se ovako bojimo knjige i svieta: „šijaci" ne znaju ni za jedno ni za drugo.

Dom i rod.

„Na noge za financijalnu samostalnost!" To bi sad morao biti jedan glas u narodu. Kanimo se svih komedija o „slavosrbih", „obzoraših", „madžaronih", domovinaških izdajicah", „čistih" i „košerih"! Bit će još vremena i zato, da se pokoljemo! Sad se ne pita ni za jedne, ni za druge, ni za desete; niti se pita, tko je „Hrvatsku prodao Madžarom", tko je „izdao neumrloga vodju i učitelja", — jer to nas davno već učite, pa od svega toga nikakve hasne. Sami „fuzionaši" ne mogu ništa, a još manje sami „čisti". Tu se moraju složiti *svi Hrvati*, jer je to *narodni boj* za našu muku. Bit će još vremena, kako rekoh, i za to, da „razkrinkamo slavosrbe", da osudimo „madžarone" i t. d. i t. d., — ali za ovaj čas se složimo. Svi pošteni i pravi prijatelji naroda morali bi narod upućivati; neka pozove na obranu imetka narodnoga *svoje zakonite zastupnike*, t. j. sve zastupnike *bez razlike stranaka*. Istina je, ako „madžaroni" učine svoju dužnost prema narodu, manje će se slaviti junačtva i učenost g. dra. Josipa Franka, i g. dra. Frana Vrbanića; ali će ova gospoda naći veće zadovoljstvo u tom, ako se narodu sačuva njegova krvava muka, pa izposlovali to i „madžaroni", jer nam ipak treba više misliti na narodno dobro, nego na slavu koje stranke i njezinih ljudi.

Na posao dakle, u prvom redu — ljudi „narodne", vladine stranke! Neka dokažu, da su *narodna* stranka ne samo po imenu, nego i po djelu! *Sad se neka prihvate posla gospoda činovnici*, da upute narod o cieloj stvari i da ga tako priprave za boj. Radi toga im sad ne će moći nitko prigovoriti, jer sad ne bi radili ni za jednu *stranku*, nego za *cieli narod*.

Smutnje u Kranjskoj. Glavni grad kranjski, Ljubljana, mnogo je bliže Zagrebu, nego Banja Luka, a jednako blizu kao n. pr. Nova Gradiška, i još bliže nego Rieka. Pa ipak zagrebačke novine donašaju malo viesti iz Kranjske, premda im je sve to pod nosom i premda su Kranjci naš najbliži rod.

Istina je, malo se je teško miešati u kranjske stvari, jer hoćeš li napisati samo dvie, tri rieči, odmah paze na te: jesi li uz kranjske pope, ili si uz kranjske „naprednjake", „liberalce". I tamo je dakle ta smutnja, i to trista puta gora i odurnija, nego što si mi to možemo i pomisliti. Kranjci, treba znati, imaju posebnu popovsku ili „klerikalnu" stranku u svom saboru, a mi toga još, hvala Bogu, nemamo.

Kranjski „klerikalci" imadu svoje novine *„Slovenec"*, a naprednjaci svoj *„Slovenski Narod"*. Te su novine pune najgadnijih psovaka na jednu i na drugu stranu, tako da više puta nema u njih ništa drugo osim psovaka. Ali najvrednije je spomenuti ovo. Dne 21. lipnja držao je kranjski zemaljski sabor (ili kako oni kažu „deželni zbor") drugu sjednicu, i odmah u toj drugoj sjednici počeli su se klerikalci s naprednjacima tako grditi, a onda bučiti, da je vlada morala sabor razpustiti. U cieloj toj svadji vriedno je spomenuti ovo: Jedan naprednjak kaže, da se vrlo zabavlja, kad klerikalci zbijaju u saboru djetinjske šale, — sve na trošak naroda! I onda se svadjaju, za koje je narod! Klerikalci vele, da je za njih, a naprednjaci vele, da su za klerikalce samo kapelani. A psovke i komedije tjeraju onda dalje: ovaj onomu kaže, da ga trbuh boli; onaj onomu dovikuje, što se dere kao pievac na kupu gnoja i t. d. i t. d.

Pa recite, jesu li to vodje naroda? Ne zaslužuju li, da ih narod metlom iztjera, kad dodju k neukomu narodu, pa mu napune uši: da će se boriti „za narod", „za domovinu", „za vjeru", a kad tamo, — oni se zabavljaju i zbijaju šale, i to sve radi njekakvih svojih gospodskih stvari, koje su im tudjinci u glavu zabili. A Niemac neka i dalje davi neuki narod!

Vi bi, ja znam, htjeli znati, tko je kriv: jesu li krivi klerikalci, ili naprednjaci. — Ali ja vam toga ne ću kazati, i to prvo zato, što je težko kazati, tko je kriv, kad već batine padaju sa svih strana: kako ćeš znati tko navaljuje, a tko se brani? A drugo, ne ću vam kazati zato, jer bi i „Dom" mogao dobiti batina. A zašto bi čovjek letio pod batinu, kad joj se možeš ukloniti!? Jedno ću ipak reći: *Najviše je kriva neukost u narodu.* Narod se još uviek dade voditi za nos kao sliepac

Politika.

Narodna politika hrvatske „narodne stranke". Znate, da se ona stranka, koja u zagrebačkom saboru ima većinu, sama zove *„narodna* stranka"; protivnici ju obično zovu *„madžaronska* stranka". Pokazat ću vam po jednom primjeru, kako ta stranka malo zaslužuje liepo ime *„narodne* stranke".

Prvo svega čujte ovo: Poljaci su dosta veliki narod, a i po svietu dosta na glasu, ali su raztrgani na troje: jedni su pod Rusom, drugi pod njemačkim Prusom, treći pod bečkim cesarom. (Svih ima do 15 milijuna.) Najgore je onim Poljakom, koji su pod pruskim Niemcem. I „Dom" je već u kratko javio, kako Niemci ne samo poniemčuju Poljake i sile poljsku djecu, da u školi govore njemački, pa kad ne znaju, tuku jadnu djecu, — nego su Niemci nakanili Poljake pod svojom vladom baš uništiti. Poljaci pod bečkim cesarom (t. j. u Galiciji) ne mogu mirno gledati, što Niemci rade s njihovom braćom, pa su poljske novine u Galiciji počele ljutito pisati proti Niemcem, osobito proti dajč-kajzeru Vilimu. A treba na pameti držati troje: 1. da je dajč-kajzer saveznik bečkoga cesara, 2. da u bečkom saboru ima preko 60 Poljaka, i da bez njih bečka vlada ne može ništa, 3. da poljski

galički sabor ima više prava, nego ikoji drugi sabor pod vladom bečkoga cesara. — Što će sad biti, ako Poljaci oštro ustanu proti Niemcem? Hoće li bečka vlada pustiti poljsko, ili njemačko prijateljstvo?

Zato su oni u Beču sa strahom čekali: Što će biti, kad se sastane poljski sabor? I galičko-poljski sabor se je sastao, buke velike nije bilo, — ali je ipak nješto bilo, a to je ovo: Predsjednik galičkoga sabora barem se je sjetio poljske braće u Njemačkoj ne pazeći, što će na to bečka vlada i prijatelj joj silni dajčkajzer. Predsjednik je rekao: da nikakva sila i nikakvi zakoni ne mogu uništiti naroda, koji ima slavnu prošlost, snage za život i ljubavi za dom. Neka neprijatelji naroda rade, što im drago, — ne treba uludo vikati, nego složno raditi i narod prosviećivati.

Zagrebačke „Narodne Novine", u koje pišu naši „madžaroni", vrlo su zadovoljne, što je predsjednik poljskoga sabora ovo rekao; a zadovoljne su najviše zato, što predsjednik nije za buku i viku proti Niemcem.

Dobro. Buka i vika — to nije baš najbolje oružje, premda čovjek viče, kad ga tuku, i ljudi buče, kad su nezadovoljni... Ali ipak dobro je biti strpljiv, dokle se može...

Ali jedno treba ipak malo glasnije prišapnuti našim „madžaronom", i to ovo: Predsjednik galičko-poljskoga sabora barem se je sjetio poljskoga svoga naroda, što ga gnjetu i dave u tudjoj državi, u tudjem carstvu. A kada je predsjednik hrvatskoga sabora u Zagrebu i spomenuo našu braću, što pate u Medjumurju, u Istri, u Bosni? Ne bi li se pristojalo *narodnoj* stranci, da vodi brigu za cieli *narod?* Ne treba zato vikati ni bučiti, nego *raditi...* A što je *„narodna* stranka" uradila za hrvatski narod izvan banske Hrvatske...?

Sviet.

Zašto se sviet seli? Gledam na prozor i vidim, kako prolazi cestom prema zagrebačkomu željezničkom kolostaju kojih 50 do 60 naših ljudi, dakako seljaka. Vodi ih jedan u uzkim hlačama, a na kapi mu piše „Missler". — „Ah, znam, pomislim u sebi: ovi idu u Ameriku"...To je već ne znam koja četa, što sam ih vidio ovoga proljeća na prolazu kroz Zagreb. Svaki put me nješto zazeblo u duši. „Gle, mislim gledajući zdrava i jaka momka: majka te je odhranila, da joj budeš pomoć u starosti, a ti eto ostavljaš nju i dom... Ali možda ni nemaš majke. Možda imaš još kojega brata... Ajde, putuj s Bogom!..."

I stanem premetati po knjigah, da vidim, je li se sviet i prvo selio, pa kako se je selio. Našao sam evo ovo, pa neka znate i vi.

Sviet se je selio iz domovine u druge zemlje već od davne davnine, još prvo Isusova rodjenja. Glavna je razlika od onda i sada u tom, što se danas ljudi sele po malo, jedan po jedan, — a njegda su se selila čitava plemena. To je posve naravski, jer u staro vrieme nije bilo ni ceste, a kamo li željeznica, pa kako bi onda jedan čovjek pogodio put u tudju zemlju, za koju je samo nješto čuo?! Lako je danas: Kupi kartu, sjedni na željeznicu, ili na ladju, — pa će te bez tvoje brige odvesti, kuda želiš, i ne treba ti tražiti puta! Au staro vrieme morala se na put spremiti ciela vojska, koja je imala svoga vodju i vojvodu. Putem se je trebalo boriti s neprijateljem, krčiti put, otimati hranu i t. d. Tako su se i naši djedovi doselili ovamo na jug iz Biele Hrvatske (koja je bila u današnjoj Galiciji), a vodilo ih je petero braće i dvie sestre, — kako znate, ako niste zaboravili. To je bila ona glasovita seoba naroda, kad su se i drugi narodi selili (pred 1500 i više godina). A bilo je toga i više puta, samo što to nije zabilježeno. Koliki su se selili i na putu raztepli, ili poslie propali, da im se je i trag zameo!

A zašto se sviet seli? — Težko je kazati, zašto su se selili n. pr. naši diedovi. Možda ih je protjerao kakav drugi divlji i razbojnički narod, a možda su čuli za bogato rimsko carstvo, za obradjena polja i livade, gdje nije trebalo krčiti, pa su se za tim polakomili. Bog zna!

Ali u kasnije vrieme se znade, zašto se je sviet selio: jedni su bježali, kad bi došla nova vlada, osobito tudjinska, pa narod nije htio ni mogao podnositi novih zakona i tereta. Osobito je sviet bježao, kad je koja vlada progonila ljude tudje vjere, ili kad je sâm narod jedne vjere drugu vjeru progonio. Ovo obadvoje vidite i danas u Bosni i Hercegovini, gdje se naši „turci" nikako ne mogu pravo naučiti na tudju vladu, a još k tomu se boje za svoj *din* (vjeru).

Ali drugi sviet seli se danas posve s drugih razloga, a to je: da nadje koru kruha. To tjera i naše ljude iz domovine.

Nauka, umieće i knjiga.

Zašto je narod još uviek tako neuk? Ili vi možda mislite, da nije? Ja vam kažem, da jest, i to ne samo kod nas, nego i drugdje. Ja pače mislim, da je današnjemu zlu krivo najviše to, što je narod neuk, ili bolje: to, što su jedni preučeni i premudri, a drugi preneuki i prebedasti. Badava tolike škole, badava knjige i novine, — znanje, nauka i prosvjeta slabo se širi u narod.

Što je tomu krivo? — Reći ću vam tri rieči, pa ćete možda razumjeti: *Danas nema apoštolâ.* Danas nema ljudi, koji bi išli od mjesta u mjesto, skupili oko sebe narod i učili ga. Ne, toga danas nema! A zašto nema? Možda zato, što se ne bi našlo ljudî, koji bi htjeli narod učiti? Sačuvaj Bože! Nije to, nego — *ne smije se!* To bi bilo pogibeljno za državu, za red! „Ako se komu hoće nauka, eno mu škola!" Jest, istina je. Ali mala škola, kojih ima već više, to je za djecu; a više škole — to je skupo. — „Pa čitajte knjige i novine!" — A koliko nas znade čitati? Ne b ili bilo lakše, da nam jedan govori, pa da nas čuje stotina? Koliko bi to bilo jeftinije! Kako bi se lakše razumjelo!

Ali ne mislim ja baš na apoštole i „putničke učitelje", — premda u slobodnoj Englezkoj svatko i na ulici i gdje mu drago prodiče i nauča, što mu drago. Glavno je to, što je sama misao pod pazkom policije: Nema misli, na koju ne bi policija pazila, i za koju bi bez znanja policije moglo znati mnogo svieta. Tu ne može biti pravoga napredka, kad nema slobodne rieči, koju bi mogao svatko reći i svatko čuti. Ali mi je žao, što sam i počeo, jer vam ne mogu svega reći...

Svaštice.

Slinga. Nema toga čovjeka, koji bi mogao sve izreći, što misli i kako misli; a još je teže pokazati misao na slici ili obliku od drva i kamena. Pomislite samo, kako se slikaju angjeli: kao djeca s krilima. Jesu ljudski stvorovi, i opet nisu, kad imaju krila! A opet se ne misli, da angjeli zbilja imadu krila! Ali drugačije se ne može predočiti ona misao, da su angjeli duhovi, koji kao da lete i čovjeka svuda prate.

Ovakvih slika, osobito likova od kamena, ima već od davne starine. I što su starije takve stvari (a ima ih, koje su stare do četiri, pet tisuća godina), to su nezgodnije, i rekao bi čovjek, bez smisla. Nama nješto znamenuje, kad vidimo diete s krilima, a starim je Egipćanom nješto značilo to, kad su si napravili vola (bika) s krilima. Drugo je opet Grcima znamenovao konj s krilima.

Kad gledaš ovakovu priliku, sve ti se čini, kao da te sama pita: *Reci, što sam!* Pa i zbilja su stari

Grci pričali za jednu takovu priliku, da je negda bila zbilja na svietu i davala ljudem pitanja i zagonetke. To je bila *sfinga,* a napravljena ovako: Lav s čovječjom glavom (a gdjegdje i sa ženskim prsima) leži na zadnjim nogama, a prve izpružio preda se; nepomično gleda i pita dolaznika (pričahu Grci): „U jutro hoda na četiri noge, o podne na dvie, u večer na tri. Što je to?" Tko ne bi pogodio, morao je skočiti niza strminu u ponor, — dok se nije našao mudrac, koji joj je odgovorio: *To je čovjek.* I kad je to neman čula, sama se strovalila u ponor. Nije li se uplašila uma čovječjega, koji se ne dade dugo varati? Nije li spoznala, da pred umom čovječjim nema više obstanka ovakim nakazama, kojima se samo varaju i plaše djeca?

Glasovite su sfinge egipatske. Ima ih, koje su duge do 50 metara, a visoke do 20, — ciela grdosija. Grčke su sfinge mnogo, mnogo manje. To je posve naravski, jer je grčki um bio mnogo veći...

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Za Dalmaciju počeli su se najednom starati sa svih strana, pošto su ju stotine godina samo gulili i služili se njezinim morem i krepkim narodom. Bečka vlada, pod koju sad još proti pravu spada Dalmacija, držala je u Dalmaciji samo svoju pomorsku vojsku, a za drugo se nije starala. Da joj je bilo do naroda, mogla je otvoriti narodu put u sviet. Što je učinila Pruska na moru i po svietu u kratko doba! Ali se je Beč bojao pomagati dalmatinskomu narodu u sviet, jer su to Hrvati! Da su Niemci na moru, zacielo bi im državno brodovlje krčilo put u tudji sviet do sreće! A ni doma nije Beč mario za Dalmaciju. U cieloj Dalmaciji bilo je do nedavna samo jedan komadić željeznice (od Splita do Knina); a onaj komadić, što se je nedavno sagradio iz Hercegovine prema Gružu i Novomu, nije na hasnu narodu, nego vojsci.

Sad, kad će se ipak napokon morati graditi prave željeznice prema Bosni i banskoj Hrvatskoj, htjeli bi i Madžari Dalmaciju, a do sad im nije bilo drago, kad su Hrvati tražili, da se Dalmacija sjedini s banskom Hrvatskom. A iz Beča odgovaraju Madžarom: neka se ne nadaju, jer to je, kažu, madžarska na vrbi svirala. Dobro zato odgovara njetko Beču (u riečkom „Nov. Listu"): Ne starajte se za nas, mi ćemo se sami postarati! Kasno ste se sjetili! —

Dne 23. o. mj. otvoren je dalmatinski sabor u Zadru. Novi namjestnik Handel govorio je hrvatski i talijanski. Kad je počeo talijanski, izašli su pravaši i njeki narodnjaci iz sabornice. — Podpredsjednik dalm. sabora zove se Kulišić, pa i on govori talijanski, i kaže, da je vjeran „srbskoj stranci"! Svud su ti Srblji od nas na strani.

U skupštini bjelovarsko-križevačke županije ipak se, kako se čini, njeki skupštinari staraju za narod. Ta se je skupština već prvo bila obratila na vladu s molbom: neka bi država uredila rieku Dravu, koja silno dere na hrvatskoj strani (za pol godine odnesla je preko 100 rali najbolje zemlje!). Vlada je odgovorila: da država ne može i ne će se tako skoro primiti toga posla. „Dajte sami!" (A na ugarskoj se strani Drava uredjuje, i to na državni trošak.) Skupština se nije tim zadovoljila, nego je odlučila poslati velikoga župana s deputacijom pred bana, i to poslie govora župnika Čavličara. — U istoj skupštini podpisala je županija 150.000 Kruna za gradnju željeznice od Virja preko

Gjurgjevca na Kloštar. — Osobito je vriedno spomenuti, kako je skupštinar odvjetnik dr. Strižić zagovarao bezplatno pečenje rakije, kojega peštansko ministarstvo nikako ne će da dopusti, jer bi to bilo, kaže ministar, na štetu špiritusu! Vjerujemo. Ali je dobro rekao Strižić, da u nas nema fabrika špiritusa (nego u Ugarskoj). To je ono!

U istarskom saboru, koji je ovih dana otvoren, govorio je predsjednik (Talijan Kampiteli) samo talijanski, premda je u Istri većina hrvatska. Zamjenik predsjednikov Stanger govorio je najprvo hrvatski, onda talijanski. Talijani su proti tomu vikali.

I Hrvati u Americi osjetit će jaku madžarsku ruku. Čuje se na ime, da ugarska vlada sprema zakon, koji bi vriedio za sve zemlje „sv. krune Stjepanove" (t. j. i za Hrvatsku), a taj bi zakon imao urediti ono, na što sam ja mislio, kad sam u „Domu" pisao, da bi trebalo osnovati „Hrvatsku naselničku i prekomorsku zadrugu". To sad hoće ugarska vlada. Država bi se starala za prevoz izseljenikâ preko mora (naravski preko Rieke). U Americi bi se uredili državni uredi, koji bi izseljenikom pribavljali posao, uredjivali im škole, crkve i družtva, — jednom riečju: izseljenici bi bili pod pazkom. Kakva bi to pazka bila, vidi se već po tom, što je ugarski ministar od škole pisao jednom ugarskom biskupu: neka ne pušta u Ameriku sveštenikâ, „koji ne misle dobro" a ako je koji već otišao, neka ga natrag pozove. — Nadajmo se, da se ne mora baš sve onako izvršiti, što Madžari snuju, pa da će sviet u Americi proživjeti još koju godinu i bez madžarske pomoći, zaštite i slobode!

Trgovačko jedinstvo medju Ugarskom i drugim zemljama pod Bečom prekinuto je, tako da će od nove godine 1903. financi stražiti na medji n. pr. iz Samobora prema Kranjskoj i Štajerskoj, ili na medji izmedju Dalmacije i Hrvatske. — To se je dogodilo stoga, što se bečka vlada i peštanska vlada nisu mogle pogoditi. Madžari su o tom davno sanjali, pa će sad valjda biti zadovoljni, jer roba iz Beča i drugih gradova izvan Ugarske ne će moći tako lako u Ugarsku. Za nas Hrvate bit će vrlo neprilično, jer naš sviet mnogo trguje s Kranjskom i Štajerskom. Ali se i Beč grozi Madžarom: Kud će Madžari sa svojim žitom, ako ga bečka vlada ne pusti k sebi? — O tom ćemo se još razgovarati, jer se to tiče i naše kože.

Po slovjenskom svietu.

Bugarska će se proglasiti kraljevinom i posve slobodnom državom. (Danas se zove samo „kneževina", a njezin vladar „knez", pa stoji još malo pod turskim gospodstvom.) U tom je poslu sada bugarski knez u Ruskoj, pa da je ruski car na to pristao. Ako je to istina, onda će Bugari skoro moći klicati: Živio bugarski kralj. (Samo mislim, da Bugari ne znaju za rieč kralj, nego kažu „car".)

Po tudjem svietu.

Madžari se ipak ne bi više smjeli šaliti s drugim narodima u Ugarskoj: sa Srbljima, Slovacima, Rumunima i Niemcima. Tako Madžare poučavaju već zagrebačke cajtunge" (t. j. „Agramer Zeitung"), koje su inače u debelom prijateljstvu s madžarskim židovima. — Treba znati, da su Madžari malo ne istjerali uz ugarskoga sabora Srbljina Pavlovića, i to radi laži: da je tukao srbsku djecu, što su pjevala madžarsku pjesmu. A sve je bila laž.

U Ugarskoj ima svih naroda osim Madžarâ, cigana i židova preko 10 milijuna, a Madžarâ s ciganima i židovima, kažu, do osam milijuna.

Najpogibeljniji su Madžarom svakako Niemci (Sasi) i Rumuni.

Predsjednik Krüger javio je englezkoj vladi, da pristaje na mir i predaju.

Englezki kralj Eduard najedanput je obolio: nješto mu se dogodilo u crievima, pa su ga morali rezati. I srce mu je njekako pretusto. Sve je bilo već priredjeno za veliku slavu, da se okruni kao kralj, i već su bili strani gosti u Londonu (medju njima i bečki princ, pa poslanik abesinskoga kralja Menelika, koji je dovezao medju ostalim i pet živih lavova na dar), — kad najedanput od sve parade ništa.

Turska vlada, čini se, živi u strahu. Policija ima strašno mnogo posla, jer se na sve pazi, kuda tko ide, i od kuda tko dolazi. Hoće li tko iz grada na selo, treba mu proći od Poncija do Pilata, što no je rieč, pa ljudi najvole ostati doma. Mnogo je ljudi zatvoreno. — Čini se, da sav strah dolazi iz Arbanaske, gdje ima svoje prste Italija i Bog zna, tko još.

Razne viesti.

Grofu Tolstoju je bolje.

Saski kralj Albert je umro. Novi kralj, brat pokojnoga, zove se Georg. (Saska je kraljevina u njemačkoj državi, a medjaši sa Češkom; nješto je veća od Dalmacije, ali ima do četiri milijuna duša. Sasi su Niemci.)

Franjevačka crkva u Zagrebu posve je obnovljena, pa će dne 5. srpnja biti posvećena. Na slavu će doći dva nadbiskupa (Posilović i Stadler) i tri biskupa (senjski Maurović, duvanjski iz Bosne Buconjić i posvećeni biskup iz Djakova Voršak).

Pop Krmpotić Davorin (senjske biskupije) preselio se u Ameriku. Vidi se, da u onom tužnom kamenu nije zlo samo seljaku. Osim zla imao je pop Krmpotić i drugih neprilika. Narod ga je ljubio i štovao.

Liek proti raku pronašao je jedan liečnik u Danskoj. (Danska ili Danemark — to je malašna kraljevina na moru od Njemačke na sjever.) Lieči ga tako, da nječim štrca u ranu, tako da se rana smrzava, i to strašno smrzava (do 60 stupanja izpod ništice.)

Madžari u Zagrebu, ponajviše željeznički činovnici, već su se više puta potukli s hrvatskim djacima visokih škola. Novine pišu, da policija nije htjela zatvoriti Madžarâ, koji su navaljivali, nego je zatvorila Hrvate. — Madžari bi se svakako morali drugačije vladati u Hrvatskoj, jer bi moglo biti velikoga zla!

Vuci u Sriemu prave kod blaga veliku štetu. Oblast sprema hajku.

Strašan vihar izkorienio je u utorak, 24. o. mj., do 30 topola uz cestu medju Siskom i Petrinjom. A koliko je tek prave štete na polju i na stanju!

Požar u Kazanju (u Ruskoj) načinio je štete više milijuna.

Poplave u Ugarskoj napravile su silnu štetu. Razlijala se rijeka Samoš.

S jednom cigaretom uzeo čovjeku život i 30.000 rubalja njekaki proklenik u Varšavi (u Poljskoj). Vidio obješenjak, kako su u jednoj banci dali poslužniku novaca, da ih odnese kamo treba. Bezbožac dočeka slugu na ulici i upita ga, gdje je ta i ta ulica. Sluga mu kaže, a vražji sin dade sluzi cigaretu, da mu se tobože zahvali. Ovaj zapali, potegne njekoliko dimova i sruši se mrtav na zemlju, a otrovnik priteče i izvadi iz torbe 30.000 rubalja. Taj je učio svoj zanat u devetoj paklenskoj jami!

Otrovalo se četvero ljudi u Osieku. Došli u krčmu, zatražili graška, pojeli, ali naopako! Krčmarica zapržila grašak onim brašnom, kojim je trovala parcove, pa je u njem bilo sičana (arzenika).

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 13. | U Zagrebu, u četvrtak, 10. srpnja 1902. | God. 3.

Čovječe, koji plaćaš,

spomeni se svaki dan,

što je bilo u 12. broju „Doma“:

Od svake forinte, što ja platim poreza, ili što kupim duhana, ili kupim biljege (štemple), ili marku za pismo, ili kartu na željeznici, — od svake forinte ide 56 novčića u Peštu (u Ugarsku), a 44 novčića ostanu u Hrvatskoj, i to — ako to peštanski sabor dopusti.

* * *

I. **Je li pravo, da banska Hrvatska plaća za peštansku vladu baš toliko, koliko je jaka? — Nije!**

II. **Je li Hrvatska zbilja tako jaka,** da na svaku stotinu troška za zajedničku vladu može platiti 7 for. 93 novč? — **Nije!**

III. **Vraća li peštanski sabor banskoj Hrvatskoj zbilja i u istinu od svake forinte ona 44 novčića, kako je pogodjeno? — Ne vraća!**

Preko osamnaest milijuna plaća banska Hrvatska svake godine samo za odplatu dugova, što ih je načinio peštanski sabor, — a od tih dugova potrošeno je na Hrvatsku vrlo malo, gotovo ništa! **Za te dugove plaćamo više, nego za sve domaće potrebe!**

Prepokorni smo i preponizni.

Pripovieda se, a i sâm znadem, da naši „turci" u Bosni i Hercegovini mnogo više mrze „rišćane", nego katolike. Istom u naše dane počeli su se njekako više družiti i dogovarati i s „rišćanima", t. j. sa Srbljima, — ali to je „politika". Ja sam nešto malo bio po Bosni i Hercegovini, pa sam i sâm vidio i druge pitao, zašto je to tako. Razložit ću vam najprvo to, a onda ćemo dalje, dok dodjemo na ono pravo.

Kažu, a i istina je, da se je naš narod „srbske" vjere bez prestanka bunio protiv Turaka-Osmanlija i domaćih poturica, — bunio se i klao bez milosrdja; a katolici, „latini" — oni nisu: oni su bili pokorni, poslušni, ponizni. Prvo nego što je došla „Austrija" (t. j. vojska bečkoga cesara) u Bosnu, zadali su hajduci „turcima" trista jada, i to je bila ona glasovita „eškija" (t. j. hajduci), — a to su najvećom većinom bili — Srblji. To naši „turci" i danas pamte.

Kad sam ja to čuo, pitao sam: A zašto su se bunili samo „rišćani"? Zašto se nisu bunili i „kršćani", katolici? Nješto su mi drugi kazivali, a nješto sam i sâm vidio. A i nije to Bog zna što, — to se lako razumije, kad čovjek promisli ovo:

Naši tako zvani „rišćani" — i oni su kršćani, samo što njihovi popovi ne spadaju pod papu (ili kako narod krivo kaže: „ne vjeruju u papu"). A katolici spadaju pod papu — i to je velika razlika. Razlika je u tom, što katolički popovi, koji spadaju pod papu, — oni imadu posve druge škole i drugi red. Pod papom nema popa, koji ne bi svršio svojih „dvanaest škola", — a „rišćanskih" ili „srbsko-pravoslavnih" popova ima i takovih, koji nisu svršili ni jedne škole, nego su pasli manastirske koze, naučili za dugih zimskih večeri od kojega bradata monaha (patra) nješto „azbuke", t. j. čitati (slabo pisati), pa se onda zapopili. Takvih, koji su takove „škole" svršili, ima još i danas pomalo, a prvo su bili svi takvi. Gdje ste vi vidjeli katoličkoga popa, da ore, ili da gnoj tovari i t. d.? A koliki „srbski" popovi to rade, — kao i svaki komšija Pantelija, Tanasija ili Ilija! Sad vi recite: Je li to čudo, što su katolički fratri (ili ujaci, kako ih tamo zovu, drugih katoličkih popova nije prvo u Bosni ni bilo) — je li čudo, što su oni drugačije pazili na svoju braću kršćansku, a „srbski" popovi opet drugačije, t. j. nikako? Nije to čudo, nego je to posve naravski. Kad se je „rišćanski" ili pravoslavni narod radi nasilja ili zuluma znao dići na turske svoje gospodare, mnogo je puta sâm pop bio s narodom, klao, grabio i palio, kao i svi ostali; a kad bi se katolički narod uzbunio, eto ti medju njih njihova „ujaka", t. j. fratra franjevca, da sviet okupi i umiri, a onda možda skokne

do age, do bega, do kadije, pa i do samoga paše: da razloži, što je i kako je, pa da se malo i pomoli za svoj narod.

Eto, tako vam je njekako bilo, i zato „turci" i danas drugčije gledaju „rišćane", drugčije katolike.

Zašto sam vam ovo kazivao?

Evo, zašto? Ne znam, tko je rekao, ali je rekao jedan naš čovjek — čini mi se, da je to bio pok. crnogorski vladika i knez Petar Petrović Njegoš — rekao: da nikad ne će postati junak od onoga djeteta, koje je drhtalo u školi pred učiteljevom šibom. A opet drugi naš Hrvat — pok. Fran Kurelac, ako se ne varam — on negdje kaže: da se dobar junak i matere boji.

Ovo obadvoje — to je istina. Jest, istina je: dobar je strah; ali je razlika strah i strah. Kad se junak boji matere, a ne boji se u gori vuka ni hajduka, — to je pravi, božji strah, jer se bojiš onoga, za koga znaš, da bi za te život dao, i tko ti je miliji od svega na svietu, jer opet znaš, da ti svako dobro želi; a kad se bojiš njekoga samo zato, što ima šibu, t. j. silu, a nije ti ni rod, ni pomoz Bog; kad se bojiš njekoga, koga ne poštuješ, nego ga možda mrziš, — to je živinski strah, jer se i živina boji batina . . .

Ali vratimo se na ono, što je onaj rekao za školu.

Zašto ne može postati junak od djeteta, koje je drhtalo u školi pred učiteljevom šibom?

Najprvo da se pravo razumijemo: Ne treba misliti, da baš nijedno dijete, koje je bilo u školi, ne će postati junak, nego da će biti kukavica, rdja i rob. Ne, to ne treba misliti. Onaj, tko je ono rekao, po svoj prilici je vidio i čuo, što se i kako se djeca uče u školi, osobito u ono vrieme, pred 40 ili 50 godina. Tu se ništa drugo i ne uči, nego malo ne samo to: budi miran, budi strpljiv, budi poslušan, budi pokoran, budi ponizan, — i to dan na dan, godinu na godinu! Razumije se, da to baš nije nauk za junake, kad bi se taj nauk srca primao, kako žele oni, koji to naučaju.

„Pa to je posve u redu, da djeca budu i mirna, i strpljiva, i poslušna, i pokorna, i ponizna. Što tomu prigovaraš?"

Ne, ne prigovaram ja tomu tako, kao da to nije dobro. Dobro je to za djecu, jer djeca još nemaju svoga razuma, niti djeca svojim zubima kruh jedu! Djeca treba da slušaju one, koji ih hrane, pa i onoga, koga im hranitelji kažu slušati. To mora biti, premda se koji put i tu previše govori o poniznosti i pokornosti. Mnogoga djeteta, koje je mekšega srca, — sve se to tako primi, ta vječna prodika o pokornosti i poniznosti, da zbilja od njega ne će biti ne samo junak, nego ni pravi čovjek: uviek će ostati njekako strašljivo i sramežljivo, — a sve je to dobilo u školi. A kako

i ne bi, kad je bilo i takvih učitelja, koji su djecu silili, da ljube šibu, koja ih je tukla!

Ali pustimo školu. Mi govorimo o ljudima, koji znadu, što je život, i koji svojim zubima kruh jedu.

„No, pa što nije dobro, da i odrasli ljudi budu mirni, strpljivi, poslušni, pokorni i ponizni? Nego, je li, neka svatko radi, što hoće! Neka misli, da mu nitko nije ni do gležnja, nek se prči i koči...“

Dosta, — znam sve, što biste još mogli reći, pa vam zato odmah i odgovaram.

Nije ni ovako, ni onako, ni samo jedno, ni samo drugo, nego oboje, a sve s razlogom. Dobro je biti miran i strpljiv, samo se pita: kada? Dobro je i poslušati. Dobro je i pokoriti se, samo se pita: komu i zašto? Dobro se je i poniziti, ali pred kim? U svem je potrebna mjera i razlog, pa tako i u tom. „Pokornost vaša neka ima svagda razlog“ — piše i sveti apoštol Pavao.

A dva su razloga, radi kojih treba paziti, koga slušaš, komu se pokoravaš i pred kim si ponizan. Jedno je ovo: Ima ljudi, koji živu od tudje poslušnosti, pokornosti i poniznosti, od tudje strašljivosti i bedastoće. To ne treba ni razlagati. Ovakvi ljudi obično govore: „Slušaj me, to je za tvoje dobro“, — a misle samo na sebe.

Ali hrvatski naš narod ima još posebni jedan razlog, radi kojega treba da vrlo i vrlo dobro pazi, koga sluša, komu se pokorava i pred kim je ponizan. A taj razlog je ovo: Mi Hrvati nemamo slobode. Naši gospodari i prvi naši poglavari — to nisu naši ljudi, nego su negdje u Beču, i u Pešti, i Bog zna gdje. Manji i niži naši poglavari — to jesu naši ljudi, ali oni moraju slušati svoje starije, pa i narod naučaju: neka bude pokoran i poslušan ovomu i onomu, neka pače bude zahvalan, jer se oni tamo za nas „očinski staraju i očinski nas ljube“ i t. d. To se je narodu govorilo stotine i stotine godina, tako da se narod u mnogih krajevih boji i pandura! Istina je, red mora biti, odredbam poglavarstva treba se pokoravati, — u to se ne smije dirati. Ali je bezdušno i smiešno govoriti o njekakvoj „očinskoj“ brizi i ljubavi, pa o zahvalnosti i poniznosti, kad se zna, da nam je stotine godina pisala iz Beča „očinska Austrija“; a i od druguda su nas baš obsipali svakakvim „očinstvom“; pače i onda, kad su nam krivo učinili, pisali su nam, da smo mi ipak njihovi „ljubljeni sinovi“, i da su nam krivo učinili iz same očinske brige! I mi smo sve to vjerovali! To je baš kao i ono, kad su djeca ljubila šibu, kojom su ih tukli!

Sve to nije dostojno pravoga čovjeka. To je tim sramotnije,

što nije samo neuki narod naš strašljiv, previše pokoran i pred svakim ponizan, — nego su takova već i školana gospoda. Sve je u strahu, pa nitko nema kuraže, da traži ono, što ga po Bogu i pravici ide, nego odmah pita: „A što će na to oni?“

Ali za gospodu kako-tako, jer gospoda od svoje strašljivosti i kukavštine toliko ne stradaju, koliko neuki narod: on od svoje strašljivosti i poniznosti upravo strada, jer ga svatko dere. Živi nam je primjer katolički naš narod u Bosni, — što sam u početku spomenuo. Tamo se miču Srblji i „turci“, i sviet za njih zna, a za katolike se i ne čuje, da ih ima. A ni drugdje nije mnogo bolje. Ne pitajmo sad, tko je kriv, i ne krivimo nikoga, nego prosudimo, pa recimo: Ipak je to previše, ipak treba drugačije početi. Dobro je, kako rekosmo, biti strpljiv, i pokoran, ponizan, — ali u svem treba mjera, sve u svoje vrieme. Sad su drugi zemani, sad već zuluma nema. Tražimo svoje! A što je glavno: Svaka pokornost mora imati svoj razlog, t. j. treba promisliti: komu se i zašto se pokoravaš, jer samo to je dostojno razumna čovjeka.

A pomislimo napokon i ovo: Sve oko nas vuci, — a mi janjci. A znate onu riečі: Tko se učini ovca, izjest će ga vuci!

Tudjinci medju Hrvatima.

Prvi razgovor.

Nedavno sam u jednom razgovoru spomenuo, kako su se Hrvati pred 800 i više godina bili pogodili s ugarskim kraljem: da se nijedan Ugrin ne smije nastaniti u hrvatskoj zemlji. A danas ima samo u banskoj Hrvatskoj preko devetdeset tisuća (90.000) Madžarâ, a preko sto i trideset tisuća Niemaca! Jednih i drugih zajedno ima preko dviesta tisuća, a to je blizu desetina čitavoga naseljenoga svieta u banskoj Hrvatskoj. U to nisu ubrojeni Talijani, pa Slovjeni (Česi, Slovaci, Rušnjaci).

Što ćemo na to reći? Je li to dobro, što u našu zemlju dolazi i u njoj ostaje toliko tudjinaca? — Ako je to zlo, možemo li mi mali ljudi, mi seljaci, — možemo li što proti tomu zlu?

Hoćemo li pravo, moramo reći ovako: Istina je, nijedan narod ne trpi u svojoj zemlji tudjinaca. To je tako od vajkada. Ne trpi ga seljak, ne trpi ga zanatnik, a najmanje ga trpi trgovac. Eto vidite, da su i stari Hrvati priznali doduše ugarskoga kralja za svoga, — ali Ugrina nisu pustili k sebi ni za Boga!

Ali uza sve to treba promisliti i ovo: Nema prosviećenosti bez svieta. Tko je cieli svoj život u svom zapećku te niti ide on komu, niti koga pušta k sebi, — sve mu je zaludu: taj će ostati zacopan, zalupan, nespretan i nezgodan; taj ne zna i ne će znati,

što je to borba u životu i svietu, nego će znati samo za domaću svadju, a ne za borbu; taj nema ni pojma o tom: što mogu zamisliti i učiniti oni ljudi, koji daleko vide i daleko računaju. Nije dakle štetno, ako se sviet seli i mieša, jer više ljudi više znade, pa se tako jedan od drugoga uči.

Ali ima još i druga stvar, a to je ova: Čovjeku se i hoće svieta, ljudi i života, tako, da se mora reći, da je čovjek upravo i stvoren za sviet i za ljude. Ono, što narod ne trpi tudjinca, — to je istina. Ali to je samo zato, što se boji, da uz tudjinca ne bi tako lako živio. Tudjinci su obično spretniji (jer bedaci i nespretnjaci ostaju rado doma, u zapećku), pa su zato pogibeljni osobito lienčini i nespretnjaku. Ali kolikogod narod ne trpi tudjinca, — ipak se vrlo rado nagledava k njemu, pa makar baš došao s kakvom „komedijom", — hoće čovjek „da vidi". „Hajde baš da vidim toga vraga". I gle čuda! Narod ne trpi tudjinca, ali sve po malo nagledavajući se k njemu prima i uči od njega i dobro, i zlo, i to tim više, što su tudjinci pametniji i zgodniji. Osobito gospoda rado gledaju na tudjinca i primaju od njega koješta, — samo da bi imali nješto, što ostali narod nema. Pomislite si kakvoga našega župana ili bana tamo pred šest ili sedam stotina godina: došao čovjek po velikom poslu tamo njekamo u Talijansku, ili u Švabsku u onom velikom kožuhu, ili u medvjedjem mentenu, — sve se znoji i puše, a Talijani mu se i Švabe smiju. Vidi on, da se smiju njegovu kožuhu i mentenu, — a oni obučeni u gladkom suknu, u mekoj svili. Zovu ga i k stolu, a to mjesto drvene zdjelice i žlice — žlica od bronca, možda od srebra, zdjela svietla i gladka — Bog zna od čega je! Pa onda staklene čaše, — još nikada toga nije vidio! Je li čudo, da je i taj župan, ili ban zaželio imati sve to, a osobito njegova žena, kad joj je to pripoviedao? Ali nema novaca, a to je skupo, — što će, i kako će? Lako za to: Naselit će tudjince zanatnike u svojoj zemlji, i još će im dati posebne pravice, — samo neka liepo rade sve to, što znadu. — Tako su vam eto mnogi kraljevi i velikaši sami zvali tudjince i naseljavali ih u svojoj zemlji. Tako je većinom naseljen i Zagreb, pa Varaždin, a pomanje i drugi gradovi, i to su se sve sami Švabe naselili. Pred 400 ili 500 godina bili su domaći zagrebački gradjani velikim dielom Švabe-Niemci, a u Varaždinu još i kasnije. A upravo tako bilo je i u Ugarskoj, u Češkoj, a osobito u Poljskoj.

A ima još i ovo treće: Čovjek je mučenik na svietu, a ciela je zemlja božja. Ako tko mučeći se u životu traži sreću u drugoj zemlji, — zašto bi mu se to branilo i kratilo, pa bio ne znam kojega jezika i naroda?! Zemlja je božja, rekosmo, pa neka se svatko muči i živi, gdje misli, da će mu biti bolje. I onako nitko od dobra ne ostavlja svoga doma. A napokon: Čemu ta vječna vika i mržnja na tudjince i strance, — ta svi smo braća...

„Po svem tom ti sudiš, da je to posve pravo i dobro, što medju Hrvatima ima toliko tudjinaca. A sve naše novine viču na Švabe i Madjare..."

Nikako ja toga ne mislim, nikako i podnipošto! Sve ono, što sam vam razlagao do sada, — to je, mislim ja, prava živa istina. Ja sam vam to razložio zato, da dobro promislite, pa da još bolje spoznate, koliko je to zlo, i nepravo, što medju Hrvatima ima toliko tudjinaca. Razlagao sam vam i zato, da ovu stvar prosudite pametno i čovječanski, a ne ludo i divljački. Treba vam znati, što je i kakav je čovjek, što ga u sviet vuče i po svietu goni.

Jest, treba znati, da je zemlja božja, i da smo svi braća. **Ali** ako je sve to istina, istina je i to: da čovjeku nije sve slobodno, na što ga srce vuče; ako je zemlja božja, — ima na toj božjoj zemlji i njeka božja pravica; ako smo braća, onda smo svi braća: onda smo i mi Hrvati braća, pa treba da se i s nama postupa bratski!

A sve ovo, što se oko nas i s nama radi, radi se tako, kao da je njekim ljudem sve slobodno, kao da nema pravice, i kao da mi Hrvati spadamo medju one, koji nisu nikomu braća. Sve se čini: Ako ovako potraje, mi se Hrvati moramo raztočiti i raztepsti!

Možemo li mi što protiv toga?

(Dolazi drugi razgovor.)

Što ćemo s djecom?

Sama banska Hrvatska ima preko četirista i osamdeset tisuća (baš ravno 482.814) djece od 6 do četrnaest godina; barem polovicu toliko možemo računati djece u Dalmaciji, Herceg-Bosni, Istri i Medjumurju i drugim krajevima, gdje ima Hrvatâ. (Nabrojilo bi se naše djece i preko milijuna, kad bismo brojili svu djecu našega jezika; ali mi na žalost ovaj čas računamo samo Hrvate rimske crkve, jer drugi „Doma" ne čitaju.) Svakako se može kazati, da rimokatoličke hrvatske djece ima oko šest stotina tisuća (600.000), a od toga preko 300.000 mužke djece, kako smo rekli: od šest do četrnaest godina.

Trista tisuća! Ne znam, što biste vi rekli, da vas tko upita: A što će biti za 15 do 20 godina od ovih trista hiljada? Ali kad ja na to pomislim, meni se muti pred očima, jer vidim i još se više bojim: Zlo nama, a njima još i gore! A pribrojim li opet i žensku djecu, pa onda i one crviće izpod šest godina, — eto mi blizu milijun glava toga sitniša naše krvi. Što ih čeka u životu i što im se sprema? Hoće li i zbilja ovako patiti, kako mi patimo, ili još i gore?

Tu nije dosta reći: „Ja ne znam!", niti što hasni jaukati, da će im biti i gore, nego što je nama. Tu treba skupiti pamet, upitati se: „A što ćemo s djecom?", pa onda dobro promislivši nješto i učiniti, uraditi.

A evo, što i kako treba promisliti:

Nije prazna riеč, što se kaže, da je svaki dan sve to gore. To je živa istina, ali ne zato, što bi bilo cielomu svietu sve to gore, — nego zato, što je cielomu hrvatskomu narodu, cielomu našemu plemenu svaki dan sve to gore! Naš se narod rasiplje bježeći u Ameriku; naš se narod raztače, jer ga raztače tudjinac; nije još posvuda tako zlo; ali potraje li ovako, već za pet, deset godina bit će zlo svakomu trećemu, komu je još danas dobro. I pamtite, što vam kažem: Mi, koji smo blizu četrdesetoj godini, — mi se neka slobodno stanemo sad okretati kao zvrk i mučiti kao zmija na trnu, — sebe već ne možemo ni podići, ni izbaviti iz ovoga zla. Nikako! Sve, što možemo učiniti, bit će za našu djecu. Djeci svojoj možemo pokazati put, a sebi osigurati samo to, da pod stare dane ne budemo morali biti tudjinci na svojem i bez obraza pred svietom, jer ne će biti ništa naše, sve će biti zaduženo. Djeca naša mogu još i za sebe, a nješto i za nas učiniti.

Ne recite mi, da vas strašim, kad ste i sami u strahu. Ja ovo ne pišem na pamet, ili u tutanj. Što ćete više, kad je već desetina našega naroda u Americi?! Nemojte mi spominjati, da i drugoga naroda ima još i više u Americi. Ima, — ali pazite: Ako se je izselilo pet, šest milijuna Niemaca u Ameriku, nije se u Njemačku uselilo tudjih pet milijuna, kao što se je u rodne hrvatske zemlje uselilo baš toliko tudjinaca, koliko se je domaćih izselilo i iz doma pobjeglo!

Ne pitajte me: „Zašto je to i kako je to?" Mogu vam reći samo ovo: Gledajte Nijemce! Sav su sviet gotovo poplavili, a njihova vlada goni Poljake iz rodjene njihove zemlje, koju su Niemci prisvojili! Čujete li: Vlada, **vlada** goni! Vlada goni, a kajzer, sâm njemački kajzer (car) govori javno pred svietom: Tako treba!

Pa što ćete, da vam više kažem?!

Radje bih vam kazao, što treba da uradite sa svojom djecom. Ali zar mislite, da je to lako kazati? Do sad se je govorilo: radi, štedi, čuvaj, ne troši, pazi na se, slušaj — i tako dalje. To je dobro. Ali hoćemo li po duši: naš sviet i radi, i štedi, i pazi, i sluša, pa svejedno mora u Ameriku! Ja to sâm znam. Zlo je toliko, da se tu svaki sâm po sebi ne može obraniti. Zaludu bi bilo o tom govoriti, koliko si je svaki i sâm kriv, kad je zlo za vratom.

„E, pa što ćemo onda? Što nas samo mučiš?!"

Mučio, ne mučio, drugo vam ne mogu reći, nego što sam vam rekao: Za nas starije — sve je propalo; ostaje nam jedino to, da sebi osiguramo kakve takve stare dane, i to samo tako, — ako nam djeca budu za što.

„Nu, pa to je ono! Daj reci, što ćemo s djecom!"

Prvo svega treba misliti na ono trista tisuća mužke djece od šest do četrnaest godina. To se još ima kad naučiti i uputiti na drugi put. A hoćete li da znate, što vam je tu uraditi, gledajte samo oko sebe: gledajte trgovce i gospodu, u opće sve „kaputaše", štono je riеč. Svim je njima i svakomu ipak bolje nego nama. To je stalno. Ne promišljajte mnogo: Dajte mužko diete u trgovinu, u zanat, u školu. Neka se tuče svietom, — lakše će se protući, nego vi, to mi vjerujte. Samo na dvoje dobro pazite, i to: 1. Nemojte se zadužiti školajući sina. 2. Ostavite barem jednoga, i to najzdravijega, na zemlji, na gruntu.

Nije ovo moj prvi ni jedini savjet. Ali do ovoga će doći prvo, ili poslie, — to je stalno. I najbolje bi bilo, da se već sutra uzmogne sve izškolati i drugačije pogospoditi, pa da vidimo: Tko će onda od koga živjeti!...

Malo sam ovo u jadu napisao, — ali možda nije ni to zlo.

Mali razgovori.

Život.

„Hrvatski jal". Mi Hrvati sami sebe dosta psujemo, možda i više, nego drugi, jer nas drugi tako dobro ne poznadu. Tako njeki naši ljudi govore, da su Hrvati strašno *jalni* (ili *zavidni, nenavidni). Za „hrvatski jal"* znade se dalje po svietu, nego i za same Hrvate.

Ali ne bojte, se nije ta stvar baš tako strašna, nego je više naravska, nego strašna.

Čovjek je u mnogih stvarih kao živina. E, što ćemo, kad je tako! Dok su jasle pune, jedu krave i volovi, liepo u miru, tako da se sve dave; ali kad je u jaslah sve to manje, — odmah imadu rogovi posla! A recite vi meni: Kada su bile hrvatske jasle pune? Možda nikada! Mi smo sve sama sirotinja. A kako ne bi bili, kad su se toliki iz naših jasala nahranili! Uzeli nam, a mi onda: udri jedan na drugoga! Zato nije čudo ovo: Kad koji Hrvat štogod steče, ili postigne, drugi, koji nema, odmah misli: To bi meni trebalo. I to je istina, da bi mu trebalo. Gdjekoji tomu onda dodade: To sam ja i bolje zaslužio. Nije ni čudo, jer svatko sebe najviše mjeri. Eto, i tomu onda kažu, da je to *hrvatski* jal. A nije nikakav jal, nego je to naša potreba, sirotinja i nevolja.

U ostalom ja o tom „hrvatskom" jalu nisam nikada ništa čuo u narodu, nego samo medju gospodom našom: oni se u toj stvari medju sobom tuže. Ali i u narodu ima jala, oho! I koliko! Ali to je posve obični *ljudski* jal, a nikakav „hrvatski". A taj ljudski jal još je gori od „hrvatskoga". Ali ni njega ne će nestati, doklegod bude nevolje i siromaštva. Kad čovjek može sam sebi reći: *„Živi i daj drugomu živjeti,"* — to je smrt jalu.

Ali dok ne možeš ni sâm živjeti, kako ćeš dati drugomu da živi!...

Dom i rod.

Hrvatski novci i madžarski računi. U 12. broju „Doma" razloženo je, da peštanski (madžarski) sabor ne vraća banskoj Hrvatskoj od svake forinte 44 novčića, kako je pogodjeno. Ali ni to nije sve. Još više brige nego to zadaje svakomu Hrvatu ovo: Hrvati sami ne znaju niti ne mogu znati, koliko „Hrvatska i Slavonija" ima dohodka, jer račune o tom vodi ugarska vlada! Istina je, od ugarske strane dobiva hrvatski sabor svake godine „obračun", ali je taj obračun načinjen u Ugarskoj! A kad se pita za moje i tvoje, e, onda — budi svakomu bez zamjere kazano — svaki nas ima pravo svoje račune složiti. Ne ćemo reći, da bi oni u Ugarskoj hotimice zatajili naše dohotke i sebi ih prisvojili, ali ipak je veća sigurnost, i čovjek je mirniji, kad zna, da je sâm računao. U nagodbi se doduše kaže, da račune o porezu i drugih daćah ima voditi za cielu „Hrvatsku i Slavoniju" financijalno ravnateljstvo u Zagrebu (a ima još takvo ravnateljstvo u Varaždinu i Vukovaru), ali prvo: tomu ravnateljstvu ne može po zakonu zapoviedati hrvatska vlada u Zagrebu (nego ugarski ministar financija); drugo, pišu novine, da ona druga ravnateljstva u Hrvatskoj ne šalju svojih računa zagrebačkoj financiji, nego ravno u Peštu!

Kad čovjek sve to vidi i čuje, posve je naravski, da si misli: *A zašto mi ne bismo vodili sami svojih računa!* To bi ipak bilo najzgodnije. Bili bismo liepo sigurni i u miru, kad bismo znali: toliko smo ubrali, toliko potrošili. A mi imamo na to i svoje *pravo!* Ne moramo se mi zato raskrstiti s Ugarskom, kad smo već toliko stotina godina u zajednici. Neka ostanu zajednički posli, *dok je to potrebno* (tako kaže i nagodba), pa dajmo za te zajedničke posle, koliko smo po pravici dužni, — ali račune hoćemo da vodimo *sami!* Ima li što pravednije na svietu od toga?!

To vam je ono: *Hoćemo svoje samostalne financije*, ili, kako sam drugi put napisao: *Dajte nam našu muku u našu ruku!*

Hrvatski Bani — to su od starine bili prvi hrvatski velikaši, ne samo od glasovitoga roda i plemena, nego su obično bili i bogati. Kakvi su Bani bili negda Šubići, Zrinjski, Bakači! To su bili kao vladari, kao kralji, — tako su bili silni, ugledni i poštovani!

Ali nije samo to bilo, što su Bani bili po rodu i plemenu slavni i mogući, nego su i po narodnom zakonu i po pravicah imali veliku vlast, kakve po današnjem zakonu hrvatski Ban nema, pa bio on baš ne znam kakav velikaš. Po današnjem zakonu — po nagodbi — ne zna se pravo, komu je Ban jednak: Je li on kao drugdje prvi ministar, ili je samo toliko, koliko i svaki drugi ministar, ili je pače još manje? Ban ima doduše u Hrvatskoj toliku vlast, koliku ima prvi ministar u Ugarskoj; ali ipak po današnjem zakonu ne može biti nitko Ban, koga kralju ne preporuči prvi ugarski ministar! Eto, po tom se može suditi, da je prvi ministar više od Bana! — A ima još ovo: Po nagodbi ne piše Ban ravno kralju, ako što treba, nego mora svoja službena pisma predati onomu „ministru bez torbe", to jest jednomu ugarskomu ministru, koji se zove „hrvatsko-slavonski", i taj onda predaje ta pisma kralju. Po tom bi čovjek sudio, da je Ban manje i od svakoga ugarskoga ministra. Pa i zbilja je bilo ugarskih ministara, koji su mislili, da je Ban pod njima.

Ali sve badava! Ugarski su ministri postali od jučer (t. j. od god. 1848.), a za hrvatske Bane znade sviet već tisuću godina! Pa kad se je našao na banskom stolcu čovjek, kojemu baš nije bilo toliko do banske plaće, jer mu nije bila krvovo potrebna, nego mu je bilo više do časti, — takav je sjedeći na banskom stolcu osjetio, gdje sjedi, i što je on sada! Takva su bila već i pod novim zakonom dva Bana: barun Rauh i Lacko grof Pejačević. I to su bili „madžaroni", ali čujte, kako su radili:

Pripovieda se, da je Ban Rauh (tamo negdje pred 30 godina) došao u Peštu, pa posjetio prvoga ugarskoga ministra. Kad je došao, javiše prvomu ministru, a ministar poruči Banu, neka pričeka. Na to se Rauh okrene i sjedne u svoju kočiju, a onomu ministrovu čovjeku dovikne: Recite vi tamo, da *hrvatski Ban ne čeka ugarskoga ministra-predsjednika!"* — A za Bana grofa Lacka Pejačevića pripovieda se ovo: Došao k njemu u Zagreb ugarski ministar Lukač, pa je njekako na pol zaželio, da bi ga Ban vodio po kancelarijah u Zagrebu, koje spadaju pod ugarskoga ministra. A naš Lacko, kako je bio fini i uljudni gospodin, a k tomu veliki prijatelj Madžarom, nije mu drugo učinio, nego mu je ponudio jednoga poslužnika („amdinera"), neka ga vodi... Htio mu je tim dati na znanje, da hrvatski Ban nije poslužnik ugarskoga ministra. Ali pok. grof Lacko Pejačević nije bio samo fini velikaš, ili, kako se kaže, aristokrat, nego je bio i bogataš, nikomu ni novčića dužan. Što bi se on trebao klanjati jednomu Lukaču, da i nije Ban, a kamo li, kad je Ban!

Politika.

Što je to „socijalna" politika? U 12. broju spomenuo sam na koncu ovu rieč: *„socijalna* politika". Vi mislite možda, da je to Bog zna što, a nije. Odmah ćete razumjeti.

Piše se i govori kod nas već dugo i dugo: Ne će biti ništa, dok Hrvatska ne bude sjedinjena i slobodna, t. j. dotle, dok svi Hrvati ne budu pod jednom vladom, u kojoj vladi ne će biti nijednoga tudjinca, nikakve tudjinske gospode.

Dobro. Vi znate, koji „Dom" čitate, koliko je „Dom" pisao za jedinstvo i slobodu hrvatskoga naroda. Nema broja, u kojem se ne bi barem spomenuli svi krajevi rastrgane hrvatske zemlje. Ta briga za rastepeni naš narod, koji nema još jedne misli, koji je u mnogih krajevih još tako sliep i neprosviećen, da ni ne zna za kakvu svoju braću, — to i jest vječna bolest svakoga pravoga Hrvata, s kojom će mnogi i u grob leći...

Ali... dajte mi odgovorite: Hoće li što bolje biti, kad budemo svi pod jednom vladom i našom gospodom, ako ta gospoda ne budu ni malo bolja, nego što su tudja gospoda? Što će nam biti bolje, ako nam pod *jednom* vladom bude svima *jednako* zlo? Hoće li onda biti druga pravica za sirotu i za svakoga slabijega i neukoga? Pa ako nam bude jednako zlo i krivo ne će li nas to još jače boljeti i peći, kad će *svoj svoga* gnjesti i krivicu mu činiti? — Jednom riečju: Nije svejedno, je li *domovina* slobodna, i je li *narod* slobodan. To treba razlikovati. — A kad tko hoće, da bude ne samo domovina slobodna, nego da bude slobodan i *narod,* — taj hoće socijalnu politiku. A tko misli na to, da bude samo domovina slobodna, taj kao hoće, da budu *samo gospoda slobodna.* Gledajte susjednu Srbiju: Tamo su gospoda slobodna i rade, što hoće: danas si tamo ministar i radiš kao ministar; ali sutra dodje drugi ministar, koji može tebe baciti u tamnicu, može te dati strieljati, ili objesiti. Zar je jedan srbski ministar bio okovan u tamnici, i to ni kriv, ni dužan ništa osim toga, što nije htio onako plesati, kako je novi ministar svirao! A gdje može ni kriv ni dužan dopasti tamnice jedan mi-

nistar, što se može dogoditi drugima, koji nisu ni panduri!

Još samo ovo: Tko je za slobodu naroda, taj je i za slobodu domovine; jer tko je proti tomu, da čovjek čovjeka davi i krivo mu čini, kako bi tomu moglo pravo biti, ako jedan cieli narod stenje u jarmu drugoga naroda?!

Sviet.

Balkanski narodi. „Balkan" se turski zove visoka gora dolje na desnoj strani Dunava do Crnoga mora. Bugari ju zovu baš „Stara Planina". S jedne i druge strane visokoj toj gori (visoka je preko dvie tisuće metara) — živu Bugari. Po toj gori zove se i cieli komad zemlje od našega sinjega mora do Crnoga i od Dunava dolje na Jug do Jonskoga (grčkoga) i Egejskoga mora — sve se to zove Balkan, ili „balkanski poluotok". To je već tako običaj, da zemljopisci zovu evropske poluotoke po glavnoj gori. Tako se „pirenejski poluotok" (to je onaj na zapadu, gdje živu Španjolci) zove po gori „Pirineji"; Talijanska se zove još i „apeninski poluotok", jer se glavna gora u Talijanskoj zove „Apenin".

Jedan rt ili rog balkanskoga poluotoka proteže se tik do Azije, i tu stoji Carigrad (Konstantinopol, ili krače turski: Stanpol, Stambol ili Stambul).

Na cielom tom Balkanu, koji je za trećinu manji od države bečkoga cesara, živi preko 15 milijuna ljudi, i to preko pet milijuna u Turskoj, oko četiri milijuna u Bugarskoj, po dva milijuna i nešto više u Srbiji i u Grčkoj, preko poldrug milijuna u Herceg-Bosni. A ako Balkanu pribrajamo još sve do Save, moramo mu pribrojiti još i Dalmaciju i dio banske Hrvatske. Izuzmemo li Turke, Grke i Arbanase, na cielom Balkanu živu Hrvati i braća im Srblji i Blgari, i njih ima daleko preko polovice nad Turcima, Grcima i Arbanasima.

Cieli Balkan bio je do jučer pod turskom vladom, i to već preko 500 godina. Pred 100 godina po prilici počeli su se dizati Srblji i Grci, poslie i Blgari, a tek nedavno je oteta Herceg-Bosna. Pod Turčinom je ostao komad od Crnoga do našega i Jonskoga mora.

Danas evropska politika ima mnogo posla s „balkanskim narodima". A ima posla zato, što su se ovi narodi nedavno oslobodili, pa se ne znadu vladati, i za to se druge države u njihove posle miešaju i pletu. Sve su balkanske države (Grčka, Bugarska i Srbija) u velikoj neprilici za novce: neprestano mole od evropskih novčara novaca, ministri uviek putuju i „sklapaju zajmove", pa ako ne dobije novaca, — odmah dolazi drugi ministar. To daje mnogo prilike evropskim političarom, da se miešaju u balkanske stvari.

Ali ima još nješto. Od glavna tri kršćanska naroda na Balkanu — svaki hoje da bude prvi i da dobije ono, što će se s vremenom Turčinu još oteti. Osobito vrebaju sva tri, kako bi došli do znamenitoga primorskoga grada Soluna (Saloniki). Zato se mrze Srblji s Bugarima, Bugari s Grcima. A još više smeta to, što su kršćanski popovi u Turskoj većinom Grci, a i patrijarka u Carigradu je Grk. I „inteligencija" je većinom grčka.

Treća je stvar — „arbanasko pitanje", t. j. hoće se i Arbanasi osloboditi, kako su se oslobodili Grci, Srbi i Blgari? Eto opet posla za političare!

I Madžari propadaju, kako pišu njihove novine. Istina je, oni su gospodari u Ugarskoj, pa su i narod popisivali, kako su htjeli: tkogod je znao i rieč madžarski, ubrajali su ga medju Madžare: Židovi su se sami nudili Madžarom, a drugi neuki sviet nije protiv toga mogao ništa. Na taj način nabrojilo se „Madžarâ" preko *osam i pol* milijuna, a svega naroda ima u Ugarskoj 16,838.000 (blizu *17 milijuna),* dakle bi Ma-

džarâ bilo više, nego svih drugih naroda zajedno. Ali u istinu stoji stvar ovako: U Ugarskoj ima

Rumunâ	4,200.000
Slovakâ	3,000.000
Niemacâ	2,500.000
Hrvatâ s braćom . .	1,010.000
Rušnjakâ	500.000
Bulgarâ	80.000
	svih 11,290.000

Po tom bi bilo Madžarâ, židova i cigana nješto preko *pet i pol* (a ne *osam i pol!)* milijuna. — Kakogod bilo, vidi se, jasno, a to i Madžari sami priznavaju, da madžarskih selâ nestaje. U deset posliednjih godina propalo je preko 500 madžarskih sela: najviše ih se porumunilo i poslovačilo, a nješto i poniemčilo. Osobito ih gutaju Rumuni, ili bolje Rumunke: kad se Rumunka udaje u čiju bilo kuću, — ta je kuća rumunska!

Jedan čovjek, pa što može svietu! To se je vidjelo prošlih dana, kad je obolio englezki kralj, a sve je već bilo priredjeno za slavu, kako će se kruniti. Koliki su se ljudi pripravili i koliko potrošili u nadi, da će još više zaslužiti! Pripravio i naručio, recimo, gostioničar silno meso, voće i druge stvari, koje se dugo ne drže; a kako i ne bi, kad će toliki sviet nagrnuti u London! Najedanput kralj oboli, ne će biti parade, ne će biti niti silne one svjetine. Koliki su radi toga zakukali! Silne su trgovine, gostione, a i banke propale. A kako je u Englezkoj silni novac, osjetit će se to malo i po cielom svietu.

Svaštice.

„Protumrsci." — Tako bismo mogli — pa bilo i za šalu — nazvati ljude, koji ne će ni da okuse mesa, i baš su se kao zavjetovali i zakleli na to.

Takvih ljudi ima dosta po svietu, pa imadu i svoja družtva. Zovu se još „umjerenjaci", a najobičnije im se po svietu kaže „vegetarijanci" (što bi se hrvatski reklo „biljojedi", „zeljojedi"). Uza to, što ne jedu nikada mesa, ne puše i ne piju vina, niti drugoga žestokoga pića. Ali glavno im je to — ne jesti mesa. I ne samo, da sami ne jedu mesa, nego drže skupštine, izdaju knjige i novine i prodiču i naučaju: Ne jedite mesa!

Ovo ovi ljudi ne rade samo tako, nego imadu i razloge za ono, što govore, naučaju i čine. Oni kažu prvo svega, da meso u njeku ruku čovjeku škodi (to nije istina, jer se i životinje mesom hrane, — a to je Bog odredio); dalje kažu, da je to krvoločtvo — klati i ubijati životinje: to čovjeka njekako poživinčuje.

Kad biste htjeli znati, što treba o tome misliti, ja bih vam rekao ovo: Ima nas svakakvih. Ima nas i takvih, koji ne možemo gledati, da se kolje pile. Ali danas, gdje se u ratu prolieva tolika *ljudska* krv, — žaliti prolievanje životinjske krvi svakako je prerano.

Daje se na znanje.

„Vrhbosni": da se „Dom" nikako, podnipošto i na nikakav način s nikim *svaditi ne će.* U onoj smutnji sa sv. Jeronimom dolazile su čovjeku na pamet svakakve misli, pa je toga došlo i na papir. (Lako je bilo onima, koji su mudro šutjeli.) Ali sve to nije tako strašno, pa se zato ne moramo svadjati i psovati, nego liepo razlagati, pa će se možda gdjekomu otvoriti oči, a možda i „Domovu" uredniku. Samo liepo — *s razlogom,* ako ih imamo . . . Psovke, izrugivanje, podmetanje, bies i t. d. to već pokazuje nemoć.

A tko hoće neka se svadi i sprema na *rat.* „Dom" ima još i drugoga posla.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Narod... mora mirno i strpljivo čekati, — pišu osječke madžaronske novine „Dan" — da vidi, kako će „narodna" (t. j. madžaronska) „stranka izvršiti svoj poziv". „Narodna stranka, ne treba, da ju narod ovaj čas potiće. Mi se u nju pouzdajemo..."

Dakle: narod mora mirno i strpljivo čekati, da *vidi*... Ali će onda biti kasno gledati i zijati, kad bude sve gotovo, — dragi moj mudrijašu osječki! Zato, ljudi, kako sam vam već rekao u 12. broju: Dogovarajte se i spremajte onako, kako sam vam pisao, i pozovite k sebi svoga zastupnika, *bio on madžaron*, ili kakav drugi; a kad obavite poljske poslove, neka dodje k vama i neka vam kaže: što misli i što kani kakav će glas dati za naše novce. Od toga nikako ne popustite, jer ćete biti sami krivi svomu zlu.

Premda madžaroni traže, od Ugarske samo mrvice i u njeku ruku milost, a ne naše pravo i krvavu našu muku, — ipak ih treba pohvaliti, što su u bečke i peštanske novine dali od sebe glas: *da ne će popustiti:* Ne ćemo, kaže, popustiti, pa neka se i ne pogodimo s Ugarskom! Molit ćemo kralja, kažu, neka nam on sudi, jer ni on za stalno ne će moći više trpjeti, da nam se čini takva krivica. — Ako u istinu tako misle svi madžaroni, onda to više i nisu madžaroni, nego narodni ljudi, pa ćemo im viknuti: „Živjeli!", — kad posao u redu obave. Ali za Boga nemojmo „mirno i strpljivo čekati", nego onako, kako smo se dogovorili: Zovimo ih k sebi, neka i narodu i pred licem naroda kažu i obećaju barem onoliko, koliko su dali u novine.

U Zagrebu su mladji naši političari držali već jednu skupštinu i pristali takodjer uz misao, da treba svuda po domovini držati skupštine za tu stvar.

Pišite „Domu", razumiete li, da je to velika stvar, i razgovarate li se o tom, i što ljudi kažu. Znam, da vam je težko primiti se pisanja, osobito sada, gdje su ruke težke od posla, ali — dajte ipak! Dajte!

U Splitu (u Dalm.) držala se dne 6. srpnja, na blagdan sv. slovjenskih apoštola Ćirila i Metoda, velika skupština, koja je odlučila: da se k sv. ocu papi pošalje poslanstvo, koje će ga umoliti, neka odredi, da se po čitavom hrvatskom narodu sveta služba božja u svih katoličkih crkvah obavlja u staro-hrvatskom jeziku, a u glagolskom pismu. — Popa na toj skupštini nije bilo nijednoga, jer su im biskupi zabranili. Ali su zato bili malo ne svi načelnici, a na čelu im splitski načelnik Milić. — O toj stvari reći ću vam drugi put više, a za danas ovo: Nikakve nade nema, da bi Rim tako skoro dopustio ***svim*** katoličkim Hrvatom sv. službu božju u starohrvatskom jeziku. Kad bi to Rim dopustio, — u njem bi se moralo sve preokrenuti.

U dalmatinskom saboru u Zadru postavio je novi pravaški zastupnik don Ivo Prodan dva zahtjeva: 1) da se svetkovna sv. naših apostola Ćirila i Metoda proglasi narodnim blagdanom (kako je sada na pr. blagdan »sv. Stjepan kralj«); 2) da zastupnici u dalm. saboru ne prisižu više vjernosti *cesaru* (bečkomu), nego ***kralju*** hrvatskomu. — Obadvoje posve u redu. »Austrijanski cesar«, ako nije ugarski i hrvatski kralj, — nema ni u banskoj Hrvatskoj, ni u Dalmaciji nikakvoga prava.

Još se javlja iz Zadra vesela vijest, da su se svi pravaši (Bijankinovi i Prodanovi) složili.

U istarskom saboru, koji je ove godine sazvan u Kopar mjesto u Poreč, ima od 33 zastupnika 9 Hrvata. Hrvati dakako ne mogu tu ništa, pače im talijanaši ne dadu ni do rieči, ako hoće da hrvatski govore. Htjeli su pače ukinuti tri naša izbora. — Talijanašem pomaže ciela Talijanska, — pomozimo i mi svojim Hrvatom u Istri: sjetimo ih se kojim darkom, pa pošaljimo na „Dom", ili na koje druge novine za našu školsku „Družbu Ćirila i Metoda".

O Hrvatima u Americi piše njetko iz Nju-Jorka (New-Yorka u Americi) vrlo žalostne stvari, i to: da ih ima jedva polovica pismenih; da ne znadu nikakvoga zanata, pa da zato moraju raditi najteže poslove, kojih nijedan drugi narod (a kamo li Amerićanin!) ne će da obavlja. Dalje kaže, da medju Hrvatima ima preko polovice pijanica i zločinaca, a svaki peti da se raspita sa ženom. Tri četvrtine hrvatske djece u Americi — ne znadu već ni rieči hrvatski. Napokon piše, da Američani Hrvate mrze, a agenti bezdušno varaju i gule. Medju tim bezdušnim agentima ima, kaže i mnogo samih Hrvata, kao njeki bivši bilježnik u Hrvatskoj i njeki novinar.

Je li sve ovo istina, to bi nam mogao javiti koji naš čitalac iz Amerike. Svakako je već zadnji čas, da se osnuje »Hrvatska prekomorska zadruga«, o kojoj je »Dom« davno već pisao, a za njim i još jedan list. Ne bi li američki „Branik" ili „Napredak" kazao koju o svem tom?

Grad Zemun, u dolnjoj Hrvatskoj, medji srbijansko-ugarskoj, bio je od davnine na glasu kao trgovački grad. Danas od njega nema ništa, — a moglo bi biti, ali madžarska trgovačka politika sve navraća na Peštu. Zato se je zemunsko zastupstvo obratilo na hrvatski sabor s molbom, u kojoj sve to razlaže. „Dom" će drugi put izvaditi nješto iz toga razlaganja, a danas može kazati samo to: da u zemunskom zastupstvu mora da ima barem jedna mudra glava, poštena duša i nješto kuražnije srce, — kad tako znade razlagati.

Od željezničke službe odpušteno je u Zagrebu mnogo Hrvata i tako ostalo bez kruha — u svom domu, a Madžarâ je ostalo namještenih sva sila. Zato su doznale i novine, pa su ustale na obranu zakona, jer po zakonu može Madžar služiti u Hrvatskoj samo onda, ako nema Hrvata.

Odpušteni ljudi bili su i kod Bana, pa im je rekao, pišu novine, da on ne zapovieda željeznici. Ban je kazao tako, ali zakon (nagodba) kaže ovako:

„§ 45. Središnja vlada nastojati će, da u obsegu kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sporazumno postupa sa autonomnom vladom istih kraljevina".

„Središnja vlada" — to je ona u Pešti, koja zapovieda željeznici i u Hrvatskoj; — ali kad hoće „postupati", t. j. štogod odrediti u Hrvatskoj, ima se sporazumjeti s autonomnom, t. j. domaćom vladom, ima ju upitati, što misli i t. d. Na čelu domaćoj vladi stoji Ban, — dakle središnja vlada ima upitati Bana. Pa kako mjesto bana obavljaju njeke poslove tri njegova odjelna predstojnika, tako je već davno trebalo osnovati četvrti odio za one posle, u kojih se središnja peštanska vlada ima sporazumjeti s domaćom vladom, ako hoće kod nas postupati. Kad bi tako bilo, istina je, ni Ban ni domaća vlada ne bi „zapoviedali" željeznici, ali bi svakako znali, što se tamo radi, i bez njihove volje ne bi se tamo moglo postupati. — ako bi se htjelo raditi po zakonu. —

O toj stvari držat će se u Zagrebu dne 13. o. mj. javna pučka skupština, — ako ju oblast dopusti.

Po slovjenskom svietu.

Ruski car posve se je sprijateljio s bugarskim knezom Ferdinandom, koji je nedavno bio kod cara na poklonima. Dok nije knez Ferdinand pred njekoliko godina svoga sina Borisa dao iz rimske crkve prekrstiti u pravoslavnu, — nije mu car vjerovao. Što sve ne mora čovjek radi

politike! (Tako se je kći crnogorskoga kneza, Jelena, iz pravoslavne crkve prekrstila na rimsku, kad se je udavala za talijanskoga princa. Da se nije, ne bi sad bila talijanska kraljica!) Za uzvrat doći će car Nikola o Božiću u Rim.

U Ruskoj ima sveudilj nezadovoljstva, nemira i bune. Zato je car odlučio pozvati na vieće baš onakve ljude, koji su „sumnjivi" (jer su ih oblasti ocrnile), pa neka otvoreno kažu: gdje je zlu korien. Ministri su, naravski, proti tomu. Ali ako je to zbilja car odlučio, čut će bome, što još nije čuo o svojoj gospodi! Dao Bog, da bi samo što hasnilo!

Po tudjem svietu.

Talijanski kralj Viktor Emanuel krenut će sutra na put u Petrograd, ruskomu caru u posjete. O tome ćemo drugi put još koju kazati.

Arbanasi su poslali svomu gospodaru, sultanu u Carigrad, molbu: neka im dade za glavara njekoga Kastriotu (taj da je potomak slavnoga Skender-bega bana Kastriotića). Sve se to snuje u Talijanskoj, gdje najviše živi učenih Arbanasa. Da smo mi Hrvati svoji, Arbanasi bi davno bili naši, kako ih je Kačić i brojio k nama.

Razne viesti.

Englezki kralj, pišu novine, ne će nikako ozdraviti. Od iste bolesti umrla je i njegova sestra. Druge opet novine pišu, da mu je bolje, pa da će se kruniti oko 15. kolovoza.

Ruski ministar od novaca (financija), Vitte, ljetovat će ljetos u našoj Opatiji (pri moru u Istri).

Utrka na „samovozu". „Samovoz" ili „automobil" — to su kola, pod koja nije upregnuta nikakova živina, a ipak idu: tjera ih oganj, ili elektrika. Ima ih već i u Zagrebu, a jedan vozi putnike od Ogulina do Plitvičkih jetakovih samovoza: tko će prvo doći do Pariza do Beča. Putem se dogodilo mnogo nesreće: njeki se prevalili, drugima os pukla, treći se sudariše s kolima i t. d. Više je ljudi ostalo na mjestu mrtvih. Najbrži samovoz prevalio je 90 (devedeset) kilometara za jednu uru. Dobri konji trebali bi za taj put najmanje pet do šest ura.

Iz Ugarske se sele i žene u Ameriku, i to za polovicu toliko, koliko mužkarci. One se i ne vraćaju nikada, jer se poudadu.

Jedan burski general, starac, rodom Poljak, bio je ovih dana u Zagrebu i pripoviedao jednomu novinaru svoje doživljaje i muke. Ako ne bude morao priseći vjernosti englezkomu kralju, vratit će se u Afriku; ako bude, prodat će, što tamo ima, — a ima mnogo, a nikoga nema, kad su mu Englezi ubili ženu i poubijali djecu.

U Ruskoj nema vjerske slobode, piše sarajevski list „Vrhbosna"; a da se dale sloboda, polovica prostoga puka prieći će k ruskim starovjercem, a polovica gospode u rimsku crkvu. — Dao Bog, jer bi onda bilo katoličkih Rusa više nego Talijana, pa bi jedanput i koji Rus mogao postati papa (do sad su malo ne svi pape bili Talijani), a bilo bi i ruskih kardinala. (Danas imade 30 milijuna Talijana, a 230 milijuna, t. j. osam puta više drugih katoličkih naroda, po svietu, pa ipak svi ovi narodi zajedno nemaju toliko kardinala, koliko Talijani.) Razumije se, da u rimskoj crkvi vladaju i zapoviedaju kardinali s papom.

Vrućina je u Zagrebu dosegla do 46 stupnjeva C.

Predplatnici! Polovica godine!
— Svi brojevi od početka mogu se dobiti. —

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 14. | U Zagrebu, u četvrtak, 24. srpnja 1902. | God. 3.

Sedma velevlast.

Priučite se na to, da osim nadpisa nad kojim razgovorom u „Domu" pročitate još deset do petnaest redaka, — a onda ostavite, ako vam se baš ne dopada; a nemojte pročitati samo nadpis, pa odmah dalje, ako ne razumijete. Znate, da najviše puta ima pod tvrdom korom baš zdravo drvo, a pod tvrdom ljuskom zdrava jezgra ili jedrka. Drugi put za to ne ću ovako obilaziti i maziti vas, nego ću odmah na pravi razgovor.

Znate, da se je „Dom" više puta tužio, da ne smije to i to pisati; možda se je i varao, ali svakako se je bojao, jer tko se na vruće opeče, taj i na mrzlo puše. A „Dom" je više puta znao osvanuti u bjelini, kao da nije ništa ni kriv ni dužan . . .

A zašto to? — Zato: Ne dadu pisati sve, što bi se čovjeku htjelo. — A zašto ne dadu? Zato, kako da vam kažem . . . Ne, ne mogu naći prave rieči . . . Možda ćete se sami dosjetiti, kad vam više razložim.

Napisao sam gore debelo: „sedma velevlast".—A što je to? — To vam je ovo: Danas ima šest država u Evropi, koje se zovu velevlasti ili velike vlasti, jer su velike i jer vele t. j. mnogo mogu. To vam je: 1) Ruska, 2) Englezka, 3) Francezka, 4) Njemačka, 5) Astro-Ugarska ili država bečkoga cesara i 6) Talijanska. Bez ovih velevlasti ne može nikomu ni vlas s glave pasti, — rekao bi čovjek. Mi Hrvati n. pr. možemo se, kako ono Niemac kaže, na glavu postaviti za svoju slobodu, — ništa ne će biti, ako nam velevlasti budu protivne. A ako se ove velevlasti sutra slože, — Turčin će morati seliti iz Carigrada, kako je morao seliti iz naše Bosne, a nedavno s otoka Krete. Pače još i više: Ako se većina tih velevlasti složi, one bi mogle sutra podieliti Austro-Ugarsku, pa Čehe dati pod Niemca, Madžare pod Rusa i t. d., ili kako drugačije. (Za Hrvate ne pitajte; jer se oni ne bi dali nikuda: oni bi ostali vjerni.) To ne bi ništa čudno bilo, jer se tako već dogodilo, kad su ono pred sto i nješto više godina tri velevlasti po-

dielile Poljsku. (Jedan dio dobio je Prus, drugi dio Beč, treći dio Rus.)

To je tih šest velevlasti. Još samo malo, pa ćemo dalje. Nije svagda bilo šest velevlasti. Još pred 30 godina bilo ih je samo pet, jer je Talijanska bila što pod Bečom, što pod papom. A još prvo nije se za Rusku u Evropi pravo ni znalo, nego je njekako mjesto nje bila Švedska velika vlast, dok je nije ruski car Petar Veliki (pred 200 godina) potjerao sa suha na more. Još prvo bila je prva velevlast Španjolska, a sad je ništa.

Stalno ste već neuztrpljivi, da vam kažem: koja je to sedma velevlast. — To su vam knjige i novine i u obće sve, što se piše i tiska: tisak ili štampa — to je sedma velevlast, jer tisak, tiskana riječ, t. j. knjige i novine mogu toliko i tako su jake, kao i svaka druga država, koja ima veliku vojsku i veliku vlast. To je već dosta davno njetko izrekao, pa danas već svaki ikoliko prosviećeni čovjek zna, kada tko kaže „sedma velevlast", da to znači tisak, tiskane knjige i novine.

Ja znam, vi ne vjerujete, da bi knjige i novine ikoliko mogle, a kamo li, da bi mogle toliko, koliko može ciela vojska velike koje države. Ne vjerujete, naravski, jer ne samo što ne znate, nego si toga ne možete ni pomisliti. A ipak, vidite, kazat ću vam ovo: Kakogod jedna država drugoj strielja i drugačije ubija vojnike, — tako, od kada je na svietu postala ona sedma vlast (t. j. knjige i novine), od onda sve vlasti na svietu strieljaju njezine vojnike! Vi se možda čudite, a ja vam i opet kažem, da je to istina. U prvo vrieme, kad su ljudi izmislili tiskanje knjiga, nitko nije smio bez dopuštenja tiskati nikakve knjige; a tko bi se usudio, — smrt ga je čekala! Smrt!

„Pa zašto se tako boje knjigâ i novinâ?! Po čem bi knjige i novine bile tako jake, kao vojska?!"

Promislite malo: Knjiga i novine — toga se može tiskati tisuće i tisuće komada. Sad bi prosudite: Jedna misao može se dati na znanje tisućama i tisućama ljudi! Je li to mala stvar?! Gdje je taj general i vojvoda, koji bi mogao na jedan put zapoviedati tisućama vojnika, i to tako, da ga svi čuju i razumiju?! Toga nema. A onaj, što piše i tiska knjige, — taj može. I razumiju ga ne samo tisuće i tisuće ljudi, koji bi bili gdjegod na okupu, nego njegovu rieč i misao jednako razumiju i oni, koji su stotine i tisuće kilometara jedni od drugih daleko! Pa nije samo to, nego još i ovo: Razumiju ga danas, razumiet će ga sutra, i za godinu dana, i za stotinu godina — tako, kako ga razumiju danas! Sad ako svi ti ljudi hoće i da posluhnu ono, što čitaju, — kolika se to vojska može dići, i to sa svih strana!

Ali ne treba misliti, da knjige i novine pozivaju ljude na oružje, pa da se zbilja diže kakva vojska. Ja ne znam, je li se to ikada gdje dogodilo, pa se toga baš i ne boje oni, koji na tisak paze. Ali puška i sablja — to nije jedino oružje. Ima još jedno oružje, — a to je misao u čovjeku. Knjiga, ili novine donesu čovjeku misao, zabiju mu ju u glavu, i ona onda dalje kopa, ruje, nema mira. Jedan čovjek razgovara s drugim, kaže mu svoju misao, — i medju ljudima nastaje drugi život i misao se širi i sve više i više dozrieva, dok napokon ne dozrije tako, da od misli postane čin, djelo. Od kada na svietu ima knjigâ i novinâ, od onda je sviet naglo drugačiji postav, i to u mnogim stvarima. Jednom riečju: Kao što državna velevlast kreće i miče svoju vojsku, tako i „sedma velevlast" od papira kreće, miče i vodi svoju vojsku.

Ali osobito je vriedno spomenuti jednu stvar, po kojoj je ta „sedma velevlast" vrlo pogibeljna svakoj drugoj vlasti. A to je ovo: Pred knjigom i pred novinama — nema tajne. Od kad ima knjigâ i novinâ, — nema te stvari, koja se ne bi prvo ili poslie doznala, ili barem naslutila.

A to je velika stvar. Vi i sami znate, da je najlakše gospodariti i zapoviedati onomu i za vrat držati onoga, koji ništa ne zna, kojemu je sve tajna. Koliko su ljudi drugim gospodarili i zapoviedali i još im gospodare i zapoviedaju samo tako, što su ih varali, što su im istinu tajili! A čim se istina doznala, — bio je konac i kraj vladi i gospodstvu!

Na koncu bi vam morao kazati samo još jednu rieč, i to ovu: Danas seljak uza sve to, što on hrani i uzdržava sav ostali sviet, i uza sve to, što ima jake šake, — seljak danas malo vriedi, vrlo malo. Govori se doduše, da su seljaci uz plemiće, svećenike i gradjane postali četvrti stalež, kako je ono i tisak postao „sedma velevlast". Ali daleko smo još od toga, da bi seljaci toliko vriedili, koliko vriede drugi staleži. Daleko smo, — jer seljak nema znanja. A da ima još i znanja, — kako je svoj na svome i kako on jedini, hoćemo li pravo, živi od svoje muke, — seljak bi bio ne — sedma, nego prva velevlast!

To će jednom i biti. Kad ja u to ne bi vjerovao, ne bi ovoga ni pisao.

Tudjinci medju Hrvatima.

Nastavimo razgovor, što smo ga u posljednjem broju započeli.

Prestali smo na pitanju: Možemo li mi mali što proti tomu, da nas tudjinci ne raztoče i ne ogule?

Pitao sam: Možemo li što proti tomu mi mali, t. j. mi se-

ljaci težaci, pa zanatnici i trgovci? Pitao sam tako zato, jer se mi ne možemo nadati, da bi nam u toj stvari pomogla vlada. Natuknuo sam vam, da pruska njemačka vlada goni Poljake iz rodjene njihove zemlje, — da ne raztoče Niemaca, koji su poljsku djedovinu prisvojili. Čuje se, da i Ugarska vlada radi dosta, da Madžare očuva od raztočenja. A svaka vlada i može u toj stvari mnogo pomoći. Promislite samo, koliko vlada može u toj stvari učiniti samo tim, ako namješta u službe samo prave korenite domaće ljude, a ne kojekakve, kako se kaže, „dotepence“. Prosudite, kako bi bilo, kad bi svi činovnici i odvjetnici bili pravi domaći Hrvati, koji su baš vjerni sinovi domovini i narodu svomu, koji baš onako iz srca ljube svoj dom i narod, jer su se medju narodom rodili i odgojili, pa im je drag svaki trn i grm, a mila im svaka riečnarodna. A onda još, kad bi i sve male službe imali pravi starinski domorodci, — koliko bi se svieta zadržalo u domovini, a ne bi bježalo u tudji sviet! Koliko je potrebno podvornikâ i sluga kod raznih oblasti i kod suda, koliko ima stražarâ, žandarâ, i t. d. i t. d. A onda priračunajte još mjesta kod pošte, željeznice, i još kojekuda, gdje vlada i oblasti mogu dati mjesta, kruha i života!

Ali, kako rekoh, mi se nikako ne možemo nadati, da bi nama Hrvatima u toj stvari ikoja vlada htjela pomoći. Glavne vlade, koje gospodare nad Hrvatima, to su one u Beču i u Pešti. Tamo nema nijednoga našega čovjeka, nego su tu prvi Niemci i Madžari. A da Niemac voli Niemcu i njemškutaru, nego Hrvatu, — to je naravski. A što se tiče Madžarâ, nedavno ste čitali, kako je iz željezničke službe odpušteno više Hrvatâ u Zagrebu, a Ban je rekao, da on tu ne zapovieda. A što bi nam mogla pomoći ona vladica u Zadru (u Dalmaciji), ili pak ona u Sarajevu? Ništa. One same ne mogu ništa, pa ni tu na prvima mjestima ne sjede Hrvati. Jednom riečju: sve ovo, što sam vam rekao, znači u kratko ovo: Nema na svietu nijedne vlade, kojoj bi bila prva briga starati se baš zato, da hrvatski narod ne propadne, nego da se još podigne i raširi; nijedna vlada, koja nad Hrvatima vlada, i ne spominje hrvatskoga naroda, nego spominje „pučanstvo zemlje“ i to pučanstvo „bez razlike vjere i narodnosti“; vlade se moraju za sve „žitelje“ jednako starati, a ne paziti samo na Hrvate. A još kraće moglo bi se to reći ovako: Hrvati nemaju nad sobom vlade, koja bi vodila narodnu hrvatsku politiku, t. j. koja bi se starala baš za cielo hrvatsko pleme, pa i ne bilo baš pod njezinom vladom. Madžari i Niemci — oni imaju takvu vladu, koja se stara za Niemce i Madžare.

Dakle pitam još jedan put: Što možemo mi mali protiv toga,

da nas tudjinci ne raztoče i ne obladaju? — Možemo redom ovo:

1. Budimo bolji od tudjinaca. — Radimo, a osobito čitajmo što više i širimo hrvatske knjige i novine. — Ovo drugo treba da činimo zato, jer — kažem po stoti put — na neznalici svatko jaše i zapovieda mu. Znate onu: Tko nije vidio crkve, taj se i peći klanja. To vam je neuk čovjek: ništa ne zna, pa previše drži do svakoga tudjinca, skida pred njim kapu i sâm mu se podlaže i pokorava. To je sramotno! Ali nije samo to, nego još i ovo: Iz hrvatskih knjiga i novina saznat ćemo i to, koliko ima nas Hrvata i našega plemena; to daje čovjeku više kuraže, kad zna, da nije sâm, da nas ima više, i to učenih i bogatih, — kako nas i ima nas Hrvata. Zato

2. Ne bojmo se! — Samo se složno držimo! Ako nismo prvi, nismo bome ni zadnji! To mora znati svako naše diete, pa kad mu se stane nametavati i naturavati kakav tudjinski dotepenac, hoteći nam pamet soliti, ili pače rukom posezati za našim, ili se prčiti i kočiti, ili samo i zaprdavati, štono je rieč, — pokažimo mu odmah, tko smo i što smo, to jest: ni prvi, ni zadnji, ali na svome domu svakako smo prvi! To treba da osjeti od nas svaki tudjinac: da je tudjinac i stranac, a mi da smo doma. Tako treba, kako rekoh, već i djecu učiti: U svojoj zemlji mi smo gospoda i gospodari! Posebice treba i ovo spomenuti, što se tiče naše gospode: U našem domu i u našoj domovini treba da vlada samo hrvatski jezik. Mnoga naša gospoda na to nikako ne paze, pa govore i u kući i na ulici dosta njemački i talijanski, osobito s tudjincima i doseljenicima. A i mnogi seljački momak, ili bolje tokmak, kad nauči u soldatima koju tudju rieč, odmah se tim diči. To je glupo i sramotno.

3. Pomažimo najprvo svomu čovjeku, Hrvatu. — Imaš li što na prodaju, ponudi najprvo Hrvatu; treba li što kupiti, opet idi k Hrvatu; treba li povezti, ponesti, uputiti, — Hrvat ti mora biti vazda prvi. Osobito treba paziti na to, kod koga kupujemo. O tom je „Dom“ posebice i pisao: „Svoj k svomu!“ Jeste li zaboravili?

4. Prezirati treba i zametavati odmetnike i izdajice. — A odmetnik od naroda i izdajica je svaki onaj, koji voli tudjinu i strancu, nego svomu narodu; svatko, tko se tudjincu liže i ulaguje i njemu za volju svoj narod i sve sve svoje zapušta i grdi, — to je odmetnik i rdja.

5. Budi čovjek i prema tudjincu i neprijatelju. — Kad je u nuždi i nevolji, — pomozi i njemu; kad te uvriedi, — oprosti i njemu; kad zaboravi, da je čovjek, — pokaži mu, da si ti čovjek. Budi, štono je rieč, veledušan. Tko može takav biti, taj najviše

ljudi predobiva, jer ima veliko srce i veliku dušu, koja može obuhvatiti ne samo svoga, nego i tudjega. Budimo takvi, i po tom će nas najviše poštovati i govoriti: Čast Hrvatima, to su ljudi! Ni na pamet im ne će doći, da nam zapoviedaju, da nam se nameću, a kamo li, da u našem domu zavladaju!

Eto, to vam je pet narodnih zapoviedî! Ne će biti na štetu, ako ih u kratko i opet napišemo liepo redom:

Prva: Gledaj, da budeš bolji od tudjinca i stranca!
Druga: Ne boj se tudjinca ni stranca!
Treća: Pomozi najprvo svomu čovjeku, Hrvatu!
Četvrta: Preziraj i zametavaj odmetnike i izdajice!
Peta: Budi čovjek i prema tudjincu i strancu!

Drugo mi mali ne možemo, nego vršiti ove zapoviedi. Ali — i to je dosta. Nikakva vlada, nikakva politika ne može to učiniti, što bi narod učinio, kad bi se ovako vladao. Zato počnimo jedanput, odmah danas, — pa se ne bojmo!

U znoju lica . . .

Dalje znadete, ali ću ipak ponoviti: U znoju lica svoga obdjevat ćeš zemliu, — rekao je Bog Adamu. To je ona pokora, što ju čovjek čini na zemlji. I od kad ima ljudî na svietu, čovjek se boji ove pokore i ugiblje joj se, — i to je, meni se čini, najveće zlo na svietu: Ne će se čovjeku raditi! Već onaj stari Mojsija, koji je napisao one rieči, — već se je on bojao znoja i proglasio, da se čovjek znoji samo za pokoru. A poslie njega se sviet sve to više uklanja toj pokori.

Ali rekao tko, što mu drago, ipak se može reći i to, da težački posao nije samo božja pokora, koju čovjek obavlja pod moraš i od nevolje, nego je to malo prosviećenijemu čovjeku još i veselje. Prosviećen čovjek s veseljem radi, ore i kopa, a samo divljak bježi od posla. Čujte n. pr. ovo: Ima u Africi jedno drvo, na kojem raste takav rod, koji se kod nas u Evropi skupo prodaje, pa se za njim svjetski trgovci — englezki, njemački, francezki i drugi — upravo jagme kupujući taj plod od naroda, što tamo živi. A živu tamo crnci, crni, goli ljudi, i oni donašaju taj plod trgovcima i mienjaju za kojekakve naše stvari. Ali čujte, što crnac radi: Ne će se njemu na drvo, da obere plod; ne će mu se ni tresti drveta, da strese plod i da ga pobere, — nego on liepo upali cielo stablo, pa kad pregori i kad se na zemlju svali i sruši, — onda on liepo sjedećke grabi!

To je, vidite, divljački posao. Drvo bi moglo još više godina roditi, — divljak ga od lienosti uništi.

Hrvati nisu divljaci, to je istina. Oni su već davno kršćeni, znadu živjeti ljudski: muž sa ženom, djeca s roditeljima, rod s rodom i t. d. Imadu i svoje oblasti i poglavare, svoj red i zakon, — ali ipak ima još u njekim krajevima traga divljačkomu životu. Ja ću vam to dokazati.

Tko je vidio, kako živi primorski Hrvat na onom golom kamenu, pa onda vidi Hrvata tamo od donje Save i Dunava, — taj mora reći: Bože prosti, ti ljudi živu kao divljaci! Jedan čovjek sa ženom i dvoje, troje djece ima toliko zemlje, da bi na njoj moglo živjeti pet, šest, pače i do deset obitelji, — a on ni sâm ne živi, nego kojekako kuburi!

A kako ne bi čovjek tako rekao! Primorac naš i otočanin nosi na ledjima zemlju gore u kamen i tu sadi, — čujete li: u košu na ledjima nosi zemlju, i živi! A ovomu ovdje leži pusto čitavo polje! Kolika mu trava sagnjije bez ikakve koristi! Nikad ne ću zaboraviti, kako je jedan mali primorac, kad je došao u Zagreb, pa vidio uz cestu i po medjama liepu travu, kako je, rekoh, bez prestanka uzdisao: Ej, da su tu sada moji muli! Jest, oni muli (mazge, mule), koji se po kamenu pasu, pa ipak se napasu! A ovdje trava raste, vene i trune, bez ikakve koristi, osim što malo zagnoji zemlju, koliko kiša ne opere toga gnoja, kad nije pod zemljom. A koliko još ima živice, trnja, grmlja, šikarâ, jamâ i t. d.! Nema toliko, koliko je toga bilo, ali ipak još ima.

Eto, tako se živi, dokle ima dosta. I onaj divljak u Africi, kad popali sve drveće, pa kad ne bude imao dosta ni za sebe, — i on će se početi česati za šijom, što je toliko toga bez potrebe popalio. Onda ne će više paliti, nego će početi tresti i penjati se. Tako će i Hrvat u ravnici početi — već je mnogi počeo — drugačije gospodariti. Nema druge: Zemlja ne daje dosta, ali treba se uznojiti, pa će dati više.

Da, ali to polako ide. Čovjek se naučio onako živjeti, dok je bilo dosta zemlje, jer je bilo manje svieta, i jer je manje trebalo za porez, pa za dućan: za duhan, špiru, vino, predjicu, vrpce, rubce i t. d i t. d.

Ali jedanput se početi mora. Ne počne li se, ne će biti druge, nego ili poginuti, ili seliti preko mora u Ameriku. A onda će se tek vidjeti, što je to rabota! Već su mnogi pisali iz Amerike: Da smo se mi i polovicu toliko mučili doma na svojoj zemlji, kako se mučimo ovdje, kao u paklenskoj jami, — bolje bi nam bilo, više bismo imali!

Ja znam, da vi mnogi kimate glavom, a znam i zašto klimate. Dvie su vam stvari na putu. Prvo je ovo: Dok se zemlja obradi, kako treba, — hoće se vremena, treba čekati, dok urodi i ponese.

A vama je mnogomu nož pod grlom, pa volite ostaviti dom, da služite gotov novac. Jest, istina je. Drugo je, kad danas radiš, pa danas i plaću dobiješ, — a drugo, kad danas radiš, a plaću dobiješ za tri, četiri mjeseca, za pô godine, za godinu, a možda ni za godinu, — jer može doći suša, mraz, tuča! Pa gdje si onda!? Siješ djetelinu, hraniš blago, — dodje crkancija, pa kud si prispio! — To je jedno, što naše ljude tjera u sviet, premda bi mogli i doma živjeti: ne dade im se čekati na plod od svoga posla, a ako hoćemo pravo, ni ne može čekati.

A drugo je ovo: Ne znate, kako da se primite posla. „Pa što ću joj ja, toj prokletoj — Bože prosti — zemlji! Mogu li ju ja prisiliti, da mi dade više, kad ne dâ! Ta sve sam izorao i izkopao, sve izkrčio, pa što ćeš više! Hoćeš li, da ju još suzama zalievam, kako sam ju krvavim znojem natopio!"

Priznajem, da je ovo jedno i drugo težka stvar. Ali se i tu dade pomoći.

Za ono prvo, t. j. kad je čovjeku sila, kad ne može čekati, dok mu zemlja više donese, dok mu blago podraste i t. d., — tu može pomoći zajam, kredit. Za to su tu seljačke zadruge, za koje ste već čuli.

A ono drugo — to je malo teže. Mi, koji smo naučeni na starinsko gospodarstvo, mi ni ne znamo, što još može na zemlji roditi, a što se može dobro prodavati. Mi prosto ne znamo. A što čovjek ne zna, posve je naravski, mora se naučiti. „Dom" vas to ne će naučiti, to je istina, a niti nijedna druga knjiga ne može vas u tom podpuno naučiti. To treba vidjeti na svoje oči, pa kad čovjek već mnogo toga znade, — onda mu knjige i novine mogu pomoći, da ga dalje napućuju.

Ali što vam i „Dom" može, to je ono, da vam glasno dozove u pamet: Ne, ljudi, stara su vremena prošla! Prošla su vremena, kad je medja bila tako široka, da su po njoj mogla kola; prošla su vremena, kad je na svakoj livadi i oranici na svakom kraju bila jedna živica, a u sredini po tri do četiri vrbe, ili drugo drvo, pod kojim nije ništa rodilo; prošla su vremena, kad se je gnoj veselio kiši, da ga liepo razmoči i odplavi u Crno more, — i tako dalje i tako dalje. Došlo je novo vrieme, kad polje treba da bude kao vrt, kao bašća: bez grma, bez drača, bez jame, sve razdrobljeno i razmrvljeno kao pod prstima, sve zagnojeno, — pa da vidite! Razumije se, sve se to može učiniti samo — u znoju lica. Ali ja se volim i znojiti, nego kukati, — kad smo već stvoreni, da se mučimo. Pa ako treba muke, dao je Bog i snage.

Mali razgovori.

Život.

„Nigdar ne bu' dobro!" Tako često znadu reći naši ljudi. Ima i jedna šaljiva popievka, u kojoj jedni pjevaju: „Ne bu' nigdar dobro", a drugi opet odgovaraju: „Bu', bu' — kada-tada.

Već ova šaljiva popievka, pokazuje, da naš narod ne vjeruje u to, da nikad ne će biti dobro, i ako se mnogomu izmakne takva rieč.

Ali ima ljudi, i to učenih, koji ne samo kažu, nego i dokazuju, da je na svietu sve zlo i da će uviek biti zlo, jer dobro biti ne može. Takvi su ljudi dobili i posebno ime: zovu se *pesimisti;* a takvo mišljenje zove se *pesimizam („pesimo"* znači latinski „najgori").

A da je na svietu sve zlo, i da ne će i biti dobro, dokazuju ovako: Jedni kažu: da čovjek nema ništa dobra na tom svietu. Neka je čovjeku ne znam kako dobro, ipak, ako se prosudi i zlo i dobro, — zla i svake muke ima više. — Drugi kažu: Nema dobroga čovjeka na svietu: nema ljubavi, nema prijateljstva, nema poštenja; i tko kaže, da svega toga ima, taj se vara, jer čovjek za ništa drugo ne mari, nego samo za sebe. Čini li ti se, da te njetko ljubi, to je varka, jer se taj stalno nada, da će od tebe nješto dobiti. To se može reći i za prijateljstvo, za poštenje i t. d. — Treći kažu: Na svietu je sve to gore. Badava škole, badava knjige, prosvjeta i t. d., — ljudi su sve to gori. A svi skupa završuju: „Zlo je i ne bu' nigdar dobro"...

Još se mora dodati i ovo četvrto: I kršćanski nauk nauča prvo: da čovjek hoće više zlo, nego dobro, i to s toga, što je čovjeku narav zla i razum potamnio; a drugo nauča i kršćanski nauk: da čovjek na ovom svietu ne može naći prave sreće, — nego tek na drugom svietu.

Naravski, meni nije na pameti, da se sad o tom dalje razgovaramo, jer bi se još moglo dogoditi, da svi ustanete na me vičući: „Bome je zlo i težko, da će kada biti bolje", — jer ja znam, da je vama većinom zlo. Ali jedno ću vam ipak reći: Ne hasni vikati: „Zlo je", i: „Ne će biti nikad dobro", — nego, čovječe, daj malo pripazi na se, pak gledaj, da ne činiš zlo, nego dobro. Kušaj samo jedan dan, i vidjet ćeš, da ćeš u jednom danu moći sto puta dobro učiniti i koga-toga razveseliti i život mu olakšati, a možda i zasladiti. I taj jedan, komu učiniš dobro, ne će vikati, da je sve zlo na svietu, i već će biti jedan pesimist manje. — Bog sâm zna, ne bi li na taj način sve po malo nastao na zemlji raj. Bog sve može. Ako nam je obećao raj, — zašto raj ne bi mogao biti baš na ovoj tužnoj zemlji? . . .

Dom i rod.

Dinko Vitezić, prvak i dobročinitelj Hrvatâ u Istri, navršio je baš danas osamdeset godina. A svaki Hrvat, osobito svaki hrvatski seljak treba da znade, tko je to: doktor Dinko Vitezić. Rodio se je u Vrbniku na otoku Krku, koji otok spada k Istri. Vi si, hvala Bogu, ne možete ni pomisliti, kako je bilo hrvatskomu narodu u Istri tamo pred 50 godina. Stotine godina vladali su nad Istrom tudjinci, i to u jednom dielu, koji je bliže ostaloj hrvatskoj zemlji, vladao je Niemac iz Beča, a u onom drugom dielu Talijan iz Bnetaka (ili Mletaka, Venecije). Hrvati nisu imali škole, a kako je sve gospodsko bilo talijansko, Hrvat nije mogao biti nikakav službenik, nikakav gospodin, — ako nije postao odmetnik i izdajica svoga naroda. Jedino popovi — to su bili Hrvati, jer pop u Istri baš mora znati hrvatski, kad se sv. služba božja i kod oltara obavlja u starom hrvat-

skom jeziku u krčkoj biskupiji. U takvoj zemlji, medju takvim narodom rodio se i odrasao Dinko Vitezić, a izškolao ga brat Ivan, koji je poslie postao biskup na Krku.

To je bila sreća, što mu je brat bio biskup, i to hrvatski biskup, koji čita misu hrvatski. Dinko se izškolao, postao u Dalmaciji činovnik (jer je i Dalmacija spadala pod Beč, kao i Istra), — ali nije postao odmetnik, nego se uhvatio u narodno kolo s dalmatinskim Hrvatima onoga vremena, s Pavlinovićem i Klaićem, koji su se baš u ono doba digli proti Beču i Talijanu i počeli tražiti, da se Dalmacija sjedini s Hrvatskom. Radeći tako za narod dodje i na glas, tako da je god. 1873. bio izabran za zastupnika u bečki sabor. Tu je on prvi počeo braniti naše istarske Hrvate proti talijanskoj i njemačkoj nepravdi. Dok Vitezić nije došao u Beč, — nije se gotovo ni znalo, da u Istri ima Hrvatâ i da bi i oni htjeli živjeti. Vitezić je prvi doveo u hrvatsko kolo „najmladju hrvatsku sestru", — t. j. Istru.

Razumije se, da talijanska i njemačka gospoda nisu baš liepo gledala Vitezića, kad je znao grmjeti proti njim, — ali ipak su ga pustili u miru, i nisu mu službe oteli sve do god. 1884., kad je u bečkom saboru žestoko udario na Talijane i Niemce, koji Talijane brane, samo da nas priduše.

Kad je Vitezić probio led, bilo je lakše mladjim istarskim Hrvatom, koji su pošli njegovim tragom, kao što su: Spinčić, Laginja, Trinajstići i t. d. Trinajstići su pače njegovi rodjaci, koje je on i izškolao.

Osim toga Vitezić je odredio posebne novce — do 80.000 Kruna — za školanje svojih rodjaka. Zna on, da narodu treba učenih ljudi, koji će se boriti za narodno pravo. A u svome gradu Vrbniku sagradio je najviše na svoj trošak „Hrvatski dom". On je bio i prvi predsjednik „Družbe sv. Ćirila i Metoda", za koju ste već čuli.

Po svem tom zaslužuje starina Dinko Vitezić, da ga svaki Hrvat poštuje, i da mu zaželi još dugi srećni život. Stariji njegov brat star je već 93 godine, a starcu Dinku dao Bog doživjeti i stotu godinu života, a barem prvu godinu podpune slobode istarskih Hrvata!

Jedne misli ne mogu premučati. Vitezić je rekao, da je Istra najmladja sestra medju hrvatskim zemljama. Jest, ona je najmladja u kolu. Ali ima još jedna, koje još nema u kolu. To vam je tužno Medjumurje. Tamo živi sâm Hrvat, — a ne čuje se od onuda nikakav glas, nitko se ne miče, kao da je sve poumiralo. Izpod Talijana i izpod Niemca mogli smo se izkopati sve po malo, počeli smo se barem dizati, — ali u Medjumurju, gdje Madžar vlada, — tu se Hrvat ne može za svoju narodnost ni maknuti . . .

Kad će se Medjumurju roditi njegov Vitezić?! . . .

Politika.

Političke stranke. Već godine i godine govori se kod nas i piše: Hoće li se naše stranke složiti. Kad koji prosviećeniji Hrvat dodje iz kojega kraja u Zagreb, — prvo mu je pitanje: Hoće li što biti? *Narod zahtieva, da se složite!*

Hm! Narod zahtieva, narod hoće, — kao da je to samo tako, kao da se zagrebački vodje ne mogu složiti samo od prkosa. Mnogi zbilja tako i misle. A nije tako. Reći ću vam o tom samo njekoliko rieči.

Kaže se, da sloge nema zato, što toga ne će ovaj ili onaj vodja, recimo: ne će Mazura, ne će Frank, ili ne znam, tko još. I mnogi misle: Čim bi se ovaj ili onaj uklonio, — odmah bi došlo do sloge. Mnogi su to tražili sad od Franka, sad od obzorašâ: Neka se „povuče", neka se povuku, — da ne smetaju.

Ali nije tako. Prosudite n. pr. ovo: Glavni „obzoraši" već su stariji ljudi, pa su mnogi mislili: Sve će dobro biti, kad ovi poumiru, jer će „obzoraške" stranke nestati. A kad tamo, — došli su njeki mladi ljudi, koji su tek škole ostavili, i bili su proti svemu i vikali na „pravaše" i na „obzoraše". Ali malo po malo počeli se i oni medju sobom svadjati, a za kratko ih je sviet počeo dobro razlikovati govoreći: „Gle, bome su ovo mladi „obzoraši", a ono su „stekliši"! Čovjek bi po tome mislio, da nikada ne će nestati tih „obzoraša" i „pravaša", nego će uviek ostati te dvie stranke proti trećoj „madžaronskoj".

To ne bi bilo ništa čudno i neobično. Englezi su prvi političari, pa oni već preko dviesta godina imadu iste stranke, i to samo dvie: jedni su „tori", drugi „vigi" *(tories i whigs)*, i ove dvie stranke drže vladu — sad jedna, sada druga, a da bi kakva nova jaka stranka nastala, toga nema.

Vi možda pitate: Kako je to? A to vam je posve naravski. Ako je koji narod slobodan, t. j. ako nad njim ne vlada drugi narod, onda je posve naravski, ako ima samo dvie stranke: jednu zadovoljnu, a drugu nezadovoljnu. Oni, kojima je dobro, koji su mirnije naravi, pak su uza to još njekako finiji i prosviećeniji te znadu, što može biti, a što ne može, — to su zadovoljnici, to je „konservativna" ili „starovjerska" stranka; oni pak, kojima je zlo, a uz to su nagle naravi, a možda i manje prosviećeni, to su nezadovoljnici, „liberalci" ili „slobodnjaci". Ako slobodnjaci nadvladaju, onda su starovjerci nezadovoljni novotarijama, pak gledaju, da sruše liberalnu vladu, — i tako se liepo mienjaju.

Tako je u Englezkoj, gdje vlada sloboda. Ali kod onih naroda, koji imaju nad sobom tudjega gospodara, tu obično ima još i treća stranka, to jest *vladina*, koja hoće ono, što joj se zapoviеda: ona samo sluša i služi. I to je naravski. Davno se već zna, da nema tako loše vlade, koja ne bi našla još lošijih ljudî, koji ju drže i brane.

Gdje ima više od tri stranke, tu može biti dvoje, i to: ili taj narod nije dozrio, nije zrio (ili zrel), pa ni sâm ne zna, što hoće i kako bi iz svoga zla izišao; ili — tomu narodu sjedi za vratom više neprijateljâ, koji gledaju, da sebi stvore stranku, koja bi za njih radila.

Za nas Hrvate ne može se reći, da nismo zreli, pa da ne znamo ni sami, što hoćemo i kako bi se izbavili iz svoga zla. Mi nismo narod od jučer. Mi imamo svoju politiku i svoje političare već tisuću godina. Svi puti i načini, kako bismo mi izašli iz svoga zla, — to je već prorešetano, to se sve znade, pa se samo pita: Reci, na koju ćeš stranu! — A što kod nas imadu više nego tri stranke (vladina, obzoraši, pravaši i čisti), mora tomu biti kriv onaj drugi razlog, t. j. da nas mame i zovu na više strana. Kažu, da tako i jest. Naši nezadovoljnici, t. j. opozicija — uviek su, kažu, bili od dvie farbe: jedna „crno-žuta", koju je mamio Beč, i jedne „zelena", koja se je proti Beču oslanjala i zaklanjala za Peštu. To su ove opozicije jedna drugoj sto puta i pod nos bacile i radi toga se i svadjale.

Po svem ovom vidite, da su svagdje prave stranke samo *dvie*, zadovoljna i nezadovoljna. Ovakve se stranke nikako ne slažu, a i ne mogu se složiti po onoj: Sit gladnu ne vjeruje. Zato, kad stranke počnu jaukati: „Složimo se!", to je znak: da to nisu prave stranke, nego da su nesložne ili samo od prkosa i neznanja, ili zato, što ih drugi mami; a to je znak: ili da narod i njegovi vodje postaju pametniji i zdušniji, ili da traže nove pute i prijatelje (mjesto starih, koji su ih varali). Obično je ovo i jedno i drugo. A tako je, čini se, sada kod nas. Hrvati postaju pametniji, pa više ne pr-

kose jedni drugima, a traže i druge pute i prijatelje, da se izbave iz zla. Ako je zbilja tako, možemo biti zadovoljni.

Sviet.

Kako si veliki narodi razdieliše zemlju. Medju velike narode spadaju Rusi, sjeverni Amerićani (govore englezki), dalje: Englezi, Niemci, Francezi, Japanci, Kitajci, a turaju se medju velike i Talijani. Kitajci istom protiru oči, da vide, što se to oko njih dogadja; Japanci se samo spremaju na vrat na nos za veliki rat, i tako su si sviet podielili Englezi, Rusi, Francezi, Amerićani i Niemci. Englezi zahvatiše najviše, i to skoro jednu četvrtinu cieloga svieta. Onda dolaze Rusi, koji imadu jednu šestinu, onda Amerićani i Francezi, od kojih svaki ima po jednu dvanajstinu cieloga svieta, a Niemci jednu četrdesetinu.

Englezki kralj imade pod sobom oko 50 milijuna Engleza i oko 300 milijuna svakojakih drugih naroda, koji govore više od sto jezika. Ruski car vlada nad sto milijuna Rusa, nad više od deset milijuna Poljaka i nad 20 milijuna drugih naroda. Sjevero-amerićka republika (Sjedinjene Države u Americi, ima oko 85 milijuna stanovnika, a s otokom Kubom i s filipinskimi otoci preko 90 milijuna. Francezka republika ima u Francezkoj 40 milijuna Franceză, a po ostalom svietu 55 milijuna svojih podanika. Njemački kajzer vlada nad 48 milijuna Niemaca, nad 3 milijuna Poljaka i nad 12 milijuna drugoga naroda, većinom afričkih crnaca.

Amerićani, Englezi i Niemci — to su prvi trgovci; Kitajci i Japanci najbolji su radnici i najnapredniji poljodjelci; Rusi i Francezi najbolji su ljudi. Tudji se narodi najviše bune proti Englezima i Niemcima, najmanje proti Rusima i Francezima.

Ruska i amerićka zemlja sva je na okupu, a i Francezima je njihova zemlja izvan Francezke dosta blizu. Ono, što ugrabiše Niemci i Englezi, po cielom je svietu rastepena, pak se vrlo teško čuva i brani.

Da je Hrvatska ostala samostalna država, pa da se naši djedovi nisu svezali s Madjarima, koji su zatvoreni u svojoj ravnici, — danas bi stalno imala toliko zemlje u svietu preko mora, koliko je ima mala Holandija ili zozemska, koja je tri puta manja od Hrvatske, pak ima danas tamo za Indijom sto put više zemlje, nego u Evropi sa 26 milijuna stanovnika.

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Trgovina.

Hrvatski domaći obrt — propada. Piše nam prijatelj: „Dana 22. ožujka bio je u Mitrovici sajam, i tom prilikom došao je na vašar neki Joca Petrović iz Bosuta i donio 3 razboja (ili stana za tkanje) na prodaju. Ali za sva tri dana sajma, ni jednoga prodao nije! A zašto? Evo zašto. Po sajmu šetalo se dosta ratarskih djevojaka, mladih žena, pa i gdjekoju babu vidio sam, koja nije prejurila 70 godina. Sve su te ženske razgledale Jocine razboje i svaka je po nešto rekla, ali ponajviše čulo se, gdje govore: „Eh, dobro bi bilo, samo da ja znam tkati!" Nu medju njima bilo je i takovih, koje rekoše: „Ta mani se razboja i takovih nakarada u sobi! Eno kod čivuta u dućanu dobit ćeš mnogo jeftiniji i ljepši bez (platno), nego što bi ga ti na razboju otkala." „Eto vidite, dragi gospodine, tako je!" „Ja ne kažem, da je J. Petrović izučen majstor, dapače on je seljak i samouk čovjek, ali su razboji ipak dobro bili napravljeni, kao što gdjekoji seljaci i dobra kolica i druge stvari za djecu naprave, pa donesu u Zagreb na prodaju. To sam doduše u našem zaslužnom „Domu" čitao, na kakvi način i od kuda treba da seljak krajcaru izbije, i to me je upravo nukalo, da ovo pismo napišem: kako seljak treba da se lati svakog mogućeg rada, da ne trči odmah u hambar, da za svaku malenkost ne prodaje odmah svoj žitak, kukuruz i t. d. Mi obrtnici, radnici i seljaci, mi smo većim dielom siromašni ljudi i nama valja paziti na svaku krajcaru, gdje da ju zaslužimo, i kamo da ju potrošimo; nu imade i takovih ljudi, koji misle, da krajcare nisu forinte i krune, ali uzmimo na pr. samo to: Sadašnje doznačnice i *Leveleze Lap* poskupili su samo za jedan filir, ali ti će filiri donieti s vremenom hiljade i hiljade kruna, a napokon i milijune".

„Žene, žene!... Jesu li vaši stari tako nosili svaki krvavo zasluženi novčić tudjinu u dućan, kao što vi?! Budete li tako dalje radile, tad Joca Petrović ne će više donijeti razboja na mitrovački vašar..."

Ne samo, da ne će, — to velim ja — nego će i sam pobjeći u Ameriku, a na njegovu djedovinu doći će tudjin...

Trgovina i promet u Zemunu, nikako ne može napried. „Dom" je već spomenuo, da je zemunsko gradsko zastupstvo poslalo u tom poslu pismo na hrvatski sabor. Hoćemo li pravo, to je pismo prava tužba na peštansku vladu. Zemunsko je gradsko zastupstvo dokazalo, da peštanska vlada baš ne dade Zemunu napried. Tu se potanko pripovieda, kako je Zemun htio velikim troškom od dva milijuna sagraditi veliko spremište za pregledanje blaga, koje se odvaža u tudjinu, i to bi bilo gradu na veliku hasnu. — Ali peštanska vlada nije dopustila, nego se sada blago, koje dolazi iz Srbije, Bugarske i Rumunjske, vozi čak u Peštu, i tamo se pregleda, mjesto da to bude u Zemunu na granici, kako je u redu i kako je po zakonu. Isto tako nisu u Pešti dopustili, da Zemun dade sagraditi veliku klaonicu za svakakvo blago, od kuda bi se gotovo meso vozilo u sviet, što bi opet bilo na veliku hasnu gradu i cieloj okolici. Još se tuže Zemunci, da se samo iz Zemuna ne može preko granice u Biograd bez velike putovnice ili pašuša, a drugdje se i iz Hrvatske i iz ciele carevine slobodno prelazi u sviet. Ljuto se gradjani tuže i na to, što im još nije dana odšteta za šume, koje su im oduzete, pa što je iz Zemuna maknut sudbeni stol i što se željeznički službenici, kad idu da što kupe u Novi Sad, voze badava, a kad hoće da što kupe u Zemunu, plaćaju kao i drugi putnici.

Nitko u zemunskom gradskom zastupstvu nije u sjednici bio proti tomu pismu i proti toj kao tužbi, pa je to podpisao i zemunski načelnik Kosovac, koji je ujedno zastupnik i na peštanskom i na hrvatskom saboru. Šteta samo, što načelnik Kosovac tako u saboru ne govori, jer on spada k većini, pak bi ga njegovi ljudi makar u čem poslušali, da se ljudski na noge postavi za hasnu svoga grada, kojemu je na čelu. Onda bi mu bio i na diku.

Zdravstvo.

Čuvajmo „drvo života". Jedan mudri francezki liečnik kazao je, da su pluća drvo, komu je koren u želudcu, i zato da se ne treba bojati za život, dok je to drvo zdravo. Koren toga drveta kvari se najviše žestokim pićem, osobito špirom ili špiritusom, od koje čovjek izgori, kad je mnogo izpije, a kad pomalo pije, samo se suši. Pluća se najviše kvare tim, ako se ugrijan čovjek nečesa hladna na-

pije, ili na hladno mjesto legne. Vi mnogi to i sami znate, ali za to ne marite, pak bolje pazite na svoje konje, nego li na svoju djecu i na se. Čitali ste već, da se nama Hrvatima rodi mnogo više djece, nego Švabama, ali nam to ništa ne koristi, jer od nikakve pazke djeca nam više puta padaju mrtva, kao muhe u jesen. Koliko samo nastrada mladih djevojaka, koje lete iz kola ravno na bunar, pa lievaj u sebe vodu, da te sve ledeni. A kad tako mladost nastrada, kažu ljudi, da je i samom Bogu žao.

Kupalište u Selcih, u hrvatskom primorju, otvoreno je dne 13. srpnja, pa nam prijatelj piše: „S toga se javlja svim Hrvatom, koji si traže zdravlja u kupalištima, neka dodju u Selce. U gostioni kod „Zrinjskoga" dobit će jeftino svu obskrbu. Madžara ne trpimo".

Što je nova doma i po svietu?

Revolucija u Hrvatskoj — ipak nije nastala, kako su se bojali „madžaroni". A evo, zašto su se bojali „revolucije?": Znate, da se Hrvati i Ugri pogadjaju za naše novce. Medju petnaest Hrvata, koji se s Ugrima pogadjaju, samo su dva zastupnika od opozicije: Vrbanić i Frank. Ova se dvojica ne slažu s većinom (a niti sami medju sobom!), pa je zato svaki od njih poslao Ugrima i svoj posebni glas (votum), a svi „madžaroni" zajedno jedan glas. Kad je Frank pročitao madžaronom svoj glas, rekli su madžaroni: Za Boga, — to se ne smije dati na javu! A zašto, za Boga? pita Frank. Za pet ran' božjih — odgovaraju madžaroni — to je tako strašno pisano proti Madžarom, da će se narod na Madžare pobuniti! — I zbilja — dugo se nije znalo, kakav je taj Frankov glas, dok ovih dana nije tiskan u jednih madžarskih novinah, a onda i u hrvatskih. Tiskan je od rieči do rieči, sviet ga je čitao i razumio, — i narod se nije pobunio. Ali kad se nisu Hrvati pobunili, pobojali se madžaroni, da će se pobuniti Madžari, jer ih Frank svojim glasom — vrijedja! Pa da se Madžari zbilja ne pobune, dali su madžaroni u novine izpričnicu, u kojoj kažu: da oni (t. j. madžaroni) nisu krivi, niti da hrvatski narod nije kriv, što Frank Madžare vriedja. O toj stvari mogla bi se napisati ciela knjiga. — Sve novine od opozicije hvale Frankov glas, a kude madžarone.

Iz Zadra dolaze dobri glasi. Sad je baš tamo sabor. (Dalmacija spada po zakonu k Hrvatskoj, ali sada još šalje za velike stvari zastupnike u Beč, a za manje poslove u Zadar, a trebalo bi, da šalje samo u Zagreb.) Hrvatski zastupnici iz Dalmacije govore ponajviše pametno i bez straha i tamo u Beču i u Zadru; ali ovako kao ljetos, već dugo nisu govorili. Prava je radost čitati, što o tom pišu velike novine. Najbolje je do sada govorio mladi zastupnik dr. Smodlaka. Taj je liepo i istinito kazao, da smo mi Hrvati prava rodjena braća sa Srbljima, ali da Srbalja nema u Dalmaciji ni jedna šestina, pa da zato oni ne smiju biti proti tomu, što se knjige za svu djecu zovu: *Hrvatska* čitanka. Ali Srblji vole nikakvo ime nego hrvatsko, — tako su proti imenu i misli hrvatskoj! Nije onda čudo, što se i s hrvatske strane čuje koja proti srbskomu imenu. — Najviše vriedi, što je taj odlučni zastupnik Smodlaka govorio proti bečkoj švabskoj politici, koja hoće u školama zatrti svaku pravu hrvatsku narodnu misao, pa od Hrvatâ gradi njekakve Austrijance. Još Smodlaka ustaje proti tomu, što se s učiteljima postupa kao s pandurima, i što se kazne učitelji, koji su otvoreni Hrvati.

Ali najljepše je u dalmatinskom saboru to, što su tamo svi Hrvati složni, makar se i tamo diele na tri stranke. Da su tako složni i odlučni zastupnici u zagrebačkom saboru, drugačije bi se držali i Madžari.

Po slovjenskom svietu.

Ruska se sad najviše brini, da ostane u prijateljstvu s Kinom ili s Kitajem. Vidi se to iz toga, što ruski car nije htio podpisati posebnoga ugovora, koji mu je ponudio car japanski. Za rusko prijateljstvo s Kitajem radi, kažu, najviše, neki knez Uhtomski. Taj je knez s današnjim ruskim carem Nikolom II. proputovao cielu Aziju, dakle i Kitaj, dok još Nikola nije bio car. Tu je vidio, kako u Kitaju poljodjelca svatko poštuje kao kod nas oficira, a do mudraca ili filozofa drži se toliko, kao da je kakav kralj. Taj Uhtomski govori i piše, da će na koncu ipak Kitajci biti najjači, jer su najpametniji i jer ih ima najviše. (Ima ih do četiri stotine milijuna, t. j. malo ne deset puta toliko, koliko svih naroda pod bečkim cesarom.) On kaže, da su englezki topovi i švabske puške kinezskoga gorostasa probudile, pa kad si taj protare oči, da će koga toga u Evropi zasvrbjeti ledja.

Poljaci pod bečkim cesarom u Galiciji) nisu više za prijateljstvo s Niemcem, t. j. nisu za „trojni savez", jer ih je dajč-kajzer ljuto uvriedio i pokazao se, da im je dušmanin. Sad je već stalna stvar, da će bečka vlada imati s njima sto neprilika, i da će se oni još bolje složiti s Česima. A tako i treba, da se slažu svi Slovjeni pod Bečom, jer nas Slovjenâ ima pod bečkim cesarom većina, pa da se složimo, ne bi Niemci i Madžari radili, kako rade.

Češki sabor stvorio je ovih dana takav zakon, po kojem se imadu urediti sve rieke, potoci i bujice u Češkoj, da narod više ne trpi velike štete od poplave. Za taj su posao već gotovi mnogi planovi i bečke je vlada dopustila, da se na to potroši 35 milijuna kruna. (Češki novci idu u Beč, kao i hrvatski u Peštu, pa Beč ipak i troši na Češku, a nama Hrvatima ne vraćaju iz Pešte ni ona 44 novčića od svake forinte za domaće potrebe, kako je pogodjeno.)

Još se u zlatnom Pragu gradi luka za brodove na rieci Vltavi, po kojoj će doskora ladje iz zlatnoga Praga ploviti čak u more do Hamburga.

Po tudjem svietu.

Protiv Englezâ dižu se Crnci u Africi. Englezi su dali kod sebe doma školati više mladića crnačkoga plemena iz Afrike. Dali su ih naučati i kršćansku vjeru po englezkom načinu. I ti su se ljudi vratili u svoju domovinu. Sad, kad su se izkrvarili Buri i Englezi, koji su i jedni i drugi Crncima bili krvni dušmani, — sad je došlo vrieme, misle ovi školani Crnci, da se osvete: nakupovali puška i drugoga oružja i spremaju se na boj. Vidjet ćemo, hoće li što biti.

Burski vodje, Bota, Devet i Delarey spremaju se na put u Evropu.

U Grčkoj ima još mnogo razbojnika i nikako ih ne mogu u red spraviti. To je na štetu i narodu, a i na sramotu državi pred tudjim svietom. Sâm kralj grčki stara se i napućuje, kako bi se tomu kraj učinio.

Za Armence (to su kršćani pod turskom vladom u Aziji) stala se je ljudski starati Francezka. Bog zna, je li joj pravo vjerovati, kad doma svoje kršćane onako bez obzira goni.

U Francezkoj vlada zatvara samostanske (kloštarske) katoličke škole i svakako pravi neprilika redovnicama. Kad se uzme na um, da francezki redovnici na svoj trošak školaju toliko djece, koliko i ciela država, — onda je zbilja čudno, što su

Francezi toliki protivnici katoličkim školam. Je li to sliepa mržnja na rimsku crkvu (jer i toga ima po svietu), ili imaju kakve druge razloge, ja to ne mogu razpoznati po onom, što novine pišu. Dvoje je ipak stalno i to prvo: da je takva nesloga i mržnja velika nesreća za narod, a drugo je čudno, što svećenstvo rimske crkve, koje već stotina godina naučava i odgaja toliko francezke djece, — nije svojim učenikom uzgojilo ljubavi ni poštovanja za rimsku vjeru i njezine poglavare.

Razne viesti.

Kardinal Ledohovski, rodjeni grof i Poljak, umro je ovih dana u Rimu. Bio je nadbiskup u poljskoj zemlji pod njemačkim kajzerom. U to je vrieme počeo boj izmedju lutoranske njemačke vlade i izmedju rimske crkve. U tom boju dopao je Ledohovski tamnice, jer nije htio slušati njemačke vlade, pa je dvie godine odsjedio u tamnici, — jedan nadbiskup! Kad je odsjedio tamnicu, papa ga je imenovao kardinalom i uzeo k sebi u Rim.

„Kajzer Vilim“ — već je svietu za špot i šalu, pa je bilo ovih dana strašne buke po novinah i po kancelarijah. A evo, što se je dogodilo: Ima mnogo Niemaca, koji se prezimenom zovu „Kajzer“, upravo tako, kako ima Hrvatâ, koji se prezimenom zovu Car. A i krsno ime Vilim nosi mnogo Niemaca. Dakle je lako vjerovati, da ima dosta ljudi, koji se zovu Kajzer Vilim, a nije teško vjerovati ni to, da koji Kajzer Vilim može upravo tako poludjeti i dospjeti u ludnicu, i iz nje pobjeći, kao i kakav drugi Huber Mihl, ili Majer Hans. I zbilja: Na poglavarstvo grada Praga dodje pismo: da je Kajzer Vilim pobjegao iz ludnice, pa neka ga stražari uhvate, ako ga gdje vide. Niemci se na to strašno ljute i zahtievaju, da se strogo kazni onaj činovnik, koji se je tako debelo našalio.

U Mlecih (u Veneciji, u Talijanskoj) srušio se nedavno glasoviti toranj (kula) ili zvonik sv. Marka, koji je sagradjen pred tisuću godina. Šteta je velika, ali nastradao nije nitko, jer se je za vremena opazilo, da toranj puca. Kažu, da su sagnjili stupovi, na kojima je toranj sagradjen, jer treba znati, da je čitav taj grad sagradjen u morskom mulju (blatu), u koji su pozabijani golemi stupovi, i to ponajviše iz naše Dalmacije, koja i jest za to gola. Dok su stupovi u vodi bili, bilo je dobro, ali kad se je poloj (naplava) osušio, iztrunuli su.

Za Bure su učinili nješto i zagrebački fijakeri (kočijaši) i to ovako: Za nikakve novce nijedan zagrebački kočijaš nije htio voziti englezkih častnika, koji su u Zagrebu bili i primali kupljene konje za Afriku. Čast!

Postradalo je preko 200 radnika u jednom rudniku u Džonstauau (Johnstown u američkoj državi Pensylvaniji). Postradalo je najviše naših ljudi! Jadnici!

Činovničke plaće snizit će se u Srbiji, a i onako su nizke. Drugdje se povisuju.

Englezkomu kralju Eduardu nije već tako dobro, pa se opet ne zna, kad će se kruniti.

Mnogi čekaju, dok u „Domu“ na zadnjem mjestu nadju onakvu opomenu kao za šalu. Ali jedanput se ipak mora reći: Šalu na stran!

☛ Broj 15. i 16. izaći će *zajedno* 28. kolovoza.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 15. | U Zagrebu, u četvrtak, 14. kolovoza 1902. | God. 3.

Onima, koji se boje i pandura.

Nedavno smo se razgovarali, kako smo mi Hrvati prepokorni i preponizni. Ali nisam svega rekao, pače niti polovice. Zato ćemo danas dalje.

Pandur — to je najmanji obćinski službenik. Svako selo ima svoga pandura, i to je svagda domaći čovjek, seljak. Posao mu je, da nosi po selu pozivnice i druge obćinske zapoviedi. Ne znam, kako još naš sviet kaže tim ljudima, ali svejedno, sad znate, što je to.

I takvoga, vidite, čovjeka boje se mnogi naši ljudi. I ne boje se samo njega, nego i drugih malih službenika (o velikima i ne govorim), kao n. pr. šerežana, stražara, žandara, pače i financa.

Baš za financa znadem jedan primjer, koji mi je u pameti još od djetinstva. Jedno popodne skupilo se u dvorištu jednoga seoskoga majstora više ljudi, pa se razgovarali. Taj majstor, mlad čovjek, bio vrlo nagle naravi, a uza to je mnogo držao do svoga majstorstva, tako da nitko prema njemu nije bio ništa, — on je bio prvi u svem. I sad u tom razgovoru bila je njegova prva i nitko nije mogao nad njega. Ja sam ga samo gledao, kako on — sve zabavljen svojim poslom — dobaci ovomu ovo, onomu ono, i svakoga već svojom riečju potuče i poklopi. „Ala, taj se baš ne boji nikoga, pa ni starih ljudi, koji tu sjede“, — mislim ja mali sjedeći tu medju ljudima. U to se pročuje, da su susjedu došli financi nješto radi rakijinskoga kotla (kazana), i u čas se sve ovo družtvo skupi kod toga susjeda pod sušom, gdje su financi pregledavali kotao. Nagrnuli ljudi pod sušu, iz daleka poskidali kape, utihnuli, — nitko da bi pisnuo. A onaj majstor stoji iza drugih, drži šešir u ruci nad glavom i sve se nadiže, da vidi i čuje, što se tamo radi, ali ništa ne govori. Financi su tamo nješto vikali i valjda svoj posao obavili. A kad su izašli — bila su dvojica — stane pred njih onaj majstor i sve još držeći šešir u rukama,

sav se zacrvenio kao malo diete, kad ga uhvate u kvaru, — stoji tako i pokorno sve rieč po rieč pita nješto financa. A taj financ — mlad lički momak, jedva su ga brci pošiknuli. Ja gledam i čudim se: kako taj, koji se nikoga ne boji, — stoji eto sav crven sa šeširom u ruci, pa niti ljudski govori, nego muca i penta, niti se ljudski vlada, a pred golobradim financom! U jedan čas — sav se promienio!

Dugo ja toga nisam mogao zaboraviti. Vidio sam poslie više puta takvu zgodu — i svagda sam se sjetio onoga majstora, kako sav crven sa šeširom u ruci stoji pred golobradim zelenim financom i sve se češe za šijom... Vazda sam na to mislio i dugo toga nisam razumio.

Danas razumiem. — Znate li onu pripoviest, kako se je medvjed, koji još nikada nije vidio čovjeka, — kako se je hvalio vuku, da se nikoga ne boji? A vuk mu rekao: „Ja se — veli — bojim eno onoga" — i povede ga na cestu, pa mu pokaže čovjeka, a medvjed odmah navali na čovjeka. Ali za čas vrati se medvjed k vuku — krvave glave i stane vuku pričati: kako je onaj tamo, t. j. čovjek, izplazio dugi bieli jezik izpod rebara i „stao me — kaže medvjed — lizati, ali tako, gledaj, da me je svega krv oblila! Jedva sam ti živu glavu iznio! Što mi nisi rekao, da ima onakav strašni jezik?" — „Nije to jezik — kaže vuk — nego sablja!" Od onda se i medvjed po malo boji čovjeka.

Tako vam je od prilike bilo i s našim narodom. Bilo je vrieme, kad se ni on nije bojao pandura, ni financa, ni žandara, a još manje drugoga koga, tko ne nosi oružja. Danas se boji, a nije težko kazati, zašto se boji. To ću vam u kratko kazati, a onda razložiti, kako se ne treba nikoga takvoga bojati.

Rekoh: Bilo je vrieme, kad se ni naš narod nije bojao žandarâ i t. d. Bilo je žandarâ, koji su tako i stradali, jer je narod dizao na njih ruku. Ali kad su poslije jednih žandara došli drugi, a možda i vojska, pa kad je onda stradao narod danas ovdje, sutra ondje, — onda je narod vidio, da ti žandari ne dolaze samo po svojoj volji, nego da ih njetko šalje, tko ih može i više poslati, tko može poslati i cielu vojsku. Narod je vidio, da pred pandurom i financom ne hasni nikakva molba, nikakav plač: on ništa ne vidi i ne čuje, on samo čini, — što mu se zapovieda. Kad je to narod vidio, počeo se za šijom česati i — bojati... Nije to nastalo na jedanput, nego sve malo po malo, ali sve to više i sve to jače. A nije tako samo kod nas, nego i drugdje po svietu, ali osobito ondje, gdje tudjinac zapovieda nad narodom i šalje mu žandare. Upravo je žalostno gledati, kako se narod u nekih krajevih robski vlada živući u strahu pred oblašću, — jer oblast — to je ona, koja šalje žandare, finance i t. d.

Oblast! A što je to oblast? — Kad vam to razložim, odmah ćete znati, treba li se bojati žandara i drugih takvih ljudi.

Zapamtite ovo: Nema oblasti, koja nije od Boga, t. j. samo je ona prava oblast, koja je od Boga. Evo n. pr.: Otac i mati imadu oblast nad djecom svojom, — to je od Boga; gdje vladaju dobri običaji i poštenje, stariji ima oblast nad mladjim, — i to je oblast od Boga.

„Aha! Ti misliš ono, kako su se kralji i cesari pisali: „po milosti božjoj cesar...""

Jest, i to mislim. Ima kraljeva i careva, koji su zbilja kralji i cari samo po milosti ili po volji božjoj: Bog je dao imetak i jakost njihovim djedovima i njima, i oni su bili jaki i mogući, pa su i nad drugima vladali i zapoviedali. Drugo je pitanje, jesu li zapoviedali po volji božjoj, — ali za to se sad ne pita. Sad se pita samo za ovo, pazite:

Pravu oblast ima samo onaj, koji nije nikomu drugomu odgovoran, nego samo Bogu, t j. svojoj duši i savjesti. Takvomu čovjeku možeš se i namoliti, ako si kriv: ako ti hoće, on će ti se smilovati i oprostiti, a ako ne će: — Bog mu i duša mu! — A žandar ti se ne može i ne smije smilovati; ne smije ti se smilovati ni predstojnik, pače ni sudac; jedan i drugi mora postupati po zakonu i po pravici, — pa makar i sviet propao! Oni ne mogu ništa preko zakona, oni nemaju svoje oblasti, — i zato im se ne možeš ni namoliti, niti se oni mogu smilovati, — ali zato ih se ne moraš ni bojati. Kako bi ih se bojao, kad su oni i sami sluge, i to sluge zakona i naroda.

Ali to je ono, što naš sviet još ne zna. Naš sviet još većinom misli, da današnja gospoda imadu svoju oblast kao njekada. Ta znate, da još ima svieta, koji gospodi nosi mito! Misli, da mu se može smilovati! Naravski, da se onda i boji, jer koga ti je moliti, toga nije srditi, nego mu ponizan biti! Ali opet treba priznati i to, da ima još po svietu takovih službenikâ, koji narodu vladaju, kao da imaju svoju oblast. I to narod kvari.

Ne bojte se dakle ni žandara, ni financa, ni pandura, ni nikakvoga službenika: sve su to, pa bili i na najvišem mjestu, — to su sluge zakona i naroda i nemaju nikakve svoje oblasti. A što mogu, — mogu po zakonu. Zakone pak kroje zastupnici, a zastupnike bira narod.

Jeste li razumjeli?

Hrvatsko državno pravo i — gnojnica!

Jest, i gnojnica, da prostite. Vi svi nešto malo znadete, što je to hrvatsko državno pravo, a što je ono drugo, — to znate posve dobro, pa znate i to, da to dvoje nikako ne ide zajedno; i ako tko ovo dvoje zajedno spominje, nikako se to samo po sebi ne razumije, nego to treba razložiti.

Ali prije nego što vam razložim, kako je njekomu palo na pamet, da zajedno strpa ovo dvoje: „hrvatsko državno pravo“ i — gnojnicu, ponoviti ću vam u dvie rieči, tri li rieči, što je to „hrvatsko državno pravo“.

„Hrvatsko državno pravo“ — to vam jedna misao, jedna želja, i to ovakva misao i želja: Svi Hrvati treba da se slože i sjedine pod jednom svojom vladom, i neka Hrvatu ne bude gospodar ni jedan drugi narod. A jer smo mi Hrvati već njegda bili velikim dielom pod svojom vladom, tako da nam nije gospodario nijedan drugi narod, i jer se mi nismo nikomu dobre volje predali ni prodali, imamo mi pravo, da se sami vladamo, da sami budemo imali svoju državu, hrvatsku državu, i zato se ona misao i želja zove: „hrvatsko državno pravo“.

Ovo je velika misao, i još više: ovo nije samo misao ovo je vjera. Promislite i prosudite n. pr. ovo: Ima čovjek siromah, koji je njegda bio svoj gospodar; nješto je kriv i sam, nješto i neprijatelji i protivnici — i on je malo ne sve svoje izgubio. Oni, koji su ga upropastili, prče se i koče oko njega i rugaju mu se, hoće da ga sramote, ponize i sasvim ponište. Ali ovaj se čovjek malo zamisli, a onda pridigne glavu veleći u sebi: Dobro, ja sam propao: Pa neka sam i sâm kriv, ali ja znam, tko sam i što sam! Ne ćete od mene dočekati, da vam se klanjam i pete vam ližem! Ne ću se pred vama poništiti.“ — Je li, da je to čovjek? Taj se može još i pridići, može svoju djecu u časti na noge podići.

Tako vam je to s hrvatskim narodom. Davno je već, što smo mi Hrvati došli pod tudju vladu, ali se naši djedi nisu poništili pred tudjinom, naši su djedi već pred dviesta godina pisali bečkomu cesaru, ocu Marije Terezije: „Mi smo slobodni, a nismo robovi! Mi smo imali svoje kralje, a ne ugarske, pa smo se dobrovoljno podvrgli ugarskomu kralju, ali se nismo podvrgli ugarskoj kraljevini“.

Ovako su govorili naši pradjedovi i naši oci, a ovako govore i pišu još danas mnogi Hrvati. Vi to dobro znate, jer je i „Dom“ o tome pisao. — Ali sve uzalud! Nama se je Hrvatima dogodilo, kao i onomu Kranjcu, za kojega se pripovieda, da su ga batinali, a on sve viče: „Ja se pak lje ne dam!“ On se ne da, a batine

padaju po njem! Tako i mi Hrvati dugo i dugo vičemo: Mi smo svoji, mi smo slobodni, mi imamo svoje pravo, — a sve nam naše uzimaju, slobode nemamo i drugi nam pravo kroje onako, kako je njima drago.

Mnogomu se i mnogomu čini ovo ne samo bez koristi, nego još i smiešno, a i štetno. „Dok mi Hrvati govorimo i vičemo: Mi smo slobodni, mi imamo pravo, — naši nam se protivnici smiju, što ništa ne možemo i svuda smo i svagda zadnji. A mjesto da vičemo i svojim se pravicama dičimo, mogli bi se primiti drugoga posla. Ta i onako nam sve to ništa ne koristi, niti tko pazi na to, što smo mi njegda bili, nego se gleda na ono, što smo danas. A danas nismo ništa. Radimo, da budemo nješto.“

I tako dalje, i tako dalje — govore i pišu njeki Hrvati, osobito mladi i najmladji.

Što ćemo mi na to? — Mi ćemo reći ovo: Nije čudo, što se i tako govori i piše. Istina je, da su naša gospoda mnogo godina govorila u saboru i pisala u novinah onako, kao ono i naši djedovi pred 200 godina, — ali bez hasne: nama je Hrvatima sve to gore. I da sve to čujete, što su njeka naša gospoda govorila, i da čitate, što su pisala, i to godine i godine sve isto te isto, a sve bez hasne, — dodijalo bi i vama još i više, i vi biste se okosili na našu gospodu još i više.

Sve je to tako i istina. Ali da tko upita one mlade prigovarače: „Pa dajte recite, što da radimo, kad nam ne dadete govoriti?“, — da ih tko upita, ne bi znali pravo odgovoriti, nego bi štogod bubnuli. Tako je jedan i ovih dana lupio u novinah: Kanite se državnoga prava, pa idite i uredite, kaže, svoju gnojnicu!

Ni to nije čudo, premda je i odviše nepromišljeno. To vam je, kao i ono: Goni čovjek konje, a niti on znade goniti, niti konji znadu dobro voziti. Pa što vidimo? Vidimo ovo: Jedan konj ide polako, a kočijaš odmah naglo iznenada užgi bičem, konj skoči i — potrga ham! — Baš tako i naši ljudi, — a svaki, i a ne samo naši. Gdjegod se počne prigovarati, s početka se previše prigovara. Umjesto da se kaže: „Ti si malo učinio“, kaže se: „Ti nisi ništa učinio“. Umjesto da se prigovori: „Nije dosta govoriti o državnom pravu“, odmah se kaže: „Pustimo to državno pravo, pa idimo da uredimo gnojnicu“.

Na ovu gnojnicu, koja je njekima milija od državnoga prava, — na nju ćemo se još povratiti (ne bojte se, — ne ćemo se zagaziti, jer je to samo gospodska gnojnica — na papiru!) A dotle čujte još ovo:

Krivo se prigovara našim političarom: da su samo govorili i

pisali. Ta za Boga: — ako ne će govoriti fiškal i političar, — tko će onda govoriti?! Govoriti i opet govoriti, pa pisati i opet pisati, — to i jest najveći dio politike. Neka naši madžaroni samo dobro govore i pišu Madžarom, — bome ćemo mi dobiti svoje milijune! Il zar bi trebalo s Madžarima na šake?! — Ne. Kad političar pametno govori i piše, — on radi: to je njegov rad i posao, a ne — gnojnicu uredjivati.

Ne, i opet ne: nije zlo, što su naši političari govorili i pisali, pa ako baš hoćete: i vikali o državnom pravu, — nego je zlo to, što i narod nije s njima govorio i uz njih vikao. Oni su bili sami, — i zato nam se čini, da su uzalud vikali. — Druga je stvar, zašto narod nije s njima vikao, i tražio „stare pravice“, ali o tom sad ne ću govoriti, nego idemo, da prostite, na gnojnicu.

Gnojnica je dobra stvar. I oni, koji o gnojnici govore, misle ovako: Neka narod radi i skrbi, pa će nješto imati; a kad bude nješto imao, lakše će se boriti proti tudjincu i protivniku. „Podignimo narod materijalno“ — rekla bi gospoda.

Ne ću vam dugo dodijavati, nego ću vam reći samo ovo: Poznam mnogo baš bogatih seljaka, krčmara, mesara, pa i gospode, — pa znate li, što ću vam reći! Reći ću vam ovo: Što su bogatiji, što više imaju, — to manje mare za svakoga bližnjega brata, za narod i za domovinu! To vam je živa istina. A kad je tako, — onda još njetko napućuje: Pustite državno pravo, pa idite i uredite svoju gnojnicu! Jest, pustite svemu mira i idite na svoju gnojnicu i kalite se u njoj, što vas briga za narod! . . .

Madžaronske „Narodne Novine“ dobro znadu, da se po ovakvoj gnojnici t. j. po nebrigi k njima dolazi, i zato su odmah pretiskale iz onih novina onaj nauk, koji uči, da treba pustiti mira hrvatskomu državnomu pravu, nego da se treba svom dušom baciti na gnojnicu.

Ali još nije dosta razgovora o toj stvari.

Liečnici na selu.

Poznato je, da gospoda slabo znadu, kako se na selu živi. Ali kad bi gospoda znala, kako se na selu umire, — mislim, da bi i njima život omrznuo! Kako se na selu umire, to od gospode zna samo seoski pop: On je jedini, bez kojega seljak ne umire i ne će da umre. Pop zna, — ali pomoći ne može, jer ne zna, a nije to ni njegov posao. Stalno znam, da mu se srce sto i sto puta na komade ciepa videći toliko stradanje i patnje, — ali, kako rekoh: pomoći ne može. Njemu ne preostaje drugo, nego da jadnoga patnika tješi obećanjem, da će ga muke minuti na drugom svietu te da mu patničku dušu preporuči milosti božjoj.

I tko nije nikad ništa vjerovao, niti se čemu nadao, neka dodje na selo, da vidi, kako se umire, — duša će mu se potresti i on će priznati: Jest, nije čudo, što taj sviet vjeruje barem onda, kad umire; nije čudo, što mu je njegov svećenik sve . . .

Ali nisam nakanio, da s vama sad jadikujem nad seoskim umiranjem te da vam bez koristi srce samo diram, da se sjetite ovoga ili onoga pokojnoga svoga patnika, pa da vam na srce dodje tuga. Ne to, nego mi je na pameti to, da zbilja već jednom treba početi i na to barem misliti, da ovakvo liečenje, kakvo je sada po selima, — da to mora prestati.

Glavna je i najveća neprilika u toj stvari ovo: Školanomu liečniku, t. j. doktoru — ne će se na selo! Gradovi su puni liečnikâ, tako da nemaju oda šta živjeti, — a na selu sviet pati i stradava, pa ni za skupe svoje novce ne može dobiti liečnika! To vam je živa istina. Pa i oni liečnici, koji primu službu obćinskoga liečnika, ne će mnogo puta da stanuju u onome mjestu, gdje je obćina, nego stanuju u obližnjem gradiću. Izgovaraju se, da ne mogu dobiti stana ni hrane i t. d. I to može biti istina. Ali je glavno to: To su gospoda. Njima se ne će živjeti medju seljacima. A ako liečnik stanuje malo podalje od mjesta, seljak bi se morao gotovo uništiti, kad bi ga htio pet šest puta dovesti u kuću: tako je to skupo! Pa se onda gospoda tuže, da seljak ne mari za liečnika! Ta kako bi mario, kad ne može mariti!? Neka je liečnik samo dva sata udaljen, — bez deset forinti ne ide u kuću, ako ide i za toliko! A više puta i ne hasni, da dodje jedan put, nego treba i pet, šest puta. A od kuda seljaku toliki novci, pa onda još ljekarije!

Ovako ne smije za uviek ostati, jer narod strada. Meni je poglavito na pameti ovo: Umire dosta ženâ u porodu i iza poroda, — a ne bi morale umrieti; umire previše male djece, — toliko previše, da je strahota, — a liečnik bi im pomogao; strada mnogo svieta od toga, što se u poslu rani, ili drugačije u svome poslu strada, — a liečnik bi im lako pomogao; napokon ima malih i nepogibeljnih bolesti, a narod od njih ipak previše pati i strada, a to opet samo za to, što nema liečnika.

Pa što ćemo? Hoćemo li čekati, dok liečnici postanu takvi, da će rado na selu živjeti i od srca svietu pomagati? — Na to bi se moralo dugo čekati. Uzalud je sve: gospoda su gospoda i njima je težko živjeti medju prostim svietom. Da im stanemo držati prodiku, — to bi bilo uzalud. Nego čujte, što mi je palo na pamet.

Gledajte naše popove: I oni su izučili „dvanaest škola“ kao i liečnici — doktori, pa ipak, gledajte: većina ih rado živi medju

svojim narodom, — nisu se tako strašno pogospodili. Istina je, to je i zato, što su župe i crkve rasijane i po selima, pa gdje je crkva, tu mora biti i pop; istina je i to, da je drugo kršćanska vjera i njezin nauk, a drugo je liečničtvo, jer kršćanska vjera baš zapovieda, da treba naučati neuke i proste ljude, a to su ponajviše seljaci; istina je i to, da se je svaki svećenik, pa i isti onaj najgori, dobrovoljno odrekao svega drugoga i svakoga drugoga gospodstva i dao se na to, da služi Bogu; on si je taj posao odabrao, da živi medju neukim prostacima. Ali ima i još nješto, a to je ovo: Svećenici su većinom — seljačka djeca. To su oni sirotani, koji su se iz milosti izškolali, to su oni gladni bogci, od kojih se mnogomu cieli život na licu vidi, da je patio već u utrobi materinoj i da je malo dobra u životu izkušao. To su oni, za koje su majke njihove, dobre naše, poštene, pobožne i mile seljanke ruke i oči k nebu dizale i molile: da im Bog dade dočekati dan, kad budu vidjele diete svoje „kod oltara". Jednom riečju: to su oni, koji su se kao seljaci rodili, pa će kao seljaci i umrieti. Ništa zato, što su nauvkli crnu halju i što su izučili mudre dijačke knjige: duša je njihova ostala vazda ista; srce je njihovo ostalo uviek i za uviek privezano uz narod, iz kojega nisu nikada pravo ni izašli, jer su iz škole odmah poslani na selo, medju svoj sviet. Jest, to su oni, — i zato su takvi, zato ne bježe u gradove, nego zadovoljno rade, živu i umiru medju svojim svietom; zato, — što su seljačka djeca. I da vam dalje bez potrebe ne govorim, kazat ću vam samo ovo, čemu se već i sami domišljate: Dok ne bude seljačke djece izškolano za liečnike, — seljaci ne će imati liečnika!

Ali ovo je tako velika i krasna stvar, da za nju nije dosta jedan razgovor.

Mali razgovori.

Život.

„Na hipu se život vrti" — pjevao je stari jedan hrvatski pjesnik. „Hip" — to vam je časak, tren, trenutak ili trenuće oka. „Na hipu se život vrti" — to znači: danas jesi, sutra nisi...

To mi je palo na pamet njeki dan, kad sam vidio u Zagrebu ne samo to, kako se ljudi žure i trče po ulicah pješke, nego i na onih kotačih, na „biciklu", pače na onom samovozu ili automobilu. Gledam osobito one na kotaču: poriva, gazi, muči se, znoji se — i leti, leti kao striela. „A Bože moj — mislim ja gledajući sve to — a kamo vam je sila? Kamo se žurite i paščite? Kamo vas tako naglo zovu, da se tako bojite, da ne zakasnite? Ta to sve leti, kao da je pamet izgubilo! Nisu li vam dosta noge? *Kamo se žurite?*... Vi svi skupa nemate kada da skupite pamet i da pogledate oko sebe, kamo to jurite! Ne ćete li se najedanput svi skupa naći u jami, i ne će li vam se svi ti kotači zaplesti i smotati?... Stanite, pazite! Ne vidite li, da ste eno jednoga prevalili i pogazili? Gledajte onoga, što se sam prevalio i udario glavom o kup kamenja! Stanite, osviestite se, — ta to teče krv! Sutra, ili za čas može poteći vaša!... Stanite!..."

Ne čuju. Ne čuje nitko, sve leti dalje. — To vam je današnji život u gradu: Sve se vrti na hipu. Je li to dobro, nije li, — Bog zna! Meni se samo čini ovo: Tielo, krv i meso — leti i vrti se, a duša puzi, miruje, spava i stenje. A njoj bi se htjelo u visine, gore do neba, do vedre one modrine; kao onaj orao, što se svake sedme godine digne do neba i desnim krilom zapara po nebu i od toga dobije snage opet za sedam godina te tako i živi trista godina, tako bi se htjelo i duši, da se digne, da pogleda u daljinu i kaže: „Stani, žurba i hitnja ne pomaže, jer naš put — nema kraja! Ne živimo časom, — živjet ćemo viekom"...

Dom i rod.

Narod se sve to više seli — jadikuju njekoje naše novine. Ali sad je, čini se, već kasno. O tome nema nikakve sumnje, da će se iz hrvatskih zemalja izseliti sve, što ne može živjeti, a na mjesto tih odseljenika doselit će se oni, kojima je doma još gore, nego što će im biti u Hrvatskoj.

Do nedavna su sve naše novine pisale proti izseljivanju, samo su madžaronske ponajviše šutjele. Ali kad već u njekim krajevima nije bilo gotovo momka za soldate, pa kad nije bilo ni radnikâ — izdala je vlada u Zagrebu naredbu, da treba malo bolje paziti na agente, koji ljude mame i vode u Ameriku, a novine još više pišu proti izseljivanju.

Više puta je i smiešno, što novine o tom pišu. Smiešno je n. pr. ono, kad tiskaju pisma, što dolaze iz Amerike od onih ljudi, kojima je u Americi zlo, — kao da bi svakomu u Americi moralo biti dobro! Još je smješnije, kad znadu pisati, kakve strašne bolesti dobivaju tamo naši ljudi, — kao da u Americi ne bi smjelo biti ni bolesti! Sve se kuša, samo da neukoga siromaha zadrže doma, gdje mu je zlo, a straše ga, da je drugdje i gore.

Smiešno je i ono, kad naše novine pišu narodu: Ne idi u Ameriku, narod će nam propasti! Ali o tom ćete naći više na drugome mjestu u „Domu".

Ali za to kako-tako, što je smiešno, — ali ovo je baš strašno, kad se dobro promisli: Ne dadu čovjeku živjeti, a ne dadu mu ni oda zla pobjeći! Razložit ću vam to u njekoliko rieči.

Mnogo našega naroda došlo je na prosjačku palicu poradi pravde ili procesa. Ja znam, koliko je narod i sam kriv, što se pravda po sudovih, ali je ipak živa istina ovo: Gdje su zakoni, sudci, fiškali i sve oblasti drugačije, nego što su kod nas, — ovakve pravde nisu moguće, kakvih ima kod nas.

A još više svieta tjera iz doma voda, koja davi polje i narod. Za sve ima novaca, ali za to, da se od poplave obrani narod, koji porez plaća, —za to nema novaca, a osobito ih za to nema u banskoj Hrvatskoj.

Ali glavno je ovo: Nije naroda upropastilo siromaštvo, nego su ga upropastili — novci! Novci su narod raztjerali po svietu! A do novaca je bilo lako doći, od kad imamo tolike banke, štedionice te od kad i seljaci imadu posla s mjenicom. Nemojte reći, da je narodu trebalo novaca! Narod bi bio upravo tako, i još bolje, proživio bez svih onih novaca, — samo da ih nije dobio u ruke! Ali od čega bi onda živjeli oni, koji živu od kamata! Nemojte ni to govoriti: „Da narodu nije trebalo, ne bi išao u dug." Nemojte! To su u dug išla djeca, čujete li: djeca su pravila dugove! Kad je zakon prepustio vlast u zadruzi djeci, lienčinama i svadljivcima, — onda su djeca postala

gospodari! A toj djeci bila je prva briga, da na ovaj imetak, što su ga djedovi priskrbili — uzajme novaca! A mogli su dobiti, jer su djedovi nešto stekli. A znate onu: Kad djeca i bedaci imadu novaca, onda kramari pazare!

Tako je to bilo. — A što bi nam trebalo sada učiniti, za to je moja pamet preslaba, da vam kažem.

Politika.

„Državno pravo i — gnojnica“. Da ne budem morao pisati još jednoga velikoga razgovora o toj stvari, kazat ću vam još ovo u kratko:

Znate onu: *Što čovjek čini, sebi čini.* — Na to nije mislio onaj, koji je napisao ono: Pustimo mira državnomu pravu, pa idimo i uredimo svaki svoju gnojnicu. Istina je: kad bi bile sve hrvatske gnojnice bolje uredjene, bilo bi to bolje, — premda nije stalno, ne bi li i onda tko drugi gospodario hrvatskomu narodu. Ali recimo, da bi onda i cielomu narodu i domovini bilo bolje, — to je moguće. No nikako nije moguće, da bi tko gledajući svoju neuredjenu gnojnicu ovako mislio: „E, zlo je narodu, zlo je domovini, krivo nam čine Madžari, — idem ja urediti svoju gnojnicu: bit će s tim narodu i domovini bolje.“ Ne, ljudi tako ne računaju, nego pomažu narodu i domovini *za to, da i njemu svakomu bude bolje.* I baš zato, što naš narod ne zna još prosuditi, koliko bi i njemu *svakomu pojedinomu* bilo bolje, kad bi domovini bilo bolje, — zato su naši izbori tako kukavni. Pitajte samo, ili sami prosudite: zašto su naši seljaci glasovali za onoga, a ne za onoga . . .

Ne, ne, gospodo, nije našemu zlu krivo to, što se naši političari previše tobože bore za „hrvatsko državno pravo“, a ne mare za gnojnicu! Nije to krivo. Nije krivo ni to, što narod tobože ne razumije, što je to narodna samostalnost. Samo tudjinstvom pokvareni mozak može to i pomisliti, da hrvatski seljak ne ćuti, što je to tudjinsko gospodstvo i jaram tudji. Ta ne znate li, da su se već *divlji* narodi do zadnje kapi krvi borili proti tudjincu?! A ne bi se hrvatski seljaci?!

Pa zašto se ne bore? — Zato, što ih u borbu za narodnu slobodu zovu i vode takvi ljudi, koji su narodu isto, što i tudjinci, pače možda još i gore, jer tudjinca ne vidi, a njih vidi, — premda to mogu biti najpošteniji, pače na mnogu žrtvu za narod spremni ljudi, pak većinom i jesu.

To je prava gnojnica, koju bi trebalo urediti, — ali to ne ide tako lako. Teško mi je bilo ovo i napisati, jer će mnogi viknuti: Gle, taj buni dobri naš narod na naše dične domoljube, koji su čitav život sproveli u borbi za narod, a on eto kaže, da su narodu takvi neprijatelji, pače i gori, nego tudjinci. (Ovo: da su „neprijatelji“, to će drugi dodati.) Ali ja još jednom pitam: Što će narodu biti bolje, ako sutra budemo imali hrvatske ministre mjesto madžarskih, — a sve će ostati pri starom? Ili mislite, — da će narod biti već tim zadovoljan, kad bude čuo *„gotovo!“* mjesto *„mehet“* na željeznici? . . . A mislite li, da je narodu svejedno i to, viče li se taj *„mehet“* ili ne? Varate se . . .

U ostalom meni bi najdraže bilo, kad bi narod bio toliko prosviećen, bi se više starao za svoju gnojnicu, nego za ovakvo hrvatsko državno pravo, za kakvo se bore naša gospoda. Kad na izbore ne bi došao *nijedan* seljak, — to bi bio znak, da je narod progledao . . .

Sviet.

Oružani mir. Najviše zla, što ga danas ima po cielom svietu, dolazi od toga, što se silni narodni novci troše na vojsku. Sve države povećavaju svake godine vojsku, nabavljaju nove puške, topove i brodove, tako

da još jedna nova puška nije boja ni vidjela, već se vojnicima daje druga! A sve se to radi, kažu, da se uzdrži mir! Dakako: Kad su svi tako strašno naoružani, svatko se boji početi svadju i boj, i zato je mir. Ali takav je mir strašniji od rata. To se već ne dade izkazati, koliko to stoji, koliki ljudi i konji dangube, koliko vojska dere odiela i obuće, koliko stoje puške, topovi, brodovi i t. d. i t. d.

Ali to nije sve. Kad bi narodi barem znali, proti komu bi trebalo u boj i tko je neprijatelj, — hajde de! Ali danas se ni to ne zna. Govorilo se i pisalo, da Rus i Francez skupa drže proti Niemcu, Beču i Talijanu. Ali eto nedavno talijanskoga kralja u Ruskoj, a ovih dana dogovarao se ruski car s njemačkim kajzerom. Što su ugovorili? Tko je s kim i proti komu? Narod daje za vojsku novac i krv, a ne zna, zašto.

Sve je to naopako, sve to dokazuje, da je narod danas svuda po svietu roblje, a da mu zapovieda i za nos ga vodi šaka izškolanih mudrijaša, kojima nije do tudjega života ni do tudje smrti, nego samo do sebe. A nije ni težko zapoviedati tomu ustrašenomu i neprosviećenomu množtvu, koje je tako djetinjaste pameti, da zaboravi na sve, čim samo vidi soldate u „glidi“ i čuje soldačku muziku: sve će izletjeli na cestu, zijati i trčati za muzikom.

Pa neka! Svietu je valjda sudjeno, da ne može doći k pameti, dokle ga čvrsto ne lupiš po glavi. Tako će biti i ova stvar: sviet će gledati i zijati na tê sve parade dotle, dok ne bude imao gaća, da izadje na cestu. Onda će mu se otvoriti oči i „bezgaćnici“ će početi klanje, — kao ono pred sto godina u Francezkoj.

Nauka, umieće i knjiga.

Knjigu o duhanu i pušenju napisao je liečnik Gundrum-Oriovčanin. Dobro je pročitati ju. Šteta, što je prevelika i preskupa (stoji 2 K 40 f). A dosta bi bilo, da je manja, a bila bi jeftinija, pa bi je više svieta čitalo. Ja vam u kratko kažem: Pazite kod pušenja. Ne mora se lula napuniti baš svaki put, kad vam na pamet pane i od navade. Zapalite u razgovoru jedanput, pa onda s njom za pojas! Čuvajte se osobito onoga gada — baguša. On je smrad i otrov, kojega čovjek za plaću ne bi u usta metnuo. Slušajte u toj stvari svoje žene.

Rat Hrvatâ s Madžarima — na papiru — i to vam je ciela velika knjiga (stoji poštom 3 K 80 f, a dobiva se kod „Dioničke tiskare“ u Zagrebu). Tkogod pročita, ili samo začuje štogod za taj rat, ne će se moći oteti ovoj misli: Madžari su se onda digli oružjem proti svomu i našemu kralju, bečkomu cesaru, a mi smo Hrvati ostali vjerni; do danas su Madžari postigli malne sve, što su htjeli, a Hrvati ostadoše, gdje su i bili.

Svaštice.

Ljudožderi — to su ljudi, koji druge ljude jedu. Učeno se zovu kanibali. Dugo se je vremena mislilo, da pravi ljudi ne jedu ljudskoga mesa, nego da su to nekakve nakaze, veliki divovi s jednim okom usred čela, s dugim repom i pasjim nosom i t. d. Danas se već stalno zna, da takvih nakaza nigdje na svietu ni nema i da su svi ljudi od jednoga jedinoga plemena, da su svi jednakoga izgleda, da su svi po Bogu braća. Kad se je to ustanovilo, bilo je težko vjerovati, da bi takvi pravi ljudi pri zdravoj pameti mogli ubiti čovjeka samo zato, da ga izpeku ili skuhaju i onda pojedu.

I mnogi se učenjaci primiše posla, da tu stvar prouče. Izprva su našli, da ljudožderâ ima samo kod posvema divljih naroda, koji nisu još ni dobri lovci, a kamo li bi bili poljodjelci, zanatnici i trgovci. Još su uče-

njaci opazili, da i ti divljaci jedu samo svoje neprijatelje, koje u boju ubiju ili zarobe. Ali poslie se dokazalo, da ljudsko meso jedu i takva plemena, koja si već svakojako znadu hrane pribaviti, pa još i to, da najvole jesti meso svojih prijatelja i rodjaka. Tako no otoku Nova Britanija domaći ljudi jedu svoje mrtve rodjake. Na otoku vojvode Yorkskoga kod plemena po imenu Duk-duk smije muž svoju ženu ubiti, čim opazi, da joj se ne će kod njega raditi. Mrtvu ženu skuhaju i onda svečano pojedu.

Najgori su ljudožderi Kanaci na Novoj Kaledoniji, pak stanovnici otoka Salomonskih i Fidžskih. (Svi su ti otoci oko Australije.) I u samoj Australiji (koja je nešto manja od ciele Evrope, a preko dviesto puta veća od banske Hrvatske) živi mnogo ljudožderskih plemena. Tako nekakvi Julongundi na iztoku u srednjoj Australiji imadu taj običaj, da muž pojede nekoje dielove tiela mrtvoj ženi ili djevojci, koju je volio, ili mu je bila u velikom rodu. U „Kraljevoj zemlji" (u Quenslandu) u sjevernoj i južnoj Australiji roditelji često pojedu novorodjenu djecu, a to zato, što misle, da će tako ojačati i duže živjeti. S istoga razloga stariji brat jede mladjega, a roditelji mu upravo trpaju bratovo meso u usta, samo da dobije što više njegove snage. Nekakvi Dajaci na velikom otoku Borneu pojedu obično svoje bolestne rodjake, ali samo onda, kad su strašno gladni. Mnogi putnici pišu, da kod nekih plemena starci sami mole djecu, da ih pojedu, samo da im ne budu na teret.

Sigurno je dakle, da je čovjek čovjeka počeo jesti u velikoj nevolji; ali i to je i stalno, da danas ljudi jedni druge žderu samo iz strašnoga i velikoga neznanja, i to za to, što ti jadnici misle, da će od čovječje krvi dobiti i svu jakost onoga čovjeka što ga pojedu.

I kod našega naroda ima još ljudi, koji vjeruju, da vještice djecu ubijaju i mjesto sebe daju smrti, da onda same dulje poživu. A ima i takvoga svieta, koji vjeruje, da mrtvaci postaju vukodlaci, pa da čovjeku piju krv. — Sve to za vještice (coprnice) i vukodlake — sve su to samo pripoviesti, koje dokazuju samo to, da se je još po cielom prosviećenom svietu sačuvao spomen na ono strašno divljačko vrieme, kad je čovjek čovjeku doista pio krv, trgao i jeo meso. Samo ne treba misliti, da su to radili *svi* ljudi, onako, kako svi vuci deru ovce. To je težko vjerovati, jer životinje od istoga roda jedne druge ne žderu: Mačka ždere miše, lisica zece; i t. d., ali mačka mački daje mira. A znate i onu: Vrana vrani oka izkopati ne će. Ili zar čovjek nije samo živina, nego i najgora živina?! Jest, ali samo onda, kad hoće da bude, kad je opak. Dobri ljudi, pa bili zadnji divljaci, stalno nisu nikad bili ljudožderi.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

U Zagrebu je ovih dana velika slava, što ju slavi hrvatsko pjevačko društvo „Kolo" radi toga, što se ljetos navršuje 40 godina, od kada se je to družtvo složilo. Na tu slavu doći će pjevačka družtva iz svih hrvatskih krajeva. Bit će tu pjevanja, govorenja i svake zabave. Blago onima, kojima to može biti!...

Madžari u Hrvatskoj nikako ne će da se vladaju, kako treba da se stranac vlada u susjedstvu. Tkogod ih vidi po našim kupalištima, tuži se na njih. Tako se tuže n. pr. iz Lipika. Krivi su tomu i naši ljudi, koji trpe i pomažu i takvomu gostioničaru, koji

ne poštuje u našoj zemlji hrvatskoga jezika. Kod nas n. pr. mnogi gostioničar i ne zna hrvatski, a zna njemački i madžarski, pa kad to Madžar i Niemac vidi i čuje, vlada se, kao da je doma, kao gospodar, — kad čuje svoj jezik. Drugdje tako nije. Ali doći ćemo i mi k pameti i sviesti.

Sabor u Zadru (u Dalm.), prije nego što se je razišao, glasovao je, da se kralju pošalje adresa, t. j. želje i potrebe naroda. Poslie mnogo vremena pišu u toj adresi dalmatinski Hrvati kralju: da je želja cieloga hrvatskoga naroda, da se sve hrvatske zemlje sjedine pod jednom vladom.

Vi znate, da Dalmacija spada po pravu i po zakonu k banskoj Hrvatskoj, — ili ako hoćete: banska Hrvatska spada k Dalmaciji. To je želja cieloga naroda, ili barem svih prosviećenih i poštenih Hrvata. Ali kako su se Madžari osilili, oni kažu i pišu, da ni Hrvatska nije svoja, nego da spada k Ugarskoj, tako i Dalmacija spada k Ugarskoj. Baš u naše dane mnogo su Madžari o tom pisali, da bi Dalmaciju trebalo sjediniti ravno s Ugarskom, a ne s Hrvatskom. Razumije se, da je to proti zakonu, t. j. proti nagodbi. Sad su dalmatinski Hrvati bili u neprilici: Ako hoće, da zazovu u pomoć zakon (t. j. nagodbu), — zlo, jer s tim zakonom nisu zadovoljni mnogi Hrvati. To je jedno; a drugo: Dalmatinski Hrvati vide, kako je u banskoj Hrvatskoj, i oni nikako ne žele, da i njima bude tako. Ne će im se dakle nikako tražiti od kralja, da Dalmaciju sjedini s banskom Hrvatskom. Ali eto nove neprilike, jer narod hoće, da se složi i sjedini pod jednom vladom. To žele i govore osobito oni zastupnici od stranke prava, a oni nemaju većine u zadarskom saboru, nego većinu ima „hrvatska *narodna stranka*". (I tamo ima stranka, koja se zove „narodna", kao i „madžaronska" u banskoj Hrvatskoj.) Nije bilo kud kamo, nego je narodna stranka složila takvu adresu, u kojoj se kralju daje samo na znanje: da narod *želi*, da se sve hrvatske zemlje sjedine. Tu oni kralja niti što mole, niti traže, niti kažu, kako bi to trebalo početi i urediti, — ništa. Ne kažu, ni to, koje su to hrvatske zemlje.

Ali kako bilo, — ipak je dobro, da kralj sazna baš od sabora te da i drugi sviet sazna, što je želja hrvatskoga naroda. Od tê želje, pa dok to bude gotova stvar, — još je daleko. Ali da će to ipak biti, to se vidi po tom, što se Madžari strašno ljute na tu adresu, a madžaroni im pomažu. Kako su madžaronske novine o tom kukavno pisale, o tom ću vam kojom zgodom još kazati koju.

Kotorani — to su skoro najjužniji Hrvati, kao što su Sriemci najistočniji. Kotoru je za plećima Crna Gora, kao što je Sriemu pred licem Srbija. Ali što se ne može reći za Sriemce, mora se priznati Kotoranima, a to je: da su vatreni Hrvati, kao što i Dubrovčani. Spominjem to danas radi toga, što je nedavno preko 500 Kotorana pohodilo hrvatsku svoju braću u Dubrovniku, a vodio ih je zastupnik Radimir. Bilo je tu pjesme, muzike i slave. Dobro je to, da se braća sastanu i dogovore za svako naše dobro. Split, Dubrovnik pa Kotor — to su ponajglavnija tri grada na dugoj našoj i kršnoj ali krasnoj morskoj obali dalmatinskoj. Uz hrvatsku misao treba da dobro stoje osobito Dubrovnik i Kotor, jer su najdalje i pomiešani s našom nebraćom Srbljima, koji ruju proti hrvatskoj misli, pa vole i Talijanu i svakomu nego Hrvatu. Ali budimo i mi ljudi i stojmo čvrsto za naše narodno dobro, pa će i oni doći k sviesti.

U Dol. Miholjcu bilo je njekakve bune, jer ljudi nisu htjeli da plate troška za regulaciju riečice Vuke i Karašice. Ja mislim, da bi se naša gospoda morala u to zamisliti, što u banskoj Hrvatskoj ima toliko „bune": strašna i žalostna nesreća u Sjeni-

čaku, gdje su pred njekoliko godina ubita tri činovnika, onda strieljanje u Bošnjacih, a ima toga i više. — Tomu bi se morao učiniti kraj, jer će nam sviet reći, da smo u Turskoj. — Drago bi nam bilo, da nam koji naš čitalac odanle napiše, što je to bilo, — ali sve liepo po istini.

I u Dugoj Resi je bilo „bune". Tamo ima njeka tvornica (fabrika). a kod nje njeki židov, koji je kazao, da voli ubiti 35 Hrvata, nego jednoga psa. Toga radi dočekalo je toga židova njekoliko radnika na cesti, pa su ga nalemali, što li, — i eto odmah „bune". Najlakše je stvoriti „bunu" u banskoj Hrvatskoj, kad su njekoji ljudi tako strašljivi, jer im je nemirna savjest. Možda bi nam i ovo htio koji naš prijatelj odanle potanko razložiti.

Po slovjenskom svietu.

Česi se opet pogadjaju s Niemcima u svojoj domovini. Najviše se tu pita za jezik: kojim će se jezikom služiti činovnici u službi (kod suda i t. d.). Niemci su tražili, da se Češka podieli na kotare, pa gdje ima više Čeha, tu neka vlada češki jezik, a gdje su u većini Niemci, tu njemački. Česi na to nisu htjeli pristati, jer to znači razdieliti domovinu.

U Galiciji se cielo ovo ljeto bune seljaci: ne će raditi velikašima (veleposjednicima) za onakvu plaću, kakvu su do sada dobivali. Posjednici zemljišta ponajviše su tamo poljski plemići i židovi.

Ovako, kao u Galiciji, rade već i seljaci u Ugarskoj, a moglo bi to doći i k nama u onim krajevima, gdje seljaci rade na tudjoj zemlji za plaću. Samo se treba postarati, da se ta stvar u nas mirno, pametno i bez krvi i zatvora svrši, — jer je u Galiciji bilo i mrtvih glava.

U Ruskoj je opet njetko pucao na jednoga ruskoga župana (gubernatora). Car je baš nedavno pustio iz tamnice zatvorene djake, a eto opet zgode, da se uzde pritegnu. To je u kratko vrieme već treće ubistvo.

Po tudjem svietu.

Talijanski kralj. bio je pred tri nedelje kod ruskoga cara. O tom su mnogo pisale talijanske i francezke novine, naviеštajući: da je i to opet dokaz, kako se Slovjeni i Romani slažu proti Germanom, t. j. Niemcem. I njeki naši ljudi o tom pišu i govore. Ja u to pravo ne vjerujem. Jer ako se mogu bratimiti Hrvati, Rusi, Srblji i t. d. s Francezima i Talijanima, zašto se ne bi mogao cieli sviet u ljubavi zagrliti? Sve su to petljanije i dogovori za otimačinu. Talijanski kralj ima za ženu kćer crnogorskoga kneza Nikole, a Nikola je bio „jedini prijatelj" pok. ruskoga cara Aleksandra. Po tom rodbinstvu počelo se je nešti plesti, i to nješto nepošteno. Čini se, da se snuje ovo, kako sam vam već rekao: Crnogorci su susjedi Arbanaskoj, a Talijani bi htjeli Arbanasku predobiti od Turske, pa bi im tu mogli pomoći Crnogorci; a Talijani bi opet pomogli crnogorskomu knezu, da dobije one turske zemlje, u kojih stanuju ljudi našega plemena i jezika, a grčkoga zakona, t. j. Srblji. A možda crnogorskomu knezu ne bi bilo krivo, kad bi dobio Kotor u Dalmaciji i koji komad Hercegovine. Razumije se, da bi svi Srblji bili za crnogorske i talijanske želje, pa ne bi prigovorili ničemu onomu, što Talijani rade u Dalmaciji, a osobito u Istri proti nama Hrvatima.

Sve je ovo zlo za nas Hrvate. Mi sebi nigdje ne znamo naći prijatelja. Crnogorci su „raskolnici", t. j. ne priznavaju pape, pa im je papa išao na ruku i popustio im u onoj stvari sv. Jeronima u Rimu. A mi Hrvati — kao svagda — praznih rukava!

Ruski car bio se ovih dana sastao s njemačkim kajzerom u ruskom primorskom gradu Revalu. Što su se dogovarali, to se ne zna. Jedne novine pišu, da su se dogovarali, kako bi dobro i potrebno bilo, da svi vladari svoju vojsku razoružaju i puste kući, a da samo nješto zadrže, što je potrebno, da se uzdrži doma red i mir. Težko je to vjerovati.

Pametniji Madžari pišu, da je sve to uzalud, što Madžari i njihova vlada na sve načine rade, da pomadžare Hrvate, Srblje, Slovake, Rumune i Sase u Ugarskoj. „Što ćete pomadžarivati, kad ni sami niste pravi Madžari, nego je na vama i u vama sve tudje! Tudjim jezikom govorite, tudjinska vam je i misao!" Tako pišu jedne novine. Ali uze sve to čuje se i u Hrvatskoj „mehet", a svuda piše „Kimenet", pa „nők-nők-vrak-nak", a debele madžaretine viču: „ečperc". Možda ih niste ni motrili: Svi su do jednoga debeli kao mesari. Dobro im je — u tudjoj zemlji, a ti moj Hrvate kupuj kartu za Ameriku!

U Turskoj — na sve strane buna: bune se Arapi u Arabiji, Jermeni (kršćani) u Aziji, pa Arbanasi, a najviše Bugari u Macedoniji. Turska vlada kao da je izgubila glavu, pa izdaje svakakve naredbe, kako treba u strahu držati narod. Sve to ne pomaže. Turska će opet nješto izgubiti, valjda najprvo Arbanasku.

U Sjedinjenim Državama američkim mnoge novine pišu oštro proti onim američkim generalima, koji u ratu na dalekim filipinskim otocima, okrutno ubijaju domaće ljude. Tako je neki general Smith u mjestu Samaru dao poubijati sve domaće stanovnike, starije od 10 godina.

Pošteni Američani stide se za tu nevinu krv, ali se izpričavaju tim, što tobože Filipinci, a osobito jedan kršćanski narod medju njimi, po imenu Tagali, nikako ne će da budu pod Amerikom. Tih Tagala nema ni toliko, koliko Hrvata, pa ipak se već sedmu godinu junački brane proti sjevernim Američanima, kojih ima 40 puta više. Američani su potrošili do sada na rat s Tagalima preko 3000 milijuna kruna, t. j. više nego što bi zagrebačka vlada potrošila za 150 godina na činovničke plaće i druge potrebe.

Proti Portugalcem bune se njihovi crnci. U 14. broju pisao je „Dom" o tom, kako su si veliki narodi razdielili sviet. Dugo vremena imali su i Portugalci mnogo zemlje po svietu, jer je pod njih spadala ciela Brazilija Ti su Portugalci primorski narod, ima ih nešto više od Hrvata, a i zemlja im je nešto manja od svih hrvatskih zemalja. Španjolci su njihova braća i susjedi. Od svega negdašnjega gospodstva ostala je Portugalcima u Africi zemlja Angola, koja je tri puta veća od ciele države bečkoga cesara, i u kojoj živi tri puta više crnaca, nego što ima Portugalaca u Portugalskoj. Bielih ljudi ima u Angoli samo oko deset hiljada. Ti su svi trgovci i vjerovjestnici (misijonari), a na žalost, svi su gotovo i mučitelji domaćega naroda. Dokazano je, da je mnogi bieli čovjek svoga crnoga brata sve od šale ubio, ili objesio, a u srdosti da ga je strašno mučio. Crncima je to napokon dodijalo, te se sada listom digoše na svoje tlačitelje. Dućane im popališe, a njih poubijaše. Nekoje novine pišu, da ih i izpekoše i pojedoše, ali tomu nije lako vjerovati, jer je danas već malo ljudoždera i medju crncima.

Razne viesti.

Englezki kralj ipak je ozdravio toliko, da su mu mogli postaviti na glavu kraljevsku krunu. Tu je bilo parade, — uh! A da je kralj bio zdrav, bilo bi i više. Kralj je okrunjen, ali on je ipak — bolestnik i nikakva kruna ne može mu dati zdravlja.

Skupoća u Zagrebu nastala je ovih dana radi toga, što je mnogo svieta došlo na slavu pjevačkoga družtva „Kola". Suho meso je n. pr. skuplje za 10 novč. po kilogramu. To baš ne bi smjelo biti. Za gostione je

poglavarstvo izdalo nalog, da se ciene jelu i piću ne smiju povisiti, jer će inače biti globe.

Sveslovjenska izložba priredit će se za dvie godine u Petrogradu u Ruskoj. To će dobro biti, da se Slovjeni medju sobom upoznadu te da se vidi, što znadu i imadu i bez Niemaca, židova i drugih svojih neprijatelja.

U Francezkoj se sve dalje zatvaraju katoličke samostanske škole, ali to ne ide mirno, nego tu ima i vojska posla, jer duvne (opatice ili „sestre") i fratri imadu i prijateljâ i to medju gospodom i narodom, pa se drže i skupštine proti toj vladinoj odredbi. — Po svem se vidi, da se francezka vlada boji, kad tako radi. Glavno će biti u toj stvari ovo: Ne samo katolici, nego ni oni mnogi Francezi, koji ne vjeruju ni u Boga ni u dušu, — nisu zadovoljni s republikom, t. j. bilo bi im milije, kad bi i Francezi imali kralja, a ne predsjednika, kojega biraju zastupnici. Toga se naravski boji sadašnja vlada, a ima se i za što bojati, jer ako se sve pravo prosudi, republikanske vlade imadu previše grieha na sebi. Ali nemojte mi na rieč vjerovati, dok vam ne razložim tu stvar, — ako bude potrebno. Ludo svakako radi francezka vlada, što si je sama priredila toliko neprilika u svojem domu, a proti svojoj djeci.

Dva učena doktora (t. j. liečnika), i to jedan Niemac po imenu Koh (Koch), a drugi Francez po imenu Garnô (Garnault) pravdaju se radi ove stvari: Može li se čovjek okužiti (natepsti) od blaščeta (vola, krave), ako blašče ima suhu bolest (sušicu). Koh kaže: ne može, a Garnô kaže: može. Da to i dokaže, ranio se je Garnô na ruci i na ranu metnuo mesa od bolestne sušičave krave, i zbilja se tu pokazala bolest. Ali Koh još ne vjeruje.

U ugarskom gradu Subotici, u kojem živi preko 40.000 (četrdeset tisuća) Hrvata-bunjevaca, protepla su gradska gospoda preko pet milijuna Kruna! Dva milijuna baš je nestalo, a nitko ne zna, kuda! Šest milijuna je razdavano, a da za to nitko nije znao osim onih, koji su tako liepo gospodarili. U računske knjige pisalo se i ono što jest, i ono, što nije — lagalo se, varalo se, i kako se već rade takvi posli. Sad je tamo iztraga od ministarstva, pa ćemo vidjeti, što će se dogoditi toj gospodi, — ali novaca svojih svejedno ne će narod vidjeti, pa neka slobodno svoj toj gospodi ogule kožu!

Nama je žao, što se to dogodilo baš u Subotici, za koju možemo reći, da je naša. Ali tako već jest u Ugarskoj: Reci samo, da si Madžar, i da Madžari sve dobro rade, — smiješ i ti raditi, što ti drago! — Bog zna, hoće li se naši ljudi tamo složiti, da grad dobije poštenu gospodu!

U Mlecima (u Veneciji), gdje se je nedavno srušio onaj toranj, još se sveudilj dalje ruše i druge zgrade.

„To nije pametno i dan danas se tako ne radi". A kako? — Čujte: U Bavarskoj odpustila je vlada jednoga činovnika zato, što ima previše — djece. „To nije — piše mu vlada — pametno, danas se tako ne radi!" Gotovo čovjek nebi vjerovao. Ali ja znam, da već i na selu ima ženâ, koje se rugaju trudnoj (nosećoj) ženi! — A drugi jedan Niemac izgubio je službu zato, što se oženio od nizkoga roda! A takve su misli i kod nas raširili.

Proti „Domu" radi se i ovo: Glavar jedne željezničke postaje, kad s drugom poštom dobije i „Dom", ne šalje ga dalje, kamo treba, nego ga baci kamogod, da sviet po njem gazi. To je vidio jedan „Domov" prijatelj i dao to u novine te sam tako i ja za to doznao. Hvala našemu prijatelju, samo ga molim, neka mi javi u pismu, gdje se je to dogodilo. Možda njekim ljudem ipak nije sve slobodno proti Hrvatom!

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 16. | U Zagrebu, u četvrtak, 28. kolovoza 1902. | God. 3.

Odkud Beču njegova moć.

„Dom“ često spominje bečku i peštansku vladu, a u 9. broju pod naslovom „Što će biti od malih naroda“ bio je cieli razgovor o tom, kako su pod Beč došli i pod njim ostali čitavi narodi. U tom je razgovoru i to spomenuto, da su se nekoji od tih naroda naime Belgijanci, Talijani i Madžari od Beča oslobodili.

Sad će „Dom“ razložiti ovo dvoje: Prvo, odkuda Beču tolika moć, a drugo, da li će u buduće ta bečka moć nama Hrvatom i ostalim Slavenom koristiti ili škoditi.

Najprije čujmo odkuda Beču negdašnja njegova vlast, s kojom je tolike narode pod sebe spravio.

Beč se njemački zove Vin (Niemci sami pišu Wien) a u knjigama se piše još i dugim imenom Vindobona. Vindi bilo je ime, kojim su dugo vremena Niemci zvali nas Slavene. Beč je dakle nekada nastao u našoj slavenskoj zemlji.

Ali ni u ona davna vremena nije naš narod u toj zemlji bio dosta složan, pak je za to već prije hiljadu godina došao pod vlast Karla Velikoga, onoga istoga, po kom se i danas jaki vladari zovu i pišu karli ili kralji. Taj Karlo Veliki vladao je Francuzom i Niemcem, koji su se uviek jako bojali divljih azijskih naroda Avara, Tatara, a kasnije osmanskih Turaka. Da svoje Niemce i Francuze, rieši toga straha, načinio je Karlo Veliki iz sve zemlje oko Beča vojničku granicu, kojoj je dao ime Istočna krajina ili njemački Ostmarke, kojom su poslie zavladali grofovi Habsburgi i nazvali ju Istočnim Carstvom ili Esterajhom. Latinski zove se Esterajh Austria, a tako i mi Hrvati velimo, da je Beč u Austriji.

Ta stara austrijska krajina čuvala je dakle najprije Francuze i Niemce a kad se ti podieliše, branila je najviše „sveto rimsko carstvo njemačkoga jezika“.

To carstvo zvalo se sveto, jer je mačem i ognjem širilo Isu-

sovu vjeru i jer je u tom „svetom" poslu uništilo milijune naše slavenske braće tamo oko sjevernoga blata ili Baltičkoga mora. Rimskim se zvalo to carstvo za to, jer je papa njemačke careve proglasio za prave nasliednike negdašnjih rimskih careva.

Te svete rimske careve biralo je oko deset njemačkih velikaša, koji su se zvali carski izbornici. Godine 1272 izabraše ti carski izbornici za rimskoga cara grofa Rudolfa od Habsburga, kojemu su potomci postali kasnije veliki vojvode u austrijskoj vojničkoj granici s glavnim gradom Bečom. Ti austrijski veliki vojvode bili su kroz pune 400 godina ujedno i njemački carevi, pak je po njima i Beč postao carski grad, poznat na daleko i široko.

Rimski carevi iz Beča osim jednoga jedinoga Josipa II, uviek su mnogo držali do papina prijateljstva, pak je za to papa vrlo često pozivao sav kršćanski sviet, da ide braniti Beč i Austriju od navala turskih.

Sad ponovimo i dobro pazimo: Beč je već 1000 godina glavni grad takove zemlje, koju u Njemačkoj i u Francuzkoj još pred malo godina držahu za njemačku krajinu i za živi zid kršćanske vjere i rimske prosvjete. U Beču je nekoliko stotina godina stolovao „njemački i rimski" car, prvi vladar kršćanskoga i prosvietljenoga svieta. Napokon nad Bečom izlievala se čitava stoljeća milost papina, koja mu je u pomoć dovodila tolike i tolike narode.

Eto dakle stara bečka moć izvire iz ovih triju vrela; Prvo: iz straha zapadne Evrope: (to su Njemačka, Francuzka, Holandija, Englezka i Španjolska) pred azijskimi divljaci, proti kojim je Beč imao biti nepredobitna kula; onda: iz veličanstva carske časti, koja se samo u Beču vezala s dostojanstvom pravih careva rimskih; i na koncu: iz zaštite rimskih papâ, koji su k Beču zvali i kupili sve susjedne narode, osobito male.

Kad to znamo, onda se ne ćemo čuditi, što Beč nije nikada pao u šake turskim Osmanlijama, kao što padoše Carigrad, Beograd, Sarajevo i Budim. Beč su naime branili i daleki Francuzi susjedni Niemci, a najviše smo za nj krvi svoje prolili mi Hrvati sa svojom braćom Srbima i Slovencima, Česima i Poljacima. Tako se i u školskoj čitanki pripovieda, kako je god. 1683. poljski kralj Ivan Sobjeski s junačkim svojim konjanicima oslobodio Beč, pod kojim se utaborio veliki vezir Kara Mustafa s tako silnom vojskom, da su pred njom drhtali u Rimu, Parizu i Londonu.

Ali sad bi mogao reći koji čitatelj: danas se turskih Osmanlija neboji nijedna carevina ni kraljevina; dalje: bečki cesar ne zove se više njemački ni rimski, nego austrijski i napokon: papu danas ne pitaju ni vladari ni narodi za svoju politiku, presahnuše

dakle sva tri izvora stare bečke vlasti, pa ipak Beč još drži pod sobom sve Čehe, sve Slovence, 7 milijuna Poljaka i Rusa i gotovo polovicu svih Hrvata, da drugih ne spominjem.

Ali tu se ne treba prenagliti. Bečki političari potražiše naime drugi izvor moći prije, nego stara tri presahnuše. Taj novi izvor bio je strah pred Rusijom. Čujte samo i sudite.

Sva borba s Turcima na Kupi i Uni, na Savi, Dunavu i Tisi ne bi bila sultanu dodijala, da strika Rujo sa sjevera nije Turčina potražio baš u njegovoj rodjenoj postelji. Rus je naime pošao za Turčinom u potjeru u sam Turkestan ili Turski stan, pa kad mu je oteo sve one daleke zemlje u Aziji, podsjekao mu je srčiku, te više nije imao od kuda dovoditi strašnih i krvoločnih svojih Tatara, Čerkeza i drugih Azijata.

Kad je Rusija maknula Turčina iz njegove kolievke, počne raditi oko toga, da ga protjera i iz Evrope, osobito iz Carigrada. Ali u to nastade u Rimu, Parizu i u Londonu veliki strah, da će tobože Ruska poslie Carigrada osvojiti svu zemlju do Beča i tobože zatamaniti kršćansku prosvjetu i slobodu.

To u Beču jedva dočekaše i od toga vremena bečkim političarima koristi strah pred Rusijom više, nego im je nekada pomogao strah pred Turskom.

Osim toga straha pred Rusijom koristila je Beču najviše francuzka i englezka bedastoća. Francuzi naime i Englezi mislili su, da se pod bečkom vladom govori samo jedan jezik njemački, a kad začuše za druge jezike i narode, povjerovaše Niemcem, da su svi ti na pol divljaci, za koje će tobože biti prava sreća, ako postanu Niemci.

Sad k tomu strahu i k toj bedastoći došlo je još neznanje i nas Hrvata i ostale naše slavenske braće. Hrvatski naime vodje i političari slabo su znali i marili za Čehe, Poljake, Slovake i Ruse, dapače više puta nisu marili ni za Slovence i Srbe.

O toj je stvari „Dom" već napisao jedan razgovor u 6. broju pod naslovom „Hrvati, vratimo se na pravi put", a sad treba kazati još samo ovo: U zadnje vrieme naša hrvatska politika tako je bila nerazumna, da smo si mi Hrvati mirne duše dali svezati oči, t. j. dali smo si zatvoriti pravo svoje hrvatsko more. Ta promislimo samo: Mi, koji živimo uz more od Trsta do Kotora, nemamo na njem nijedne hrvatske luke: na Rieci zapoviedaju iz Pešte, ostalo Hrvatsko Primorje je mrtvo, a dalmatinskoj Hrvatskoj i Istri vladaju iz Beča.

I jer nam tako svezaše oči, mi nekako obnevidosmo pa se nimalo ne razgledasmo oko sebe ni u ovaj čas, kad je sila Beču opet oslabila.

Rusa se naime boji danas samo Niemac, dok se Francuz s njim debelo sprijateljio, a rado bi i Englez s njime u družtvo. I što je manje straha pred Rusijom, to manje Beču pomažu stari njegovi prijatelji. Dapače Beču iz Pariza otvoreno poručuju: Boj se Prusa a ne boj se Rusa. Budi sretan, da su oko Tebe većinom sami Slaveni, koji će uviek biti s Tobom i za Tebe, ako ti budeš s njima i za njih.

Odkad je taj novi vjetar dunuo iz Pariza i odkad se bečki cesar prijateljski dogovorio s ruskim carem za nekoje velike političke poslove, počeše njemački političari ovako mudrovati:

Sada ili nikada treba Beč pritegnuti k Berlinu i predobiti za Njemačku barem polovinu austrijske carevine.

Taj plan, po kojem bi sva češka zemlja sa Zlatnim Pragom pak niže dolje, čitavo naše primorje s Trstom došlo pod njemačku vladu, zove se velika njemačka misao. Uz tu misao pristaje već i nekoliko milijuna Niemaca u našoj carevini i zato u Beču uzimlju nam Slavenom i ono malo pravice, što su nam već bili dali, da samo još više naših Niemaca ne pristane uz Prusa. Ali tu sad treba znati, da pod Bečom ima našega slavenskoga plemena 16 milijuna a Niemaca samo 8 milijuna, dakle za polovicu manje. I sad jaka ta slavenska većina počinje po malo dolaziti k sebi, te se već stotine naših ljudi pitaju ovako: A zar smo mi za Beč prolili toliku krv zato, da nas sad sve skupa kao sužnjeve dovede pod prusku sablju?

A mnogi se pitaju još i ovako: A hoćemo li mi Slaveni i opet pojačati bečku moć, makar prije i ne dobijemo svih svoji pravica. Ali o tom će pitanju i biti drugi razgovor.

Kakav je pravi narodnjak.

Ima već ne samo medju gospodom, nego i medju seljačkim našim svietom takih ljudi, za koje se čuje i govori, da su veliki narodnjaci. Takvi ljudi vole, kako se ono kaže, kolo osobito kod saborskih izbora a i u mnogim drugim stvarima mnogo se pazi na njihovu rieč i na njihov primjer. I kad se dogodi, da koji takav čovjek okrene kapu t. j. da radi svoje koristi počme na jedanput drugačije govoriti i raditi, podje za njim obično i cielo selo, pa i čitava obćina. Takvih slučajeva bilo je na žalost već dosta po svoj Hrvatskoj, i iz toga se vidi, da nije svaki pravi narodnjak, tko viče „živila Hrvatska", „živio narod", kako nije pravi kršćanin, tko se samo ustima moli. Dapače ima i toga, da i mnogi gospodin, koji bi htio biti vodja cielomu narodu, i koji se iz vana gradi njegovim braniteljem, taj u duši taj isti narod prezire i u četiri oka ruži, baš kao što već ima takvih božjih

službenika — žalostna im majka — koji samo kod oltara Boga služe i samo s propovjedaonice o vjeri govore, a inače živu tako sramotno i rade tako sebično, kao da nisu nikada ni čuli za Isusov nauk: „budite sol zemlji i svjetlo svietu."

Treba nam se dakle i o toj stvari ozbiljno porazgovoriti.

Kadgod čujemo za kojega narodnjaka, bio on gospodin ili seljak, pitajmo najprije za to, kako se vlada k onima, koji od njega manje imaju ili manje znaju. Ako je prema njima odviše ponosit ili čak ohol, onda spada medju one, za koje američki „Branik" piše, da ljube domovinu, ali ne ljube naroda. Ako je opet s njima previše sladak i gladak i ako rado laska narodu, kad je u većoj množini, onda je to sinja kukavica, a i možda i sasvim pokvareno čeljade, koje laskanjem hoće narod za svoju korist predobiti, jer konji se žvale uzdom a ljudi — krst i dušu izlažem — sladkim i neiskrenim riečima.

Kad to znamo, pitajmo i gledajmo, kako se naš narodnjak vlada s onima, koji od njega više znaju ili imaju ili su nad njim u kakvoj vlasti. Ako ih samo hvali i ako im se preponizno i duboko klanja, onda je to siromašak i kukavica, ako nije veliki prefriganac, koji bi za svoju korist postao i izdajica. Ako ih opet rado ruži, osobito pred narodom, i onda ga se treba čuvati, jer je ili zla srca, ili kratke pameti.

Eto sad vidimo: Pravi narodnjak mora najprije biti pravi čovjek t. j. ne smije manjih od sebe prezirati niti im laskati, a većih od sebe ne smije se bojati, niti ih grditi. Ali to je samo temelj i prvo a nije jedino. Ta možda svatko od vas pozna takvoga „pravoga" čovjeka koji ipak nije narodnjak.

I zato treba još paziti na to, je li se kakav čovjek, ako je seljak, skrbi, da ima jaki dom, a ako je gospodin, da ima pravu hrvatsku familiju; pa onda bio gospodin ili seljak, brine li se za narodnu školu i za narodna društva: i na koncu da li kod izbora i obćinskih, i županijskih i saborskih glasuje otvoreno po svojoj duši i po svom uvjerenju.

Treba naime znati, da je u jakom seljačkom domu i u hrvatskoj gospodskoj familiji, pa onda u brigi za narodnu školu i za narodna društva i u sviesti za svaku izbornu slobodu, da je u svem tom prava naša narodna snaga, bez koje nećemo nikada ništa postići.

Ako dakle koji seljak rado viče „Živila Hrvatska" osobito kada se nakiti a dom njegov na očigled propada, nije to narodnjak nego propalica, a koji će možda u nevolji postati i izdajica. Ako opet kakav gospodin kod svake zgode piše i govori „dragi i mili moj hrvatski narode" a sa svojom ženom i djecom govori

sad njemački, sad talijanski, sad madžarski, onda je to licemjerac, koji će u narodnoj nevolji odmah i javno pristati uz tudjinca.

Ali da se netko hoće sav razderati za narod i za Hrvatsku a psuje hrvatsku školu govoreći, da nje baš ne treba za seljaka, onda je to divljak a nije narodnjak. Ali može se i to dogoditi, da netko dom svoj brani i djecu svoju hrvatski hrani i da ju rado u hrvatsku školu šalje, no da ne mari baš za nikakvo narodno društvo i za nikakvu narodnu slogu, onda je to nekakav čudak a nije narodnjak.

A da pravo kažem, ima i toga i to kod nas u Hrvatskoj na žalost baš i previše, da je netko pravi i iskreni narodnjak u svemu, ali kad dodje do izbora, onda vam počne govoriti, da on ne smije glasovati po svojoj duši, jer da bi mogao izgubiti ovo ili ono, zamjeriti se ovomu ili onomu. Takvomu treba ovako odrezati; Nesretni sine, a šta bi ti radio, kad bi trebalo za narod izgubiti glavu, kad ti je teško izgubiti jednu mušteriju, jednoga zagovornika, ili nadu na bolje mjesto, na bolju službu?

Ni takvima ne vjerujmo, da su pravi narodnjaci nego znajmo, da su to sužnjevi ili svoje žene, ili svoga gospodskoga života ili kakve druge strasti, da su jednom riečju nesretnici.

Skupimo sad sve i ponovimo: Pravi je narodnjak najprije i pravi čovjek, koji manjega uči, a većega poštuje a nikad nikomu ne laska nit' ga se ne boji. Zatim je pravi narodnjak u svom domu dobar gospodar, svojoj djeci hrvatski otac, svojoj ženi hrvatski muž, u selu i u obćini branitelj i prijatelj narodne škole i u svakom zboru i dogovoru zagovornik složnoga rada a ako je samo moguće i član pa i osnivač kojega narodnoga društva. Na koncu za pravoga narodnjaka izborni je dan pravi mejdan poštenja najveći narodni blagdan. Na taj dan ne oblači se samo ljepši kaput, nego se i sva pamet skupi i srdce pročisti od svakoga straha, i od svake mržnje, jer samo onda mogu usta glasno i jasno izreći ono, što hoće duša i što je pravo. Ele, da sad završim: Neka nitko ne misli, da je liepo paziti i ispitivati, je li drugi narodnjak, dok nisi sam takav. A kad je tko sam takav, onda njegov primjer jasno svietli na daleko, pa je u tom svjetlu i neukomu našemu čovjeku malo lakše razpoznati pravi put.

Kako to, da sve manje imamo, a sve više radimo.

Nije tomu tako davno što je u svakom našem selu bila barem po jedna zadruga, u kojoj je bilo najmanje petnaest, dvadeset duša a od toga pet, šest pa i više mužkih glava. A naši starci dobro pamte, pa ima toga gdjegdje još i danas, da je u jednoj zadruzi bilo petdeset i više duša, a medju njima kakvih petnaest, dvadeset odraslih mužkaraca.

U takvom družtvu nije bilo baš težko naći barem jednoga bistroga i prometljivoga čovjeka, i toga bi njegovi zadrugari obično izabrali za gospodara.

Evo sad sam odmah kazao, kakav mora biti, a kakav je u istinu i bio dobar naš seljački gospodar. Bio je bistar i prometan. Što te dvie rieči znače, vi svi lako znate.

Kad je gospodar bistre glave, pozna najprije dobro svoju družinu, svoje susjede, svoju zemlju, svoje blago i svaku drugu svoju i tudju stvar. Znate uviek svakomu družinčetu naći posla i to takvoga, koji je za nje, a znade i na to pripaziti, da se taj posao u istinu i ovrši. Znade pravedno prosuditi svačiju pogrešku, da uzmogne dobro pohvaliti a zlo pokuditi. To je sve znao naš sviet, pak se zato riedko dešavalo, da bi u našem narodu prazne tikve gospodarile. Naš je sviet u tom bio tako pametan i mudar, da je volio imati za gospodaricu bistru ženu, nego tokmasta mužkarca za gospodara.

Znao je naš sviet i to, da prometna pamet isto toliko vriedi kao i bistra misao. Zato se od dobra gospodara nije tražilo samo to, da liepo umije ravnati svojim družtvom, dobro razdieliti posao, pravedno pohvaliti i pokuditi, nego i to, da se umije na sve strane okrenuti, da zna dobro prodati i kupiti, svoj prirod i svaku svoju stvar zgodno i dobro prometnuti.

O tom ja ovdje ni ne govorim, da je pravi gospodar morao biti, pa da je i bio pošten čovjek, jer poštenja treba ne samo gospodaru, nego svakomu čovjeku, a bez poštenja nema pravoga življenja.

Složili smo se dakle u tom, da je njekada kod nas moglo biti i da je u istinu i bilo dosta dobrih seljačkih gospodara t. j. dosta poštenih, bistrih i prometnih seljačkih ratara.

Njetko će možda u čudu reći: Po tvojemu dobar gospodar treba da je samo pošten, bistar i prometan čovjek, a ne treba da je radin i štedljiv.

E, čekajte malo, nisam ja to rekao. Ali odmah priznajem i to, da nisam baš jako naglasio, da dobar gospodar mora biti isto tako radin i štedljiv, kao što mora biti pošten, bistar i prometan.

Gdje je naime malo veće družtvo, i gdje na tebe mnogo očiju gleda, tu se ne da tako lako razsipati, lako u ludo trošiti.

Kad je družtvo veliko, ne može se, ne smije se gizdavo nositi i prefino hraniti, jer to svakomu zdrava pamet kaže, da bi to bila

zadružna propast, kad bi kakvih deset, dvadeset žena metnulo na sebe svilu ili kad bi se dvadeset, trideset ili više želudaca makar samo svake nedelje napunilo kojekakvim finim kolačima i drugim oblizcima.

Eto, nekad je samo društvo i bez jedne rieči sililo, svoga gospodara, da čuva i štedi.

A o radinosti ili marljivosti negdašnjega gospodara ne treba za to mnogo govoriti, jer u zadruzi se nije baš nitko previše mučio, dakle najmanje gospodar. A naš je sviet i znao dobro prosuditi, da gospodar ne mora baš najviše rukama raditi. To se zna, da je morao prvi ustati a zadnji leći, skočiti sad ovamo, prigledati sad onamo, pa zato nije mogao mahati motikom ili kosom od zore do mraka.

A danas je baš sasvim drugčije i po cieloj hrvatskoj zemlji i dalje kod naše braće po govoru.

Seljački se sviet svuda porazdielio, i to tako, da se nisu samo velike zadruge razteple, nego je već teško naći, da bi bila i braća zajedno, ako im nije otac živ.

I tako je danas u hrvatskoj seljačkoj kući obično po pet, šest, najviše po deset duša, medju kojima su riedko i dva, tri odrasla mužkarca. Nego je tu obično samac čovjek sa ženom s više ili manje djece.

Gol čovjek u trnju i samac ratar na selu, jedno je te isto. Na sve se strane okrećeš, a odasvud te bode. Ako na jednom kraju primiš, na drugom ti izpane. Ako ovdje jedno otmeš, tamo ti možda dvoje propadne. Ako si u polju, nije ti u redu blago, ako si kod stoke, zapustio si njivu; ako posluješ oko kuće, slabo ti se vani pozna; ako izvan kuće služiš novac, može ti se kad se vratiš i krov nad glavom srušiti, i tako redom, na što god se dadeš, čega god se latiš, nemaš više od dvie ruke, a trebalo bi ti ih deset.

Tu bi se i najbistrija pamet pomela, tu bi i najjača volja sustala.

Pa tako i jest već svuda po našim selima. Radi se u zabuni, muči se više od nevolje, nego od koristi.

Radi se dva i tri puta više, nego se radilo prije, krče se živice i guštare, više se polja ore i vrta kopa, više se motikom udara i kosom maše, ali se ipak slabije gospodari.

Na mnogim se mjestima slabije i ore, jer nema dobroga voznoga blaga kao njekada. Ali o tom ne ću sada govoriti. Glavno je to, što čovjek samac, kad radi, toliko radi i tako se muči, da vrlo malo snuje i promišlja. Nema kad snovati i krojiti, kako bi mu se njegov trud bolje izplatio, a ako ima kada, nema za to

volje i da pravo kažemo, obično ni ne zna dobro smisliti, kako bi mu posao sretno izpao.

A ne treba se tomu ni čuditi. Danas vrlo često moraju gospodariti i mladi momci i dapače nejaka djeca. A od kuda će mladić sa osamnaest godina ili čak dvanaestgodišnji dječak, znati smisliti i skrojiti, kud bi što najljepše prispjelo u njegovo gospodarstvo, kad se toliko puta u čitavoj zadruzi medju desetak i dvadesetak odraslih mužkaraca nije mogao naći pravi gospodar?

I sad treba naći samo put i način, kojim bismo mladim seljačkim gospodarima samcima najprije kako tako zamijenili negdašnje zadružne gospodare, a s vremenom učinili od njih razumne izkusne a po tom i jake gazde. Ali to je tako velika stvar, da će ju danas sutra morati uzeti u ruke prava hrvatska narodna vlada i da će „Dom“ o njoj morati donieti još mnogi razgovor.

Kako živu Hrvati u Americi.

Jedne velike peštanske novine donesle su iz Nju-Jorka pismo, u kom ima o američkim Hrvatima vrlo žalostnih stvari. Te je stvari spomenuo „Dom“ u 13. broju, i zamolio na koncu dvoje američke novine („Branik“ i „Napredak“), da kažu, je li to istina, što peštanske novine pišu o Hrvatima. Američke radničke novine „Branik“ od 1. kolovoza odgovaraju „Domu“ tako liepo i pametno, da ono, što je glavno u tom odgovoru, „Dom“ eto preštampava ne samo za pouku seljačkom svietu, nego i za primjer drugim hrvatskim novinarom, da vide, kako se o svakoj velikoj stvari mora mirno i razborito pisati.

„Branik“ dakle odgovara Domu ovako:

Na pitanje, da li ima ovdje polovica našega naroda, koji pisati ne znadu, odgovaramo, da ima.

Po štatistici, koju sabira na izkrcalištih doseljenička oblast, dolazi Hrvata iz Hrvatske i Slavonije 40 postotaka nepismenih, a onih iz Dalmacije još i više.

Na drugo pitanje, dali je istina, da ovdašnji Hrvati nisu izučeni zanatlije, pak da za to moraju raditi najteže poslove, koje nijedan drugi narod obavljati neće, imademo odgovoriti ovo: Istina jest, da ovdje neima niti jedan postotak od 200.000 Hrvata, koji bi zanatlije bili. Do nedavno bili su skoro svi hrv. doseljenici kod kuće seljaci, nu u zadnje dvije godine počeli su se u većem broju doseljivati zanatljijski radnici iz Hrvatskih zemalja, a u zadnjih njekoliko mjeseci taj broj vrlo raste. Mi znamo, da, tako rekuć, danomice dolaze ovamo zanatlije svih struka. Najviše ima zidara i kamenoklesara gotovo sve sami Primorci i Istrijanci.

Ti su radnici ovdje vrlo dobro organizovani, pak zato je i plaća jedna od najboljih što je ovdje radnici dobivaju, jer zidari služe na dan do 4 dolara (dvadeset kruna), kad je radnja prostija 2½ do 3 dolara. U gradu St. Louisu, imade toliko hrv. kamenoklesara, da imadu svoju posebnu hrvatsku Uniju (strukovno družtvo) koja kao hrvatski odsjek pripada velikoj, zajednici kamenoklesara.

Svi Slaveni (osim Čeha), onda Talijani i Magjari obavljaju ovdje najteže, a po tome i najslabije plaćene radnje. Dok ovih naroda ovdje nije bilo, radili su Niemci i Skandinavci. Ali čim su se ovi ovdje udomili, upoznali se sa zemljom, ovim narodom i usisali nješto okretnosti ovoga naroda, te se dadoše polagano, ali sigurno, u trgovinu i u razna poduzeća, a kod toga su računali na onu „Svoj k svomu", računali su da će njihovi zemljaci kod njih kupovati. Tako se i dogodilo.

Ali je na taj način vlastnicima talionica i drugih najopasnijih, najtežjih i najslabije plaćenih poduzeća radnja pomanjkalo radnika, pa su onda kapitalisti poslali u Evropu svoje agente i to u Poljsku, u Madjarsku i medju južne Slavene. Tako su došli ovamo ovi narodi a medju njima i Hrvati i ovdje se latili radnje, koju su dobiti mogli, a ta je radnja najtežja i najslabije plaćena, a k tomu često i vrlo opasna. Ali za 20 do 30 godina bit će Hrvati u Americi sasvim drugi narod, nego su danas, ako i nebude naš narod još onda ono što su danas Niemci, Česi i Skandinavci, koji dodjoše u Ameriku bolje podkovani od nas.

Treće pitanje jest ovo: da li je istina, da su preko polovice američkih Hrvata pijanice i zločinci, da se svaki peti razpita sa ženom. Na ovo imamo odgovoriti ovo: To nije istina.

Za pijanicu mi držimo takovog čovjeka, koji zanemari sebe i svoju obitelj i dok novaca ima, pije i ništa ne radi. Ovakovih ne ima mnogo medju američkimi Hrvati.

Kad bi u Hrvatskoj tako malo bilo takovih pijanica, košto ih ovdje ima, onda bi to za našu domovinu bila velika sreća. No izlika je to, da mnogi, žalibože premnogi, radje dadu za piće, nego li za novinu ili knjigu. Da se češće razpitaju Hrvati, koji su dugo u ovoj zemlji, a za ženu imadu Amerikanicu, kojoj je razpit toliko, koliko Hrvatu promieniti cipele, to mi vjerujemo.

Na četvrto pitanje, da li tri četvrtine hrvatske djece ne znadu već ni rieči hrvatski, odgovaramo ovo: Od one hrvatske djece, koja su se ovdje rodila, istina je da tri četvrtine hrvatski ne znadu. Osobito je to kod onih, čija majka nije Hrvatica, Ona djeca, koja hrvatski znadu govore hrvatski samo sa roditeljem, koji englezki ne zna. Kad odrastu ne će nikada hrvatski govoriti. Da se to zaprieči bar donekle, treba hrvatske škole i hrvatske

crkve, koje će djecu odgojiti u hrvatskom jeziku i kad odrastu, predati je hrvatskim družtvima i novinama. Hrvatskih crkvih imamo njekoliko, ali hrvatske škole uz crkvu još ne imamo nijedne, jer ovdje gospoda svećenici ne imaju vremena brinuti se za školu, pošto tjeraju „hrvatsku politiku" pravdanja, klevetanja i razdraživanja naroda.

Da li Amerićani mrze Hrvate? Na to pitanje velimo ovo: Rodjeni Amerikanac drži jedino sebe za podpunoga čovjeka. Njemu sličan je samo još Englez. Ali sve ovo nije niti izdaleka nalično onoj narodnostnoj mržnji, kakova je u Europi, naročito u Austro-Ugarskoj monarhiji.

Svakoj je narodnosti ovdje slobodno govoriti svoj jezik, podizati škole u svom jeziku, razvijati i nositi javno svoj barjak. Hrvatska narodnost ima ovdje tisuću puta veću slobodu i više prava razvijati se, ako hoće Hrvati, nego u . . . Amerikanci uviek će postupati dostojnije i čovječnije sa Hrvatom kao s čovjekom nego s njim u domovinini postupaju ona hrvatska gospoda domoljubi koji ljube domovinu ali ne ljube naroda.

Eto sad smo čuli svu gorku i žalostnu istinu, koja nas to jače peče, što manje možemo pomoći braći odovuda iz domovine. Tu se opet vidi, da nama Hrvatima nema druge pomoći, nego da školovani ljudi počmu neuki i zapušteni narod učiti svemu, što dobro znadu, i braniti barem od onakve neprilike, proti kakvoj se može pomoći sa znanjem i sa zakonom. Ali da to već jednom bude, morat ćemo se svi skupa priljubiti k svomu seljačkomu svietu, bez kojega ne bismo imali liepe naše domovine, nego tužnu pustoš ili tudjinsku zemlju.

Mali razgovori.

Život.

Največe blago. Po našim selima o blagu se mnogo priča i sanja i malo ima naših ljudi, koji ne bi vjerovali, da se na taj i na taj dan tako i tako može izkopati čabar škuda ili dukata. Ima doduše i takvih, koji se znadu našaliti i reći: jest, da, može se izkopati blago, ali motikom na polju i lopatom na vrtu. Ali nekako mi se čini, da nestaje takvoga svieta, koji bi za najveće blago držao — svoju rodjenu djecu. Ne bilo nikomu zamjera, ali baš je to ružan običaj zavladao, da je mnogom ocu, pa i mnogoj materi djeteta manje žao, nego da oprostite krmčeta.

Znam, da će netko doviknuti, da je i tomu krivo sve veće siromaštvo. Ali ja velim, da nije, jer gledajte kako i niema stvar svoje mlade prigrinja, a ja toliko puta čujem i vidim, gdje kršteni stvor svoj porod odhranjuje najviše kletvom i batinom.

Dom i rod.

Opet stari jadi. U posljednjem broju „Dom" je javio, da će se u Zagrebu sastati pjevačka družtva iz svih

hrvatskih krajeva. I sastaše se. Došlo je tu preko hiljadu pjevača i ti su ostali na okupu puna četiri dana. I kroz cielo to vrieme samo se pjevalo, svakojako zabavljalo, jelo, pilo i nazdravljalo. I to pjevalo se najviše domovini Hrvatskoj; zabavljalo se preko polnoći, jelo i pilo baš gospodski, a nazdravljalo se i današnjem banu i današnjoj vladi. Pa ipak su njekoji mudrijaši govorili i pisali, da će ta pjevačka zabava neizmjerno pomoći našoj hrvatskoj misli, da će pomoći ujediniti i osloboditi sve Hrvate. A ipak svi znamo i vidimo, da od pjesme ne niče nijedan klas pšenice.

O, i pjesma je krasna i plemenita, ali kad se pjeva s motikom ili srpom u ruci, ili kad se njom u večer hladi krupni znoj poslije težkoga rada cieli dan. A pjevati četiri dana, pa još k tomu kazati, da je to veliki rad za narodnu prosvjetu, to je očita danguba — na narodni račun.

Još treba spomenuti, da u čitava četiri dana nije nitko ni za punim stolom spomenuo seljaka mučenika, ali se zato nazdravljalo lijepim gospodjama, od kojih mnoga hrvatski samo pjeva, dok njemački govori, a madžaronski radi.

Politika.

Dualizam Da dobro razumiete, prvi veliki razgovor pod naslovom „Odkuda Beču njegova moć", čujte i dobro zapamtite, što je to dualizam. Tako vam se zove dioba naše carevine na dva diela — a „duo" i znači dva — na jedan dio, u kom za sada gospodare Niemci i na drugi, u kom dosada vladaju Madžari. Jednomu je tobože glavni grad Beč. Drugi dio radi bi Madžari pritegnuti k Pešti. Pred svietom Madžari govore i pišu, da je ova druga polovica čisto madžarska zemlja. Ali to nije istina i to se protivi zakonu. Protivi se zakonu i to, kad se govori i piše, da je Dalmacija ili Česka u Austriji. Jer evo šta je istina i šta je zakon.

Austrija se zovu samo dvie male zemljice na Dunavu i to jedna je gornja Austrija, a druga Doljna, i obadvie su manje od današnje banske Hrvatske, ako i imaju više stanovnika. Isto je tako proti zakonu pisati, da je Hrvatska u Ugarskoj, a nezakonito je i ludo kazati, da je u Madžarskoj. Po zakonu je ovako: Ugarska i Hrvatska dvie su posestrime kraljevine ili dvie države družice, koje se još zovu zemlje krune sv. Stjepana. Svaka ta zemlja i država ima svoj posebni glavni grad i svoju posebnu vladu. *Skupnoga glavnoga grada nemaju,* nego je u Pešti samo za nekoje poslove skupna vlada i skupni sabor.

Sve ostale zemlje pod bečkim cesarom zovu se kraljevine i zemlje *zastupane* na carevinskom vieću. To se vieće ili taj sabor sastaju u Beču. Ni Beč nije dakle glavni grad ni dalmatinskim Hrvatima ni Slovencima, ni Česima, ni galičkim Poljacima ni galičkim Rusima. Pazite sad dobro: Carevina bečkoga cesara nema niti dvaju imena niti dvaju glavnih gradova, kako bi tobože morala imati po dualizmu. A nema zato, jer u njoj živi više naroda, od kojih svaki ima svoj glavni grad: mi Hrvati Zagreb, Slovenci Ljubljanu, Česi Zlatni Prag i t. d. Dakle ni ona dioba ili dualizam medju Niemcima i Madžarima nije mogla čitavih naroda uništiti i pretopiti u Niemce ili u Madžare, Doduše obično se govori i piše Austro-ugarska carevina, kao da bi tu bila samo Austrija i samo Ugarska, a mnogi zakoni vriede samo za jednu ili samo za drugu polovicu carstva. Ali uzmite na pr. deset ili dvadeset kruna u papiru i vidjet ćete na jednoj strani madžarski, a na drugoj njemački napis. Ali gledajte dobro, pa ćete na „madžarskoj" strani vidjeti državni pečat ili grb s krunom, i gle, taj pečat nije madžarski nego hrvatsko-ugarski. Jer one tri glave, od kojih se dolnjoj vidi samo polovica, pak one kocke u desnom kutu i ona dva poteza na lievoj strani s kunom i sa zviezdom iznad prvoga poteza, to je državni pečat kraljevine Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, a ona četiri poteza s dvostrukim pravoslavnim križem, to je pečat stare moravske države, a danas državni znak Ugarske. Eto i po samom pečatu na novcu baš se jasno vidi, da su Hrvatska i Ugarska dvie jednake države pod zajedničkom krunom.

Ako isto tako dobro pregledamo „njemačku" stranu, vidjet ćemo doduše na njoj jedan jedini pečat: naime dvoglavoga orla s krunom, ali to nije pečat austrijski, nego rimski s jednom glavom na istok k Carigradu, a s drugom na zapad k Rimu. Osim toga nije samo tu njemački napis, nego i češki, poljski, maloruski, talijanski, slovenski, hrvatski (srbski) latinicom i ćirilicom i rumunjski. Jasno se dakle vidi, da osim Niemaca ima pod Bečom još šest drugih naroda (Hrvate, Slovence i Srbe treba računati zajedno).

Dualizam načiniše Niemci i Madžari prije 35 godina, a kad opet dodje do toga, da se po zakonu promieni vlada u cielom carstvu, dobit će i svi ostali narodi svoje pravo. Ali krivo napisah: ne će narodi prava svoga dobiti, nego će si ga predobiti narodnom slogom. Jer po onomu, što se samo dobije, hrdjavo se živi.

Sviet.

Tko će na koncu zavladati trgovinom cieloga svieta. To pitanje muči velike trgovce američke, englezke, i njemačke. A evo zašto ih muči: Američki radnik traži za dan i pet dolara to jest dvadeset kruna, a englezki radnik ni ne gleda na plaću, koja je manja od deset kruna na dan. Francezki pa i njemački radnici malo su jeftiniji, jer i svaki trhonoša hoće da zasluži barem pet, šest kruna na dan. A gle u Japanu, u Kini i u Indiji ima sva sila radnika, koji su zadovoljni na dan sa šakom riže za deset filira. Za to se nije nitko brinuo, dok Japanci nisu za ovih 30 godina naučili svu američku, englezku i švabsku mudriju. Tih Japanaca ima preko 40,000.000 (četrdeset milijuna), a živu na tri velika i na mnogo manjih otoka, koji su svi skupa deset puta veći od današnje banske Hrvatske. Sad Japanci imaju već jaku vojsku s najboljim puškama i topovima, velike ratne brodove, i što je glavno, na stotine tvornica svakojake robe. Ta je roba vrlo jeftina, jer su jeftini i radnici, pak je sad počela dolaziti i u Evropu, a iz Azije sve pomalo goni svu tudjinsku robu.

Japanske novine pišu, da se i Kinezi moraju dobro oboružati i da se sva Azija mora podići na noge i protjerati „biele vragove", kako tamo zovu biele ljude. A kad to bude, da valja jeftinom azijskom roobm poplaviti cieli sviet, i s vremenom postići, da svi bieli ljudi budu azijski nadničari.

Jedan japanski list napisao je to ovako: Svietom neće zavladati onaj narod, koji bude imao najbolje puške, i topove i najviše vojske, nego onaj, koji će imati i najokretnije prste i najskromniji želudac.

Tako se eto počinje velika Azija groziti Evropi, od koje se već i Amerika sasvim odtudjila. Te grožnje najviše se boji Niemac i Englez, koji ne mogu živjeti od svoga roda, ni od svoga poljodjelskoga rada. I videći obojica, da su Amerikanci od njih mudriji, a Azijati okretniji i prometniji, baciše se obadva na Afriku. Ja tamo ujarme sto milijuna najzapušćenijih ljudi na zemlji, sto milijuna kukavnih crnaca.

Narodno gospodarstvo i zdravstvo.

Obrt i trgovina.

Prva sveslavenska izložba u Petrogradu. Možda se koji čitatelj „Domov" sjeća na hrvatsku izložbu u Zagrebu prije jedanaest godina. Ta je izložba bila vrlo liepo uredjena i na njoj se pokazalo, što hrvatski narod zna i što ima i što bi mogao imati, kad bi se sve ono popravilo, što se propraviti mora. Na toj izložbi bilo je najviše stvari iz gospodarstva, pak onda svakojakih narodnih nošnja, kojima se domaća i tudja gospoda nisu mogla dosta načuditi. Na tu izložbu došlo je na tisuće i tisuće hrvatskoga svieta i gospodskoga i seljačkoga, a kad su u Zagreb došla na tu izložbu i hrvatska braća iz Dalmacije, bilo je to takvo veselje, da su od radosti plakali i takovi ljudi, za koje se već mislilo, da nemaju srca za narod ni za domovinu. Tu je izložbu onda priredilo gospodarsko družtvo u Zagrebu a pomogla je nešto i vlada.

Takve izložbe priredjuju osobito Česi svake godine u mnogim gradovima, pak še i tim mnogo pomaže i češkoj trgovini i češkoj narodnoj misli.

I sad evo radostnoga glasa: U Petrogradu složila su se dva velika družtva, da za dvie godine priređe u Petrogradu prvu sveslavensku izložbu. Pri tom će im još pomagati i rusko ministarstvo od novacâ.

Ovih je dana bio u tom poslu u Zagrebu jedan mladi ruski književnik, koga su ona dva petrogradska družtva poslala u sve slavenske gradove, da se svuda dogovori, što bi se i kako bi se dalo izložiti i pokazati svemu svietu, da se i slovjenski narodi bude i da napreduju. Taj je Rus u Zagreb došao iz Krakova, Lavova, Sofije i Beograda, a otišao dalje u Ljubljanu i u Zlatni Prag. Slavenska braća svuda su ga, pa i kod nas, liepo primila i obećala mu, da će se pobrinuti, kako bi se za dvie godine u Petrogradu izložilo i pokazalo sve ono, što imadu najboljega, i najvrednijega Česi, Poljaci, Slovaci, Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari. Na toj će izložbi Rusi dakako voditi kolo, a ruske i druge slavenske novine već se sada raduju tomu, kako će se braća liepo moći upoznati i složiti. „Dom" će o toj stvari još i više pisati a možda će smisliti i to, kako bi i on pomogao, da se kod te zgode i mi Hrvati što bolje pokažemo.

Poljodjelstvo.

Dosta je kod nas zemlje, ali je malo ruku, koje bi ju znale obradjivati. Naš je sviet počeo upravo jaukati, da je previše naroda, a premalo zemlje. Ali to nije istina. Pripazite samo, tko se najviše tuži da nema zemlje. Obično takvi negospodari, kojima drač raste i u vrtu, a onda još prosudite ovo: U Zagorju, pak u gornjoj Posavini i Podravini mnogo je više naroda nego u slavonskoj Hrvatskoj i u negdašnjoj banskoj krajini. Pa ipak u ovo zadnje vrieme narod se u gornjoj Hrvatskoj počeo nekako otimati, dok u doljnoj Hrvatskoj propada i bježi pred tudjinom, makar da imade dosta baš plodne zemlje. Nije dakle u Hrvatskoj zlo baš od toga, što je tobože previše naroda, nego od toga, što se narod rastepao i svoj svojim zavadio, što se svuda muče i pate gospodari samci, kako „Dom" razlaže u velikom razgovoru pod naslovom „Kako to, da sve manje imamo, a sve više radimo".

Novčarstvo.

Banke za osiguranje. Sigurno ste već na kojoj kući vidjeli limenu pločicu s nadpisom „Croatia" ili „Slavia".

Ta „Croatia" i ta „Slavia" dvie su vam banke za osiguranje proti vatri a kod Slavie se može osigurati još i proti drugoj nesreći. To vam je ovako: Procieni se kuća ili koja druga zgrada pak se onda od hiljade plaća 8 Kruna svake godine i ako stanje, ne daj Bože, izgori, nadoknadi banka svu štetu.

A odkuda banci novci? Od onoga, što svake godine plaćaju oni gospodari, koji ne izgore. Iz toga se vidi, da je banka sve jača što se više ljudi osigura.

„Croatia" i „Slavia" danas su već tako jake, da mogu i najveću štetu lahko nadoknaditi. „Croatia" je hrvatska banka, (Croatia znači „Hrvatska") a Slavia češka. („Slavia" znači slavenska zemlja.)

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Madžarska zastava u Hrvatskoj. Neki zajednički uredi, na primjer financija, izvjesiše dne 18. ovoga mjeseca kao na kraljev rodjendan i madžarske zastave. Hrvati opozicionalci na nekim mjestima tomu prigovoriše kao na primjer u Gospiću u Lici a u Nikincima u Sriemu netko je po noći madžarsku zastavu skinuo, razderao i spalio. Bilo je radi madžarske zastave nemira i u Daruvaru i u Lipiku. Sad o tom dosta pišu madžarske novine, i zahtievaju od naše vlade, da najstrože kazni svakoga, tko bi dirnuo madžarsku zastavu.

Tu sad treba znati, što o toj stvari kaže zakon. Po zakonu i to po 62. paragrafu zajednički poslovi poznaju se po tom, što za nje služi zajednički hrvatsko-ugarski državni pečat ili grb, o kom se govori u malom razgovoru pod naslovom „Dualizam". O zastavi *nema u zakonu ništa*, nego jedino paragraf 63. odredjuje, da se na peštanskom saboru ima vijati i hrvatska zastava, kad se tamo razpravljaju zajednički poslovi.

Hoće li dakle Madžari, da se madžarska zastava *po zakonu* **mora** u Hrvatskoj vijati, treba čekati, dok Hrvati na takav zakon pristanu. Dosada je u Hrvatskoj zakonita samo crveno-biela-plava hrvatska zastava i samo tu hrvatski uredi moraju izvješavati a zajednički uredi ne moraju izvješavati nikakve. A ako hoće kakvu zastavu izvjesiti, onda to mora biti dakako hrvatska zastava. Pojedini ljudi ili privatnici mogu izvjesiti zastavu kakvu hoće, ali oblasti imadu pravo, odstraniti takvu tudju zastavu, radi koje bi mogao nastati nemir i nered, ili koja im se čini sumnjivom. Još treba znati, da je državni pečat ili grb važniji nego zastava, pak je valjda za to u nagodbi i odredjen za zajedničke urede zajednički pečat a na zajedničku hrvatsko-ugarsku zastavu se nije mislilo.

Po slovjenskom svietu.

Prvi bugarski ministar Danev pohodio je srbskoga ministra Vujića, da se s njim dogovori o tom, kako bi bugarska i srbska vlada složno branila naš narod u Macedoniji od arnautske sile i turske osmanske nevjere. To će ići težko, jer pišu i bugarske i srbske novine protiv bratske sloge i ljubavi i pozivlju narod, da ne sluša vlade. A kamo sreće, kad bi bugarska i srbska vlada bile za pravu i iskrenu slogu. Da se tamo dole braća izmire, bilo bi i nama Hrvatima malo lakše.

Četiri češke izložbe. Ljetos su Česi priredili bez ikakve vladine pomoći četiri velike i krasne izložbe Prva je gospodarska u gradu Taboru, u kom je jako dobra gospodarska škola, na koju dolazi mnogo Bugara i Poljaka. Druga je rudarska u gradu Kladnu, gdje su najveće talionice želježa i veliki rudnici. Treća je u Moravskoj u mjestu Viškovu i tu je izloženo osobito narodno vezivo i narodne nošnje. Četvrta je u samom Zlatnom Pragu i to je izložba radnička. Tu je izložena i radnička kućica, po kojoj će se praviti plani za radničke stanove. Manje izložbe priredjuje u Češkoj gotovo svaki kotar svakih pet šest godina, a više puta i češće. Po tom se može suditi, kako su Česi napredni i bez ikakve vladine pomoći snažni i jaki.

U Rusiji su još uviek veliki nemiri. Najviše se bune Malorusi u južnoj Rusiji, oko gradova Kijeva i Harkova, ali i to od glada, pak se narod podigao, ali u najvećem redu i miru, da od svojih spahija dobije hrane da barem preživi.

Još se bune i radnici i djaci na velikim školama, pa je netko od njih mudro poslao veliko pismo samomu caru, gdje ga moli i zaklinje, a na koncu mu se i grozi, neka već jednom stane na put činovničkoj samovolji. Car se, kažu, pisma silno preplašio, pa već novine pišu, da će se i zahvaliti i da jedino čeka, neće li mu žena od petoga poroda dobiti sina.

Po tudjem svietu.

Njemački kajzer bio je u Englezkoj i tu se jako ulagivao Englezima, kojima se to vrlo dopalo. Sad Englezke novine pišu, da su Niemci i Englezi po krvi i po jeziku rodjaci, pak da bi morali svuda složno raditi i za tu slogu dobiti još i Ameriku. To bi onda, pišu, bila takva sila, koje bi se bojala i Rusija. I Amerikancima godi, kad ih Švaba tako k sebi snubi, i ta bi sloga bila već davna gotova, da to dopuste amerikanski, englezki i njemački trgovci. Ti su si trgovci krvni dušmani, jer gdje trguje Švaba, težko tu Englezu, a kamo dodje Amerikanac, težko i Englezu i Švabi.

Razne viesti.

Turski ratni ministar dao je zatvoriti tri oficira, jer si dodjoše po plaću, koje ne dobiše već osam mjeseci. Za sadašnjega sultana ukinuta je naime i vojsci i činovnicima najprije plaća za dva mjeseca, onda za četiri, po tom za šest, a sad već i za osam mjeseci na godinu. Ali zato sultan dobro plaća dvadeset hiljada sluga, koji mu po cielom carstvu traže po izbor hranu i najljepše djevojke..

Srbski kralj Aleksander traži, pišu francuzke novine, bistroga i zdravoga seljačkoga mladića, koga kani izškolati i onda za kraljevića proglasiti, jer da su i onako Obrenovići potjerali lozu iz seljačkoga koljena, pa neka se, kaže, iz njega i pomlade. Bilo u dobar čas, ako je istina.

Za dobar svršetak.

Kako živi familija grofa Tolstoja. Tolstojeve kćeri uče seljačku djecu u školi, koju svi hvale. Sinovi njegovi upućuju narod u gospodarstvo. Sam starac ili piše svoje knjige, ili pomaže sirotinji tu popravljati krov, tu mazati peć, tu ogradjivati vrt i tako dalje. U takvom poslu našao ga je već mnogi Englez, Francez i Amerikanac, koji često putuju u Rusiju samo za to, da vide Tolstoja.

Naši hrvatski tolstoji to jest tusti za punim i obilnim stolom nazdravljaju liepoj domovini i milom narodu.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 17. | U Zagrebu, u četvrtak, 11. rujna 1902. | God. 3.

»Novci rade!«

„Dom“ je u kratko javio, da je u Galiciji bilo velikoga nemira, i to radi toga, što su seljaci-poljodjelci tražili veću plaću za svoj posao; a kad im posjednici ili gruntaši (vlastela, spahije) nisu dali veće plaće, nisu težaci htjeli raditi. Nije tu bilo samo nemira, nego i zatvora, a i krvavih glava, — kako se to često dogadja, kad radnici najedanput prestanu raditi, t. j. kad načine „štrajk“.

Što je „štrajk“, — to znate. Radnik nema ništa, nego svoje ruke: to mu je sve, on živi od onoga, što rukama zasluži. Ako je zaslužba premalena, pa ako gospodar ne će više da plati, — slože se radnici, pa najedanput svi zajedno ostave posao i ne rade dotle, dok se s gospodarom ne pogode, ili dok ih nužda ne prisili. Najviše tako rade radnici u velikih tvornicah ili fabrikah, gdje ima na tisuće i tisuće radnika u jednoj tvornici. Malo se je čulo do sada, da bi i poljodjelski radnici „štrajkovali“. Ali od nedavna dogadja se i to u onim zemljama, gdje jedni imadu i previše zemlje, a drugi nimalo, tako da poljodjelski težaci moraju raditi na tudjoj zemlji. Dodati treba još i ovo: Radnici cieloga svieta danas su u toj stvari već složni, ili, kako se već obično kaže: „organizovani“ su ili uredjeni. Ne samo to, što oni imadu u svakom velikom gradu, ili u svakoj zemlji svoje vodje i svoje novine, nego oni jedni za druge znadu, pa u nuždi jedni drugima pomažu, šalju jedni drugima novce, da se prehrane, kad ništa ne služe, jer „štrajkuju“. Na taj način misle radnici doći do pravice, t. j. prisiliti bogataše, da radniku povećaju plaću, te da radniku bude i u svem drugom bolje. Tako se ni oni poljodjelski težaci u Galiciji nisu baš sami digli i dogovorili, nego su i tu imali posla vodje, koji su i pisali i govorili i tako više naroda složili za jednu misao.

Samo se po sebi razumije ovo: Tko sebi radi, taj ne može i ne će „štrajkovati“, t. j. biti bez posla. „Štrajkuje“ se samo ondje, gdje mnogo radnika radi jednomu gospodaru; a to je ondje, gdje

jedan čovjek ima mnogo novaca i može držati tvornicu, ili pak ima mnogo zemlje (grunta). Po hrvatskim zemljama nema još tako mnogo ni tvornica, a ni velikih posjednika. Velikih posjednika ima više u Galiciji i u Ugarskoj, pa zato se tamo poljodjelski radnici i bune. Ali se i kod nas sviet sve to više zadužuje, pa bi moglo doći vrieme, kad će malo koji seljak biti gospodar na svojoj zemlji. To vi i sami vidite. Zato se je dobro o toj stvari porazgovoriti još prvo, nego to zlo i k nama dodje. A lako bi moglo doći.

Vi ste već dosta čuli i čitali, kako je danas svuda po svietu zlo, i to ovakvo zlo: Jedni rade i muče se, a nemaju baš ništa, nego golo tielo, i ovih ima vrlo mnogo, velika većina; a drugi ne rade ništa i ne muče se, a imadu svega dosta. — Pazite: Nije tu dosta kazati: „Ne mogu svi jednako imati". Istina je: niti su kada svi ljudi imali jednako, niti će imati. Ali za to se i ne pita, nego se pita za ovo: Danas na svoje oči vidimo, kako cielo selo nema ni kruha, a još pred 15 do 20 godina nije u tom selu bilo siromaha! Nije dakle osiromašio lieni Petar, ili pijani Pavao, nego svi redom, kao da je došla kuga ili kolera! Tako je redom u deset sela i više. I sve to, što je ovih deset sela izgubilo, to je drugih pet ili šest ljudi dobilo! Pet ili šest ljudi potegnulo je k sebi imetak i muku čitavih sela!

To je ono, za što se pita: A kako je to i zašto je to?

Ali prije nego što vam na to odgovorim, reći ću vam ovo: Bilo to kako mu drago, to je zlo. Da se razumiemo, što je zlo: Zlo je, kad jedan čovjek ima mnogo, a stotine uz njega nemaju ništa. To je zlo, i od toga ne može nikako biti dobro. A ne može biti dobro zato, što čovjek, koji ništa nema, — to niti nije pravi čovjek, to je rob: rob je onomu, tko ima. Kako ne bi bio rob i sužanj, kad nema baš nikakve slobode?! Hoće li živjeti, mora raditi, i to mora raditi kao privezan; mora raditi onda, kad „gospodar" hoće; mora raditi onoliko, koliko „gospodar" hoće; mora raditi onako, kako „gospodar" hoće. To je rob i mora ostati rob, — ako ne će da postane lupež i hajduk. I što dalje, to će biti tužniji rob, jer „gospodar" postaje od dana na dan sve to jači, sve to bogatiji: Neka ništa ne radi, ali zato njegovi novci rade.

„Novci rade"! „To je ona nesreća, koja je kriva svemu današnjemu zlu. To je onaj zmaj, kojemu treba smrskati glavu. To je „kapitalizam"! „Proti tomu kapitalizmu bore se milijuni i milijuni radnika. „Uništimo kapitalizam, t. j.: učinimo tako, da ne budu radili novci, nego ljudi, — i odmah će sirotinji biti lakše; pače bit će lakše cielome svietu, jer je danas cieli sviet jedna sirotinja — u rukama njekoliko bogataša, kapitalista."

Tako se govori u skupštinah, tako se piše u novinah dan

na dan i na sto načina. Ali se pita: Kako će se i na koji način učiniti, da ne budu novci radili? Kako će se uništiti strašni taj zmaj, taj kapitalizam?

Ljudi, koji se bore proti siromaštvu i nevolji, izmislili su već stotinu načina, kako bi se učinilo, da ne bude kapitalista ili bogataša. Ali ja vam ne ću tim dodijavati. Spomenut ću samo to, da ni „štrajk" nije ništa drugo, nego jedan način, kako bi moglo nestati kapitalista, a to ovako: „Štrajk" sili bogataše, koji imadu velike tvornice, ili velika zemljišta, štrajk ih sili, da dadu radniku veću plaću za manji posao. Lako se razumije, da bi tih velikih bogataša koji se obogaćuju tudjom mukom, tudjim radom, — tih bi s vremenom nestalo, kad bi radnici svuda i složno tražili pravedniju plaću.

Ali ima i drugih kapitalista, koji se ne obogaćuju tudjim radom, a to su n. pr. trgovci i novčari. Oni se obogaćuju tudjom nuždom, tudjim nemarom i tudjim neznanjem. Tako su i naši hrvatski seljaci došli u dug i u nevolju ponajviše tako, što su se drugi znali okoristiti nuždom, nemarom i nieznanjem naših seljaka. Ta znate, da naš seljak u nuždi kupuje u nuždi prodaje: kupuje skupo, prodaje jevtino. A ima ih dosta, koji ne mari za sebe, dok mu je i koliko dobro. A koliko je naš sviet protepao i još proteplje svoj imetak u neznanju, to se u kratko ne može ni izreći, kao što ni ono dvoje prvo. Poznato je, da se kakav god dotepenac najlakše obogati medju bedastim i neukim svietom, koji nije vidio ništa, ne misli ništa i ne zna ništa.

Naravski, druga je stvar i drugo pitanje ovo: A je li to pošteno i pravično guliti koga — samo zato, što dade guliti? Je li pošteno i pravično dati bedaku da propadne, — samo zato, što on sam ne znajući ide u propast? Je li n. pr. pošteno, kupiti od nekoga u nuždi jevtino, a prodati tomu istomu skupo, kad bude u nuždi? Je li pošteno n. pr. uzeti velike kamate od koga, tko je u nuždi, pa makar ti on sam nudja velike kamate? Je li n. pr. pošteno dati piti kakvomu nemarnjaku, koji pije, dok se ne opije, a žena mu i djeca gladuju? Je li pošteno . . .

Ali ja do sutra ne bi bio gotov. Nije zdušno, nije pošteno, — ali je dopušteno, to se smije. A što se smije, to se i radi. Danas je u tom sloboda. Komu je po volji, nije mu krivo. Ako ti sutra dodje golobradac, koji je svoj gospodar, pa traži od tebe novaca i ne pitajući, kolike su kamate, — samo mu daj! Što te briga, ako on te novce u vodu baci! Kad je njemu po volji, zašto nebi bilo tebi?! Njemu je slobodno svoje trošiti i u vodu baciti, a tebi je slobodno, da se tim poslužiš na svoju korist. Ili ako ti koji neuki radnik hoće u nuždi da radi za tri puta manju plaću, nego što zbilja zaslužuje, — neka ti radi, ne činiš mu krivo.

Sve je to slobodno. Još jedno samo ću vam kazati, što je slobodno. Njegda je čovjek morao izučiti zanat, ako se je htio baviti tim zanatom: tko je htio biti n. pr. postolar, morao je izučiti postolarski zanat. Danas toga ne treba. Danas možeš otvoriti cielu tvornicu postolâ (cipela), ako samo imaš — novaca: namjesti samo ljude, izučene postolare, ljudi rade, a ti bereš dobitak, a ništa ne radiš, jer mjesto tebe — rade novci.

To je sloboda. To je onaj liberalizam, na koji sirotinja radnička toliko viče. I samo uz ovakvu slobodu mogli su se obogatiti i takvi ljudi, koji nikad i ne pomišljaju na to, što je po duši i poštenju slobodno, a što nije. Pače se može reći, da su se baš takvi najviše obogatili.

„Trebalo bi dakle uzeti takvu slobodu, — trebalo bi pritegnuti uzde, pa bi odmah bilo bolje".

Ne ću vam danas ništa reći, da ne bude razgovor predug. Razmislite radje sami sve ovo, pa onda to, kako ste i sami pali u siromaštvo i u nevolju. A o toj slobodi i kapitalizmu kazat će već i „Dom" svoju.

Tri hrvatske vjere.

Mnogi se učeni Hrvati čude: Kako je to, da mi Hrvati nikako ne možemo pravo napried te da budemo jedanput svoji gospodari?! Ima nas, hvala Bogu, prilično; nismo glupi ni kržljavi, nego je naš sviet većinom bistar i zdrav; zemlja je naša takva, da ne treba bolje: imamo ravnice, imamo planine; imamo blata, imamo i kamena; imamo rieke i more; imamo zraka toploga i oštroga, — jednom riečju: u našoj zemlji ima mnogo toga, čega nema u mnogoj drugoj zemlji. Pa ipak — ne možemo napried!

Što je tomu krivo?

Jedan kaže ovo, drugi ono, ali svi se slažu u tom, da mi Hrvati nismo složni. I onda, kad tako kažu naši ljudi, onda udri u jauk, udri u prodiku i nauk: Ljudi, braćo, Hrvati, — složite se!

Jest, složite se! Lako je to reći: „Složite se!" Ali se to ne može nikomu zapovjedati. Svaka nesloga ima svoj uzrok, — pamtite to, jer to vi i sami dobro znate. I dok se ne uništi taj uzrok, dotle ne će biti sloge, — to i vi znate. A tako ima svoj uzrok i hrvatska nesloga, — ne bilo je!

„Ti stalno misliš, da su Hrvati zato nesložni, što nisu svi jedne vjere. Zato si i napisao debelo: Tri hrvatske vjere, a mislio si na tri hrvatske nesreće. Kani se ćorava posla! Što bi vjere bile krive! Neka vjeruje, tko što hoće! Što koga briga za to! A mi se zato možemo složiti, ako treba na protivnika, a ne moramo zato pred jednim popom kape skidati".

Tako možda misli koji od vas. A ja mu odmah odgovaram: Jest tako i nije tako.

Najprvo da vam kažem, zašto nije tako. Razložit ću vam posve prosto.

Uzmimo n. pr. Isusovu vjeru, t. j. kršćansku vjeru. Isus je naučavao jednu vjeru, — a ljudi su ju razdvojili, raztrojili i još dalje raztrgali, tako da danas ima rimskih kršćana, ima grčkih kršćana, ima lutoranskih ili protestantskih kršćana, a ima još i drugih, ali dosta i ovo. Zašto su ljudi jednu vjeru i jedan nauk Isusov razdvojili, raztrojili i raztrgali, — to bih vam ja uzalud razlagao, jer jedni kažu ovako, drugi onako. Svakako je istina to, da se u dobru i s dobra nije to razdvajalo i trgalo, nego je tu bilo grdne svadje, borbe, proklinjanja, pače i krvavoga boja. A svadjali su se, borili i proklinjali najviši vjerski poglavari, kad su se razdvojili. Uz vjerske poglavare pristajali su svećenici, a uz svećenike je pristajao narod. A ako se svadjaju, bore i proklinju vjerski poglavari jedne i druge vjere, — nije li posve naravski, da će i narod jedne vjere njekako poprieko gledati narod druge vjere? Ja mislim, da je to naravski.

„Ali nemoj štogod govoriti! Tko ti kaže, da se vjerski poglavari svadjaju, bore, pače i proklinjaju? Zar ne znaš, da pravoslavni vladika (episkop) znade doći u pohode katoličkomu biskupu, pa da se liepo klanjaju i rukuju i gospodski zajedno objeduju? Ne znaš li pače i to, da turski sultan znade papi u Rim poslati kakav skupi dar, — a ipak je sultan ne samo druge vjere, nego i glava islamske vjere? Nemoj onda štogod govoriti."

Nisam ja štogod rekao, ni štogod napisao. Da se vladika klanja biskupu, ili biskup vladici, — to je istina; istina je i to, da sultan šalje papi darove. Ali je istina i to, da svaki ide svojim putem, svaki ima na pameti svoje, svaki jedan od drugog svoje misli. Prvi rimski biskup i prvi pravoslavni vladika sastali su se i razdvojili u svadji, u mržnji. Jedan i drugi imali su za to svoje razloge, — jer se inače ne bi bili ni zavadili, ni razdvojili. Ako njihovi nasljednici hoće i dalje da ostanu razdvojeni, moraju uviek imati na pameti one svoje razloge, zašto su se razdvojili; što više, oni moraju te razloge ponavljati i svoje vjerne naučati: zato i zato smo se razdvojili, jer su oni takvi i takvi. A tih razloga pune su njihove knjige, — a svagda ih mogu naći. I tako doklegod su razdvojeni, moraju na pameti držati ono, rad šta su se razdvojili. A osobito to na pameti drže i na pamet znadu mladi svećenici, jer ih to uče u njihovim školama. Gdjekoji znade o tom kazati štogod i narodu. Sve to, istina je, nije danas svadja, ni boj, ni proklinjanje, — ali nije to ni osobita ljubav. — A treba i još

nješto spomenuti, što se tiče vjerskih poglavara: Oni žele, da se njihova vjera učvrsti, a i raširi, ako je moguće. Znate, kako se dogadja, da čovjek radi ženitbe, ili s kojega drugoga razloga — da ostavi svoju vjeru i ode u drugu. A to nije baš drago pastiru, kad mu koja ovca uteče k drugomu pastiru.

Ali sve ovo, što sam do sada spomenuo, — sve je to malo i gotovo ništa. Još su dvie velike, dvie glavne stvari, radi kojih nije svejedno, je li narod jedne vjere, ili je pak razdvojen i raztrojen u vjeri.

Isusovi učenici, apostoli, — oni su lovili duše za kraljevstvo božje, to je istina. Oni nisu imali pomoći ni podpore od nijednoga vladara zemaljskoga. Ali poslie je bilo drugačije, a i danas je drugačije. Poslie su vladari, cesari i kralji, pošiljali svoje ljude medju nevjernike, pa su ti ljudi lovili duše ne samo za kraljevstvo božje, nego i za kraljevstvo — svoga gospodara. I stalno se je dogadjalo ovako: Čim je vladar dao pokrstiti nevjernike, odmah su ti novi kršćani došli pod njegovu vlast: postali su njegovi podanici i podložnici. Pače se je dogadjalo i to, da je koji vladar dao krstiti ljude mačem, t. j. širio je vjeru silom, — jer mu je glavna briga bila, da drugi narod spravi pod svoju vlast. Tako su n. pr. njemački vladari krstili Slovjene. — A i dan današnji dogadja se malo ne isto: I danas imade svaka kršćanska država svoje vjerovjestnike (misijonare) medju nevjernicima; ima ih, drži ih, daje im pomoć, troši za njih silne novce, brani ih riečju i oružjem. Tako n. pr. imade svaka evropska država svoje „misije", t. j. vjerovjestničke postaje, u Kitaju (u Kini); i onaj rat, što su ga nedavno vodile evropske države protiv Kitajaca, — taj je rat nastao poradi toga, što su Kitajci poubijali kršćanske širitelje vjere. I u Turskoj imadu države svoje vjerovjestnike. Tako je n. pr. Francezka zaštitnica kršćanâ u Turskoj, i ima zato njeku rieč u turskoj državi. Toga se je htjelo i dajč-kajzeru Vilimu, i koliko se je mučio, pa i sâm sultanu putovao i gledao izposlovati, da sultan njega priznade za zaštitnika kršćanâ u Turskoj! Beč opet ima svoje ljude, fratre i Isusovce (ježuite) u Arbanaskoj, a pomaže i Isusovcima u Bosni.

Sve je ovo u kratko rečeno, ali se ipak po tom jasno vidi ovo: Pod jednim vladarom najlakše se širi jedna vjera. To je posve naravski. Dok koji vladar nije bio tako jak, da bi mogao u tudji narod poslati svoje ljude, da naučaju i da mi bude siguran život, — dotle taj vladar i nije bio vladar tomu narodu; istom onda, kad je postao tako jak, da je mogao svoje ljude medju nevjerničkim narodom braniti, — istom onda ih je mogao i na

drugu, i to na svoju vjeru obraćati. Gdje nije imao vlasti ni jakosti, tu se njegova vjera nije ni mogla širiti.

Ako ovo malo, što smo čuli, vriedi za kršćanske vladare, a to po gotovo vriedi za turske vladare: Gdjegod su oni zavladali, tu je zavladala i njihova vjera Muhamedova.

U kratko rečeno sve ovo glasi: Čija vlada, njegova i vjera. I gdjegod je drugačije, gdjegod pod jednim vladarom ima više nego jedna vjera, — nije to nastalo bez velikoga i krvavoga boja.

A što se iz toga svega vidi? Vidi se to, da je vjera bila, a još je i danas čvrsto spletena i svezana s politikom. To je trajalo stotine i tisuće godina, tako da mnogi ljudi idu u starinu tragom, a mnogo puta i ne znaju, zašto idu tragom svadje, mržnje i nepovjerenja.

Narod za sve to male znade, to je istina. Ali i narod koješta čuje od gospode i od svojih svećenika, pa i ne znajući, zašto, puše u istu tikvu. Ali ima kod naroda još jedno, a to je ona druga velika stvar, koja opet dokazuje, da nije svejedno, je li narod razdvojen u vjeri, ili nije. To je ovo:

Vjera je velika i sveta stvar. U vjeri je sve sveto: i vjerovanje, i molitva, i crkva, i svećenik, i svećeničko odielo — sve, sve je sveto, i to onomu, razumije se, tko vjeruje. O narod vjeruje. A ako čovjek pravo i u duši vjeruje, onda je samo ono sveto, što on vjeruje, — to je naravski; a sve drugo je ništa. I tako, htio takav čovjek, ili ne htio, njemu se čini, da je druga vjera manje vriedna, i da je sve u njoj manje vriedno. Pa kad se sastanu dva čovjeka različne vjere, njihov razgovor mora biti čudan, nepovjerljiv; jedan i drugi u duši misli: „Bože moj, što taj vjeruje? Što je u njegovoj duši, kad on ne vjeruje, što ja vjerujem? On stalno nješto drugo vjeruje i misli, — nije mu vjerovati!" A onda se nadje ljudi, koji malo drže do svoje vjere, a do tudje još manje, pa se svemu u tudjoj vjeri rugaju. Dodajte k tomu i to, da se ljudi jednake vjere sastaju u svojoj crkvi kao braća, pa bili i najveći dušmani; prosudite, koliko se puta tako nadju pred crkvom, na proštenju i t. d., — pa onda prosudite: Je li svejedno, kad je narod jedne vjere, ili kad je razdvojen i raztrojen u vjeri?

Recimo dakle u kratko prvo: Druga vjera — druga politika, i to za gospodu; drugo: Druga vjera — drugi narod, i to po mišljenju i životu narodnom. Hrvate i hrvatsku politiku raztrojile su tri politike, pa imamo i tri vjere: rimsku, grčku i tursku. U staro vrieme vukao je grčki Carigrad na svoju stranu, Rim na svoju stranu — i razdvojiše Hrvate; poslie propade grčko carstvo,

dodjoše Turci i povukoše treći dio na svoju stranu. I tako nam narod raztrojiše i stvoriše od jednoga naroda tri...

Pa sad neka tko kaže: Vjera je drugo, a politika je drugo! Do sada nije bila, a ni sad još nije, jer i danas još jedna drugoj služi. Često pače vjera nije njekim ljudem drugo, nego preobučena politika...

Liečnici na selu.

Nastavit ćemo u kratko onaj razgovor, što smo ga počeli u 15. broju.

Rekao sam, da su gradovi puni liečnikâ, tako da nemaju posla te ne mogu živjeti, pa ipak im se ne će na selo; zato su na selu liečnici skupi, preskupi i narodu dosta tudji. Pravih liečnika ne će biti dotle na selu, dok se seljačka djeca ne izuče za liečnike.

Istina je, i seljačka se djeca u školah previše pogospode, a i pokvare; ali ipak se, mislim, ne pokvare do kraja, ipak nješto ostane. Ali što je glavno, to je ovo dvoje: 1) Gospodsko diete, koje se je u gradu rodilo i u gradu odraslo, ono nikad ne će i ne može pravo upoznati cieloga težkoga seljačkoga života. Seljački život ima stotinu i stotinu malih stvari, koje moraš sam izkušati i izprobati, ako hoćeš znati, što je to. A diete, koje je na selu odhranjeno, sve je to vidjelo, i ne će toga nikad posve zaboraviti; osobito, ako se poslie povrati u selo. — 2) Gospodsko diete ne može nikad imati pravoga srca i pravoga smilovanja za seljaka. A seljačko diete, ako se i pogospodi, uviek će mu bilo u kojem kutiću srca nješto šaptati: „To su tvoji; i tvoj otac, i mati tvoja, i braća tvoja, i rod tvoj — i to su bili seljaci."

U kratko: Gospodsko diete ne pozna seljačkoga života i nema pravoga srca za seljaka. A ako to ikomu treba, treba to popu i liečniku.

Istina je dalje i to, da i gospoda dosta o tom pišu, kako liečnik mora biti pravi čovjekoljub, kako nema ni na što drugo gledati — ni na bogatstvo, ni na siromaštvo, — nego samo na to, kako će pomoći jadnomu čovjeku, koji strada i pati. I ja rado vjerujem, da se taj nauk mnogoga prima, osobito takvoga mladića, koji je od naravi dobra srca i zdrave pameti. Zato ima i danas liečnikâ, koji su ne samo liečnici, nego i prava milostiva i milosrdna braća. Ali su riedki, vrlo riedki.

Istina je napokon i ovo: I gospoda moraju doći k pameti, pa već po malo i dolaze. Sve više i više se vidi, što su gospoda razumnija, to im sve više dodijava sve ono zlo, što se u gradu radja; i gospoda sve više spoznavaju, da je mnogo toga laž i

dim, što ih u grad mami i u gradu drži. Trka za novcem, za zabavom, za gospodskim družtvom, — mnogomu je već presjela, jer vidi: što više novaca služi, to više troši; vidi, da su te sve zabave mnogo puta puste i prazne komedije; uvjerava se, da u tom gospodskom družtvu ima dosta laži, malo vjere i prijateljstva: svaki leti samo za tim, da više ugrabi i da drugoga prestigne. Sve to mnogomu dodija, pa bježi iz grada. Znam već i za liečnike, koji su voljeli otići na selo, nego ostati u gradu, — baš radi svega toga, što sam spomenuo.

Možemo se dakle nadati, da će na selo dolaziti sve to više i liečnikâ, koji će biti i s manjim zadovoljni, i koji će, jer su se nasitili gradskoga družtva, rado živjeti medju seoskim svietom. Ali takvi ljudi bit će još dugo i dugo samo izuzetak.

Zato nema druge, nego da se seljaci sami postaraju, da što prije dobiju pravoga liečnika. Velim „što prije", ali ne mislim, da bi to moglo biti sutra, ili prekosutra.

I to ide polako. A moglo bi to ići ovako: Jedno veće selo, ili dva, tri manja sela neka se slože, pa neka nadju jednoga, ili dva seljačka bistra momčića, pa neka ga sami školaju. Najprvo ga neka pošalju u gimnaziju, a onda u sveučilište, da se uči za liečnika: to će biti njihov liečnik. Dok se on školuje, neka mu urede malo bolje njegovu rodnu kuću, ili neka mu pribave kuću i zemlju u kojem bližem selu, pa kad izuči škole, neka se tu nastani i neka lieči. A ne će liečiti samo za novce, nego i „za težake": on će bolestne liečiti, a zdravi će mu izorati njegovu zemlju, pokositi sjenokošu i t. d.

Što vi velite na to? — Kimate glavom, čini mi se. A da vam po duši kažem, kimam i ja. Ali svejedno mislim, da bi to moglo biti, i da bi liepo i dobro bilo. A da bi to još lakše išlo, još bi se nješto moglo zasnovati, pa ću vam odmah i reći: Trebalo bi u Zagrebu zasnovati posebni „Seljački stan", u kojem bi stanovala samo seljačka djeca, koja se školaju... Ali o tom „Seljačkom stanu" drugi put.

Mali razgovori.

Život.

Živu li ovako samo životinje? — Čitajte: „Polako, tihim korakom kradu se veoma pazljivo po svom lovištu te vrebaju i prisluškuju oštro na sve strane. I najmanji šušanj oćute i miču se, da vide, što je to: sagnu se i pritule k zemlji te se šuljaju oprezno, obično po vjetru; a kad su dosta blizu, naskoče kao striela jednim skokom na svoju žrtvu, zabodu joj strašne pandže u vrat, ili u utrobu, obore ju na tle, pograbe malo zubima i zagrizu brzo i čvrsto njekoliko puta. Onda otvore malo usta, ali ipak ne puštaju ugrabljene živine, nego ju oštro gledaju, pa opet grizu, i to sve dotle, dok

u njoj ima još iskra života. Mnoge, dok to rade, riču, ili mrče, i to od užitka, a i od lakomosti, ili biesa, a uza to mašu vrškom repa. Većina ih ima gadnu navadu, te svoju žrtvu još dugo muče puštajući joj tobože nješto slobode, pa ju zbilja puste, da još malo trči, ali ju svagda u pravi čas pograbe, na novo bace o tle, još ju puste, da bježi, dok mučenicu napokon rane ne savladaju... Premda sve dobro trče, ne progone svoje žrtve, ako je na prvi skok nisu uhvatile. Samo na skrovitim mjestima žderu svoju žrtvu odmah na mjestu; inače obično vuku uhvaćenu životinju, pošto su ju ubile, ili oslabile, vuku ju na tiho, sakriveno mjesto, a onda ju žderu polako i ugodno u miru. Ako u njihovu kraju ima mnogo pliena, neobično znadu biti oblizaste, pa veći dio životinja, što ulove, ostavljaju drugim živinama, čankolizima i prosjacima oko svoga stola. Ali i najveći medju njima boje se onih životinjâ, koje bi se mogle protiv njih uspješno braniti. Isti lav, tigar i jaguar boje se s početka *čovjeka* i uklanjaju mu se s puta; ali kad se nauče, kako je čovjeka lako savladati, postaju mu njekoji najstrašniji neprijatelji“. —

Tako piše Niemac Brêm (Brehm) — o najstrašnijem zverskom rodu, kojega ima po cielom svietu, a u koji rod spada veliki lav, koji živi negdje daleko od nas, a i naša mala domaća kućna mačka! Je li, da nismo pravo ni mislili, kakva je ta naša domaća mačkica?... Dobro li je Brêm poznavao mnoge mačke, koje se onda još ne bijahu ni rodile!... Svaka mu rieč zlata vriedi.

Dom i rod.

Što bi svaki Hrvat morao znati. Više puta se čita u novinah, kako gospoda po svietu izpituju vojničke novake (rekrute), što znadu. Tako su Niemci pitali svoje novake, i to momke sa sela: Tko je to bio Bismark? Ne znam sad pravo, ali mi se čini, da je samo jedan pravo odgovorio: da je to bio ministar. I za velike pjesnike njemačke, za Šillera i Geteja („Goethe“ se piše ovaj, a onaj „Schiller“) — i za njih su malo znali.

Kad sam čitao i vidio, kako gospoda lomaću i gotovo čupaju vlasi s glave, što seljaci ne znaju za Bižmarka (tako je toga strašnoga političkoga lupeža zvao pok. Starčević), ni za velike pjesnike, — od kojih ne razumiju ni rieči, jer su samo za gospodu pisali, — mislio sam na to: Što bi zbilja bilo potrebno znati svakomu Hrvatu. I smislio sam nješto, pa evo:

Najprvo: Bez poštenja nema življenja. — A onda:

Prvo: Ne pita se, koliko ima nas Hrvata, nego kakvi smo; niti se pita, koliko imamo zemlje, ili koliko bismo je mogli imati, — nego: kako se znamo tom zemljom služiti.

Drugo: Ako tko pita: *Koliko ima Hrvata?*, treba mu odgovoriti bez straha ovo: Pravoga naroda hrvatskoga, koji će do zadnjega dana ostati Hrvat po imenu, po misli, po srcu i poštenju — toga nema *ni cieli jedan milijun.*

Treće: Ako tko na to reče: „Za Boga, to je malo!“, pa dalje upita: *„A čemu se onda vi Hrvati nadate?“* — treba mu odgovoriti: Ante Starčević je rekao, da se samo lude nadaju. Mi se ničemu ne nadamo, nego znamo, da smo se kao Hrvati rodili, i da moramo ne samo ostati Hrvati, nego i nastojati i raditi, da onaj narod oko nas, koji drugamo ne smije, ako ima pameti, nego k nama, — da i taj narod bude s nama srećniji, prosvie-ćeniji i slavniji. To nastojanje i taj naš rad — to je pravično nastojanje i pošten rad, i zato mi znamo, da će nam to poći za rukom, samo ako Bog dâ, i ako On već cieloga svieta nije prepustio vragu na vladanje.

Za danas dosta ovo troje.

Politika.

Prvo pravilo nepoštene politike glasi: *Najprvo razdieli, onda vladaj!* To znači: Ako hoćeš nad kim zavladati i čvrsto ga u jarmu držati, a ti ga zavadi s kim bilo: s bratom, sa susjedom, s rodjakom; samo liepo razdvoji, raztroji, razdrobi, i mirno spavaj, dokle god se ovi kolju. Tko ikoliko znade, što je sviet i život, pa ako i ne zna ništa o politici, odmah vidi, da je ovo istina kao sunce na nebu. A tko i malo znade, kako su radili Rimljani (to i jest njihovo pravilo i glasi u njihovom jeziku: *„Divide et impera“),* pa što je radio i što još radi Beč, — tomu ne treba ništa ni razlagati, nego mu reći samo prvu rieč: *Divide,* — i on zna sve.

A ima stotinu načina, kako se narod može sam u sebi i sa svojim susjedima zavaditi i na nože poklati; a i što je narod više neuk i neprosviećen, to se lakše dade zavesti na klanje.

„Bio njegda jedan car“ ... Tako se obično počinju mnoge pripoviesti, što ih narod pripovieda, i nema nas nijednoga, kojemu ne bi bila poznata barem jedna takva pripoviest. Ali tih je pripoviesti sve to manje, a doći će vrieme, kad ih sviet ne će više ni razumjeti. Zašto? — Zato, jer sviet ne će više ni znati, što je to car; zato, jer onakvih careva, za kakve se pripoviesti pripoviedaju, — takvih careva ne će više biti...

A danas... danas još i naš narod vjeruje u te pripoviesti; i naš narod vjeruje u one *svemoguće* careve, u tako svemoguće, da je samo još Bog tako svemoguć; još narod vjeruje u careve, koji *sve smiju,* ako baš sve i ne mogu.

Ovo nije dobro. Ovo je znak, da naš narod ne zna još ništa, kako se danas u svietu vlada i zapovjeda. Naš narod još uviek misli, da su svi carevi onakvi, kakvi su oni u pripoviestih. A nije tako. Onakvi su bili samo stari azijatski carevi, oni tobožnji „sinovi neba“, ili „sinovi sunca“, — kako su se zvali i još danas zovu. A u Aziji nije bilo nikada prave čovječje slobode, odanle se je uviek čuo zveket lanaca; ondje se je na kolac nabijalo, ondje su se i trbusi parali... Odanle su i došle one pripoviesti.

U Evropi toga nije bilo. I kod Rimljana vladali su u prvo vrieme kraljevi (koji su takodjer došli valjda iz Azije). Ali već pred 2400 godina bili su Rimljani prognali svoga kralja i cielu njegovu familiju, pak su se 500 godina dalje vladali bez kralja i cesara. Tek poslije, kad su osvojili cielu Aziju, prohtjelo se nekim Rimljanima vladati onako, kako se u Aziji vlada, pa su i opet nastali cesari, koji su se dali nositi svojim službenikom, a nisu htjeli hodati po božjoj zemlji, — kao pravi azijati. To su oni isti, koji su svoje podložnike bacali pred lavove i tigre. Poslie ovih znalo je i u Evropi biti ovakvih careva i kraljeva. I kršćanska vjera, koja je iz Azije donesena u Evropu, vrlo je zagovarala carsko vladanje, samo što je i cesare naučala, da imaju vladati po zakonu božjem; i samo nauku Isusovu ima se zahvaliti, što evropski carevi i kraljevi nisu vladali kao azijati. Ista kršćanska vjera naučila je ljude takvoj slobodi, o kojoj se prije ni sanjalo nije; ona je naučila ljude, da jedni druge ciene i poštuju, a ne da jedni druge nose na nosiljkama, ili pače jedni drugima za zabavu paraju trbuhe; ona je učinila, da već odavna, a osobito od sto godina natrag u Evropi ne može ni biti onakvih azijatskih careva. Šteta samo, što ni to nije išlo bez krvi, nego su i tu padale glave, pa i kraljevske.

Slovjenski sviet.

Drugo su Slovjeni, a drugo Slovenci. Znate, da Hrvati, Bugari, Rusi, Poljaci i t. d. spadaju k *slovjenskomu* ili *slavenskomu* plemenu: svi ovi na-

rodi govore slično *slovo*, pa se zato i zovu Slovjeni, Sloveni, Slovini ili Slaveni. Njegda se možda nije znalo za Ruse, Poljake, Čehe i t. d., nego su se svi zvali samo Slovjeni; ali kad su pojedini dielovi velikoga ovoga naroda osnovali posebne svoje države, onda se je taj dio naroda počeo nazivati posebnim imenom, i to obično se je zvao po imenu prvoga vojvode ili vladara. Tako je jedan dio slovjenskoga toga velikoga naroda došao ovamo bliže jadranskoga mora, a vodilo ih je sedmero braće, medju kojima je bio vojvoda po imenu *Hrvat:* po tom vojvodi prozvao se i čitav narod *Hrvati*. To smo — hvala Bogu — mi. Tako je bio drugi vojvoda po imenu *Čestislav* (ili *Česlav* ili *Časlav)* skraćeno *Čeh (Češko;* i mi Hrvati imamo ljudi, koji se zovu *Češkovići;* a nije to možda od luka češnja, nego od pradjeda Čestislava, Čeha ili Češka), — i po tom Čehu prozvao se i cieli narod. *Česi*, koji se još i danas diče tim svojim imenom. Dalje: U onu veliku ravnicu, gdje teče velika rieka Volga, — tamo su došli tudjinci po imenu „Rosi" ili „Rusi"; oni su tamo zavladali slovjenskomu narodu i po njima je narod tamo dobio ime *Rus*, a zemlja *Rosija* ili *Rus*. Na Dunav dolje došli su iz Azije medju slovjenski narod turski „Bolgari" ili „Bugari"; i oni su narod obladali i narod je primio njihovo ime, pa se i danas zovu *Blgari* ili *Bugari*. A *Poljaci* su dobili svoje ime valjda po tom, što stanuju u širokih poljanah.

Samo su od čitavoga slovjenskoga naroda ostala dva diela, koji nisu dobili posebnoga imena: to su *Slovaci* i *Slovenci*. A Zašto oni nisu dobili posebnoga imena? Zato, što oni nisu imali svoje vlade i države, ili ako su što i imali, nije to bilo dugo. A kad nisu imali posebne svoje države, nije se toliko na njih ni pazilo, kako bi ih nazvali, nego je bilo dosta reći: to je *slovenski* narod. I zbilja i dan današnji kažu i Slovaci Slovenci, da govore *slovenski*. Pazite: Slovaci ne kažu da govore „slovački", nego baš *slovenski*.

Po tom vidite, da je drugo, kad se kaže *„slovjenski"*, a drugo opet *„slovenski"*. „Slovjenski" govore svi Slovjeni (Hrvati, Rusi, Česi i t. d.), premda ne govore jednako, nego samo slično; a „slovenski" govore samo Slovenci i Slovaci, ali opet ne govore jednako. Po gotovo je pak drugo, kad se kaže „Slovjeni", a drugo „Slovenci"; nitko ne kaže: „Ja sam Slovjen", nego: „Ja sam Hrvat, Rus" i t. d., a svi zajedno smo Slovjeni. A „Slovenac" (ili „Slovenec") — to je čovjek iz Kranjske, ili iz Štajerske, ili iz Koruške, ili iz planinskoga Primorja. Do nedavna narod tamo nije svuda pravo ni znao ni mario za ovo ime „Slovenec", nego su ga po malo naučila gospoda. Obično su ljudi govorili: „Ja sam Kranjac, ili Štajerac".

O Slovencih smo se već razgovarali, pa ćemo i još. Oni se vrlo lako priučaju hrvatskom izgovoru (jer govore isti jezik, kao i Hrvati) i rado govore hrvatski, a uza to drže čvrsto s nama. Imadu snažne gorske šake, pa ako mi Hrvati budemo za što, mogle bi nam te šake dobro poslužiti, a rado će nam poslužiti — t. j. nama i sebi.

Sviet.

Velik li je sviet, Bože moj! Kad čovjek saznade, da je put oko cieloga svieta (oko ciele zemlje) dug po širini preko četrdeset tisuća (40.000) kilometara, a po duljini još nješto i dulji te da bi po tom trebalo proći preko 80.000 km, kad bi htio obići cieli sviet uzduž i poprieko, — t. j. *pet do šest godina* pješačkoga hoda (računajući na dan 8 ura hoda, a za jednu uru 5 km puta), — onda se čovjek ima u što zamisliti. A kad još pomisliš, da običnı čovjek seljak u

svom kraju ne vidi više od sto do dviesta tisuća ljudi, a da na cielom svietu ima tisuću i petstotina milijuna (1500,000.000) ljudi, — i opet se ima u što zamisliti.

Ali premda je sviet tako velik i ljudstvo tako mnogobrojno, ipak ne treba misliti, da je sviet neizmjeran i bez kraja; ne treba misliti, da je sviet kao njekakva magla ili strašna šuma. Nije. Sve je to izmjereno i većinom iztraženo. Držite se samo brojeva, koje sam vam rekao: Za pet do šest godina mogao bi čovjek obići pješice cieli sviet uzduž i poprieko; pa bilo to i za deset godina, — je li to bez kraja? A kad znate, koliki je to prostor, kako možete i sami proračunati, koliko još od prilike ima ljudi na svietu.

A kakve ima zemlje, kakvih li naroda po svietu! Kolike rieke, kolike planine, koliko silno more! I što sve ta zemlja rodi, što sve po njoj hodi! Golemo drveće, čudno rašće, goleme i još čudnije životinje. A kakvih tek ljudi ima! Ima liepih bielih, ima crnih kao ugljen, ima bakrenastih. Kako živu, kako se odievaju!

A zašto vam sve to spominjem? — Zato, što se je naš sviet previše već (da prostite) usmrdio u svom zapećku; mi mislimo, da smo mi sviet i da osim nas nema svieta. Ne mislimo mi ni na što, nego na svoje domaće „velike" stvari, radi kojih se svadjamo i grizemo, — a špekulanti nam se smiju! Koliko se je vikalo na to, što se naši ljudi sele u Ameriku! A ne će da pomisle, da su ju Englezi naselili — i njom zavladali. Koliko se je svieta izselilo iz drugih evropskih zemalja. — pa se nijedna evropska zemlja nije još razselila.

Ne, ne valja to. Kad čovjek pogleda po svietu, — odmah mu je duša vedrija i srce kuražnije; jer dok gleda oko sebe svoju nevolju i bogčiju, mora biti mrk i smrknut.

Zato nemojte misliti, da odmah sutra morate poletjeti u sviet. Možete ostati i doma, ali ipak sve to znati i na to misliti. Bit će vam to lakše, kad „Dom" stane donašati — ako Bog dâ — i slike iz svieta.

Nauka, umieće i knjiga.

Krila nose sjeme. Znate, da na vrhu crkve raste trava: posijao ju vjetar, pa nije čudo. Ali znade na krovu izrasti trešnja, — pa je li i njezino sjeme donio vjetar? — Nije, nego ptica: pojela trešnju, malo poletjela, dok se trešnja u želudcu prokuhala; a onda počinula na krovu, ali ju koštica u crievu tištila, — pa ju, naravski izturila i posijala.

To vi svi znate. Ali možda ne znate, da se u ribnjaku znadu zakotiti ribe — same od sebe! Načini tko ribnjak, metne u njega male krapove, ili samo sjeme od krapova, — nek rastu. Ali najedanput eto medju krapovima štuke, te ih bez milosrdja ždere! Odkuda, kako? Ovako: Divlja patka (raca) plivala negdje, a na noge i krila uhvatilo joj se riblje sjeme, što pliva po vodi. Odletjela odatle i doletjela u ribnjak, — i eto posijala štuke. A mogla je sjeme i pojesti i izbaciti — i još je sjeme živo! To se je dokazalo, kad su race parali i riblje sjeme iz želudca metnuli u vodu, pa se izlegle ribe. — Dok se sve to nije znalo, pripoviedali su ljudi čudesa o tome: Kako se ribe mogu same od sebe zakotiti.

Nepoštena znanost. Za onoga liečnika Niemca, po imenu Koha (Koch, koji je ono rekao, da se sušica ne može prenesti s govečeta na čovjeka) — za njega pišu novine, da je to samo zato rekao, da bi se bolje prodavala njemačka goveda. Iste novine naime pišu, da su sva njemačke goveda bolestna od sušice. Sad ako se ta bolest može primiti i čovjeka, tko će lud kupovati njemačka goveda! Zato je Koh kao učenjak cielomu svietu naviestio: Ne bojte se! A učenjaku se mora vje-

rovati, — on ne govori samo tako, nego on širi istinu! Ali se je našao francezki liečnik, onaj Garnô (Garneault), koji se je ciepio mesom sušičava govečeta i dobio sušicu!

A to se je već i drugdje dogodilo, da koji učenjak vladi za volju kaže nješto, što njegova znanost baš ne zapovieda. Tako je i Beč našao jednoga učenjaka, koji je u delegaciji u Beču dokazivao, da posve pravo radi vlada u Bosni i Hercegovini, kad kaže i piše i djecu u školama uči: da se u Bosni i Hercegovini govori *bosanski* jezik. A meni su i djeca „turska" u Bosni rekla, da mi „zborimo *hrvatski*", a rekao mi je to i jedan stariji hodža. Ali vladi treba, da od jednoga jezika i naroda načini dva, tri i četiri, jer se tako lakše vlada.

U Francezkoj viču na znanost, i to radi ove stvari: Kad je ono nedavno na francezkom otoku Martiniki (taj je otok uz južnu Aziju) počelo rigati brdo Pelej te zasipalo kamenjem i zadušilo gadnom sapom čitav grad Sv. Petar (St.-Pierre), razbježao se narod iz okolice u druga mjesta. Na to je došla na otok učena komisija, da vidi i da kaže: ima li još pogibelji i može li se narod vratiti svomu domu. Učenjaci su rekli: Pogibelji više nema, narod se može vratiti. Ali za koji dan poče brdo opet rigati te i opet tisuće i tisuće svieta podavi! Sad novine udri u viku: „Kakva je to znanost, kakvi su to učenjaci! Oni su krivi, da je toliki sviet postradao." — Na to odgovara jedan učenjak u Francezkoj prvo: da znanost zbilja ne zna svega, a osobito ne zna, što se to kuha u utrobi zemaljskoj; a drugo, kaže, učenjaci nisu smjeli kazati istine, jer se je u jedan grad bilo zbježalo toliko svieta, da se je bilo bojati bolesti; osim toga trebalo je za silni taj narod mnogo hrane i t. d. na vladin trošak, a vlada se je htjela toga riešiti. I tako su učenjaci morali kazati svietu, da nema pogibelji i natjerali ga tako u smrt. — Ako je istina, to je liepa vlada!

Svaštice.

Ne ubij! Već tisuće godina čuje sviet božju zabranu: *Ne ubij!* — pa ubija. Ubijaju pače oni, koji druge kaštiguju, što su ubili: ubija **zakon**, t. j. zakon zapovieda: *Ubij*, ubij — krivca. To je smrtna kazna (pedipsa).

Bilo je ljudi, i to učenih, koji su proti tomu, da zakon ubija. Pa i zbilja imadu tri države, u kojima se nikakav krivac ne kazni smrću; a to je Švicarska, Nizozemska (Holandija) i Potugalska.

Ostale države sieku krivcima glave (Njemačka i Francuzka), ili ih vješaju (Englezka, bečkoga cesara, Ruska i većina američkih država), ili ih zadave (u Španjolskoj). U Nju-Jorku (New-York u Americi) ubijaju krivce strielom ili munjinom; da im bude lakša smrt, jer su u tren gotovi. Ipak tko zna, što pretrpe u onaj tren?!

Pitate li mene, — ja sam svakako za život, a ne za smrt.

Svakomu svoje!

Cieli 16. broj „Doma" napisao je g. Stjepan Radić, moj brat.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

U **Zagrebu** je bilo na početku ovoga mjeseca velikih nemira po ulicah, pače je bila kao njekakva „buna": lupali se prozori, razbijali dućani, pače se i pucalo. Zašto, proti komu, — ne znam, smije li se kazati, jer su sve novine zarobljene, koje su o tom pisale. Napokon je došla vojska, ali nije imala posla, pa je za njekoliko dana i odvedena. — Kad je „buna" već preotela mah, proglasila je vlada za krivce u Zagrebu „prieki sud", t. j.: tko počini zločinstvo bune, ili učini silu (razbije, upali, ubije), ima se za dva sata kazniti smrću, ako ga sud jednoglasno osudi. Ali do sada nije prieki sud sudio, a i ne će, hvala Bogu, jer je u Zagrebu sve mirno.

Za narod u Bosni i Hercegovini htjeli su da štogod urade oni Hrvati iz tih krajeva, koji su ono sredinom kolovoza bili došli u Zagreb na onu slavu pjevačkoga družtva „Kola". Najprvo su se dogovarali, sastavši se u Zagrebu, kako bi što više hrvatske djece izučilo trgovinu, a onda se odlučilo i to, da bi trebalo osnovati u Bosni jednu *hrvatsku banku*. — Da je tu bilo manje parade, a više ovakvoga razgovora, bila bi se i ova stvar dalje pomakla. Ali što nije, može biti. Ako se oni ljudi, koji su se dogovarali, late ljudski toga posla, nema sumnje, da će sve to poći za rukom. Tu je bio Budimirović iz Travnika, Stipančić iz Varcara, Tadić Ante iz Livna i drugih još jedno petnaest, pa bi tu moglo biti nješto. Nema sumnje, da će se ovi staratelji za narodno dobro što prije sastati u Sarajevu, da stvar povedu napried. Ako im treba savjeta, mogli bi prizvati koga iz Zagreba: Kad su naši Livnjaci mogli doći iz tolike daljine u Zagreb, mogli bi i zagrebački rodoljubi onamo.

I u Splitu je bilo „bune". proti popu Maroeviću, župniku u Lučcu kod Splita, jer taj čovjek baš prkosi hrvatskoj misli. Porazbijali mu prozore. Zatvoreno je mnogo i odličnih ljudi.

Po tudjem svietu.

Beč i Pešta još se uviek pogadjaju o carini na robu. Mi Hrvati nemamo tu rieči; a da i imamo, ne znamo, što bismo rekli, jer Hrvata ima i pod Bečom, i pod Peštom, pa koja god strana štetuje, štetuju i Hrvati. Više nas ipak ima pod Peštom. — Ako se Česima ne popusti, oni će u bečkom saboru napraviti „obstrukciju", rogoborit će i ne će dati, da do pogodbe dodje.

Ruska ima s Turskom neprilike. Ruska je htjela u turskoj Mitrovici postaviti svoga pazitelja (konzula), pa je poslala svoje ljude, da mu urede stan i t. d. Ali su Arbanasi ove ljude oplienili i zatvorili, a onda dalje protjerali te ne dadu, da Rus stoji u Mitrovici. Vidjet ćemo, što će Rus na to.

Papa i španjolska vlada ne mogu se pogoditi. I u Španjolskoj se na ime mnogo viče na crkvu, redovnike i svećenike, pa je vlada zatražila od pape, da se obnovi pogodba (konkordat) o crkvenim stvarima. Medju ostalim dira vlada u redovnike, hoće da ukine njeke biskupije, da snizi svećenicima dohodke i t. d. Papa je sve to odbio. A za dohodke je odgovorio: Neka se i svećenicima snize onda, kad se snize i drugim službenicima; zašto bi samo svećenici trpjeli radi toga, što je vlada potrošila silne novce u ratu sa Sjedinjenim

Državama američkim! (To je bilo pred nekoliko godina, kad su Španjolci pred nekoliko godina izgubili otoke Filipine.)

U Italiji sve kipi i vrije: drže se socijalističke skupštine, a za gospodsku politiku nitko ne mari.

Burski generali borave u Londonu, da izhode njeke polakšice i veću slobodu pod novom englezkom vladom. Tražili su, da se puste na slobodu svi zarobljenici, pa se pomiluju svi oni englezki podanici, koji su ratovali s Burima; da se burskomu jeziku dade jednako pravo u školi i na sudu kao i englezkomu i t. d. Ali Englezi ne pristaju na to. Težko onomu, tko se jednom predade!

Niemci kane kupiti zemlište čak u Turskoj Macedoniji i naseliti onamo svoje Niemce. Sultana to ljuti, ali mu je kajzer debeo prijatelj, pa mu ne će da kaže. Ali je on zato zabranio svojim podanikom tamo (Srbljem, Arbanasom i Turskom), da za nikakve novce ne smiju prodati zemljišta.

Razne viesti.

Vladarski posjet. Talijanski kralj Viktor Emanuel, koji je najprije pohodio ruskoga cara, pohodio je koncem prošloga mjeseca i njemačkoga kajzera u Berlinu. Kajzer će mu u jesen vratiti milo za drago. Ove godine imao bi kajzer vratiti posjet i Njeg. Veličanstvu, bečkomu cesaru, jer je cesar već bio kod njega. — Pišu, da se ruski car sprema u pohode talijanskomu kralju, a uz put da bi pohodio i papu; ali to će težko ići, jer je ruski car ujedno i glava ruske crkve, pa bi i papa morao njemu doći u pohode. A to da u Rimu ne će, pišu novine. Na putu u Italiji sastao bi se ruski car i s bečkim cesarom.

Rimska carica rodila je mrtvo, diete kažu jedni; a drugi, da nije ni bila noseća, nego je samo mislila, da jest. Car se, kažu, ljuti na svoga liječnika. Carici je već dobro.

Ljetina po hrvatskoj zemlji ne će biti ove godine najbolja, a u njekim krajevima bit će baš loša. Tako u primorskim krajevima i na otocima, gdje rodi vino, bit će vina jedva polovicu toliko, koliko ga je bilo prošle godine, a negdje ga ne će biti ni četvrtina, jer je sve popila suša. Osobito se tuže tamo iz dalmatinske Makarske; pišu, da će biti glada, pa da se narod seli i da bi se sve izselilo, samo da imadu novaca za put. — U ravnici bit će siena prilično, ali kukuruza bit će manje.

Činovničke plaće u Hrvatskoj (a i u Ugarskoj) povisit će se onim činovnicima, koji služe kod financije i pošte, tako, da će od god. 1903 dobivati jedni 12.000 mjesto 10.000, drugi 6.000 mjesto 4.800, treći 4.400 mjesto 3.600 Kruna na godinu i tako redom sve više. Ovi činovnici primaju i u Hrvatskoj plaću iz one zajedničke kase u Pešti.

Porušeni zvonik u Mlecima na novo će se sagraditi. Novci su već skupljeni (preko milijun i trista tisuća kruna).

Za željeznicu do Mekke već je skupljeno prilično novaca, preko 10 milijuna kruna. (Mekka je u Arabskoj podalje od Crvenoga mora. To je sveto mjesto svima muslimima, pa oni idu tamo klanjati. I naši idu tamo. Voze se morem, a dobar komad putuju po suhu, valjda na devama. Možda bi nam koji naš čitalac znao štogod pričati o tom putu? Ili zar nijedan hadžija ne čita „Dom“? Ako ne čita hadžija, možda čita komšija, pa neka pita hadžije i piše „Domu“).

Na glasu učenjak i liečnik Niemac Firhov (Virchow) umro je ovih dana.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 18. | U Zagrebu, u četvrtak, 25. rujna 1902. | God. 3.

Sirotinja i bogataši.

Nemojte se čuditi, što se „Dom“ i opet povraća na taj razgovor o sirotinji i bogatašima. To je posve naravski, i to zato, jer se oko toga vrti cieli čovječji život: svatko ide, bježi i leti za tim, da bi što više imao i onda što lakše živio. Onaj patrijarha Jakov, koji vam je poznat iz svetoga pisma, — on je bio pastir, služio je kod svoga ujca Labana, a za plaću mu je ujac davao ovce, pa je i ovaj jedan drugoga gledao njekako prikratiti za koju ovcu! To je bilo onda, a kamo li danas! Badava sve! Imati, imati i opet imati, posjedovati, držati i gospodariti blagom i imanjem — to je prva briga svakomu čovjeku. Za tim svatko trči, tu se ljudi naganjaju. Ali kako u svem, tako treba i u tom reda, jer će se inače lako dogoditi, da ćemo jedan drugomu preko glave, a bome i po glavi i po prsima skakati, — samo da se dočepamo imanja, blaženoga imanja!

Pa i zbilja ima već dosta reda u tom poslu. Znate, da se ne smije krasti; ne smije se otimati; ne smije se varati: za to su tu zakoni, sudci, tamnice i vješala! A zašto sve to? Zato, da u toj trci u tom boju za imanjem bude reda. Kad toga ne bi bilo, sutra bi već sve bilo svačije i ničije.

Ima dakle u tom reda, ali ga nema dosta. To se čuje sa svih strana. Razgovarali smo se posljednji put, kako se njeki ljudi znadu okoristiti i obogatiti tudjom mukom, tudjim nemarom i tudjim neznanjem. Je li to red? — Mnogi kažu, da nije.

Jest, mnogima ne ide u glavu ovo: Kako to, da jedni imaju i „previše“, a drugi nemaju ni premalo, nego baš ništa nemaju? Kako je to? Kako to smije i može biti? — Bilo ih je, a i još ih ima, koji misle, da bi trebalo uzeti onima, koji imaju, pak dati onima, koji nemaju.

Ali ovo je djetinjska misao. Jest, to je baš djetinjska misao.

Ovako mogu mislititi i govoriti samo onakvi ljudi, koji misle samo na to, da smo svi božja djeca i da bi nam svima moralo biti jednako dobro i jednako zlo. Pa ipak su se bogataši jednom strašno bojali ovakove misli i ovakvoga djetinjskoga govora: već su bili u strahu, da će se jednoga liepog dana početi dieliti... Osobito, kad se je tako počelo i pisati, pa kad se je sirotinja počela skupljati u skupštine i tu govoriti o svojoj nevolji, — svi su bili u strahu, koji su što imali. Naravski, kad se je znalo naći ljudi, koji su za vrieme kakove bune znali plieniti i otimati tudje imanje (toga je bilo najviše u Francezkoj), — onda nije čudo, da su mirni gradjani bili u strahu, ako su što imali. Neka bi se sastala na ulici tri ili četiri kakva odrpanca, pa časak štogod razgovarali, — već bi trgovac ili koji imućnik zvao stražare!...

Danas je već, hvala Bogu, bolje. Niti danas sirotinja misli na kakvo otimanje i dieljenje, niti se imućnici tako boje. Danas i jedna i druga strana vidi, da svatko hoće da živi. Ako se tko danas tuži na svoju nevolju, pa pokazuje prstom na njekoje bogataše, — ne zovu se odmah stražari, ne kaže se odmah, da je to „buna" i da se sprema otimačina. Jednom riečju: Danas se već o svakom ljudskom zlu, pa i o tome može prilično mirno razgovarati.

Ali ipak jošte nije ta stvar u pravom redu. Na tisuće i tisuće radnikâ strada sa ženom i djecom, dok se drugi njihovom mukom obogaćuju; a seljaci su tek počeli padati u dug i u nevolju, pa se još ni ne zna, što će od njih biti, ako sve ovako ostane, kako je danas. Kako smo se već posljednji put razgovarali, svašta se snuje piše i govori, kako bi se to zlo uklonilo. Ali se mora kazati, da je sve to preveć zapleteno za prostu pamet. A to su velike stvari, pa je potrebno, da se i neukomu svietu jasno kaže: što može, a što ne može biti.

Najprvo ću vam zato kazati dva puta i načina, po kojima se u toj stvari **ne može** nikamo doći. Posluhnite časak.

Prvo: Jedan put za uviek i za svagda treba kazati: Što tko ima, neka mu bude. Nema dakle ni govora o tom, da bi se komu moglo što uzeti, pa dati drugomu. Kad bi se to počelo, to bi bila prava buna i od toga ne bi bilo ništa, to vidi i prosta pamet.

Drugo: Ima ih, koji se nadaju dobru u toj stvari — od prodike, t. j. od ovakvoga naučanja: „Ljudi božji, smilujte se! Koji imate previše, dajte onima, koji imaju premalo." — Ili se pak prodiće ovako: „Ljudi, ne trčite toliko za imanjem i bogatstvom. Tražite najprvo kraljevstvo božje, a za ostalo kako-tako." — Tko ovako govori bogatašima, taj će pomoći jednomu ili drugomu, taj će obrnuti ovoga ili onoga, — ali onoga velikoga zla ne će nikad ukloniti. Tu treba ići drugim putem, pa i tu ću vam kazati dva puta i načina, po kojima će sve po malo ovo zlo ukloniti.

Prvi je put i način ovo: Svatko se neka stara za sebe. — Istina je, ovo je već stara stvar, — ali ništa zato. Što se više ljudiî ljudski stara za se, to ima manje sirotinje.

„To je prodika! Lako je reći: „Staraj se za se!", ali tko bi cieli sviet okrenuo! Pa kako ćeš se starati, kad si u nuždi! Kako će se starati onaj, koji si ne zna pomoći te ga svatko lako prevari i prikrati?"

Prodika i prodika — to je razlika: Kada tko kaže: „Uzmi sve svoje i razdieli siromakom" — to je prodika, i ljudi su tužni slušajući takvu prodiku. Ali kad tko prodiče: „Ljudi, pazite, da vam ne uzmu sve vaše i ne raznesu", — to se već bolje sluša. Ali ja vam ne ću previše puniti uši, nego ću vam kazati samo ovo: Njegda je u cielom kojem kraju bio samo po jedan bogataš, a sve ostalo ne baš sirotinja, ali ipak s malim zadovoljno; a danas već i u manjem gradiću ima i do deset familija, koje živu bolje, nego što su njekad živjeli knezovi i grofovi. Istina je, zato opet devetdeset drugih živi siromašnije, nego što su prije živjeli. Ali kako se je diglo onih deset familija, tako će se s vremenom dići drugih deset, a ostalih osamdeset živjeti će još kukavnije i jadnije. I tako će ići redom: dići će se novih deset, a ostalih sedamdeset živjet će još siromašnije, — i to sve dotle, dok se jedni drugima budu dali varati, prikraćivati i guliti. A kad se nitko ne bude dao ni guliti, ni prikraćivati, ni varati, — imat će od prilike svi jednako.

To doduše ide polako, — ali tako ide. Znate, da je dan na dan „sve to više gospode". Pa to je dobro! Tako ćemo svi jednom postati gospoda! Ali zato ne treba ići bez glave u dug, pa bili kamati Bog zna koliki; zato ne treba kupovati, što ti ne treba, a prodavati, što ti treba; zato ne treba — i tako dalje: sve vi to znate.

To je, vidite, jedan put i način: ide polako, ali sigurno.

„To nije ništa! To ne samo da ne ide polako, nego ne ide nikako. Kako će do čega doći one stotine i tisuće sirotinje, koje ništa nemaju?! Kad će se i kako će se ovi dići?! Kada će ovi imati toliko, koliko i oni bogataši, kojima samo kamate nose toliko, da ih ne mogu ni potrošiti?! Sve je to šuć-muć, pa prolij!"

Ja vidim, vama ne dadu mira bogataši. Ali badava: Dieliti se ne će! A i ne treba! Ne treba, jer pazite: Tko nema svaki dan sve to više, taj ima sve to manje! Ne tarimo si zato glave za ono, što tko već ima; nego gledajmo, da ne bude više imao! Za to se neka staraju radnici, koji svojom mukom obogaćuju one, koji već dosta imadu. Na to neka paze oni, koji pune žep trgov-

cima i novčarima kupujući i leteći u dug bez nužde, — kako smo ono rekli.

„Ali — kamati, čovječe! Kamate mu same dolaze! Novci se legu!“

Jest, pravo kažete. Ne samo tê kamate i drugo novčarstvo, nego ima i drugih stvari, u kojima treba više reda. Taj red može načiniti samo država po zakonu, pa to i jest onaj drugi put i način, kojim bi se moglo ukloniti veliko ono zlo, što izlazi iz prevelikoga bogatstva i prevelike sirotinje. Ali koliko se može i smije država (vlada) miešati u taj posao, o tome ćemo se posebice razgovarati.

Ne gadimo svoga gniezda!

Ima medju našom gospodom ljudi, koji se drže za velike prijatelje naroda i domovine, a govore ovako: Štogod mi Hrvati imamo, štogod znamo i radimo, — sve to nije ništa. Od kad ima Hrvatâ, bili su lude bez pameti i bez poštenja, a onda i bez sloge. Hrvati više drže do Kineza, nego do svoga čovjeka: tudjinac medju njima vrlo dobro živi, a domaći čovjek, pa neka je mudar kao Šalamun, može poginuti od glada. A kako su jalni i zavidni jedni drugima tî Hrvati! Pa kako bi svaki od njih htio biti prvi i najpametniji! Pogledajte samo ovu našu gospodu, koja vode politiku! To je sramota!“ I tako dalje.

Hoćemo li i mi da kažemo svoju, reći ćemo ovako: Istina je, i kod drugih naroda ima ovakih ljudi. Čitam nedavno jedne njemačke novine, koje strašno pišu proti svim Slovjenom, pa ipak evo, što sam čitao: „Mi smo Niemci lieni i mlitavi, — piše. Mi ne marimo za svoje. A gledajte eno Čehe? Treba li novaca za njihovu školsku „Maticu“, to leti sa svih strana po 100 i 200 Kruna, a ljudi, koji umiru, ostavljaju za narod po deset i više tisuća. Jest, tako rade Česi!“ — jauče Niemac. — Čitav opet madžarske novine, što pišu za Hrvate: da su svi Hrvati pravi oganj za svoj narod i za sve svoje, — „a mi Madžari — piše — mi smo više Niemci i židovi, nego Madžari“.

I tako bih vam mogao nabrojiti i drugih primjera. Ali je dosta i ovo, — a ovo je živa istina. Dosta vam je, da i sami spoznate, zašto tako pišu te novine. Danas svi narodi mnogo drže do sebe, a što više drže dosebe, to više gledaju, da jedan drugoga ne samo dostigne, nego i prestigne. Već sam vam razlagao, kako su svi narodi od kojih petdeset, a i više godina, njekako kao pobenavili: svi hoće da budu „veliki“, „jaki“, „slavni“, „obrazovani“ ili „kulturni“, — a sve to više puta na račun kojega drugoga naroda. A kad to ne ide tako lako i tako brzo,

kako bi tko želio, onda se nadju ljudi, koji stanu jaukati nad svojim narodom: da nije ni za što i tako dalje, kako smo već čuli.

Ovo još nije veliko zlo. Ljudi su od vajkada jedni na druge gledali, pa ako su jedni kod drugih vidjeli i poprimili što zla, vidjeli su i poprimili i koješta dobra. Nije zato nikakvo zlo, ako tko opominje svoje domorodce: „Gledajte, kako naši susjedi rade! Hoćemo i mi tako!“ Nije zlo, ako takav domorodac i ukori svoje zemljake, što za svoje ne mare. Dobro je n. pr. bilo ono, kad je stari Hrvat Juraj B a r a k o v i ć iz Zadra u dalmatinskom primorju već pred trista godina kudio učene Hrvate, što vole pisati knjige talijanski nego hrvatski. Dobro je bilo i ono, kad je pred 70 godina drugi Hrvat, Pavao Š t o s, kudio Hrvate i Hrvatice oko Zagreba, što, kaže, tako već ne mare za svoje, da

Jur i svoj jezik hoće Hrvati
zabiti ter drugi narod postati.

To je dakako već zadnja nemarnost, kad čovjek hoće da zaboravi svoj jezik te se više broji drugomu narodu nego svomu.

Sve je to dobro, kad se u narodu nadju ovakvi ljudi. Po svakoj se rieči ovih ljudi vidi, da žele dobro svomu narodu i da ih boli i žalosti, što sam za sebe ne mari. Oni narod odvraćaju od prevelike majmunštine; jer što je drugo, nego majmunština, kad čovjek ne govori i ne vlada se onako, kako mu pristaje, nego se ugledava u drugoga, upravo kao majmun ili opica!

Ali ima ljudi, koji svoj narod grde i kude posve s drugih razloga. Jednomu je n. pr. samo za sebe, pa bi i cieli narod prodao, kad bi mogao, samo da njemu bude dobro, — takav vrlo rado psuje i grdi sve svoje domorodce. Zašto? Zato: Gdjegod treba dati, — on ne dâ; gdjegod se treba postarati i što učiniti, — tu njega nema; gdjegod se ljudi kupe za dobro naroda, — tu on podvuče rep (oprostite rieč), ako je samo malo pogibeljno, ili ako bi se komu zamjerio. Sad, kad ga pitaš: Zašto nisi ništa dao, zašto se nisi postarao, zašto si se izmaknuo?, — što može drugo, nego grditi ovako od prilike: „A, što bi! Od toga svejedno ne će biti ništa! To se zna, da medju nama nije bilo sloge! Pogledaj samo, kakvi su to ljudi, medju koje me zoveš! Tu se nije vriedno miešati. Od toga naroda nije bilo nikad ništa i ne će biti!“

Eto, to je razlog, što mnogi ljudi gade pravo svoje gniezdo, u kojem su opernatili, — kude svoj narod, u kojem su odrasli.

Drugi opet imadu druge razloge. Nadje se čovjek, koji misli, da je on Bog zna tko i Bog zna što: njemu nema para na daleko, „pa bi se i veliki narodi ponosili, kad bi imali takvoga sina“. To sebi takav čovjek zabije u glavu, — i sad bi ga narod morao na

rukama nositi, morao bi pred njim tamnjanom kaditi, on bi morao biti svagdje prvi, i kod nijedne zgode ne bi se smjelo na njega zaboraviti. A ako se sve to tako ne radi, kako on želi, — osuda je gotova, i to ovakva, ako taj čovjek na nesreću živi medju Hrvatima: „Za taj narod nije se vriedno mučiti! Hrvati su vazda bili nezahvalni! Oni više drže do Kineza, nego do domaćega čovjeka, i zato od njih ne će biti nikada ništa.“

Takvi su ti drugi. A treći su se nješto učili, nješto su i svieta vidjeli i došli doma, — i sad bi sve moralo biti onako, kako oni hoće; sve, kako se je do sad radilo, sve to ništa ne valja, sve treba na novo urediti, preokrenuti, preobrnuti, a mnogo toga i porušiti. Ovakvi ljudi ne mogu usta otvoriti, ne mogu rieči napisati, a da ne prigovore. Razumije se, da takvi ljudi samo prigovaraju, a sami ništa ne rade. Jedina je sreća u toj nesreći, što su to ponajviše mladi ljudi, koji mnogo drže do svoje pameti i skupo ciene ono zrnce soli, što im je njegdje u tudjini došlo u glavu, ali se nije raztopilo niti pameti osolilo, nego stoji cielo i samo tišti jadnu tikvu i ne dade joj mira.

Eto, takvi su ljudi, koji gade svoje gniezdo, koji grde i kude svoj narod. Ima ih u svakom staležu, a najviše medju gospodom.

Još ću vam jednu vrst takvih ljudi spomenuti kod nas Hrvata, i to najgoru, a to su tudjinci, koji hoće da ih sviet drži za najveće Hrvate. To su špekulanti. Oni vide i znadu, da se tudjincu pravo ne vjeruje, pa zato viču i pišu, da su i oni Hrvati; a da bi im se više vjerovalo, traže za Hrvate više, nego itko drugi: barem pol svieta treba da pripane Hrvatom! I doista bi Hrvati i danas bili prvi narod na svietu, — „ali što ćemo, kad su svi Hrvati lopovi i izdajice svoga naroda!“ I ludi sviet više puta povjeruje, a ne vidi, kako se ovi špekulanti sami u laž tjeraju: Kažu, da bi Hrvati morali zaslužili to i to, — a po čem bi i zašto zaslužili, kad su to sami lopovi i izdajice!

Napisah vam ovo malo, da znadete prosuditi, što naša gospoda jedni o drugima pišu. Ne vjerujte ništa na rieči, nego prosudite najprvo. Danas se dosta govori i piše i u narod tura, a najviše se psuje i grdi, — gadi se domaće gniezdo. A vi pamtite: Komu je zbilja za svoj narod, taj ponajviše šuti, pa — radi, što može. Istina je, nas Hrvata ima na žalost svakakvih, i nema sumnje, da su nama naši djedovi i oci mnogo krivi, možda i više, nego drugi djedovi i oci. Ima ih, koji nam i danas kvare posao, ali najviše nam kvare oni, koji sve naše grde i psuju, kao da smo mi zadnji na svietu. To ne pomaže. Komu je zbilja za narod i za stari naš i mili dom hrvatski, kažem još jedan put, taj će oba oka zatisnuti na naše zlo i na grieške otaca naših i braće

naše, progutat će mnogu gorku rieč, pa će raditi, koliko može i što može poštenije i bolje. Ne će mu vazda biti na jeziku „naši dični“ i „naši zaslužni“, koji opet jedni druge kao po dogovoru hvale i u zviezde kuju bez razloga i bez potrebe, — ali opet ne će gaditi svoga gniezda, i to samo zato, da pokrije svoj nemar, ili svoje crne želje. Naše gniezdo, dom naš i narod naš gledaju dosta ogaditi naši neprijatelji, pa čemu da im pomažemo još i mi! Ako i je zlo, — naše je! Gledajmo, da bude bolje!

Za gospodsku voljicu . . .

Dosta obična pripoviest.

Gospodična Gizela stoji pred velikim zrcalom i sva se u njem vidi: proba, primjeruje novu opravu, nove haljine, kako joj pristaju. Skrojila je i sašila haljine eto ova švelja, što evo kleči pred Gizelom i namješta na njoj svaki nabor. Sve treba da stoji na Gizeli kao saliveno, kao stvoreno, jer to su haljine za „bal“, za „ples“, za „tanac“, jer će za koji dan biti „sjajni ples“ u susjednom gradu.

Jest, u susjednom gradu bit će taj „sjajni ples“, a gospodična živi podalje od grada, i to na imanju njekoga velikaša. Tu je Gizelin otac direktor, fervalter, upravitelj — kako hoćete. Svakako — živi dobro, on, i žena mu, a i kćerka mu, gospodična Gizela, za koju se eto već nedjelju dana šiju haljine za „sjajni ples“. Ona je sva u tim haljinama ne samo tielom, nego i pameću i dušom: ona misli samo na svoju opravu i na to: kako će ju sav sviet gledati i diviti joj se. Baš je eto rekla materi, neka izvadi iz ormara lepezu, to jest onu puhaljčicu, onu hladilicu, ono, čim se gospoje i gospodične pušu i hlade, kad im je vruće, ili pak samo tim skrivaju lice, da se ne vidi, komu namiguju i komu se smiju . . .

Majka je izvadila Gizeli tu hladilicu. Ali u zao čas! Hladilica jo biela, a oprava malo žutkasta: ne pristaje to k opravi. Gizela udri na majku: — Nisam li ja rekla, kad smo kupovale tkanje za opravu, da hladilica ne će pristajati, pa da bi trebalo drugu naručiti! — Što ćemo, diete moje, sad nema druge, kaže majka. — Kako nema druge! Ples će biti za četiri dana, pa možemo još brzojaviti u Beč, da nam odmah pošalju žutkastu lepezu. — Ali koga ćemo poslati na brzojavni ured? Jedni su konji odvezli oca u grad, a drugi su u šumi. A teško bi se već i dospjelo, jer je skoro pet sati, a brzojavi se primaju samo do šest sati, — odgovori majka Gizeli. — Kad nema konja, pošaljimo koje slu-

žinče. — Ali koga ćeš poslati, kad je sve u poslu i nikoga nema doma?! — Pošalji malu Jelkicu, reče gotovo plačući Gizela.

Ta mala Jelkica — to je bila kći jedne kravarice na tom velikaškom imanju. Jelkici je bilo jedno devet godina. Gizela ju pozove i dade joj ceduljicu, na kojoj je napisala brzojav. — Na, kaže, nosi to u grad na brzojavni ured. Žuri se, trči, što te noge nose, da još za vremena stigneš. Ako stigneš, dobit ćeš „sekser“ (banicu, 10 novč.) i još krpicâ za tvoju bebu (lutku). Idi, trči, brzo!

Gospoda drže svoje plesove u zimi, a danas je baš ljudski zima i vjetar duva, tako da ni psa ne bi čovjek iz kuće iztjerao. A Jelkica je tako slabo obučena: na njoj njekakva suknjica, na glavi i na ledjima rupčić (maramica), a na nogama drvene cokole ili klompe. Ali jadno diete leti, leti u grad, — što će! Gospoda zapoviedaju i još k tomu obećavaju „sekser“ i krpicâ za bebu!

Vjetar brije i cvili na polju, a Gizela razgovara sa šveljom: kako je to težko, kad čovjek živi ovako na selu. — Ništa čovjek nema pri ruci. Ne bi se udala za koga na selu — za ništa na svetu! — Pravo imate, kaže švelja.

U to dodje i otac Gizelin u sobu — sav u sniegu i prozebao. Bio je u gradu i čuo mnogo svašta, što se tamo sprema za „sjajni ples“, pa sad pripovieda kćeri, a Gizela opet sva na plesu, sva u svojoj novoj opravi — tielom i dušom, ali još bez žutkaste lepeze! — Ah, to diete! Još je nema! Bog zna, je li dospjela i predala brzojav!

Već je bila tmina, a nješto se začuje na vratima. Čulo se to na vratima, kako dvie smrznute ručice hoće da pritisnu kvaku na vratima, ali ne mogu! Bile su to dakako Jeličine ručice. Gizela skoči, da vidi, nije li Jelica, — jest ona je. — Jesi li predala? — to je bila prva rieč Gizelina. — Jesam, odgovori bogče pred vratima. Uzalud joj je Gizela turila u ručicu „sekser“ i komadić kolača, — sve joj je ispalo iz ruku. A nije mogla ni tražiti, jer je Gizela odmah zatvorila vrata, a bogče se našlo u tami. Nije joj toliko ni bilo do „seksera“ koliko do njezine „klompe“: sve joj se činilo, da je putem izgubila jednu cokolu, pa i zbilja, kad se je sad sagnula, vidi da ima na nozi samo mokru čarapu, a „klompu“ je negdje izgubila i diete boso doskakalo po toj zimi...

A Gizela sva blažena javi majci i švelji, da je brzojav otišao i da će žuta lepeza još na vrieme stići.

Jelkica je još pred vratima. Našlo ju tu jedno služinče, posvieilo joj, a ona uzela svoj „sekser“ i komadić pogače, pa ju odveli tamo u materinu sobicu. Ali Jelkica nije marila ni za „sekser“, ni za kolač: ostavila ga na klupi i odmah se zavukla njekamo na postelju. Sve joj je nješto strašno težko, težko unutra, a zima, zima... Za čas je ležala, ali još sveudilj trči, trči, još sveudilj pada oko nje snieg, još sveudilj je strah na onoj dugoj pustoj cesti, a zima, zima, ono unutra pritište i steže kao kamen, sve teže i teže...

Otac Gizelin stoji pred kućom dolje uz pripravljenu kočiju i sve diže nogu za nogom, zebe ga, a Gizela još nije došla s majkom. Evo su došle i sjele u kočiju, da se odvezu u grad na „sjajni ples“. Lepeza je dakako došla iz Beča i pristaje uz opravu kao stvorena. Upravo je kočijaš htio da potjera, kad eto izleti iz svoje sobice kravarica — plačuć i lamajuć rukama. Leti prama kočiji, leti, plače, lama rukama i govori: Moje diete, moje dobro diete, moja Jelkica!...

A Gizela se namrgodi na kravaricu: Alaj ste vi žena bez obzira! Baš ste sad morali doći s takvim glasom, kad se spremamo na ples, — da nam veselje pokvarite!...

I Gizelin se otac malo namrgodio na kravaricu, ali ju za čas stao tješiti i obećavati, da će se Jelkici načiniti lies (mrtvačka škrinja) na vlastelinski trošak...

Mali razgovori.

Život.

Pripoviest iz kancelarije. Došao k meni čovjek, pa me moli, da mu napravim molbu na „carstvo“, jer ga hoće da iztjeraju iz doma. Cielu mi je stvar izpripoviedao ovako (i pokazao pisma, iz kojih se to vidi):

„God. 1879, dakle pred 23 godine, kupio, kaže, moj otac, svinjče (prase) za 5 for. To je svinjče bilo ukradeno, pa je i tat i kupac bio tužen sudu i obadvojica osudjeni, da plate prase i troškove, svega 486 kruna. Ali od onda do ove jeseni — nikomu ništa, jer nitko nije ni pitao za te novce, a kamo li tjerao. Kad najedanput ove jeseni dodjoše i pribiše mi na kuću „tabulaciju“, — da će mi tamo pred Božić prodati i kuću i zemljište. A moj otac ne radi već osam godina ništa, ja sam svemu gospodar, — a sad će me protjerati iz doma. A nije samo to, nego i ovo: Ja sam već jedanput odkupio tu kuću i grunt (zemljište), kad su sve htjeli prodati za dug; ja sam onda platio 200 forinti, i to za cielu zadrugu, jer je s otcem bio još jedan domar, koji se je poslie odielio.“

„Ali čovječe“ — hoću ja da kažem.

„Čekajte, još nisam gotov. Žena mi je dopremila cielo stanje na očev grunt, pa sad kažu, da će mi i to prodati. Cielo selo zna, da je to baš ženino, ali će se ipak prodati, jer fiškal kaže: na tudjem zemljištu nemaš ti i ne možeš ništa imati; što stoji na tudjem zemljištu 30 dana, to već nije tvoje. — Sad dajte vi meni, gospodine, kažite, hoće li mene baš iz doma iztjerati?“

„Po svem vidim, da hoće. Vaše nije ništa, sve je očevo.“

„Ali otac već osam godina ništa ne radi, a ja se mučim i žena mi.

„Ne pomaže Vam ništa, jer Vaše nije ništa.“

„Ali ja sam taj grunt i kuću već jedanput odkupio“.

„Ni to Vam ne pomaže. Zašto

niste to uračunali, kad se je zadruga dielila?"

„Jesam ja bio kod suda, pa je moj otac priznao i onaj je domar priznao, da sam ja to platio, pa je na moje ime i upisano pravo vlastničtva na grunt".

„Pa što se onda starate? Najprije moraju Vas naplatiti, a što ostane, od toga će se naplatiti ukradeno prase".

„Tako mi i fiškal kaže. Ali što meni hasni, da me naplate, kad ja više nemam doma!"

„Kupite sami svoj dom i grunt".

„Ne mogu ja, gospodine. Gdje ću ja licitirati s Oberhoferom!"

„S kakvim Oberhoferom?" — upitam ja.

„Ima u selu njeki Švaba Oberhofer. Taj već dugo špekulira baš na moju kuću, jer je kuća baš nasred sela: Tu bi on otvorio krčmu. Tjerat će, kaže, bilo i do dvie hiljade forinti".

„Hm... to je teško. A ne bi li se dao namoliti taj čovjek, koji traži svoje novce za prase? Neka počeka..."

„A, gospodine moj! On od toga ne će ništa imati! Njemu nije ni stalo do toga, — to sve tjera njegov fiškal. Taj je fiškal u dogovoru s Oberhoferom: Svake je nedjelje jedan kod drugoga: Oberhoferu se hoće moje kuće, a fiškal hoće svoje novce. Jedan drugoga tjera, jedan za drugoga radi".

„A koji je to fiškal? — upitam ja. I rekao mi je ime jednoga rodoljubnoga odvjetnika, jednoga „prijatelja naroda", jednoga „našega" čovjeka, koji je za posljednjih izbora htio, da ga narod pošalje u sabor, da tamo narod brani!...

Dom i rod.

Pogled po domu i narodu. Svaki nas ima svoje male i velike brige, to je istina, tako da bi čovjek rekao, da na ništa drugo ne mislimo: niti na narod, niti na politiku, — na ništa.

Ali nije tako. Neka je čovjek u najvećoj brizi i stisci, ipak rado popita, kad mu se dade prilika: „A hoće li skoro biti što bolje? što rade i što snuju naša gospoda, koja nam vladaju i zapoviedaju? Hoće li što biti?"

To je posve naravski. Prosudite samo koju malu stvar, n. pr. uzmite marvinsku putnicu, s kojom je toliko brige i neprilike, dok se tako uredi, da se s njom može u redu na sajam! A to se zna, da se propisi za putnice ne izdavaju u obćinskom uredu, nego njegdje drugdje. Treba dakle tamo njegdje popitati, kako bi se to drugačije uredilo. Takvih malih stvari, da ne diramo u velike, — ima na stotine. A i prosta pamet vidi, da se te male stvari ne mogu urediti za svakoga posebice, nego za sve zajedno, za cieli narod i domovinu. Ali i ne pazeći baš na to — sviet rado pita i rado sluša, kad što čuje, za velike stvari, osobito što se tiče našega naroda.

Da me sada tko upita: No, — pa kako stoje naše hrvatske stvari?, ne bi mu znaomnog dobra kazati. Eno gledajte Bosnu i Hercegovinu: Tamo ne može dobiti gospodske službe nitko, ako ne zna njemački! Sve je u uredu tamo njemački — kao u srcu Njemačke!

— Eno vam Istre i Dalmacije. Ni tamo ne gospoduje hrvatski jezik, nego talijanski, a kod najviše gospode opet još i njemački. Jedino u školi i u obćini po Dalmaciji vlada hrvatski jezik, a u obćini su i naši ljudi. Ali u Istri malo ne — sve talijanski. — Za Medjumurje, gdje živi preko 80.000 Hrvatâ, dosta je reći, da tamo nema nikakve škole, u kojoj bi se čula hrvatska rieč: sve je madžarski! A drugi Hrvati po Ugarskoj, ako se od njih čuje kakav glas ne smiju se ni nazvati Hrvati

nego se sami zovu „šokci" i „bunjevci". — Jedina je banska Hrvatska, u kojoj, barem po zakonu, ne bi smio vladati ni jedan drugi jezik i nijedan drugi narod. Ali i tu se čuje madžarski na pošti,

a osobito na željeznici, pa je na željeznici i namješteno najviše Madžara.

(Zarobljeno.)

Vi ste stalno čuli, da se učeni i pošteni naši ljudi već dugo bore za to, da svi dielovi hrvatskoga naroda dodju pod jednu vladu, i to pod svoju, — pa biste me htjeli pitati: „No, pa kako stoji ta stvar?"

Ali vam ni o tom ne mogu kazati mnogo dobra. U dvie, tri rieči može se reći: Gospoda naša, vodje naši, prvaci naši — njekako su zlovoljni, medju sobom zavadjeni, mlitavi, nemarni. A krivo je tomu nješto to, što su naši neprijatelji zbilja jaki, pa ne puštaju, što imadu u rukama. Ali glavno je ovo: Malo imamo ljudi, koji mare za te stvari, i to su većinom u jednom gradu: ili su svi u Zagrebu ili u Zadru. Jedan drugomu vidi u želudac od djetinjstva, pa ako su se jednom kao djaci zavadili, — i danas su zavadjeni, te svaki ima i svoju stranku! Svi kažu, da *hoće isto:* jedinstvo i slobodu naroda, — a ne mogu se složiti. Posve bi drugačije bilo, da se sastanu Hrvati iz raznih mjesta i krajeva, i to takvi ljudi, koji se i ne poznadu, koji se nikad nisu ni vidjeli, pa ni za što drugo ne pitaju, nego samo za to: Na koju si stranu? Jesi li za hrvatsku, ili tudjinsku?

Ali to će biti onda, kad takvi ljudi budu po narodu gušće posijani, nego što su danas.

Politika.

(Zarobljeno.)

(Zarobljeno.)

Sviet.

Suezki priekop (kanal). Vodeni je put najjeftiniji, to je stara stvar. Zato su se, kako smo se jednom razgovarali, najprije obogatili i podigli narodi uz more, jer im je bio otvoren put u sviet za svakom trgovinom. Ali i moru je njegdje kraj, pa brod ne može dalje po suhu, nego treba robu pretovarivati na kola, na životinje i t. d. Pa neka je samo jedan pedalj suho, a odmah dalje opet more, — ne možeš ladjom ni preko onoga pedlja. Ovakav - recimo - pedalj suhe zemlje medju dva mora — to se zove *morska priečba.* Ovo je velika neprilika za trgovce, jer treba ili robu pretovarivati, ili ploviti okolo, — ako se može. A jedno je i drugo vrlo nezgodno.

Ovakva je priečba i *suezka* priečba.

Suezka priečba, — to je suhi komad zemlje u Africi, i to izmedju Sredozemnoga mora i Crvenoga mora. U Sredozemno more dolazi se iz našega Jadranskoga mora, ako se plovi najprvo na jugo-istok, a onda posve na iztok, i tako se dodje do Egipta (u Africi), koji leži lievo, i do Azije, koja leži desno. Tu utiče u Sredozemno more velika egipatska rieka Nil; tu je na afričkoj strani grad Suez, dalje „pedalj" suho, a onda dolazi ono Crveno more, preko kojega su po suhu prešli židovi bježeći iz Egipta. Tko je brodom ili ladjom htio iz Sredozemnoga mora t. j. iz Evrope, u Indiju i Kitaj, taj je morao na tom suhom „pedlju", na toj priečbi putnike i robu pretovariti na suho i po suhu sve odpremiti do Crvenoga mora, pa onda dalje opet po vodi; ili ako nije htio tako, mogao je i ladjom sve do Indije, — ali je morao obići i oploviti okolo cielu Afriku, t. j. morao je n. pr. od Trsta ili Rieke izaći najprvo na jug u Sredozemno more, a onda mjesto ravno na istok — morao je krenuti na zapad, onda izaći iz Sredozemnoga mora u Atlantski ocean, t. j. u ono veliko more izmedju Europe i Amerike, onda na jug uz cielu Afriku, a onda tek na istok u Indiju. A to je mnogo dulji put.

Zato su već stari egipatski kraljevi 700 god. prije Isusa bili prekopali onu priečbu kod Sueza i načinili tu morski priekop ili kanal. Poslie se je priekop više puta zamulio i opet bi ga očistili. I Rimljani i Arapi starali su se za tu stvar, ali se opet zamulio, pa je preko tisuću godina stajao zamuljen, dok ga nisu prije 43 godine (god. 1859., 25 travnja) počeli na novo kopati i za deset godina prekopali.

To je bio golem posao! Radilo je tu 25.000 (dvadeset i pet tisuća) ljudi i mnogi strojevi. Preko tisuću i pet stotina deva (kamila) nosilo je samo vodu za piće radnicima, jer tu nema sladke vode. Samo za vodu trošilo se na dan do osam tisuća Kruna, a na godinu tri milijuna K., i to sve dotle, dok se nije izkopao posebni priekop do rieke Nila, po kojem je dolazila slatka voda. Potrošilo se po prilici pol milijarde Kruna, t. j. pol tisuće milijuna (500,000.000)! Dvie trećine novaca dali su bankiri i novčari, a ostalo egipatski podkralj ili kediv. Dne 16. studenoga 1869. prošle su prve ladje iz Sredozemnoga mora u Crno po tom priekopu i to s velikom slavom i paradom, kod koje je bilo mnogo vladara i pozvanih gostova iz ciele Evrope. Egipatski podkralj potrošio je na tu slavu do 20 milijuna K.

Priekop je dug od mora do mora 112 kilometara, ali se moralo kopati i urediti 160 km; širok je gore 60 do 100 metara, a dolje 37 m., dubok 9 m. Od kad je priekop električki razsvietljen, prolaze ladje dan i noć, i to blizu 4.000 brodova na godinu, što nosi do-

hodka do 60 milijuna K. na godinu, tako da se potrošeni novci izplaćuju. Za metrički cent tovara plaća svaki brod 1 K, a prazni brodovi za svoju težinu nješto manje. A i vriedno je to, jer je put iz Jadranskoga mora do Indije za 34 dana kraći preko suezkoga priekopa, nego što je bio, dok se je putovalo oko Afrike.

Nauka, umieće i knjiga.

„Kvas" kužnih bolesti. „Sušica", „suha bolest", „suhi kašalj", „tižika" — i još kojekako zove se strašna bolest, za koju već sav sviet zna, da joj nema lieka. I ne samo da joj nema lieka, nego se i širi, prelazi sa čovjeka na čovjeka, kao i kolera. Mnogi toga ne vjeruju, pa je vriedno o tom kazati koju rieč.

Znate li, što je *kvas?* Znate za stalno. Znate i ovo: Jedna šaka kvasa dosta je, da se skisa ili ukiseli puno korito tiesta! Je li istina? Jedna kaplja kvasine (octa) dosta je da se ukiseli puna bačva vina.

Kako to? Tako, što kvas raste — kao gljive poslie kiše, jer kvas i nije drugo nego takva stvar kao gljiva. Kvas — to je maleno, vrlo maleno, sitno, mekano zrnje, ili su to sitni duguljasti kao crvići, koji se množe: za pol sata nastaju iz jednoga zrnca dva, opet za pol sata dva i t. d.

Tko ne vjeruje, da se se sušica može prenasti s jednoga čovjeka na drugoga, — taj neka pomisli samo na kvas i na kvasinu (ocat): kako se ukiseli tiesto, ili vino. Naravski: ako tiesto nije na toplome mjestu, ne će se tako brzo ukisati, to je istina. Tako se i mnogoga čovjeka ne prima onaj bolestni kvasac, koji raste na čovječim plućima i raztače ih.

Ovaj kvasac, od kojega nastaju bolesti, zove se učeno „bakterije" ili „bacili".

Hrvatske narodne pjesme, i to ženske, što ih pjevaju naši muslimi („turci") sabrat će i izdati u knjizi g. Mehmed Dželaluddin Kurt u Mostaru (u Hercegovini). Tko želi tu knjigu imati, može se prijaviti g. fra Radoslavu Glavašu, profesoru bogoslovlja u Mostaru.

Kako treba baratati s vinom, o tom je napisao vrlo dobru knjigu Stj. Bulić, učitelj poljodjelstva. Može se dobiti od Knjižare Sjemeništa u Spljetu (u Dalm.) za 20 para (filira).

Svaštice.

Žene u Americi obavljaju sve poslove, pa i muške. Tako ima tamo n. pr. preko sedam tisuća ženskih liečnika, do 3.500 ženskih propoviedačica, koje propoviedaju (prodiču) u protestantskih crkvah. Kod novinâ radi preko dvie tisuće žena, a ima ih i kod ribolova, kod rudokopa, kod parostrojâ (mašinâ), pače ima preko 150 zidarica i do 200 kovačica! — Istina je, nužda na sve prisili čovjeka, ali ipak za ženu nije svaki posao, jer je njezina narav drugačija.

(Zarobljeno.)

(Zarobljeno.)

Našim prijateljem.

„Dom“ će izdati svoj koledar i za god. 1903., i to čim prije. Stajat će 10 novč.

Dvoje molimo: 1) Dužnike opominjemo, neka nas ne uvadjaju u napast, nego neka nas i sebe oslobode od zla druga, t. j. od duga. — 2) Prijatelje molimo, neka nam jave što više imena takvih ljudi, koji bi mogli, a možda i htjeli držati i čitati „Dom“, da im se uzmogne poslati na ogled. Mnogi bi rado držali „Dom“, ali ne znadu za njega. A svakomu je dužnost širiti dobru stvar. Ovu stvar neka naši prijatelji uzmu ozbiljno. To nije velika muka uzeti dopisnicu i napisati na njoj tri ili četiri imena i prezimena; samo ne treba zaboraviti mjesto i poštu. I po tom će se vidjeti, koliko „Dom“ ima pravih prijatelja.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

U Zagrebu se sudi onima, koji su ono nedavno lupali prozore, razbijali dućane i t. d. Sad se iz sudbene razprave vidi, da su se to prozori lupali onima, koji se drže da su Srbi. Do sad je malo obtuženikâ osudjeno, jer se malo komu može dokazati, da je lupao i razbijao. — Kad smo baš kod te stvari, ne će biti zlo, ako dodadmo ovo: Medju Hrvatima i Srbima bit će odmah mir i ljubav, čim Srbi budu mogli i htjeli slobodno i od srca kazati: *„Mi smo Srbi! Živjela Hrvatska!“*

U Zadru je ciela četa talijanaških bezposlica na mrtvo ime izlemala naša tri čovjeka: novinara Kisića, književnika Katalinića-Jeretova i knjižara Šarića. Toga je već bilo i prije, ali ovo je već strašno i tu već nema šale. A ne bi čovjeku bilo totiko ni žao, da su to bili Talijani, koji su Hrvate izlemali, — nego su to bili potalijančenici! Ta jedan se od njih zove Stipanović! Ne vidi li se po tom, kako zlo rade oni, koji dopuštaju, da se hrvatska djeca odgajaju u nemaru za svoj jezik i za svoj narod! A to čine i mnogi Hrvati. Koliko ima i u Zagrebu dalmatinskih Hrvata, koji nikad ne progovore hrvatske rieči, nego bez prestanka medju sobom *„koza ti vol“ govore!* A kako je tek u Dalmaciji! Tim se i tako se sve po malo utire put talijanskomu jeziku, talijanskomu čitanju, a onda i talijanskoj misli. U ostalom već je zadnji čas, da se oblasti iz Zadra premjeste u Split, pa da Split bude glavni grad Dalmacije!

Talijani na hrvatskoj zemlji dogotovili su ove godine dvie školske zgrade: u Pazinu (u Istri) za gimnaziju, u Splitu (u Dalm.) za pučku školu. Ovu u Splitu sagradili su svojim troškom, a za onu u Pazinu dala je trošak ciela Istra, dakle i Hrvati. I u jednoj i u drugoj odgajat će se i hrvatska djeca, koja će poslie svojoj braći razbijati glave.

U Mostaru se je složilo družtvo, koje će pomagati onim hrvatskim mladićima iz Bosne i Hercegovine, koji uče visoke škole. Istina je, narod naš u Bosni ima i drugih potreba, za koje bi se morali postarati učeni, pošteni i domoljubni ljudi, — ali što ćemo, kad takvih ljudi ima tamo malo! Treba najprije gledati i starati se,

da se izuči što više naše djece, pa će onda biti lakše, onda će oni povesti narod, — jer bez vodje nema ništa! Istina je, bosansko-hercegovačka vlada daje novce za školanje (stipendije),

(Zarobljeno.)

A osim toga ne dadu nijednomu, koji ima volje u Zagreb na visoku školu, da se tu ogrije na našem ognjištu, nego ih šalju u Beč, u Št. Gradac i t. d. gdje pravo ni jezika ne razumiju.

Zato preporučujemo svakomu Hrvatu, koji može, neka pristupi u to družtvo i neka pošalje makar i najmanji prinos. (Najveći je prinos 6 K, onda 4, a najmanji 2 K 40 f na godinu. Plaća se na tri mjeseca, a šalje se „Hrvatskomu podpornomu družtvu u Mostaru“.) Krasno bi bilo, kad bi se našlo i hrvatskih seljaka, koji bi za tu stvar dali: mladi izučeni Hrvati bosanski i hercegovački stalno bi cieli život na to misliti, da su ih i seljački žuljevi pomogli izškolati, pa bi imali više srca za narod; a ne budu li imala srca za narod ta nova gospoda, onda bi bi bolje bilo i bez ovoga družtva...

U Trebinju (u Hercegovini) ima hrvatsko pjevačko družtvo „Slavulj“, pa je nedavno posvetilo svoju zastavu. Na slavu je došlo Hrvata i iz drugih krajeva, pa i iz Zagreba, a osobito iz Dubrovnika (to je blizu, a ima željeznica). — U Trebinju nema „Dom“ nijednoga čitaoca! (Možda koji naš prijatelj ima tamo kojega znanca. — Neka nam ga javi, da mu pošaljemo „Dom“ na ogled.)

U Osieku će od 1. listopada izlaziti svaki dan hrvatske novine, a zvat će se liepo: „Hrvatska Rieč“. Svi pošteni Hrvati žele, da to bude ne samo hrvatska, nego i pametna i poštena rieč.

Po slovjenskom svietu.

Ruska je dobila od Kitaja veliku pokrajinu Tibet, koja leži uz englezku Indiju. Ruska ima već preko trećine ciele Azije.

Srbija je opet htjela uzajmiti novaca od francezkih novčara (kojih 60 milijuna K), ali njekako ne dadu. Da uzmognu kralju svomu izplatiti zaostalu plaću, morali su unapried uzeti jedan milijun od jedne banke, a sad se ne mogu lako riešiti te banke.

Po tudjem svietu.

Madžari su ovih dana proslavili stotu godišnjicu od rodjenja svoga Košuta Lajoša, onoga Košuta, koji nije znao, gdje je Hrvatska. Kod slave je bio i predsjednik ugarskoga sabora, ali od vlade nije bilo nikoga. Od Hrvatâ se je našao jedini Imre pl. Josipović na toj madžarskoj slavi.

U Turskoj nema mira. Arbanasi rade, što hoće, robe i pale, a turske im oblasti ne mogu ili ne će ništa.

U Francezkoj još traje ona smutnja radi zatvaranja katoličkih škola. Svećenici vode narod u procesijah, da se pokaže, kako je narod za njih u toj stvari. Na jednoj procesiji bilo je preko 60.000 ljudi.

Njemački učenjaci, prirodoznanci i liečnici, sastali su se ovih dana na viećanje. Bilo ih je iz države bečkoga cesara (iz „Austrije“), i iz države dajčkajzera (iz njemačkoga „rajha“) — i vidjelo se, da su braća. Jedan Pražanin (iz Praga u Českoj) nazdravio je iz puna srca dajč-kajzeru Vilimu II., a bilo je i drugih dokaza bratske ljubavi. I tako je u redu. Ali kad se Slovjeni (premda riedko!) bratime, onda Niemci viču, da smo izdajice bečke države! — Još se je tu čulo, da su Niemci vodje i prvaci u svietu i još mnogo toga, što svakomu Niemcu mora srce užgati. I to je liepo. Ali je žalostno, što se ovako ne sastaju hrvatski prirodoznanci i liečnici. A kad bi se i sastali, bacili bi možda napolje onoga, tko bi na njihovu sastanku tako govorio, da bi svakomu Hrvatu srce užgao! Odmah bi rekli: „Mi smo prirodoznanci i liečnici, mi

se bavimo znanošću, — a to je politika! A politika je izključena iz našega družtva"...

Razne viesti.

Grofica Lonjaj, udova pok. princa bečkoga Rudolfa, a kći belgijskoga kralja, zavadila se s otcem radi toga, što se je udala za grofa (a ne za princa.) Ovih dana umrla joj je majka, pa je došla, da ju mrtvu vidi, ali ju je otac iz sobe odpravio. O tom se mnogo piše.

Englezki kralj ujedno je i „car Indije", pa kako su ga u Londonu okrunili za kralja Velike Britanije, tako će ga u indijskom gradu Delhi proglasiti za cara Indije, ali on sam ne će tamo doći. Za tu slavu spremaju se goleme parade, koje se ne mogu ni pomisliti: tu će biti azijski vladari, indijski princevi, vojska, silni slonovi (elefanti), a na jednom će jahati indijski podkralj, koji će kralja proglasiti carem. Sve će to biti za to, da se siroti Indijancu zadade više straha pred englezkim gospodarima...

Rooswеldt, predsjednik amerićkih Sjedinjenih država ozledio se na nozi, pa mu se načinio čir, tako da su ga morali rezati. Vrlo mu je zlo, pa se boje za njega.

Burski generali izdali su proglas i poziv na sve ljude na svietu: neka novcem pomognu onim njihovim zemljacima, koji su za vrieme rata postradali. A postradalo je mnogo, jer je porušeno oko 30.000 domova!

Hrvat Mihanović, koji živi u južnoj Americi, ima 204 parobroda. Toliko nema nitko u cieloj onoj državi Argentini.

Šteta u Zagrebu, što su ju načinili oni, koji su lupali prozore i dućane, iznaša nješto preko 100 tisuća K po onom, kako su prijavili oštećenici. Ali se misli, da prave štete nema ni pol toliko.

Školske djece ima u Zagrebu samo u malih školah preko pet tisuća!

Nova zgrada za poštu u Zagrebu počet će se graditi 1. listopada.

Vrieme u Herceg-Bosni bilo je ove godine, kao i drugdje, vrlo nepovoljno za ljetinu. Jedanput je bilo vrućine do 54 stupnja po Celziju (a već 25 stupanja dobra je vrućina!), a dne 14. kolovoza bilo je u južnim stranama slane (solike) i mraza!

Stabala iz krajiških šuma prodano je ovih dana za 1,734.404 K (jedan milijun 737 tisuća 404).

Nove stotinjače (100 Kruna) počet će se izdavati 20. listopada.

Hrvatske novine u Americi već su dvoje, koje izlaze svaki dan: „Narodni List" u Nju-Jorku (New-York) i „Hrvatska" u Alleghenyju. — Od nedavna izlazi u Rankinu svake druge subote novi list „Hrvat u Americi".

Silne novce, preko 4 milijuna, potrošio je njeki Jelinek, činovnik u bečkoj „lenderbanci". Ne zna se, gdje je.

Rumunji tjeraju svoje židove, a Amerika ih ne pušta k sebi.

Na židove su se digli seljaci u Poljskoj (u onom dielu, koji je pod Ruskom). Načinili su im štete do pet milijuna K. Seljaci su pohvatani i odvezeni u Varšavu pred sud.

Željeznica pod morem gradit će se iz Azije u Ameriku, i to ne, dakako, preko širokoga Atlantskoga mora, nego gore na sjeveru, gdje je more medju Azijom i Amerikom široko samo oko 70 kilometara, a duboko oko 50 metara. Ta bi se željeznica spojila sa ruskom sibirskom željeznicom.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 19. ‖ U Zagrebu, u četvrtak, 16. listopada 1902. ‖ God. 3.

Broj 1175. kz. 1902. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom" od 25. rujna 1902. br. 18. i to: 1. Iz viesti pod naslovom: „Dom i rod" i to iz notice „Pogled po domu i narodu" a) od rieči: „Po tom" do rieči „gospodar" b) 4. rieči, koje se nalaze u zaporci u redku 6. i 7. na strani 283., stupcu 1. c) od rieči: „Svaki" do rieči „povieda". 2. Iz rubrike: „Politika" čitav člančić s naslovom počimajući sa riečju: „Od kada..." 3. Iz „Svaštica" i to čitavu viest počimajuću sa riečju „Viesti". 4. Iz članka pod nai slovom: „Šta je nova doma i po svietu?": iz viesti. „U Mostaru", od rieči: „ali" do rieči: „Srbima" tvori učin prestupka § 300 i 302. kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni pimjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom". Razlozi. Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja odnosno potiče stanovnike državne jedne proti dugim na razdore neprijateljske, što tvori učin prestupka, označenog u § 300. i 302. kz. Presuda osniva se na § 6. i 12. t. p. i §§ 32., 33. i 34. t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, dne 29. rujna 1902. Rotter.

Smije li država uzeti čovjeku imetak?

Kad bi država smjela uzeti imetak, pa kad bi ona to i htjela; a onda, kad bi ona htjela ne samo uzeti onomu, tko ima, nego još i dati onomu, tko nema, — to bi onda bilo drugačije!

Ali to je baš ono: smije li to država, t. j. bi li to bilo pravično?

Ja na to ne ću ništa za sada odgovoriti, nego pogledajmo, što u toj stvari država već radi.

Vama je ovo dobro poznato, čujte: Recimo, da u kojem kraju nastane kakva živinska bolest, kako često i nastaje: crkavaju svinje, goveda, ili kakvo drugo blago. Pa što radi država, što rade oblasti? Dodje nalog, živinar ide od sela do sela sa žandarima, — i žandari ubijaju, recimo, svinje, pa bile one i zdrave.

Zašto se to radi? Zato, da se ne okuže ili ne natepu druge svinje; zato, da se bolest preprieči, uguši, utamani; zato, da ne postrada tudji imetak, — zato mora Petar i Pavao i tko mu drago, — mora gledati, gdje mu se ubija, gdje mu se uzima njegovo dobro. Više puta dade se čovjeku njekakva odšteta, t. j. naplati mu se šteta, — ali više puta se nikomu ništa ne naplati.

Ali čovjek ima još većega dobra, nego što je imetak. Što će ti sve blago i bogatstvo, ako nisi svoj, ako si, recimo, gdjegod zatvoren, ili okovan, n. pr. u tamnici? Što će ti sve drugo?! Na poklon vam budi sve blago, samo me pustite na zrak, na svjetlo,

medju sviet, da hodam svietom po svojoj volji! — Pa ipak država zatvara ljude, uzima im slobodu. Zašto? Zato, da više ne čine zla, kako su činili, — da od njih drugi sviet ne trpi štete.

Ali što je imetak, što je i sama zlatna sloboda, što je sve to, ako čovjeku nema na ramenu glave? Sve bi čovjek dao, samo da mu je poživjeti. Mnogi bi dao sav svoj imetak za koji dan života. — Pa ipak država uzima čovjeku i to najveće blago na svietu, — uzima mu život, skida mu s ramena glavu. Zašto? Opet zato, da ne čini zla drugim ljudima.

Eto vidite. Nije ni potrebe tek pitati: bi li država smjela uzeti čovjeku imetak, kad eto vidimo, da država to radi; pače ne uzima samo imetak, nego uzima i veće blago, uzima slobodu, pače i najveće čovječje blago: uzima život. — Ne treba ni to pitati: Je li to pravo? Takvi su zakoni, a u zakonu je „pravo“. Ne pita se sada, je li to baš onakvo pravo, kako to Bog zapovieda, — to je druga stvar; ali svakako je to onakvo pravo, kakvo ljudi hoće. Kad ljudima to ne bi bilo pravo, oni bi gledali i nastojali, da se zakoni promiene, a to bi im bilo lako barem u onih državah, gdje zakone daje sabor, u kojem sjede narodni zastupnici.

Nema dakle nikakve sumnje, da država može čovjeku uzeti imetak, a sviet drži, da je to posve pravo i u redu. Samo se pita: A kada smije država uzeti imetak? — To se dobro vidi po onom, što smo rekli. Država smije uzeti imetak onda, ako bi od toga imetka mogla nastati šteta za druge ljude u državi, t. j. šteta za obće dobro.

Kad to znamo, onda lako razumijemo, zašto to država smije: zato, što država i nema druge brige, nego da se stara za obće dobro. Država nije tu zato, da se stara za Petra, ili za Pavla, nego zato, da se stara za sve, da se stara za obće dobro. I ako je Petar ili Pavao na putu tomu obćemu dobru, onda država ne pita i ne mora pitati ni za Petra, ni za Pavla, nego liepo i s jednim i drugim u jamu, ako su na putu obćemu dobru! Sve, što je na putu obćemu dobru, — sve to smije država ukloniti, a ako nema druge, smije to i uništiti. To država i radi, i sviet se ne tuži, da je to krivično.

Stalno se spominjete, što smo se ono razgovarali, kako ima ljudi, koji kažu, da su bogataši svemu zlu krivi, to jest: da je svemu zlu kriv kapitalizam. Kapitalizam je zlo, — kažu. Ako je kapitalizam zlo, to se razumije, da nije zlo svomu vlastniku, nego da je zlo za druge ljude, to jest: da je na štetu obćemu dobru: jedan ima previše, drugih stotina nema ništa. Otuda nastaje šteta i za državu: ljudi u siromaštvu lako obole, pa ne mogu raditi, —

eto štete državi; siromašni ljudi rano umiru, lako padaju u zloću; svade se, tuku, kradu, otimaju; sirotinja ostaje u tami, kad se ne može prosvietiti, pa nerazumno živi, ne zna si zaslužiti — i tako dalje. Sve je to na štetu obćemu dobru, jer kad ima mnogo siromašnih i zlih ljudi, onda ima manje i svakoga dobra.

Po svem tom se vidi, da to ne bi bila baš nikakva osobita novost, kad bi država stvorila zakon i onda po zakonu uzimala bogatašima imetak, — ako bi se vidjelo, da je preveliki imetak u jednoj ruci na štetu obćemu dobru.

Ali prvo nego što vam kažem, bi li od toga moglo štogod biti, sjetit ću vas jošte, kako država i danas uzima imetak, i kako nikoga ne pušta, ako vidi, da što ima.

Spomenut ću samo ovo: Ako tko može kupiti kakvu nepokretnu stvar, n. pr. zemlju, to je znak, da taj ima, — i država ga odmah pritegne: daj malo i ovamo, i taj čovjek mora platiti ne samo biljege, nego i „procente“, — to znate. A ako tko što dobije po čijoj smrti, ili ako mu tko štogod za života daruje, — onda su tî „procenti“ još i veći.

Dakle i po tom se vidi, da država i danas dobro drži na oku svakoga, tko što ima.

Ali to još nije ništa, nego ovo je ono pravo. Pred tri, četiri li godine malo je još trebalo, pa bi se u Francezkoj bio stvorio ovakav zakon: Tko ima 1000 Kruna dohodka, taj plaća 10 K poreza; tko ima 2000 K, taj ne plaća 20 K, nego 40 K poreza; tko ima 3000 K, taj ne plaća 30, nego 90 K poreza; tko ima 4000 K, taj ne plaća 40 K, nego 160 K i t. d. Po tom bi računu onaj, koji ima 10.000 K dohodka, morao platiti 1000 K poreza, t. j. deseti dio! A onaj, koji ima samo jednu tisuću, taj bi platio tek stoti dio (10 K od 1000). Nisu baš bili ovi brojevi, ali su bili na taj način. —

Kad se je ovakav zakon snovao u Francezkoj, mnogi su vikali, da bi to bila otimačina, premda se u njekih državah plaća porez od dohodka na ovaj način: tko ima više, plaća i veći „procent“, t. j. jedan plaća od stotine, recimo, pet, a drugi, koji ima više, plaća od stotine deset.

No takav zakon nije mogao prodrieti ni u Francezkoj, pa težko da će tako skoro prodrieti gdje drugje, jer bogataši imadu još svagdje veliku rieč kod izborâ za sabor, a po tom i kod zastupnikâ, koji kroje zakone. Osim toga se meni čini, da ovakav zakon ne bi bio zgodan, i to zato, što ne razlikuje bogataša od bogataša.

Po svem tom vidimo, da država može i smije uzeti čovjeku imetak, pa zbilja i uzima, — ali ne uzima zato, da uništi boga-

taše, nego zato, što bogataši mogu dati. Tu dakle nema ni traga tomu, da bi država mislila: svi su bogataši na štetu obćemu dobru, — kako njeki govore. Nisu svi bogataši na štetu obćemu dobru. A kad država vidi, da su bogataši na štetu obćemu dobru, onda ni ona ne pita mnogo, nego liepo uzme, baš uzme. I toga je već bilo, — i to je ono pravo, pa ću vam to sada i spomenuti.

Znate, da je bilo vrieme, kad seljak nije imao svoje zemlje, nego se je mučio na tudjoj, a vlastnici su bili: knezovi, grofovi, konti, plemići, kaptoli, biskupi i t. d. Ovi su sretni posjednici tako pritiskali narod, seljake, da se već nije moglo živjeti te je nastala obća nevolja i nezadovoljstvo. Pa što se je dogodilo? Jednoga liepoga dana proglasio se zakon: Vlastela imadu zemlju predati seljaku, koji se na njoj muči! I tako je bilo! U Francezkoj nisu vlastela ništa dobila za zemlju, a u drugih državah odplaćivao je narod zemlju sve po malo (n. pr. kod nas i u Ruskoj). To je ono, kad je nestalo kmetstva ili tlake.

To su one velike promjene, koje se dogadjaju, kad se nakupi mnogo zla i nereda. Tko vidi, kako naš narod težko živi, i kako se zadužuje, tako da je mnogi već na tudjem, — taj vidi, da je već i to obća nevolja, koja se mora izliečiti. Kako, — to će se već naći bez velike muke. Tko bi pred sto godina bio kazao kojemu hrvatskomu grofu, da će izgubiti kmetove i zemlju, — bio bi ga grof dao izbatinati, a onda u ludnicu zatvoriti. Pa ipak se je to dogodilo — sve liepo po zakonu. Tako će se izliečiti i mnoga druga nevolja, koja narod pritište.

Za hrvatsku državu!

Mi se možemo u „Domu“ razgovarati i o siromaštvu i bogatstvu, o nebu i zemlji, o dobru i zlu i još o stotinu svakakvih stvari, — ali dvie nam stvari moraju biti vazda na pameti, a to je prvo: pošteno ljudsko življenje, kako to Bog zapovieda i duša čovjeku kaže, a drugo: hrvatski naš dom. I što manje ovo dvoje spominjemo, to nam mora više biti svagda na misli i na srcu. Bez toga su svi naši razgovori — dim na vjetru, kuća na piesku.

Ali premda držimo vazda na misli cieli naš hrvatski dom i narod, kadgod se što razgovaramo, ipak je potrebno, da se i posebice razgovorimo baš o tom svojem hrvatskom domu, kad se za to pruži prilika. A takva se prilika pruža baš sada, kako ćete odmah čuti.

Dne 15. siečnja ove godine bilo se sastalo u Zagrebu preko stotinu ljudi iz svih krajeva banske Hrvatske u skupštinu, i to zato, da se dogovore: kako bi se dvie hrvatske stranke podpuno složile u političkom poslu za dom i narod. Tê dvie stranke — to su jedni „obzoraši“ ili „neodvisna narodna stranka“, a drugi su „pravaši“ ili „stranka prava“. I zbilja su se, kako je to „Dom“ onda javio, te dvie stranke složile u jednu stranku, samo je još trebalo dvoje: da se toj novoj stranki dade i jedno ime, i drugo: da ta jedna stranka dobije i svoje novine. Ovo ni jedno ni drugo nije ni do danas u redu. I danas jošte nema ova nova stranka imena, nego se samo za vrieme zove „Hrvatska opozicija“, a još uviek izlaze i dvoje novine: „Obzor“ i „Hrvatska“. Sad se čeka, kako će se ovo dvoje urediti.

Prije nego što vam o tom kažem, što sam nakanio, treba kazati ovo:

Rekao tko, što mu drago, istina je ovo: Danas nije lako vladati i zapoviedati narodu bez naroda, a kamo li proti narodu, — t. j.: svaki vladar, svaka vlada i sve oblasti treba da paze i na to, što narod hoće. Istina je, vlada može mnogo, jer ima svoje službenike i još koješta drugo; ali ipak, ako narod zbilja nješto hoće, pa ako zna, što hoće i kako hoće, — mora napokon uza sve to biti barem nješto onako, kako narod hoće,

A kako se znade, što narod hoće? Gdje i komu narod može kazati, što hoće? — Mjesto naroda govori danas politička stranka, t. j. ljudi, koji se staraju za obće dobro, za dobro naroda. Oni dolaze k narodu, oni narod zovu u sastanke i skupštine, pa tu čuju, što narod želi, i onda to kažu u saboru. A sabor sve može, jer sabor i kralj — to je država, a država može i smije i mora sve učiniti, što je za obće dobro. Koja je stranka najjača u saboru, ona vlada i drma u cieloj državi.

Po svem tom vidite, da to nije samo šala, ili gospodska igra, kad se govori i piše: ja sam od ove, a nisam od one stranke. Ne, narod ne smije dopustiti, da u njegovo ime njetko govori, a da naroda i ne pita, a da narod za sve to ni ne zna. Jednom riečju: Narod mora paziti, što rade njegove političke stranke.

Sve su to doduše stare i poznate stvari, — ali naš hrvatski narod toga dobro ne zna, a nije ni čudo, što ne zna, jer to nije baš tako lako. Ali po malo i s vremenom sve se može razložiti i razumjeti.

Prvo pitanje u toj stvari, na koje treba da znade odgovoriti svaki Hrvat, to je ovo: Je li svejedno, da mi Hrvati ostanemo jedni pod njemačkom, drugi pod ovom, treći pod kojom trećom vladom, — ili je pak bolje, da budemo svi pod jednom, i to pod svojom, hrvatskom vladom i u svojoj državi?

Razmislimo malo ovako: Kažu njeki, da je u banskoj Hrvatskoj mnogo gore, nego u Ugarskoj. Sad, ako je to istina, ne bi li onda bolje bilo, da ne bude nikakve razlike izmedju Hrvatske

i Ugarske, t. j. neka se izbriše medja, što dieli bansku Hrvatsku od Ugarske, pa neka sve to bude Ugarska? Onda će nam biti svima jednako, Madžarima i Hrvatima! — Ili ovako: Piše se, da Niemci hoće da poniemče naše Kranjce i druge Slovence, pa snuju, da to s vremenom dodje pod dajč-kajzera. A zna se, da je Niemcu bolje, nego Slovencu, — barem ga nitko ne napastuje i ne zapovieda mu. Njemačka je država velika i jaka. Ne bi li po tom bolje bilo, da Slovenci sutra kažu: „Pa dobro, mi hoćemo da budemo Niemci"? — Talijani kažu, da je Istra talijanska, da je dalmatinsko primorje talijansko, — nije li svejedno, budu li istarski i primorski dalmatinski Hrvati sutra pod talijanskom vladom, samo ako im ne bude gore?

Ja vam na dugo i široko ne ću na to odgovarati. Komu je to svejedno, s tim nema razgovora. Ima, istina, takvih ljudi na svietu, koji zataje i svoga otca i svoj rod, pa se broje k drugomu narodu. Ima slovačkih sinova, koji se drže za Madžare, a ima i slovenskih sinova, koji se drže za Niemce. Ali to su zadnji ljudi na svietu, i na sreću, to su samo izuzetci. Istina je, ovakvi pojedinci odmetnici mogu nješto dobiti za svoju nevjeru i izdajstvo svoje, — ali cieli narod ne može na taj način ništa dobiti, pa baš kad bi se sve htjelo pomadžariti, poniemčiti, ili potalijančiti. Kaže se, da je u Ugarskoj bolje, nego u Hrvatskoj, — ali i tamo je samo Madžaru bolje, a Slovaku nije: ako ništa drugo, Slovak ne može dobiti državne službe, ako ne zna madžarski, a Madžaru ne treba znati slovački. Ili gledajmo Poljake pod dajč-kajzerom: kako ih Niemci gone, i to samo zato, što su Poljaci — i što hoće da ostanu Poljaci!

Ali ne treba o tom dalje razlagati, nego treba samo otvoriti oči, pa gledati: Talijani su bili jedni pod njemačkom, drugi pod domaćom, i to svaka pokrajina pod drugom vladom, pa nisu mirovali, dok se nisu oslobodili izpod Beča i svi došli pod jednoga svoga kralja i pod jednu svoju vladu. I cieli im je sviet pomagao i veselio se njihovoj borbi. I Niemci su se sjedinili. Grci, Srblji, Rumuni i Bugari — i oni su bili pod tudjom turskom vladom, pa ni oni nisu mirovali, dok se nisu oslobodili, i njima je sviet pomagao i veselio se njihovoj slobodi. — Kad bi to bilo svejedno, je li narod pod svojom, ili tudjom vladom, ili: je li pod jednom vladom, ili je rastrgan, — onda bi ovi narodi bili mirovali, a ne bi se prolilo toliko krvi za jedinstvo i slobodu. Ali i prosta zdrava pamet kaže, da je zgodnije, kad se upregnu dva konja pod jedna kola, nego da se upregne jedan vol i jedan konj; drugim riečima: Hrvat s Hrvatom prije će doći napried k svakomu ljudskomu dobru, nego Hrvat s Niemcem, ili s Madžarom, ili s Talijanom.

Sve je ovo jasno, kao sunce. Zato je prava i najbolja hrvatska stranka ona, koja hoće to: da se što više Hrvata sjedini pod jednom svojom vladom, t. j. takva stranka, koja hoće, da Hrvati budu imali svoju državu.

Uz ovakvu stranku morao bi biti čitav hrvatski narod, jer je za to već zadnji čas. Naši se susjedi oko nas spremaju, da nas Hrvate još više rastrgaju i za uviek rastave: iz Ugarske gledaju, da bansku Hrvatsku što jače i bliže svežu sa sobom: Niemci su već daleko medju Slovencima i spremaju se na Trst i Polu, — da sve to s vremenom priklope državi kajzerovoj; Talijani se nadaju, da im Istra i gornja Dalmacija ipak ne će izmaknuti; a na južnu Dalmaciju gleda gospodar Crne Gore, pa ako bi i on što dobio, njegov bi ćaća Rus na jedno oko zažmirio i na to, što Niemac prodire u hrvatsku zemlju...

„To je „velika politika", a narod ni kruha nema!" — kažu jedni. — „To su stare prazne rieči o državnom pravu", — kažu drugi.

Ali ja velim jednima i drugima ovo:

Nije sve dobro ni u samom kruhu. Ali ako tko pita baš samo za kruh, možemo mu kazati ovo: Mnogi zalogaj kruha izmakne se Hrvatu baš zato, što nije svoj u svom domu, što mu mnogo puta tudjin preotme zalogaj.

A ako tko prigovara, da je to „velika politika", tomu moramo reći ovako: Istina je, to su velike stvari. Ali ne treba misliti, da će sve to biti odmah sutra ili preksutra. To ide polako i prvo treba mnogi drugi posao obaviti; ali ta misao treba da nam je vazda na pameti: da raztepeni ne ćemo nikamo doći.

Napokon onima, koji ne trpe, da im se govori o „državnom pravu", njima je „Dom" odgovorio u 15. broju, pa ako vam se hoće, pročitajte.

A koncu pamtite od svega toga slobodno samo ovo: Ako koji Hrvat govori o politici, a misli samo na „Hrvatsku i Slavoniju", ili samo na Dalmaciju, ili samo na Istru, ili samo na Bosnu i Hercegovinu, a ne misli na čitav hrvatski narod, — tomu slobodno kažite, da nije hrvatski političar. Ako bude što od nas Hrvata, bit će to samo od svih nas zajedno.

To mora imati na pameti nova hrvatska stranka, pa zvala se ona, kako joj drago: mora imati na pameti, da je njezina zadaća, da s vremenom stvori hrvatsku državu.

Prava gospodarska škola.

Mnogi i mnogi poljodjelci misle, da poljodjelcu ne treba nikakve gospodarske škole. Imadu pravo. Samo nemaju pravo, ako

i to misle, da poljodjelcu ne treba ni nikakvoga nauka. To nije istina. Što bi bilo od poljodjelca, da se jedan ne uči drugoga! Kazat ću vam samo dva tri primjera.

Što bi danas bilo od većine hrvatskoga naroda, da nema kukuruza? A ipak, vidite, ne bi kukuruza bilo, da ljudi nisu našli Amerike, a u Americi — kukuruz. A uzalud bi se bila našla i Amerika i kukuruz, kad naši ljudi ne bi bili čuli, kako taj kukuruz rodi, kako se sije, okapa, ogrinja i t. d., — jednom riečju: kad se ne bi bili naučili saditi i obdjelavati kukuruz. Tako je i s krumpirom (ili krtolama, patatama): i to je doneseno iz Amerike. A pitajte seljanke oko Zagreba, kolike liepe novce dobiju za kelj-zelje, za cvietno zelje (karfijol) i za drugo, za što do nedavna nisu ni znale. — Još jedan primjer za živinu. Ja sam čuo od svoga pok. otca, Bog mu duši dao lako, da je on prvi put vidio šarene svinje njegdje u Erdelju, i čudio se, kako su te svinje šarene, kao krave! A danas u cieloj Posavini i nema drugih svinja, nego šarene, tako zvane „turopoljske". Prije su bile samo njekakve biele, koje su uha gore držale kao zec, a na hrptu imale dugu ščetinu, koju su znale nakostrušiti kao puran svoje perje. Znala je pojesti takva svinja njekoliko vagana kuruza, a ništa joj se nije poznalo. A mnoga nije htjela ni žderati, nego je samo kosala i kvarila. A spomenuo sam i purane, tukce, ćukce, — kako li ih još zove on, — tko ih ima. Zagorci naši oko Zagreba — oni ih imadu, samo što im je od njih malo masna brada, jer ih moraju prodavati, pa se njima goste oni u Beču, a i dalje. Ali ipak dobro i to, ipak čovjek dobije krajcaru, — a da se nije našla Amerika, ne bi ni puranâ bilo: i oni su iz Amerike. Tamo ih, kažu, ima puna šuma, živu divlji, kao kod nas vrane.

Eto, vidite, ni u gospodarstvu nema ništa, ako čovjek ne gleda, što ima u drugom svietu i kako se to u drugom svietu radi. Jest, treba paziti i na to, kako se drugdje radi. Spomenut ću vam i tu samo jedno. Znate, kolika je muka, kad se ogrinja kukuruz. A ima već i za to sprava, ima takav plug, što ga vuče jedan konj, jedan čovjek konja vodi, drugi pluži — i za jedan dan mogu tako ogrnuti tri, četiri rali i više. Da vam je samo upitati one sirote žene, koje sad imadu takav plug, — kako Bogu hvale, što su se oslobodile muke. Kako sad liepo dospiju i na drugi posao oko tkanja i švela, a prije dvie tri nedjele nikud nikamo, nego s motikom u polje!

Nema tu dakle pravde, — i poljodjelac mora da gleda, da pazi, da uči. To naravski znadu i gospoda, pa su zato i uredjene gospodarske škole, ili tako zvane „ratarnice". U banskoj Hrvatskoj imade takva škola u Križevcima i u Požegi, a ima od novijega vremena jedna i u Dalmaciji, a ima i u Bosni. Ali od tih škola mala hasna, pa ću vam kazati, zašto to, i kako bi to moglo biti drugačije.

Križevačka gospodarska škola stoji već mnogo godina, i mnoge su obćine plaćale tamo za svoju djecu, — ali nigdje ni traga, da bi iz te škole izašao kakav gospodar. Zagrebačka je vlada dala iztražiti: kud su i kamo su propali toliki mladići, koji su se učili u toj školi, pak evo što je našla: Mladići, kad su izučili tu školu, otišli su jedni u žandare i pandure, drugi u pisare, a poslie u obćinske blagajnike i bilježnike, treći u finance i tako dalje, a samo su petorica od stotine ostali kod poljodjelskoga posla.

Eto, vidite! Nije li to — kako bi čovjek rekao! Potrošilo se novaca, dok se sagradila ta škola i kupilo zemljište, na kojem će se učiti ti mladi gospodari; plaćaju se toliki profesori i učitelji, hrane se badava tamo mladići, — a od svega ništa!

Zašto je to, kako je to? — Koješta je krivo, što je to tako. Krivo je to, što je ta škola previše gospodska, a mora biti previše gospodska za seljačku djecu, kad u toj školi ima i gospodske i polugospodske djece, koja se nisu htjela učiti u drugih školah, pa su ih roditelji dali ovamo, da budu „barem nješto". Krivo je još više i to, što se onako zbilja ne može kod nas gospodariti, kako se u toj školi uči. Vrlo je mnogo krivo i ovo, pazite: Ako u takvu školu dodje koje diete iz seljačke zadruge, — taj mladi gospodar ne može u zadruzi gospodariti onako, kako su ga učili, osim kad bi zadruga njega postavila za gospodara. A to ne može biti. Takav školani gospodar gleda samo, da se zadruga što prije razdieli, da on dobije svoj dio i otide obćini za pisara. — Ako je u toj školi sin kojega seljaka, koji ima više djece, — opet ništa od posla, jer i taj novi gospodar ne bi mogao s braćom obastati, prvo zato, što se je malo pogospodio, drugo zato, što hoće da je najpametniji. Onda je najbolje, da se ni ne vraća kući, nego da svoje uzme i braću raztepe. — Imućniji seljak, koji ima samo jednoga sina, — taj ga ne će dati u tu školu, jer mu treba kod kuće za posao.

Ali najviše je krivo to, što u tu školu idu djeca. Zlo je to zato, što od djece može još svašta postati, pa kad diete dodje tako u sviet i vidi, kako drugi lakše živu, a manje pameti imadu, — ne će im se više k plugu i k motiki. To je jedno. A drugo je ovo: Djeca su djeca. Kako će diete tu gledati i paziti od dobre volje, — kad ono još ne jede kruha svojim zubima i ne zna prosuditi, da će mu taj nauk biti na korist! Diete toga ne razumije.

„Ti dakle misliš, da bi u gospodarsku školu trebalo pritjerati stare ljude, ili kako se kaže: stare jarce?“ — Ne, ne mislim, da bi ih trebalo pritjerati u njekakvu „školu“, nego bi im se moralo pokazati sve, što bi bilo dobro da znadu. A to bi se moglo urediti ovako: Država neka kupi u svakom kraju domovine jedno dosta prostrano zemljište, i tu neka namjesti jednoga gospodara; taj gospodar neka gospodari onako, kako se najbolje može: neka ide po drugom svietu, neka čita knjige, neka proba i kuša ovo i ono, što svaki gospodar ne može, jednom riečju: neka gospodari, što se najbolje na svietu zna i može. K njemu sad neka dolaze drugi gospodari, i to po 15 do 20 na jedanput, neka kod njega ostanu pet, šest dana, dok im sve pokaže i razloži. Ovi će već bolje paziti, nego djeca, — meni vjerujte!

To bi bila prava gospodarska škola.

A to bi se moglo urediti, barem bi to lako uredila hrvatska vlada u Zagrebu. Ona je kupila blizu za milijun forinti veliko imanje Božjakovinu, koje ima preko sedam tisuća rali (jutara), pa se kaže, da je to takvo uzorno gospodarstvo. I zbilja sam vidio, da i tamo idu seljaci, da vide, kako se gospodari.

Ali to nije dobro uredjeno, Prva je pogrješka, što je to zemljište u ravnici, — pa kako će se tu učiti onaj naš čovjek, koji živi u kamenu? A treba i njega nečemu naučiti, i on hoće živjeti. Druga je pogrješka, što je to preveliko. Kad to vidi naš čovjek, koji ima malo zemlje, onda tek ne zna, što se može, a što se ne može. Treća je pogrješka, što se tu gospodari na tudji trošak. t. j. na trošak naroda. Tako je lako gospodariti. Zadnja je pogrješka (da ne govorim o drugima) to, što seljaci ovamo ne dolaze, a valjda ne bi ni smjeli doći sami, niti bi im oni tamo što razložili i pokazali, — nego ih vode obćinski činovnici, i to na obćinski trošak. Sad pomislite, koliki je to trošak, ako jedno dvadesetak seljaka iz Sriema hoće da vide tu pripoviest! A svejedno otidju, kako su i došli. Što se može vidjeti u jedan dan! A onda pod pazkom obćinskoga činovnika, pa onda „svečani objed“, gdje i seljaci drže zdravice! Ja sam vidio, da je sa seljacima iz okolice našičke bio i jedan obćinski bilježnik, koji se je preobukao u seljačke haljine, i to zato, što nijedan seljak nije htio pred gospodom napijati zdravice i zahvaljivati im za brigu i t. d. Sve nije ono pravo.

Zato preporučujemo našim zastupnicima svih stranaka, a osobito onima od „narodne“ stranke, koji stoje uz vladu: neka odluče, da se Božjakovina prodade, pa da se kupi jedno trideset drugih posjeda: u zagrebačkom zagorju tri do četiri, isto toliko u posavini, u podravini, dolje medju Dravom i Savom jedno pet,

šest, u primorju tri do četiri i u Lici tri do četiri. To se neka uredi onako, kako rekoh, — pa da vidimo, ne će li biti drugačije. A „ratarnice“ liepo zatvoriti!

Mali razgovori.

Život.

Onu pripoviest iz kancelarije — treba popraviti, i to ovako: Onaj čovjek nije ukrao svinjče, nego je ukrao volove. Za one novce nije oštećeni zato pitao, što su tati u zadruzi živjeli, pak nijedan nije ništa imao. Kad se je zadruga jednoga tata razdielila onda ga je počeo tjerati onaj, komu su ukradeni volovi. Ali onaj tat poče snovati, kako bi toga čovjeka prevario, i to tako, da on od zadruge ne dobije ništa, nego njegov sin. To mu nije pošlo za rukom — i tako je došla „tabulacija“, po kojoj će sin biti bez doma. — Onaj Švaba Oberhofer ne dolazi nikada k onomu odvjetniku, koji je izposlovao „tabulaciju“, a niti odvjetnik k njemu, oni o toj stvari nisu ni rieči prosborili. Sve, što je taj odvjetnik u toj stvari radio, to je pošteni odvjetnički posao, koji se ne smije sumnjičiti.

Tako mi piše onaj rodoljubni odvjetnik, onaj prijatelj naroda, onaj jedan naš čovjek, koji je za posljednjih izbora htio, da ga narod pošalje u sabor, da tamo narod brani. A piše mi zato, jer su ga njeki ljudi prepoznali po Oberhoferu.

Pripovjest je drugačije posve dobra i zgodna, samo nije dobro, što sam zaboravce spomenuo Oberhofera, kad drugoga nikoga nisam spomenuo. A da nisam spomenuo Oberhofera, bili bi ljudi prepoznali još barem deset odvjetnika, kako su prepoznali još njekoga drugoga, premda taj Oberhofera nikad nije ni vidio. Ta sve su te pripoviesti vrlo slične, a sviet im lako vjeruje... Bog zna, zašto im sviet tako lako vjeruje!... Jedan odvietnički koncipijent mi piše, da je ta pripovjest previše „vulgarna“, t. j. preobična. A zar je zato manje žalosna? Ako baš hoće, ja znam i neobičnijih...

Što se tiče onoga rodoljubnoga odvjetnika, onoga prijatelja naroda i t. d., ja mu rado vjerujem, da nema posla s Oberhoferom; ali vjerujem i to, da će Oberhofer ipak kupiti onu kuću i da će se njegovim novcem izplatiti poštena zaslužba odvjetnikova. To je od prilike ono isto, što kaže i prva pripoviest, ali „nepoštenomu“ baš djelu nema tu ni traga.

Dom i rod.

Dvi hrvatske odkinute grane — to su bunjevački Hrvati u Bačkoj i „bosanski“ Hrvati — ne u Bosni — nego u zapadnoj Ugarskoj, tamo oko Pećuha, Šopruna i t. d. Jednih i drugih ima po madžarskom popisu oko 60.000, a zajedno oko 120.000, — a nemaju ni jedne hrvatske škole, sve madžarski! Oni u Bačkoj imada barem svoje novine i koledare, ali oni tamo bliže Švabi — oni nemaju ništa, baš ništa! Oni ne bi valjda ni račumjeli dobro „Doma“ (a bunjevački ga Hrvati rado čitaju, jer oni govore čisto hrvatski, baš tako, kako u knjizi piše, samo što govore na *i:* dite, mliko, misto i t. d.) Rekoh zato da su to otkinute grane, jer s nama nemaju nikakvoga posla, niti oni za nas znadu, niti mi za njih.

K onima oko Pećuha (Pećuh je bliže hrvatskoj medji, nego što je od Zagreba do Siska, t. j. niti jedan dan hoda!) bio je prije 50 godina otišao pokojni hrvatski književnik Fran Kurelac, ali je imao s policijom posla, pa još malo, i bio bi u buhari. A danas bi Hrvatu bilo i teže tamo, —

odmah bi mislili, da je došao buniti narod. Madžari na to jako paze. Tako je mali bunjevački „Neven" pisao nješto, kako se u Ugarskoj ne radi po zakonu, kod 50.000 bunjevačkih Hrvata u Subotici nema ni jedne knjige u školi u svojem jeziku, — tužio je državni odvjetnik urednika i porota je izrekla, da je kriv, da je bunio proti madžarskomu narodu i sud ga je osudio na tamnicu. Sad vi prosudite: usred Zagreba, gdje nema nijednoga možda odrasloga Madžara, koji se je u Zagrebu rodio, — tu ima prava madžarska škola; a stotine tisuća našega naroda pod madžarskom vladom nema nijedne hrvatske škole!

Za „kralja Matijaša" znade i hrvatski narod. A to je bio hrvatski i ugarski kralj prije 400 i nješto više godina. Madžari ga drže za svoga (otac mu je bio Rumun, poznati junak Sibinjanin Janko), pa neka im i bude, premda su uz njega najučeniji ljudi bili Hrvati. Kako mu drago, istina je, da naš narod još danas spominje toga „Matijaša kralja", valjda zato, što je bio junačkoga roda, a i sam junak, a i drugačije čestit i pravedan čovjek, pa ga Madžari i zovu „Matijaš pravedni". Zovu ga i „veliki", jer je bio pod svoju vlast dobio i Austriju, pače i Češku kraljevinu. Sve to, kako mu drago, ali ovih dana su odkrili Madžari spomenik tomu kralju i tu je bilo velike slave i parade. Na tu paradu došao je i svietli hrvatski ban grof Khuen-Hedervary, pa je tamo i govorio pred onim gostima i kazao Madžarom: da i hrvatski narod spominje u pjesmi i priči Matijaša kralja. Nama je vrlo drago, zbilja: vrlo nam je drago, što je svietli naš ban pozvao eto za svjedoka cieli hrvatski narod; očito je svietli ban mislio, da će njegova rieč u pohvalu Matijašu kralju više vriediti, ako spomene, da ne govori samo u svoje ime, nego da cieli hrvatski narod znade za Matijaša kralja i slavi ga. Koliko nam je to zbilja drago, toliko bismo željeli, da svietli ban i u svakoj drugoj stvari, kad bude štogod odredjivao, da u svakoj takvoj zgodi upita: A što o tome misli hrvatski narod? — i to baš onaj narod, koji u pjesmi spominje Matijaša kralja. Jer ako vriedi ono, što narod misli o Matijašu kralju, moglo bi vriediti i što drugo. Bude li tako radio svietli ban, hrvatski bi narod i njega spominjao još poslie 400 godina, kako eto spominje Matijaša kralja. A da to nješto vriedi, kad hrvatski narod koga spominje, to je eto potvrdio i sam svietli ban Khuen-Hedervary.

Politika.

„U okviru monarkije". Ove tri rieči vrlo se često čuju i čitaju u naših novinah. A to nije ni čudo, jer se bez ovih triju rieči ne može kratko kazati, što hoće oni Hrvati, koji se bore za jedinstvo i slobodu svoga naroda.

Okvir — to je ono drvo, u kojem stoji kakova slika, ili samo staklo; okvir je i ono, u što se napne platno kad se na njem hoće što našiti; svakako je okvir stvar, koja nešto okružuje i stište, — to je kao obruč, samo što je obruč okrugao. —

A *monarkija* — to je država pod jednim vladarom. Ali kad se kod nas danas kaže „monarkija", misli se država bečkoga cesara.

Kad se dakle piše i govori: „Hrvati žele i rade, da se sve hrvatske zemlje sjedine pod svojom vladom *u okviru monarkije"* — to znači; Hrvati žele i rade, da se hrvatske zemlje sjedine pod svojom vladom, ali da i dalje ostanu pod bečkim cesarom. (Mjesto „u okviru" kažu njekoji „u krilu monarkije".)

Ovo je vriedno zapamtiti, jer je bilo ljudi, koji su mislili, ili samo govorili, da Hrvati hoće da se izpod bečkoga cesara izmaknu, pa da će zajedno sa Srbljima osnovati posebno svoje *„jugoslavensko carstvo"*. To osobito rado spominju Madžari i kao da se toga boje.

No, što se tiče toga „jugoslavenskoga carstva", istina je ovo: Kad su su Madžari digli proti bečkomu cesaru i od njega se odmetnuli (to je bilo Jelačićeve godine 1848.), pa kad su se poslie toga Hrvati posve rastavili i razkrstili s Ugarskom, nije se zbilja znalo, što će biti s Hrvatskom: hoće li opet k Ugarskoj, ili će k Beču. Možda je onda tkogod došao na misao, da Hrvati ne trebaju ni Beča, ni Pešte. Ali to je moglo trajati 5 ili 6 godina (od god, 1861—1867), jer se je god. 1867. Beč nagodio s Ugarskom, a god. 1868. nagodili su se s Ugarskom Hrvati. Odkad se je to dogodilo, bečki cesar, koji je ujedno i hrvatski i ugarski kralj, sjedi čvrsto t. j. njegova je država u redu i nikomu ne pada na pamet, da se od njega odmetne, kad su se i isti Madžari primirili. To vide i znadu i hrvatski političari, pak jasno i glasno kažu: Hrvati hoće da ostanu u *„okviru monarkije"*.

Druga je sada stvar, koliko slobode mogu imati Hrvati u tom „okviru". Kako je danas, Madžari od svih naroda u monarkiji imadu najviše slobode, pak ni oni nemaju svoje vojske, a nemaju niti posebnih svojih poslanika kod drugih vladara. Po tome možemo suditi, da toga ne bismo imali ni mi Hrvati, a težko da bismo dobili i sve ono, što ima Ugarska. Kad bismo mi htjeli dobiti sve ono, što imadu Madžari, morala bi i Ugarska načiniti drugu nagodbu s Bečom. A na to još nitko ne misli, jer bi tu trebalo sve na novo prekrojiti. A kad ne misle drugi, koji su jači (ne misle ni Česi), — imamo i mi Hrvati još dosta drugoga posla.

Sviet.

Najviše se sele u Ameriku Talijani. Tako ih se samo prošle godine izselilo blizu trista tisuća, t. j. toliko, koliko nema svih Hrvata u Americi! A nije ni čudo, što se oni najviše sele, jer, prvo: oni su većinom uz more, a drugo: oni su velika sirotinja, a uza to nemiran sviet, koji mnogo ne mari za dom. Ta tko se skita po svietu kao muzikant, tko vodi po svietu majmuna, — ako to nije Talijan!

Vriedno je pogledati i Niemce. Još pred dvadeset godina znalo se je njih u godini dana izseliti preko dviesta tisuća. A prošle godine izselilo ih se samo desetina toga, t. j. nješto preko 20.000. Vidi se, da je Niemcima sve to bolje.

I Rusi se dosta malo sele, prvo zato, što imade još dosta zemlje, a drugo zato, što su oni većinom poljodjelci te ne znadu nikakvoga drugoga zanata, pa najvole ostati kod kuće.

Nauka, umieće i knjiga.

Ljudi na „drugom svietu". „Drugi sviet" — to je onaj nepoznati sviet, kamo čovjek dolazi po smrti. Ali ima još jedan „drugi sviet", pa ću vam o njem kazati koju rieč.

Vi ste u školi čuli, da zviezde nisu u istinu onako malene, kako se obično vide, nego su mnoge tako velike, kao ciela zemlja, a mnoge još i veće. I ne samo, da su tako velike, nego one nisu samo njekakav plamen, kako se nama čini, nego su tvrde i kamenite, baš kao naša zemlja. Ovo je stalno, kao sunce na nebu, — to je nauka dokazala. A tko ne vjeruje nauci i znanosti, taj neka pomisli na to, što se je više puta dogodilo po svietu, pa i kod nas, a to je: da je pravo tvrdo kamenje s neba padalo i palo na zemlju, i ljudi su to kamenje našli, uzeli u svietu pokazuje. Ljudi su baš gledali, kako je padalo i onda palo. To su takozvani *meteori*. Od davne davnine znade sviet za to, da kamenje pada s neba, — ali baš učeni ljudi nisu još pred 100 godina htjeli vjerovati, da je to istina. Danas je to

dokazano. Treba još spomenuti, da je to kamenje upravo onakvo, kakvoga ima i na zemlji.

Ako je sve to istina, — zašto onda ne bi i tamo na zviezdah mogli živjeti ljudi, kako na zemlji živu? — Tako su počeli pitati učenjaci, pa su našli i odgovor, zašto bi, a zašto ne bi. Na mjesecu n. pr. ne bi moglo ništa živjeti, jer je to sam goli i hladni kamen.

Ali ima jedna zviezda, (učenjaci ju zovu Mars), na kojoj bi ljudi mogli živjeti. O tome Marsu mnogo se je pisalo, pa ću vam drugi puta više o tom kazati.

A kad smo baš kod zviezda, spomeuut ću i to, da je to krasna nauka i znanost, koja motri i proučava zviezde: ona najviše vodi i diže čovjeka k zviezdama, k nebu, k Bogu. Već su u staro vrieme zviezdoznanci bili mudri i pobožni ljudi. Ima liepa hrvatska knjiga o zviezdama; zove se *Naše nebo*, napisao ju profesor dr. Oton Kučera, a izdala „Matica Hrvatska".

Svaštice.

Novine i novinari — to je sedma velika vlast, kako smo se jednom razgovarali. Ali se valjda službenici nijedne velike vlasti ne dadu tako lako predobiti (da ne rečem baš podmititi), kako se dadu novinari. Najnoviji način, kako se novinari mite, — to je onaj najstariji način, t. j. zdjela leće, kojom je Jakov izmajstorio od Ezava, što je htio. Danas je običaj, da pozovu novinare, osobito tudje, a onda ih dobro goste, časte i napajaju, a oni onda neka pišu, kako je to sve liepo, krasno, divno, u redu i t. d. U tom su osobito majstori Madžari, oni znadu ovako svietu za mazati oči.

Tako se je nješto nedavno opet dogodilo u Pešti. Vlada je tamo, kako znate, dala sazidati novu sabornicu (kuću, u kojoj se sastaju zastupnici sabor) i potrošila na to do *četrdeset milijuna* K ugarskih i hrvatskih novaca. Njekoje novine pišu, da je tu mnogo novaca u ludo potrošeno, pa još nije sve dobro. Da ne bude još više vike u novinah baš onaj dan, kad sabor unidje prvi put u tu novu sabornicu, pozvani su u sabornicu najprije novinari: neka sve to razgledaju. Tu im se svečano govorilo i bajalo, a onda, dakako: ajde na pravi posao, t. j. k zdjeli i k čuturi. I sabornica im se odmas činila ljepša.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskoj zemlji.

Prvaci hrvatske opozicije u Zagrebu odlučili su, da će glavnoj skupštini svojih pristaša predložiti, da se nova hrvatska stranka, koja je nastala od „obzoraša" i „pravaša", prozove „hrvatska stranka prava". Ako skupština to ime primi (a nema razloga, zašto ga ne bi primila), morala bi povrh toga odlučiti još ovo *drugo:* budući da je to *nova* stranka, ima prestati svaka svadja i inad radi svega onoga, što su prije uradili „obzoraši" ili „pravaši"; *treće:* ta nova stranka mora imati pred očima cieli hrvatski narod i pripravljati pute hrvatskoj državi te zato pobijati i odbijati svakoga, tko je proti tomu, da se sve hrvatske zemlje sjedine pod svojom hrvatskom vladom; *četvrto:* ta stranka mora raditi, da se narodu i ovako, kako je danas raztepen, olakša život i borba za pravicu, t. j. mora raditi, da budu slobodni izbori, da budemo mogli slobodno pisati i slobodno se sastajati, a osobito da banska Hrvatska dobije što prije svoje državne novce u svoje ruke; a da se pomogne i slabijemu pojedinomu čovjeku proti jačemu, mora ta stranka raditi, da što prvo nadje

i saboru predloži način, kako bi se pomoglo seljaku i svakomu drugomu radniku; *peto:* ta stranka mora gledati, da Hrvatu ne bude cieli sviet neprijatelj, kako je na žalost danas; zato treba pošteno, ali mudro gledati, da nam ne budu neprijatelji barem oni, koji nam ne moraju biti neprijatelji, a to su Slovjeni, osobito oni, koji su s nama pod istim vladarom; napokon zastupnici ove stranke neka dolaze često medju narod, da mu razlože, kako treba voditi našu politiku.

Odluči li se ovako, pa bude li se ovako i radilo, *mora* biti bolje.

Šteta u Zagrebu, što su je zagrebačkim trgovcima Srbljima počinili njeki domaći derani, ali i njeki u Zagrebu posve nepoznati ljudi (kaže se, da su bili došli iz Pešte i iz Trsta, pa oomah utekli, kad je proglašen prieki sud), — platit će valjda cieli narod u banskoj Hrvatskoj, a ne samo u Zagrebu, kako je to vlada bila pisala zagrebačkomu poglavarstvu. Tako su odlučili zastupnici „narodne stranke" (tako zvani „madžaroni") na svojem dogovoru, što su ga nedavno držali u Zagrebu. Kad su složni bili na dogovoru, bit će složni i u saboru, gdje imaju većinu, a sabor to može odrediti.

Na tom dogovoru opet se je utvrdila ona bratska sloga medju Srbljima i Hrvatima spomenute „narodne stranke", koja sloga već dugo traje, a baš je ta sloga kriva — kazao je na tom dogovoru zastupnik Tomašić — što je došlo do gusta protiv Srbalja. Nisu Hrvati protiv Srbalja za to, što su oni Srblji, nego zato, što drže s „narodnom strankom" i s vladom, a proti hrvatskoj opoziciji, t. j. proti onima, koji se bore za što veću slobodu u banskoj Hrvatskoj i za hrvatsko državno pravo. Tako je razlagao zastupnik Tomašić, a njegova rieč medju njegovima mnogo vriedi. I ja bih rekao, da je Tomašić istinu govorio.

Hrvati u Americi. Američki list „Hrvatska" javlja, da je dne 28. rujna ove godine uz veliko veselje i slavu posvećena zastava „Narodne hrvatske zajednice" u Alleghenyju. „Kumovao" je zastavi biskup Strossmajer, a zamienio ga američki biskup Buš.

Čudno je, što se ništa ne javlja, kako se je svršila skupština te zajednice, koja je na 27. rujna bila sazvana u Allegheny. Na toj skupštini imalo se odlučiti o neslozi, što je od nedavna zavladala medju našom braćom preko mora.

Hrvati u novoj Zelandiji bave se većinom čudnim poslom: Kopaju iz zemlje smolu od njekoga drveta, što se zove „kauri". Ta je smola skupa i posao im se izplaćuje. Ali što je najviše vriedno, jest to, što ova braća naša baš bratski živu: zajedno rade, a onda dobitak diele. Jedan Francez, koji je napisao knjigu o N. Zelandiji, vrlo hrvali te naše Hrvate. — I „Dom" ima čitalaca u Nov. Zelandiji, pa ih molimo, da nam pišu, kako živu, i sve, što je vriedno znati. (Nova Zelandija je otok uz Australiju, od nas na istok, Aziji na jug.)

Hrvatska zastava ima pravo visjeti i na peštanskom saboru, ako su u njem Hrvati. Tako je po zakonu, pa je tako i bilo, a tako je i sada, samo što je sada hrvatska zastava pod madžarskom, a k tomu još i mnogo manja. Zakon kaže, da ima biti *uz* madžarsku, a kolika mora biti, to ne kaže, ali se to samo po sebi razumije.

Hrvatski sabor u Zagrebu sastat će se koncem studenoga.

Hrvatski svećenici u raznim biskupijama i krajevima odlučili su na svojih jesenskih sastancih umoliti svoje biskupe, neka se postaraju, da bi se sv. misa po svim hrvatskim zemljama služila u posvećenom već starom hrvatskom jeziku (a ne u latinskom kao do sada). — Osobito je vriedno spomenuti, što su odlučili svećenici koprivničkoga kotara, a to

je: da nadbiskup sazove biskupijski *crkveni sabor* (sinodu), koji bi se po propisu imao držati svake godine, a nije se u zagrebačkoj nadbiskupiji držao već ravno stotinu godina!

Silni radnici u Francezkoj i Americi obustavili su posao.

Po slovjenskom svietu.

Srbija će za koji dan imati opet novoga prvoga ministra: mjesto Vujića doći će general Franasović. Osim toga javljaju iz Srbije svakakih nereda i lupežtina. Pisalo se, da će srbski kralj na poklone ruskome caru, ali već je i godina prošla, a od toga ništa. A kaže se, da je to zato, što je car poručio srbskomu kralju, neka se najprvo pokloni bečkomu cesaru. Kralj je to i htio, ali ga u Beču ne će.

U Macedoniji se digla buna. Ustašama do sada služi sreća. U susjednoj staroj Srbiji pozatvarali su srbski trgovci dućane, jer se boje. Kolovodje su macedonski Bugari. Čini se, da nije uzalud ruski car bio poslao ovih dana svoga rodjaka, velikoga kneza Nikolu u Bugarsku, da s Bugarima proslavi njeku vojničku slavu, a za pravo da vidi, što vriedi bugarska vojska. Veliki je knez poslie toga bio u ime carevo i kod sultana, da se ne bi mislilo, da se je što snovalo protiv Turskoj. Bugarska vlada javlja na sve strane, da nema nikakve bune, nego da je to samo njekoliko hajduka i t. d. Možda sve to čini zato, da Turci ne osjete. Bečke i peštanske novine ne vjeruju, da bi Rus potajno što radio. — Srblji su u Biogradu naravski biesni na Bugare, a krive i Tursku, što se je dala Bugarima u Macedoniji tako razmahati.

Razne viesti.

Papa je njeki dan pustio preda se madžarske poklonike i proštenjare, koje je vodio kaločki nadbiskup Caška. Jučer je *posebice* pustio preda se visoke *plemenitaške* proštenjare (grofove i t. d.) iz države bečkoga cesara.

Burski generali još putuju po svietu. Sad su u Parizu, gdje su ih slavno dočekali i častili.

Zola, glasoviti pisac romanâ (velikih pripoviesti), ugušio se ovih dana u sobi spavajući, jer sluga nije otvorio njeki zaklopac u peći. Liepo je pisao, to je istina, ali je najviše bio na glasu, što je pisao nepoštene i sramotske pripoviesti.

Od ježuvita pobjegao je njeki madžarski grof Esterhazi, koji je bio sâm ježuvit i poklonio ježuvitima 400.000 forinti. Pobjegao je s jednom ženom, s kojom se je već vjenčao u Parizu. To se često dogadja, da velikaši ovako poklone svoj imetak samostanu, pa onda i sami postanu samostanci. Ali u ovome se valjda probudila madžarska krv, pa je učinio kako ono ciganin kaže: čakafurdi!

Opet su pokradeni novci, i to u Pragu. Tek je prošlo njekoliko nedjelja, što je silne novce pokrao u Beču židov Jelinek (našli su ga utopljena u Dunavu), a sad se evo javlja, da je u novčanoj zadruzi sv. Vaclava pokradeno preko četiri milijuna Kruna. Glavni je tat bio ravnatelj zadruge, na žalost svećenik i kanonik Drozd, koji je osim toga, što je krao sirotinjske novce, još i drugačije ružno i nepošteno živio, i to punih *dvadeset* godina!

Novi list u Osieku zvat će se liepo „Narodna obrana“.

Hvala onima, koji su nam poslali imena svojih znanaca! Molimo i druge prijatelje! **Molimo onu gospodu,** koja dobivaju na svoje ime po 10 i više komada »Doma«, neka ipak jednom pokušaju, ne bi li se gdjegod našla i ona forinta...

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredništvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 20. | U Zagrebu, u četvrtak, 30. listopada 1902. | God. 3.

Čija je volja u zakonu?

Bilo je vrieme, kad ni kod nas, ovdje u našem svietu, — nije bilo zakona. Kralj je bio prvi medju velikašima, pa koji su htjeli i morali, oni su ga slušali i pokoravali se njemu — bez kakvoga zakona; velikaši opet, i to manji i veći, pa biskupi i drugi svećenici — oni su vladali i zapoviedali narodu — opet sve bez zakona. Pa ipak sviet nije propao, ipak je bilo pokornosti, poslušnosti, vjernosti i — reda, što je glavno. Jer zakon i nije za drugo, nego da bude red i pravica. Ni sudilo se nije dugo i dugo po zakonu, nego po običaju.

Istina je, velikaši su se i onda sastajali u sabor, pa bi tu odlučili ovo i ono, — ali to je bilo i vriedilo samo za njih, pa ni to nisu bili onakvi zakoni, kakvi su danas. I kralj bi koji put dao napisati i proglasiti svoju volju i odredbu, ali to je većinom bila pogodba ili ugovor s velikašima, ili kakva povlastica, — ali ovakvih zakona, kakvih ima danas, — toga nije bilo dugo i dugo. Istom naredbe i proglasi (patenti) bečkih cesara tamo od sto godina natrag, — to je već više slično zakonu.

Današnji zakoni — to je nješto posve drugo, to je, može se reći, velika stvar. Prvo, što se danas vidi u svakom zakonu, to su paragrafi. Ima zakona, koji imadu preko tisuću tih paragrafa!

A što su to paragrafi? — To su, rekao bih hrvatski, pripisi, ili bolje propisi. Svaka stvar ima posebni svoj propis, paragraf. Nije tu sve pomiešano, ni spleteno, nego baš sve razlučeno i svako pod svoj broj, pod svoj paragraf postavljeno. Jesi li što ukrao, ili koga udario, ili opsovao; ili si što dužan, ili ti je tko što ostavio, ili ne daš komu mira na njegovom, — za sve to ima drugi propis. A to su samo kazneni i gradjanski zakoni. A gdje su još drugi: „ustavni“ zakoni, „upravni“ zakoni i t. d.!

Ali ima još nješto u zakonu, po čem zakon može biti upravo

strašan. To je slovo u zakonu. Od kad su počeli nastajati ovakvi zakoni, kakvi su danas, od onda se može reći u njekih slučajevih: Čega nema u zakonu, toga nema na svietu! A u zakonu su rieči, slova. Tu vriedi svaka riec, svako slovo i slovce! I to ne vriedi samo onako, nego vriedi tako, da te to može stajati glave, života! Jedna rieč, jedno slovo! Nema tu: E, pa to nije baš tako, to se ne mora uzeti baš tako. — Ne, Zakon kaže — i dosta! Dogodi se, da zakon baš strašno kaže, kad pogledaš na onoga, proti komu kaže, — ali ti ništa ne pomaže. Odkad su takvi zakoni, od onda je po svoj prilici nastala rieč: „Neka bude pravica, pa propao sviet!" Dogodi se naime koji put, da sud mora po zakonu osuditi, — a srce čovjeku kaže, da nije zaslužio, i ljudi žale „siromaha". Ali — „zakonu i pravdi mora se udovoljiti."

Ovo se dogadja dosta često, a osobito onda, kad takav siromah „krivac" nije ni znao za zakon, — nije ni znao, da je učinio nješto, što se ne smije. Pa ipak je po zakonu kriv, jer neznanje zakona — to nije nikakvo opravdanje, nikakva izprika.

Ali to još nije sve, pače ovo, što ću vam sada reći, to je još više vriedno na pameti držati: Danas možeš po zakonu biti kriv, možeš i glavu izgubiti, i to zato, što si nješto učinio po duši, t. j. onako, kako ti je duša govorila, da je to dobro i pravo. Moguće je, ti si znao, da zakon toga ne dopušta, — ali duša ti je govorila drugačije. Ipak si po zakonu, kako rekoh, kriv, pa možeš za dušu izgubiti i glavu. I ne samo da ti duša kaže, nego ti sav sviet kaže, pače se može dogoditi, da ti i sudac prizna, da si zbilja dobro htio, — pa ipak ćeš biti odsudjen.

Kad čovjek na sve ovo pomisli — a ima toga i više — onda se mora upitati: A čija je to volja i tko to tako hoće, da se zakon drži tako bez smilovanja?

Ali prije nego što na to odgovorim, treba da vas upozorim na ovo: Danas je na svietu obćenita gorka tužba: da se vlade i oblasti ne drže zakona. Toga ima toliko, da je čovjeku već dodijalo slušati i čitati, što se o tom govori u saborih i piše po novinah. Jest, baš je već dodijalo. Govore ljudi i pišu: zakon jasno i glasno kaže ovako, a kad tamo, — nije tako. Dok se na jednoj strani osudjuju ljudi na globe i na teške tamnice tako, da se čovjek prosudivši mirno i po duši upravo čudi strogosti zakona, — na drugoj strani viču ljudi godine i godine: „Gledajte, zakon odredjuje to i to", te držeći zakon u ruci čitaju slovo po slovo, — i ništa ne pomaže: ostaje onako, kako odrede vlade i oblasti.

Kako to može biti? Proglasuje se, govori se, prodiče se, piše se: zakon je svet, zakon je svetstvo, svetinja; zakon ne pozna

brata, ne pozna prijatelja, ne priznaje bogata, ne pazi na siromaha; zakon ne pita jesi li učen, ili si neuk, t. j. poznaš li zakon, ili ne poznaš; zakonu se ne smije dodati, zakonu se ne smije uzeti; što zakon kaže, kako zakon glasi, tako mora biti! Tako na jednoj strani. A na drugoj strani one tužbe; da se zakon ne drži, pače da se zakon krši, „gazi" itd.

Bit će najbolje, da se i ova stvar, pa bila još teža, nego što jest, — da se prosudi mirno i razborito. Istina je, čovjeka ne boli toliko zlo i krivica od onoga, tko se ne drži i ne proglasuje svetcem. Kad te okradu tati, ili iztuku i opliene lupeži, — možeš reći: „Okrali me tati, izlemali me i oplienili lupeži, — hvala Bogu, što nema veće nesreće!" Ali kad si uvjeren, da ti krivo čini onaj, tko je postavljen, da čuva pravo i zakon, i tko inače vazda proglasuje, da je zakon svetstvo i da traži pravicu, i t. d., — onda to mnogo jače boli, pače to ne boli, nego to mnogoga čovjeka znade ražestiti do biesnoće, da izgubi razbor. Tako se samo mogu protumačiti i razumjeti strašne bune (revolucije), u kojima je sviet biesnio kao bez razbora. A velike su bune gotovo svagda nastajale poslie silnih bezakonja i protuzakonitosti.

Ali, kako rekoh, bolje je, da se stvar prosudi mirno i razborito. A kad prosudimo mirno i razborito, onda ćemo imati i odgovor na ono pitanje: Čija je volja u zakonu?

Čuje se rieč, da je u zakonu volja naroda. — To nije istina nigdje, pa ni ondje, gdje narod svoje zastupnike šalje u sabor, da daju zakone. Istina je naprotiv ovo: Zakoni su bili i bit će svagda volja samo jednoga diela naroda. Ako je tako, onda nije težko pomisliti, da ovaj jedan dio ljudî dobro drži pred očima, kad daje zakon: ovo bi za nas moglo biti dobro, a ono bi za nas moglo biti zlo. To je tako naravski, da to ne bi bili ljudi, kad ne bi tako radili: ljudska je narav takva. Bio bi luda svatko, tko bi bio na takvome mjestu te mogao urediti ljude i stvari oko sebe po svome mišljenju, a ne bi uredio! Zato se u mnogom zakonu vrlo dobro vidi za koga je, i proti komu je naperen: dobro se vidi n. pr., da je svaki paragraf kaznenoga zakona naperen proti tatu, lupežu, varalici i t. d., a u zaštitu onih, kojima je do svojeg imetka, poštenja, časti i t. d. — To je jedno, što treba znati.

A drugo je ovo: Tko ima u ruci vlast i vladu, taj ima u ruci i zakon. Ne znači to, da vlada ili oblasti, „krše" ili „gaze" zakon, — ne; toga i ne treba. Dosta je, da vlada i oblasti rade po zakonu onako, kako se njima čini, da zakon — kaže. To znači: vlada i oblasti tumače zakon, one same odredjuju, kako se zakon imade razumjeti. Zato se i mora u današnjih zakonih paziti na svaku rieč, na svako slovo u zakonu. Ali vi znate, da se ljudi

ni u očevidnoj stvari ne mogu koji put složiti. I tu je baš korien onim tužbam — da se vlada i oblasti ne drže zakona — jer vlada i oblasti razumiju i tumače zakon ovako, a oni drugi onako. Razlika je samo u tom — i to velika razlika — što vlada i oblast može onako učiniti, kako ona zakon razumije. To joj se mora dopustiti, jer drugačije ne bi to bila vlada ni oblast.

Eto, sad se malo razumiemo. U zakonu je volja samo jednoga diela naroda. Hoćemo li pak, da u zakonu bude volja što većega diela naroda, t. j. da zakoni budu po volji što većemu dielu naroda, — to ne može biti drugačije, nego tako, da što više naroda stane pitati za te stvari, paziti na sve to, uputiti se u sve to i onda svojim putem tražiti, da i naša volja dodje u zakon. To je dug put, ali tko poživi, doživjet će i to.

Hrvati u Americi, u Istri i u — Ugarskoj.

Bit će za koji dan mjesec dana, što su Hrvati u Americi držali skupštinu svoje „Hrvatske narodne zajednice", i to u gradu Alleghenyju, u istočnom dielu sjeverne Amerike.

Na tu skupštinu došlo je do 200 Hrvata iz raznih strana Amerike, a sve su to bili poslanici hrvatskih družtava u Americi, te po tom nisu došli samo u svoje ime, nego i u ime svojih drugova. A ciela Hrv. nar. zajednica ima do četrnaest tisuća drugova ili članova.

Kad čovjek čita, koliko se eto Hrvata složilo u jedno družtvo, kako se dogovaraju i staraju za dobro svojih drugova, da jedni drugima pomognu u nevolji i nesreći, pa kad promisli, da su to većinom neškolani ljudi, radnici i težaci, a onda vidi, kako se sami staraju za svoje hrvatske crkve i škole, pa napokon ne zaboravljaju ni staroga svoga doma, hrvatske domovine, nego odkidaju sebi od usta i slažu novčanu glavnicu za pomoć onim rodoljubima, koji se u domovini bore za pravo i slobodu, — onda čovjeku dolaze na pamet svakakve misli.

Prosudite: Američki radnici i težaci, koji živu raztepeni po velikoj Americi: ovdje 50, u drugom gradu 100, u trećem 500 i t. d., koji se hrane samo svojim žuljevima nemajući kuće ni kućišta, — ovi ljudi šalju pomoć u stari svoj dom, gdje ima velikašâ, koji imadu na tisuće jutara zemljišta; gdje ima bogatih biskupa, kanonika, župnika, advokatâ, vlastele, trgovaca, posjednikâ, koji su svi na okupu, svi u svom i na svom: ovima šalju žuljave ruke iz Amerike pomoć! Bjegunci iz domovine, koji su goli i bosi, da tako rečem, utekli iz doma pred svakim zlom i nevoljom, — ovi evo šalju bogatim našim velikašem biskupom, kanonikom, advokatom, trgovcem, posjednikom i t. d. i t. d., ovi im

šalju pomoć, podporu! I hrvatske naše novine donašaju taj glas i ne kažu ništa, — kao da se to samo po sebi razumije.

Idemo dalje. Hrvati u Istri živu u svom domu, plaćaju porez i druge daće, a sami si moraju uzdržavati svoje škole: iz svih hrvatskih zemalja šalje im se novčić po novčić, kruna po kruna. Ali hajde de: Oni imadu barem po koju hrvatsku školu na zemaljski trošak, a ako imadu čim, mogu otvoriti i hrvatsku školu, pa neka se do biesa njihovim novcem dižu talijanske škole!

Ali pogledajmo u Ugarsku: do trista tisuća rodjenih i pravih Hrvata u Ugarskoj ne samo da nemaju nijedne hrvatske škole na obćinski trošak, ne samo da ne mogu ni pojedinci na svoj trošak otvoriti hrvatske škole, nego oni nemaju nijedne hrvatske knjige u školi, pače nemaju svuda ni hrvatskoga katekizma! Za istarske Hrvate možemo barem sabirati krune i novčiće, a za Hrvate u Ugarskoj ne može se ni to, jer bi bilo uzalud.

Ovo troje: Ameriku, IstruUgarsku, — to sam hotimice metnuo jedno uz drugo, da se vidi razlika. A ta je razlika takva, da može poslužiti za nauk.

Pogledamo li još jedanput američke Hrvate, moramo opaziti osobito dvie stvari.

Prva je stvar ova: Hrvati u Americi nisu samo iz banske Hrvatske, nego i iz drugih hrvatskih krajeva: iz cieloga primorja dolje do Kotora, pa sa otokâ, t. j. iz Daljmacije i Istre. Pa čujte, što su učinili: Nisu oni odlučili, da će poslati pomoć rodoljubom u Istri, ili u Dalmaciji (jer i tamo ima Hrvatâ, koji se bore za pravo i slobodu), — nego će oni poslati pomoć rodoljubima u — banskoj Hrvatskoj. Što to znamenuje? To znamenuje, da i ovi tobože neuki radnici i težaci vide, osjećaju i znadu, da je banska Hrvatska matica, da je ona srce hrvatskoga naroda: ako ona propane, — sve je hrvatsko propalo!

Druga je stvar ovo: Jedne madžaronske novine pišu, da su američki Hrvati odlučili „čudnu" odluku, kad su skupili za sada glavnicu od 500 dolara (preko 2000 K) kao pomoć rodoljubom u domovini. To je madžaronskim novinama „čudno". Nisu rekle, zašto je to „čudno", — jer ne bi ni znale reći, kad to nije „čudno", nego posve naravski. Ali kad madžaroni, jer su neiskreni i jer se boje priznati istinu, kad baš hoće imati „čudo", gdje čuda nema, — neka se dadu navesti na pravi put barem po tom „čudu", neka im to „čudo" otvori oči, što narod sudi o madžarskoj politici, — onaj narod, kojega ne „bune" nikakvi vikači, kojega ne vode nikakvi advokati, nego iz njega govori uspomena na sve ono zlo i nevolje, što je doživio u domovini, govori iz njega ljubav za stari dom i za svoje mile u tom domu, govori iz njega želja, da bude

bolje. A bilo bi bolje onako, kako to žele oni rodoljubi, kojima američki Hrvati šalju pomoć. Jest, tako sudi narod, kad uteče na slobodniji zrak, kad malo odahne! Tako sudi tristo tisuća odraslih, zrelih Hrvata u Americi, — a svi madžaronski zastupnici u banskoj Hrvatskoj nisu dobili glasova kod izbora ni deseti dio toga! Pa ipak mi ne velimo, da je to čudo, što su ti zastupnici izabrani . . . Ni to nije čudo, što su svi američki Hrvati proti madžaronima. Nije čudo, jer oni kažu baš onako, kako misle.

Jednako nam može poslužiti za nauk i razlika medju istarskim i ugarskim Hrvatima. U Ugarskoj ima više Hrvatâ nego u Istri, a i bogatiji su, pa ipak čujte i čudite se, kako se čude i one madžaronske novine: Istarski Hrvati i Slovenci imadu u zemaljskom saboru do deset zastupnika, pače imadu zastupnika i u bečkom saboru, koji tamo iznašaju krivice, što čine Hrvatom, pa tako cieli sviet barem znade, da imade Hrvatâ i u Istri i da hoće svoje pravo. A trista tisuća ugarskih Hrvatâ nema nijednoga zastupnika u ugarskom saboru: mjesto njih govore u saboru Madžari. Bog zna, što bi rekle one madžaronske novine: je li i to „čudno"?

A upitate li: Kako to, da se Hrvati u Istri miču i bore, a za one u Ugarskoj jedva se i znade?, — i na to bih vam znao odgovoriti. Ali bi za to trebalo malo više prostora. Za danas vam mogu reći samo to, da ni to nije nikakvo čudo. A kad bi i bilo čudo, znate onu: Svako čudo za tri dana . . . Doći će i u Ugarskoj do onoga, do čega je došlo u Istri, — to je stalno, kao Amen u molitvi. Jedino, što je u Ugarskoj bolje, to je, da će stvar tamo biti mnogo brže gotova, jer Madžar nije ni iz daleka par Niemcu i Talijanu, to je jedno; a drugo: ni dugo jahati nije baš lako, osobito na zdravu i jaku konju.

Krčma ili bircaus (sve jedan bies!).

Već smo se jedanput dugo razgovarali o piću i pijanstvu, ali da se bolje razumiemo, ne će biti na štetu, ako još koju spomenemo.

Početi ćemo najprvo onako, kako se danas piše o toj stvari. Jedan centigram, t. j. toliko, koliko bi veća muha na krilima odniela, — jedan dakle taj centigram najjače vinove žganice (rakije), ako se uštrcne pod kožu većemu psu, odmah će pas crknuti, krepati, otegnuti pete! Eto, kakav je to otrov, taj „alkohol", što ga ima u svakom žestokom piću! — Drugi je primjer ovaj: Jedan učenjak pomiešao je pčelama u med žestoka pića, pa evo, što je vidio: Za kratko vrieme pčele nisu više htjele raditi, medju njima nestade reda, nego se sve u jedan mah baciše na ono meda, što su još imale.

Kad tako strada živina od toga alkohola, strada i čovjek. Eno gledajte Franceze u Alžiru (u Africi): Medju trista tisuća Franceza ima toliko ludjaka, koliko i medju četiri milijuna Arapa, t. j. razmjerno deset puta više, — jer Francezi piju žestoka pića, a Arapi ne piju. A u Parizu se je opazilo ovo: Što se više troši žestokih pića, to se više ljudi ubija. Ali ne strada od žestokih pića samo onaj, koji pije, nego i njegova djeca, unuci i praunuci. Djeca pijanicâ slaba su i sklona na zlo i opačinu; unuci su pijanice i biesni ljudi; praunuci su snuždeni ljudi, a skloni na ubijanje; prapraunuci su glupaci i kržljavci bez djece, —i tako se na sreću to pijansko pleme zatre.

A nije istina, da žestoko piće „jači" čovjeka, niti je istina, da „grije" čovjeka, niti je istina, da ga „razveseli". Istina je, u prvi mah je čovjek malo življi, kad nješto gucne, — ali za čas je još slabiji i tromiji, nego što bi bio, da nije ništa pio. — Tako je i ono, da žestoko piće tobože „grije" čovjeka. Jest, žestoko piće ugrije krv i potjera ju pod kožu; ali za čas se krv pod kožom ohladi, pa je čovjeku još hladnije, nego što mu je prije bilo. To dokazuju i mnogi putnici, koji su putovali po sjevernim studenim krajevima: oni kažu, da su tamo mogli pred zimom obastati samo tako, što nisu nimalo pili žestokih pića. To dokazuju i učenjaci. — A ni to nije istina, da bi žestoko piće razveselilo čovjeka. Kad čovjek počne piti, istina je, malo je veseliji, ali to je samo zato, što sve po malo gubi pamet a razum gubi po malo svoju snagu.

Sve ovo vide ljudi već odavna, pa se i pojedinci i vlade staraju, da se nesreća od pića što više umanji i ukloni, pa i zbilja ide taj posao za rukom. U Norvežkoj n. pr., gdje se je još pred 50 godina trošilo na glavu osam litara čistoga alkohola od 100 stupanja, danas se troši na glavu samo poldrug litra. I u Njemačkoj se prije trideset godina trošilo još jedan put više, nego što se danas troši. A i u Ruskoj se manje pije za trećinu, kao i u drugim zemljama na sjeveru. —

Ovako se piše danas po novinah i u knjigah, i to na stotinu načina, gotovo bez prestanka.

Bože sačuvaj, da bi tko i jedan čas posumnjao, jeli žestoko piće štetno, ili nije! Ali i tu treba paziti na onu: Treba dobro razlikovati.

A evo, što mene ljuti, kad čitam takve stvari: Učenjaci, koji o tom pišu, uviek i uviek govore o njekakvom „čistom" alkoholu, koji mjeri i sto gradi (stupnjeva), pa onda o njekakvoj „esenciji". A koji bies pije alkohol od 100 gradi? — Tko hoće previše dokazati, taj ne dokazuje ništa.

A onda se ne mogu prečuditi ovomu: Učeni ovi protivnici žestokih pića štrcaju taj alkohol od 100 gradi životinjama pod kožu, ravno u krv, — i onda, kad živinče crkne, kažu: Aha, gledajte, kako je crklo od toga otrova! — Kako biesa ne će crknuti! Čovjek može mirne duše popiti litar hladne vode; a daj ti čovjeku izlij litar hladne vode za ledja, pa ja kriv, ako ga ne spopane kihavica! A kamo li da mu izliješ litar hladne vode njekamo pod kožu, recimo na ledjima! Bome će ga uhvatiti groznica!

Pa ipak je to samo voda, a ne spiritus od 100 stupanja. Ili prosudite ovo: Mnogi ljudi jedu rado papreno jelo; pa što biste vi rekli, kad bi tko bilo samo trunak paprike sasuo komu u oko, pa onda dokazivao: Aha, gledaj, što radi ta paprika!

Drugo je želudac, a drugo ostalo tielo. To bi barem morali znati učenjaci!

Treća je pogrieška u tom boju protiv žestokih pića to, što se neprestano govori o žganom piću o šljivovici, „konjaku“, „likvoru“ i t. d. Toga biesa dosta je popiti dvie tri čašice, pa ti se već muti. Ali drugo je naravsko vino. No opet nije zamjere, što se najviše viče na špiritus, jer radnički sviet i ne pije drugo, nego kojekakav priredjeni špiritus, pa otuda i tolika vika.

Mi smo se o tom već razgovarali, kako se po svietu slažu čitava družtva proti pijanstvu, proti alkoholizmu. Onda sam vam rekao na dugo, što sada kažem u kratko: Nije istina, da je pijanstvo zlu krivo, nego je svako drugo zlo krivo, što ljudi piju bez mjere i što se truju špirom. Uklonite drugo zlo, pa će se sviet manje trovati špirom. To rekoh i kod toga ostajem.

Jedno jedino, što bi se moglo lako ukloniti, — a što vrlo pomaže pravomu pijanstvu, da prostite lokanju, — to su krčme ili bircauzi.

To je jedno i drugo prokleta i stvar i rieč, — mi barem Hrvati nismo toga izmislili, pa mi niti nemamo svoje hrvatske rieči za takvu prokletu kuću: obadve su ove rieči tudje (Što se danas kaže „gostiona“, to nije narodna rieč, tu su gospoda izmislila.)

„Krčma“ ili „karčma“ — kako Rus kaže — to je tatarska rieč. Tatari su ju donesli k Rusima, a odonuda je došla k nama (i to je valjda jedino zlo, koje je k nama došlo preko Rusa). Tatari, kao i drugi divlji azijati (Huni, Mongoli, Madžari) bili su strašne pijanice: lokali su do mrtvila. Madžari i dan današnji znadu piti s pravim biesom, tako da je njihov „narodni običaj“, kojega se drže i njihova gospoda (aristokrati): da izpivši čašu tresnu njom o zemlju, da se razleti u komade! A i drugi azijati piju mrsko, tako da je Muhamed morao pod smrtni grieh zabraniti svojim

vjernim svako žestoko piće, i to tako, da ga ne bi smjeli baš ni okusiti! Samo tako, mislio je taj prijatelj i učitelj svoga naroda, moglo bi se utamaniti to mrsko azijatsko lokanje. — A „bircauz“ je opet blažena njemačka rieč. Niemci nisu pijanice, to se mora priznati. Ali oni idu za dobitkom po svietu, pa su bili valjda prvi „birtaši“ ili krčmari u našoj zemlji, i to najprvo u gradovih, a poslie njihovi židovi po selih.

Bilo kako mu drago, danas je krčma ili birtija sve jedan bies, stvar nepotrebna, pače štetna. Ja vam to ne ću na dugo razlagati, jer vi to i sami znate. Samo vam kažem, da bi bilo dobro i potrebno, kad bi se po mogućnosti sve krčme i svi bircauzi zatvorili, i to po zakonu.

Ovo mi je palo na pamet, kad sam ovih dana čitao, da se takav zakon proti krčmama i bircauzima snuje u bečkom saboru. U tom zakonu bit će odredjeno, koliko u kojem mjestu smije biti krčama, pa onda kakvi ljudi mogu biti krčmari. Ali glavno će biti u tom zakonu: prvo to, što te krčme ne smiju biti na takovu mjestu, gdje su narodu baš na udaru, n. pr. pred tvornicom, pred sudom, pred obćinom i t. d. (A koliko danas ima krčama, koje su baš pred obćinom, ili pred kotarskim uredom!) Drugo će biti dobro to, što će krčmar morati da zatvori krčmu u blagdane, pa i u one dane, kad se radnicima izplaćuje zaslužba. Ej, ako se to dogodi, alaj će mnoga sirota žena blagoslivljati čas, kad je izdan takav pametni zakon!

Bog zna samo, hoće li se i u banskoj Hrvatskoj štogod uraditi u toj stvari! Ništa zato, ako bi se koji Šimun ili Salamon morao latiti drugoga posla! . . .

Mali razgovori.

Život.

Ljudi i žene. Gospoda kažu, osobito pak gospodske žene, da ovo nije dobro rečeno, a osobito da nije liepo i pravo rečeno, kad se kaže *Ljudi i žene*. — „Pa zar mi žene nismo ljudi?“ — To se zna, da niste! Čovjek i čovjek — to su ljudi; a žena i žena — to su žene! Što ću vam ja! Tako se govori. Nikad se bome nije čulo, da bi žene bile ljudi“, — znao bi tko u šali odgovoriti srditoj ženskoj glavi. A ona još ljuća, što žene nisu ljudi, sve ciči i pišti: „Pa što, zar žena nije čovjek?!“ — „Oho! Tko je pak to čuo, da je žena — čovjek! Žena ima svoga *čovjeka*, pa što bi joj čovjek, kad bi sama bila čovjek! Što onda govorite: moj *čovjek?*“ — „To lude i govore. Kakav „moj čovjek!“ Neka kaže: „moj *muž!*“

Nu, tako, sad se razumijemo. Muž ima ženu, žena ima muža, a jedno je i drugo *čovjek*, oboje su *ljudi*. A što se naš narod u gdjekojem kraju malo zabunio, pa kaže

samo mužu, da je čovjek, — to sad pustimo na stranu, pa ću vam kazati nješto drugo.

Dopade mi u ruke njekakva knjiga, pa čitam: *„Ona* je ortak i savjetnik vražji, pomaže mu u njegovu vražjem poslu". Gledam bolje i vidim, da to piše za — ***ženu.*** Oh, sirote žene! Ortak i savjetnik vražji! Pomaže vragu u njegovu poslu! — Gledam još bolje i vidim — ipak, ipak — da to govori samo za opaku ženu.

I zamislim se malo. „Pa neka je, mislim, i opaka žena, zašto bi baš *samo žena* bila ortak vražji i pomoćnica njegova?! Zar nije jednako ortak vražji i pomoćnik njegov i opaki muž? Gdje je taj razlog, da bi žena na koncu konca ipak morala biti gora od muža? Po čem je opačina muževlja bolja od ženine? Opačina, pa — *bolja!* A ipak na to izlazi, kad je samo opaka *žena* ortak vražji!

Ali ne misle ovako svi ljudi, t. j. pardon (kako se ono kaže), — ne misle tako svi mužkarci. Velik dio mužkoga svieta posvema je zadovoljan ženama; drugi manji dio ne smije pače pred ženom ni pisnuti, a tek najmanji dio rogobori proti ženi, — pa ni to nije svagda baš onako od srca, nego su to sve njekakvi gundravci, njekakvi čudaci i zasukanci, koji ne mogu o ženi ništa reći, ako zlo ne kažu. Bilo ih je već u staro vrieme, koji su ciele knjige pisali proti ženama, a ima ih i danas. Ali sve su to njekakvi zafrknjenci, kojima ništa na svietu nije pravo. A hoćemo li baš pravo, nisu to ni osobiti junaci, ni pravi ljudi; jer čast i poštenje ženi, — ali ipak voditi boj sa ženama, osobito jezikom (ili perom, to je svejedno) — to nije baš ljudski posao. I kad bi čovjek iztraživao za svakoga pojedinoga ovakvoga „junaka", lako bi našao, da je jedanput medju ženama ili od žene postradao, ili da se njekako boji žene.

Još se može spomenuti, da gospoda ne kažu „žene", nego mjesto toga kažu „krasni spol", osobito, kad su u družtvu i veselju. A kad se piju zdravice, ne smije nikako biti i bez zdravice „krasnomu spolu". Vi, koji hodate oko gospodskih stolova, vi to znate.

Dom i rod.

Nevolje Hrvata u Ugarskoj. Od vajkada stanuju Hrvati po južnoj Ugarskoj. Za turskih vremena su se pomnožali, a danas ih ima tamo do 300.000 duša. Zovu se Hrvati, dalmate, bunjevci i šokci. Glavnija mista su jim: Subatica, Sombor, Baja, Mohač, Budim, Bajmok, Kaćmar, Monoštor, Santov, Bereg, g. Stivan i t. d. Sama Subatica računa oko 50.000 Hrvata svisnih; državni fiškal u Segedinu reče, da jih ima do 70.000 u Subatici.

Većinom su u dobrom stanju, sa zemljoradnjom se zabavljaju.

Kao blage ćudi miran narod vazda je viran bio domovini, u kojoj stanuje; Magjaru je bio najvirniji drug i u miru i u ratu. Magjar je rado primio prijateljstvo bunjevaca, dok su mu ovi bili od potribe. Imali su bunjevci kadgod svoje škule, hrvacki se govorilo u opštinskim vićama i kod suda i t. d.

A kad su Magjari izgledali, da jim više od potribe ničija pomoć, da oni već sad mogu utapljat nemagjarske narode u magjarsku krv, tad su protirali hrvacki jezik iz škula, iz ureda, iz suda.

Da vidimo najprija, kako je u Subatici.

Subatica je ogromnom većinom hrvackog naroda grad, i u velikom sudu *nema jednog sudca,* koji bi čestito hrvacki govorio. Toliki silan narod se tumačem služi! — U subatičkoj varoškoj skupštini se ne smije hrvacki govoriti, samo da se ne bi načinjeni magjarski značaj varoši okaljao.

Bedan narod vapije za pravdom, vlast svoju za se traži. Prije 18 godina je „bunjevština" hametom potukla Mukićevu vladu, koja je iztiskala hrvacki jezik iz škula. Zasnovala je Mamužićevu vladu, na čelo je stavila Lazu Mamužića, koji štrepeć od klevete „panslavizma" ni prstom malim nije smio bunjevački jezik u svoja prava povratiti.

Narod je izmrzo i na njeg kao na izdajicu načelnika, te je osim varoške kuće o sebi počo tražiti svoja prava. Molio je kod škulske stolice, kod upravnog odbora, a napokon i kod same ministerije. — Tri apelate i jedna molbenica sa 1200 potpisa je otišla u Budimpeštu, da traži pravo potarmanima Hrvatima i virnim građanima. Ali ministar obuke Vlašić odgovori pod br. 60211/897, da ove prizive, tj. j. tu molbenicu, nije mogo uzeti u obzir, niti je pustio hrvacki jezik u škule.

Naša mladež u Subatici se sastala u jedno kolo, da njeguje hrvacku svirku i pismu. Pa da ne bi bilo nikake smetnje, sastade se pravilno i svoj pravilnik ponudi varoškoj upravi, da ga podastre visokoj vladi radi odobrenja. Varoška uprava povrati pravila, uviravajuć mladež, da ona kao *„amateuri"* t. j. onako od svoje volje, u nevinoj stvari mogu svirati i pivati i bez pravila. Mladež se umiri i pripravi se za jednu predstavu sa igrankom. Kad su ovo svoje mladenačko veselje prijavili redarstvu, ovo jim zabrani zabavu, zato, — što nemaju pravila potvrgjenih. Mladež se obrati na ministra i zaište obranu proti odredbi redarstva, a ministar ne htide obraniti nevinu zabavu mladeži. Ogorčenje je strašno bilo, osobito, kad je narod vidio, da je redarstvo i to do **20** oružanika sa napunjenim puškama bilo odregjeno na misto zamišljenog „Velikog Kola" (ovako je nazvano to veselje). — Kad je bol minuo, mladež svoja pravila ponovo spremi i pošalje upravo ministeriji, koja pod br. 21270/1900 odgovori, da ne će potvrditi pravila „Kola mladeži", jer ne viruje, da bi to bio cilj društvu, što je u pravilima opisano.

Tako je u Subatici.

Baćin je čisto hrvacko selo pod Kalačom (tu stoji katolički nadbiskup) ali hrvacke pridike jedva ima svake četvrte nedilje, a pod misom hrvacki tako pivaju, ako je plaćena misa. A u škulama hrvacki ništa nema.

Kad su u Baji iztisli iz škula hrvacki jezik, narod se uzbunio, obratio se na Kalaču (t. j. na nadbiskupa), na Peštu, tužio se i samome Kralju, ali mu sve nije pomoglo. Rekoše jim da Bajci znadu magjarski, pa jim nije od potribe materinski jezik.

Vratimo se u Subaticu.

Kad je plebanija sv. Terezije u Subatici bila izpražnjena, složili se „nemzeti kasino" (magjarska narodna čitaonica), „népkör," „gazdakör" varoška kuća, zemaljski poslanici i sve sile napeše, da ne bi kandidat hrvackoga naroda Pajo Kulundžić bio izabran za paroka. I uspjeli su, jer jim je i ministar došo u pomoć s otim, što je na svoj način radio u Kalači (t. j. kod nadbiskupa), da postupa u ovom slučaju na korist protukandidata.

Pa šta je bio grih Paje Kulundžića? Ili je bio nesposoban za paroka? — Bio je on sposobniji nego protukandidat, i nepretelji su sami javno pripoznali to, ali Pajo Kulundžić je pridlago hrvacki jezik i hrvacku knjigu u subatičke škule: a to je dosta, da ne bude parok.

Dogodilo se u Subatici, da se je ravnajući učitelj Matija Išpanović prija 2 godine hrvacki vinčao u crkvi; i on je bio protiran iz upraviteljstva!

Lajčo Budanović, svećenik duha Kristova, radio je više nego ma koji svećenik u Subatici; ali pošto ga je narod cinio i ljubio, — jer je on hrvacki rado govorio, još i knjige piso hrvacki za narod, zato ga je uprava crkvena sklonila iz Subatice.

U Subatici u društvu se veselila mišovita družina. Pivalo se tu do tri volje magjarski, nimački, talijanski, ciganski. Iza mnogih različitih pisama će jedna gošća gospojica pivati jednu hrvacku pismu, a sudionici veselja, što nisu bili bunjevci, pobunu se proti hrvackoj pismi i društvo se razigje.

Na Paliću (kupatilo kraj Subatice) do 200 uzovnika se gostilo na poziv vlasnika munjevitog posla. Tu su se govorile zdravice magjarski i nimački. Za njima će u ime bunjevaca urednik „Subotički Novina" pozdravit novi posao bunjevački. Na to nastade strašna smutnja: lupaju tanjure, bacaju noževe, viljuške, nogama lupaju o stolove, pleskaju, viču, dreče se, zaurlavaju, da govornik ne bi mogo govoriti. Ovu davoriju priredi t. zv. inteligencija magjarska u Subatici na slavu imena svoga i rastira goste.

Kalačka biskupija je pritrpila, da santovački šokci otpanu od crkve ragje, nego da pripozna starešinstvo, većinu i prvenstvo šokaca u crkvi.

Ovi i mnogi slični slučajevi ogorčavaju život našega naroda u Ugarskoj, pa kad ne mogu drugo, oni se tužili u njevom malenom časopisu *Nevenu*, a državni tajnik pozove Nevenovog pisca u Segedin prid sud, da mu tamo mire pravdu. Izrekli mu sud, da samo zato, jer se tužio na silnu nepravdu: jer je branio magjarski zakon, jer je kazo, da bunjevcima ne dadu u školu unesti katekizam bunjevački i bunjevačku čitanku, jer je kazo, da bunjevcima nije slobodno bunjevački pivat ni svirati: zato su ga odsudili na 6 miseci tamnice i 200 kruna kazne.

Počesmo se tužiti ... i to nam ne dadu ... boli, a plakat ne dadu ...

Pa zašto? Šta su bunjevci skrivili?

Reko je *Neven* već podavno: Mi smo krivi, što smo živi! Bunjevci su virni sinovi ugarske domovine, poštivaju magjarske zakone, ali ljube i jezik svoj: zato — — — — — —

Težko je, što patimo, ali ne bojimo se za naš narod, koji u onih krajevih s dana na dan raste, on će se istom očeličit u patnjama. A Magjari će se kruto privariti u računu, jer kad sve narodnosti odvijaju od sebe, onda istom jedan nezgodan — po njih — čas triba da se pokaže, kako su u manjini oni u domovini, koju svojom nazivaju.

Bio Bačvanin.

Iz Ravnih Kotara (u Dalm). Na Vašu želju u jednom od zadnjih brojeva našeg, milog seljačkog glasila „Doma" evo me, da Vam javim žalostne i jadne viesti iz ovih strana o ovogodišnjoj ljetini, o kojoj se u često razgovaraju tužni težaci i misle se, kako će živi i oni i jadna životinja ove godine i nastajuće sad zime ostati.

Nijedan starac ovake se godine ne spominje. Biela hrana taman sjeme vratila, a kuruza, po onom, što je, možeš reći: ni zrna, jer radi velikih proljetnih mokrina kasno su usijani, a ljetos umete ih velika žega, te ih nije moglo ni biti, — a onda bez pure (palente, žganaca) jaoh ti se kotarskomu seljaku! Kako kuruzi, tako i prosa i barovi radi velike se žege okamenili, te ih seljak volima opasao. Maslinâ, bajamâ i drugoga voća — tog ne bijaše ni za liek. Sve nam propade mahom! Izmače se sve jedno za drugim, tako da u ničemu ostadosmo. Blago crkancija pomela, vinograde žiloždera hara, potreba nastupila, a danjci uviek sve to veći, jaoh ti se seljacim i njihoj sreći! Propali smo svi: izravnali se jednako i mali i veliki; a da su i dobre godine, danjci nas smetoše, živjeti ne možemo.

Općinski nameti prešli su svaku mjeru, oni puk nemilo umetoše i oguliše. Tim nametima općine puku ne čine nikakve koristi, a kud onda kriću toliki silni novci? Ovo bi trebalo da se gleda i izgoni kraju, jer jadni puk pade na najniže grane. Općine trebalo bi da čuvaju puk od propasti, one ga najviše metu; pak trebalo bi da u njihove Urede što češće zaviruje Visoki Zemaljski Odbor iz Zadra i potanko sve razgleda.

Još da Vam kažem. Ovih jadnih godina u toj nevolji i potrebi zaguši jadan puk proždrljivi trgovac — kamatnik. On ove jeseni za cienu, po što on hoće, kupuje hranu od seljaka, a na proljeće opet će je seljaku davati, kako on hoće, da je to strahota i promisliti. A tako najviše rade trgovci, oni veliki „rodoljubi", koje dalmatinske novine u zviezde kuju. Jedini spas, da to puk ne umete, bile bi „seoske zajmovne blagajne", o kojima malo tko ovde i misli, jer oni koji bi to mogli, ne će, pošto bi im onda utekli veliki dobitci. Nije se čuditi takima, ali se je čuditi našim župnicima i učiteljima, što se ne maknu za pučko dobro. Do njih je najviše, što puk ovako pati, i što je sliep. Učitelj i župnik mogu puno, samo ako hoće. O drugom nemam, da Vam dalje pišem. Eto Vam javih po Vašoj želji, što puk davi i mete, pak to razglasite u „Domu", ne bi li što od koristi bilo.

Sad Vam od srca zahvaljujem na liepim naucim i razgovorim u našem milom „Domu". Nastojte i dalje onako liepo i dobro pisati, ne bi li jednom već i seljak oči otvorio i progledao. Dok budemo kukavci i neznanice, dotle će nas uviek gonati nevolja i potreba i s nami će uviek drugi gospodariti. Triba dakle da se mičemo napried, a naše milo glasilo, „Dom" naš, nek bude naš glasnik, naše zborište i naša snaga i obrana!

A sad, uredniče, zdrav mi bio i sa svojim se milim bratom Stjepanom veselio!

Ravni Kotari u Dalmaciji, na 11. listopada 1902.

Vaš prijan
Grgo Petković.

Politika.

„Koliko car ima plaće?" — znadu pitati ljudi, a drugi im se smiju, jer car tobože nema plaće, nego je sve njegovo, pa koliko treba, toliko uzme.

Doista je njegda bilo tako: što je kralj ili cesar dobio od svojih podanika, to je bilo njegovo; ali je od toga morao uzdržavati i vojsku i još koješta. Englezi su prvi odredili svomu kralju *posebne* novce za njihovu potrebu, a danas je u svakoj državi odredjeno, koliko se ima dati vladaru za potrebu njemu i njegovoj rodbini. Za te novce ne polaže vladar nikomu računa, kao što niti drugi koji službenik za svoju plaću. A za sve ostale novce mora vlada dati račun. — Vladarska plaća zove se „civilna lista". („Civilna lista" znamenuje „gradjanski popis"; a zove se tako zato, što je englezki kralj dobivao prije plaću od onih novaca, što su bili popisani za potrebe gradjanske uprave. Drugi je popis bio za vojničke potrebe.)

Vladarske su plaće velike. Ruski car dobiva *četrdeset i jedan milijun kruna*, bečki cesar *osamnaest i pol* mil. K, pruski kralj isto toliko, talijanski kralj *petnaest* mil. i t. d. To su veliki. Mali imadu manje: grčki i srbski kralj svaki *jedan milijun* stopetdeset tisuća, a crnogorski knez 240.000.

Mnogi vladari moraju od svoje civilne liste uzdržavati i cielu rodbinu, koja je često vrlo mnogobrojna, kao što su n. pr. austrijski nadvojvode, kojih ima do šestdeset, ako nema i više. Njima cesar daje uzdržavanje, i to se zove „apanaža" (mi bi rekli hrvatski „kruharina"). Nekoje države plaćaju tû „kruharinu" posebice iz državnoga dohodka, premda je svejedno, kako se daje, kad se dati mora.

Čija je vojska? Danas je prvi gospodar i zapovjednik vojsci car, kralj, knez — jednom riečju vladar. Tako je bilo i prije, — samo ako je

tko htio u carevu vojsku. Ima još ljudi, koji pamte, kad još nije bilo nikakve „vizite" ili „leve" „asentacije", t. j. kad nije svaki momak morao u vojnike. Mnogi pamte, da su samo plemići morali s konjem doći na kraljev poziv i onda na vojsku. Ali oni su se tako s kraljem pogodili: kralj je njima dao imanje, t. j. zemlju, a oni su se obvezali, da će kralja braniti. Isto tako su i grofovi i drugi velikaši bili kralju obvezani. A drugi ljudi, „prosti" kmeti, oni su išli na vojsku samo dobrovoljno. Mnogi još pamte, kako su kojekakvi ljudi znali momke mamiti ili vrbovati. Pa baš od takvih dobrovoljaca i jest nastala prva *stalna* vojska, — jer ni grofovi ni plemići nisu uviek stajali pod oružjem, nego kad je rat bio gotov, — s kopljem u trnje!

Od kad svi vladari imadu stalnu („stajaću") vojsku, od onda *mora svaki* podanik služiti u vojsci, samo ako je zdrav i drugačije za taj posao. Ali ipak vladar nema prava držati vojsku, koliku hoće, nego mu sabor svake godine dopušta, koliko novih vojnika ili novaka smije pozvati na oružje. Isto tako odredjuje sabor i trošak za vojsku. Ali povesti vojsku u rat — rat naviestiti — to može samo vladar, a ne sabor.

Nauka, umieće i knjiga.

Spomen-knjiga iz Bosne, to je krasna nova knjiga, što su je izdali kanonici vrhbosanski (u Sarajevu), a na čast biskupu djakovačkomu Strosmajeru i na spomen petdesetgodišnjice njegova biskupovanja. (Strosmajer) je postao biskup god. 1850., pod banom Jelačićem!)

U toj knjizi razloženo je medju ostalim i to, kako su kršćani rimske crkve (katolici) bili uredjeni od najstarijega vremena, pa do danas. Za turske vlade nisu bosanski katolici imali biskupa u svojoj zemlji, nego je biskup djakovački bio ujedno i biskup bosanski, a svećenici su bili redovnici sv. Franje, franjevci, fratri, obično zvani „ujaci". Od kad je u Djakovu biskup Strosmajer, mnogo se je starao za bosanske katolike osobito tim, što im je školao svećenike. Kad je bečki cesar preuzeo (god. 1878.) Bosnu i Hercegovinu od Turčina, postavio je s papom i posebnoga oca-poglavara (metropolitu), nadbiskupa u Sarajevu, i još dva biskupa: u Banjoj Luci i u Mostaru. Kad se je postavljala ta nova svetovlada (hierarhija), htjeli su njeki, da bi se nadbiskupija zvala „sarajevska". Ali „Sarajevo je turska rieč („seraj" znači turski „dvor", a tu su turske paše imali svoj dvor), a biskupija je obstojala još prije Turaka, pa se trebalo vratiti na staro. U starim pismima našao se nekaki „Bosna-var", i tu da je bilo sjedište biskupovo. Madžari su to htjeli zato, što su mislili, da je Bosna-var madžarska rieč (kao Kaloš-var, Siget-var i t. d.), kao što i cielu Bosnu, pa čak i Bugarsku računaju pod svoje. Ali se je dokazalo, da taj „Bosna-var" nije drugo, nego starinski napisan „Bosnavarh", t. j. Bosna vrh, pa tako se, hvala Bogu, i zove nadbiskupija: vrhbosanska. Pohvaliti treba papine i cesarove savjetnike, što se je tako odlučilo, a i sv. otcu treba sa zahvalnošću priznati, što je pravedno uradio to nas nije i on obdario još jednim „Bosna-várom".

Još je vriedno spomenuti, da se je u staro doba i u Bosni sv. služba čitala u starom hrvatskom jeziku, čemu danas na žalost nema traga.

Knjiga je ova prekrasna, ima u njoj preliepih slika krajeva i miloga nšega seljačkoga naroda, ali je za nas siromahe preskupa: stoji 20 K.

Nadbiskupska knjižnica u Zagrebu, koja se čuva u onoj srednjoj koli, što stoji pred prvostolnom crkvom sv. kralja, ima na tisuće knjiga od velike vriednosti, jer tu ima i starinskih i velikih knjiga, kojih nema nigdje više u hrvatskoj zemlji. Ali budući da je ona kula vrlo nezgodno mjesto za knjižnicu, trebalo bi sagraditi novo stanje za knjige. Zato kane kanonici, da se ova knjižnica premjesti u sveučilištnu knjižnicu (kojoj je gospodar vlada), i to na 90 godina (t. j. za uviek). Proti tomu se diže poznati učenjak, onaj prebendar Ivša Tkalčić: da bi to bila sramota, da kanonici i ciela biskupija pusti takvu knjižnicu vladi u ruke. Dižu se i drugi svećenici pišući: kako je to žalostno, što sad ne mare za knjige oni, koji su ih njegda najviše skupljali i čuvali. Sad se malo stvar umirila, jer je novinam poručeno, da još nije ništa stalno odlučeno, hoće li se predati knjižnica, ili ne će.

Ja mislim ovako: Ako se skoro ne kani sagraditi novo stanje za te vriedne knjige, i ako se ciela stvar ne uredi tako, da te knjige budu na korist učenjakom, (a sada su malo na korist, kad nije sve u pravom redu), e, onda se neka slobodno predade, ali na manje godina, i to dotle, dok se nadju novci za novo stanje.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskom narodu.

Štetu u Zagrebu, što je počinjena kod one bune protiv Srbalja, naknadit će ipak sâm grad Zagreb, i to nametom od 3½ na stotinu. Tako je odredila vlada. Šteta je procienjena na nješto više od petdeset tisuća Kruna. — Novine pišu, da po zakonu samo gradsko zastupstvo ima pravo raspisivati namet. Zakon doista tako kaže, ali je očito, da vlada drugačije tumači i razumije zakon, jer se ne može ni misliti, da bi vlada tako očito radila proti zakonu. Ne će dakle biti druge, nego najprije platiti, a onda tjerati tu stvar dalje u saboru. U ostalom pročitajte prvi razgovor u ovom broju „Doma".

Četiri stotine tisuća manje nego lani dobit će banska Hrvatska iz zajedničke kase za svoje domaće potrebe. Dakle manje! A plaća se sve to više, i drugje po svietu troše sve to više. Samo Hrvatska — sve to manje! I same madžaronske novine pišu o toj stvari njekako tužno; ne znaju pravo, što bi rekle, pa onda pišu: mirujmo, strpimo se, bit će, bit će, nemojmo nikoga kriviti, „pozvani faktori" učinit će već svoje — i ta — ko — — da — lje i ta — ko — — da — a — a — lje! Čekaj, magarče, dok naraste trava! Takva politika već bi i onomu vragu na lancu (Bog budi s nama!) dodijala, samo Hrvatu ništa ne dodija: on je strpljiviji od kamena.

Našega naroda u Trstu (na jadranskom moru) ima od godine do godine sve to manje, barem po službenom računu, a Talijana i Niemaca sve to više. Talijanske su novine već izračunale, da će god. 1940., t. j. za 38 godina, nestati u Trstu i zadnjega Slovenca, — kad bi samo sve moralo biti, što Talijan želi!

Pod bečkim cesarom.

Broj novakâ (regruta, novih vojnika) u državi cesarovoj bit će u god. 1903. preko 103.000. Od toga će dati banska hrvatska s Ugarskom 44.000, a Česi, Poljaci, dalm. i primorski Hrvati s Niemcima 54.000. Domobranaca će novih dati banski Hrvati s Ugarskom 12.500, a oni drugi 10.000. Osim toga pozvat će se „k liniji", t. j. na nazočnu vojnu službi i tri najmladja godišta pričuvnika (rezervista), i to će 8.500 dati banski Hrvati s Ugarskom, a 11.500 oni ostali. Svega će bečki cesar u god. 1903. dobiti oko 145.000 novih vojnika pod oružje.

Proti tolikomu broju novakâ digli su se njeki Madžari: da oni toga ne će dopustiti u ugarskom saboru. Ja sam mislio, da je to samo prazna vika, a što mora biti, mora. Ali kad

tamo, počeli madžarski visokoškolski djaci držati skupštine proti tomu, a našlo se i drugih bundžija, — i zbilja za njekoliko dana javi ministar, da još nije pravo proštudirano, koliko će se pozvati novaka, pa da to ne će doći pred sabor.

Bečki princ bio je pok. sin cesarov, Rudolf. Kad je on umro, nije se službeno proglasilo, tko je princ, t. j. tko bi po smrti cesarovoj (Bog mu dao dug život!) bio Austriji cesar i kralj Hrvatskoj i Ugarskoj. Govorilo se samo, da će to biti dalji jedan rodjak cesarov, nadvojvoda Franc Ferdinand, koji se nije oženio s princezom, nego s jednom groficom Hotekovom (koja je poslie dobila čast kneginje). Ima madžarskih novina koje su znale dosta pisati proti tomu nadvojvodi. Sad se najedanput pročuo glas, da će se taj nadvojvoda Franc Ferdinand odreći vladarskoga nasljedstva, pa da bi onda princ bio jedan drugi nadvojvoda, Karl Franc Josef. Novine javljaju, da to sve nije istina, ali se službeno ništa stalno nezna.

U bečkom saboru rogobori se kao i prije po starom običaju sve u šestnaest.

I Beč i Pešta mogla bi dobiti novu vladu, t. j. nove ministre. U Beču se ne može vlada nagoditi sa Česima, a u Pešti je jaka opozicija. Sve se mienja, samo u Hrvatskoj . . .

Po slovjenskom svietu.

U Macedoniji je zbilja planuo ustanak te se već bije pravi boj: sela se pale, ubija se, kolje, mrcvari. Vojske dolaze sa svih strana. Svaki čas se čeka, da će Bugarska naviestiti Turskoj rat, da pomogne braći. I zagrebački mladi Bugari, što u Zagrebu trguju povrće, vratili su se u domovinu — ili na ziminu, ili na oružje?

Srbija ima novu vladu, prvi se ministar (mjesto Vujića) zove Velimirović. Novine pišu, da politika ostaje ista, samo su došli drugi ljudi. To slabo kaže.

Po tudjem svietu.

Englezi su opet dobili pošteno batina, i to od afričkih Somala. (Somal zemlja leži u Africi bliže Crvenomu moru. Sviet je tamo još dosta neprosviećen, Muhomedova zakona i velik neprijatelj svakomu tudjincu.)

Njemački sabor („rajhstag“ u Berlinu) odbio je zakon o većoj carini na žito (t. j. da bi se za tudji žitak morala platiti carina kod uvoza). Pred tom većom carinom strepio je siromašni i gladni sviet, jer bi po toj carini žitak i kruh poskupio. I druge bi zemlje, koje svoje žito prodaju u Njemačku (osobito Ugarska), štetovale po tom zakonu, a koristili bi se samo domaći pruski velikaši, koji bi onda skuplje prodavali svoj prirod.

Razne viesti.

Papa i cesar u brizi i jadu. Nedavno je bečki cesar, uzvišeni hrvatski kralj i gospodar naš, primio po posebnom poslaniku pismo od sv. otca pape. U razgovoru upita cesar poslanika, kako je sv. ocu. Poslanik odgovori, da nije baš loše, ali da sv. otac ima mnogo brige i jada. Na to reče cesar: „Vjerujem; ali toliko brige i jada nema sv. otac koliko ja.

Kod pape je bio dne 22. o. mj. senjski biskup Maurović.

Pa da se ne krade! Čujte samo: Mnogo službenika u onoj bečkoj banki, iz koje je židov Jelinek pokrao milijune, odpušteno je radi nemarnosti i neurednosti, — ali će svi dobivati podpunu plaću do smrti!

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredništvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 21. | U Zagrebu, u četvrtak, 13. studenoga 1902. | God. 3.

»Nek Evropa znade naše jade! . . .«

Mnogi ste stalno čitali, ili čuli, kako su Srblji, a i Turci iz Bosne išli u Beč, pa u Peštu pred cesara, pa kako su u velike novine po svietu dali svoje tužbe („memorandum“). Tako bi trebalo, kažu i pišu njeki, da i mi Hrvati tako radimo: Pišimo u njemačke, francezke, englezke i još kojekakve novine po svjetu; pišimo knjige i knjižice, turajmo to u sviet, pa bilo to i badava, — samo neka sviet znade, neka Evropa čuje, kako je nama krivo! I vidjet ćete, ne će li biti bolje! Ovako smo i sami sebi krivi, što nam je krivo. Zašto šutimo, zašto ne vičemo, zašto se ne mičemo!

Bi li to što hasnilo? — Da vidimo!

Istina je, za nas Hrvate malo se znade po svietu, pa nam ne bi bilo na štetu, kad bi se više znalo. Ali tu treba ovo držati na pameti: Nama bi hasnilo, kad bi sviet o nama znao što dobra. A ako kod nas nema ništa dobra, — mi ćemo uzalud po svietu trubiti, da smo takvi i takvi. A ako kod nas ima što dobra, sviet će to i bez nas saznati, kao što i za naše zlo, skrivali mi svoje zlo i sramotu, koliko nam drago. — To je jedna istina.

Ali je istina i ovo: Vi znate, da laž može čovjeku biti na štetu, i da čovjek više puta dugo i dugo strada radi tudje laži, koja leži na njegovu poštenju. Tako su naši neprijatelji i za nas Hrvate proturali u sviet mnogu laž, koja nam nije baš na diku, a još manje na hasnu. Talijani, medju kojima ima najviše lopovâ, razbojnikâ i ubojica, — oni nas Hrvate drže za razbojnike, i to ponajviše zato, što su naši oci i djedi, a osobito naši graničari, išli na zapovied svoga „cara“ u Italiju i tukli Talijane i sve drugo radili, što se u ratu radi; Boga bome nisu molili. I Niemci nas drže za tate, jer su i oni zapamtili Hrvata-soldata daleko tamo u svojoj zemlji: bome kad je „car“ zapoviedio, Hrvat je morao, pa je radio i tamo, što soldat radi, osobito u ono vrieme, kad vojska nije još bila tako uredjena i plaćena, kako je danas. A ima još i drugih laži na Hrvate.

Ali ne peče svaka laž jednako. Neka ti tat reče, da si lupež, ti ćeš ga, ako ti je na dohvatu, odalamiti, kuda smjeriš, pa gotovo; a ako ti govori za ledjima, — težke ti brige! On to reče, da mu ne rečeš! — Ali je drugo, ako o tebi krivo misle pošteni i čestiti ljudi. Tu ćeš ti kopati i kopati, dok se istina ne dokaže i dok se tvoj obraz opet ne osvjetla pred ljudima, koje ti poštuješ, pa želiš, da i oni tebe poštuju.

Eto tako je ta stvar. A sada da vidimo, je li vriedno, da se mi Hrvati peremo i pravdamo pred tom Evropom, za koju se toliko govori.

Jest, treba priznati ovo: Bilo je jedno kratko vrieme, kad se je govorilo: Ne, Evropa toga ne će dopustiti! I to nije bila prazna rieč.

„A što je to i tko je to tâ Evropa?" — pitate vi mene. Ne znam pravo, kako da vam kažem, nego slušajte, — možda je i ovako dobro:

Ima po prilici već dviestopetdeset godina, što velike evropske države, t. j. Ruska, Francezka, Englezka, bečki cesar, a poslie i Prusi, Talijani, pače i Turci, — što, rekoh, ove države sve zajedno odlučuju: jedna bez druge ne radi ništa. Ali to još nije prava Evropa. Prava Evropa je ono, kad učenjaci, i pisci, i novinari svih onih država počnu pisati ovako: „Ne, mi to ne ćemo, mi to ne smijemo dopustiti! Mi moramo braniti evropsku civilizaciju! U ime evropske civilizacije — to ne smije biti!" I tako dalje. — Ali krivo sam rekao, jer ni to još nije prava Evropa. Prava Evropa je ono, kad se svi ovi slože, i kad svi ovi onako pišu, samo još jedno treba, a to je: da sve ono bude laž, što govore i što pišu. To je onda prava Evropa.

Kad sam vam to rekao, ne treba da vam kažem, što je to evropska civilizacija. Ovi zakoni, ovaj red, ovaj život, nauka, znanost, knjige, novine, vjera, mišljenje, odielo, zgrade i sve u njima, i sve, što vidite kod naše gospode, — to je ta evropska civilizacija. Mislio bi čovjek, da je sve to u toj civilizaciji dobro i pošteno, liepo i pravično, — kad čuje, kako knjige i novine hvale tu „evropsku civilizaciju". Ali bi se tu čovjek lako prevario, jer može doći čas, kad se nikako ne zna, što je tâ evropska civilizacija. Čujte samo časak:

Jedno vrieme bila je ciela ta Evropa proti Turčinu, i to „u ime evropske civilizacije"; nedavno je u isto ime poslala ciela Evropa vojsku na Kitaj. A pred jedno 45 godina (god. 1856.) složila se ciela Evropa s Turčinom proti Rusu, i opet „u ime evropske civilizacije". Dakle danas s Turčinom, sutra proti njemu, — sve u ime evropske civilizacije! — To je ta Evropa.

Čujte još malo. Kad su Englezi davili Bure u Africi, bilo je ljudî, koji su govorili i pisali: „Evropa to ne će, Evropa to ne smije dopustiti!" — Pa jeste li vidjeli? Buri su se morali predati. nitko nije za njih ni prstom maknuo, a kamo li ciela Evropa!

A rekao sam, da to jedno vrieme nije bila prazna rieč, kad je tko rekao: „Evropa to ne će dopustiti". Skoro sam se pokajao, što sam i to rekao. Ali neka bude. Meni se je pričinilo, kao da je to bilo pred trideset-četrdeset godina, kad je ono u Francezkoj vladao cesar Napoleon treći (III.). On je, istina, bio i za slobodu malih naroda; on je oslobodio Talijane; od njega se je mnogo nadao za Hrvate i pok. Kvaternik. Ali Bog zna, bi li i današnji Francezi trpjeli takvoga svoga cara?! A drugi nijedan narod za cielo ne bi, ako ne bi Rusi.

Nema dakle ništa! Ništa, nego: uzdaj se u se! A najmanje se možeš uzdati u to, da bi što pomogle današnje novine, pa bile one njemačke, bile francezke, čije im drago. Po tudjih novinah mi ne ćemo ni do čega doći, — nego posve drugim putem, koji se ovdje ne može pokazati u dvie rieči.

A da me upitate: „Pa kako to, da cesari i kralji i njihovi savjetnici vide i zlo i nepravdu, pa ne čine ništa proti tome, a mogu? Oni baš mogu, a ne će!"

Ovako pitaju djeca. — Ta znate, da cesari i kralji jedni na druge vode ciele vojske, a njihovi savjetnici jedni proti drugima ruju i snuju, — pa kako će se sada složiti u jednoj stvari, pa bila i najpravednija! — A ako pitate za novine i novinare, tu je još smješnije misliti, da bi se one složile za pravednu i poštenu stvar. Gledajte samo hrvatske novine, kako su složne, — pa sve su hrvatske! A onda za novine treba ponoviti još i ono, o čem smo se nedavno malo samo razgovarali: novine je vrlo lako podmititi. Kolike su novine pisale pred njekoliko godina i branile onoga izdajicu Drajfusa u Francezkoj, pisale i vikale, kao da će sviet propasti! Sve da je i istina bila, da Drajfus nije kriv, — zar je samo jedan ni kriv ni dužan osudjen? To se dogadja svaki dan, i baš se očito vidi, da je čovjek nevino osudjen, — pa ove novine ne zovu u pomoć i nebo i pakao proti krivici. Ali vi znate, da je Drajfus židov, i to bogataš židov, milijunaš!

Badava, velim još jednom: nema ništa! Ono, što se veli „Evropa hoće", „Evropa ne će", — to nije ništa. Jest nješto onda, kad čitavoj toj Evropi prieti pogibao od koga drugoga, — a, onda je Evropa složna. Znala je koji put biti složna proti Turčinu, jučer je bila složna proti Kitaju, a odavna već do danas složna je proti Rusu. I da Niemac nije oplienio god. 1870. Franceza, i Francez

bi bio očito proti Rusu, kako je već i bio više puta; ali ovako, kad je Niemac proti Rusu, mora Francez biti s Rusom.

Badava, velim po treći put. Mi Hrvati možemo tražiti jednoga, ili dva prijatelja u toj Evropi, — ali da bi njekakva „Evropa" bilo komu, a kamo li nama pomogla, — to je jedna prazna rieč i misao. Ta „Evropa" još je uviek stoglava i storoga: ona nema jedne misli, jedne vjere, jednoga poštenja. Pa kako bi onda mogla biti složna osim u smrtnoj obrani, ili u grabežu!

Rekao sam, da nema jedne misli, ni jedne vjere. I nema. A činilo se dva puta, da ima. Ono za Napoleona III., — ono nije ništa, nego je ovo nješto: Kad je Napoleon Prvi, Veliki, kad je on osvajao Evropu, kad je velik dio Evrope upravo jatimice sâm bježao pod njegovu zastavu, — onda se je činilo, da evropski narodi imaju jednu misao: slobodu. Bježali su iz jarma pod slobodnu zastavu francezku. Ali je Napoleon sâm slobodu pogazio i zadavio i „Evropa" je izgubila vjeru i u tu jednu misao. — Drugi put, ali davno pred Napoleonom, imala je Evropa jednu vjeru: i to kršćansku vjeru. To je bilo onda, kad su ciele vojske na poziv rimskoga pape išle u boj, kad su cesari i kralji papinu rieč držali za zapovied. Ali i ta se je vjera uzkolebala, te danas nema nikoga na svietu, za koga bi se moglo reći: Evropa će ga poslušati.

Pa što je onda tâ Evropa? Ne ću reći: Evropa nije ništa; ali velim: Ne, Evropa nije sviet, Evropa nije ljudstvo. A cielo ljudstvo ima jednu svoju ljudsku misao, t. j. dobru i poštenu misao, koja sve po malo dozrieva, ljudsku misao, koja pozna sve ljude. I što više budemo ljudi, to se više imamo pomoći nadati od ljudske misli, koja će jednom zavladati svietom. A „Evropa" je jedna rieč, kao i ona: „Ja sam — ja!"

Junaci na papiru — i još kukavni!

Jedne talijanske novine narugale su se pred više godina nama Hrvatima: da smo samo vikači, kukavice. Da to potvrde, donesle su te novine ovu pripoviest:

Jedan Talijan, koji se je borio za slobodu svoje domovine proti Niemcu, sjedi s Hrvatom uz čašu vina. Hrvat pripovieda Talijanu, kako je Hrvatima krivo, kako ih progone i tlače, kako su mnogi Hrvati već stradali u borbi za narod, kako je to teška i upravo očajna borba na život i smrt, i još mnogo toga, ali sve govori o težkom i strašnom boju. Stari talijanski junak, koji zna, da boj nije šala, sluša i sluša, a onda upita: „Kvanti morti?", t. j.: Koliko ima mrtvih? — A naš ga Hrvat njekako čudno gleda, kao da ne razumije. A Talijan ponovi pitanje: „Pa da, koliko vas je poginulo u tom strašnom boju? Koliko vas je izgubilo glavu?"

— A Hrvat mu je rekao, da mrtvoga baš nema još nijednoga, — „ali je to ipak strašan boj". Talijan se nasmije i reče, da to nije ništa, pa mu stane pričati, koliko je Talijana poginulo u tamnicama, na vješalima, a najviše na bojnome polju, — sve za slobodu i jedinstvo ljubljene svoje Italije.

U ovoj pripoviesti sve je očito izmišljeno, samo je istina dvoje: prvo, da zbilja nema nijednoga mrtvoga Hrvata, koji bi u naše dane poginuo u borbi za svoju domovinu; a drugo, da su Talijani zbilja gubili glave, dok su Italiju oslobodili ispod tudjinskoga jarma. A to je i glavno u pripoviesti, a za ostalo kako-tako.

Hvaliti hrvatsko junačtvo — to bi bilo suvišno, jer cieli sviet znade za Hrvate barem to, da su četiri stotine godina branili svoj prag i ognjište od Turčina, — branili i obranili. Da naši djedovi i pradjedovi nisu bili junaci, našega plemena i naroda ne bi već davno bilo na svietu; junački djedovi naši obranili su dragi naš ovaj dom najprvo od Avarâ, onda od Niemca-Franka, onda od Madžara, pa od Tatara i Turaka. A što bi bilo od Niemaca, pa i od Talijana, da Hrvati nisu stotine godina bili na krvavoj straži proti Turčinu, — to je drugo pitanje. Svakako je istina, da oni ne mogu kazati: Mi smo se sami obranili. Što se posebice tiče Talijana (čast inače njihovu junačtvu), njima je već pred dviesta godina doviknuo jedan Hrvat: da bi već odavna bila potonula Italija, da se otomansko (tursko) more ne odbija o hrvatske stiene. I to je istina. Zato neka šinjor Kaporosso i Mangjasego, kako li se zove, — neka slobodno malo tiše govori, kad je govor o hrvatskom junačtvu: djedovi barem naši ne dadu mu tu preda se, kao još i malo kome.

„Da, ali to su djedovi! Ali se pita za današnje Hrvate!"

Pa ako baš tko pita i za današnje, — ni oni nisu loši, kažem vam odmah. Junačtvo nije klanje i ubijanje, junačtvo — to je mukotrpnost: tko se ne boji muke, to je junak. Danas nema pravoga rata, t. j. takvoga boja, u koji bi narod išao dobrovoljno za svoje dobro, pa se ne može reći, jesu li u tom Hrvati junaci, ili nisu. Ali kako rekoh, junačtvo se ne pokazuje samo u boju, junak je, tko se za dobro i za poštenje ne boji nikakve muke. A vi znate, da je najveća muka ovaj ljudski život. Tko se ne boji muke u životu, — to je junak. A ja znam, kako živi hrvatski naš narod: živi i muči se, muči se i živi, da u poštenju proživi sâm i sa svojima, koje mu je Bog na muku dao. Tako težko, kao naš hrvatski narod u njekim krajevima, živi još malo koji narod na svietu; pa ipak: gdje najteže živi, tu je najpošteniji, najmanje se boji života. Naši ljudi u svoj muci svojoj nisu tati, lupeži, ni varalice, — a drugdje po svietu ima toga više. Tu se šinjori Tali-

jani slobodno neka uhvate za nos: varanje u njih cvate jednako sa siromaštvom. Ja ih ne psujem, samo kažem istinu.

Ali sada dolazi glavna stvar.

Ja sam rekao, da je i današnji hrvatski narod junak, jer se ne boji muke za pošten život. Razumije se, da su to samo oni, koji živu od svoje muke. Drugačiji su oni, koji živu od tudje muke. Za takve nema gladne godine ni medju neukim seoskim svietom, ali osobito ih ima medju tako zvanom gospodom. Budi bez zamjere rečeno, današnja su gospoda svuda po svietu slabi i loši junaci. To nije čudo. Kad se čovjek nauči na laki život, — smrdi mu muka, boji se muke. A mi smo rekli, i stara je rieč: „Na muci se poznaju junaci."

Nije po tom čudo, da je ovo zlo došlo i k nama Hrvatima, pa je onaj Talijan i mislio samo hrvatsku gospodu, kad se je u onoj pripoviesti rugao, da su Hrvati kukavice. Ja vam ne ću dugo razlagati, nego vam ravno i po duši kažem, da su današnja hrvatska naša gospoda velikom većinom upravo strašne kukavice. Da nisu, — drugačije bi nam bilo svima.

Ali neka bi im bilo: Tko je kukavica, njemu je sramota, da nema jedne druge stvari, a to je ovo: Ima kukavicâ, koje hoće da ih sviet drži za junake. Pa neka bi i to bilo, čovjek bi se tomu i nasmijao; ali ima još ovo, i to je ono ružno i nepošteno: Ovakve kukavice hoće da budu junaci, pa se skrivaju za ledja kakvomu siromahu, i taj onda strada. Razložit ću vam to u kratko.

Današnji dan bije se u svietu boj najviše perom, t. j. pisanjem. Zato je svakoj političkoj stranci prva briga — svoje novine. Pisanjem možeš koga tako očesati, da mu je i samomu i pred svietom dosta; možeš opsovati, pogrditi, oblagati, — sve možeš pismom i novinama, kao što i jezikom. Tako se možeš mnogomu zamjeriti, možeš si stvoriti smrtnih neprijatelja, možeš pače doći i pred sud, a od suda na drugu stranu ključanice, ako te tko tuži, a osobito, ako državni odvjetnik nadje kakav način, da te obtuži. — Po svem se vidi, da to baš nije samo onako pisati u novine. Nemojte reći: „E, pa tko to zna, tko je to pisao!" Nije tako! Ako se ne podpišeš, odgovara za tvoje pisanje „odgovorni urednik", koji je podpisan na novinama. A svake novine baš moraju imati odgovornoga urednika.

I sad smo tek došli na onu pravu i ružnu kukavštinu, a to je ovo: Ima ljudi, koji pišu u novine, pa udaraju lievo i desno, grme na ovoga i onoga, psuju i ruže, da sve smrdi oko tebe, znadu se zaletjeti i na vladu, na Madžare, jednom riečju: junaci su na peru, oni se bore! I sav sviet zna: to piše taj i taj, — ali imena mu nigdje ne vidiš, nego za sve odgovara — odgovorni urednik. — „A tko je to tako lud, te hoće da za drugoga odgovara?", — pitate me. — Ne pitajte! Odkad je bilo njekoliko ljudi zatvoreno radi pisanja, od onda je to već običaj medju našom gospodom, da se ne dadu zatvarati, nego nadju kakvoga bogca slagara (koji slaže slova za novine), dadu mu na mjesec koju forintu — i zapišu ga za odgovornoga urednika. Taj siromah i ne zna, što se piše u novine, kojima je urednik, on je samo za to tu, ako treba u zatvor! Dok je u zatvoru, liepo ga sve dalje plaćaju, kao da radi svoj posao, hrane ga, — i on je zadovoljan.

Ni pol rieči nije vriedno potrošiti na to i dokazivati, da je to ne samo kukavno, nego i bezdušno; a za onakvoga bogca može se još reći, da nema pravoga srama niti pojma o čovječjem dostojanstvu, — kad za koju forintu hoće da bude kriv za nješto, za što nije kriv.

„Pa što bi ga bilo sram! To je još dika, što trpi za domovinu. Zar ne znate, da državni odvjetnik najviše tuži rodoljubne opozicionalne novine!"

Znam. Ali ako je to dika, zašto su gospoda podmetnula siromaha? Ne će im se sjediti u buturnici, šteta im je vremena i t. d., i t. d., — sve ja to znam. Ali i bez obzira na one jadne junake, koji tako pod tudjim imenom popljuvaše (da prostite) i obljuvaše (da prostite još više!) sav pošteni sviet i nazvaše ga ništarijom, — to je najtužnije junačtvo, kad se tko bori za domovinu, a za tudjim ledjima. To sve svjedoči samo to, da tužni takav junak ne drži ništa ni do domovine, ni do ciele te borbe, a ni sâm do sebe. Sve je to jednom riečju ili nedostojna gospodska komedija, ili kukavna petljanija, da se nješto uhvati. Čast onima, kojih se ovo ne tiče! Hvala Bogu, što imamo i takvih!

Još samo jednu rieč. Ljudi i „rodoljubi", koji ovako rade, pišu, da su za narod, za siromaha, za pravicu! Može li im se to vjerovati, kad evo na oči cielomu svietu izmiču svoja ledja, a podmeću pod batine ledja jednoga siromaha, jednoga neukoga bogca, kojemu je nužda, da dobije onih par forinti?! Zar taj siromah nije čovjek, kao i onaj fiškal, mjesto kojega on mora sjediti u tamnici, — da uzmogne ženi i djeci kupiti kruha? Zar ovoga siromaha ne čeka doma žena, kako bi i fiškala čekala njegova milostiva? Zar i njegova djeca ne pitaju: „Mama, a gdje je ćaća?"! — Što li bi ovi ljudi radili od jadnoga našega naroda, koji je sav i siromah, i neuk, i u nuždi, kad bi im bilo dano?!

Badava, ljudi! Nikad mi debeli po takvoj gospodskoj politici!

Lutrija.

Svi znate, što je to. Dodješ u kakvu trafiku (prodaju duhana), platiš „banicu“ (sekser, 10 novč.), kažeš tri broja, a čifut, ili Talijan zapiše, napiše i tebi te brojke na cedulju — i sbogom! Za nedelju dana eto pred trafikom „lumere“, pet ih na broju. Ljudi stoje tu i gledaju u te „lumere“, Bože prosti, kao u šakrament, — hoće da im oči iskoče! Gledaju sad svoju cedulju, sad one čifutske „lumere“: Slažu li se? Ako se slažu samo dvie, — dobio si „ambo“; slažu li se tri, dobio si „terno“, a svakako si dobio pet, deset puta, sto puta i tisuću puta više, nego što si platio. — Eto, to je ta lutrija ili loterija, i to „mala“, jer ima još i druga.

Vi stalno znate, da onaj čifut, ili Talijan ne plaća iz svoga žepa, ako tko dobije na lutriji; a ne plaća zato, jer lutrija nije njegova, pa njemu ne idu u žep ni oni novci, što ljudi plaćaju. Novce ove prima država, a ona izplaćuje i dobitke, — sve je to državno, država drži lutriju i mami ljude, neka kušaju svoju sreću.

Tko ima samo malo soli u glavi, taj lako u čas proesapi, štono kaže naš Bošnjak, da to nisu ljudski posli. Koji će meni bies dati tisuću i dvie tisuće forinti, a ja njemu deset novčića! Tu se njekomu mora uzeti, a onda meni dati! Pa i uzima se: Tisuće ljudi nose svoje banice i „seksere“ na lutriju, a ne dobiju ništa! Otuda se plaća onomu, koji dobije, otuda se plaća i onomu čifutu, koji one brojke piše, — a nješto valjda mora ostati i državi, ako nije luda, pa tu lutriju drži samo od šale i svietu za zabavu. I zbilja ostane državi najdeblji kraj, t. j. država poteže od lutrije svake godine čitave milijune forinata. Zato država i drži lutriju, — a i još za nješto, što ćemo čuti poslie.

Ne znam, je li vas koji kada na to mislio, da je lutrija stvar štetna za narod; možda ste vi samo na to mislili: kako bi to liepo bilo, da dobijete terno! Ali ja sam poznavao ljudî i sam, a za druge sam čuo i čitao, koji su po lutriji postali nesrećni. A što je osobito vriedno svakomu glasno doviknuti, to je ovo: Nesrećan, koji ne dobije, a još nesrećniji, koji dobije! Ima siromaha, koji svaki novčić nosi na lutriju, dan i noć slaže brojeve, študira i razmišlja: kako će to sve biti drugačije, samo „ako izidu lumere“! I čim dobije kakvu „ambicu“, 4—5 forinti, opet na novo stavlja i stavlja, bez kraja, — ali „terna“ nema. — A koji potegne tisuću, dvie, ili više, — za nijednoga još nisam čuo, da mu je to doneslo blagoslova: potrošilo se, proteplo se, da ni sam ne znaš, kako i na što. Ne čuje se badava rieč: „Taj troši, kao da je dobio na lutriji!“

Kraljević Marko i Musa Arbanasa.

Radi svega toga toliko se vikalo na lutriju, da su ju u mnogih državah već ukinuli. Tako nema lutrije ni u Englezkoj, ni u Francezkoj, a sve to više je nestaje i u Njemačkoj. Pred njekoliko godina ukinuta je mala lutrija i u banskoj Hrvatskoj i Ugarskoj, — ali mjesto male uredjena je velika ili „razredna" lutrija. A razlika je izmedju male i velike lutrije ovo: Na malu lutriju može čovjek staviti 10 novč., 20 novč., 1 forintu, 10 forinti i t. d., pa što više stavi, to više dobije; po tom bi na maloj lutriji mogao toliko dobiti, da lutrija ne bi mogla ni izplatiti. Zato se je i dogadjalo, da je tko lutriju „raztepao", t. j. toliko dobio, da mu lutrija nije mogla platiti. To je jedno. A drugo: na malu lutriju moglo je staviti ljudî bez broja, a onda je više ljudi moglo staviti iste brojeve, pa ako su ti brojevi „izašli", dobio je jedan, koliko i drugi. Jednom riečju: na maloj lutriji odlučivao je slučaj, ili: što Bog dâ. — Kod velike lutrije nije tako, tu su ljudi već tako mudri te se boje, da se Bog ne bi previše od njih odklonio, poslao svoju sreću i rasipao narodne krajcare opet u narod. Ajà, rekoše, ne ćemo tako! Nego liepo sve unapried proračunaše: za toliko i toliko ljudi načinit ćemo brojeve, ni više, ni manje, to je jedno; drugo: od tih ljudi toliko će ih dobiti, — opet: ni više, ni manje; treće: od onih, koji dobiju, dobit će prvi toliko, drugi toliko, — ni više ni manje, a svi skupa dobit će toliko i toliko, — ni više ni manje; a od svakoga broja uzet ćemo mi sebi (t. j. država) toliko i toliko, a za troškove (t. j. onomu čifutu, koji prodaje brojeve ili „srećke", „loze"), ostavit ćemo toliko i toliko. Takva se lutrija ne može „razbiti" ili „rasipati", jer nitko ne može dobiti više, nego što je proračunano. Napokon ovi brojevi za veliku lutriju malo su skuplji, pa se za 10 ni za 20 novč., hvala Bogu, ne mogu dobiti, te gola sirotinja nije barem tu u napasti. —

Tako vam je ta stvar. A da me i ne upitate, ja ću vam i bez pitanja kazati, da je lutrija, bila mala, ili velika, — da je to paklensko djelo. Bog sâm ima sreću u svojoj ruci, i on jedini, hvala mu i slava budi, može dati sreću stotini ljudi i cielomu svietu, a ne mora pri tom nikomu uzeti. Bog je i postavio u čovječje srce želju za srećom i nadu na sreću. Ali sad dodje čovjek, opak čovjek, i videći u čovjeku tu želju za srećom, hoće da ga oguli, kad mu nudi hiljadu forinti za jedan novčić. A siromah čovjek, željan sreće, nadajući se u najvećoj nevolji, da ni njegova zviezda nije još utrnula, — daje se namamiti i dobrovoljno guliti. A onaj prokletac čovjek, koji je sve to izmislio, oguli tisuće i tisuće i onda jednomu dobaci malo, da opet tisuće i tisuće primami. To je prokleti posao.

Ali nije to glavno, što se tako sviet guli, nego je glavno to, što se sviet tako kvari u cieloj duši. Kakovu dušu ima čovjek, koji se veseli dobitku od lutrije, kad bi on morao znati, pa i zna, da ti novci ne padaju s neba, nego da je to izmamljeno od tisuće i tisuće ljudi. i to tisuće i tisuće prevarenih ljudi, koji su možda sto puta prokleli sve to, kad su vidjeli, da nisu dobili! — A onda da ne spominjem stotinu drugih štetnih stvari, vriedi i ova: Tko se nada u sreću, ne nada se u sebe, ne nada se u pošten râd i život. Takav se čovjek nikad čestito ne primi posla, taj se samo mota i plete, i premda nikomu ne kazuje, premda toga ni sam pravo ne zna, — on samo čeka i čeka — sreću. A tko tê misli nema, taj se laća posla.

Mogli biste me pitati: Kako to, da država toga ne vidi? — Vidi to i država. Ali državi treba novaca, ona mora imati novaca, pa morala i čija krava iz hlieva! A bi li onda bili ludi oni ljudi, koji se državi skrbe za novce, kad ne bi htjeli primati onih novaca, koje ljudi sami i dobrovoljno nose na lutriju! A lutrija nosi državi, kako rekoh, milijune. — A onda država se mora starati i za to, da ljudi što zasluže. Onaj čifut, što prodaje lutrijske „lumere" ili „srećke", „loze", — onaj ne zna kopati. Treba i njemu dati, da zasluži. Nemojte reći, da mu samo država daje zaslužbu: i vi mu dajete, koji na lutriju novce nosite, i tako uzdržavate stotine i stotine — ponajviše čifutskih — familija.

Ja se najviše čudim našim novinama, kako donašaju oglase za tu lutriju. I to rade i takve novine, kojima je uviek na jeziku dobro naroda, i ništa drugo nego dobro naroda. I vama dolaze u ruke takve novine. E, ali oglasi se plaćaju, pa samo kad se plati, — narod neka sâm na se pazi! — A zašto se onda narivavate narodu za učitelje, kad on znade i sam na se paziti? — vi, licemjerci! Što vičete: „Svoj k svomu"!, a sami letite k „Töröku" i „Kronfeldu"?!

Mali razgovori.

Život.

Ognjište. I tako je, kako nam pišu, po naših planinah bilo već dosta sniega, ipak je ljetos Zima malo zakasnila: tu smrznutu i skvrčenu baku zadržao je njegdje lieni debeljak Jug, pa malo da se nije već sva razkvasila i razkravila, da ju je gadno i pogledati. Sve već čeka, da stara junačina Sjever zavrti svoje kolo i povuče sa sobom i baku Zimu... Uh, alaj će je motati, da će sve pred njom bježati, kuda, nego — k ognjištu!

Ali ne zamjerite, što sam se malo našalio misleći na stare pripoviesti. Zbilja govoreći, — čovjek je bez ognjišta sirota: tko nema ništa, ima barem svoje ognjište; a tko ni toga nema, gotovo bi rekao čovjek: bolje, da i njega nema.

Ne znam, kako je kod onih naroda na žarkom jugu, kojim je vazda vruće, a nikad zima; ali kod svih

ovamo sjevernih naroda, gdje i malo znade zahladiti, — tu bez ognjišta nema ni doma. Jedan put sam vam, mislim, već pripoviedao, kako je jedan stari grčki junak, koji je mnogo godina bludio po moru daleko od doma, — kako je od miline zaplakao, kad je opazio dim nad domom svojim. A tako je ognjište milo i drago svakomu čovjeku, i ne samo milo, nego baš i sveto. Stari krivobožni ali uza sve to pobožni narodi imali su svoje bogove na ognjištu, uz ognjište, tu su se oni molili na svoj način; i kad su branili dom od neprijatelja, pozivali su jedan drugoga na obranu za „božje žrtvenike i ognjište". Nije bilo boga bez ognjišta, ni ognjišta bez boga! Pa ako se može prispodobiti kršćanska vjera s krivobožnom vjerom, — pogledajte i danas božje žrtvenike (oltare): i tu gori oganj, tu sviete svieće, — nije li istina? Imadu te svieće i svoje drugo znamenovanje, ali ipak je to oganj, ipak je to slika ognjišta i doma. Gdje nema ognja, — tu je sve mrtvo, tu nema živa stvora; a čim čovjek, gdje bilo, ugleda oganj, čini mu se: tu smo doma, odmah mu je njekako toplije ćak pri srcu.

A nije ni čudo, što je oganj i ognjište čovjeku tako drago. Dok još čovjek nije imao krova ni doma, — koliko se je napatio, dok je gdje u zatišju pod kakvim drvom, ili pod kamenom stienom naložio oganj i prigrnuo oko njega svoje mile i drage: tu se je stiskao svoj uz svoga, ponajpače djeca uz otca i majku. Sve, što je milo i drago, sve što dolazi od ljubavi, to je čovjek najprvo i najbolje osjetio uz otčinsko ognjište, — pa kako da mu ne bude milo i drago?! I ja mislim, dok sviet bude sviet, i ljudi dok budu ljudi, — očinsko će ognjište biti stvar mila i sveta, kako je mio otac i majka, a sveta njihova ljubav, kojom oko ognjišta skupljaju gole svoje piliće.

Dom i rod.

Ima li u Dalmaciji „madžarona"? Ja mislim, da ih nema. Pišu doduše novine, da ima u Dalmaciji jedan jedini „madžaron", za kojega se znade, a to je, kažu, velepoštovani načelnik Splita-grada, gosp. Milić. A kažu, da je zato „madžaron", što on piše, da bi...

Ali čekajte malo, treba prije toga nješto drugo kazati.

Ono Hrvatske, što je ostalo od Turčina i Mlječanina-Talijana, pogodilo se god. 1868. s Ugarskom ovako: K Hrvatskoj spada i Dalmacija, ako sama hoće. — Ta pogodba ili nagodba stoji i danas, a Dalmacija (koju je Napoleon oteo Mlečanima, a Napoleonu ju oteo Beč), — ona stoji još danas pod Bečom, ali talijanski jezik — u toj čisto hrvatskoj zemlji! — još i danas vlada. Nije dosta, što Beč za Dalmaciju ne mari, nego još prepušta sve šaki talijanaša, da je to upravo sramota. Tako radi Beč s Dalmacijom, zlo. A kako radi Pešta s onom Hrvatskom, što se je s njom pogodila, t. j. s banskom Hrvatskom, — to je još i gore. Kud ćeš sada? Ho'š u goru, — vuci; ho'š u polje, — Turci! Kud ćeš, kad je sav taj narod u banskoj Hrvatskoj kao i u Dalmaciji ne samo susjed, nego i brat, istoga jezika, istoga života, — a razdvojen! Kud ćeš, kako li ćeš?!

„Ne ćemo nikuda: ni pod Beč, ni pod Peštu! Mi hoćemo, da se sve hrvatske zemlje: banska Hrvatska, Dalmacija, Herceg-Bosna, Istra, Medjumurje... sjedine i da budu same svoje i slobodne".

Tako govore jedni naši ljudi, oni od stranke prava, **pravaši**. — A g. Milić odgovara od prilike ovako: „Liepo, krasno, ali to ne može biti! Toga ne dade ne samo Beč i Pešta, — toga ne dade nitko: sav sviet će biti proti nama! Ne možete iztjerati iz Dalmacije talijanskoga jezika, a hoćete najedanput cielu i gotovu Hrvatsku! Ne tako. Ako hoćemo, da se kao braća sjedinimo — a to hoćemo — onda se sjedinimo onako, kako možemo. Pa neka dodjemo pod onu nagodbu, neka dodjemo pod Ugarsku, — bit ćemo zajedno, a i bolje će nam biti, nego pod Bečom!"

To vam je u kratko ciela naša politika već trideset i više godina. Sve se vrti oko toga: Hoćemo li da priznademo onu nagodbu, ili ne ćemo?

Prije nego što vam kažem dalje, reći ću najprvo dvie rieči za g. Milića. G. Milić nije „madžaron". „Madžaroni" su oni, koji su podpuno zadovoljni s onom nagodbom, a ne protive se i ne prigovaraju mnogo ničemu, što Ugarska radi; a g. Milić otvoreno kaže, da nagodba nije za Hrvate dobra, ali *nužda* nas **sili**, da se po njoj ravnamo. Splitki načelnik — to je **Hrvat, kakav je malo** koji madžaron. Treba ga čuti, pa govorio samo deset rieči; tu je srce i duša hrvatska.

A što se tiče onoga pitanja: Hoćemo li se ravnati po nagodbi, pa se sjediniti samo s Dalmacijom, — ili ćemo čekati, dok se budu mogle sjediniti pod jednu vladu i ostale hrvatske zemlje, i to bez nagodbe, — to je veliko pitanje. Ali ću vam ipak odgovoriti, samo vam ne ću razlagati. Moj je odgovor ovo:

Ako se ljudski i pošteno radi, *svejedno* je, čekamo li, dok se narod probudi i osviesti Ali uz ovakav rad, kako se danas radi, kad bi se hrvatski političari počeli dogovarati s Ugarskom i moliti Madžare, koji u Ugarskoj vladaju (a morali bi ih moliti, o tom nema sumnje), neka dopuste, da Dalmacija dodje pod bansku vlast, — to bi bila petljanija.

Sviet.

„Pravoslavna" crkva. Nije to svejedno, koje je čovjek vjere, ili kojoj crkvi pripada. Ne mislim tu na spas duše (na „dušno uzveličenje", kako se kaže), jer to sâm Bog znade, tko će se spasiti, a tko ne će; nego mislim na to, što vjera i crkva čovjeka i na ovom svietu vuče za sobom, ovoga na ovu, onoga na onu stranu. Eto vidite, n. p. u našoj domovini Hrvatskoj ima naroda „pravoslavne" vjere (neki kažu „srbske" vjere), pa taj narod, premda se je ovdje rodio, i premda jedan jezik govori, kao i ostali Hrvati, — ipak ima njeku drugu misao, pače je posve nješto drugo. Nije li to n. pr. na prvi pogled kao čudo, što baš ni jedan „pravoslavni" ne čita „Doma"? Baš nijedan! Je li to mala stvar — ovako razdvojiti narod? — A sve to čini vjera, crkva, svećenici.

Ne ću vam danas na dugo i široko razlagati, kako se je stara i jedna jedina kršćanska crkva razdvojila. Spomenut ću vam samo njeke stvari, i to bez pravoga reda, a po redu ćemo drugi put.

„Pravoslavna" crkva širi se na iztoku (kod nas, pa u Srbiji, Bugarskoj, Grčkoj, Rumunskoj, Ruskoj, pa u Aziji), pa se zato i zove još „iztočna" crkva a zove se i „grčka", ili „grčko-iztočna" crkva, jer su njezini učenjaci i učitelji pisali knjige i obavljali službu božju u grčkom jeziku, a i danas ju Grci tako obavljaju; slovjenski narodi (Srblji, Bugari, Rusi) služe službu u starom slovjenskom jeziku, a i njeki drugi narodi služe se svojim jezikom.

U rimskoj ili zapadnoj crkvi svi se biskupi pokoravaju rimskomu papi, a u iztočnoj crkvi nije tako, nego je svaki patrijarka sam za sebe i nikoga nema nad sobom. Tako patrijarka (t. j. kao nadbiskup) u Carigradu ništa ne zapovieda patrijarki u Moskvi, ili u našim Karlovcima, — oni nemaju medju sobom nikakvoga posla. To se drugčije kaže, da su pravoslavne crkve „samoglavne" (samostalne) ili „avtokefalne". Svi pravoslavni kršćani u evropskoj Turskoj spadaju pod cari-

gradskoga patrijarku, samo su se Bugari izpod njega izmaknuli (pred 30 god.), pa im je sultan dao posebnoga metropolitu (nadbiskupa), koji se zove „eksarh", stanuje Carigradu, a spadaju pod njega svi Bugari: i oni u Turskoj, i oni u slobodnoj Bugarskoj. Kad se to dogodilo, carigradski je patrijarka Bugare prokleo i iz pravoslavne crkve izbacio (izobćio), ali oni i njihov eksarh malo za to mare.

Ima njeka razlika i u postavljanju biskupâ. Rimskoga papu biraju kardinali izmedju sebe, a pojedine patrijarke iztočne crkve imenuju vladari: u Turskoj ih imenuje sultan, bečki cesar imenuje karlovačkoga i t. d. Biskupa pak i u rimskoj crkvi imenuju vladari.

Još se može spomenuti, da se pravoslavni svećenici *moraju ženiti* (a katolički se *ne smiju).* Samo redovnici (monasi) ne smiju se ženiti ni u iztočnoj crkvi, a isto tako ni biskupi. (Po tom se vidi, da samo monah može u istočnoj crkvi postati biskup.)

I služba božja obavlja se u izt. crkvi drugačije, a i ljudi u crkvi vladaju se drugačije, jer n. pr. obično ne kleče i ne klanjaju se božjem tielu (božanstvu, hostiji)

Svaštice.

Divlji tukci (purani). — Kad čovjek sjedne danas za stol, na kojem miriši mastna puranska pečenka, mnogi bi hvalio Bogu, što se nije pred trista godina rodio, — kad bi znao, da pred trista i nješto više godina nije kod nas jošte bilo purana. Još pred 340 godina bili su purani tako skupi, da je mletačka vlada izdala propis: na čiji stol smije puranska pečenka, ili kako su onda govorili: pečenka „od indijskoga pauna".

A doneseni su purani ovamo u Evropu iz Amerike, i to već za 30 godina, pošto je Kolumbo našao novi taj sviet (a našao ga je god 1492). U mnogih krajevih sjeverne Amerike živu i danas divlji purani u velikim jatima, sve do sto glava. Hrane se svačim, što već ptice jedu, a osobito njekakvim orasima. Kad na jednom mjestu pozoblju orahe i drugo sjeme, trče dalje, — jer ni divlji purani ne lete. Samo kada dodju do kakve vode, onda su u neprilici: skupe se na najviše mjesto pred vodom, pa po više dana stoje tu, baš kao tukci! Da nisu tukci, rekao bi čovjek, da študiraju, kako bi najlakše prieko došli. Ali što treba čitave dane študirati! Nego boje se jadni i kukavni vode, pa čekaju, čekaju, dok želudac ne počne zapoviedati. Onda se najedanput prene koji puran, digne se, a za njim sve, malo i veliko, preko vode, — lete i prelete. Što je slabije, padne i u vodu, ali ponajviše sretno izpliva.

Divlji tukci znadu doći tamo u selo, pa se miešaju s pitomima. To je drago gospodarima, jer su oni tučići bolji, što se izlegu od divljega tukca. I u Evropi drže neki velikaši na svojim imanjima divlje tukce.

Naša slika.

Kraljević Marko i Musa Arbanasa. Mnogima vam je poznata pjesma, kako ono: Vino pije Musa Arbanasa u Stambolu, pa kad se nakitio vina, počeo besjediti, da će se odvrći u ravno primorje, zatvoriti skele oko mora i drumove (ceste) okolo primorja, kud prolazi carevina blago. Što je Ture pjano govorilo, to triezno bješe učinilo. Kad caru tužbe dodijale, obećava nebrojeno blago, tko pogubi Musu kesedžiju. Ali kako koji tamo odlazaše, već Stambolu on ne dolazaše. Napokon se hodža Ćuprlijć sjeti Kraljevića Marka, štono ga je car, ima tomu tri godine dana, vrgao u tamnicu, pa ga izvede pred cara.

— Jesi l' gdjegodj u životu, Marko?

— Jesam, care, ali u rdjavu.

Na to Marko sjede tri mjeseca dana, dok je život malo povratio, a onda mu donesoše suhu drenovinu od devet godina, pa kad Marko iz nje izciedi dvie kaplje vode, onda reče caru, da je prilika za mejdan. Ode do Novaka kovača, da mu skuje sablju, a onda napokon ode na Musu, zametne s njim kavgu, — i junaci se uhvatiše: potežu koplje pa sablje, pa buzdovane, a onda odskočiše s konja, ščepaše se u kosti junačke i pognaše po zelenoj travi:

Namjeri se junak na junaka,
Deli Musa na Kraljević Marka!
Niti može da obori Marka,
Nit se Marko dade oboriti.
Nosiše se ljetni dan do podne:
Musu biela pjena popanula,
Kraljevića biela i krvava . . .
Tad omanu Musa kesedžija,
Udri Marka u zelenu travu,
Pak mu sjede na prsi junačke!
Al procvilje Kraljeviću Marko:
Gdje si danas, posestrimo vilo? . . .
Javi mu se iz oblaka vila:
Jesam li ti, bolan, govorila,
Da ne činiš u nedjelju kavge?
Sramota je dvome na jednoga.
Gdje su tebi guje iz potaje? —
Glednu Musa brdu i oblaku . . .
Mače Marko nože iz potaje,
Te raspori Musu kesedžiju . . .
A kad stade Marko premetati,
A u Musi tri srca junačka,
Troje rebra jedna po drugima:
Jedno mu se srce umorilo,
A drugo se jako razigralo,
Na trećemu ljuta guja spava.
Kada se je guja probudila, —
Mrtav Musa po ledini skače . . .
Još je Marku guja govorila:
Moli Boga, Kraljeviću Marko,
Gdje se nisam probudila bila! . . .
Kad to vidje Kraljeviću Marko,
Proli suze niz bielo lice:
Jaoh meni do Boga miloga,
Gdje pogubih od sebe boljega!

Glasovi iz naroda.

Iz Sv. Jane (kod Jastrebarskoga) pišu „Domu" i hvale se svojim „mladim gosponom", kapelanom: kako ih je naputio na čitanje, pa kako se oko njega kupe naši ljudi, „kakti pilići oko kvočke". — Koliko su to veseli glasovi (samo da ima više takvih kapelana!), toliko je žalosno, što piše dalje: da je filoksera uništila vinograde, pa sviet bježi u Ameriku. „Istina, kaže, njeki šalju odanle doma novaca, ali od onih, koji tamo ne umru, nijedan se ne vrati kući zdrav: najjači dečki dolaze slabi, bliedi, bolesni". Još piše, da se ljudi zadužuju odlazeći u Ameriku, i to kod ljudi, koji beru bezdušne kamate (do 40 po stotini!).

Iz Platka (kraj Rieke, tamo pod gorom Risnjakom) pišu, da imadu prilično vrieme, premda je na Risnjaku bilo dva puta sniega. Vina ima nešto manje, ali je puno jače, „a druge letine već navadno; baš nam nije zlo bilo do sad, a naprvo, — ča dragi Bog dade. Ljudi se krive jedni i drugi, ali nije baš tako, kako jadikuju, jer se kaže, da kad najbolje grmi, da najmanje pada". — Ej, da su svi Hrvati ovako zadovoljni, kao ovi pošteni primorci u svom kamenu!

Načelnika, baš kako treba, imadu tamo negdje izmedju Une i Save. Vriedno bi bilo, da i drugi narod znade za glasovita djela toga načelnika na glasu, — ali za danas dosta i ovo: U tome sretnome mjestu najedanput crkvena zvona nikako ne zvone. Što je, što je, — a to nema užeta: načelnik sve pobrao, pa odnio na svoju vodenicu (mlin)! — Neka paze oni ljudi tamo, da jednoga ružnoga dana ne ostanu bez gaća; mogao bi onaj mudrijaš poizvlačiti svima tračce iz svitnjaka . . .

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskom narodu.

Hrvatski sabor u Zagrebu sastat će se koncem ovoga mjeseca.

Nove hrvatske novine u Osieku, „Narodna Obrana", počet će izlaziti dne 16. stud. ove god. Kako je u Zagrebu poslie duge svadje i boja sve njekako tromo, a njekoji, odmorivši se od težke sramote opet se spremaju, da ponove stare stvari, koje su svima već dodijale, — dobro bi bilo, da se pošteni ljudi po domovini okrenu malo na drugu stranu, odkuda dolazi ozbiljna, ljudska rieč za *narodnu* obranu, a ne za stare prazne rieči, iza kojih se gleda za komadom kruha. Neka barem pokušaju naručiti „Narodnu Obranu" do konca ove godine (stoji to samo 3 K, inače na četvrt godine 6 K). Mi se od „Narodne Obrane" mnogo nadamo te sve „Domove" prijatelje upravo molimo, da naruče te novine barem do konca godine, da vide.

Zar još uviek talijanski? Tako je nedavno začudjeno upitao naš kralj, kad je pustio jednog višeg činovnika dalmatinske vlade preda se. Kralj je naime toga činovnika upitao, kojim se jezikom uredjuje u Dalmaciji. Činovnik odgovori: „po zakonu — talijanski". — Na to je naš kralj u čudu upitao: „Zar još uviek talijanski!?" — Čudno, ako je istina.

Pod bečkim cesarom,

U bečkom saboru opet se gone Niemci i Česi, gone se, grde i tuku pače! Sav sviet već davno govori, da je taj sabor jedna sramota i komedija, — pa ipak to sve dalje traje. Dokle će to tako? Dokle će tamo naši Hrvati sjedjeti kao peti u plugu?

U ugarskom saboru. grme proti svojoj vladi, proti cesarskomu dvoru (radi vojske) i proti — Hrvatima. Ipak u toj grmljavini na Hrvate sve se njekako čuje glas, da bi s Hrvatima trebalo drugačije.

Razne viesti.

Ruska carica, odkad je ono rodila mrtvo, sveudilj je bolestna i tužna.

Belgijski kralj (otac njegdašnje bečke princeze Štefanije, sadašnje grofice Lonay), koji je prije nekoliko vremena pokopao svoju ženu, kraljicu Kristinu, — kani se ženiti. Radi toga napadaju na njega belgijski listovi, rugaju mu se i zamjeravaju mu to. Kralj je star 67 godina.

Njemačka carica dolazi polovicom mjeseca siečnja u Opatiju. Njemački car doći će po nju i tamo se sastati s našim kraljem.

Kralj prosjaka. Neki Petar Modrić naprosjačio je u Americi tolik imetak, da je mogao kupiti dvie liepe kuće u Zagrebu i dvie u Hobokenu (u Americi). Zato su ga prozvali „kraljem prosjaka". No naši Hrvati tamo stidili su se takovoga zemljaka, pak su ga javili zagrebačkoj policiji, kad je Modrić odputovao u domovinu. Ali ga zagrebačka policija nije mogla pridržati, jer je opet s nekakvom mladom ženom odmaglio u Ameriku. To mu ipak ne će ništa pomoći, jer mu na molbu zagrebačke policije naseljenički ured ne će dopustiti, da se izkrca u Americi.

Najmanje diete na svietu umrlo je nedavno u New-Yorku, u Americi. Otac ga je donio u papirnatoj kesici u bolnicu, a da se ne nahladi, obavio ga pamukom. Glava u toga djeteta bila je kao golubinje jaje, a prema tome ostalo tielo dobro razvijeno. Prstići su mu bili kao žigice. Premda se je sve učinilo, da se to čudo od djetešca uzdrži na životu, umrlo je za kratko vrieme.

Spomen-knjigu iz Bosne daje kaptol vrhbosanski i na odplatu po 4 K na mjesec.

Ovaj broj „Doma" malo je zakasnio radi slike.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 22. | U Zagrebu, u četvrtak, 27. studenoga 1902. | God. 3.

Crni trag.

U Zagrebu zapao snieg, i još pada.

Pada, pada sve u krpama, i pokriva ovdje smet, ondje list, tamo nječiji trag i nječiji smrad: sve pokriva, kao da sakriva, te ne vidiš ništa, nego bielo, bielo, sve bielo, svjetlo, sjajno, jednako, ravno. Sve jednako liepo, kao da nije nikad ni bilo drugačije; liepo i mirno, jer se snieg spušta tiho, lagano.

Sve bielo, sve liepo, sve mirno, gotovo bi čovjek rekao: bielo, liepo i sveto, — samo još da je zaspati, pa da te angjeli odnesu, tebe i sav sviet, ovako biel, liep i svet — pred lice božje. Ne vidi se ljudski gad ni smrad, zameo se zločinački trag, sahranjena je strv, obieljena je krv, — zaboravljen je grieh. Posvetio se sviet, a zora eno sinula i obasjala ga: otvara mu vrata u gotov raj nebeski.

Dan zabielio. I za čas po onoj bjelini vidiš tu gad, tamo smrad, ondje trag, ondje se razpada strv, tu i tamo teče krv, — svuda grieh, svud griešni, crni trag.

To je čovječji trag. Ne žali ni bjeline, ni ljepote, ni svetosti: sve gazi.

Hoće li još dugo ostavljati čovjek za sobom toliko crnih tragova — na bielom ovom svietu? . . .

Za koga je narod?

Nema, mislim, na svietu tolike laži, kolika je ona, kada tko danas kaže, da je za njega narod; i nijednom se lažju toliko ne pazari, koliko baš tom lažju; i nijedna laž napokon ne nosi toliko dobitka, koliko ta laž, to jest: kada tko umije sretno lažju dokazati, da je za njega narod.

A još pred sto godina malo je tko i pitao za narod, a kamo li bi se starao, za koga je narod i za kim ide! Ta kako bi se za to pitalo, kad narod nije išao ni za kim, — kad su ga gonili pred sobom, kamo je trebalo. Danas ga već toliko ne gone, nego ga po malo i vode. I premda ga ponajviše vode — za nos, ništa zato. Danas i to mnogo vriedi, ako tko znade narod sretno i spretno i za nos voditi.

Bilo je, rekoh, vrieme, kad se nije pitalo, za koga je i uz koga je narod. To je bilo onda, kad se je naučala nauka, da su jedni rodjeni za to, da vladaju, da zapoviedaju i od tudje muke živu, — a drugi su rodjeni za to, da slušaju, da budu pokorni i da se muče za drugoga. Ovi drugi — to je dakako „narod“: „dobri narod“, „dobri naš narod“, „dobri i pošteni naš narod“. I nikomu nije ni na pamet palo, da bi to moglo biti drugačije, a kamo li, da bi to moralo biti drugačije. I najpobožnijemu velikašu nije nikada došlo na pamet, da bi njegov kmet-težak mogao i smio imati kakovu drugu brigu, nego jedinu brigu: kako će dati svomu gospodaru ono, što ga ide, a onda Bogu dušu. Pa ni sâm narod, dobri i pošteni narod, — ni on nije drugačije mislio, dokle god mu je bila ciela koža na ledjima; tek onda, kad je došlo do krvavoga, onda se u njem probudio — ne čovjek, nego se u njem probudila živina, i on počeo vikati, buniti se, braniti se, kako je znao i mogao. — Sve je to tako bilo onda, dok je narod bio pod bičem.

Nije to davno bilo, ali ipak je bilo — i prošlo. Strašno je bilo, to je istina. Ali je zato bila strašna i osveta, jer se u čovjeku najprvo probudila živina. Možda se štogod još sjećate, kako je narod klao i ubijao u francezkoj revoluciji: sve je bilo poklano i poubijano, sve uništeno, sve, — što je na sebi nosilo trag stare one vjere: da su jedni rodjeni za to, da vladaju i zapoviedaju, a drugi ih neka slušaju i neka se za njih muče.

Od onda je nastala „nova vjera“, i to posve preokrenuta vjera, koja kaže, da je svemu narod gospodar: narod je gospodar vladi, a nije vlada gospodar narodu. Narod odlučuje, tko će vladati i kako će vladati. I tkogod od onda vlada, ne vlada sâm, ne vlada u svoje ime, nego vlada s narodom: nema vlasti ni zakona bez naroda, i nijedna vlada nema pravo vladati, ako za njom nije narod. — To je ta nova vjera.

I od kad je proglašena tâ nova vjera, od onda nema ništa bez izbora, t. j.: hoćeš li znati, za koga je i za kim je narod, treba narod pitati, treba ga pozvati, skupiti, pa neka glasuje, za koga je. To su izbori.

Dugo i dugo bismo se mogli razgovarati o tim izborima, ali nemamo kada. Dosta će biti, da kažem u kratko ovo: Vladati i zapoviedati — o, to je liepo. Jednom sam vam već rekao, mislim, da čovjek najvoli jahati na čovjeku. Vladanje i zapoviedanje — to doduše nije jahanje; ali ima ljudî, koji misle, da jest, i zato se za vladu otimaju. A po onoj novoj vjeri nema vlade bez naroda: hoćeš li vladati, imaš dokazati, da je narod za tebe. Ali to je sad posao, kako ćeš dokazati, da je narod za tebe! A to se radi na više načina. Od svih načina još je najpoštenije ovo: Nadju se ljudi (gospoda), koji su proti vladi, a „za narod“. I ovi ljudi više puta ne lažu, nego su svagda zbilja proti vladi, a mnogi su i od srca za narod. Ali svima je ipak prva i glavna stvar samo to, neka narod kaže, da je za njih; pa i ako ne bace vlade sa sedla, doći će barem u sabor i tamo vladi prigovarati i drmati njezinom stolicom. A narod, koji je stotine godina bio upregnut i gonjen bičem, nješto je u strahu, a posvema u neznaju: on sâm pravo ne vjeruje u tu novu vjeru, da je on tobože gospodar vladi i da ju može sa sedla sbaciti. Ne, to narodu ne ide u glavu, osobito, kad se više puta prevari: glasuje „proti vladi“, — pa ipak ništa, sve ostaje, kako je i bilo. Jednom riečju: narod ne vjeruje, ili malo vjeruje, kad neprestano vidi samo to, da ga jedni vuku ovamo, drugi onamo, te samo pitaju: jesi li za me, jesi li za me? Razumije se, da tu „vodje naroda“ imadu težke muke, dok narod „okrenu“, — pa bilo to samo za čas, dok prodju izbori. Tu se radi svašta, tako da to već nije ni liepo, pa su se morali izdati posebni zakoni, što se u tom poslu smije, a što se ne smije. Najviše se dakako pred narodom grde druge stranke, osobito vladine, govori se mnogo, kako je narodu zlo, i obećaje, da će sve biti dobro, „ako budete za me i za našu stranku. Ta znajte, dragi ljudi: ako ste za me, onda ste sami za se, jer je naša stranka za narod“.

Nemojte misliti, da je ovako samo kod nas, ili da je kod nas u tom najgore. Ne, hrvatska su naša gospoda u toj stvari, ja mislim, najpoštenija, jer je kod nas bilo, a i danas ima školanih ljudi, koji su cielim srcem za narod, a nije im samo do toga, da vladu sbace sa sedla, pa da sami zajaše. A to je zato, što su malo ne sva hrvatska gospoda još jučer, da tako kažem, — još

su jučer nosila opanke. Ne samo naši Starčevići, Tuškani, Banjavčići, nego i Mažuranići i Spevci — sve velika gospoda — išli su još jučer u opancima i gaćama, — samo ako su ih imali; a njihova braća ili rodjaci još i danas hodaju tako.

Ali ipak — gospoda su gospoda. Drugo tišti narod, t. j. seljaka poljodjelca, a drugo tišti gospodu; za drugim idu gospoda, za drugim seljaci. Zato je posve naravski, da narod ne mari ni za deseti dio onoga, što mu govore gospoda, koja ga pitaju: Jesi li za me?

Zato narod nije ni za koga; nije i ne će biti dotle, doklegod ga budu tako pitali i samo za ular vodili. — Ali to još nije najveće zlo, nego je veće zlo ovo: Narod nije ni za koga, ali ni sam za se! To je zlo.

Ja vam dalje ne ću mnogo razlagati, nego vam kažem: Pročitajte još jedan put, što smo se ljetos razgovarali u 5. broju, kad smo ono pisali za **„Hrvatsku seljačku stranku“.**

K onomu, što je tamo rečeno, ponavljam i dodajem samo još ovo: Ne treba, da se seljaci slože proti gospodi, ili proti kojoj gospodskoj stranci. Ne, Bože sačuvaj! Hvala svakomu, tko se za nas stara; ali složimo se i mi seljaci, i svi oni, koji medju nama i ravno od nas živu, — složimo se i mi sami za sebe. Seljaci, a onda većinom seoski trgovci i seoski popovi, — ovi se mogu i moraju posebno složiti, da jedanput i sebi pomognu, jer budi bez zamjere rečeno: i gospoda se za sebe staraju. Mi smo čitali, da se u saboru povećavaju plaće onoj gospodi, koja imadu po šest do sedam i više tisuća Kruna plaće. A tko se stara za to, da se nama povise plaće? Nama se povisuju samo daće!

Ne, nitko nam ne smije zamjeriti, ako mi prepustimo gospodi, neka se sama staraju za ovakve svoje stvari, — a mi ćemo se starati za svoje. Budi bez zamjere i to rečeno, da smo se radi gospodske politike dosta već dali za nos voditi.

A ako nam tko prigovori: „Pa što ćete vi sami? Zašto ne ćete s nama? Kakova je to sloga? Narod mora biti složan za domovinu!“, — onda mu odgovorite ovako: Svaki za sebe, — a svi za domovinu i složno proti neprijatelju domovine! To se samo po sebi razumije. Ali najprvo — svaki za sebe, t. j. svaki stalež za sebe, da tu bude pravica, da ne bude jednomu od drugoga krivo. A nama je seljacima — budi i opet bez zamjere rečeno — na sto krajeva krivo, — pa se tu ne možemo i ne ćemo složiti; a za domovinu — tu smo složni.

Ovako je već i drugdje po svietu, ovako mora da bude i kod nas. I samo onda, ako tako bude, bit će računi medju narodom gospodom čisti.

„Domu“ je ova stvar, t. j. da se seljaci počnu i sami za sebe starati, i to svi, složno i dogovorno, — to je „Domu“ već dugo na srcu. A od sada će o tom biti još i više razgovora, dok dodje do dogovora i sloge. Tko o tom što misli, neka se slobodno u „Domu“ javi.

Hrvati i Madžari.

Ovih dana dogodilo se nješto čudno. Prije nego što vam kažem, što se je dogodilo, treba spomenuti ovo: Kako znate, banska Hrvatska ima dva sabora: jedan u Zagrebu, drugi u Pešti. U zagrebačkom saboru sjede sami Hrvati, a u Pešti sjedi samo četrdeset Hrvata medju četiri stotine Madžarâ; onaj sabor u Zagrebu zove se „sabor kraljevine Dalmacije Hrvatske i Slavonije“, a onaj u Pešti „zajednički sabor“; u zagrebačkom saboru ima Hrvatâ svake stranke: „narodne stranke“, „neodvisne narodne stranke“, „stranke prava“ i „čiste stranke prava“; u Pešti svih onih četrdeset Hrvatâ — svi su jedne stranke, i to „narodne“ (ili „madžaronske“) stranke.

A sad čujte, što se dogodilo: Izmedju onih četrdeset Hrvatâ u Pešti četiri su progovorila tamo u saboru. Sviet se je tomu začudio, i to zato, što do sada nijedan Hrvat od one četrdesetorice nije u tom zajedničkom saboru nikad ni usta otvorio; ili ako jest, bio je to samo jedan, pa ni to nije pravi Hrvat. O toj čudnoj stvari pišu sve naše i madžarske novine, pa ćemo se i mi o tom porazgovoriti.

Pita se najprvo: Kako to, da banska Hrvatska ima dva sabora, t. j.: zašto Hrvati idu u peštanski sabor?

To vam je ovako: Dok su hrvatski kralji bili Hrvati (Tomislav, Držislav, Krešimir, Zvonimir i t. d.), nisu Hrvati naravski išli u tudju zemlju na sabor. Poslije, kad su Hrvati izabrali sebi za kralja Ugrina, ili ako hoćete, Madžara, — ni onda nisu Hrvati išli na sabor u tudjinu, nego je kralj dolazio u Hrvatsku na sabor, ili je Ban držao sabor s velikašima. Sad je ravno 800 godina, što banska Hrvatska ima s Ugarskom jednoga kralja, ali treba paziti: Tri sta i pedeset godina od tih 800 godina nisu Hrvati išli na sabor pred kralja u tudjinu. Ali priznati se mora: Ima već 450 godina, što banski Hrvati idu na sabor u Ugarsku, a imadu i svoj posebni sabor doma.

Pitate li me: Zašto su Hrvati počeli odlaziti u tudjinu na sabor?, — kazat ću vam ovo dvoje: Prvo, njegda su u sabor dolazili samo velikaši, plemići i biskupi. A pamtite dobro: Velikaši su djeca kraljeva; ako je dakle jedan kralj, — to su djeca jednoga otca, to su braća, pa bili oni Hrvati, bili Madžari, bili

Vlasi (Rumuni), ili Slovaci. Nije dakle čudo, što su hrvatski velikaši išli u Ugarsku, kad ih je tamo zvao njihov otac i njihov gospodar, t. j. kralj. A biskupi — oni su i danas po čitavom svietu jednaki, pa nema razlike izmedju biskupa hrvatskoga i madžarskoga. Zašto hrvatski biskup ne bi išao u sabor medju madžarske biskupe? Ta i oni su „braća u Kristu“, kako se kaže Tomu još treba dodati, da su u ono vrieme svi velikaši i biskupi govorili i razgovarali se latinskim jezikom, pa bili Hrvati, bili Madžari. Eto dakle, zato su velikaši i biskupi išli na sabor u tudjinu: oni su bili jedan stalež; oni su išli za onim suncem, koje ih je grijalo: za kraljem svojim. Ali narod hrvatski i madžarski ne može imati jednoga sabora, jer jedan drugoga ne bi ni razumio. — Drugo je ovo: I Hrvati i Madžari imali su stotine godina dva neprijatelja, kojih su se jednako bojali i jednako se od njih branili. Jedan je Turčin, a drugi je Niemac iz Beča: jedan je i drugi pritiskao i Hrvate i Madžare. Ova nevolja, osobito onda, kad su Turci oteli veći dio stare hrvatske države, — to je Hrvate okupilo oko njihova vojvode, t. j. oko kralja, a taj je bio u Ugarskoj. A u ono doba najviše se je u saboru i viećalo samo o tom: kako da se obrane od Turčina.

Ali ipak treba kazati i ovo: Iz hrvatskoga sabora išli su u Ugarsku na sabor samo dva Hrvata, dva poslanika; pa neka bi u onom saboru stotinu Madžara odlučilo, što im drago, — to za Hrvatsku nije vriedilo, ako su samo ona dva Hrvata bili proti!

Danas je drugačije. Danas sjedi u tom zajedničkom saboru 40 Hrvata, ali oni proti 400 Madžarâ ne mogu baš ništa. A zašto? Zato, jer je takav zakon: broje se glasovi. U staro vrieme vriedila su dva hrvatska glasa toliko, koliko svi madžarski glasovi; a danas svaki hrvatski glas vriedi toliko, koliko i svki madžarski. Madžarskih glasova ima do 400, a hrvatskih samo 40. Tu Hrvati ne mogu ništa, to je očito.

„Zato valjda i nisu nikada progovorili. Pravo su imali! Što bi se uzalud mučili?“ — Možda i zato nisu govorili, ja ne znam. A možda i zato nisu govorili, što ne znadu madžarski (nego samo njih pet, šest). Istina je, po zakonu imadu pravo govoriti i hrvatski, — ali čemu da im se Madžari možda smiju, kad i onako ne bi ništa razumjeli! I tako — madžarski ne znaju, hrvatski bi bilo uzalud, pa onda nema druge, nego šuti.

Hrvatske novine, a i nekoje madžarske, strašno se rugaju tim zastupnicima u Pešti, što vazda šute: da su somovi, da samo beru zastupničku plaću, i još koješta. Kako rekoh, do sada bi samo jedan od njih koji put progovorio, i to hrvatski Srbljin, njeki Gjurković. Ali toga Gjurkovića nema više ni u zagrebačkom saboru, pa nije mogao doći ni u onaj peštanski. A njekoji su Madžari u saboru baš ljuto počeli govoriti na Hrvate, pa i na samoga Bana. I sad se javi najprvo hrvatsko-slavonski ministar bez torbe — Cseh (Čeh; tako se zove), onda grof Pejačević, onda njekadanji veliki župan Kovačević, napokom Tomašić. Za Tomašića su rekli njekoji Madžari, da ga je poslao ban, neka ga pred Madžarima brani.

Kako rekoh, naše i madžarske novine mnogo su pisale o tome, što su ovi Hrvati govorili u Pešti. (Govorili su dakako madžarski.) Ja ću vam kazati samo njekoliko rieči.

Meni je bilo milije, dok su Hrvati u Pešti šutjeli. Oni, koji su tamo šutjeli, oni su osjećali, meni se čini, da su u tudjini, da nisu doma. A tako osjeća svaki Hrvat: Ugarska nije hrvatska domovina, — to je druga zemlja, drugi narod; a druga zemlja i drugi narod — što je to, nego tudjina?!

Ali radi jedne stvari ipak mi je drago, što su progovorila ona dvojica: Kovačević i Tomašić, koji se drže za Hrvate (jer za Cseha i grofa Pejačevića ne znam, jesu li po srcu Hrvati). A evo, zašto mi je drago: I Kovačević i Tomašić rekli su mnogo toga, što je teško čuti mnogomu i premnogomu Hrvatu, a kamo li, da bi to pravi Hrvat mogao kazati. Pa ipak se je vidjelo, da to govore Hrvati. I ne samo to, nego još i ovo: Vidjelo se, da ti ljudi govore nješto, a duša im i srce kaže, da tako ne bi smjeli govoriti. Koliko se god vidi iz svake njihove rieči, kako hoće da ugode Madžarima, — tako se iz svake rieči vidi i to, kako paze, kao da ih sluša čitav hrvatski narod. A to je dokaz, da tim zastupnicima nješto u duši govori: Jest, ti govoriš evo pred Madžarima, — ali pravi ti je sudac onamo dolje, — hrvatski narod.

Ne, još se ipak nije rodio takav hrvatski izrod, koji bi zbacio sa sebe sve hrvatsko, koji ne bi osjećao, da je sin i podanik hrvatskoga naroda, koji mu ima pravo suditi. I to nam je na žalost u čitavoj ovoj sramoti jedina utjeha, što i oni Hrvati, koji se najpokornije klanjaju jakosti madžarske države, — ipak još osjećaju nad sobom gospodstvo i vlast hrvatskoga naroda, t. j. hrvatskoga prava, kojemu bi se jedino imali pokloniti i klanjati. I dok budu u Peštu išli bilo i takvi Hrvati, koji imadu samo kaplju hrvatske krvi, samo iskru hrvatske duše, — nikad se ne će u duši pokloniti madžarskomu gospodstvu nad Hrvatskom.

»Nema novaca!«

Mi smo se već više puta razgovarali o novcima, ali ja stalno znam, da vas ni svaki stoti ne zna pravo, što su to novci. Ali svejedno. Držite samo na pameti, da svaka stvar može služiti kao novac. Eto, papir je papir, ne vriedi ništa, — pa ipak ima koma-

dića papira, za koji možeš kupiti volove! To je banka, kako znate. Što vas briga, što je to samo papir! Vama je dosta, da znate to, da se za taj papir može sve drugo dobiti, — pa bio to i samo papir. To je kod novca glavno, da se to zna: za novac mogu sve dobiti.

„Pa kad je eto i papir novac, kako to, da nema novaca? Ta papira barem ima dosta! Treba ga samo pofarbati, pa napisati na njem: 10 Kruna, 50 Kruna, 100 Kruna i t. d. To je lako! Pa zašto oni, koji novce prave, — zašto ne prave toga više, da bi i medju sirotinju više došlo?"

Premda smo se mi o tom već razgovarali, ipak ću vam u kratko ponoviti. Prosudite ovo: Recimo, da je u jednom gradu sajam (vašar, dernek), pa najedanput dodje od njekuda njekakav čovjek i utisne svakomu sajmaru potajno u šaku, reicmo, ravno deset forinata. Što mislite, što će se dogoditi na tom sajmu? Dogodit će se ovo: Roba će u jedan čas postati strašno skupa (draga). A zašto? Prosudite: Došao čovjek na sajam i donio pet forinti u žepu, da kupi opanke sebi i ženi, i još kapu; sve je proračunao tako, da će mu ostati još baš za sol. Opanke je kupio i sad se pogadja za kapu; trgovac kapu toliko cieni, da ovomu čovjeku ne će baš ništa ostati za sol. Trga se s njim i trga, cjenka i cjenka, a najedanput mu tisne onaj čovjek, što se od njekuda stvorio, — tisne mu u šaku deset forinti. Čim je kupac osjetio desetaču u šaki, već se ne boji, da mu ne će preostati za sol, — i dalje se ne pogadja: plati trgovcu za kapu, koliko traži. Eto, nije li kapa u čas postala skuplja, nije li joj ciena skočila? A tako bi bilo kod drugoga kupca i trgovca, i kod trećega, sve do stotoga, — i svuda sve skuplje! A kamo li, da svakomu sajmaru utisne tkogod u šaku 100 forinata, ili čak tisuću! Ljudi bi upravo sipali novce, štono je rieč; roba bi bila skupa, a novci bi bili za ništa. Stvar, koju bi mogao dobiti za forintu, stojala bi deset forinti! — Ne vjerujete možda? Ali dajte razmislite: Dodje na sajam, recimo, deset ljudi i svaki od njih mora baš kupiti volove za oranje, — baš mora kupiti. Na sajmu ima baš osam do deset parova volova. Dodju kupci i pogadjaju se za volove. Jedni se pogadjaju, drugi gledaju i slušaju. Dok se pogadjaju, tisne onaj njetko kupcu u šaku 100 for., i kupac odmah obeća za volove 10 for. više. Ali u isti čas tisne onaj čovjek i drugomu, i trećemu i svakomu kupcu po sto forinti, i za čas su svi volovi skuplji. Ali budući da svaki mora baš kupiti volove, ciena će se dotle dizati, dok kupac ne obeća sve svoje novce, i tu će onda stati, dalje ne mogu, jer više nemaju novaca. I par volova bit će skuplji za 100 for.

Turci kupe djevojke za carev harem.

Istina je, kad bi se ovako prosipali novci samo na jednom sajmu, ne bi se to odmah baš tako jako opazilo. Ali kad bi tko na svakom sajmu napunio ovako kupcima žepove, to bi za kratko vrieme pukao glas: previše ima novaca, — novci ne vriede!

Jest, lako je novce praviti, jer papir nije skup. Ali što hasni, kad novci sve to manje vriede, što više ih ima! Bilo je vrime, ako se sjećate, što sam jednom već pripoviedao, kad su i učeni ministri mislili: dajmo samo napravimo novaca, — bit će dobro. Ali se samo jedan tako opekao, — drugi više ne idu za njim. Ti su novci za kratko vrieme bili bez vriednosti, pa se je radi toga i narod pobunio. (To je bilo u Francezkoj pred 100 i nješto više godina.)

Premda nas je ovo razlaganje dosta zadržalo, ipak je bilo potrebno, da vidite, kako se ni papirni novci ne prave bez računa. Novaca nema u državi ni više, ni manje, nego toliko i toliko. Ne pitajte sada, koliko ih ima, samo pamtite, da ih nema bez računa.

A sada dolazi ono glavno, a to je ovo: Bez novaca ne možeš biti nikako, trebaš ih makar koliko. Neka se sad nadje ljudi, koji se baš tim poslom bave, da skupljaju novce i drže i hkod sebe, — što će se dogoditi? Sviet treba novaca, a oni ljudi pokupili novce! Kud ćeš, nego k ovim ljudima, da dodješ do novaca? Novci se ne prave bez računa, a koliko je po računu napravljeno, to je u njihovim rukama! Nema druge, nego k njima, da ti ih oni dadu, — ali ćeš im platiti kamate, kako oni hoće!

Ti ljudi, koji tako kupe novce, a onda ih davaju drugomu svietu, — to su banke, pa onda štedione (šparkase) i druge novčarske poslovnice.

Eto, sad znadete, zašto se naš sviet toliko tuži: Nema novaca, nema novaca! Mnogi naš čovjek ima prilično svega, a nema novaca; a mnogi židov nema ništa, a ima novaca, pa ni ti novci nisu njegovi! Ali ih ima, i naš čovjek mora mu se moliti, da mu ih dade.

Sve je ovo prekratko, što sam vam ovdje razložio, — ali ipak znadete, zašto kod nas nema novaca. Naravski, nije to jedini uzrok, ali kod nas je glavni uzrok to, što sam sada razložio.

Mali razgovori.

Život.

Rieč mladencima. Sveta Kata je došla i prošla, — a momci se poženiše, djevojke se poudaše. Nije me nigdje bilo na svatbi ni u svatovima, — nitko me nije zvao, — pa ću ovdje u „Domu" napiti i nazdraviti svima mladencima.

Vama, mlade snahe, koje imate svekra i svekrvu, ni vama, mladoženje, koje imate otca i majku, — vama ne ću drugo ni dugo, nego samo ovo: Slušajte svoje stare. To ste već možda čuli i od drugih, ali vam je možda prošumjelo kroz uši. Ali se spomenite opet, pa koliko i jeste mladi, ako vam se i hoće, da bude sve po vašoj volji, prosudite i vjerujte mi: Prokleta ti i tvoja volja, ako je to drugomu nevolja! Što će vam sve, ako vam vaša volja bude donašala u kuću nevolju, t. j. vječnu svadju i vječni grieh?! Što će vam život, ako vam bude otrovan jadom i čemerom?! Vi sinovi hoćete da budete gospodari, a vi snahe da budete gospodarice najprije mužu, a onda cieloj kući; a ako ne možete cieloj kući, — hoćete barem same sebi gospodariti! A ne vidite li, što se po selu dogadja? Dajte otvorite oči za rana, — da ne bude kasno! Nije već ni to „svoje gospodarstvo" tako sladko! Gledajte samo one, koji su htjeli biti svoji gospodari, — tko im je gospodar? — Ako ne možete drugačije, ustrpite se barem malo. Ako nemate u duši poštenja ni ljubavi dosta, računajte barem razborito, pak promislite, da ni starci ne će do vieka živjeti, — ako su vam tako težki na očima. Grieh je takva misao, pa kad ju pogledate, kako je crna, možda će vas ganuti, da trpite starce... Ne znate prosuditi, jer ste još mladi, ali mi vjerujte: Kad vam bude najteže u životu, i kad ostarite, pa se ogledate za sobom na cieli život, — sve će biti tamno, tužno i na duši težko, a samo ono, ako ste komu dobri bili, — to će biti svjetlo, radostno i duši lako. Drugoga dobra i nema na svietu osim toga, što je čovjek čovjeku dobar...

A vama, mlade, koje niste našle u novoj kući ni svekra ni svekrve, — vama sam htio više kazati, nego onima, koji nisu „samodrugi", kao vi; pa gle, ne ću ni toliko, jer mi je palo na pamet, da vam prikričim: Ne bojte se toga, što ne ćete dugo živjeti samodruge. Znajte, da je za takve, koje se toga boje, najdublja jama u paklu. Ili se vi možda ni pakla više ne bojite? Doživjet ćete ga pod stare dane...

Dom i rod.

Ban je Madžar. Danas ima na svietu samo jedan Ban, i to „Ban Hrvatske, Slavonije i Dalmacije"; pa kad se kaže, da je Ban Madžar, ne može to biti nitko drugi, nego sadašnji Ban hrvatski: grof Dragutin Khuen Hedervary. A da je sadašnji Ban Madžar, rekao je u peštanskom saboru zastupnik Tomašić, koji je jedan od glavnih Banovih pouzdanika, pa to valjda dobro znade.

Zastupnik Tomašić nije rekao baš ništa nova, jer sadašnjega Bana nije nitko držao za Hrvata; najviše, što se je moglo reći, bilo je to, da je „Slavonac" (jer je rodjen u Slavoniji). Možda se sjećate, što smo se ono davno već razgovarali o sadašnjem Banu: kako je ono rekao, da je njegovo rodište ovdje u Hrvatskoj, ali domovina mu je, kaže, ondje, t. j. u Ugarskoj; a obadvoje je jedna domovina. — Tako govori Madžar, i to politički Madžar, jer pravi Madžar ne će nikada reći, da mu je Hrvatska domovina, kao što pravi Hrvat ne će reći, da mu je domovina Ugarska.

Ja sam vam ovo spomenuo, samo da se sjetite, tko je danas hrvatski Ban, pa da se po tom i ravnate.

Računi nas ubiše! Čovjeka ne može ubiti samo puška i sablja, ili kakovo drugo orudje, ili nagla nezgoda, — nego čovjeka može ubiti i nevolja, bieda i stradanje: ubija ga, dokle ga ne ubije. Pritisni njekoga, da od njega izciediš svaki novčić, prisili ga, da prodaje najnužniji prirod i blago, — za kratko si ga ubio. Kad si čovjek mora odkidati danas na jelu, sutra na odielu i na svačem, što ga kriepi, — propada, gine, — dok ne pogine.

Mi smo se već više puta razgovarali o novcima, koji iz banske Hrvatske idu u Ugarsku, gdje njima Madžari gospodare. Kazivao sam

vam, kako se naši „madžaroni" pogadjaju s Madžarima za te naše novce; rekao sam vam, da sami madžaroni kažu, da je nama *krivo*, i *jako krivo*. A onda sam vas na sve načine pozivao: *Ganite se barem za svoje novce!* Savjetovao sam vas, da pozovete svoje zastupnike, bili madžaroni, ili kakve druge stranke: neka vam javno i jasno razlože, kako se to računa, i što za Boga misle. Upućivao sam vas, da im kažete, neka oni kažu Madžarima: *„Dajte nam našu muku u našu ruku!* Mi ćemo si sami gospodariti."

Niste se maknuli, nije čudo. Vi ne možete zvati svoga zastupnika, kad ga niste ni izabrali. Ta koliko vas ima pravo glasa?! — A onda to su veliki novci, težko je s tim računima, pa da vam i dodje zastupnik, što biste ga pitali, što mu prigovorili?! Ali i prosta će vas pamet naučiti, kad vam kažem ovo: *Naši se računi vode u Ugarskoj* bez znanja naših ljudi i naše vlade. Neka bi bilo, možda se računi vode u redu, pa kad za nas više nema, — nema, što ćemo! Ali čujte: Ugarska vlada ne dade pravo zagledati u ove račune niti onim Hrvatom, koji su po zakonu baš odredjeni, da te račune urede! — Što se može na to reći? Ništa, nego ovo: Dajte ovamo, mi ćemo sami računati, jer nam se čini, da računi nisu čisti!

Ljudi! Još jednom vam kažem, vama, koji nješto mislite, i nješto još hoćete, sjetite se, što sam vam ono jednom rekao: da naša djeca umiru već u utrobi materinoj! Takova nas bije nevolja! Sjetite se, da kroz Zagreb dan na dan prolaze čitave čete naroda: odlaze iz doma, da se nikad više ne povrate! A dok nam je tako, odlazi od nas u Ugarsku svake godine više nego *trideset milijuna* naše muke preko pravoga računa, po krivici! To dokazuju naši račundžije (Vrbanić, Frank i drugi), a i sami madžaroni priznavaju, da se *krivo računa*. A znate li vi, što je to *trideset milijuna?!* S tim bi moglo živjeti čitavu godinu *petdeset tisuća ljudi!* A kad nam se to otme, petdeset tisuća ljudi mora pogibati od nevolje! Ta to će nas ubiti!

Čujte još posljednju, s kojom ne ću zamuknuti, dok se ne ganete: *Bacite svaku politiku!* Nemojte slušati ni „madžarona", ni „pravaša", ni „čistoga", ni „nečistoga"; ne slušajte njih ni njihovih svadja; ne pitajte za ništa drugo, nego *za svoju muku, za svoj život*, koji vam se otima! Gonite ih upravo od sebe, sve dotle, dok ne bace svih svadja te se ne slože u tom, da dobijemo našu muku u naše ruke.

Politika.

„Idem pred Bana!" Bilo je kod mene više ljudi, koji su u Zagreb došli pred Bana. Da ne moram svakomu posebice razlagati, što me pitaju, odavna sam već htio, da to u „Domu" kažem. Sjetio sam se na to opet, kad sam ono pisao, da je Ban Madžar.

Kako sam opazio, ljudi idu pred Bana onda, kad već sve drugo ne pomaže. Odsudi čovjeka najviši sud, hrvatski stol sedmorice, — i čovjek si jošte ne dade mira, nego ide pred Bana.

A znate li što to znači? To znači i dokazuje, da narod drži Bana za najvišega gospodara u hrvatskom narodu, u cieloj hrvatskoj državi; to znači, da narod daje Banu onakvu vlast i pravo, kakvo drugdje ima samo cesar, kralj, vladar. Samo vladar (cesar, kralj) — samo on može njekoga pomilovati, t. j. može sudbenu osudu promieniti. A to pravo daje naš narod Banu.

Narod se u toj stvari drži starine, drži se stare pravice, jer njegda je Ban zbilja bio Hrvatu ne samo prvi i najviši gospodar, nego i najviši sudac. „Hrvatu Ban je kralj!" — kažu, da je Zrinjski poručio turskomu sultanu, kad ga je mamio, da će ga postaviti Hrvatom za kralja. Ne trebam, kaže, jer Ban je i bez tebe Hrvatu kao kralj. Hrvati imadu, kako znate, već 800 godina kralja u Ugarskoj; taj kralj iz Ugarske ipak nije sudio hrvatskim velikašima, a ugarskim je sudio! Dakle je zbilja u Hrvatskoj bio Ban kao kralj.

Danas nije tako. Istina je, Ban je gospodar svakoj oblasti u Hrvatskoj, i može čovjeku pomoći tako, da odredi iztragu te pozove oblast na odgovornost, ako je komu krivo učinila. A ima stvari, u kojima može i sâm bez oblasti zapoviediti, odrediti i pomoći.

Ali jedno ne može: proti nijednoj osudi ne može Ban po zakonu ništa. Danas je drugo sud, a drugo uprava (oblasti, poglavarstva). Ban sa sudom nema posla.

A dobro bi bilo, kad bi imao. Našemu bi narodu to trebalo. Naš narod vjeruje još u pravicu, te misli: što je koje mjesto više nad ljudima, to ima tamo više pravice: Bog je nad svima, — zato je najpravedniji; Ban je nad mnogima, pa je od mnogih pravedniji. Godilo bi našemu narodu, kad bi svietli Ban svake godine tri, četiri puta javno pred narodom sudio i dielio pravicu onako: ni po babu, ni po stričevima, već po pravdi Boga istinitoga.

Na to je možda mislio sadašnji svietli Ban, kad je ono sam ne pitajući nikoga odsudio, koliko imaju krivi i nekrivi zagrebčani platiti štete srbskim trgovcima. — Ali Bog zna, zašto svietli ban ne gleda i na druge narodne želje i potrebe, koje bi više odgovarale sadašnjemu vremenu!

Najjača hrvatska stranka bili bi seljaci, kad bi se znali složiti u stranku. O tom je u „Domu" bilo govora već odavna, pa i danas. A sad je o tom g. Stjepan Radić (imajući vremena u zatvoru, gdje još sjedi) napisao i knjižicu. (Ciena je knjižici 40 filira); 3 kom. **dobiju se za 1 K**, a 10 kom. za 3 K; može se naručiti od g. *M. Radić u Zagrebu, Prilaz br. 15.)*

„Hrvatska seljačka stranka" — to nije nova misao, nego je to nova potreba. Naravski, naši dobri ljudi, koji su siti i presiti današnje naše politike, ne mare mnogo ni za kakvu stranku; a kad čuju za *novu* stranku, onda već sve šalju k vragu, Bog budi s nama. **Ali tko ikoliko zna**, što je politika, dosta mu je reći ovo: Za politiku nije dosta *misao*. Ljudi različno misle, i malone svaki drugačije. To je glavni uzrok, što se naše stranke ne mogu složiti, kad svatko pazi samo na svoju *misao*. Ali ako od sto i sto ljudi može svaki imati *drugu* misao, — sto i tisuću ljudi mogu imati *jednu* te istu *potrebu*. I kad bi se u nas više pazilo na to, što nam *treba*, a ne na to, što mislimo, — prije bismo se složili. — Zato gdje danas nastaje nova politička stranka, nastaje samo radi *potrebe*, radi *interesa*, kako ono gospoda kažu. To su zdrave i snažne političke stranke, — samo ako su *poštene*.

Kod nas je Hrvata malo drugačije. Mi imamo posla s neprijateljem domovine, pak nam je naravski prvo pitanje: Jesi li za *domovinu?* To je baš ono žalostno i strašno, što kod nas može još obstojati politička *stranka*, za koju je čovjek u sumnji: Je li za domovinu, ili proti njoj? —

U ostalom, kako bilo, hrvatska seljačka stranka mora prije ili poslie nastati i bez ovakvih knjižica. A ako ova knjižica pomogne, da se takva stranka što prije, što čvršće i bolje složi, bit će to najdraže našem seljačkomu „Domu".

Nauka, umieće i knjiga.

Što sve visi o jednoj dlaci! Nedavno se dogodilo ovo: U Francezkoj našli jednu ženu umorenu u njezinu stanu. Nigdje nikakva traga, po kojem bi se zločinac mogao pronaći, osim nekoliko dlaka na odielu umorene žene. I po toj dlaci našli su zločinca.

Najprije se iztražilo i našlo, da je to pasja dlaka, onda od kakvoga psa, — dokle nisu našli psa i gospodara! — A to nije čudo, jer je velika razlika dlaka i dlaka. Na oko bi rekao: dlaka — dlaka; ali kad gledaš na staklo (povećalo, sitnozor), oho! Što se tu na jednoj dlaci vidi, a na drugoj se ne vidi!

Tako bi čovjek mislio: krv — krv, jedna krv, kao druga. I zbilja se mnogo puta izgovaraju ubojice, kad se kod njih nadje što krvavo, — da su klali prasca (da prostite), ili što drugo. Ali badava! Pogledaj krv na ono staklo, odmah vidiš veliku razliku izmedju čovječje i živinske krvi. I tako učenomu oku malo što uteče. A bož emu ne uteče baš ništa!

Kraljica Liepa. Tako se je zvala žena hrvatskoga kralja Zvonimira, kojega Hrvati sami ubiše (pred 815 godina), i to zato, što je htio narod povesti u nekakav rat za papu, kako piše stari ljetopisac. Ta Liepa bila je sestra ugarskoga kralja Vladislava, pa su po njoj i dobili ugarski kraljevi hrvatsku krunu, jer je ona pozvala u pomoć proti Hrvatom svoga brata. — O svem tom napisao je krasnu veliku pripoviest („roman") glasoviti hrvatski književnik Evgenij Kumičić. Tko može, neka naruči tu kujigu; ne će mu biti žao, kada duhom proboravi koji dan medju starim Hrvatima tamo uz naše more. A mnogo će i naučiti iz ove knjige.

Svaštice.

Čiste djevice. Svi narodi, što se znade, mnogo drže do čiste djevice (djevojke), t. j. takove, koja se ne udaje i ne pozna muža. Tako su Rimljani držali šest takvih djevica u velikoj časti. Zvale su se „vestalke", a imale su i svoju službu u hramu (u crkvi) božice Veste: tu su one pazile, da nikad ne utrne (ne ugasne) sveti oganj na Vestinu ognjištu ili žrtveniku (oltaru). Tu bi službu obavljale do tridesete godine, a nisu se smjele udavati niti poznati muža: tako su zavjet učinile. Ako bi koja zavjet pogazila, živu bi ju zakopali! (To se je u tisuću i trista godina dogodilo 13 puta). Ali zato su bile u velikoj časti; njihovo svjedočanstvo vriedilo je na sudu kao živa istina; ako ih je putem slučajno susreo krivac, koji je bio na smrt osudjen, — nisu ga smjeli ubiti. A i drugačije im se davala čast.

Vriedno je zabilježiti i ovo: Rimljani su pričali, da su se prva dva njihova kralja, Romulo i Remo, rodila od ovakve jedne čiste djevice, a otac im je bio „bog" Mart (Rat, po našu). Djecu su bacili, ali ih našla vučica i odojila. I dan današnji hrane u Rimu vuka i vučicu na spomen ove priče.

Naša slika.

Opet Turci! Na posljednjoj slici vidjeli smo Kraljevića Marka, a pjesma je tumačila, kako ono Marko liepo služi turskoga cara. Danas evo opet Turci: Hoće im se one djevojke, što je jedina pomoć sliepomu ćaćku svomu. Tu drugoga tumača i ne treba, ali ima i o tom čitava pjesma, i to ne narodna, nego „gospodska", od hrvatskoga pjesnika Gundulića. Čut ćemo ju drugi put.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskom narodu.

Hrvatski sabor u Zagrebu sastao se 27. stud. i vieća. Vladi je glavna stvar, da joj sabor dopusti trošiti novce bez proračuna, jer računi za god. 1903. nisu još pred sabor izneseni. Razumije se, da će sabor to dopustiti. Bilo je već govora i o drugim stvarima, a bilo je malo i buke,

a i oštrih rieči. Zastupnik Vinković reče, da to nije sabor i dodade jednu rieč, za koju ga je predsjednik pozvao na red, jer je ta rieč nepristojna. Na to reče stari Derenčin: „U zemlji, gdje nema zakona, nema ni pristojnosti". — Zastupnici od opozicije, učini će, što budu mogli, t. j. govorit će, i to uzalud. Drugo se u ovom saboru ne može. Dok su ovakvi izbori, dok je narod tako neupućen u te stvari i nemaran, dotle se nema od sabora ničemu nadati.

Hrvatski zastupnici u Beču: Spinčić, Biankini i drugi dobro govore za nas, samo kad bi to više hasnilo. Pitali su i prigovarali, što vlada pomaže šaki talijanaša, a ne dade slobode hrvatskomu jeziku; pitali su, što je s nesretnom vinskom „klauzolom" talijanskom; zašto ne mari za naše naseljenike u Americi, i t. d.

„Pogibeljne stvari dogadjaju se u Hrvatskoj", kaže u ugarskom saboru jedan Madžar. Uz toliku vojsku, žandare i stražare mogli su ljudi po zagrebačkih ulicah bučiti, lupati i razbijati, dok nije proglašen prieki sud i poslan krvnik. Ali najčudnije je ovo, što kaže taj Madžar: U Beču su unapried znali, što će se dogoditi u Zagrebu! Znao je to i podban Krajčović i zagrebski načelnik Mošinski! — Ovaj Madžar dakle znade mnogo više nego mi: on znade, da je ciela buna proti Srbljima pripravljena izvana, a kod nas se je mislilo, da to *narod* hoće!

Ali ima i još čudnijih stvari, tako da bi narod samo zijao, da sve to zna, kao i što i zija svatko, tko se dade za nos voditi.

Kad baš govorimo o Madžaru i pogibeljnim stvarima, dobro je spomenuti i ovo: Ima ljudi, koji se vesele, što su Srblji „dobili", pa se groze i Madžarima: da bi se to i njima moglo dogoditi, što i Srbljima. — Ovakva kuraža — to je ludost, osobito, dok smo kod kuće ovako — složni, i dok imamo oko sebe same dobre prijatelje! Ali pazite samo: ovako se groze ljudi, kojima je do hrvatske kože, koliko i do one zečje, što je nose na pazar! Oni će prvi rep podvući.

„Kako nas Ugarska uzdržava?" Tako se zove jedna nova knjiga, koja dobro razlaže ono, što i „Dom", kad ono kaže: Računi nas ubiše. Svaki bi Hrvat morao pročitati i proučiti tu knjižicu. Tko može, neka naruči 3 i 4 komada, pa neka dade, da se čita. (Stoji poštom 35 fil., a dobiva se kod „Dioničke tiskare" na Rieci.)

Za škole u Dalmaciji i Istri dat će 400.000 lira — Talijanii i to oni izprieko mora. Čovjek bi mislio, da su ti Talijani bogati, kad toliki novac u jednoj godini odredjuju za škole u tudjoj državi. No čujte, kako je u Italiji: 1454 občina imadu nezdravu vodu ili premalo vode; u 700 občina se jede riedko kruh (u bolesti ili blagdanom); u 4965 občina ne zna se za meso, osim u riedko kojoj kući; 600 občina nema liečnika za siromake; 336 občina nema groblja; 194 okružja okuženo je malarijom (groznicom), od koje pati 6 milijuna stanovnika itd. itd. I dok je kod njih tako, oni šalju van 400.000 lira!

Hrvati u Macedoniji! U Macedoniji još se bore bugarski ustaše s Turcima. Dogadjaju se obične strahote kao u svakom ratu s Turcima. Ruski car i vlada bečkoga cesara nastoji kod sultana, da načini bolji red (reforme) u Macedoniji, tako da bi i kršćani mogli biti poglavari (načelnici, sudci i t. d.) Uz to pristaje i Njemačka. Taj „bolji red" u Turskoj — to nije ništa, jer Turci ne znaju, kakav bi to bio „bolji red", kad oni ne bi radili, što bi htjeli. Ali što tu imadu Hrvati posla?, pitate. To, što je jedan Madžar kazao u saboru, da su iz Beča samo zato pobunili Hrvate proti Srbljima, da bi Hrvati junačnije išli u Macedoniju, koju hoće Srblji za sebe. Tako je

Beč, kaže, radio i onda, kad je vojska išla u Bosnu.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj viču Madžari strašno na svoju vladu, što hoće da kralju povisi plaću (civilnu listu). Narod je siromašan i strada, pa čemu da se bacaju milijuni! Govore i proti samomu kralju i kraljevskoj kući takve rieči, koje ne pokazuju nikakvoga poštovanja. Svoju zlovolju pokazuju osobito tim, što ne dadu da se igdje pjeva ili svira ona pjesma: „Bože, živi, čuvaj, Bože" i t. d.

U njemačkom saboru (u Berlinu) psuju se gadno: tati, rabojnici i t. d. Pravdaju se radi carine na strano žito.

Niemci pod bečkim cesarom vucare se po sudu, kao ono njekada naši vodje (Frank, Folnegović, Tuškan). Pripoviedaju si pred svietom liepe stvari, a vjerni za nos vučeni narod i tamo viče jednomu živio! drugomu: krepao!

U Portugalskoj (to je od nas na zapad, a baš na moru) kao da se nješto sprema. Tamo je bilo baš revolucije još prije 10 godina: ne će kralja, nego republiku, kao što ju imadu susjedni im Francezi.

U Kitaju ne mora svatko služiti u vojci, a sada i tamo spremaju takav zakon. Pomozi Bože Evropljanima!

Razne viesti.

Našemu kralju nije zdravlje baš najbolje služilo, ali sad je već bolje.

Ruski car posjetit će papu na 15. Travnja 1903. Tako je već ugovoreno. — U istome mjesecu sastat će se bečki cesar njemački kajzer i rumunjski kralj u Opatiji (u Istri).

Učitelj Janko Tomić, čestit Hrvat, i književnik, umro je nedavno u Karlovcu. Još ćemo ga spomenuti.

Umro je Niemac Krupp, koji je izmislio nove topove i tim se obogatio. Njegove lievaonice topova vriede trista šestdeset milijuna kruna. Na sprovodu mu je bio i njemački kajzer.

Stari mladenci. U Novom Vinodolu vjenčala su se pred 50 godina 24 mlada para, a do danas ih živi još ravno polovica. A ima u tom gradiću još i starijih mladenaca, koji su se vjenčali pred 59 godina! Od onih 12 parova svi se još dobro drže i većinom se još svojom mukom hrane!

Najveću crkvu na svietu gradit će Amerićani u New-Yorku. Crkva će biti veća od crkve Sv. Petra u Rimu, bit će u njoj mjesta za 70.000 ljudi.

Razbojnici u Italiji — to nije ništa nova. Tako su ovih dana oplienili željeznički brzi vlak, a vlakovodje su im valjda pomagali.

Dragoga kamenja (dijamanta) našlo se mnogo u južnoj i to burskoj Africi. Nisu se Englezi badava borili za tu zemlju.

Nove banke. Austro-Ugarska banka izdat će o novoj godini banknote po 1000 K, a povući će one po 1000 for. Nove će se banke i po boji i izradbi razlikovati od starih.

Odhranio prase. Ovih dana našli su u jednom češkom mjestu čovjeka gola i u smradu — u svinjcu. To je sin zatvorio otca u svinjac i držao ga tu dvie godine. Nisam li rekao: Najcrnji trag za čovjekom!

Ovaj broj dogotovljen je 4. prosinca.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka)

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Broj 23. | U Zagrebu, u četvrtak, 11. prosinca 1902. | God. 3.

Svi — samo seljački narodi ne propadaju!

Hoćete li se osvjedočiti, da ovo nije samo prazna rieč, pročitajte uztrpljivo.

Vi ste čuli za silno rimsko carstvo, i znate da je propalo. Mnogo je debelih knjiga o tom napisano, zašto je baš propalo silno to carstvo, i u svakoj toj knjizi ima dosta istine. Ali najkraće se može reći: Rimsko je carstvo propalo zato, što nije imalo seljačkoga naroda. I to nije samo najkraće, nego i najistinitije.

„Pa kako bi to moglo biti — carstvo bez seljaka!? Po čem je i čim je bilo tako jako? Kako bi moglo biti jako, kad od seljaka sve živi? Bez seljakâ ni kruha, ni odiela, pa ni vojnika! Kako bi moglo biti carstvo — bez seljakâ?! — pitam još jednom."

Pravo pitate, i sve je istina, što kažete. Pa ipak je istina, da u rimskom carstvu nije bilo seljaka. Kad je to carstvo bilo najjače, ili barem, kad je bilo još dosta jako, — već je bilo malo seljakâ. Po čitavom carstvu mogao si hodajući naći svaki čas: ovdje kameni spomenik, ondje gospodski dvorac, tamo kazalište (teatar), ovdje sjajni cirkus, ondje još sjajniji „slavoluk" (t. j. velika vrata na cesti, za paradu), ali seljačke su kuće bile riedke, kao i seljačke životinje. U cirkusu si mogao vidjeti lava, tigra i slona, što su ga doveli iz daleka svieta domaćim ljudem za zabavu, — ali obična vola, konja, ili magarca, toga si morao tražiti.

Čovjek ne bi vjerovao, da je to moguće, da i danas nema na svietu takvo jedno carstvo bez seljakâ, kao što je njegda bilo rimsko carstvo. I to današnje carstvo bez seljakâ — to vam je Englezka. Čujte:

U pravoj Englezkoj od stotine odraslih ljudi nema ni deset seljaka, nego samo sedam od stotine! I tako je tek svaki četrnajsti ili petnajsti Englez seljak, a sve ostalo su gospoda, obrtnici (rukodjelci) i t. d.

„Pa kako je to moguće? — Daj nam reci!" — To je moguće ovako: Kao što su njekada Rimljani oplienili i orobili sav sviet

oko sebe i od toga živjeli, tako danas rade Englezi. Pamtite: Pravih Engleza ima u njihovoj domovini Englezkoj okolo trideset milijuna, a čitava država, kojoj su oni gospodari, ima više nego deset puta toliko ljudstva. Ciela „Velika Britanija“ (t. j. u kratko: Englezka) broji preko 350 milijuna duša! Njihova je Indija, velik dio sjeverne Amerike, Australija i velik dio Afrike. Svakomu pojedinomu Englezu robuje po deset drugih ljudi, i više! Pa čemu bi onda orao i kopao!

Eto, tako je moguće, da veliko i jako carstvo bude bez seljakâ!

A ako pitate: „Pa kamo su nestali seljaci i u onom rimskom carstvu, i u današnjem englezkom?“, — odgovorit ću vam ovo: Seljaci su ostavili selo i došli u grad. Ne znate li, da sam London, prvi i glavni grad u Englezkoj, da taj jedan grad ima sam oko pet milijuna duša, t. j. toliko, koliko ima svih nas Hrvata! To se zna, da ovih pet milijuna — da to nisu sami ministri, ili kakvi drugi činovnici. Pomislite samo, da u Englezkoj ima same služinčadi toliko, koliko svega naroda pod Banom, t. j. blizu dva i pol milijuna! To se razumije: gdje ima toliko gospode, mora biti i služinčadi, koja gospodu služi! Ono ostalo — to su radnici zanatnici i — sirotinja, fukara. Ljudi, koji su bili u englezkim gradovima, osobito u Londonu, pripoviedaju o toj sirotinji prave strahote.

„Pa zašto seljak ostavlja dom te ide u grad?“ — pitate. To ne treba ni pitati, jer odgovor leži na dlanu, i to, prvo: Gdje gospoda ne živu od svoje muke, nego siplju novce, — tu se narod brzo odući od posla, pa voli biti gospodski čankoliz (ili: tanjurliza), nego svoj gospodar: kad gospoda živu lako, hoće i on da živi na laki način. A i gospodi i njemu dolazi živež iz tudjega dalekoga svieta, koji Englezu robuje. To je jedno. A drugo je ovo: Iz tudjine dolazi toliko žitka i drugoga živeža, da se ne izplati doma obdjelavati zemlju, — pa hajde u grad. Treće: Silne i velike tvornice trebaju radnikâ, pa seljak voli služiti gotov novac, nego čekati, dok urodi zemlja. A potrebne su tolike tvornice za to, što treba svakakve robe za onaj tudji sviet, koji Englezu robuje. Četvrto: U Englezkoj je zemlja u rukama ponajviše bogatoj gospodi, pak čujte, što su uradila mnoga englezka gospoda: Protjerala su sa svoje zemlje seljake, a gospoda sada na svom imanju love lov! Što je njima za onaj prirod, što bi tu mogao uroditi!

Eto, tako vam je. Ali sad ne treba ni pitati, može li to tako dugo potrajati. Kad su na rimsko carstvo navalili njihovi susjedi, što su našli? Našli su gospodu i fukaru, sirotinju bez doma. Gospodi smrdi boj, a sirotinja bez doma — za koga će se ona biesa

boriti, kad nema kuće ni kućišta? Ovakva će sirotinja još pomoći neprijatelju, da podavi gospodu. Pa kako onda ne bi carstvo propalo! Toga se boje već i sami pametniji Englezi, ali je kasno: oni su već propali, jer su propali englezki seljaci! Ta vidjeli ste: Narod, koji nema seljaka, — taj je propao. Tko će hraniti dom, ako ne će seljak? Tko će hraniti narod, ako nema seljakâ? Neka sutra tko otme Englezu Indiju, hoće li Englezi glodati željezo, ili hrustati kameni ugljen u svojih tvornicah? Ne će, nego će propasti! To kažu, kako rekoh, i pametniji Englezi, pa je jedan o tom nedavno napisao i čitavu knjigu.

Mi smo Hrvati, kao što većinom i svi Slovjeni, osobito Rusi, — mi smo još, hvala Bogu, seljački narod. I dok bude seljakâ, bit će i Hrvatâ. Ovo je tako velika stvar, da ćemo se k njoj skoro opet povratiti, jer tu treba još mnogo dodati i razložiti, da se uzmogne pravo razumjeti.

Glas iz zagrebačkoga sabora.

Prije nego što ovo pročitate, pročitajte ono dalje, što se kaže za hrvatske sabore. Po onom već vidite, da hrvatski sabor može ipak koješta: njemu su pokorna i podložna sva gospoda i sve oblasti u banskoj Hrvatskoj, sve — od stražara do samoga Bana, svi osim vojnikâ, poreznih, financijalnih, poštanskih i željezničkih službenika.

Ali to nije glavno, nego je glavno ovo: Ako zagrebački sabor nema danas vlasti nad vojskom i nad onim drugim oblastima, — nema toga zato, jer se je tako pogodio s ugarskim saborom; a da se nije pogodio, pa da nije dobre volje pustio sve to iz svoje ruke, — mogao bi zagrebački sabor i to: mogao bi davati kralju novake (regrute), mogao bi razpisivati poreze, graditi željeznice, postavljati pošte i t. d. Ali nije htio, pa sada s tim nema posla, nego se za te posle staraju Hrvati zajedno s ugarskim saborom. To je po onoj glasovitoj nagodbi od god. 1868. Tako su se Hrvati pogodili.

A što znači, ako su se Hrvati s Ugarskom pogodili?

Ne ću vam odmah reći, nego prosudite ovo: Kad se čovjek s čovjekom pogadja, onda je moguće samo dvoje, i to ovo: Ili su obadva jednako jaka, ili imadu jednako pravo. Ono prvo vriedi za one ljude, koji ne poznaju prava ni pravice, nego samo silu; ono drugo vriedi za one ljude, koji poznaju pravo i krivo, i po tom se vladaju. Ako sam ja divljak, koji ne poznam Boga, ni duše, ni ljudskoga života, pa mi se hoće susjedova konja, a jači sam od njega, i ne moram ga se bojati, — što ću učiniti? Oteti ću mu konja, a pogadjati se ne ću; a ako je moj susjed jednako

jak, kao i ja, pa mu ne mogu oteti, a hoću svakako da imam onoga konja, — ja ću mu za konja ponuditi vola, ili što drugo, pa ako se pogodimo, bit će konj moj. — Ali ako ja znam, što je moje i tvoje, i ako pripoznajem njekakvu pravicu medju ljudima, — ja ću se sa svojim susjedom pogadjati i onda, ako sam sto puta jači, jer moj susjed ima jednako pravo na svoga konja, kao što i ja na svoga vola. I ako moj susjed ne dade svoga konja za moga vola, — ne mora dati, i ako je sto puta slabiji.

Tako su govorili i njeki zastupnici u zagrebačkom saboru: Ako banska Hrvatska ne će da pristane na ono, što hoće Ugarska, — ne mora, jer su Hrvatska i Ugarska ravnopravne, t. j. imadu ravno ili jednako pravo, i to svaka na svoje. Drugim riečima: Kad se pita: „Hoćemo li s Ugarskom tako, ili ovako?", — onda mali hrvatski sabor ima jednako pravo, kao što i veliki sabor u Pešti. I jedan i drugi sabor može reći: „Hoću" i „Ne ću". Tako dakako govore zastupnici od opozicije.

Na to se je digao jedan zastupnik od „narodne stranke" (t. j. od današnje vladine ili „madžaronske" stranke) i kaže od prilike ovako: To nije istina. Po onoj nagodbi ne može banska Hrvatska po volji kazati: „Hoću" ili „Neću". A zašto? Zato ne može, jer je ona nagodba tako i složena i uglavljena, da Ugarska (t. j. Madžari) imade veću moć nego Hrvatska, te da Hrvatska ne može proti tomu ništa. A ne može zato, jer je Ugarska jača. Ali se zato ne moramo žalostiti, ne moramo žaliti, što je to tako, — jer tako već jest na svietu, da slabiji mora biti pokoran jačemu. To je božji zakon. I drugi su se mali narodi morali podložiti velikima, i drugih je malih država nestalo: priklopile su ih k sebi velike države. — Jednom riečju taj je madžaronski zastupnik (zove se Egersdorfer, — ako možete izgovoriti) — taj je razlagao u kratko to, da velike ribe žderu male. A Ugarska je velika riba, — misli i kaže taj narodni zastupnik.

To je eto taj glas iz zagrebačkog sabora, i to novi, jer ljudi od „narodne stranke" ili madžaroni, koji su za vladu, oni do sada nisu tako govorili. Ima dapače medju njima jedan (po imenu Pliverić), i to učen čovjek, koji je mnogo pisao i dokazivao baš protivno, t. j.: da je Hrvatska upravo tako svoja kraljevina i država, kao što je i Ugarska svoja. Pa i sada na one rieči zastupnika Egersdorfera odgovorio je drugi madžaron (Tomašić) ovo: Mi smo i dalje za nagodbu. A to znači: Nije istina, da će nas Ugarska spraviti pod sebe, i da će nas progutati, jer su po nagodbi Hrvati svoj narod, svoja zemlja, koja ima svoje pravice, svoje zakone i svoju vladu za domaće stvari.

A što ćemo mi reći na to? — Mi ćemo na ovo reći tri rieči, i to:

I. Zastupnik Egersdorfer rekao je medju ostalim jednu istinu, i to mu je potvrdio jedan zastupnik od opozicije (Harambašić), a ta je istina ovo: Po onoj nagodbi imade Ugarska premoć nad Hrvatskom, t. j. ona nagodba nije jednaka za obadvie strane. Tko zna i vidi, što se i kako se u banskoj Hrvatskoj radi, taj to mora priznati. Pročitajte samo ono, što smo pisali za naše novce. Zastupnik Egersdorfer samo je i riečima potvrdio ono, što se dogadja, i što ciela njegova stranka mirno gleda.

II. A ako me pitate: „Zašto je Egersdorfer onako govorio? Zašto madžaroni mirno gledaju, što se s nama radi?", — odgovorit ću vam ovo: Krivo čini madžaronima, tko im kaže, da su to sve sami takvi ljudi, koji su proti Hrvatskoj i proti našemu narodu; a još više im čine krivo oni, koji im kažu, da su to sami lopovi, „prodane mješine" i t. d. Nije tako. Istina je ovo: Madžaroni zlo rade. Bit će ih medju njima, koji su baš neprijatelji hrvatskomu narodu i njegovoj slobodi, sreći i slavi, — ali to nije većina. A što se oni svi ovako podlažu odredbama ugarske vlade, to čine zato, što misle: Mi smo slabiji. Što ćemo! Hoćemo li, da dodje do svadje, kad Madžari ne će da popuste?! Iz te svadje mogli bi Hrvati izaći kratkih rukava, — mogao bi nam narod stradati, mogla bi nas stići nesreća! Ugnimo se, uklonimo se, da se ne sukobimo s Madžarima! Čuvajmo se sukoba — i popustimo! — Tako su mnogi madžaroni govorili u saboru i branili svoju politiku.

III. A pitate li me napokon: „Pa jesmo li mi zbilja slabiji? Ne rade li po tom madžaroni dobro?," — na to ću vam odgovoriti ovo dvoje:

1. „Da je na jakost, i konji bi zece hvatali!" Ako ide na jakost, — onda je istina, da za nas zlo piše, jer je Ugarska danas jača od banske Hrvatske. — Ali tu treba imati na umu ne samo to, što je Ugarska jača od Hrvatske, nego i ove tri stvari: prvo, ima njetko jači i od Ugarske (n. pr. Njemačka, Ruska), pa ako ide na jakost, zlo piše i za Madžare; drugo, ima još svieta oko Ugarske i oko Hrvatske, pa kad bi se baš mjerila jakost, ne bi ni ovi susjedi mirno gledali, kako Madžari rade, da budu još jači, te bi njeki vrag i njih klopio, a drugi dobar čovjek nama pomogao; treće, današnji sviet ipak nije divljački sviet bez pravice i zakona; ipak se još pita ponješto i za stare pravice, za stare običaje, a gleda se i na obraz i poštenje, pa nisu do biesa ni Madžari jedini divljaci, koji za sve to ne mare, osobito, kad se uzme na um, da smo mi s njima već mnogo stotina godina trgovali, stari susjedi, a u samom zakonu stoji, da smo dapače braća!

2. Ali sve ovo troje nije ono pravo, u što bismo se mogli uzdati. U ono prvo ne uzdamo se zato, što nama time ne će biti ništa bolje, ako se nadje tko jači od Madžarâ, pa i njih poklopi, pošto su oni nas progutali; u ono drugo zato, što vriedi ona: „Uzdaj se u se i u svoje kljuse; u ono treće ne uzdamo se zato, što vrijedi i ova: „Tko se drži pravice, taj ne muze kravice". Čast svakoj pravici, ali uzdati se u tudju pravicu, — to nije svagda posve sigurno.

Što dakle? Propasti, pa propasti?! — Ne, nego u kratko ovo dvije:

Prvo, kupimo se! Kupimo se, slažimo se, dogovarajmo se, spremajmo se, — da ne budemo uviek slabiji, nego sve to jači! Nas Hrvatâ ima barem toliko, koliko i Madžarâ! A onda naša zemlja, naše more, naše srce, naša duša, naš um, — sve nam to može dati i trostruku snagu, ako se prosvietimo i u radu složimo!

Drugo: Tražimo prijateljâ! Slovenci, Srblji, Česi, Slovaci, Bugari, Poljaci i Rusi, — svi nam ovi mogu biti prijatelji.

Sve u jednu rieč: Tko vjeruje najprvo u hrvatski narod, a onda tko hoće prijateljstvo i bratstvo s ovom našom braćom, — taj ne osjeća, da smo mi slabiji, taj ništa ne drži do onakvoga glasa, kakav se je ono čuo u zagrebačkom saboru.

Odkuda židovima novac?

Kaže se i još više čita, da danas vladaju u svietu novci, i to „židovski novci". Istina je, židovi su danas prvi novčari. Ali nije isto, kad je čovjek bogat, i kad ima novaca. Može čovjek biti i bogat, pa nema novaca. A židov (juda, čifut, jevrejin) nema drugoga bogatstva osim novaca. A novac — to je gibivi imetak, koji danas još više vriedi, nego što je vriedio u prvašnje vrieme, i to zato, što je danas veći promet, jer su tu željeznice, pošte, brzojavi i t. d. A gdje je veći promet, tu treba i više prometne vriednosti, t. j. treba više novaca: tko živi sâm za sebe u šumi, ili u pustinji, — tomu ne treba novaca; a medju svietom, osobito danas u gradu — bez novaca se ne možeš ni maknuti. Da nema ništa drugo, — država treba novaca, od kad se za podanjke ne daje više prirod, nego se mora davati novac. Isti naši Bošnjaci, kojima se za porez računa desetina priroda (žitka), ne voze žitka, nego moraju svoju desetinu platiti gotovim novcem.

To je dakle jasno, da se danas bez novaca ne može; tko njih ima, pa nemao ništa drugo, lakše se tura u svietu, pače taj i druge tura i za vrat drži. Tako je danas sviet uredjen: sviet nemiran, silan promet, trgovina, — sve za plaću, sve za novac, jer novcem možeš opet sve. To je današnje novčano uredjenje, novčano gospodarstvo, u kojem je gospodar novac, i onaj, tko ga ima. A židovi ga imadu. Kako su oni do njega došli?

Na židove se i viče toga radi. Čitave se stranke slažu protiv židova („antisemiti"). No mi sad ne ćemo istraživati, jesu li židovi što krivi, ili nisu; mi ćemo razložiti samo to: kako to, da baš židovi imaju novaca; kako su oni došli do tê stvari, kojom se danas može sve.

Njeki kažu, da židovi zato imadu novaca, a nemaju drugoga imetka, što se oni bave najviše trgovinom; a bave se najviše trgovinom zato, što do nedavna nisu ni smjeli imati nepokretnoga imetka (n. pr. zemljišta), jer su bili takvi zakoni: židov nije smio kupiti zemljišta i stalno se naseliti. „Što će onda, siromah — tako njeki brane židove — što će, kad ne smije ni orati ni kopati, kad ne smije imati svoje zemlje, kad mu ne dadu!"

Istina je, kršćanski su vladari branili židovima kupovati zemljište. Ali pod turskom vladom bili su židovi slobodni, pa su mogli kupovati i posjedovati zemljište, — pa ipak nisu toga činili, nego su i tamo ponajviše trgovci. Nije dakle samo to razlog, što su židovi trgovci, nego je razlog drugo, i to ovo:

Židovi su narod bez domovine. Danas židovske domovine nema, pošto su se židovi iz stare svoje domovine raztepli po cielom svietu. A pazite: Tko nema domovine, taj nema ni doma. To je još više istina, nego ono: da nema domovine, tko nema doma. Ta gdje je čovjeku dom? Ondje, gdje je medju svojima. A židov nije nigdje medju svojima, — on je svagdje kao tudjinac. Zato ga nigdje ne vuče k zemlji, zato se on ne drži zemlje, i nije mu stalo do toga, da bude medju svojima, i na svome. „Moje" — to je židovu ono, što ima vazda sa sobom, što ima u žepu: on sve svoje sobom nosi, t. j. on najvoli novac. To je takav narod, takvo pleme, takva krv.

Bilo to dobro, bilo to zlo, što smo evo čuli za židove, istina je ovo: Takav je narod stvoren za današnji sviet i viek. Što dan današnji miruje, — to nije ni za što. Danas, kad se sve miče i promeće, — danas je zadnji seljak, jer je privezan uz grudu zemlje, uz svoj dom: njega sve muze, sve ga sisa i od njega vuče i živi; naprotiv židov, koji je danas ovdje, sutra ondje, i gdje god je bolje, tu je već i on, — on je prvi. I mora se priznati tomu židovskomu plemenu, da je oštrim svojim umom odavna naslutilo, baš kao da je nosom nanjušilo ovo: Doći će jednom i naše carstvo, zavladat će jednom i naš car, t. j. danas slavno vladajući car nad carevima Njegovo Veličanstvo Novac. Oni su dočekali svoga spasitelja!

Oni su znali, židovi, da će jedan put doći carstvo njegovo, i zato su se na to pripravljali. Bilo je vrieme, kad novca nije ni bilo, a kamo li, da bez njega ne bi moglo biti, i da bi on vladao! Ali su se židovi već onda držali samo njega, čim se je samo malo pojavio. Tu su im mnogo pomogli kršćani, i to ovako:

Bilo je jedno vrieme, kad su crkveni poglavari zabranili ili prepoviedali davati novce na kamate, jer se je to držalo za grieh, osobito ako bi bile velike kamate. To su židovi dobro upotriebili, jer je novaca svagda trebalo, pa su oni davali novce i primali kamate, i te kakove , kad nitko drugi nije smio davati, nego oni. I tako su kršćani, kojim je trebalo novaca, uzimali od židova novce te sve „na njegovu griešnu dušu“ plaćali mrzke kamate! A osobito je novaca trebalo cesarima, kraljevima i velikašima, pa kad bi koji židov uzajmio kralju novaca i tako ga izbavio iz neprilike, — dao bi mu kralj dozvolu i dopust, da smije i drugima davati, opet sve „na griešnu židovsku dušu“. I tako je to teklo u židovski žep. A znalo se i ovo dogoditi: Židov bi uzajmio kralju novac, a kralj bi mu rekao, neka se naplati od poreza. A onda židov udri, pa gledaj, kako će doći do svojih novaca: židov je pobirao porez. Tako je učinio njeki ugarski kralj Andrija, pa kad su se proti njemu pobunili velikaši, najviše su medju ostalim radi toga na njega vikali, te se je taj kralj morao zakleti, da nikad više ne će prodati poreza židovu.

U kratko: židovi su odavna znali, što je to novac.

Ali glavno, po čem su židovi došli do novca, — to je spekulacija. Ne znam, znate li svi, što je to — spekulacija; valjda ne znate. Bilo, kako mu drago, mi ćemo se o njoj posebice porazgovoriti.

Mali razgovori.

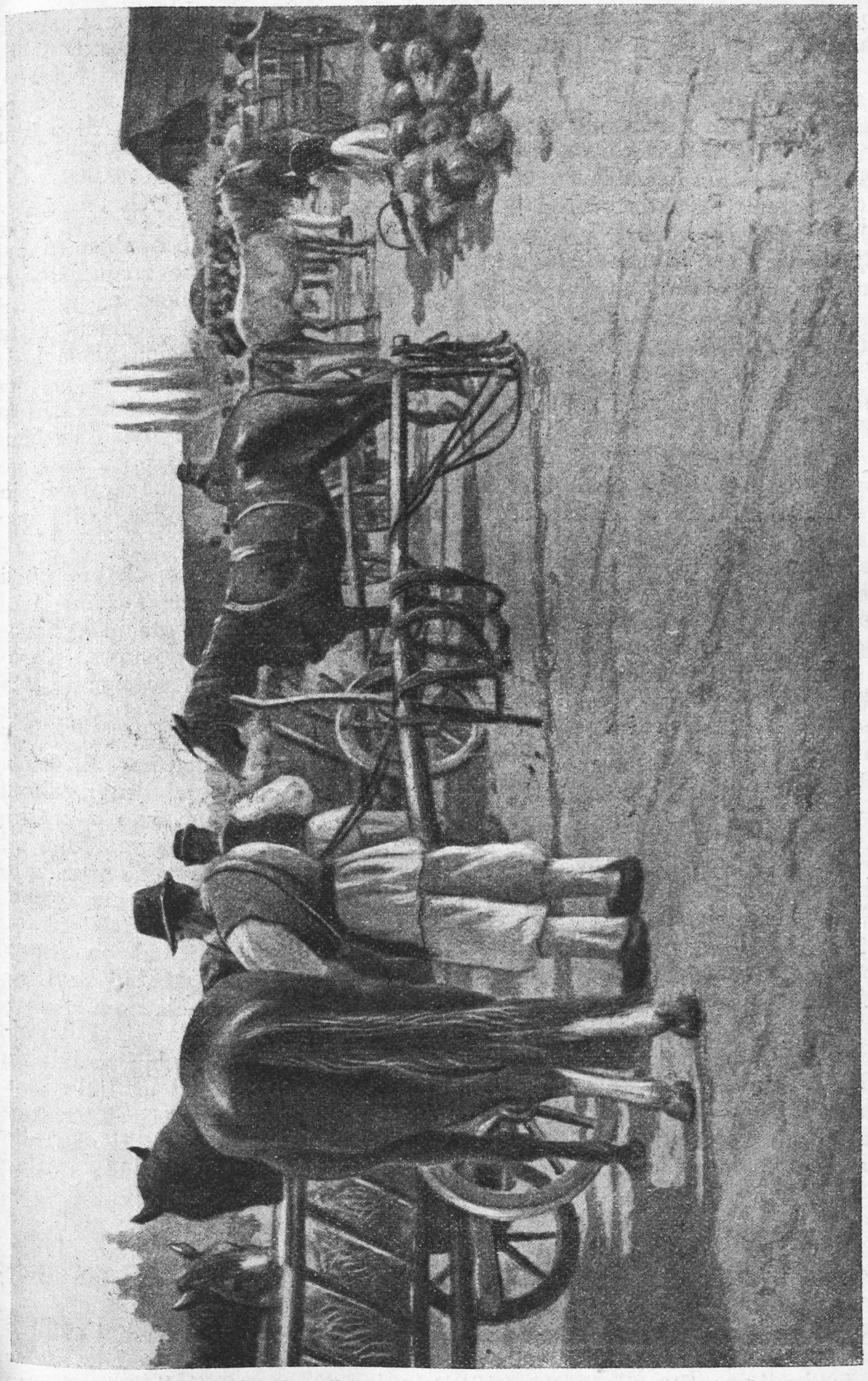
Život.

Otci i djeca. Ako itko mora s kim živjeti, a to mora živjeti muž sa ženom i otac s djecom, — barem jedno vrieme. Bez toga nema života. I ako znaš, kako živi muž sa ženom i otac s djecom, onda znaš većinom i to, kako živi cieli narod.

Pogledamo li i prosudimo li, kako kod nas živu otci i djeca, vidjet ćemo koješta, i to mislim, manje dobra: djeca se s otcem ne slažu. Kad su se ono pred 20 do 30 godina naše zadruge počele naglo dieliti i rasipavati, — otac je obično ostao sa sinovima, više puta s tri i četiri sina. Da je tako i ostalo, pomozi Bože: Još bi se dalo živjeti, i te kako! Četiri, pet ljudi u kući, četiri pet žena, petero, šestero djece, — o, to je život! Tu se radi složno i u ljubavi, tu su svi svoji. — Ali nije ostalo tako. Za kratko vrieme otac se sa sinovima — podielio!

Reći ćete: Kriva su braća, nisu se slagala. Još više će vas reći: Krive su snahe, — *žene* se nisu mogle slagati.

I to je istina. Ali ipak je istina i ovo: Dok je otac otac, — braća se ne diele. Znamo mi, što su braća; a još više znamo, što su snahe. Ali

Sajam u Turopolju.

kako rekoh: Dok je otac otac, — nema diela. Dok mora biti ono, što otac hoće, sve ide u redu. Tek onda, kad se sinovi dignu na otca, — onda ni medju braćom nema mira, onda svaki k sebi.

Pita se sada: Zašto se sinovi dižu na otca? A onda: Mora li to baš biti tako?

Težko je na to kratko odgovoriti. Ja ću zato danas razložiti samo jedan razlog.

Otac je otac. On je gospodar sinu, i dok može, t. j. dok je jači, hoće **da mu gospodari i zapovieda.** Ali čim je sin jači, hoće da se otme otcu i da on sada gospodari. Ja sam na svoje oči poznavao sina, koji je svake godine, rekao bih, baš kušao, probao, je li jači od otca, dok mu jedne godine, baš na sâm Božić, nije kleknuo na prsa, lomio mu rebra i davio ga!... Ja sam to na svoje oči gledao: Zavadili se u piću, a otac da će sina udariti. „Ti mene?" — škripne sin zubima, a oči mu se kriese — suče rukave. I za čas kleči sin otcu na prsima, škripa zubima i mrči, kako ono mačka, kad davi miša... A kad mu je ljudski pokazao, da je jači, ustade, i kao da je savladao največega dušmana, ogleda se oko sebe (soba je bila puna družine), kao da hoće da reče: Sad vidite, tko je jači! Ali i stari ustade i sve onako s polomljenim rebrima i razbitim nosom hoće da sinu pokaže, da je — još jači od njega!...

Ovako je medju otcem i sinom, dok su — živine, t. j. dok ne paze ni na što drugo, nego na svoju živinsku snagu. Zato je lako vierovati da su dieca u staro vrieme, dok su ljudi bili i veće živine, — da su sinovi otce i sve starce ubijali! Ima o tom i jedna pripoviedka, koja tumači, od kada se starci više ne ubijaju: od onda, kad je jedan sin svoga otca sakrio, da ga ne ubiju, a na to došla gladna godina, pa stari naučio sina, kako će do sjemena.

Evo, narod je sam sebi složio mudru priču, da pokaže, kako u čovjeku ne vriedi samo jakost i snaga, nego i nješto drugo, t. j. ono, iz čega nastaje *prosvjeta,* kultura. Ali o tom drugi put.

Dom i rod.

Hrvati i Turci-Osmanlije. Mnogi narodi po svietu i ne znaju, što su to Turci, jer nisu nikad za njih ni čuli; kod nas Hrvatâ — nema ništa bez Turčina: bez Turčina nema boja ni mejdana, bez njega nema pjesme ni divana, pače jedno vrieme, kad je Turčin obladao, nije bez Turčina bilo ni kruha! Pa eto ni „Dom" ne može biti bez Turčina: Dvie je slike donio — i nijedna nije bez Turčina.

A kako bi i bilo, kako bi i moglo biti kod nas bez Turčina, kad je gotovo polovina života našega naroda u današnjoj domovini protekla uz Turčina! Vi se sjećate, što smo se jednom razgovarali o Iztoku i Zapadu. Iztok je drugi sviet, Zapad je drugi sviet, — drugi narodi, druga vjera, druga prosvjeta, drugi zakoni i običaji. Ne bih vam znao u kratko kazati, po čem se Iztok razlikuje od Zapada, ali je razlika velika, pa zato od starine Iztok navaljuje na Zapad, — medju njima vlada boj.

Mi smo Hrvati baš na pragu Iztoka, i zato smo mi bili prvi na udaru: na nas su napali Huni, Avari, Madžari, Mongoli (Tatari) i Turci-Osmanlije. Ovi posljednji zadali su nam najviše rana, i to na tielu i na duši. Koliko su našega svieta poklali, koliko dobra uništili! Ta nije to trajalo godinu i dvie, nego stotine godina! Sve bismo još kako tako preturili, pretrpjeli i zaboravili, ali dvoje je težko, — baš ono dvoje, što se u malom vidi na one dvie slike u „Domu".

Na onoj ste prvoj slici vidjeli kako se Kraljević Marko bije s Arbanasinom, — za volju turskomu caru, koji ga je bacio u tamnicu i već zaboravio, da je Marko u tamnici: „I kosti su njemu iztrunule". — kaže car, kad njetko spominje Marka. Pa ipak kukavni taj Marko ide na Arbanasu, ide na čovjeka, koji mu ništa kriv nije, i koji ga još moli, neka ne zameće kavge. I sve ti se čini, da Marko to čini zato, što ga je car dobro nahranio i napojio! — Eto, to vam je naš narod pod turskim gospodstvom: rob! Rob je to, te ljubi ruku, koja ga bije, cjeliva nogu, nogu koja ga gazi, — krv svoju daje za svoja ugnjetača. To je pravi rob. Bolje bi bilo narodu do jednoga izginuti, nego da postane ovakvo roblje.

A ona druga slika — ono je samo jedna mala zgoda od stotine: kako su Turci sad milom, sad silom, kupili po našem narodu djevojke, da ih odvedu k sebi u „harem", t. j. u svoju žensku kuću, gdje bogati Turci drže po više ženâ, a sultan (car) na stotine! Koliko je mladoga i liepoga našega svieta moralo pogaziti sram i izgubiti obraz, — ako nije htjelo da izgubi glavu! A bolje bi bilo i glavu izgubiti, nego li ovaku sramotu podnositi...

No bilo i prošlo, pa i to bi se zaboravilo. Ali jedna rana još krvari: Ima dio našega naroda, koji se je poturčio, t. j. primio islamsku vjeru Muhamedovu, pa mu je i danas tudjinac Turčin-Osmanlija miliji od rodjena brata po krvi, po domovini i jeziku. Hoće li se ikada srcem i dušom braći povratiti?...

Naša braća i prijatelji.

„Slavenofili" — to vam znači po našu „slovjenoljubci" ili „slovjenoljubitelji", t. j. ljudi, koji ljube Slovjene. Niemac n. pr., koji bi bio prijatelj Hrvatima i svim Slovjenima (ako takav ima gdje na svietu), za toga bi gospoda rekla: „A, to je slavenofil." — U Ruskoj se je ciela jedna stranka zvala „slavenofili" ili „slavenofilska stranka". Ima ih još i danas. To su ljudi, koji su protivni Latinu (Talijanu i Francezu) i Niemcu, i u obće svemu, što je na Zapadu. Oni su bili proti svim kojekakvim novotarijam, koje su Francezi i Niemci donašali u Rusku, — oni su htjeli, da Rusi živu na stari svoj djedovski slovjenski način. Strašno su mrzili sve one, koji su bili za tudjinske običaje i novotarije, pa su takve ljude zvali „zapadnici" (t. j. prijatelji zapadnih naroda). Kako je i rimska vjera zapadna vjera (t. j. raširena je po Zapadu; a na Iztoku je raširena grčka vjera i islamska), — bili su ovi slavenofili veći prijatelji onim slovjenskim narodom, koji *nisu* rimske vjere, a to su Srblji i Bugari. Njima su Rusi i mnogo pomogli, a za nas Hrvate nisu baš mnogo marili. Njeki su pače mislili, da pravi Slovjenin mora biti grčke ili pravoslavne vjere. I danas ima u Ruskoj mnogo gospode, koja ljube i staraju se za sve Slovjene. Ovakvi ljudi imadu i družtvo u Moskvi i Petrogradu, koje se zove „Slavjanskoe dobrotvoriteljnoe obšćestvo" (ili slovo pod slovo ruski: „Славянское добротворительное общество"). Ovakva društva školaju crnogorske, srbske, bugarske i druge slovjenske djake na svoj trošak, a i drugačije pomažu slovjenskoj **braći.**

Od kad ima hrvatske gospode, sva naša su gospoda ljubitelji Slovjenâ, ljube sve Slovjene kao svoju braću. Njeki kažu, da nam to svejedno nije ništa hasnilo. „Što nas briga za kojekakve Slovake, Pemce (t. j. Čehe) i Vlahe!" — znali su zato njeki naši govoriti i pisati. „A mare li oni za nas?!" — O toj stvari porazgovorit ćemo se jošte. Jedno vam ipak mogu već danas reći: Hrvatski židovi, pa bili oni najveći Hrvati, strašnu psuju „Pemce" i „Vlahe". Isto tako ni pravi „madžaron" ne trpi ni „Pemca" ni „Vlaha". A da za nas Hrvate svi skupa Slovjeni manje mare, nego mi za njih, — to je takodjer istina.

Politika.

Hrvatski sabori. Mi Hrvati imamo *pet* sabora, i to tri mala i dva velika; veliki su u Beču i Pešti, mali su u Zagrebu, u Zadru (u Dalm.) i u Kopru (prije u Poreču, u Istri). U bečki sabor dolaze osim Hrvatâ još i Slovenci, Česi, Poljaci, Rusi, Talijani, Rumuni i Niemci; u peštanski sabor morali bi dolaziti: Slovaci, ugarski Hrvati i Srblji, ugarski Rumuni i Sasi (Niemci, Švabe) te Madžari, — ali dolaze samo Madžari i 40 Hrvatâ. U zagrebačkom saboru sjede sami Hrvati, i hrvatski Srblji; u zadarskom su saboru u većini Hrvati, a ima po pet šest Srbalja i talijanaša (Srblji ne drže s Hrvatima). U istarskom saboru imadu većinu Talijani, ali nas Hrvatâ i Slovenaca ima malo manje od polovice.

Rekli smo, da su jedni sabori veliki, drugi mali. I jesu. Veliki nisu samo zato veliki, što u njima sjedi mnogo zastupnika (u Pešti preko 400, u Beču preko 500), nego i zato, što mogu odlučiti velike stvari; a mali sabori nisu maleni samo zato, što imadu malo zastupnikâ (u Zagrebu 90, u Zadru 43, u istarskom saboru 33), nego i zato, što se ne smiju i ne mogu pačati u velike stvari.

Po tom vidite, da je i zagrebački sabor „mali sabor". I jest, jer se ni on ne smije pačati u velike stvari i ne može u velikih stvarih ništa odlučiti. Takve velike stvari, u koje se ni zagrebački sabor ne smije miešati, jesu ove: ne smije se miešati 1) u vojsku, 2) u poreze, 3) u poštu, brzojave, željeznice, carine, a ni u trgovačke posle. Sve drugo kroji zagrebački sabor sam za cielu bansku Hrvatsku, t. j. on ravna i vlada: 1) občine, kotare, županije i gradove, i sve, što na to spada (osim vojske, poreza, pošte i t. d.); 2) on daje zakone i naredbe za sve sudove; 3) daje zakone naredbe za sve škole i crkve (osim što spada na papu, ili na vladike.) — Oni sabori u Zadru i u Istri ne mogu gotovo ništa. Glavni zakoni za Dalmaciju i Istru kroje se u Beču, a ovi mali sabori imadu odlučiti samo to: *kako* će se ono izvršiti i urediti, što bečki zakoni kažu, i to samo u onim stvarima, koje se tiču: 1) občine, 2) škole i crkve, 3) vojske, kad joj treba dati kola, ili noćište. Povrh toga staraju se ovi mali sabori: 1) za domaće gospodarstvo (poljodjelstvo, vinogradarstvo i t. d.), 2) za putove (ceste), ako se grade na domaći trošak, i 3) za dobrotvorne zavode (za bolestnike, sliepe i t. d.). — Razliku izmedju zagrebačkoga i zadarskoga sabora možete razpoznati po ovom jednom primjeru: Neka zadarski sabor jednoglasno odluči, da se ima ukinuti kotarska oblast u Splitu, — ne će ništa hasniti, jer to može samo bečki sabor; a zagrebački sabor može sutra ukinuti polovicu kotarskih oblasti, samo ako *kralj* potvrdi tu odluku.

Napokon treba dodati, da Hrvati u Bosni i Hercegovini nemaju sabora.

Nauka umieće i knjiga.

Hrvatske novine. Znam, da nemate novaca za velike novine, ali ipak ću vam spomenuti njekoje, samo da znate, kakvih ima. — Svaki dan izlaze ove hrvatske novine: u Zagrebu 1) Hrvatska, 2) Hrvatsko Pravo, 3) Narodne Novine, 4 Obzor (stoje na godinu po 36 K); u Osieku izlazi 5) Narodna Obrana, na Rieci 6) Novi List (po 24 K); po dva puta ili tri puta na tjedan izlaze ove novine: u Sarajevu 7) Bošnjak, u Dubrovniku 8) Crvena Hrvatska, u Osieku 9) Dan, u Mitrovici 10) Hrvatski Branik, u Splitu 11) Jedinstvo, u Zadru 12) Narodni List, u Pulju (u Istri) 13) Naša Sloga, u Mostaru (u Hercegovini) 14) Osvit. — U Ljubljani izlazi Slovenski Narod i Slovenec.

Onda ima listova, koji se ne pačaju u politiku, nego donašaju pripoviesti i pouku, a izlaze obično dva puta na mjesec (u Zagrebu: Dom i Sviet, Prosvjeta, Vienac; u Sarajevu: Nada; u Ljubljani Dom in Svet i Slovan (stoje po 14 K na god.).

Ali za nas je najvrednije da znamo za one listove, koje može držati i čitati i narod. I tih ima dosta. Osim našega „Doma" izlazi u Zagrebu: Hrvatski Narod i Prijatelj Naroda, a u Splitu (u Dalm.) Pučki List. Za radnike izlazi Glas Naroda i Hrvatski Radnik (svaki druge stranke). Za seljake je najbolji Pučki List, što ga izdaje Juraj Kapić (a kakav je „Dom", to sudite sami).

Hoćete li, da vam pravo kažem, meni se čini, da imamo previše novina. Da smo složniji i razboritiji, moglo bi se to tako urediti, da bude na veću korist i čitaocima i izdavačima.

Subotička „Danica" — to je koledar naše braće u Ugarskoj, i dobar koledar. Mi ćemo koješta iz nje a izvaditi o našoj braći, a za sada kažemo svakomu, tko može (osobito našoj gospodi), neka ga kupe (stoji samo 50 fil., a dobiva se u Subotici, III. 151), da saznadu štogod o našoj otrgnutoj grani. — Vriedno je spomenuti i jedan koledar s druge strane hrvatske, tamo s juga, kao što je ona Danica sa sjevera: to je mostarski „Hrvoje", baš tamo od vode Bune, od kuda se i jesu doselili mnogi Bunjevci u Ugarsku.

Pjesme hrvatskoga popa. Mladi hrvatski pop senjske biskupije (koji ne govori od oltara: „Dominus vobiskum", nego liepo hrvatski: *Gospod s vami!*), g. Milan Pavelić, poslao je u sviet svoje pjesme i dao im naslov „Iz zakutka". Mislio je valjda: A, pa tko mari za pjesme hrvatskoga popa tamo iz njekakvoga kuta!, — pa ih je tako i okrstio. I ja velim, da su to pjesme „iz zakutka", ali iz najtoplijega zakutka u srcu pravoga jednoga hrvatskoga popa. Štogod je najtoplijega i najboljega u toplom i dobrom srcu svome našao taj naš mladi pop, to je poslao u sviet, da se izpovjedi Gospodu Bogu „u gusleh", t. j. u pjesmi svojoj. I doista se milo i liepo izpovjeda „u gusleh", ne samo Gospodaru neba, nego i braći i narodu svomu na zemlji. (Ciena je knjižici poštom 56 fil. kod Dioničke tiskare u Zagrebu.)

Naša slika.

Sajam u Turopolju. Turopolje — to je ravnica na desnoj strani Save izpod Zagreba. Ne zove se po Turcima, nego po tom, što su tu njekada živjeli i pasli se divlji bikovi ili *turi.* — Turopoljci su malo ne svi plemići, t. j. oni nisu nikad bili tudji kmetovi, pa i danas imadu posebnoga svoga komeša (župana), svi se zovu medju sobom „braća" i imadu zajednički njeki imetak (šume), i sve im to priznaje posebni zakon. Kada dospijemo, još ćemo se o njima porazgovoriti. — Sliku je naslikao Branko Šenoa, sin onoga „pravoga hrvatskoga pripoviedača", pok. Augusta Šenoe, o kojem je u „Domu" bilo već govora

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskom narodu.

Židovi u Zagrebu. U godini dana otvorila su u Zagrebu 33 trgovca nove trgovine. Jedan je od tih trgovaca grčke (pravoslavne) vjere, šest rimske (katoličke), a 26 (dvadeset i šest) židovske! Poznam jednu staru gradjanku zagrebačku, koja pamti, kad u Zagrebu nije bilo *nijednoga* židova! Pravoslavnih trgovaca bilo je prije više (samo što se onda nisu zvali Srblji). Sad ih je sve to manje, a na njihovo mjesto dolaze židovi. I po tom se lako razumije, da je židovima moralo biti drago, kad se ono

digla buna na srbske trgovce u Zagrebu. — Kod onih izbora za radničku blagajnu glasovali su židovi sa socijalistima proti hrvatskim radnikom. Tko ne zna, da je socijalistima pod vladom bečkoga cesara vodja milijunaš i židov Adler, tomu se to čini čudno, i mnogi radi toga viču na socijalističke radnike. Ali tu radnici nisu ništa krivi. Vi znate, da židovi pjevaju „Liepa naša domovina", viču: Slava! Starčeviću, prodavaju čisla, križeve i slike kršćanskih svetaca, pače se dadu i krstiti. Tako se oni znadu poslužiti i radničkom nevoljom. Ali budimo samo pravedni, pa prosudimo i pitajmo se: Ne rade li tako i njekoji protivnici židovâ? Nisu li danas za radnike i mnogi drugi, koji do jučer nisu za njih htjeli ni znati, a mogli su im stvoriti raj na zemlji, jer su imali vlast? U kratko: I jedni i drugi hoće da im radnici i dalje služe, pa su zato tobože za radnike, samo „da se vlasi ne osjete", i da ih lakše vode — za nos.

Madžari u Zagrebu osnovali su svoju čitaonicu. To su većinom željeznički činovnici, koji po zakonu ne bi smjeli služiti u Hrvatskoj, dok ima za taj posao sposobnih Hrvata.

Socijalistički radnici u Zagrebu nadvladali su ovih dana „hrvatske" i „kršćansko-socijalne" radnike, i to kod izbora za radničku bolestničku blagajnu (kasu). Radnici naime moraju po zakonu plaćati u tu kasu, pa ako obole, dobiju iz nje pomoć. Tu blagajnu imadu u rukama sami radnici, t. j. oni si sami izabiru, tko će im upravljati tim novcem. Sad su za to izabrani „socijalisti".

Nema radnikâ! Da, nema radnika u cijeloj modruško-riečkoj i ličko-krbavskoj županiji, jer je sve otišlo u Ameriku, pače i žene! To su oni junaci, kojima su oci i djedovi lievali krv i ostavljali svoje kosti u tudjini braneći bečkoga cesara od Turčina i drugoga neprijatelja! To su graničari! Danas bježe preko mora za korom kruha, jer niti imadu na čem priraditi, niti kod koga zaslužiti. Zadnja zemlja na svietu, na koju je sve zaboravilo osim milostivoga Gospoda Boga i g. Egersdorfera i Tomašića, koji k njima idu svagda — kad su izbori.

Ricmanje — to je slovensko selo kraj Trsta (uz naše more, bliže Istri). Sve su novine nedavno pisale o tom selu. A zašto? Zato, što tomu selu nije biskup htio dati svećenika, koji bi znao slovenski jezik, — pa Ricmanjani umoliše liepo pravoslavnoga metropolitu (nadbiskupa) u Zadru, neka ih primi u svoju, t. j. u pravoslavnu crkvu. — Pred pet, šest godina dogodilo se isto u Santovi (u Bački): Santovčanima ne dalo hrvatskoga popa, nego madžarskoga, — pa oni hajde u pravoslavnu crkvu. Bojati se je, da bi toga moglo bti sve to više, osobito u Dalmaciji i Istri, ako Talijani stanu iz crkve goniti hrvatsku službu.

O svem tom bi se moglo reći mnogo, ali bez hasne. Dosta je na žalost spomenuti, da je na ovaj način nastalo najmanje polovica današnjih Srbalja: sve bi to bili danas Hrvati, složni s ostalom svojom braćom, — da nisu bili otjerani u pravoslavnu crkvu, a tu crkvu u našim zemljama zovu „*srbsko*-pravoslavna crkva". Tako se narod ciepa.

Proti Bošnjacima govorio je u ger, i to proti onih njekoliko naših ljudi iz Bosne, što po svietu nose i prodaju kojekakve sitne stvari: naušnice (mindžuše, rindžice), lančiće, noževe, čibuke, opančiće i t. d. Viče taj Švabo, da Bošnjaci otimlju bečkim zanatnicima kruh! O, ti vuče jedan gladni! A koliko Švaba otima nama kruh! Liepo je odkresao tomu Švabi naš zastupnik Bijankin. On je pitao toga Švabu i njegove rodjake: A tko je vas zvao u Bosnu, da ubijate našu braću, da im palite i plienite kuće?! Pustite nas u miru, mi možemo i bez vas živjeti, samo vi

nemojte k nama dolaziti! A na našu hrvatsku braću iz Bosne nemate vi zašto vikati: to je pošten sviet, s kojim vaša policija nema posla! — Tako brani svoj svoga u tudjini!

U Dalmaciji će se ukinuti talijanski jezik u uredima, — ako je istina.

Iz Hercegovine se radi nerodice bio počeo seliti pravoslavni narod u Srbiju. No u Srbiju ga ne puštaju.

Iz Medjumurja nam piše prijatelj dugo pismo, koje ćemo dojdući put donesti. Za danas velimo: Hvala, hrvatski brate, i ne dajte se!

Iz Bačke (u Ug.) piše nam prijatelj medju ostalim, da je 16. stud. jedna Švabica sa svoja dva sina ubila svoga čovjeka, onda ga iznijeli iza sela i ostavili, kao bajage da nisu oni. Ali poslie jedan dan izdao se najmladji sin i tako jedno za drugim svi se poizdavali i tako čekaju osudu u zatvoru. „Eto, Švabi su uviek vikali na Bunjevce, ali kod Bunjevaca se još nije tako štogod dogodilo."

Po slovjenskom svietu.

Slovjeni bježe izpod vlade bečkoga cesara, i to u Ameriku. Pod bečkim cesarom ima oko 22 milijuna Slovjenâ (t. j. Hrvatâ, Slovenacâ, Srbaljâ, Slovakâ, Čehâ, Poljakâ i Rušnjaka ili malih Rusa), a toliko od prilike računaju Niemaca i Madžarâ zajedno pod bečkim cesarom. Da je Niemcima i Madžarima tako zlo, kao Slovjenima, jednako bi se valjda selili u Ameriku; a ovako, kada *tri puta toliko* Slovjena ostavlja svoj dom, koliko Niemaca i Madžara zajedno, — onda je jasno, da jedni bježe pred drugima. U godini dana (od 1. srpnja 1901, do 30. lipnja 1902) izselilo se izpod bečkog cesara 116.000 (stošestnaest tisuća) Slovjena i 40.000 Niemaca i Madžara. — Nije pametno. što se damo tjerati sa svoga, i ako se kaže, da pametniji popušta.

Česi se još pogadjaju s Niemcima: koji će jezik vladati u Českoj. Niemci su najprvo tražili, da njemački jezik vlada svuda po Českoj, t. j. da bude „državni" jezik. Sad su popustili, no ipak traže, da njemački jezik bude prvi, da se Češka podieli na češke i njemačke kotare, pa da se u češke kotare namještaju Česi, a u njemačke Niemci. Česi na to odgovaraju: Obadva jezika neka imadu jednako pravo i svuda po Českoj neka se namještaju činovnici, koji znadu obadva jezika. Još traže Česi, da sve to ima vriediti i za Slezku i Moravsku (gdje takodjer živu Česi). — A mi pitamo: Kada će iz Kranjske i Štajerske biti protjeran njemački, a iz Istre i Dalmacije talijanski jezik?

Iz Crne Gore se čulo, da se knez kani riešiti katoličkoga svoga nadbiskupa, Hrvata Milinovića, a mjesto njega da postavi za nadbiskupa Talijana, koji bi opet uveo u katoličke crnogorske crkve latinski jezik, a mogao po malo privlačiti i susjedne Arbanase k Italiji. Milinović je dao u novine, da je sve to laž. Može biti. Ali je svakako istina, da iz Rima ne misle za Hrvate dobro, i da se u tom crnogorski knez s njima slaže. — Još se javlja, da će se u Crnoj Gori koješta drugačije urediti: mjesto neškolanih sudaca postavit će se školani, zemlja će se razdieliti u pokrajine i t. d. Sve će to stajati više novaca.

Bugarski knez Ferdinand (Niemac) — sada je „najvjerniji" prijatelj ruskoga cara. Tako mu je nedavno nazdravio ruski poslanik. Premda je bugarski knez za volju ruskomu caru dao prekrstiti svoga sina Borisa na pravoslavnu vieru (knez je katolik), ipak bi se moglo pitati: A zašto nije više crnogorski knez najvjerniji prijatelj ruskog cara, — kako ga je pred desetak godina nazvao sam car?

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj su stvorili zakon za bečkom saboru neki Niemac Hajlindžaronskih novina morat će se i američki Hrvati ravnati po takovom zakonu, t. j. i za njih će se starati zajednička ugarska vlada, pa će i oni biti u Americi „Hungariani" (Madžari), ako budu htjeli dobiti zaštite.

Što narod u Ugarskoj pripovieda. to je nedavno rekao u ug. saboru zastupnik Lukač. A pripovieda se od sela do sela: da bi Madžari imali dobiti kralja iz druge njeke familije, a ne iz familije bečkoga cesara, tako da bi Madžari imali posebnoga svoga kralja, što su već i kušali. Meni se čini, da taj zastupnik ni sam u to ne vjeruje, ali ipak to govori, a znade i zašto: što se više Madžari groze, to im je bolje, to im više iz Beča popuštaju.

U Turskoj, t. j. u Macedoniji, Staroj Srbiji i Albaniji, diže se narod, kako znate, davno već proti Turčinu; ali ako se slobodni Bugari umiešaju u to, umiešat će se i Srbija (i ako nema prave vojske), i to proti Bugarom, a onda će se proti Srbljem i Bugarom dići Arbanasi, Grci i Kucovlasi, — i tako će nastati rat svih proti svima. Da se to njekako uredi, poći će ruski ministar Lambsdorf u srbski Biograd i dalje u bugarsku Sofiju, a onda u Beč. Ako Beč Rusu popusti (a već popušta), Rus bi mogao nješto i urediti.

U Južnoj Americi, pucaju englezki i njemački brodovi na gradove republike Venezuele. Zavadili su se, jer su jedni drugima otimali brodove. To je gotov rat.

Razne viesti.

Ruski car pomilovao je djake, koji su radi bune bili prognani u Sibir.

Aleksandar Obrenović, srbski kralj, pohodit će za koji dan grob svoga otca Milana u Krušedolu (u donjoj Hrvatskoj). Od bečkoga dvora, kažu, ne će ga nitko dočekati, nego samo Ban.

Novi ratni ministar bečkoga cesara (mjesto Krighamera) zove se Pitrajh. Kažu, da je prijatelj Madžarâ.

Jedna princeza, i to u Saskoj (Saska je u Njemačkoj), pobjegla je ovih dana od svoga muža (a ima već petero djece). Kažu, da je poludjela. Njezin pak brat, austrijski jedan nadvojvoda, javio je cesaru, da se odriče svih svojih časti, pa da će se oženiti s jednom običnom djevojkom. Razumije se, da je sve to velika „senzacija" i „afera", pa novine o tome mnogo pišu.

Biskupi bez plaće. Francezka vlada obustavila je plaće njekojim svojim biskupima, i to zato, što nisu radili vladi po volji u onoj stvari, kad je vlada zatvarala katoličke samostane (kloštre). To se može dogoditi ondje, gdje biskupi živu od državne plaće, a ne od crkvenoga dohodka, kao kod nas. Ta plaća i onako nije velika, pače suprot dohodcima njekih naših biskupa nije ni spomena vriedna.

Koliko se po svietu krade, i to na tisuće i stotine tisuća, ne može se ni nabrojiti. Sad ih se toliko i ne ubija, koliko ih krade.

Globa za poljubac bit će zakonom odredjena u američkoj državi Virginiji. Tako bi barem htio jedan liečnik, koji kaže, da se čovjek od čovjeka može poljubcem zadobaviti bolesti.

Strašan potres bio je 16. pros. u zemlji Turkistanu (u Aziji, odakle su došli Turci). Drugi dan osjetio se potres u Kranjskoj.

☛ **Br. 24. „Doma"** izaći će o novoj godini. Ovaj je dogotovljen 27. pros. — Br. 1. god. 1903. d u ž n i k o m ne ćemo slati.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 24. || U Zagrebu, u četvrtak, 25. prosinca 1902. || God. 3.

Godišta — kao ništa.

Naše novine imadu običaj, da na koncu godine prave njekakav tobože narodni račun, pa pišu: To nismo, to nismo, to nismo učinili; a to, i to — to smo zlo učinili. Tomu se obično dodaje njekakvo „razmatranje", sve puno plačljivih i praznih rieči. Kada to čitaš, upravo ti dodje muka, koliko se tu jauče. A što je još više, sve ti se čini, da se tu skriva jedna velika laž. Laž je, da bi tko tako strašno jaukao radi naroda, nego, ako već tako strašno jauče, — jauče često sebe radi, ili pak samo zato, što je to takav običaj, da i novine prave njekakav račun.

Ali bez obzira na ovu laž — meni se to plačljivo pisanje čini kao njekakva duševna bolest; čini mi se to kao njekakav crv, koji izjeda zdravo drvo. Kazat ću vam u kratko, zašto mi se to tako čini.

Vi znate, tko pravi račun i kada se prave računi: račune prave ljudi onda, kad je posao svršen, ili kad se spremaju na smrt. A sad ja vas pitam: Tko može reći, da je onaj posao svršen, što ga ima obaviti hrvatski, ili koji drugi narod? Nitko to ne može reći! Što je to jedna godina za narodni posao? Za narod su godišta kao ništa! A još manje se može kazati, da se narod sprema na smrt.

„Ali ipak je dobro, da narod vidi, što je učinio i u jednoj godini dana". — Nije istina! Što narod učini u godini dana, to se ni ne može vidjeti! Kao što narod ne radi i ne gradi za godinu i za dvie, nego za stotine godina, — tako se narodni rād od jedne godine i ne vidi. Ono se tek vidi, što je narod uradio u stotinama godina! To neka gleda, i u to se neka ugleda, — ako je što uradio! Onda će vidjeti i ono, što nije uradio.

„Pa dobro, neka ti bude, — ali što si nas napao radi toga? Ako tko hoće da računa, neka računa i svaki dan, a ne samo svake godine". — Neka ne računa! To jest: Neka ne računa tobože u ime naroda! Od toga računa svakako zlo. Rekao sam, da

se ono i ne može vidjeti, što narod učini u jednoj godini. A znate, kako je čovjeku, kad vidi, da nije ništa učinio; taj čovjek počinje misliti, da i ne može ništa učiniti. A kad se narodu govori, da nije ništa učinio, onda je to sto i tisuću puta gore. Prosudite: Čita pošten čovjek, koji bi htio nješto učiniti, i koji je bio spreman, da učini sve, što su od njega tražili i vodje i njihove novine, — i sada taj čovjek vidi, da se nije ništa učinilo. Što će taj čovjek misliti? Taj ne će ništa drugo misliti, nego ovo: „E, vidiš, ja sam učinio sve, što sam mogao, — ali nisu drugi." A kad se nije ništa učinilo, onda većina naroda nije ni za što, — onda mi Hrvati ne možemo ništa, nismo ni za što!" — A kad to čita nepošten čovjek, koji nije ništa ni htio učiniti, onda se on u sebi tješi: „E, pa eto, nisu ni drugi ništa učinili, kad se nije ništa učinilo. Pa da sam ja sâm i učinio, ne bih bio ništa pomogao. Tu nije ni vriedno ništa učiniti, kad eto nitko ne će".

Eto, tako misle ljudi, kad im se ovako prodikuje! A dajte vi sad počnite nješto u narodu, gdje nitko ni u koga ne vjeruje! Dajte počnite nješto u narodu, koji ne vjeruje u svoju snagu! Zato sam rekao, da je takvo mišljenje i pisanje — da je to crv, koji izjeda narodu dušu, jer mu izjeda i ubija snagu, kad mu uzima vjeru.

Ovakvo je pisanje doneslo nama Hrvatima već mnogo zla, jer u nas mnogi ništa ne rade, nego samo prosudjuju i računaju, što su drugi uradili, t. j. kritizuju, i kažu, da drugi nisu ništa učinili.

„Pa zašto tako pišu oni, koji — — ?" — Zašto pišu! Stotinu bih vam razloga mogao kazati, — ali ne ću. Kazat ću jedan razlog, i to glavni razlog. A taj razlog, koliko obtužuje naše novinare i političare, toliko ih i brani. — Novine cieloga svieta, pa i naše, pune su praznih rieči; a znate, da prazne rieči ne idu od srca. To vam je, rekoh, njekakva bolest, njekakva slaboća, njekakva djetinjska pamet, da od naših novina ne ćete tako lako čuti onako ljudske rieči, nego sve njekakve plačljive rieči. „Naš mukotrpni narod, naš mili, naš dragi, naš pošteni", i samo „naš", i „naš" i od same miline i dragosti te tuge i žalosti ne znate, kamo bi se djeli i kud biste pogledali. Tako se kod nas piše već dugo i dugo, godine i godine. Sve to ima duboki svoj razlog, — ali vam ne ću dodijavati. Mnogima je, koji tako pišu, i njima samima sve to već odurno, — ali ipak pišu tako dan za danom, godinu za godinom.

Ali bilo to, kako mu drago, vratimo se na ono: Za narod su godišta — kao ništa. Što smo mi Hrvati uradili prošle godine, to će vidjeti tek naši unuci, kao što i ono, što mi danas radimo. A mi gledajmo, što su uradili naši djedovi — pa uradili što, ili ništa — i nastojmo, da uradimo takovo nješto, da unuci budu imali što gledati. A sami sebe suditi nemojmo, jer pamtite: To je narodu smrt, kad se sam sudi, — pa bila osuda za njega, ili proti njemu. Pazite: Ako mi danas sebe sudimo i osudimo, da nismo ništa i da ništa ne možemo, — mi smo se pokopali, mi smo mrtvi, jer ne vidimo svoje snage; a ako si dosudimo, da smo veliki, jaki i slavni, — spopasti će nas vrtoglavica, zavrtjet će nam se pamet, kao i svakomu, koji se vidi na visini, — i mi ćemo se strmoglaviti u propast, kako su se već mnogi strmoglavili. Ne sudimo sebe, nego sudimo djedove; a nas neka sude unuci. Gdje živi živima sude, gdje se samo kritizuje, — tu se ne radi, tu nastaje vrlo lako svadja. Zato ne prosudjujmo samo, nego radimo tako, da unuci ne izreku nad nama gore osude, nego što je mi izričemo nad našim djedovima, — i kanimo se plačljiva jauka nad jednom godinom, jer i opet kažem: Godišta su kao ništa, a narod živi i radi stoljeća.

Hrvati pred 500 godina.

Kad je govor o starom i davnom vremenu, treba najprvo držati na pameti dvoje: prvo to, kako je bilo narodu, t. j seljaku, a drugo, što su radila gospoda i velikaši, t. j. kakva je bila vlada.

Da me upitate, kakva je bila vlada pred 500 godina, u kratko bih vam rekao ovako: Onda se nije znalo ni za kakve oblasti i poglavarstva: ni za obćinsko poglavarstvo, ni za kotarsku oblast, a niti za vladu. Mjesto današnjih činovnika (načelnikâ, predstojnika i t. d.) vladali su velikaši: knezovi, vojvode, grofovi, i to svaki u svom kraju, „na svom vladanju ili ladanju", a imao je svaki i svoje ljude: kapetane i momke, a žandarâ ni stražarâ nije bilo. Ali što je glavno, — nije bilo nikakvih izbora, nego su mjesto izbora bili bojevi, ratovi. Kako danas mogu izbori srušiti vladu, tako je onda jedan velikaš bojem i ratom otimao vladu drugomu. Zato su onda bili vječni krvavi ratovi, kako su danas vječni pijani izbori, pa se tim ratovima ne treba čuditi, niti se nad njima zgražati; ili ako se tko čudi, neka znade, da će se i naši unuci čuditi našim izborima i nad njima se zgražati.

Ali prije nego stanem dalje razlagati, kako je bilo Hrvatima pred 500 godina, treba razložiti ono dvoje: kako je bilo narodu, i kako se je to vladalo.

Narodu je, može se reći, bilo u mnogom bolje, nego danas. Istina je, narod je bio posve podložan svomu „zemaljskomu gospodinu", kakvomu velikašu; tu nije bilo zakona, ni suda, nego sve po volji toga gospodara. Ali ako je taj gospodar bio čovjek, bilo je sve dobro. Glavna je razlika od danas i onda u tom, što

je velikaš živio od naroda, pa velikaši nisu naroda zatirali; jer bi tim odmah i sebe zatrli. Osim toga trebalo je za boj šakâ, pa se je svaki velikaš bojao narodu zamjeriti, da mu se u ratu ne iznevjere. Danas je drugačije: danas činovnici primaju plaću od ciele države, pa ne moraju na narod nikako paziti, nego paze samo na ono, što im zapoviedaju njihovi viši, t. j. oni, koji su ih postavili; a ovi viši imadu svoje zakone i svoju politiku, koju opet vode oni još viši i najviši, ili kako kažu gospoda: sve je onako, kako hoće „sistem", t. j. visoka politika, koja ne pazi na male stvari niti na pojedînca siromaka.

A vladalo se ovako: Bio je i onda kralj. Ali kralj nije imao posla s narodom, kako nema ni danas. No kako kralj danas dieli službe činovnicima, tako je i onda dielio imanja (zemlje) velikašima: jednomu bi oteo, drugomu bi dao. Pa kako danas znade činovnik otići u opoziciju, t. j. u stranku proti vladi, kad mu uzmu službu, tako bi i onda išli velikaši u stranku proti kralju. A znate, da onda stranke nisu išle na izbor, nego u rat. I zato se lako razumije, da je kralj neprestano vodio rat s velikašima. Velikaši, koji su bili proti kralju, htjeli su često i drugoga kralja, — kako ćete odmah čuti.

Pred 500 godina priznavali su hrvatski velikaši tri kralja: jedni kralja Žigmunda, drugi kralja Stjepana Tvrdka, treći kralja Ladislava.

Kralj Žigmund — to je bio njekaki Niemac, ali mu je otac, a poslie i brat bio kralj češki i cesar rimski. Taj Žigmund priženio se kraljici ugarskoj i hrvatskoj Mariji, kćeri pok. kralja ug. i hrvatskoga Lauša, i tako je postao kralj. Već proti kraljici Mariji bili su se digli mnogi ugarski i hrvatski velikaši, jer nisu htjeli, da im žena vlada.

Kralj Stjepan Tvrdko bio je najprvo bosanski ban, a kad je osvojio velik dio njekadašnje srbske države, ovjenča se kraljevskom krunom i stane se pisati „kralj Srbljem, Bosni i Primorju". On je pomagao hrvatskim velikašima proti kraljici Mariji, a poslie proti Žigmundu; za pravo on je i vodio veliko to hrvatsko kolo za slobodu, — on je mislio skupiti pod jednu vladu sav hrvatski narod, t. j. uzkrisiti staru državu hrvatsku — sve od mora preko Bosne i Srbije.

Kralj Ladislav — to je bio puljizki Talijan, sin negdašnjega hrvatskoga kralja Karla Dračkoga. Taj Karlo Drački bio je odhranjen u Hrvatskoj, bio je i ban, ali se vrati u Napulj (u Italiju) na svoje kraljevstvo. Kad je umro kralj Lauš, i kad se ono velikaši digoše proti njegovoj ženi Jelisaveti i kćeri Mariji, dovedoše Hrvati toga svoga bana opet u Hrvatsku, a onda i u Ugarsku, i tu ga u Budimu proglase kraljem, ali ga kraljice dadoše ubiti. Tako i jest počeo pravi rat proti Lauševoj kćeri Mariji i poslie proti njezinu mužu Žigmundu. Taj je rat trajao do 30 godina! Govorilo se, da Hrvati biju boj za sina toga Karla Dračkoga, za Ladislava, kralja puljizkoga (napuljskoga), — da njega postave za kralja hrvatskoga i ugarskoga. Ladislav se bojao doći u Ugarsku, gdje su mu otca ubili; a i u Hrvatsku dodje istom 20 godina po smrti kralja Lauša te se dne 5. kolovoza god **1403** dade u Zadru okruniti za kralja hrvatskoga. Ali već za koji mjesec ostavi taj Puljiz Hrvatsku i ode preko mora u svoj Napulj, a mjesto sebe ostavi namjestnika, i to glasovitoga junačinu i bana bosanske krajine Hrvoju.

I tako su godine 1403., t. j. pred 500 godina, imali Hrvati tri kralja.

Sada da vidimo, kako je do toga došlo. Za kraljicu Mariju (koja je skoro umrla), a poslie za Žigmunda bili su silni velikaši, Gorjanski u Slavoniji, Frankopani u Primorju i grofovi celjski u Štajerskoj i oko Varaždina. Oni su bili redom i bani, kao što i Lackovići, koji su takodjer bili uz Žigmunda. Uz Ladislava, ili, što je isto, uz kralja bosanskoga bili su banovi braća Ivan i Pavao Horvat, Paližna, pa bosanski Hrvoje i Vuk Vukčić.

Da je poživio naš kralj Tvrdko, bilo bi zlo za Žigmunda Ali on na nesreću umre god. 1391. (pred 512 god.), a već za tri godine potuče Žigmund bana Ivana Horvata, uhvati njega i brata mu biskupa zagrebačkoga Pavla, a pohvata i mnoge druge velikaše. Sve ih odvede u Budim i tu ih dade izvesti pred sebe, da mu se poklone. Ali trideset i jedan hrvatski velikaš prodje mimo njega, ali mu se ne pokloni! Isti sluga jednog velikaša ne htjede se kralju pokloniti, nego ga još mrzko opsuje! Pred kraljevim očima padoše svima glave. Kad je još Gorjanski potukao kod Knina (u Dalm.) bana Vuka Vukčića, onda je Žigmund mogao reći, da je osvojio Hrvatsku i Dalmaciju.

Toliki hrvatski junaci legoše u krvi pred krvolokom, koji je bana Ivana Horvata dao svezati konjima za repove, ražarenima mu klieštima trgao meso s tiela, razčetverio ga i na gradska budimska vrata pribio, — ali sinova hrvatskih junaka nije zastrašio: rat je i boj trajao i dalje, i to još većom mržnjom i prezirom.

I Bog zna, ne bi li se Hrvati od mora preko Bosne do Dunava bili obranili od tudjinca — premda se novi bosanski kralj Stjepan Dabiša poklonio Žigmundu, — da nije prietila druga strašna pogibao: približavali su se Turci-Osmanlije.

Već pet godina prije nego što je Žigmund smlatio Hrvate, pogibe na Kosovu polju srbski knez Lazar i tako propade slobodna srbska država, premda je od ruke Miloša Kobilića poginuo i turski sultan Murat. Turci idu sve dalje i strašan strah spopane cieli sviet. To pomože Žigmundu. U Francezkoj, Poljskoj, Češkoj

i Njemačkoj skupi se velika vojska odličnih vitezova proti Turčinu. Ali Turci razbiše tu vojsku kod Nikopolja na Dunavu. Nije čudo, što je u tom boju srbski knez bio na strani turskoj. Žigmund jedva iznese živu glavu i izgubi se dva tri mjeseca, dok ne osvane u Dubrovniku, a onda u Križevcima, gdje je držao sabor. Tu se proti njemu diže vojvoda Lacković, koji je do sada bio uz njega, ali Žigmundovi ljudi sasieku njega i sinovca mu. Iza toga „krvavoga sabora" stane Žigmund na novo harati po Hrvatskoj: silne zemlje svojih protivnika porazdieli svojim ljudem, kojekakvim tudjincem. (Ta znate, da i danas drže najveće zemlje većinom ljudi s tudjinskim imenom.) Sad se Žigmund spremi s vojskom na Hrvoju, velikoga vojvodu bosanskoga, koji je bio ne samo namjestnik onoga kralja Ladislava za Hrvatsku i Dalmaciju, nego je za pravo vladao i u cieloj Bosni mjesto novoga i kukavnoga kralja bosanskoga Stjepana Ostoje. Ali ga Hrvoja potuče! Žigmund nije imao kada, da mu osveti, jer je morao u Češku, gdje su mu bratu skinuli krunu s glave. A kad se je povratio u Ugarsku, dignu se proti njemu Ugri i zatvore ga. Sad je tek mogao u Hrvatsku puljizki Talijan, kralj Ladislav.

Ali ne nadajte se dobru! Sve će zlo svršiti po Hrvate. — Žigmundu za volju izdade rimski papa pismo i poziv na sve kršćane: neka idu u boj na „nevjernike". Tko su bili ti „nevjernici", odmah ćete vidjeti. Silna vojska iz Poljske, Češke, dakako i iz Hrvatske, krene na bana Hrvoju i na Hrvate Žigmund uhvati samoga i to opet novoga kralja bosanskoga, Tvrdka Tvrdkovića, a s njim 126 prvih hrvatskih velikaša; kralja povede sa sobom, a sve velikaše dade poklati i u rieku Bosnu pobacati!... Kad je videći sve to onaj puljizki Talijan Ladislav prodao Dalmaciju Mletčanima, — vidio je Hrvoja, kakav je to kralj, pa ni njemu ne preostade drugo, nego da se i on pokloni Žigmundu. — I tako napokon poslie 25 i više godina boja nadvlada Žigmund Hrvate.

Žigmund je bio sve, samo ne dobar i pošten čovjek. A kakav je sve bio, ne može se ni napisati. I taj i takav čovjek, taj tudji domazet, ni Niemac, ni Madžar, ni Čeh, ni Poljak, ni Hrvat, bez Boga, bez domovine i uviek bez novaca, uviek u dugu, — taj je nadvladao! Što mu je pomoglo?

Ako želite znati, kazat ću vam drugi put.

Seljački narodi.

Posljednji smo put kazali, da smo mi Hrvati seljački narod, kao što su i drugi slovjenski narodi, osobito Rusi. Od stotine nas Hrvata devedeset nas ima, koji smo seljaci, a za Engleze smo čuli, da od stotine njih ima samo sedam seljaka! To je velika razlika: Još smo kazali, da svi narodi propadaju, a samo seljački ne propadaju, t. j. dok u kojem narodu ima dosta seljakâ, taj narod ne može propasti.

Ali nije dosta kazati, nego treba i dokazati. Samo se bojim, ako vam to počnem dokazivati, da opet ne ćemo biti na jedan put gotovi. Zato ćemo to ostaviti za drugi put, a danas da vidimo ovo: Kako to, da jedni narodi jesu, a drugi nisu seljački? Kako dolazi do toga, da u jednom narodu nestane seljakâ? — To vam je ovako:

U početku je svaki narod sve sâm seljak. Istina je, što kažu knjige, da su ljudi bili najprvo lovci, onda pastiri, a tek po tom poljodjelci — seljaci. Ali to je svejedno. Kad mi kažemo seljak mi mislimo na čovjeka, koji ne čeka zalogaja iz tudje ruke, nego ga sam priradi ili pripravi.

Dakle „gospodskoga" naroda nema, — svi su narodi bili njekada „prostaci", pa i djedovi i pradjedovi prvih današnjih kraljeva, velikašâ i druge gospode. Drugim riječima može se to reći ovako: Svaki je narod bio u početku jednoga staleža, t. j. nije bilo kovačâ, krojačâ, čizmarâ, stolara i t. d., a još manje učiteljâ, sudaca i druge „gospode". Pita se samo: Kako se je to i zašto se je to promienilo? Zašto nije onako i ostalo? Kako su nastali oni različni staleži?

To je vrlo lako razložiti. Evo: Vi znate, da seljaci i dan današnji ne samo oru i kopaju, nego oni sebi prave i svakakvo orudje, što im treba pri poslu: prave grablje ili roglje, vile, zubače, jarmove i t. d. A žene predu, pletu i tkaju svu potrebnu odjeću, a gdjekoje i obuću. Ali pazite, što se dogadja: Nisu svi ljudi jednake pameti, ni jednake ruke, te jedan načini ovu ili onu stvar mnogo bolje i ljepše, nego drugi. Drugi to vidi, pa mu kaže: Daj i meni načini to i to, a ja ću tebi dati to i to. I tako mu dodje danas jedan, sutra drugi, i tako dalje, tako da napokon ovaj čovjek, koji tako dobro i liepo radi, — ne treba drugo ni raditi, nego radi samo taj posao, a živi od onoga, što mu ljudi dadu za plaću, što im je to načinio. I tako je taj čovjek postao zanatnik (obrtnik) ili majstor.

Eto, tako postaje majstor. A vi znate, što je to — majstor! A ako ne znate, znali biste, da dodjete onamo u dolnju Hrvatsku, tamo oko dolnje Save i Dunava. Tamo seljačke djevojke drugo i ne snivaju, nego samo to, kako bi se udale za majstora. Oh, za majstora! — Eto, vidite, majstor je već drugi čovjek, nego što je seljak.

Ali idemo dalje. Bio sam pred njekoliko godina u našoj Bosni. Kad sam se malo spoznao s našim svietom tamo, pa kad sam vidio, da nemaju ni pojma (što no kažu gospoda), — ne-

maju ni pojma, što sam i kakav sam čovjek, stanem razlagati našim ljudima i ženama, da sam ja to i to, i onda ih upitam: „A što ste vi mislili, što sam ja?" — „A što drugo, nego trgovac!" — odgovori mi jedna stara.

Ja sam poslie dugo razmišljao, o tome, što su me držali za trgovca. A nije trebalo ništa razmišljati, jer do nedavna nije u Bosni bilo drugoga čovjeka osim kmeta t. j. seljaka, pa bega i trgovca. Ali lažem: Ima još osim ove trojice fratar, „ujak". Ali mene nisu mogli držati ni za seljaka, ni za bega, ni za fratra, — jer sam nosio uzke haljine.

Bosna dakle još do nedavna nije znala za drugi stalež osim seljaka i trgovca. Zanatnik se pravo i ne računa, jer on je tamo fukara i sirotinja, kao i seljak.

Nije potrebno, da vam razlažem, kako su nastali trgovci, jer gdje ima majstorâ, tu se lako nadju i trgovci. Prosudite samo ovo: Ako majstor ne radi ništa drugo, nego samo svoj posao, nakupi se u njega dosta robe, koje u svome mjestu ne može prodati, pa zato gleda, da se prodade drugamo. I zbilja su naši majstori znali nositi i voziti svoju robu daleko na sajamove ili vašare. Ali dok čovjek nosi svoju robu daleko na sajam ili pazar, pa dok tamo čeka kupca, — to je danguba. Zato se brzo nadje čovjek, koji svu njegovu robu kupi, pa je onda preprodaje. To je eto trgovac: čovjek, koji ništa ne priradjuje i ne izradjuje, nego samo tudji râd i posao dalje predaje — prodaje, i to na dobitak, na profit. Kupi jeftinije, prodaj skuplje i od toga živi, — to je trgovac.

A trgovac, — i to je već drugi čovjek, oho! Kad sam ono upitao onu našu Bošnjakušu: po čem je sudila, da sam ja trgovac, znate li, što mi je rekla! — „E, pa kad sam vidila svitle tvoje i debele obraze, pa prstenje na rukama, — što bi bio, nego bogati trgovac." — Jeste li čuli? „Svitli i debeli obrazi", „prstenje", i onda: „bogati trgovac"?

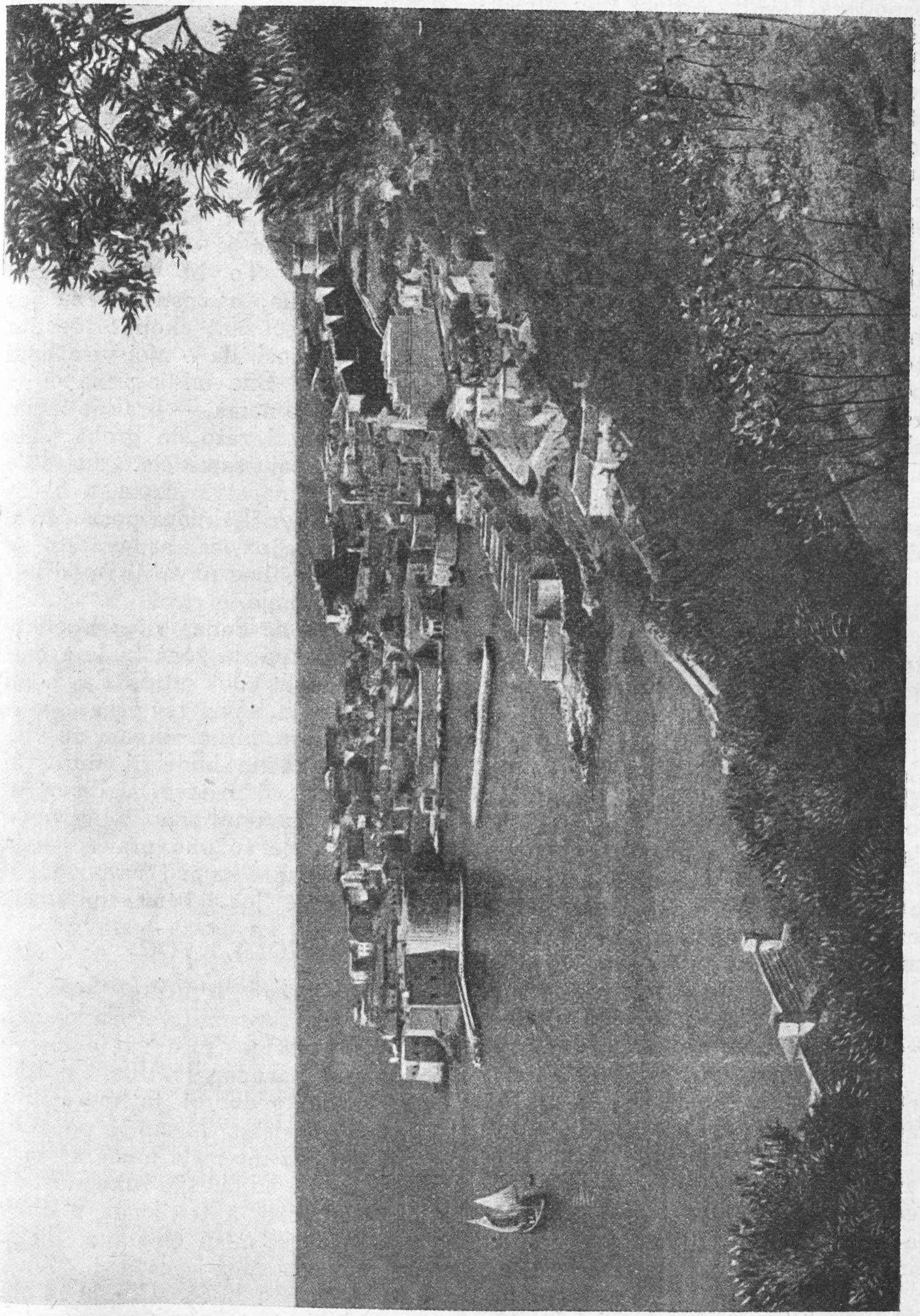
Ali ni trgovci nisu još „gospoda". Za narod, koji osim seljaka, majstora i trgovaca nema drugoga staleža, t. j. nema druge gospode, — to je još pravi naravski seljački narod. Takav je narod još sam svoj i sebi gospodar. A kako u seljačkom narodu postaju gospoda, a seljak gospodski rob, — to ćemo drugi put razpraviti.

Mali razgovori.

Život.

Brak. Čitali ste ono i u „Domu", da je saska princeza ostavila svoga muža i pobjegla s tudjim mladim čovjekom u tudjinu, u Švicarsku. Novine još o tom pišu. Njekima je ta zgoda dala priliku, te su počeli koješta naklapati i o „braku".

Ne znam pravo, je li tâ rieč

Grad Dubrovnik.

brak prava narodna rieč, ili je samo gospodska hrvatska rieč. Čini mi se ipak, da je to već stara rieč. Kako bilo, „brak" — to vam je ono, što njegdje kažu „hižni zakon", ili „sveti hižni zakon", ili samo „zakon". Gdješto kaže naš narod, kad mladenci idu u crkvu, da se uzmu za muža i ženu, — da idu „na zakon". To se još kaže, da „sklapaju *brak*".

Čudno su se ljudi njegda ženili ili brak sklapali. Učenjaci kažu, da su momci najprije *„brali"* sebi djevojke za žene, t. j. da su ih otimali otcu i materi, pa da se to zato i zove još danas „brak". Kako bilo, svakako ima još danas u svatovima takav običaj, da djevojka tobože bježi, a svatovi ju love: to je kao spomen na ono vrieme, dok su se djevojke samo otimale, kako se još i danas gdješto otimlju. (n. pr. u Bosni).

Poslie su se djevojke kupovale: otac je morao sinu kupiti ženu. Da je tako doista bilo, vidi se po tom, što se i danas u svatovima mora nješto tobože plaćati, inače svatovi ne dobiju djevojčina ruha.

Danas toga nema, nego se danas djevojke *prose:* ako se tko hoće da oženi, mora najprvo poslati prosce po djevojku. I ako izprose, dadu si vjeru, zakunu se, vjenčaju se, uzmu se.

Sad ja pravo ne razumijem, zašto se njekima to ne dopada, što muž i žena treba do ostanu zajedno do smrti. Kad bi se i danas žene otimale, ili kupovale, — hajde de: silom sam te doveo, proti volji te otac prodao, — pa nije čudo, što želiš da odeš.

„Ali čovjek se prevari, zlo se namjeri, pa što ćeš nemila uz nedraga vezati do groba! Neka ide svako k sebi!"

A ja velim, neka ne ide! „Prevario se!" A zašto se prevario? A ne će li se se i drugi put prevariti i još na gore namjeriti? Tko je tako izbirljiv, neka izbire, dok je tomu hora.

„Pa jest, ali kad si već stradao čemu da do groba stradavaš i u paklu živiš?"

Ma da, i meni je žao, kad se to dogodi čovjeku, t. j. poštenu i dobru čovjeku. Kako ne bi bilo žao! Kako ne bi želio, da se rieši, Bože prosti, vraga! Ali meni se barem čini, da će takav čovjek teže podnesti, ako mu takva žena ode iz kuće, nego da mu ostane u kući, — jer takva k poštenu čovjeku riedko i težko dodje. Kako bi, kad je od poštena čovjeka otišla! „Gle, bila je u mojoj kući, a gdje je sada!" To bi vazda grizlo čestita čovjeka, a čestitu ženu još više, jer (to se zna) ikoliko čestita žena ne podnosi, da o njoj više ljudi može kazati: Bila mi je žena... I da ništa drugo nema, — brak je tajna, vječna tajna, i zato do groba. To, dakako, osjećaju samo čiste duše. To je možda jedina stvar, koja je u čovjeku sveta bez ikakvoga posvećenja. Ali tko to ne osjeća, badava: to se ne može kliještima uhvatiti i pod nos dati na mirisanje.

Na brak se danas viče: htjeli bi i to porušiti, pa da žena bude s mužem od danas do sutra. Pa hajd! Nema poštenja, nema već prijateljâ — jer nema vjere, nitko nikomu ne vjeruje, pa neka ne bude ni muža, ni žene, ni otca ni matere, ni djece, ni rodjakâ, ni svojte! Pa što je onda život? Ako je to ono pravo, — ja odmah mlinski kamen na vrat, — samo bi prije još i ženu upitao...

Dom i rod.

Nema prave hrvatske škole. Vi znate možda sve ono već na pamet, što naše novine pišu za jedinstvo hrvatskoga naroda. I „Dom" o tom piše, jer je to dobro: to mora biti stalna naša misao. Misao je početak svemu, — bez nje ništa nema, i što u svietu nastaje od ljudske ruke, nastaje najprvo u misli, a tek onda u činu.

Ali da iz misli postane djelo, mora misao postati jasna, t. j. čovjek mora znati, što hoće. Tko hoće da napravi bilo kakvu stvar, mora već u glavi imati svaki komad. A smiešan je i nesretan čovjek, koji nešto hoće, a ni sam ne zna, što: taj se onda samo mota i plete te nikad ništa ne uradi. A sve je to zato, što taj čovjek nema jasne misli, nego mu je u glavi samo magla.

Zašto vam ovo tako dugo razpredam? Zato, što se ni hrvatska domovina ne može stvoriti ni složiti, dok nam ne bude jasna misao o toj domovini, dok ne bude svaki od nas znao: što se ima sjediniti i složiti, t. j. koji krajevi, koji gradovi, i mjesta, pa onda: gdje je to, i vriedi li to štogod. A glavno je u toj stvari znati to: kakav je gdje naš narod, hoće li se složiti i je li to vriedno sklapati u jedno.

Sve bi to morala škola, i to već ona mala seoska škola. Ali baš se u toj školi najbolje vidi, kako smo mi Hrvati raztrgani, — jer se ni u jednoj hrvatskoj školi ne uči ništa o *cieloj* hrvatskoj domovini i o *cielom* narodu hrvatskom, nego u Dalmaciji uče nješto samo o Dalmaciji, u Bosni, samo o Bosni, a u banskoj Hrvatskoj samo o „Hrvatskoj i Slavoniji".

Ali što nam ne daje škola (koju mi svojim žuljevima uzdržavamo), — može nam i mora dati naša knjiga, našli listovi, naše novine. Pa da u toj stvari ni danas ne ostanete praznih rukava, hajde da vam kažem gdje su veći i znamenitiji

Hrvatski gradovi i mjesta. (Broj u zaporci, što dalje dolazi, pokazuje, koliko grad ima duša.)

Uz Dunav leži Dalj, *Vukovar* (10.000), Ilok, *Karlovci* (preko 5.000) i *Zemun* (13.000)

Uz Savu osim biele Ljubljane, koja je takodjer naša (premda je u Kranjskoj), jer i u njoj živu naši Slovenci, — dakle osim Ljubljane leže uz Savu ovi hrvatski gradovi *Zagreb* (preko 60.000), *Sisak* (oko 6.000), *Brod* (5.000), *Mitrovica* (10.000).

Uz Dravu (koja utječe u Dunav niže Osieka) leži *Varaždin* (10.000), *Koprivnica* (udaljena od Drave do 3 sata hoda; ima 5.000 duša), *Virovitica* (podalje od Drave; ima do 7.000 duša), *Osiek* (preko 20.000).

Uz Kupu leži *Karlovac* (oko 6.000) i *Petrinja* (do 5.000); uz Unu leži Bihać i Kostajnica; uz Vrbas leži Jajce i Banja Luka; uz rieku Bosnu leži velik grad *Sarajevo*, pa Zenica, Žepče, Maglaj, Doboj i Šamac; uz Drinu leži Višegrad, Zvornik, Janja, podalje Bjelina, pa Rača. — Uz rieke, koje teku u naše more (a Sava i Drava teku u Dunav, a ove sve druge u Savu), leže ovi gradovi, i to: uz Krku *Knin* i *Skradin* uz more; uz Cetinu *Sinj* (podalje) i *Omiš* (takodjer uz more) i napokon uz Neretvu dosta velik grad *Mostar* (u Hercegovini).

Na suhu izmedju Save i Drave leže sve niže dolje: Križevci (4.000), Bjelovar (do 4.000), Požega (4.000), Vinkovci (6.000) i Ruma (10.000); izmedju Kupe i Une: Gospić, Otočac i Ogulin; izmedju Vrbasa i Bosne *Travnik;* izmedju Bosne i Drine, Donja Tuzla; izmedju Cetine i Neretve Livno i Imotski.

Uz more leže ovi gradovi i mjesta (idući prema jugo-istoku); Kopar, Poreč, Rovinj, Pulj (sve u Istri); dalje *Rieka* (oko 40.000), Bakar, Senj, (ovo dalje u Dalm.) Nin, *Zadar,* Šibenik, Trogir, *Split,* slavni *Dubrovnik* i *Kotor.*

Napokon na otocima možemo spomenuti Krk i Cres u Istri te Sv. Petar, Milnu, Bol, Selca (sva četiri na Braču), Hvar, Starigrad (na Hvaru) i Korčulu u Dalmaciji.

Jeste li se utrudili samo čitajući? A gdje su još ona velika sela, kao što je Virje i Gjurgjevac u Podravini, koja imadu sedam do osam tisuća duša, ili tri do četiri tisuće, kao Molve (takodjer u Podr.) ili Otok?! Gdje su sva ostala mjesta i sela, kojih ima po hrvatskoj domovini najmanje petnaest tisuća, tako da bi trebao od jutra do podne, dok bi samo sva ta

imena izgovorio, i to bez daha, ako bi uzdržao! A u svakom tom i najmanjem mjestu ima barem do 100 hrvatskih duša!

Pa vi sad pomislite: Koliko tu treba još muke i posla, dok u svakom tome mjestu bude barem pet, šest ljudi, koji bi znali za ostalu svoju braću hrvatsku, znali i poželjeli, da s braćom složno rade i da budu jedno! Koliko se hoće još muke, dok u sva ova mjesta dodje jedna bratska misao. hrvatska misao o našem spasu, našoj sreći i slavi! — A dok tamo ne prodre ta misao, dok ne prodre u zadnje selo, — ne će biti ništa!...

Vi se možda i bojite, da zbilja ne će biti? — Ja se ne bojim. Misao je brza, misao je krilata, misao je munjevita, — ona leti i užiže kao munja, diže i kupi na noge sela i gradove. To čini misao, osobito velika misao, t. j. misao sveta i pravedna. A takva je misao hrvatskoga bratstva i jedinstva. Zato će ona skupiti i dići na noge i svoje Hrvate.

Politika.

Politika bez zakona. Toliko sam puta već napisao ovdje u „Domu“ tu rieč „politika“, a još vam nisam kazao, što je to. A evo, što je politika: Politika je jedan posao, ili bolje: politika je jedna briga. — Kakav posao i kakva briga? — Politika je posao i briga za to, da ljudi uzmognu medju sobom *u redu živjeti*. To je prava politika, i ništa drugo.

Taj posao i tu brigu za red medju ljudima obavljali su ljudi kojekako i već svakojako. Njegda su ljudi mislili, da reda ne može biti bez batina, — pa su se dielile batine. Danas se je batina okrenula, pa njeki ljudi misle, da politika ne može biti bez gulaša (t. j. na izborima). Ali šalu na stranu, — batina ima zbilja dva kraja, pa su oni, koji su dobivali batine, najedanput njekako uhvatili onaj drugi kraj i rekli: Ne, ne ćemo tako! Ne ćemo mi batinâ, kako se vama hoće, nego treba odrediti, komu se i zašto se imadu davati batine. I zbilja to se odredilo — i to je onda bio *zakon*. I kad je izbatinjani sviet dobio *zakon*, mislio je, da je došlo kraljestvo nebesko: ne će biti batinâ, nego „po zakonu“. A „zakon je za sve jednak“, pa bi mogli dobiti batinâ i oni, koji su do sada dielili batine, — jer se zakon mora poštovati, zakon je *svet!*

I počeli se gomilati zakoni na zakone. I sve je došlo u zakon, svaka i najmanja stvar. I ne smiješ drugačije, nego po zakonu. Ali to je ljudem dodijalo, pa se stali uklanjati zakonu, stali ga tumačiti ovako i onako, stali ga natezati. To im je još više dodijalo, pa ljudi zaželjeli reda — ne po zakonu, nego po pravici i po srcu. Ali zakon ne mari, zakon ne dopušta! Ljudi sve cvile pod zakonom, — a toliko su mu se radovali, toliko su i batina podnieli, i krvi prolili, dok su zakon dobili!

I zbilja mnogi misle, da će jednom doći vrieme, kad će se sviet vladati i u redu držati i bez zakona, — kako ono rekoh: po pravici, koju svaki čovjek nosi u duši, i po srcu, koje je u čovjeka milostivo. Bog zna, hoće li to biti svuda i svagda, — ali liepo bi bilo. Bog zna, nije li svietli Ban na to mislio, kad je nedavno u saboru rekao od prilike: Što bi se vazda držali paragrafskog „šimlina“, t. j. što bi se svagda držali paragrafa (zakon se dieli na „paragrafe“), kao pijan plota; nego treba, reče Ban, gledati i na to, je li što pravedno, pa učiniti *po savjesti*, t. j. po duši. — Ovo je vrlo dobro, samo se bojim, da je svietli Ban mislio, da je slobodno tako raditi samo vladi, a ne i narodu. Ali svejedno. Ban je tu rekao veliku misao, za za koju će se stalno narod još više napatiti, nego što se je napatio, dok je dobio zakon. Doći će vrieme, kad će narod tražiti i za sebe „politiku bez zakona“, t. j. politiku po pravici, po savjesti, po duši. Ali to ne će biti tako skoro.

Sviet.

„Slobodni zidari“ ili **framasoni.** Kažu njeki, osobito katolički pisci i novinari, da se danas na cielom svietu i po svih zemljah bore za vladu samo dvie stranke: na jednoj su strani kršćani, ili bolje: prijatelji rimske crkve, a na drugoj su strani „frank-masoni“ (framasoni), što znači „slobodni zidari“. Svuda, gdje je vlada neprijateljica svećenstvu i vjeri, (osobito rimskoj vjeri); gdjegod se stvaraju novi zakoni za ženitbu bez svećenika (kao u Ugarskoj), ili gdje se progone redovnici (kao u Francezkoj), — sve to rade *„framasoni“*. Može se reći, da su danas malo ne sve vlade u rukama tim framasonom: vlada ugarska, talijanska, francezka, španjolska, a možda i još koja, — sve je to u njihovim rukama.

Je li to istina? Što su ti „framasoni“? — Da se danas u svakoj zemlji bore zbilja ovakve dvie stranke, to je, može se reći, istina. Mi smo se o tom već razgovarali, da se u svakom narodu, gdje ima života, bore barem dvie stranke: ***konservativci*** i ***liberalci;*** koji su za to, da bude onako, kako je do sada bilo, to su konservativci; a koji su proti tomu, to su slobodnjaci, „liberalci“. — Ali za te framasone kažu, da to nisu samo liberalci, koji otvoreno traže više slobode, — nego da su framasoni jedno veliko *družtvo*, i to *tajno* družtvo, koje po cielom svietu ima svoje *lože* (sastajališta), u koje može doći samo njihov čovjek. Sve lože po svietu drže se jednakih pravila, a idu i za jednim ciljem, i to za tim ciljem: da poruše sve *oltare* i sve *priestole*, t. j. da unište svaku vjeru, a najprije rimo-katoličku, i onda da unište sve vladarske familije. Ali svi članovi lože, t. j. svaki framasonski „brat“ ne zna, za čim ide to framasonsko družtvo, nego to znadu samo oni najviši; jer treba znati, da framasonâ ima nižih i viših, i to, čini mi se, 33 stupnja: najprije si medju njima naučnik (šegrt), onda ti redom sve više kazuju i odkrivaju svoje tajne. A nad svima vlada veliki meštar, „mudri Salamun“. Sada je veliki meštar njeki židov, a stoluje u Rimu. U obće pak imadu medju framasoni veliku rieč židovi; ali se je doznalo, da je medju njima bilo i katoličkih biskupa, pače i ljudî iz carskih i kraljevskih familija.

To je u kratko ono, što se o tom čita u knjigama, jer je o tom napisano sva sila knjiga. Koliko je u tom istine, i je li baš sve to istina o tim framasonima, ja zdravim svojim (hvala Bogu) razumom ne mogu prosuditi, premda sam dosta tražio i po knjigama. No ako je ikad itko došao na misao, da složi ovakvo prokleto i nedostojno tajno družtvo, — krivi su tomu najviše oni, pred kojima moraš drhtati, ako hoćeš da kažeš istinu i da se potužiš na zlo. Zloća lujdska sama po sebi ne bi se mogla tako raširiti, niti tako dugo obastati. (Kažu, da framasoni obstoje već više stotina godina.)

Nauka, umieće i knjiga.

Knjige „Matice Hrvatske“. U „Domu“ je već bilo govora o „Matici Hrvatskoj“. To je staro hrvatsko družtvo, koje izdaje knjige za gospodu, kako „Družtvo sv. Jeronima“ izdaje knjige za narod. Ali kako se u nas, hvala Bogu, sve to više širi prosvjeta, mogli bi i seljaci čitati „Matičine“ knjige. A nisu skupe: za 3 for. (= 6 K.) dobije se devet velikih knjiga, koje bi po običnoj cieni stojale i preko 20 K.

Narodna misao u zagrebačkom kazalištu. Vi mnogi ne znate, što je to kazalište ili teatar (tiator). A to je ovo: U kazalištu, t. j. u jednoj liepoj zgradi, koja je baš za to sagradjena, ljudi se igraju života, igraju

se istine, t. j. čine i govore, kao da je to tobože živa istina. A drugi to gledaju. — Kazalište je dobra stvar, i toga je već bilo u staro vreme. Kad čovjek to gleda, čini mu se, da je sve to zbilja istina, pa ljudi i plaču više puta u kazalištu. Ali kazalište može biti i zlo, ako se igraju zle stvari, ili ako ljudi idu tamo samo za zabavu. U našem „hrvatskom narodnom kazalištu“ u Zagrebu igraju se i dobre, a i zle stvari.

Ali ovih dana igrala se tu dobra stvar. Napisao ju je istarski Hrvat po imenu Car, a predočuje se tu, kako Talijani mame na svoju stranu naše Hrvate u Istri, i kako naši ljudi iz želje za gospodstvom i dobitkom sami svoju djecu trgaju od svoga roda i jezika i turaju medju Talijane. To je naš taj Car tako od srca i po istini napisao, a glumci su to u kazalištu tako naravski igrali, da je sav sviet u kazalištu od veselja pljeskao i bučio, a od miline mnogi plakali, — i to sva ona gospoda, a za našega siromaha Hrvata u Istri. To je bila prava slava, u kojoj se vidjelo, da i nad zagrebačkom gospodom znade barem na čas zavladati misao hrvatskog jedinstva i ljubav za cieli narod. Kad već sviet nije znao od veselja, što bi, cielo je kazalište zapjevalo (a to se nikad ne dogadja): „Liepa naša domovino!“ To je bila milina! — Bio je u kazalištu i sam pisac s gospojom svojom, pa se je toliko pljeskalo, dok se nije više puta pokazao. Sav je plivao u radosti, što je njegova rieč i misao tako došla do srca cielomu onomu narodu. Samo kad to nebi bilo na čas!

Glasovi iz naroda.

Iz Preloga u Medjumurju piše nam prijatelj izmedju ostaloga i ovo: „Nama je jako teško živeti. Rodom smo Hrvati, a po zapovedi Magjari. Oni nas sve po malo i pod silu pod svoj rod pritiskaju. U svakom poslu moramo govoriti s njimi magjarski, i mi govorimo. Ja sâm ne ću, makar i znam magjarski, jerbo ja sam stanovnik u svojoj domovini, a Magjari su u službi: naj (neka) oni s nami horvacki govore. Zato je nama dobro znati magjarski kaj se ne damo njim vkaniti (prevariti), kaj nas ne mreju (ne mogu) za kečku (za kiku, perčin) držati tak, kak oni misle.

Ja sam već prehodao nekoliko Hrvatske oko Varaždina, Lubrega, Koprivnice, Belovara i t. d. Tamo sam našao ljubeznu braću Hrvate, i to gospodu, za koje sam mislio, da ne će ni poznati prostoga čovjeka, — pak sam probao: ja mu ljubezno pozdravim: „Hvaljen budi Jezuš Kristuš, Isus i Marija!“, a oni mi još ljepše odvrate: „Na sve veke amen!“ Još mi k tomu uzme škrljak s glave i nanizi. Meni — skoro da mi suze cure od ovakve ljubavi horvatske. Ovdje u našem tužnom Medjimorju toga nema: Ovdje su gospoda Magjari, i tu sam već sve vidio i probao. Tu je gospon, tu je židov; ja mu pozdravim: „Hvaljen budi Jezuš!“, — on mi odvrati: „Jó napot“, — a ja si mislim (oprostite mi) . . *(Tu si naš brat misli jednu čisto hrvatsku domaću rieč, koja se može reći samo medju pajdaši i vršnjaci, pak zato ne ćemo toga natiskati.)*

Nas sve više i više, u velikih i malih školah uče djecu magjarski, samo da istrgnu materinski jezik hrvatski. Ali ga ne izsisaju nikada! Nikada! *Mi smo samo grana ugarska, a koren je i stablo horvatsko.*“

I dalje još liepo piše naš prijatelj, ali dosta i ovo. „Dom“ mora ovomu pismu dodati samo ovo: Po ovom se pismu vidi, što je to, kad narod ima *svoju* gospodu, pa kad su ta gospoda *ljudi*. Bože moj! Niste li čuli, kako su našemu prijatelju skoro suze curile? A zašto? Zato, što mu je gospodin na pozdrav ljubezno i ljudski odzdravio! Doista je malo dosta, da hrvatski seljak bude zadovoljan svojom gospodom! . . .

Iz više mjesta: iz Banje Luke (u Bosni), iz Dubice (na bosanskoj medji), iz Sv. Ilije (kraj Varaždina) pišu nam prijatelji takvih stvari, koje je vriedno znati i prosuditi, pa će to već doći na red. — Onima, koji su pisali „Domu“ čestitke i pjesme, — svima hvalimo, ali — neka oprostе, — toga tiskati ne ćemo. Osobito oni, koji su nas molili, da im tiskamo pjesmice, kojima hvale „Dom“ it.d., — neka se ne srde, što to ne tiskamo. Neka nam ne zamjere, ako im ovim putem poručimo (a neka to i drugi znadu), da su te pjesmice njekakva školska i djetinska navada, do kojih mi ništa ne držimo — bez zamjere. Mnoge pjesmice nisu ni za školsku djecu, jer naučaju djecu na prazne rieči, koje ne izlaze iz srca. Još jedanput molim: bez zamjere! Ali svejedno hvala!

Naša slika.

Slavni Dubrovnik — to je hrvatski grad tamo na jugoistoku naše domovine, tamo iza Dalmacije, uz more. Obično se kaže, da je Dubrovnik u Dalmaciji. A nije! Dalmacija se zove onaj dio naše domovine, koji je bio do pred sto godina pod Mletcima (pod Venecijom; a sad je pod Bečom), — a Dubrovnik nije nikad bio pod ničijim tudjim gospodstvom: on je bio vazda slobodan, on je bio svoja država tisuću godina, koja je imala svoju vladu (vieće) i kneza. Kad je cieli naš narod stenjao što pod zmajem turskim, što pod lavom mletačkim, — jedini je Dubrovnik bio slobodan. O tom ćemo se mi još razgovarati. — Za danas spominjem samo još i to, da su stari Dubrovčani najglasovitiji hrvatski pisci, pjesnici i učenjaci. Po slobodi i prosvjeti svojoj Dubrovnik je prvi hrvatski grad staroga vremena. Tamo se je rodio i glasoviti pjesnik Ivo Gundulić.

Što je nova doma i po svietu?

Po hrvatskom narodu.

Madžari iz Hrvatske tuže se svojoj braći iz Ugarske, da ih Hrvati ovdje mrze i progone. Tako je župnik u Čepinu (u dolnjoj Hrv.) pisao u madžarske novine, da Madžari, što su tamo naseljeni, ostavljaju katoličku vjeru i prelaze u kalvine, jer ih hrvatski njihovi svećenici mrze i jer tî svećenici Hrvati ne znaju madžarski.

Dobro, recimo, da je sve to tako. A mi samo pitamo: A kako je Hrvatima u Ugarskoj, koji su tamo njeki od pamtivieka, a njeki već preko 400 godina? Kako je Hrvatom u Medjumurju?

Težke su to stvari. Ali mira ne će biti, dok se ne dade svakomu svoje! Nama nije za šaku Madžara u Hrvatskoj: neka im se dade madžarski pop. Ali neka se i u Ugarskoj našoj braći dade njihovo pravo! Madžarski doseljeni kalvini imadu u Hrvatskoj svoje škole, — a pokažite jednu hrvatsku školu za stotine hiljada Hrvatâ u Ugarskoj!

Na Rieci je školsko vieće odbilo onaj zahtjev riečkih Hrvata, da se našoj djeci dade na gradski trošak jedna škola! Sad ima rieč gradsko zastupstvo, ali ni tu ne će biti bolje: oko 20.000 riečkih Hrvata ne će imati hrvatske škole!

Za Dalmaciju opet je govorio zastupnik Bijankini u Beču: kako bečka vlada za nju ne mari.

Od prodaje duhana imala je država bečkoga cesara čistoga dobitka preko 205 milijuna K (to je po prilici tri puta toliko, koliko iznašaju sve daće u banskoj Hrvatskoj). Od tih 205 milijuna imalo bi zapasti bansku Hrvatsku do pet milijuna K; a koliko dobivamo, to Bog zna uz naše račune s Ugarskom.

Po slovjenskom svietu.

Za crnogorskoga kneza pišu jedni, da nema novaca, pa da je za svatbu sina si Mirka morao na našoj Rieci uzajmiti 200.000 K; drugi kažu, da za sebe uzima i državne novce te spravlja u štedionu. Ovo bi se drugo moglo lakše vjerovati.

Bugarski proračun (državni trošak) iznaša za god. 1903. nješto manje od sto milijuna K.

Za Balkan, t. j. za Staru Srbiju, Macedoniju, Bugarsku, Srbiju i Crnu Goru — sve se nješto sprema. Kako smo javili, putovao je radi toga ruski ministar u Biograd i Sofiju, gdje su ga u oba mjesta pozdravili i macedonski ustaše i molili pomoć. Iza toga je taj ministar pošao u Beč k cesaru i knjegovu ministru. Ali što su se dogovorili, to se ne zna, pa novine samo naklapaju. No velikoga rata s Turskom valjda ne će biti, i ako će se kršćani pod Turskom micati i po malo s Turcima klati. Bugari bi rado skočili na Turke, ali Rus ne da, jer nije hora, i jer će biti, što bit mora, t. j. izpod Turske će se opet liepo bez velikoga rata osloboditi kršćanske one pokrajine.

Ako umre grof Tolstoj, boje se u Ruskoj nemira. Njega drže za vodju proti činovničkoj vladi, pa će mu po smrti izkazati časti.

Po tudjem svietu.

Njemački princ poći će u polovici ovoga mjeseca ruskomu caru u pohode, valjda zato, da se pokaže, da ruski car nije prijatelj samo bečkomu cesaru, kod kojega je ono bio ruski ministar.

U Maroku (to je država u Africi, uz more) digla se njekakva buna proti emiru (sultanu, caru). (Preko mora su Maroku susjedi Španjolci.) Marokanci su Mauri (Arapi) Muhamedova zakona. Čini se, da će to biti njekakav „sveti" (vjerski) rat, kakvih je i kod nas u Evropi bilo pred 300 godina. Ako je tako, moglo bi se naći i hrvatskih muslima, koji bi pritekli vjerskoj braći u pomoć, — i ako je to daleko preko mora. Ali vjera giblje gore i preplovljuje mora.

U Venezueli (juž. Amer.) takodjer vlada buna proti vladi. U toj je zemlji svaki čas buna, kao ono u Italiji pred koju stotinu godina. Romanski narodi: Talijani, Španjolci, Francezi (u Venezueli su Španjolci) — oni su u buni majstori, to im je život.

Razne viesti.

Za bečkoga cesara se pisalo, da će se zahvaliti i predati vladanje drugomu (nadvojvodi Francu Ferdinandu).

Srbskog patrijara Brankovića (u naših Karlovcih) udarila je kap (žlag). Madžari ga žale, jer im je prijatelj.

Ciene na željeznicama u Hrvatskoj i Ugarskoj skuplje su nješto od 1. siečnja 1903.

Led na Dunavu odnio je i potopio dvie vodenice, kad se je na sâm Božić krenuo.

☞ **„Domov" koledar** ne će izaći. — **Sadržaj „Doma"** 1902. god. dodat će se I. broju 1903. god. Tko ga želi, neka se javi.

1. broj „Doma" 1903. izaći će u redu u svoje vrieme. (Ovaj je dogotovljen 7. siečnja.)

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.